Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Jātakapāḷiyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

JĀTAKAṬṬHAKATHĀ

(Pañcamo bhāgo)

Buddhavasse 2552 Marammavasse 1370 AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

Aṭṭhakathā Series 40

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀḶI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a   အာ ā   ဣ i   ဤ ī   ဥ u   ဦ ū   ဧ e   ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL “A”

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ဉ ña
ဋ ṭa	ဌ ṭha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya   ရ ra   လ la   ဝ va   သ sa   ဟ ha   ဠ ḷa   ံ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ါ = ā   ိ = i   ီ = ī   ု ု = u   ူ ူ = ū   ေ = e   ော ေါ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က္က kka	င်္ဃ ṅgha	ဏ္ဌ ṇṭha	ဓျ dhya	ပ္လ pla	လ္လ lla
က္ခ kkha	စ္စ cca	ဏ္ဍ ṇḍa	ဓွ dhva	ပ္ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	စ္ဆ ccha	ဏ္ဏ ṇṇa	န္တ nta	ဗ္ဘ bbha	လှ lha
ကြိ kri	ဇ္ဇ jja	ဏှ ṇha	န္တွ ntva	ဗျ bya	ဝှ vha
က္လ kla	ဇ္ဈ jjha	တ္တ tta	န္ထ ntha	ဗြ bra	သ္တ sta
ကွ kva	ည ñña	တ္ထ ttha	န္ဒ nda	မ္ပ mpa	သ္တြ stra
ချ khya	ဉှ ñha	တွ tva	န္ဒြ ndra	မ္ဖ mpha	သ္န sna
ခွ khva	ဉ္စ ñca	တျ tya	န္ဓ ndha	မ္ဗ mba	သျ sya
ဂ္ဂ gga	ဉ္ဆ ñcha	တြ tra	န္န nna	မ္ဘ mbha	ဿ ssa
ဂ္ဃ ggha	ဉ္ဇ ñja	ဒ္ဒ dda	နျ nya	မ္မ mma	သ္မ sma
ဂျ gya	ဉ္ဈ ñjha	ဒ္ဓ ddha	နှ nha	မျ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဋ္ဋ ṭṭa	ဒျ dya	ပ္ပ ppa	မှ mha	ဟ္မ hma
င်္က ṅka	ဋ္ဌ ṭṭha	ဒြ dra	ပ္ဖ ppha	ယျ yya	ဟွ hva
င်္ခ ṅkha	ဍ္ဍ ḍḍa	ဒွ dva	ပျ pya	ယှ yha	ဠှ ḷha
င်္ဂ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Jātakaṭṭhakathā

Pañcamabhāga

Mātikā | Piṭṭhaṅka

16. Tiṁsanipāta

17. Cattālīsanipāta

Jātakaṭṭhakathāya pañcamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Jātakaṭṭhakathā

(Pañcamo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

16. Tiṁsanipāta

1. Kiṁchandajātakavaṇṇanā (511)

Kiṁ chando kimadhippāyoti idaṁ Satthā Jetavane viharanto uposathakammaṁ ārabbha kathesi. Ekadivasañhi Satthā bahū upāsake ca upāsikāyo ca uposathike dhammassavanatthāya āgantvā dhammasabhāyaṁ nisinne "uposathikāttha upāsakā"ti pucchitvā "āma bhante"ti vutte "sādhu vo kataṁ uposathaṁ karontehi, porāṇakā upaḍḍhūposathakammassa nissandena mahantaṁ yasaṁ paṭilabhiṁsū"ti vatvā tehi yācito atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brāhmadatto dhammena rajjaṁ kārento saddho ahosi dānasīla-uposathakammesu appamatto. So sesepi amaccādayo dānādīsu samādapesi. Purohito panassa parapiṭṭhimaṁsiko lañjakhādako kūṭavinicchayiko ahosi. Rājā uposathadivase amaccādayo pakkosāpetvā "uposathikā hothā"ti āha. Purohito uposathaṁ na samādiyi. Atha naṁ divā lañjaṁ gahetvā kūṭaḍḍaṁ katvā upaṭṭhānaṁ āgataṁ rājā "tumhe uposathikā"ti amacce pucchanto "tvampi ācariya uposathiko"ti pucchi. So "āmā"ti

musāvādaṁ katvā pāsādā otari. Atha naṁ eko amacco "nanu tumhe na uposathikā"ti codesi. So āha "ahaṁ velāyameva bhuñjiṁ, gehaṁ pana gantvā mukhaṁ vikkhāletvā uposathaṁ adhiṭṭhāya sāyaṁ na bhuñjissāmi, rattiṁ sīlaṁ rakkhissāmi, evaṁ me upaḍḍhūposathakammaṁ bhavissatī"ti. Sādhu ācariyāti. So gehaṁ gantvā tathā akāsi. Punekadivasaṁ tasmiṁ vinicchaye nisinne aññatarā sīlavatī itthī aḍḍaṁ karontī gharaṁ gantuṁ alabhamānā "uposathakammaṁ nātikkamissāmī"ti upakaṭṭhe kāle mukhaṁ vikkhāletuṁ ārabhi. Tasmiṁ khaṇe brāhmaṇassa supakkānaṁ ambaphalānaṁ ambapiṇḍi āhariyittha. So tassā uposathikabhāvaṁ ñatvā "imāni khāditvā uposathikā hohī"ti adāsi. Sā tathā akāsi. Ettakaṁ brāhmaṇassa kammaṁ.

So aparabhāge kālaṁ katvā Himavantapadese Kosikigaṅgāya tīre tiyojanike Ambavane ramaṇīye bhūmibhāge sobhaggappatte kanakavimāne alaṅkatasirisayane suttappabuddho viya nibbatti alaṅkatapaṭiyatto uttamarūpadharo soḷasasahassadevakaññāparivāro. So rattiññeva taṁ sirisampattiṁ anubhoti. Vemānikapetabhāvena hissa kammasarikkhako vipāko ahosi, tasmā aruṇe uggacchante Ambavanaṁ pavisati, paviṭṭhakkhaṇeyevassa dibbattabhāvo antaradhāyati, asītihatthatālakkhandhappamāṇo attabhāvo nibbattati, sakalasarīraṁ jhāyati, supupphitakiṁ suko viya hoti. Dvīsu hatthesu ekekāva aṅguli, tattha mahākuddālappamāṇā nakhā honti. Tehi nakhehi attano piṭṭhimaṁsaṁ phāletvā uppāṭetvā[1] khādanto vedanāppatto mahāravaṁ ravanto dukkhaṁ anubhoti. Sūriye atthaṅgate taṁ sarīraṁ antaradhāyati, dibbasarīraṁ nibbattati, alaṅkatapaṭiyattā dibbanāṭakitthiyo nānātūriyāni gahetvā parivārenti. So mahāsampattiṁ anubhavanto ramaṇīye ambavane dibbapāsādaṁ abhiruhati. Iti so uposathikāya itthiyā ambaphaladānassa nissandena tiyojanikaṁ Ambavanaṁ paṭilabhati, lañjaṁ gahetvā kūṭaḍḍakaraṇanissandena pana piṭṭhimaṁsaṁ uppāṭetvā khādati, upaḍḍhūposathassa nissandena rattiṁ sampattiṁ anubhoti, soḷasasahassanāṭakitthīhi parivuto paricāresi.

---

1. Uddharitvā (Sī, Syā, I)

Tasmiṁ kāle Bārāṇasirājā kāmesu dosaṁ disvā isipabbajjaṁ pabbajitvā adhogaṅgāya ramaṇīye bhūmipadese paṇṇasālaṁ kāretvā uñchācariyāya yāpento vihāsi. Athekadivasaṁ tamhā Ambavanā mahāghaṭappamāṇaṁ ambapakkaṁ Gaṅgāya patitvā sotena vuyhamānaṁ tassa tāpasassa paribhogatitthābhimukhaṁ agamāsi. So mukhaṁ dhovanto taṁ majjhe nadiyā āgacchantaṁ disvā udakaṁ taranto gantvā ādāya assamapadaṁ āharitvā agyāgāre ṭhapetvā satthakena phāletvā yāpanamattaṁ khāditvā sesaṁ kadalipaṇṇehi paṭicchādetvā punappunaṁ divase divase yāva parikkhayā khādi. Tasmiṁ pana khīṇe aññaṁ phalāphalaṁ khādituṁ nāsakkhi, rasataṇhāya bajjhitvā "tameva ambapakkaṁ khādissāmī"ti nadītīraṁ gantvā nadiṁ olokento "ambaṁ alabhitvā na uṭṭhahissāmī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā nisīdi. So tattha nirāhāro ekampi divasaṁ; dvepi; tīṇi, catu, pañca, cha divasāni vātātapena parisussanto ambaṁ olokento nisīdi. Atha sattame divase nadīdevatā[1] āvajjamānā taṁ kāraṇaṁ ñatvā "ayaṁ tāpaso taṇhāvasiko hutvā sattāhaṁ nirāhāro Gaṅgaṁ olokento nisīdi, imassa ambapakkaṁ adātuṁ na yuttaṁ, alabhanto marissati, dassāmi tassā"ti āgantvā Gaṅgāya upari ākāse ṭhatvā tena saddhiṁ sallapantī paṭhamaṁ gāthamāha—

1. "Kiṁ chando kimadhippāyo, eko sammasi ghammani.
Kiṁ patthayāno kiṁ esaṁ, kena atthena brāhmaṇā"ti.

Tattha **chando**ti ajjhāsayo. **Adhippāyo**ti cittaṁ. **Sammasī**ti acchasi. **Ghammanī**ti gimhe. **Esan**ti esanto. **Brāhmaṇā**ti pabbajitattā tāpasaṁ ālapati. Idaṁ vuttaṁ hoti—brāhmaṇa tvaṁ kiṁ adhippāyo kiṁ cintento kiṁ patthento kiṁ gavesanto kenatthena imasmiṁ Gaṅgātīre Gaṅgaṁ olokento nisinnoti.

Taṁ sutvā tāpaso nava[2] gāthā abhāsi—

2. "Yathā mahā vāridharo, kumbho supariṇāhavā.
Tathūpamaṁ ambapakkaṁ, vaṇṇagandharasuttamaṁ.

1. Nadīrakkhadevatā (Ka) 2. Dasa (Syā)

3. Taṁ vuyhamānaṁ sotena, disvānā'malamajjhime.
Pāṇībhi naṁ gahetvāna, agyāyatanamāhariṁ.

4. Tato kadalipattesu, nikkhipitvā sayaṁ ahaṁ.
Satthena naṁ vikappetvā, khuppipāsaṁ ahāsi me.

5. Sohaṁ apetadaratho, byantībhūto dukhakkhamo.
Assādaṁ nādhigacchāmi, phalesva'ññesu kesuci.

6. Sosetvā nūna maraṇaṁ, taṁ mamaṁ āvahissati.
Ambaṁ ya'ssa phalaṁ sādu, madhuraggaṁ manoramaṁ.
Yamuddhariṁ vuyhamānaṁ, udadhismā mahaṇṇave.

7. Akkhātaṁ te mayā sabbaṁ, yasmā upavasāmahaṁ.
Rammaṁ pati nisinnosmi, puthulomāyutā puthu.

8. Tvañca kho meva akkhāhi, attānamapalāyini.
Kā vā tvamasi kalyāṇi, kissa vā tvaṁ sumajjhime.

9. Ruppapaṭṭapalimaṭṭhīva, byagghīva girisānujā.
Yā santi nāriyo devesu, devānaṁ paricārikā.

10. Yāca manussalokasmiṁ, rūpenā'nvāgatitthiyo.
Rūpena te sadisī natthi, devesu gandhabbamanussaloke.
Puṭṭhāsi me cārupubbaṅgi, brūhi nāmañca bandhave"ti.

Tattha **vāridharo kumbho**ti udakaghaṭo. **Supariṇāhavā**ti susaṇṭhāno. **Vaṇṇagandharasuttaman**ti vaṇṇagandharasehi uttamaṁ. **Disvānā**ti disvā. **Amalamajjhime**ti nimmalamajjhe. Devataṁ ālapanto evamāha. **Pāṇībhī**ti hatthehi. **Agyāyatanamāharin**ti attano aggihutasālaṁ āhariṁ. **Vikappetvā**ti vicchinditvā. "Vikantetvā"tipi pāṭho. "Khādin"ti pāṭhaseso. **Ahāsi me**ti taṁ jivhagge ṭhapitamattameva satta rasaharaṇisahassāni[1] pharitvā mama khudañca pipāsañca hari. **Apetadaratho**ti

1. Satta rasaharaṇisatāni (I)

vigatakāyacittadaratho. Sudhābhojanaṁ bhuttassa viya hi tassa sabbadarathaṁ apahari. **Byantībhūto**ti tassa ambapakkassa vigatanto jāto, parikkhīṇa-ambapakko hutvāti attho. **Dukhakkhamo**ti dukkhena asātena kāyakkhamena ceva cittakkhamena ca samannāgato. Aññesu pana kadalipanasādīsu phalesu parittakampi assādaṁ nādhigacchāmi, sabbāni me jivhāya ṭhapitamattāni tittakāneva sampajjantīti dīpeti.

Sosetvāti nirāhāratāya sosetvā sukkhāpetvā. **Taṁ maman**ti taṁ mama. **Yassā**ti yaṁ assa, ahosīti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti—yaṁ phalaṁ mama sādu[1] ahosi, yamahaṁ gambhīre puthula-udakakkhandhasaṅkhāte mahaṇṇave vuyhamānaṁ tato udadhismā uddhariṁ, taṁ ambaṁ mama maraṇaṁ āvahissatīti maññāmi, mayhaṁ taṁ alabhantassa jīvitaṁ nappavattissatīti. **Upavasāmī**ti khuppipāsāhi upagato vasāmi. **Rammaṁ pati nisinnosmī**ti ramaṇīyaṁ nadiṁ pati ahaṁ nisinno. **Puthulomāyutā puthū**ti ayaṁ nadī puthulomehi macchehi āyutā puthu vipulā, api nāma me ito sotthi bhaveyyāti adhippāyo. **Apalāyinī**ti apalāyitvā mama sammukhe[2] ṭhiteti taṁ devataṁ ālapati. "Apalāsinī"tipi pāṭho, palāsarahite anavajjasarīreti attho. **Kissa vā**ti kissa vā kāraṇā idhāgatāsīti pucchati.

Rūpapaṭṭapalimaṭṭhī vāti suṭṭhu parimajjitakañcanapaṭṭasadisī. **Byagghīvā**ti līlāvilāsena taruṇabyagghapotikā viya. **Devānan**ti channaṁ kāmāvacaradevānaṁ. **Yā ca manussalokasmin**ti yā ca manussaloke. **Rūpenānvāgatitthiyo**ti rūpena anvāgatā itthiyo natthīti attano sambhāvanāya evamāha. Tava rūpasadisāya nāma na bhavitabbanti hissa adhippāyo. **Gandhabbamanussaloke**ti mūlagandhādinissitesu gandhabbesu ca manussaloke ca. **Cārupubbaṅgī**ti cārunā pubbaṅgena ūrulakkhaṇena samannāgate. **Nāmañca bandhave**ti attano nāmagottañca bandhave ca mayhaṁ akkhāhīti vadati.

Tato devadhītā aṭṭha gāthā abhāsi—

11. "Yaṁ tvaṁ pati nisinnosi, rammaṁ brāhmaṇa kosikiṁ.
Sāhaṁ bhusālayāvutthā, varavārivahoghasā.

---

1. Sāduṁ (Sī, I), sātaṁ (Ka) 2. Sammukhaṁ (Ka)

12. Nānādumagaṇākiṇṇā, bahukā girikandarā.
Mameva pamukhā honti, abhisandanti pāvuse.

13. Atho bahū vanatodā, nīlavārivahindharā.
Bahukā nāgavittodā, abhisandanti vārinā.

14. Tā ambajambulabujā, nīpā tālā cu'dumbarā.
Bahūni phalajātāni, āvahanti abhiṇhaso.

15. Yaṁ kiñci ubhato tīre, phalaṁ patati ambuni.
Asaṁsayaṁ taṁ sotassa, phalaṁ hoti vasānugaṁ.

16. Etadaññāya medhāvi, puthupañña suṇohi me.
Mā rocaya mabhisaṅgaṁ, paṭisedha janādhipa.

17. Na vāhaṁ vaḍḍhavaṁ maññe, yaṁ tvaṁ raṭṭhābhivaḍḍhana.
Āceyyamāno rājisi, maraṇaṁ abhikaṅkhasi.

18. Tassa jānanti pitaro, gandhabbā ca sadevakā.
Ye cāpi isayo loke, saññatattā tapassino.
Asaṁsayaṁ tepi jānanti, paṭṭhabhūtā yasassino"ti.

Tattha **kosikin**ti yaṁ tvaṁ brāhmaṇa rammaṁ kosikiṁ gaṅgaṁ pati nisinno. **Bhusālayāvutthā**ti bhuse caṇḍasote ālayo yassa vimānassa, tasmiṁ adhivatthā, gaṅgaṭṭhakavimānavāsinīti attho. **Varavārivahoghasā**ti varavārivahena oghena samannāgatā. **Pamukhā**ti tā vuttappakārā girikandarā maṁ pamukhaṁ[1] karonti, ahaṁ tāsaṁ pāmokkhā homīti dasseti. **Abhisandantī**ti sandanti pavattanti, tato tato āgantvā maṁ kosikigaṅgaṁ pavisantīti attho. **Vanatodā**ti na kevalaṁ kandarāva, atha kho bahū vanatodā tamhā tamhā vanamhā udakānipi maṁ bahūni pavisanti. **Nīlavārivahindharā**ti maṇivaṇṇena nīlavārinā yutte udakakkhandhasaṅkhāte vahe dhārayantiyo. **Nāgavittodā**ti nāgānaṁ vittikārena[2] dhanasaṅkhātena vā[3] udakena samannāgatā. **Vārinā**ti evarūpā hi bahū nadiyo maṁ vārināva abhisandanti pūrentīti dasseti.

1. Pamukhā (Ka)
2. Vittakarena (I)
3. Vanasaṅkhātena (Sī, I), vaṇṇasaṅkhātena (Syā)

Tāti tā nadiyo. **Āvahantī**ti etāni ambādīni ākaḍḍhanti. Sabbāni hi etāni upayogatthe paccattavacanāni. Atha vā **tā**ti upayogabahuvacanaṁ. **Āvahantī**ti imāni ambādīni tā nadiyo āgacchanti[1], upagacchantīti attho, evaṁ upagatāni pana mama sotaṁ pavisantīti adhippāyo. **Sotassā**ti yaṁ ubhato tīre jātarukkhehi phalaṁ mama ambuni patati, sabbaṁ taṁ mama sotasseva vasānugaṁ hoti. Natthettha saṁsayoti evaṁ ambapakkassa nadīsotena āgamanakāraṇaṁ kathesi.

Medhāvi puthupaññāti ubhayaṁ ālapanameva. **Mā rocayā**ti evaṁ taṇhābhisaṅgaṁ mā rocaya. **Paṭisedhā**ti paṭisedhehi nanti rājānaṁ ovadati. **Vaḍḍhavan**ti paññāvaḍḍhabhāvaṁ paṇḍitabhāvaṁ. **Raṭṭhābhivaḍḍhanā**ti raṭṭhassa abhivaḍḍhana. **Āceyyamāno**ti maṁsalohitehi āciyanto vaḍḍhanto, taruṇova hutvāti attho. **Rājisī**ti taṁ ālapati. Idaṁ vuttaṁ hoti—yaṁ tvaṁ nirāhāratāya sussamāno taruṇova samāno ambalobhena maraṇaṁ abhikaṅkhasi, na ve ahaṁ tava imaṁ paṇḍitabhāvaṁ maññāmīti.

Tassāti yo puggalo taṇhāvasiko hoti, tassa taṇhāvasikabhāvaṁ "pitaro"ti saṅkhaṁ gatā brahmāno ca saddhiṁ kāmāvacaradevehi gandhabbā ca vuttappakārā dibbacakkhukā isayo ca asaṁsayaṁ jānanti. Anacchariyañcetaṁ[2], yaṁ te iddhimanto jāneyyuṁ "asuko hi nāma taṇhāvasiko hotī"ti. Puna tesaṁ bhāsamānānaṁ vacanaṁ sutvā yepi tesaṁ paṭṭhabhūtā yasassino paricārakā, tepi jānanti. Pāpakammaṁ karontassa hi raho nāma natthīti tāpasassa saṁvegaṁ uppādentī evamāha.

Tato tāpaso catasso gāthā abhāsi—

19. "Evaṁ viditvā vidū sabbadhammaṁ,
Viddhaṁsanaṁ cavanaṁ jīvitassa.
Na cīyatī tassa narassa pāpaṁ,
Sace na ceteti vadhāya tassa.

---

1. Ākaḍḍhanti (Syā, Ka)
2. Anucchaviyañcetaṁ (Ka)

20. Isipūgasamaññāte, evaṁ lokyā viditā sati.
Anariyaparisambhāse, pāpakammaṁ jigīsasi.

21. Sace ahaṁ marissāmi, tīre te puthusussoṇi.
Asaṁsayaṁ taṁ asiloko, mayi pete āgamissati.

22. Tasmā hi pāpakaṁ kammaṁ, rakkhasseva sumajjhime.
Mā taṁ sabbo jano pacchā, pakuṭṭhāyi mayi mate"ti.

Tattha **evaṁ viditvā**ti yathā ahaṁ sīlañca aniccatañca jānāmi, evaṁ jānitvā ṭhitassa. **Vidū**ti viduno. **Sabbadhamman**ti sabbaṁ sucaritadhammaṁ. Tividhaṁ hi sucaritaṁ idha sabbadhammoti adhippetaṁ. **Viddhaṁsanan**ti bhaṅgaṁ. **Cavanan**ti cutiṁ. **Jīvitassā**ti āyuno. Idaṁ vuttaṁ hoti—evaṁ viditvā ṭhitassa paṇḍitassa sabbaṁ sucaritadhammaṁ jīvitassa ca aniccataṁ jānantassa evarūpassa narassa pāpaṁ na cīyati na vaḍḍhati. **Sace na ceteti vadhāya tassā**ti tassa saṅkhaṁ gatassa parapuggalassa vadhāya na ceteti na pakappeti, neva parapuggalaṁ vadhāya ceteti, nāpi parasantakaṁ vināseti, ahañca kassaci vadhāya acetetvā kevalaṁ ambapakke āsaṅgaṁ katvā Gaṅgaṁ olokento nisinno, tvaṁ mayhaṁ kiṁ nāma akusalaṁ passasīti.

Isipūgasamaññāteti isigaṇena suṭṭhu aññāte isīnaṁ sammate. **Evaṁ lokyā**ti tvaṁ nāma pāpapavāhanena lokassa hitāti evaṁ viditā. **Satī**ti sati sobhane uttameti ālapanametaṁ. **Anariyaparisambhāse**ti "tassa jānanti pitaro"ti-ādikāya asundarāya paribhāsāya samannāgate. **Jigīsasī**ti mayi pāpe asaṁvijjantepi maṁ evaṁ paribhāsantī ca paramaraṇaṁ ajjhupekkhantī ca attano[1] pāpakammaṁ gavesasi uppādesi. **Tīre te**ti tava Gaṅgātīre. **Puthusussoṇī**ti puthulāya sundarāya soṇiyā samannāgate. **Pete**ti ambapakkaṁ alabhitvā paralokaṁ gate, mateti attho. **Pakuṭṭhāyī**ti[2] akkosi garahi nindi. "Pakvatthāsī"tipi[3] pāṭho.

1. Attanā (Sī), attanova (Ka)
2. Pakatthāsīti (Sī, I)
3. Paccakkhāsītipi (Sī, I), pakkhatthāsītipi (Syā)

Taṁ sutvā devadhītā pañca gāthā abhāsi—

23. “Aññāta’metaṁ avisayhasāhi,
Attāna’mambañca dadāmi te taṁ.
Yo duccaje kāmaguṇe pahāya,
Santiñca dhammañca adhiṭṭhitosi.

24. Yo hitvā pubbasaññogaṁ, pacchāsaṁyojane ṭhito.
Adhammañceva carati, pāpañcassa pavaḍḍhati.

25. Ehi taṁ pāpayissāmi, kāmaṁ appossuko bhava.
Upanayāmi sītasmiṁ, viharāhi anussuko.

26. Taṁ puppharasamattebhi, vakkaṅgehi Arindama.
Koñcā mayūrā diviyā, kolaṭṭhimadhusāḷikā.
Kūjitā haṁsapūgehi, kokilettha pabodhare.

27. Ambe’ttha vippasākhaggā, palālakhalasannibhā.
Kosambasalaḷā nīpā, pakkatālavilambino”ti.

Tattha **aññāta’metan**ti “garahā te bhavissatīti vadanto ambapakkatthāya vadasī”ti etaṁ kāraṇaṁ mayā aññātaṁ. **Avisayhasāhī**ti rājāno nāma dussahaṁ sahanti, tena naṁ ālapantī evamāha. **Attānan**ti taṁ āliṅgitvā Ambavanaṁ nayantī attānañca te dadāmi tañca ambaṁ. **Kāmaguṇe**ti kañcanamālāsetacchattapaṭimaṇḍite vatthukāme. **Santiñca dhammañcā**ti dussīlyavūpasamena santisaṅkhātaṁ sīlañceva sucaritadhammañca. **Adhiṭṭhitosī**ti yo tvaṁ ime guṇe upagato, etesu vā patiṭṭhitoti attho.

Pubbasaññoganti purimabandhanaṁ. **Pacchāsaṁyojane**ti pacchimabandhane. Idaṁ vuttaṁ hoti—ambho tāpasa yo mahantaṁ rajjasirivibhavaṁ pahāya ambapakkamatte rasataṇhāya bajjhitvā vātātapaṁ agaṇetvā nadītīre sussamāno nisīdati, so mahāsamuddaṁ taritvā velante saṁsīdanapuggalasadiso. Yo puggalo rasataṇhāvasiko adhammañceva carati, rasataṇhāvasena kariyamānaṁ pāpañcassa pavaḍḍhatīti. Iti sā tāpasaṁ garahantī evamāha.

Kāmaṁ appossuko bhavāti ekaṁseneva ambapakke nirālayo hoti. **Sītasmin**ti sītale Ambavane. **Tan**ti evaṁ vadamānāva devatā

tāpasaṁ āliṅgitvā ure nipajjāpetvā ākāse pakkhantā tiyojanikaṁ dibba-ambavanaṁ disvā sakuṇasaddañca sutvā tāpasassa ācikkhantī "tan"ti[1] evamāha. **Puppharasamattebhī**ti puppharasena mattehi. **Vakkaṅgehī**ti vaṅkagīvehi sakuṇehi abhināditanti attho. Idāni te sakuṇe ācikkhantī "koñcā"ti-ādimāha. Tattha **diviyā**ti dibyā. **Kolaṭṭhimadhusāḷikā**ti kolaṭṭhisakuṇā[2] ca nāma suvaṇṇasāḷikā sakuṇā ca. Ete dibbasakuṇā ettha vasantīti dasseti. **Kūjitā haṁsapūgehī**ti haṁsagaṇehi upakūjitā viravasaṁghaṭṭitā. **Kokilettha pabodhare**ti ettha Ambavane kokilā vassantiyo attānaṁ pabodhenti ñāpenti. **Ambetthā**ti ambā ettha. **Vippasākhaggā**ti phalabhārena onamitasākhaggā. **Palālakhalasannibhā**ti pupphasannicayena sālipalālakhalasadisā. **Pakkatālavilambino**ti pakkatālaphalavilambino. Evarūpā rukkhā ca ettha atthīti Ambavanaṁ vaṇṇeti.

Vaṇṇayitvā ca pana tāpasaṁ tattha otāretvā "imasmiṁ Ambavane ambāni khādanto attano taṇhaṁ pūrehī"ti vatvā pakkāmi. Tāpaso ambāni khāditvā taṇhaṁ pūretvā vissamitvā Ambavane vicaranto taṁ petaṁ dukkhaṁ anubhavantaṁ disvā kiñci vattuṁ nāsakkhi. Sūriye pana atthaṅgate taṁ nāṭakitthiparivāritaṁ dibbasampattiṁ anubhavamānaṁ disvā tisso gāthā abhāsi—

28. "Mālī kiriṭī kāyūrī, aṅgadī candanussado.
Rattiṁ tvaṁ paricāresi, divā vedesi vedanaṁ.

29. Soḷasitthisahassāni, yā te'mā paricārikā.
Evaṁ mahānubhāvosi, abbhuto lomahaṁsano.

30. Kiṁ kammamakarī pubbe, pāpaṁ attadukhāvahaṁ.
Yaṁ karitvā manussesu, piṭṭhimaṁsāni khādasī"ti.

Tattha **mālī**ti dibbamālādharo. **Kiriṭī**ti dibbaveṭhanadharo. **Kāyūrī**ti dibbābharaṇapaṭimaṇḍito. **Aṅgadī**ti dibbaṅgadasamannāgato. **Candanussado**ti dibbacandanavilitto. **Paricāresī**ti indriyāni dibbavisayesu cāresi. **Divā**ti

---

1. Etanti (Sī), ehi tanti (I, Ka) 2. Koyaṭṭhimadhusālikāti koyaṭṭhisakuṇā (Sī, Syā, I)

divā pana mahādukkhaṁ anubhosi. **Yā temā**ti yā te imā. **Abbhuto**ti manussaloke abhūtapubbo. **Lomahaṁsano**ti ye taṁ passanti, tesaṁ lomāni haṁsanti. **Pubbe**ti purimabhave. **Attadukhāvahan**ti attano dukkhāvahaṁ. **Manussesū**ti yaṁ manussaloke katvā idāni attano piṭṭhimaṁsāni khādasīti pucchati.

Peto taṁ sañjānitvā "tumhe maṁ na sañjanātha, ahaṁ tumhākaṁ purohito ahosiṁ, idaṁ me rattiṁ sukhānubhavanaṁ tumhe nissāya katassa upaḍḍhūposathassa nissandena laddhaṁ, divā dukkhānubhavanaṁ pana mayā pakatassa pāpasseva nissandena. Ahañhi tumhehi vinicchaye ṭhapito kūṭaḍḍaṁ karitvā lañjaṁ gahetvā parapiṭṭhimaṁsiko hutvā tassa divā katassa kammassa nissandena idaṁ dukkhaṁ anubhavāmī"ti vatvā gāthādvayamāha—

31. "Ajjhenāni paṭiggayha, kāmesu gadhito ahaṁ.
Acariṁ dīghamaddhānaṁ, paresaṁ ahitāyahaṁ.

32. Yo piṭṭhimaṁsiko hoti, evaṁ ukkacca khādati.
Yathāhaṁ ajja khādāmi, piṭṭhimaṁsāni attano"ti.

Tattha **ajjhenānī**ti vede. **Paṭiggayhā**ti paṭiggahetvā adhīyitvā. **Acarin**ti paṭipajjiṁ. **Ahitāyahan**ti ahitāya atthanāsanāya ahaṁ. **Yo piṭṭhimaṁsiko**ti yo puggalo paresaṁ piṭṭhimaṁsakhādako pisuṇo hoti. **Ukkaccā**ti ukkantitvā.

Idañca pana vatvā tāpasaṁ pucchi "tumhe kathaṁ idhāgatā"ti. Tāpaso sabbaṁ vitthārena kathesi. Idāni pana bhante idheva vasissatha; gamissathāti. Na vasissāmi, assamapadaṁyeva gamissāmīti. Peto "sādhu bhante ahaṁ vo nibaddhaṁ ambapakkena upaṭṭhahissāmī"ti vatvā attano ānubhāvena assamapadeyeva otāretvā "anukkaṇṭhā idheva vasathā"ti paṭiññaṁ gahetvā gato. Tato paṭṭhāya nibaddhaṁ ambapakkena upaṭṭhahi. Tāpaso taṁ paribhuñjanto kasiṇaparikammaṁ katvā jhānābhiññā nibbattetvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā upāsakānaṁ imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṁ samodhānesi, saccapariyosāne keci sotāpannā

ahesuṁ, keci sakadāgāmino, keci anāgāmino. Tadā devadhītā Uppalavaṇṇā ahosi, tāpaso pana ahameva ahosinti.

Kiṁ chandajātakavaṇṇanā paṭhamā.

---

2. Kumbhajātakavaṇṇanā (512)

Ko pāturāsīti idaṁ Satthā Jetavane viharanto Visākhāya sahāyikā surāpītā pañcasatā itthiyo ārabbha kathesi. Sāvatthiyaṁ kira surāchaṇe saṁghuṭṭhe tā pañcasatā itthiyo sāmikānaṁ chaṇe kīḷamānānaṁ[1] tikkhasuraṁ paṭiyādetvā "chaṇaṁ kīḷissāmā"ti sabbāpi Visākhāya santikaṁ gantvā "sahāyike chaṇaṁ kīḷissāmā"ti vatvā "ayaṁ surāchaṇo, na ahaṁ suraṁ pivissāmī"ti vutte "tumhe Sammāsambuddhassa dānaṁ detha, mayaṁ chaṇaṁ karissāmā"ti āhaṁsu. Sā "sādhū"ti sampaṭicchitvā tā uyyojetvā Satthāraṁ nimantāpetvā mahādānaṁ pavattetvā bahuṁ gandhamālaṁ ādāya sāyanhasamaye dhammakathaṁ sotuṁ tāhi parivutā Jetavanaṁ agamāsi. Tā panitthiyo suraṁ pivamānāva tāya saddhiṁ gantvā dvārakoṭṭhake ṭhatvā suraṁ pivitvāva tāya saddhiṁ Satthu santikaṁ agamaṁsu. Visākhā Satthāraṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi, itarāsu ekaccā Satthu santikeyeva nacciṁsu, ekaccā gāyiṁsu, ekaccā hatthakukkuccapādakukkuccāni, ekaccā kalahaṁ akaṁsu.

Satthā tāsaṁ saṁvegajananatthāya bhamukalomato raṁsī vissajjesi, andhakāratimisā ahosi. Tā bhītā ahesuṁ maraṇabhayatajjitā, tena tāsaṁ surā jīri. Satthā nisinnapallaṅke antarahito Sinerumuddhani ṭhatvā uṇṇalomato raṁsī vissajjesi, candasūriyasahassuggamanaṁ viya ahosi. Satthā tattha ṭhitova tāsaṁ saṁvegajananatthāya—

"Ko nu hāso kimānando, niccaṁ pajjalite sati.
Andhakārena onaddhā, padīpaṁ na gavesathā"ti[2]—

imaṁ gāthamāha. Gāthāpariyosāne tā pañcasatāpi sotāpattiphale patiṭṭhahiṁsu. Satthā āgantvā Gandhakuṭichāyāya Buddhāsane nisīdi.

---

1. Chaṇakīḷāvasāne (I, Ka) 2. Khu 1. 35 piṭṭhe Dhammapade.

Atha naṁ Visākhā vanditvā "bhante idaṁ hirottappabhedakaṁ surāpānaṁ nāma kadā uppannan"ti pucchi. So tassā ācikkhanto atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatte rajjaṁ kārente eko Kāsiraṭṭhavāsī Suro nāma vanacarako bhaṇḍapariyesanatthāya Himavantaṁ agamāsi. Tattheko rukkho uggantvā porisamatte ṭhāne tidhākappo ahosi. Tassa tiṇṇaṁ kappānaṁ antare cāṭippamāṇo āvāṭo ahosi. So deve vassante udakena pūrito, taṁ parivāretvā harītakī āmalakī maricagaccho ca ahosi, tesaṁ pakkāni phalāni chijjitvā tattha patanti. Tassāvidūre sayaṁjātasāli jāto, tato suvakā sālisīsāni āharitvā tasmiṁ rukkhe nisīditvā khādanti. Tesaṁ khādamānānaṁ sālīpi taṇḍulāpi tattha patanti. Iti taṁ udakaṁ sūriyasantāpena paccamānaṁ rasaṁ lohitavaṇṇaṁ ahosi. Nidāghasamaye pipāsitā sakuṇagaṇā āgantvā taṁ pivitvā mattā parivattitvā rukkhamūle patiṁsu, tasmiṁ[1] thokaṁ niddāyitvā vikūjamānā pakkamanti. Rukkhasunakhamakkaṭādīsupi eseva nayo. Vanacarako taṁ disvā "sace idaṁ visaṁ bhaveyya, ime mareyyuṁ, ime pana thokaṁ niddāyitvā yathāsukhaṁ gacchanti, nayidaṁ visan"ti sayaṁ pivitvā matto hutvā maṁsaṁ khāditukāmo ahosi. Tato aggiṁ katvā rukkhamūle patite tittirakukkuṭādayo māretvā maṁsaṁ aṅgāre pacitvā ekena hatthena naccanto ekena maṁsaṁ khādanto ekāhadvīhaṁ tattheva ahosi.

Tato pana avidūre eko Varuṇo nāma tāpaso vasati. Vanacarako aññadāpi tassa santikaṁ gacchati. Athassa etadahosi "idaṁ pānaṁ tāpasena saddhiṁ pivissāmī"ti. So ekaṁ veḷunāḷikaṁ pūretvā pakkamaṁsena saddhiṁ āharitvā paṇṇasālaṁ gantvā "bhante imaṁ pivathā"ti vatvā ubhopi maṁsaṁ khādantā piviṁsu. Iti Surena ca Varuṇena ca diṭṭhattā tassa pānassa "Surā"ti ca "Varuṇā"ti[2] ca nāmaṁ jātaṁ. Te ubhopi "attheso upāyo"ti veḷunāḷiyo pūretvā kājenādāya paccantanagaraṁ gantvā "pānakārakā nāma āgatā"ti rañño ārocāpesuṁ. Rājā ne pakkosāpesi, te tassa pānaṁ upanesuṁ. Rājā dve tayo vāre pivitvā majji, tassa taṁ ekāhadvīhamattameva ahosi.

---

1. Te (Sī)

2. Vāruṇīti (Sī, I), varuṇīti (Syā)

Atha ne “aññampi atthī”ti pucchi. Atthi devāti. Kuhinti. Himavante devāti. Tena hi ānethāti. Te gantvā ekadve vāre ānetvā “nibaddhaṁ gantuṁ na sakkhissāmā”ti sambhāre sallakkhetvā tassa rukkhassa tacaṁ ādiṁ katvā sabbasambhāre pakkhipitvā nagare suraṁ kariṁsu. Nāgarā suraṁ pivitvā pamādaṁ āpannā duggatā ahesuṁ, nagaraṁ suññaṁ viya ahosi, tena[1] pānakārakā tato palāyitvā Bārāṇasiṁ gantvā “pānakārakā āgatā”ti rañño ārocāpesuṁ. Rājā ne pakkosāpetvāparibbayaṁ adāsi. Te tatthāpi suraṁ akaṁsu, tampi nagaraṁ tatheva vinassi, tato palāyitvā Sāketaṁ, Sāketato Sāvatthiṁ agamaṁsu.

Tadā Sāvatthiyaṁ Sabbamitto nāma rājā ahosi. So tesaṁ saṅgahaṁ katvā “kena vo attho”ti pucchitvā “sambhāramūlena ceva sālipiṭṭhena ca pañcahi cāṭisatehi cā”ti vutte sabbaṁ dāpesi. Te pañcasu cāṭisatesu suraṁ saṇṭhāpetvā mūsikabhayena cāṭirakkhaṇatthāya ekekāya cāṭiyā santike ekekaṁ biḷāraṁ bandhiṁsu. Te paccitvā uttaraṇakāle cāṭikucchīsu paggharantaṁ suraṁ pivitvā mattā niddāyiṁsu. Mūsikā āgantvā tesaṁ kaṇṇanāsikadāṭhikanaṅguṭṭhe khāditvā agamaṁsu. “Biḷārā suraṁ pivitvā matā”ti āyuttakapurisā rañño ārocesuṁ. Rājā “visakārakā ete bhavissantī”ti tesaṁ dvinnampi janānaṁ sīsāni chindāpesi. Te “suraṁ deva[2] madhuraṁ devā”ti viravantāva mariṁsu. Rājā te mārāpetvā “cāṭiyo bhindathā”ti āṇāpesi. Biḷārāpi surāya jiṇṇāya uṭṭhahitvā kīḷantā vicariṁsu, te disvā rañño ārocesuṁ. Rājā “sace visaṁ assa, ete mareyyuṁ, madhureneva bhavitabbaṁ, pivissāminan”ti nagaraṁ alaṅkārāpetvā rājaṅgaṇe maṇḍapaṁ kārāpetvā alaṅkatamaṇḍape samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīditvā amaccagaṇaparivuto suraṁ pātuṁ ārabhi.

Tadā Sakko devarājā “ke nu kho mātupaṭṭhānādīsu appamattā tīṇi sucaritāni pūrentī”ti lokaṁ volokento taṁ rājānaṁ suraṁ pātuṁ nisinnaṁ disvā “sacāyaṁ suraṁ pivissati, sakalajambudīpo nassissati. Yathā na pivissati, tathā naṁ karissāmī”ti ekaṁ surāpuṇṇaṁ kumbhaṁ hatthatale ṭhapetvā brāhmaṇavesenāgantvā rañño sammukhaṭṭhāne ākāse

---

1. Te (I, Ka)

2. Suraṁ pivitvā (Sī, Syā), suraṁ detha (I)

ṭhatvā "imaṁ kumbhaṁ kiṇātha, imaṁ kumbhaṁ kiṇāthā"ti āha. Sabbamittarājā taṁ tathā vadantaṁ ākāse ṭhitaṁ disvā "kuto nu kho brāhmaṇo āgacchatī"ti tena saddhiṁ sallapanto tisso gāthā abhāsi—

33. "Ko pāturāsī tidivā nabhamhi,
Obhāsayaṁ saṁvariṁ candimāva.
Gattehi te rasmiyo niccharanti,
Sateratā vijjurivantalikkhe.

34. So chinnavātaṁ kamasī aghamhi,
Vehāyasaṁ gacchasi tiṭṭhasī ca.
Iddhī nu te vatthukatā subhāvitā,
Anaddhagūnaṁ api devatānaṁ.

35. Vehāyasaṁ gammamāgamma tiṭṭhasi,
Kumbhaṁ kiṇāthāti yametamatthaṁ.
Ko vā tuvaṁ kissa vā tā'ya kumbho,
Akkhāhi me brāhmaṇa etamatthan"ti.

Tattha **ko pāturāsī**ti kuto pātubhūtosi, kuto āgatosīti attho. **Tidivā nabhamhī**ti kiṁ Tāvatiṁsabhavanā āgantvā idha nabhamhi ākāse pākaṭo jātosīti pucchati. **Saṁvarin**ti rattiṁ. **Sateratā**ti[1] evaṁnāmikā. **So**ti so tvaṁ. **Chinnavātan**ti valāhakopi tāva vātena kamati[2], tassa pana sopi vāto natthi, tenevamāha. **Kamasī**ti pavattesi. **Aghamhī**ti appaṭighe ākāse. **Vatthukatā**ti vatthu viya patiṭṭhā viya katā. **Anaddhagūnaṁ api devatānan**ti yā padasā addhānaṁ agamanena anaddhagūnaṁ devatānaṁ iddhi, sā api tava subhāvitāti pucchati. **Vehāyasaṁ gammamāgammā**ti[3] ākāse pavattaṁ padavītihāraṁ paṭicca nissāya. "Tiṭṭhasī"ti imassa "ko vā tuvan"ti iminā sambandho, evaṁ tiṭṭhamāno ko vā tvanti attho. **Yametamatthan**ti yaṁ etaṁ vadasi. Imassa "kissa vā tāyan"ti iminā sambandho, yaṁ etaṁ kumbhaṁ kiṇāthāti vadasi, kissa vā te ayaṁ kumbhoti attho.

---

1. Sateritāti (Sī, Syā, Ka) 2. Kampati (Ka) 3. Kamamāgammāti (Sī, Syā, I)

Tato Sakko “tena hi suṇāhī”ti vatvā surāya dose dassento āha—

36. “Na sappikumbho napi telakumbho,
Na phāṇitassa na madhussa kumbho.
Kumbhassa vajjāni anappakāni,
Dose bahū kumbhagate suṇātha.

37. Gaḷeyya yaṁ pitvā pate papātaṁ,
So bbhaṁ guhaṁ candaniyoḷigallaṁ.
Bahumpi bhuñjeyya abhojaneyyaṁ,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

38. Yaṁ pitvā cittasmiṁ anesamāno,
Āhiṇḍatī goriva bhakkhasādī.
Anāthamāno upagāyati naccati ca,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

39. Yaṁ ve pivitvā acelova naggo,
Careyya gāme visikhantarāni.
Sammūḷhacitto ativelasāyī,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

40. Yaṁ pitvā uṭṭhāya pavedhamāno,
Sīsañca bāhuñca pacālayanto.
So naccatī dārukaṭallakova,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

41. Yaṁ ve pivitvā aggidaḍḍhā sayanti,
Atho sigālehipi khāditāse.
Bandhaṁ vadhaṁ bhogajāniñcu’penti,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

42. Yaṁ pitvā bhāseyya abhāsaneyyaṁ,
Sabhāya'māsīno apetavattho.
Sammakkhito vantagato byasanno,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

43. Yaṁ ve pivitvā ukkaṭṭho āvilakkho,
Mameva sabbapathavīti maññe.
Na me samo cāturantopi rājā,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

44. Mānātimānā kalahāni pesuṇī,
Dubbaṇṇinī naggayinī palāyinī.
Corāna dhuttāna gatī niketo,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

45. Iddhāni phītāni kulāni assu,
Anekasāhassadhanāni loke.
Ucchinnadāyajjakatāni'māya,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

46. Dhaññaṁ dhanaṁ rajataṁ jātarūpaṁ,
Khettaṁ gavaṁ yattha vināsayanti.
Ucchedanī vittagataṁ kulānaṁ,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

47. Yaṁ ve pitvā dittarūpova poso,
Akkosati mātaraṁ pitarañca.
Sassumpi gaṇheyya athopi suṇhaṁ,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

48. Yaṁ ve pitvā dittarūpāva nārī,
Akkosatī sassuraṁ sāmikañca.
Dāsampi gaṇhe paricārikampi,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

49. Yaṁ ve pivitvāna haneyya poso,
Dhamme ṭhitaṁ samaṇaṁ brāhmaṇaṁ vā.
Gacche apāyampi tatonidānaṁ,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

50. Yaṁ ve pivitvā duccaritaṁ caranti,
Kāyena vācāya ca cetasā ca.
Nirayaṁ vajanti duccaritaṁ caritvā,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

51. Yaṁ yācamānā na labhanti pubbe,
Bahuṁ hiraññampi pariccajantā.
So taṁ pivitvā alikaṁ bhaṇāti,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

52. Yaṁ ve pitvā pesane pesiyanto,
Accāyike karaṇīyamhi jāte.
Atthampi so nappajānāti vutto,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

53. Hirīmanāpi ahirīkabhāvaṁ,
Pātuṁ karonti madanāya mattā.
Dhīrāpi santā bahukaṁ bhaṇanti,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

54. Yaṁ ve pitvā ekathūpā sayanti,
Anāsakā thaṇḍiladukkhaseyyaṁ.
Dubbaṇṇiyaṁ āyasakyañcu'penti,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

55. Yaṁ ve pitvā pattakhandhā sayanti,
Gāvo kūṭahatāva na hi vāruṇiyā.
Vego narena susahoriva,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

56. Yaṁ manussā vivajjanti, sappaṁ ghoravisamiva.
Taṁ loke visasamānaṁ, ko naro pātumarahati.

57. Yaṁ ve pitvā andhakaveṇḍaputtā,
Samuddatīre paricārayantā.
Upakkamuṁ musalebhi aññamaññaṁ,
Tassā puṇṇaṁ kumbhamimaṁ kiṇātha.

58. Yaṁ ve pitvā pubbadevā pamattā,
Tidivā cutā sassatiyā samāyā.
Taṁ tādisaṁ majjamimaṁ niratthakaṁ,
Jānaṁ mahārāja kathaṁ piveyya.

59. Nayimasmiṁ kumbhasmiṁ dadhi vā madhu vā,
Evaṁ abhiññāya kiṇāhi rāja.
Evañhimaṁ kumbhagatā mayā te,
Akkhātarūpaṁ tava Sabbamittā"ti.

Tattha **vajjānī**ti ādīnavā. **Gaḷeyyā**ti gacchanto pade pade parivatteyya. **Yaṁ pitvā pate**ti yaṁ pivitvā pateyya. **Sobbhan**ti āvāṭaṁ. **Candaniyoḷigallan**ti candanikañca oḷigallañca. **Abhojaneyyan**ti bhuñjituṁ ayuttaṁ. **Anesamāno**ti anissaro. **Gorivā**ti goṇo viya. **Bhakkhasādī**ti[1] purāṇakasaṭakhādako[2], yathā so tattha tattha bhakkhasaṁ pariyesanto āhiṇḍati, evaṁ āhiṇḍatīti attho. **Anāthamāno**ti niravassayo anātho viya. **Upagāyatī**ti aññaṁ gāyantaṁ disvā upagantvā gāyati. **Acelovā**ti acelako viya. **Visikhantarānī**ti antaravīthiyo. **Ativelasāyī**ti aticirampi[3] niddaṁ okkameyya. "Ativelacārī"tipi pāṭho, ativelacārī hutvā careyyāti attho.

Dārukaṭallako vāti dārumayayantarūpakaṁ viya. **Bhogajāniñcu'pentī**ti bhogajāniñca upenti, pāṇātipātādīni katvā daṇḍapīḷitā dhanajāniñca aññañca vadhabandhanādidukkhaṁ pāpuṇantīti attho. **Vantagato**ti attano vantasmiṁ gato. **Byasanno**ti byasanāpanno. "Visanno"tipi

1. Bhakkhasārīti (Ka) 2. Surākasaṭakhādako (Sī, Syā) 3. Atirekataraṁ (Ka)

pāṭho, tasmiṁ vante osannoti[1] attho. **Ukkaṭṭho**ti ahaṁ mahāyodho, ko mayā sadiso atthīti evaṁ ukkaṁsagato hutvā. **Āvilakkho**ti rattakkho. **Sabbapathavī**ti sabbā pathavī. "Sabbaputhuvī"tipi pāṭho. **Cāturanto**ti catusamuddapariyantāya pathaviyā issaro. **Mānātimānā**ti mānakārikā. Sesapadesupi eseva nayo. **Gatī**ti nibbatti[2]. **Niketo**ti nivāso. **Tassā puṇṇan**ti yā evarūpā, tassā puṇṇaṁ. **Iddhānī**ti samiddhāni. **Phītānī**ti vatthālaṅkārakappabhaṇḍehi pupphitāni. **Ucchinnadāyajjakatānī**ti ucchinnadāyādāni niddhanāni katāni. **Yattha vināsayantī**ti yaṁ nissāya yattha patiṭṭhitā, evaṁ[3] bahumpi dhanadhaññādisāpateyyaṁ nāsayanti, kapaṇā honti.

Dittarūpoti dappitarūpo. **Gaṇheyyā**ti bhariyasaññāya kilesavasena hatthe gaṇheyya. **Dāsampi gaṇhe**ti attano dāsampi kilesavasena "sāmiko me"ti gaṇheyya. **Pivitvānā**ti pivitvā. **Duccaritaṁ caritvā**ti evaṁ tīhi dvārehi dasavidhampi akusalaṁ katvā. **Yaṁ yācamānā**ti yaṁ purisaṁ pubbe suraṁ apivantaṁ bahuṁ hiraññaṁ pariccajantā musāvādaṁ karohīti yācamānā na labhanti. **Pitvā**ti pivitvā ṭhito. **Nappajānāti vutto**ti "kenaṭṭhena āgatosī"ti vutto sāsanassa duggahitattā taṁ atthaṁ na jānāti. **Hirīmanāpī**ti hirīyuttacittāpi. **Ekathūpā**ti sūkarapotakā viya hīnajaccehipi saddhiṁ ekarāsī hutvā. **Anāsakā**ti nirāhārā. **Thaṇḍiladukkhaseyyan**ti bhūmiyaṁ dukkhaseyyaṁ sayanti. **Āyasakyan**ti garahaṁ.

Pattakhandhāti patitakkhandhā. **Kūṭahatāvā**ti gīvāya baddhena kūṭena hatā gāvo viya, yathā tā tiṇaṁ akhādantiyo pānīyaṁ apivantiyo sayanti, tathā sayantīti attho. **Ghoravisamivā**ti ghoravisaṁ viya. **Visasamānan**ti visasadisaṁ. **Andhakaveṇḍaputtā**ti dasa bhātikarājāno. **Upakkamun**ti pahariṁsu. **Pubbadevā**ti asurā. **Tidivā**ti Tāvatiṁsadevalokā. **Sassatiyā**ti sassatā, dīghāyukabhāvena niccasammatā devalokāti attho. **Samāyā**ti saddhiṁ asuramāyāhi. **Jānan**ti evaṁ "niratthakaṁ etan"ti jānanto tumhādiso paṇḍito puriso kathaṁ

---

1. Osinnoti (Ka) 2. Nipphatti (Sī, Syā, I) 3. Ekampi (Sī, Syā)

piveyya. **Kumbhagatā mayā**ti kumbhagataṁ mayā, ayameva vā pāṭho. **Akkhātarūpan**ti sabhāvato akkhātaṁ.

Taṁ sutvā rājā surāya ādīnavaṁ ñatvā tuṭṭho Sakkassa thutiṁ karonto dve gāthā abhāsi—

60. “Na me pitā vā athavāpi mātā,
Etādisā yādisako tuvaṁsi.
Hitānukampī paramatthakāmo,
Sohaṁ karissaṁ vacanaṁ tava’jja.

61. Dadāmi te gāmavarāni pañca,
Dāsīsataṁ satta gavaṁsatāni.
Ājaññayutte ca rathe dasa ime,
Ācariyo hosi mamatthakāmo”ti.

Tattha **gāmavarānī**ti brāhmaṇa ācariyassa nāma ācariyabhāgo icchitabbo, saṁvacchare saṁvacchare satasahassuṭṭhānake tuyhaṁ pañca gāme dadāmīti vadati. **Dasa ime**ti ime dasa purato ṭhite kañcanavicitte rathe dassento evamāha.

Taṁ sutvā Sakko devattabhāvaṁ dassetvā attānaṁ jānāpento ākāse ṭhatvā dve gāthā abhāsi—

62. “Taveva dāsīsatamatthu rāja,
Gāmā ca gāvo ca taveva hontu.
Ājaññayuttā ca rathā taveva,
Sakkohamasmī tidasānamindo.

63. Maṁsodanaṁ sappipāyāsaṁ bhuñja,
Khādassu ca tvaṁ madhumāsapūve.
Evaṁ tuvaṁ dhammarato janinda,
Anindito saggamupehi ṭhānan”ti.

Tattha **evaṁ tuvaṁ dhammarato**ti evaṁ tvaṁ nānaggarasabhojanaṁ bhuñjanto surāpānā virato tīṇi duccaritāni pahāya tividhasucaritadhammarato hutvā kenaci anindito saggaṭṭhānaṁ upehīti.

Iti Sakko tassa ovādaṁ datvā sakaṭṭhānameva gato. Sopi suraṁ apivitvā surābhājanāni bhindāpetvā sīlaṁ samādāya dānaṁ datvā saggaparāyaṇo ahosi. Jambudīpepi anukkamena surāpānaṁ vepullappattaṁ jātaṁ.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā jātakaṁ samodhānesi "tadā rājā Ānando ahosi, Sakko pana ahameva ahosin"ti.

Kumbhajātakavaṇṇanā dutiyā.

---

3. Jayaddisajātakavaṇṇanā (513)

Cirassaṁ vata meti idaṁ Satthā Jetavane viharanto ekaṁ mātuposakabhikkhuṁ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu **Sāmajātaka**sadisaṁ[1]. Tadā pana Satthā "porāṇakapaṇḍitā kañcanamālaṁ setacchattaṁ pahāya mātāpitaro posesun"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Kapilaraṭṭhe Uttarapañcālanagare Pañcālo nāma rājā ahosi. Tassa aggamahesī gabbhaṁ paṭilabhitvā puttaṁ vijāyi. Tassā purimabhave ekā sapattikā kujjhitvā "tuyhaṁ jātaṁ jātaṁ pajaṁ khādituṁ samatthā bhavissāmī"ti patthanaṁ ṭhapetvā yakkhinī ahosi. Sā tadā okāsaṁ labhitvā tassā passantiyāva taṁ allamaṁsapesivaṇṇaṁ kumārakaṁ gahetvā murumurāyantī[2] khāditvā pakkāmi. Dutiyavārepi tatheva akāsi. Tatiyavāre pana tassā pasūtigharaṁ paviṭṭhakāle gehaṁ parivāretvā gāḷhaṁ ārakkhaṁ akaṁsu. Vijātadivase yakkhinī āgantvā puna dārakaṁ aggahesi. Devī "yakkhinī"ti mahāsaddamakāsi. Āvudhahatthā purisā āgantvā deviyā dinnasaññāya yakkhiniṁ anubandhiṁsu. Sā khādituṁ okāsaṁ alabhantī tato palāyitvā udakaniddhamanaṁ pāvisi. Dārako mātusaññāya tassā thanaṁ mukhena gaṇhi. Sā puttasinehaṁ uppādetvā tato palāyitvā susānaṁ gantvā dārakaṁ pāsāṇaleṇe ṭhapetvā paṭijaggi. Athassa anukkamena vaḍḍhamānassa manussamaṁsaṁ āharitvā adāsi.

---

1. Khu 6. 174 piṭṭhe. 2. Muramurāyantī (Sī), murumurāti (I), muruṁ muruṁ (Ka)

Ubhopi manussamaṁsaṁ khāditvā tattha vasiṁsu. Dārako attano manussabhāvaṁ na jānāti "yakkhiniputtosmī"ti saññāya. So attabhāvaṁ jahitvā antaradhāyituṁ na sakkoti. Athassa sā antaradhānatthāya ekaṁ mūlaṁ adāsi. So mūlānubhāvena antaradhāyitvā manussamaṁsaṁ khādanto vicarati. Yakkhinī Vessavaṇassa mahārājassa veyyāvaccatthāya gatā tattheva kālamakāsi. Devīpi catutthavāre aññaṁ puttaṁ vijāyi. So yakkhiniyā muttattā arogo ahosi. Paccāmittaṁ yakkhiniṁ jinitvā jātattā "Jayaddisakumāro"tissa nāmaṁ akaṁsu. So vayappatto sabbasippesu nipphattiṁ patvā chattaṁ ussāpetvā rajjamanusāsi.

Tadā bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, "Alīnasattukumāro"tissa nāmaṁ kariṁsu. So vayappatto uggahitasabbasippo uparājā ahosi. Sopi yakkhiniputto aparabhāge pamādena taṁ mūlaṁ nāsetvā antaradhāyituṁ asakkonto dissamānarūpova susāne manussamaṁsaṁ khādi. Manussā taṁ disvā bhītā āgantvā rañño upakkosiṁsu "deva eko yakkho dissamānarūpo susāne manussamaṁsaṁ khādati, so anukkamena nagaraṁ pavisitvā manusse māretvā khādissati, taṁ gāhāpetuṁ vaṭṭatī"ti. Rājā "sādhū"ti paṭissuṇitvā "gaṇhatha nan"ti āṇāpesi. Balakāyo gantvā susānaṁ parivāretvā aṭṭhāsi. Yakkhiniputto naggo ubbiggarūpo maraṇabhayabhīto viravanto manussānaṁ antaraṁ pakkhandi. Manussā "yakkho"ti maraṇabhayabhītā dvidhā bhijjiṁsu. Sopi tato palāyitvā araññaṁ pāvisi, na puna manussapathaṁ āgacchi. So ekaṁ mahāvattani-aṭaviṁ nissāya maggapaṭipannesu manussesu ekekaṁ gahetvā araññaṁ pavisitvā māretvā khādanto ekasmiṁ nigrodhamūle vāsaṁ kappesi.

Atheko satthavāhabrāhmaṇo aṭavipālānaṁ sahassaṁ datvā pañcahi sakaṭasatehi taṁ maggaṁ paṭipajji. Manussayakkho viravanto pakkhandi, bhītā manussā urena nipajjiṁsu. So brāhmaṇaṁ gahetvā palāyanto khāṇunā pāde viddho aṭavipālesu anubandhantesu brāhmaṇaṁ chaḍḍetvā attano vasanaṭṭhānarukkhamūle nipajji. Tassa tattha nipannassa sattame divase Jayaddisarājā migavadhaṁ[1] āṇāpetvā nagarā nikkhami. Taṁ nagarā

1. Migavaṁ (I), migaṁ vadhāya (Ka)

nikkhantamattameva Takkasilavāsī Nando nāma mātuposakabrāhmaṇo catasso satārahagāthāyo ādāya āgantvā rājānaṁ addasa. Rājā "nivattitvā suṇissāmī"ti tassa nivāsagehaṁ dāpetvā migavaṁ gantvā "yassa passena migo palāyati, tasseva gīvā"ti āha. Atheko pasadamigo uṭṭhahitvā rañño abhimukho gantvā palāyi. Amaccā parihāsaṁ kariṁsu. Rājā khaggaṁ gahetvā taṁ anubandhitvā tiyojanamatthake patvā khaggena paharitvā dve khaṇḍāni karitvā kājenādāya āgacchanto manussayakkhassa nipannaṭṭhānaṁ patvā dabbatiṇesu nisīditvā thokaṁ vissamitvā gantuṁ ārabhi. Atha naṁ so uṭṭhāya "tiṭṭha kuhiṁ gacchasi, bhakkhosi me"ti hatthe gahetvā paṭhamaṁ gāthamāha—

64. "Cirassaṁ vata me udapādi ajja,
Bhakkho mahā sattamibhattakāle.
Kutosi kovāsi tadiṅgha brūhi,
Ācikkha jātiṁ vidito yathāsī"ti.

Tattha **bhakkho mahā**ti mahābhakkho. **Sattamibhattakāle**ti pāṭipadato paṭṭhāya nirāhārassa sattamiyaṁ bhattakāle. **Kutosī**ti kuto āgatosīti.

Rājā yakkhaṁ disvā bhīto ūrutthambhaṁ[1] patvā palāyituṁ nāsakkhi, satiṁ pana paccupaṭṭhāpetvā dutiyaṁ gāthamāha—

65. "Pañcālarājā migavaṁ paviṭṭho,
Jayaddiso nāma yadissuto te.
Carāmi kacchāni vanāni cāhaṁ,
Pasadaṁ imaṁ khāda mama'jja muñcā"ti.

Tattha **migavaṁ paviṭṭho**ti migavadhāya raṭṭhā nikkhanto. **Kacchānī**ti pabbatapassāni. **Pasadan**ti pasadamigaṁ.

---

1. Ūrukkhambhaṁ (I), ūrukampamānaṁ (Ka)

Taṁ sutvā yakkho tatiyaṁ gāthamāha—

66. "Seneva tvaṁ paṇasi sassamāno,
Mamesa bhakkho pasado yaṁ vadesi.
Taṁ khādiyāna pasadaṁ jighaññaṁ,
Khādissaṁ pacchā na vilāpakālo"ti.

Tattha **senevā**ti mama santakeneva. **Paṇasī**ti voharasi attānaṁ vikkiṇāsi. **Sassamāno**ti vihiṁsayamāno. **Taṁ khādiyānā**ti taṁ paṭhamaṁ khāditvā. **Jighaññan**ti ghasitukāmo. **Khādissan**ti etaṁ pacchā khādissāmi. **Na vilāpakālo**ti mā vilapi, nāyaṁ vilāpakāloti vadati.

Taṁ sutvā rājā Nandabrāhmaṇaṁ saritvā catutthaṁ gāthamāha—

67. "Na catthi mokkho mama nikkayena[1],
Gantvāna pacchāgamanāya paṇhe.
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇassappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajissan"ti.

Tattha **na catthī**ti na ce[2] mayhaṁ nikkayena[3] vimokkho atthi. **Gantvānā**ti evaṁ sante ajja imaṁ migamaṁsaṁ khāditvā mama nagaraṁ gantvā. **Paṇhe**ti pageyeva, sveva pātarāsakāle paccāgamanatthāya paṭiññaṁ gaṇhāhīti adhippāyo. **Taṁ saṅgaran**ti[4] mayā "dhanaṁ te dassāmī"ti brāhmaṇassa saṅgaro[5] kato, taṁ tassa datvā idaṁ mayā vuttaṁ saccaṁ anurakkhanto ahaṁ puna āgamissāmīti attho.

Taṁ sutvā yakkho pañcamaṁ gāthamāha—

68. "Kiṁ kammajātaṁ anutappate tvaṁ[6],
Pattaṁ samīpaṁ maraṇassa rāja.
Ācikkha me taṁ api sakkuṇemu,
Anujānituṁ āgamanāya paṇhe"ti.

---

1. Vikkayena (Sī, Syā) 2. Sace (Sī, Syā), na ca (Ka) 3. Vikkayenapi (Sī, Syā)
4. Saṅkaranti (Ka) 5. Saṅkaro (Ka) 6. Anutappatī taṁ (Sī, Syā, I)

Tattha kammameva **kammajātaṁ. Anutappate**ti[1] taṁ anutappati. **Pattan**ti upagataṁ. **Api sakkuṇemū**ti api nāma taṁ tava sokakāraṇaṁ sutvā pātova āgamanāya taṁ anujānituṁ sakkuṇeyyāmāti attho.

Rājā taṁ kāraṇaṁ kathento chaṭṭhaṁ gāthamāha—

69. "Katā mayā brāhmaṇassa dhanāsā,
Taṁ saṅgaraṁ paṭimukkaṁ na muttaṁ.
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇassappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajissan"ti.

Tattha **paṭimukkaṁ na muttan**ti catasso satārahā gāthā sutvā "dhanaṁ te dassāmī"ti paṭiññāya mayā attani paṭimuñcitvā ṭhapitaṁ, na pana taṁ muttaṁ dhanassa adinnattā.

Taṁ sutvā yakkho sattamaṁ gāthamāha—

70. "Yā te katā brāhmaṇassa dhanāsā,
Taṁ saṅgaraṁ paṭimukkaṁ na muttaṁ.
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇassappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajassū"ti.

Tattha **punarāvajassū**ti puna āgacchassu.

Evañca pana vatvā rājānaṁ vissajjesi. So tena vissaṭṭho "tvaṁ mā cintayi, ahaṁ pātova āgamissāmī"ti vatvā magganimittāni sallakkhento attano balakāyaṁ upagantvā balakāyaparivuto nagaraṁ pavisitvā Nandabrāhmaṇaṁ pakkosāpetvā mahārahe āsane nisīdāpetvā tā gāthā sutvā cattāri sahassāni datvā yānaṁ āropetvā "imaṁ Takkasilameva nethā"ti manusse datvā brāhmaṇaṁ uyyojetvā dutiyadivase paṭigantukāmo hutvā puttaṁ āmantetvā anusāsi. Tamatthaṁ dīpento Satthā dve gāthā abhāsi—

---

1. Anutappatī tanti (Sī, Syā, I)

71. “Mutto ca so Porisādassa hatthā,
Gantvā sakaṁ mandiraṁ kāmakāmī.
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇassappadāya,
Āmantayī puttamalīnasattuṁ.

72. Ajjeva rajjaṁ abhisiñcayassu,
Dhammaṁ cara sesu paresu cāpi[1].
Adhammakāro ca te māhu raṭṭhe,
Gacchāmahaṁ Porisādassa ñatte”ti.

Tattha **Alīnasattun**ti evaṁnāmakaṁ kumāraṁ. Pāḷiyaṁ pana “Arinasattun”ti[2] likhitaṁ. **Ajjeva rajjan**ti putta rajjaṁ te dammi, tvaṁ ajjeva muddhani abhisekaṁ abhisiñcayassu. **Ñatte**ti abhyāse[3], santiketi attho.

Taṁ sutvā kumāro dasamaṁ gāthamāha—

73. “Kiṁ kamma krubbaṁ tava deva pāva[4],
Nārādhayī taṁ tadicchāmi sotuṁ.
Ya’majja rajjamhi udassaye tuvaṁ,
Rajjampi niccheyyaṁ tayā vināhan”ti.

Tattha **krubban**ti karonto. **Ya’majjā**ti yena anārādhakammena ajja maṁ rajjamhi tvaṁ udassaye ussāpesi patiṭṭhāpesi, taṁ me ācikkha, ahaṁ hi tayā vinā rajjampi na icchāmīti attho.

Taṁ sutvā rājā anantaraṁ gāthamāha—

74. “Na kammunā vā vacasā va tāta,
Aparādhitohaṁ tuviyaṁ sarāmi.
Sandhiñca katvā purisādakena,
Saccānurakkhī punāhaṁ gamissan”ti.

Tattha **aparādhito**ti aparādhaṁ ito. **Tuviyan**ti tava santakaṁ[5]. Idaṁ vuttaṁ hoti—tāta ahaṁ ito tava kammato vā tava vacanato

---

1. Dhammañca raṭṭhesu janesu cāpi (Sī, Syā)
2. Adīnasattanti (Sī), Alīnasattanti (Syā), adīnasattunti (I)
3. Ñatteti nayante (Sī), ñatteti tyante (I), ñanteti tyante (Syā)
4. Pāde (Sī, Syā, I, Ka)
5. Santikaṁ (Syā, Ka)

vā kiñci mama appiyaṁ aparādhaṁ sarāmīti. **Sandhiñca katvā**ti maṁ pana migavaṁ gataṁ eko yakkho "khādissāmī"ti gaṇhi. Athāhaṁ brāhmaṇassa dhammakathaṁ sutvā tassa sakkāraṁ katvā "sve tava pātarāsakāle āgamissāmī"ti tena purisādakena sandhiṁ saccaṁ katvā āgato, tasmā taṁ saccaṁ anurakkhanto puna tattha gamissāmi, tvaṁ rajjaṁ kārehīti vadati.

Taṁ sutvā kumāro gāthamāha—

75. "Ahaṁ gamissāmi idheva hohi,
Natthi tato jīvato vippamokkho.
Sace tuvaṁ gacchasiyeva rāja,
Ahampi gacchāmi ubho na homā"ti.

Tattha **idhevā**ti tvaṁ idheva hohi. **Tato**ti tassa santikā jīvantassa mokkho nāma natthi. **Ubho**ti evaṁ sante ubhopi na bhavissāma.

Taṁ sutvā rājā gāthamāha—

76. "Addhā hi tāta satāne'sa dhammo,
Maraṇā ca me dukkhataraṁ ta'dassa.
Kammāsapādo taṁ yadā pacitvā,
Pasayha khāde bhidā rukkhasūle"ti.

Tassattho—**addhā** ekaṁsena esa tāta **satānaṁ** paṇḍitānaṁ **dhammo** sabhāvo, yuttaṁ tvaṁ vadasi, api ca kho pana mayhaṁ maraṇatopetaṁ dukkhataraṁ assa, yadā taṁ so kammāsapādo. **Bhidā rukkhasūle**ti tikhiṇarukkhasūle bhitvā pacitvā pasayha balakkākārena khādeyyāti.

Taṁ sutvā kumāro gāthamāha—

77. "Pāṇena te pāṇamahaṁ nimissaṁ,
Mā tvaṁ agā Porisādassa ñatte.
Etañca te pāṇamahaṁ nimissaṁ,
Tasmā mataṁ jīvitassa vaṇṇemī"ti.

Tattha **nimissan**ti ahaṁ idheva tava pāṇena mama pāṇaṁ parivattessaṁ[1]. **Tasmā**ti yasmā etaṁ pāṇaṁ tava pāṇenāhaṁ nimissaṁ, tasmā tava jīvitassatthāya mama maraṇaṁ vaṇṇemi maraṇameva varemi, icchāmīti attho.

Taṁ sutvā rājā puttassa balaṁ jānanto "sādhu tāta gacchāhī"ti sampaṭicchi. So mātāpitaro vanditvā nagaramhā nikkhami. Tamatthaṁ pakāsento Satthā upaḍḍhagāthamāha—

78. "Tato have dhitimā rājaputto,
Vanditvā mātu ca pitu ca pāde"ti.

Tattha **pāde**ti pāde vanditvā nikkhantoti attho.

Athassa mātāpitaropi bhaginīpi bhariyāpi amaccaparijanehi[2] saddhiṁ yeva nikkhamiṁsu. So nagarā nikkhamitvā pitaraṁ maggaṁ pucchitvā suṭṭhu vavatthapetvā mātāpitaro vanditvā sesānaṁ ovādaṁ datvā acchambhito kesarasīho viya maggaṁ āruyha yakkhāvāsaṁ pāyāsi. Taṁ gacchantaṁ disvā mātā sakabhāvena saṇṭhātuṁ asakkontī pathaviyaṁ pati. Pitā bāhā paggayha mahantena saddena kandi. Tampi atthaṁ pakāsento Satthā—

"Dukhini'ssa mātā nipatā pathabyā,
Pitā'ssa paggayha bhujāni kandatī"ti—

upaḍḍhagāthaṁ vatvā tassa pitarā payuttaṁ āsīsavādaṁ abhivādanavādaṁ mātarā bhaginībhariyāhi ca kataṁ saccakiriyaṁ pakāsento aparāpi catasso gāthā abhāsi—

79. "Taṁ gacchantaṁ tāva pitā viditvā,
Parammukho vandati pañjalīko.
Somo ca rājā Varuṇo ca rājā,
Pajāpatī candimā sūriyo ca.
Etehi gutto purisādakamhā,
Anuññāto sotthi paccehi tāta.

---

1. Parivatteyyaṁ (Sī, Syā, Ka)
2. Amaccaparijanāpi (Ka)

80. Yaṁ Daṇḍakirañño gatassa mātā,
Rāmassa'kāsi sotthānaṁ suguttā.
Taṁ te ahaṁ sotthānaṁ karomi,
Etena saccena sarantu devā.
Anuññāto sotthi paccehi putta.

81. Āvī raho vāpi manopadosaṁ,
Nāhaṁ sare jātu malīnasatte.
Etena saccena sarantu devā,
Anuññāto sotthi paccehi bhātika.

82. Yasmā ca me anadhimanosi sāmi,
Na cāpi me manasā appiyosi.
Etena saccena sarantu devā,
Anuññāto sotthi paccehi sāmī"ti.

Tattha **parammukho**ti ayaṁ me putto parammukho mātāpitaro vanditvā gacchati, iti etaṁ parammukhaṁ gacchantaṁ disvā viditvā[1]. **Pañjalīko**ti tasmiṁ kāle sirasi añjaliṁ ṭhapetvā vandati devatā namassati. **Purisādakamhā**ti purisādassa santikā tena anuññāto sotthinā paccehi.

Rāmassa'kāsīti rāmassa akāsi. Eko kira Bārāṇasivāsī Rāmo nāma mātuposako mātāpitaro paṭijagganto vohāratthāya gato Daṇḍakirañño vijite Kumbhavatīnagaraṁ gantvā navavidhena vassena sakalaraṭṭhe vināsiyamāne mātāpitūnaṁ guṇaṁ sari. Atha naṁ mātupaṭṭhānakammassa phalena devatā sotthinā ānayitvā mātu adaṁsu. Taṁ kāraṇaṁ sutavasenāharitvā evamāha. **Sotthānan**ti sotthibhāvaṁ. Taṁ pana kiñcāpi devatā kariṁsu, mātupaṭṭhānaṁ nissāya nibbattattā pana mātā akāsīti vuttaṁ. **Taṁ te ahan**ti ahampi te tameva sotthānaṁ karomi, maṁ nissāya tatheva tava sotthibhāvo hotūti attho. Atha vā **karomī**ti icchāmi. **Etena saccenā**ti sace devatāhi tassa sotthinā ānītabhāvo sacco, etena saccena mamapi puttaṁ sarantu

1. Ayaṁ me putto parammukho gacchatīti viditvā (Sī, Syā, I)

devā, rāmaṁ viya tampi āharitvā mama dassantūti attho. **Anuññāto**ti Porisādena "gacchā"ti anuññāto devatānaṁ ānubhāvena sotthi paṭi-āgaccha puttāti vadati.

Jātu malīnasatteti jātu ekaṁsena alīnasatte mama bhātike ahaṁ sammukhā vā parammukhā vā manopadosaṁ na sarāmi, na mayā tamhi manopadoso katapubboti evamassa kaniṭṭhā saccamakāsi. **Yasmā ca me anadhimanosi sāmī**ti mama sāmi Alīnasattu yasmā tvaṁ anadhimanosi, maṁ abhibhavitvā atikkamitvā aññaṁ manena na patthesi. **Na cāpi me manasā appiyosī**ti mayhampi ca manasā tvaṁ appiyo na hosi, aññamaññaṁ piyasaṁvāsāva mayanti evamassa aggamahesī saccamakāsi.

Kumāropi pitarā akkhātanayena yakkhāvāsamaggaṁ paṭipajji. Yakkhopi "khattiyā nāma bahumāyā honti, ko jānāti, kiṁ bhavissatī"ti rukkhaṁ abhiruhitvā rañño āgamanaṁ olokento nisīdi. So kumāraṁ āgacchantaṁ disvā "pitaraṁ nivattetvā putto āgato bhavissati, natthi me bhayan"ti otaritvā tassa piṭṭhiṁ dassento nisīdi. So āgantvā tassa purato aṭṭhāsi. Atha yakkho gāthamāha—

83. "Brahā ujū cārumukho kutosi,
Na maṁ pajānāsi vane vasantaṁ.
Luddaṁ maṁ ñatvā 'purisādako'si,
Ko sotthimājāna'midhā'vajeyyā"ti.

Tattha **ko sotthimājāna'midhā'vajeyyā**ti kumāra ko nāma puriso attano sotthibhāvaṁ jānanto icchanto idhāgaccheyya, tvaṁ ajānanto āgato maññeti.

Taṁ sutvā kumāro gāthamāha—

84. "Jānāmi ludda purisādako tvaṁ,
Na taṁ na jānāmi vane vasantaṁ.
Ahañca puttosmi Jayaddisassa,
Mama'jja khāda pituno pamokkhā"ti.

Tattha **pamokkhā**ti pamokkhahetu ahaṁ pitu jīvitaṁ datvā idhāgato, tasmā taṁ muñca, maṁ khādāhīti attho.

Tato yakkho gāthamāha—

85. "Jānāmi puttoti Jayaddisassa,
Tathā hi vo mukhavaṇṇo ubhinnaṁ.
Sudukkaraññeva kataṁ tavedaṁ,
Yo mattu'micche pituno pamokkhā"ti.

Tattha **tathā hi vo**ti tādiso vo tumhākaṁ ubhinnampi sadisova mukhavaṇṇo hotīti attho. **Kataṁ tavedan**ti idaṁ tava kammaṁ sudukkaraṁ.

Tato kumāro gāthamāha—

86. "Na dukkaraṁ kiñci mahettha maññe,
Yo mattu'micche pituno pamokkhā.
Mātu ca hetu paraloka gantvā[1],
Sukhena saggena ca sampayutto"ti.

Tattha **kiñci mahettha maññe**ti kiñci ahaṁ ettha na maññāmi. Idaṁ vuttaṁ hoti—yakkha yo puggalo pitu vā pamokkhatthāya mātu vā hetu paralokaṁ gantvā sukhena sagge nibbattanakasukhena sampayutto bhavituṁ **mattu'micche** marituṁ icchati, tasmā ahaṁ[2] ettha mātāpitūnaṁ atthāya jīvitapariccāge kiñci dukkaraṁ na maññāmīti.

Taṁ sutvā yakkho "kumāra maraṇassa abhayānakasatto nāma natthi, tvaṁ kasmā na bhāyasī"ti pucchi. So tassa kathento dve gāthā abhāsi—

87. "Ahañca kho attano pāpakiriyaṁ,
Āvī raho vāpi sare na jātu.
Saṅkhātajātīmaraṇo'hamasmi,
Yatheva me idha tathā parattha.

1. Paralokagamyā (Sī, Syā)
2. Tassāhaṁ (Ka)

88. Khāda'jja maṁ dāni mahānubhāva,
Karassu kiccāni imaṁ sarīraṁ.
Rukkhassa vā te papatāmi aggā,
Chādayamāno mayhaṁ tvamadesi maṁsan"ti.

Tattha **sare na jātū**ti ekaṁseneva na sarāmi. **Saṅkhātajātīmaraṇo'hamasmī**ti ahaṁ ñāṇena suparicchinnajātimaraṇo, jātasatto amaraṇadhammo nāma natthīti jānāmi. **Yatheva me idhā**ti yatheva mama idha, tathā paraloke, yathā ca paraloke, tathā idhāpi maraṇato mutti nāma natthīti idampi mama ñāṇena suparicchinnaṁ. **Karassu kiccānī**ti iminā sarīrena kattabbakiccāni kara, imaṁ te mayā nissaṭṭhaṁ sarīraṁ. **Chādayamāno mayhaṁ tvamadesi maṁsan**ti mayi rukkhaggā patitvā mate mama sarīrato tvaṁ chādayamāno rocayamāno yaṁ yaṁ icchasi, taṁ taṁ maṁsaṁ adesi, khādeyyāsīti attho.

Yakkho tassa vacanaṁ sutvā bhīto hutvā "na sakkā imassa maṁsaṁ khādituṁ, upāyena naṁ palāpessāmī"ti cintetvā imaṁ gāthamāha—

89. "Idañca te ruccati rājaputta,
Cajesi pāṇaṁ pituno pamokkhā.
Tasmā hi so tvaṁ taramānarūpo,
Sambhañca kaṭṭhāni jalehi aggin"ti.

Tattha **jalehī**ti araññaṁ pavisitvā sāradārūni āharitvā aggiṁ jāletvā niddhūme aṅgāre kara, tattha te maṁsaṁ pacitvā khādissāmīti dīpeti.

So tathā katvā tassa santikaṁ agamāsi. Taṁ kāraṇaṁ pakāsento Satthā itaraṁ gāthamāha—

90. "Tato have dhitimā rājaputto,
Dāruṁ samāharitvā mahantamaggiṁ.
Sandīpayitvā paṭivedayittha,
Ādīpito dāni mahā'ya'maggī"ti.

Yakkho aggiṁ katvā āgataṁ kumāraṁ oloketvā "ayaṁ purisasīho, maraṇāpissa bhayaṁ natthi, mayā ettakaṁ kālaṁ evaṁ nibbhayo nāma na diṭṭhapubbo"ti lomahaṁsajāto kumāraṁ punappunaṁ olokento nisīdi. Kumāro tassa kiriyaṁ disvā gāthamāha—

91. "Khāda'jja maṁ dāni pasayhakāri,
Kiṁ maṁ muhuṁ pekkhasi haṭṭhalomo.
Tathā tathā tuyhamahaṁ karomi,
Yathā yathā maṁ chādayamāno adesī"ti.

Tattha **muhun**ti punappunaṁ. **Tathā tathā tuyhamahan**ti ahaṁ tuyhaṁ tathā tathā vacanaṁ karomi, idāni kiṁ karissāmi, yathā yathā maṁ chādayamāno rocayamāno adesi khādissasi, tasmā khādajja manti.

Athassa vacanaṁ sutvā yakkho gāthamāha—

92. "Ko tādisaṁ arahati khāditāye,
Dhamme ṭhitaṁ saccavādiṁ vadaññuṁ.
Muddhāpi tassa viphaleyya sattadhā,
Yo tādisaṁ saccavādiṁ adeyyā"ti.

Taṁ sutvā kumāro "sace maṁ na khāditukāmosi, atha kasmā dārūni bhañjāpetvā aggiṁ kāresī"ti vatvā "palāyissati nu kho, noti tava pariggaṇhanatthāyā"ti vutte "tvaṁ idāni maṁ kathaṁ pariggaṇhissasi, yohaṁ tiracchānayoniyaṁ nibbatto Sakkassa devarañño attānaṁ pariggaṇhituṁ nādāsin"ti vatvā āha—

93. "Idaṁ hi so brāhmaṇaṁ maññamāno,
Saso avāsesi sake sarīre.
Teneva so Candimā devaputto,
Sasatthuto[1] kāmaduhajja yakkhā"ti.

Tassattho—idaṁ hi so Sasapaṇḍito "brāhmaṇo eso"ti brāhmaṇaṁ maññamāno "ajja imaṁ sarīraṁ khāditvā idheva vasā"ti evaṁ sake sarīre attano sarīraṁ dātuṁ[2] avāsesi, vasāpesīti attho.

1. Sasaṭṭhako (Syā) 2. Khādituṁ (Ka)

Sarīrañcassa bhakkhatthāya adāsi. Sakko pabbatarasaṁ pīḷetvā ādāya candamaṇḍale sasalakkhaṇaṁ akāsi. Tato paṭṭhāya teneva sasalakkhaṇena so Candimā devaputto "sasī sasī"ti evaṁ sasatthuto[1] lokassa kāmaduho pemavaḍḍhano ajja yakkha virocati. Kappaṭṭhiyaṁ hetaṁ pāṭihāriyanti.

Taṁ sutvā yakkho kumāraṁ vissajjento gāthamāha—

94. "Cando yathā rāhumukhā pamutto,
Virocate pannaraseva bhāṇumā.
Evaṁ tuvaṁ Porisādā pamutto,
Viroca kappile mahānubhāva.
Āmodayaṁ pitaraṁ mātarañca,
Sabbo ca te nandatu ñātipakkho"ti.

Tattha **bhāṇumā**ti sūriyo. Idaṁ vuttaṁ hoti—yathā pannarase rāhumukhā mutto cando vā bhāṇumā vā virocati, evaṁ tvampi mama santikā mutto Kapilaraṭṭhe viroca mahānubhāvāti. **Nandatū**ti tussatu.

Gaccha mahāvīrāti mahāsattaṁ uyyojesi. Sopi taṁ nibbisevanaṁ katvā pañca sīlāni datvā "yakkho nu kho esa, no"ti pariggaṇhanto "yakkhānaṁ akkhīni rattāni honti animmisāni ca, chāyā na paññāyati, acchambhitā honti. Nāyaṁ yakkho, manusso eso. Mayhaṁ pitu kira tayo bhātaro yakkhiniyā gahitā. Tesu etāya dve khāditā bhavissanti, eko puttasinehena paṭijaggito bhavissati, iminā tena bhavitabbaṁ, imaṁ netvā mayhaṁ pitu ācikkhitvā rajje patiṭṭhāpessāmī"ti cintetvā "ehi ambho, na tvaṁ yakkho, pitu me jeṭṭhabhātikosi, ehi mayā saddhiṁ gantvā kulasantake rajje chattaṁ ussāpehī"ti vatvā itarena "nāhaṁ manusso"ti vutte "na tvaṁ mayhaṁ saddahasi, atthi pana so, yassa saddahasī"ti pucchitvā "atthi asukaṭṭhāne Dibbacakkhukatāpaso"ti vutte taṁ ādāya tattha agamāsi. Tāpaso te disvāva "kiṁ karontā pitāputtā araññe carathā"ti vatvā tesaṁ ñātibhāvaṁ

1. Sasaṭṭhako (Syā)

kathesi. Porisādo tassa saddahitvā "tāta tvaṁ gaccha, ahaṁ ekasmiññeva attabhāve dvidhā jāto, na me rajjenattho, pabbajissāmahan"ti tāpasassa santike isipabbajjaṁ pabbaji. Atha naṁ kumāro vanditvā nagaraṁ agamāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā—

95. "Tato have dhitimā rājaputto,
Katañjalī pariyāya[1] Porisādaṁ.
Anuññāto sotthi sukhī arogo,
Paccāgamā Kapila'malīnasattā"ti—

gāthaṁ vatvā tassa nagaraṁ gatassa negamādīhi katakiriyaṁ dassento osānagāthamāha—

96. "Taṁ negamā jānapadā ca sabbe,
Hatthārohā rathikā pattikā ca.
Namassamānā pañjalikā upāgamuṁ,
Namatthu te dukkarakārakosī"ti.

Rājā "kumāro kira āgato"ti sutvā paccuggamanaṁ akāsi. Kumāro mahājanaparivāro gantvā rājānaṁ vandi. Atha naṁ so pucchi "tāta kathaṁ tādisā Porisādā muttosī"ti. "Tāta nāyaṁ yakkho, tumhākaṁ jeṭṭhabhātiko, esa mayhaṁ petteyyo"ti sabbaṁ pavattiṁ ārocetvā "tumhehi mama petteyyaṁ daṭṭhuṁ vaṭṭatī"ti āha. Rājā taṅkhaṇaññeva bheriṁ carāpetvā mahantena parivārena tāpasānaṁ santikaṁ agamāsi. Mahātāpaso tassa yakkhiniyā ānetvā akhāditvā positakāraṇañca yakkhābhāvakāraṇañca tesaṁ ñātibhāvañca sabbaṁ vitthārato kathesi. Rājā "ehi bhātika rajjaṁ kārehī"ti āha. Alaṁ mahārājāti. Tena hi etha uyyāne vasissatha, ahaṁ vo catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmīti. Na āgacchāmi mahārājāti. Rājā tesaṁ assamapadato avidūre ekaṁ pabbatantaraṁ bandhitvā mahantaṁ taḷākaṁ kāretvā kedāre sampādetvā mahaḍḍhakulasahassaṁ ānetvā mahāgāmaṁ nivāsetvā tāpasānaṁ bhikkhācāriṁ paṭṭhapesi. So gāmo

1. Pariyagā (Sī), paggayha (Syā, I)

Cūḷakammāsadammanigamo nāma jāto. Sutasomamahāsattena Porisādassa Damitapadeso pana Mahākammāsadammanigamoti veditabbo.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṁ samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakatthero sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṁ, tāpaso Sāriputto, Porisādo Aṅgulimālo, kaniṭṭhā Uppalavaṇṇā, aggamahesī Rāhulamātā, Alīnasattukumāro pana ahameva ahosinti.

Jayaddisajātakavaṇṇanā tatiyā.

---

4. Chaddantajātakavaṇṇanā (514)

Kiṁ nu socasīti idaṁ Satthā Jetavane viharanto ekaṁ daharabhikkhuniṁ ārabbha kathesi. Sā kira Sāvatthiyaṁ kuladhītā gharāvāse ādīnavaṁ disvā sāsane pabbajitvā ekadivasaṁ bhikkhunīhi saddhiṁ dhammasavanāya gantvā alaṅkatadhammāsane nisīditvā dhammaṁ desentassa Dasabalassa aparimāṇapuññapabhāvābhinibbattaṁ uttamarūpasampattiyuttaṁ attabhāvaṁ oloketvā "pariciṇṇapubbā nu kho me bhavasmiṁ vicarantiyā imassa mahāpurisassa pādaparicārikā"ti cintesi. Athassā taṅkhaṇaññeva jātissarañāṇaṁ uppajji "Chaddantavāraṇakāle ahaṁ imassa mahāpurisassa pādaparicārikā bhūtapubbā"ti. Athassā sarantiyā mahantaṁ pītipāmojjaṁ uppajji. Sā pītivegena mahāhasitaṁ hasitvā puna cintesi "pādaparicārikā nāma sāmikānaṁ hitajjhāsayā appakā, ahitajjhāsayāva bahutarā, hitajjhāsayā nu kho ahaṁ imassa mahāpurisassa ahosiṁ; ahitajjhāsayā"ti. Sā anussaramānā "ahaṁ appamattakaṁ dosaṁ hadaye ṭhapetvā vīsaratanasatikaṁ Chaddantamahāgajissaraṁ Sonuttaraṁ[1] nāma nesādaṁ pesetvā visapītasallena vijjhāpetvā jīvitakkhayaṁ pāpesin"ti addasa. Athassā soko udapādi, hadayaṁ uṇhaṁ ahosi, sokaṁ sandhāretuṁ asakkontī assasitvā passasitvā mahāsaddena parodi. Taṁ disvā

---

1. Soṇuttaraṁ (Sī, Syā)

Satthā sitaṁ pātu karitvā “ko nu kho bhante hetu, ko paccayo sitassa pātukammāyā”ti bhikkhusaṁghena puṭṭho “bhikkhave ayaṁ daharabhikkhunī pubbe mayi kataṁ aparādhaṁ saritvā rodatī”ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Himavantapadese Chaddantadahaṁ upanissāya aṭṭhasahassā hatthināgā vasiṁsu iddhimantā vehāsaṅgamā. Tadā bodhisatto jeṭṭhakavāraṇassa putto hutvā nibbatti, so sabbaseto ahosi rattamukhapādo. So aparabhāge vuddhippatto aṭṭhāsītihatthubbedho ahosi vīsaratanasatāyāmo. Aṭṭhapaṇṇāsahatthāya rajatadāmasadisāya soṇḍāya samannāgato. Dantā panassa parikkhepato pannarasahatthā ahesuṁ dīghato tiṁsahatthā chabbaṇṇaraṁsīhi samannāgatā. So aṭṭhannaṁ nāgasahassānaṁ jeṭṭhako ahosi, pañcasate Paccekabuddhe pūjesi. Tassa dve aggamahesiyo ahesuṁ Cūḷasubhaddā Mahāsubhaddā cāti. Nāgarājā aṭṭhanāgasahassaparivāro Kañcanaguhāyaṁ vasati. So pana Chaddantadaho āyāmato ca vitthārato ca paṇṇāsayojano hoti. Tassa majjhe dvādasayojanappamāṇe ṭhāne sevālo vā paṇakaṁ vā natthi, maṇikkhandhavaṇṇa-udakameva santiṭṭhati, tadanantaraṁ yojanavitthataṁ suddhaṁ kallahāravanaṁ, taṁ udakaṁ parikkhipitvā ṭhitaṁ, tadanantaraṁ yojanavitthatameva suddhaṁ nīluppalavanaṁ taṁ parikkhipitvā ṭhitaṁ, tato yojanayojanavitthatāneva rattuppalasetuppalarattapadumasetapadumakumudavanāni purimaṁ purimaṁ parikkhipitvā ṭhitāni. Imesaṁ pana sattannaṁ vanānaṁ anantaraṁ sabbesampi tesaṁ kallahārādivanānaṁ vasena omissakavanaṁ yojanavitthatameva tāni parikkhipitvā ṭhitaṁ. Tadanantaraṁ nāgānaṁ kaṭippamāṇe udake yojanavitthatameva rattasālivanaṁ, tadanantaraṁ udakapariyante yojanavitthatameva nīlapītalohita-odātasurabhisukhumakusumasamākiṇṇaṁ khuddakagacchavanaṁ, iti imāni dasa vanāni yojanavitthatāneva. Tato khuddakarājamāsamahārājamāsamuggavanaṁ, tadanantaraṁ tipusa-elālukalābukumbhaṇḍavallivanāni, tato pūgarukkhappamāṇaṁ ucchuvanaṁ, tato hatthidantappamāṇaphalaṁ kadalivanaṁ, tato sālavanaṁ, tadanantaraṁ cāṭippamāṇaphalaṁ panasavanaṁ, tato madhuraphalaṁ ciñcavanaṁ, tato ambavanaṁ, tato kapiṭṭhavanaṁ, tato omissako mahāvanasaṇḍo, tato Veḷuvanaṁ, ayamassa

tasmiṁ kāle sampatti. Saṁyuttaṭṭhakathāyaṁ pana idāni pavattamānasampattiyeva kathitā.

Veḷuvanaṁ pana parikkhipitvā satta pabbatā ṭhitā. Tesaṁ bāhirantato paṭṭhāya paṭhamo Cūḷakāḷapabbato nāma, dutiyo Mahākāḷapabbato nāma, tato Udakapabbato[1] nāma, tato Candimapassapabbato nāma, tato Sūriyapassapabbato nāma, tato Maṇipassapabbato nāma, sattamo Suvaṇṇapassapabbato nāma. So ubbedhato sattayojaniko Chaddantadahaṁ parikkhipitvā pattassa mukhavaṭṭi viya ṭhito. Tassa abbhantarimaṁ passaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ, tato nikkhantena obhāsena Chaddantadaho samuggatabālasūriyo viya hoti. Bāhirapabbatesu pana eko ubbedhato chayojaniko, eko pañca, eko cattāri, eko tīṇi, eko dve, eko yojaniko, evaṁ sattapabbataparikkhittassa pana tassa dahassa pubbuttarakaṇṇe udakavātappaharaṇokāse mahānigrodharukkho atthi. Tassa khandho parikkhepato pañcayojaniko, ubbedhato sattayojaniko, catūsu disāsu catasso sākhā chayojanikā, uddhaṁ uggatasākhāpi chayojanikāva, iti so mūlato paṭṭhāya ubbedhena terasayojaniko, sākhānaṁ orimantato yāva pārimantā[2] dvādasayojaniko, aṭṭhahi pārohasahassehi paṭimaṇḍito muṇḍamaṇipabbato viya vilāsamāno tiṭṭhati. Chaddantadahassa pana pacchimadisābhāge suvaṇṇapassapabbate dvādasayojanikā Kañcanaguhā tiṭṭhati. Chaddanto nāma nāgarājā vassāratte hemante aṭṭhasahassanāgaparivuto Kañcanaguhāyaṁ vasati. Gimhakāle udakavātaṁ sampaṭicchamāno mahānigrodhamūle pārohantare tiṭṭhati.

Athassa ekadivasaṁ "Mahāsālavanaṁ pupphitan"ti taruṇanāgā āgantvā ārocayiṁsu. So saparivāro "sālakīḷaṁ kīḷissāmī"ti Sālavanaṁ gantvā ekaṁ supupphitaṁ sālarukkhaṁ kumbhena pahari. Tadā Cūḷasubhaddā paṭivātapasse ṭhitā, tassā sarīre sukkhadaṇḍakamissakāni purāṇapaṇṇāni ceva tambakipillikāni ca patiṁsu. Mahāsubhaddā adhovātapasse ṭhitā, tassā sarīre pupphareṇukiñjakkhapattāni patiṁsu. Cūḷasubhaddā "ayaṁ nāgarājā attano piyabhariyāya upari pupphareṇukiñjakkhapattāni pātesi,

1. Udakapassapabbato (Sī, Syā) 2. Upari samantato (Sī, I)

mama sarīre sukkhadaṇḍakamissāni purāṇapaṇṇāni ceva tambakipillikāni ca pātesi, hotu, kātabbaṁ jānissāmī”ti mahāsatte veraṁ bandhi.

Aparampi divasaṁ nāgarājā saparivāro nhānatthāya Chaddantadahaṁ otari. Atha dve taruṇanāgā soṇḍāhi usirakalāpe gahetvā kelāsakūṭaṁ majjantā viya nhāpesuṁ. Tasmiṁ nhatvā uttiṇṇe dve kareṇuyo nhāpesuṁ. Tāpi uttaritvā mahāsattassa santike aṭṭhaṁsu. Tato aṭṭhasahassanāgā saraṁ otaritvā udakakīḷaṁ kīḷitvā sarato nānāpupphāni āharitvā rajatathūpaṁ alaṅkarontā viya mahāsattaṁ alaṅkaritvā pacchā dve kareṇuyo alaṅkariṁsu. Atheko hatthī sare vicaranto Sattuddayaṁ nāma mahāpadumaṁ labhitvā āharitvā mahāsattassa adāsi. So taṁ soṇḍāya gahetvā reṇuṁ kumbhe okiritvā jeṭṭhakāya Mahāsubhaddāya adāsi. Taṁ disvā itarā “idampi Sattuddayaṁ mahāpadumaṁ attano piyabhariyāya eva adāsi, na mayhan”ti punapi tasmiṁ veraṁ bandhi.

Athekadivasaṁ bodhisatte madhuraphalāni ceva bhisamuḷālāni ca pokkharamadhunā yojetvā pañcasate Paccekabuddhe bhojente Cūḷasubhaddā attanā laddhaphalāphalaṁ Paccekabuddhānaṁ datvā “bhante ito cavitvā Maddarājakule nibbattitvā Subhaddā nāma rājakaññā hutvā vayappattā Bārāṇasirañño aggamahesibhāvaṁ patvā tassa piyā manāpā taṁ attano ruciṁ kāretuṁ samatthā hutvā tassa ācikkhitvā ekaṁ luddakaṁ pesetvā imaṁ hatthiṁ visapītena sallena vijjhāpetvā jīvitakkhayaṁ pāpetvā chabbaṇṇaraṁsiṁ vissajjente yamakadante āharāpetuṁ samatthā homī”ti patthanaṁ ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya gocaraṁ aggahetvā sussitvā nacirasseva kālaṁ katvā Maddaraṭṭhe rāja-aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, Subhaddātissā nāmaṁ kariṁsu. Atha naṁ vayappattaṁ Bārāṇasirañño adaṁsu. Sā tassa piyā ahosi manāpā, soḷasannaṁ itthisahassānaṁ jeṭṭhikā hutvā jātissarañāṇañca paṭilabhi. Sā cintesi “samiddhā me patthanā, idāni tassa nāgassa yamakadante āharāpessāmī”ti. Tato sarīraṁ telena makkhetvā kiliṭṭhavatthaṁ nivāsetvā gilānākāraṁ dassetvā sirigabbhaṁ pavisitvā mañcake nipajji. Rājā “kuhiṁ Subhaddā”ti vatvā “gilānā”ti sutvā sirigabbhaṁ pavisitvā mañcake nisīditvā tassā piṭṭhiṁ parimajjanto paṭhamaṁ gāthamāha—

97. “Kiṁ nu socasi’nuccaṅgi, paṇḍū’si varavaṇṇini.
Milāyasi visālakkhi, mālāva parimadditā”ti.

Tattha **anuccaṅgī**ti kañcanasannibhasarīre. **Mālāva parimadditā**ti hatthehi parimadditā padumamālā viya.

Taṁ sutvā sā itaraṁ gāthamāha—

98. “Dohaḷo me mahārāja, supinantenu’pajjhagā.
Na so sulabharūpova, yādiso mama dohaḷo”ti.

Tattha **na so**ti yādiso mama **supinantenu’pajjhagā** supine passantiyā mayā diṭṭho dohaḷo, so sulabharūpo viya na hoti, dullabho so, mayhaṁ pana taṁ alabhantiyā jīvitaṁ natthīti avaca.

Taṁ sutvā rājā gāthamāha—

99. “Ye keci mānusā kāmā, idha lokamhi nandane.
Sabbe te pacurā mayhaṁ, ahaṁ te dammi dohaḷan”ti.

Tattha **pacurā**ti bahū sulabhā. ( )[1].

Taṁ sutvā devī “mahārāja dullabho mama dohaḷo, na taṁ idāni kathemi, yāvattakā pana te vijite luddā, te sabbe sannipātetha, tesaṁ majjhe kathessāmī”ti dīpentī anantaraṁ gāthamāha—

100. “Luddā deva samāyantu, ye keci vijite tava.
Etesaṁ ahamakkhissaṁ, yādiso mama dohaḷo”ti. ( )[2].

Rājā “sādhū”ti sirigabbhā nikkhamitvā “yāvatikā tiyojanasatike Kāsikaraṭṭhe luddā, tesaṁ sannipātatthāya bheriṁ carāpethā”ti amacce āṇāpesi. Te tathā akaṁsu. Nacirasseva Kāsiraṭṭhavāsino luddā yathābalaṁ paṇṇākāraṁ gahetvā āgantvā āgatabhāvaṁ rañño

---

1. (Bhadde Subhadde idha lokasmiṁ **mānusā kāmā** manussehi patthiyamānā ye keci satta ratanā, **nandane** mānuse ye keci pañca kāmaguṇā atthi, sabbe te vatthukāmakilesakāme ahaṁ te tuyhaṁ dadāmīti vadati.) (Syā, Ka)
2. (Tattha deva ye keci tava vijite luddā atthi, sabbe te luddā samāyantu, pakkosassu, ahaṁ yādiso mama dohaḷo, etesaṁ luddānaṁ akkhissaṁ akkhissāmīti.) (Syā, Ka)

ārocāpesuṁ. Te sabbepi saṭṭhisahassamattā ahesuṁ. Rājā tesaṁ āgatabhāvaṁ ñatvā vātapāne ṭhito hatthaṁ pasāretvā tesaṁ āgatabhāvaṁ deviyā kathento āha—

101. "Ime te luddakā devi, katahatthā visāradā.
Vanaññū ca migaññū ca, mama'tthe cattajīvitā"ti.

Tattha **ime te**ti ye tvaṁ sannipātāpesi, ime te. **Katahatthā**ti vijjhanachedanesu katahatthā kusalā susikkhitā. **Visāradā**ti nibbhayā. **Vanaññū ca migaññū cā**ti vanāni ca mige ca jānanti. **Mama'tthe**ti sabbepi cete mamatthe[1] cattajīvitā, yamahaṁ icchāmi, taṁ karontīti.

Taṁ sutvā devī te āmantetvā itaraṁ gāthamāha—

102. "Luddaputtā nisāmetha, yāvante'ttha samāgatā.
Chabbisāṇaṁ gajaṁ setaṁ, addasaṁ supine ahaṁ.
Tassa dantehi me attho, alābhe natthi jīvitan"ti.

(Tattha **nisāmethā**ti suṇātha. **Chabbisāṇan**ti chabbaṇṇavisāṇaṁ.)[2]

Taṁ sutvā luddaputtā āhaṁsu—

103. "Na no pitūnaṁ na pitāmahānaṁ,
Diṭṭho suto kuñjaro chabbisāṇo.
Yamaddasā supine rājaputtī,
Akkhāhi no yādiso hatthināgo"ti.

Tattha **pitūnan**ti karaṇatthe sāmivacanaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—devi neva amhākaṁ pitūhi, na pitāmahehi evarūpo kuñjaro diṭṭhapubbo, pageva amhehi, tasmā attanā diṭṭhalakkhaṇavasena akkhāhi no, yādiso tayā diṭṭho hatthināgoti.

---

1. Mama teti sabbepi te mama (I)
2. Tattha bhonto luddaputtā ettha etasmiṁ ṭhāne yāvanto yattakā tumhe samāgatā me mama vacanaṁ nisāmetha suṇātha. **Chabbisāṇan**ti chabbaṇṇavisāṇaṁ. Ahaṁ gajaṁ kīdisaṁ? Chabbisāṇaṁ setaṁ evarūpaṁ gajaṁ supine addasaṁ passāmi, tassa nāgarājassa dantehi me attho, alābhe natthi jīvitanti. (Syā, Ka)

Anantaragāthāpi teheva vuttā—

104. “Disā catasso vidisā catasso,
Uddhaṁ adho dasa disā imāyo.
Katamaṁ disaṁ tiṭṭhati nāgarājā,
Yamaddasā supine chabbisāṇan”ti.

Tattha **disā**ti disāsu. **Kataman**ti etāsu disāsu katamāya disāyāti.

Evaṁ vutte Subhaddā sabbe ludde oloketvā tesaṁ antare patthaṭapādaṁ bhattapuṭasadisajaṅghaṁ mahājāṇukaṁ mahāphāsukaṁ bahalamassutambadāṭhikaṁ nibbiddhapiṅgalaṁ dussaṇṭhānaṁ bībhacchaṁ sabbesaṁ matthakamatthakena paññāyamānaṁ mahāsattassa pubbaveriṁ Sonuttaraṁ nāma nesādaṁ disvā “esa mama vacanaṁ kātuṁ sakkhissatī”ti rājānaṁ anujānāpetvā taṁ ādāya sattabhūmikapāsādassa uparimatalaṁ āruyha uttarasīhapañjaraṁ vivaritvā Uttarahimavantābhimukhaṁ hatthaṁ pasāretvā catasso gāthā abhāsi—

105. “Ito ujuṁ uttariyaṁ disāyaṁ,
Atikkamma so satta girī brahante.
Suvaṇṇapasso nāma girī uḷāro,
Supupphito kimpurisānuciṇṇo.

106. Āruyha selaṁ bhavanaṁ Kinnarānaṁ,
Olokaya pabbatapādamūlaṁ.
Atha dakkhasī meghasamānavaṇṇaṁ,
Nigrodharājaṁ aṭṭhasahassapādaṁ.

107. Tattha’cchatī kuñjaro chabbisāṇo,
Sabbaseto duppasaho parebhi.
Rakkhanti naṁ aṭṭhasahassanāgā,
Īsādantā vātajavappahārino.

108. Tiṭṭhanti te tumūlaṁ passasantā,
Kuppanti vātassapi eritassa.
Manussabhūtaṁ pana tattha disvā,
Bhasmaṁ kareyyuṁ nāssa rajopi tassā”ti.

Tattha **ito**ti imamhā ṭhānā. **Uttariyan**ti uttarāya. **Uḷāro**ti mahā itarehi chahi pabbatehi uccataro. **Olokayā**ti olokeyyāsi. **Tattha’cchatī**ti tasmiṁ nigrodhamūle gimhasamaye udakavātaṁ sampaṭicchanto tiṭṭhati. **Duppasaho**ti aññe taṁ upagantvā pasayhakāraṁ kātuṁ samatthā nāma natthīti duppasaho parebhi. **Īsādantā**ti rathīsāya samānadantā. **Vātajavappahārino**ti vātajavena gantvā paccāmitte paharaṇasīlā evarūpā aṭṭhasahassanāgā nāgarājānaṁ rakkhanti. **Tumūlan**ti[1] bhiṁsanakaṁ mahāsaddānubandhaṁ assāsaṁ[2] muñcantā tiṭṭhanti. **Eritassā**ti vātapaharitassa yaṁ saddānubandhaṁ eritaṁ calanaṁ kampanaṁ, tassapi kuppanti, evaṁpharusā te nāgā. **Nāssā**ti tassa nāsavātena viddhaṁsetvā bhasmaṁ katassa tassa rajopi na bhaveyyāti.

Taṁ sutvā Sonuttaro maraṇabhayabhīto āha—

109. “Bahū hi’me rājakulamhi santi,
Piḷandhanā jātarūpassa devi.
Muttā maṇī veḷuriyāmayā ca,
Kiṁ kāhasi dantapiḷandhanena.
Māretukāmā kuñjaraṁ chabbisāṇaṁ,
Udāhu ghātessasi luddaputte”ti.

Tattha **piḷandhanā**ti ābharaṇāni. **Veḷuriyāmayā**ti veḷuriyamayāni. **Ghātessasī**ti udāhu piḷandhanāpadesena luddaputte ghātāpesukāmāsīti pucchati.

Tato devī gāthamāha—

110. “Sā issitā dukkhitā casmi ludda,
Uddhañca sussāmi anussarantī.
Karohi me luddaka etamatthaṁ,
Dassāmi te gāmavarāni pañcā”ti.

---

1. Bhimūlanti (I, Ka) 2. Assāsapassāsaṁ (Sī, Syā)

Tattha **sā**ti sā ahaṁ. **Anussarantī**ti tena vāraṇena pure mayi kataṁ veraṁ anussaramānā. **Dassāmi te**ti etasmiṁ te atthe nipphādite saṁvacchare satasahassuṭṭhānake pañca gāmavare dadāmīti.

Evañca pana vatvā "samma luddaputta ahaṁ 'etaṁ Chaddantahatthiṁ mārāpetvā yamakadante āharāpetuṁ samatthā homī'ti pubbe Paccekabuddhānaṁ dānaṁ datvā patthanaṁ paṭṭhapesiṁ, mayā supinantena diṭṭhaṁ nāma natthi, sā pana mayā patthitapatthanā samijjhissati, tvaṁ gacchanto mā bhāyī"ti taṁ samassāsetvā pesesi. So "sādhu ayye"ti tassā vacanaṁ sampaṭicchitvā "tena hi me pākaṭaṁ katvā tassa vasanaṭṭhānaṁ kathehī"ti pucchanto imaṁ gāthamāha—

111. "Kattha'cchatī kattha mupeti ṭhānaṁ,
Vīthi'ssa kā nhānagatassa hoti.
Kathañhi so nhāyati nāgarājā,
Kathaṁ vijānemu gatiṁ gajassā"ti.

Tattha **kattha'cchatī**ti kattha vasati. **Kattha mupetī**ti kattha upeti, kattha tiṭṭhatīti attho. **Vīthi'ssa kā**ti tassa nhānagatassa kā vīthi hoti, kataramaggena so gacchati. **Kathaṁ vijānemu gatin**ti tayā akathite mayaṁ kathaṁ tassa nāgarājassa gatiṁ vijānissāma, tasmā kathehi noti attho.

Tato sā jātissarañāṇena[1] paccakkhato diṭṭhaṭṭhānaṁ tassa ācikkhantī dve gāthā abhāsi—

112. "Tattheva sā pokkharaṇī adūre,
Rammā sutitthā ca mahodikā ca.
Sampupphitā bhamaragaṇānuciṇṇā,
Ettha hi so nhāyati nāgarājā.

1. Jātissarañāṇānubhāvena (Ka)

113. Sīsaṁ nahātu'ppalamālabhārī,
Sabbaseto puṇḍarīkattacaṅgī.
Āmodamāno gacchati sanniketaṁ,
Purakkhatvā mahesiṁ sabbabhaddan"ti.

Tattha **tatthevā**ti tassa[1] vasanaṭṭhāneyeva. **Pokkharaṇī**ti Chaddantadahaṁ sandhāyāha. **Sampupphitā**ti duvidhehi kumudehi tividhehi uppalehi pañcavaṇṇehi ca padumehi samantato pupphitā. **Ettha hi so**ti so nāgarājā ettha Chaddantadahe nhāyati. **Uppalamālabhārī**ti[2] uppalādīnaṁ jalajathalajānaṁ pupphānaṁ mālaṁ dhārento[3]. **Puṇḍarīkattacaṅgī**ti puṇḍarīkasadisatacena odātena aṅgena samannāgato. **Āmodamāno**ti āmoditapamodito. **Sanniketan**ti attano vasanaṭṭhānaṁ. **Purakkhatvā**ti sabbabhaddaṁ nāma mahesiṁ purato katvā aṭṭhahi nāgasahassehi parivuto attano vasanaṭṭhānaṁ gacchatīti.

Taṁ sutvā Sonuttaro "sādhu ayye, ahaṁ taṁ vāraṇaṁ māretvā tassa dante āharissāmī"ti sampaṭicchi. Athassa sā tuṭṭhā sahassaṁ datvā "gehaṁ tāva gaccha, ito sattāhaccayena tattha gamissasī"ti taṁ uyyojetvā kammāre pakkosāpetvā "tātā amhākaṁ vāsipharasu kuddāla nikhādana muṭṭhikaveḷugumbacchedana satthatiṇalāyana asilohadaṇḍakakacakhāṇuka-ayasiṅghāṭakehi attho, sabbaṁ sīghaṁ katvā āharathā"ti āṇāpetvā cammakāre pakkosāpetvā "tātā amhākaṁ kumbhabhāragāhitaṁ cammabhastaṁ kātuṁ vaṭṭati, cammayottavarattahatthipāda-upāhanacammachattehipi no attho, sabbaṁ sīghaṁ katvā āharathā"ti āṇāpesi. Te ubhopi sabbāni tāni sīghaṁ katvā āharitvā adaṁsu. Sā tassa pātheyyaṁ saṁvidahitvā araṇisahitaṁ ādiṁ katvā sabbaṁ upakaraṇañca baddhasattumādiṁ katvā pātheyyañca cammabhastāyaṁ pakkhipi, taṁ sabbampi kumbhabhāramattaṁ ahosi.

Sonuttaropi attano parivacchaṁ katvā sattame divase āgantvā deviṁ vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṁ sā "niṭṭhitaṁ te samma sabbūpakaraṇaṁ, imaṁ tāva pasibbakaṁ gaṇhā"ti āha. So pana mahāthāmo pañcannaṁ hatthīnaṁ

1. Tattha (Sī, Syā) 2. Uppalamāladhārīti (Sī, Syā) 3. Bharanto (I)

balaṁ dhāreti, tasmā tambūlapasibbakaṁ viya ukkhipitvā upakacchantare ṭhapetvā rittahattho viya aṭṭhāsi. Subhaddā luddassa puttadārānaṁ paribbayaṁ datvā rañño ācikkhitvā Sonuttaraṁ uyyojesi. Sopi rājānañca deviñca vanditvā rājanivesanā oruyha rathe ṭhatvā mahantena parivārena nagarā nikkhamitvā gāmanigamajanapadaparamparāya paccantaṁ patvā jānapade nivattetvā paccantavāsīhi saddhiṁ araññaṁ pavisitvā manussapathaṁ atikkamma paccantavāsinopi nivattetvā ekakova gacchanto tiṁsayojanaṁ patvā[1] paṭhamaṁ dabbagahanaṁ kāsagahanaṁ tiṇagahanaṁ tulasigahanaṁ saragahanaṁ tirivacchagahananti cha gahanāni, kaṇṭakaveḷugumbagahanāni[2] vettagahanaṁ omissakagahanaṁ naḷagahanaṁ saragahanasadisaṁ uragenapi dubbinivijjhaṁ ghanavanagahanaṁ rukkhagahanaṁ veḷugahanaṁ aparampi veḷugumbagahanaṁ kalalagahanaṁ udakagahanaṁ pabbatagahananti aṭṭhārasa gahanāni paṭipāṭiyā patvā[3] dabbagahanādīni asitena lāyitvā tulasigahanādīni veḷugumbacchedanasatthena chinditvā rukkhe pharasunā koṭṭetvā atimahante rukkhe nikhādanena vijjhitvā maggaṁ karonto Veḷuvane nisseṇiṁ katvā veḷugumbaṁ āruyha veḷuṁ chinditvā aparassa veḷugumbassa upari pātetvā veḷugumbamatthakena gantvā kalalagahane sukkharukkhapadaraṁ attharitvā tena gantvā aparaṁ attharitvā itaraṁ ukkhipitvā puna purato attharanto taṁ atikkamitvā udakagahane doṇiṁ katvā tāya udakagahanaṁ taritvā pabbatapāde ṭhatvā ayasiṅghāṭakaṁ yottena bandhitvā uddhaṁ khipitvā pabbate laggāpetvā yottenāruyha vajiraggena lohadaṇḍena pabbataṁ vijjhitvā khāṇukaṁ koṭṭetvā tattha ṭhatvā siṅghāṭakaṁ ākaḍḍhitvā puna upari laggāpetvā tattha ṭhito cammayottaṁ olambetvā taṁ ādāya otaritvā heṭṭhimakhāṇuke bandhitvā vāmahatthena yottaṁ gahetvā dakkhiṇahatthena muggaraṁ ādāya yottaṁ paharitvā khāṇukaṁ nīharitvā puna abhiruhati. Etenupāyena pabbatamatthakaṁ abhiruyha parato otaranto purimanayeneva paṭhamaṁ pabbatamatthake khāṇukaṁ koṭṭetvā cammapasibbake yottaṁ bandhitvā khāṇuke veṭhetvā sayaṁ antopasibbake nisīditvā makkaṭakānaṁ makkaṭasuttavissajjanākārena yottaṁ viniveṭhento otarati. Cammachattena vātaṁ gāhāpetvā sakuṇo viya otaratītipi vadantiyeva.

---

1. Gantvā (Sī) 2. Kaṇṭakagumbagahanāni (Sī, Syā) 3. Upagantvā (Sī)

Evaṁ tassa Subhaddāya vacanaṁ ādāya nagarā nikkhamitvā sattarasa gahanāni atikkamitvā pabbatagahanaṁ patvā tatrāpi cha pabbate atikkamitvā Suvaṇṇapassapabbatamatthakaṁ āruḷhabhāvaṁ āvikaronto Satthā āha—

114. "Tattheva so uggahetvāna vākyaṁ,
Ādāya tūṇiñca dhanuñca luddo.
Vituriyati[1] satta girī brahante,
Suvaṇṇapassaṁ nāma giriṁ uḷāraṁ.

115. Āruyha selaṁ bhavanaṁ kinnarānaṁ,
Olokayī pabbatapādamūlaṁ.
Tattha'ddasā meghasamānavaṇṇaṁ,
Nigrodharājaṁ aṭṭhasahassapādaṁ.

116. Tattha'ddasā kuñjaraṁ chabbisāṇaṁ,
Sabbasetaṁ duppasahaṁ parebhi.
Rakkhanti naṁ aṭṭhasahassanāgā,
Īsādantā vātajavappahārino.

117. Tattha'ddasā pokkharaṇiṁ adūre,
Rammaṁ sutitthañca mahodikañca.
Sampupphitaṁ bhamaragaṇānuciṇṇaṁ,
Hattha hi so nhāyati nāgarājā.

118. Disvāna nāgassa gatiṁ ṭhitiñca,
Vīthissa'yā nhānagatassa hoti.
Opātamāgacchi anariyarūpo,
Payojito cittavasānugāyā"ti.

Tattha **so**ti bhikkhave so luddo tattheva sattabhūmikapāsādatale ṭhitāya tassā Subhaddāya vacanaṁ uggahetvā saratūṇiñca mahādhanuñca ādāya pabbatagahanaṁ patvā "kataro nu kho Suvaṇṇapassapabbato nāmā"ti

1. Vituriya so (Sī, Syā)

satta mahāpabbate vituriyati, tasmiṁ kāle tuleti tīreti. So evaṁ tīrento Suvaṇṇapassaṁ nāma giriṁ uḷāraṁ disvā "ayaṁ so bhavissatī"ti cintesi. **Olokayī**ti taṁ kinnarānaṁ bhavanabhūtaṁ pabbataṁ āruyha Subhaddāya dinnasaññāvasena heṭṭhā olokesi. **Tatthā**ti tasmiṁ pabbatapādamūle avidūreyeva taṁ nigrodhaṁ addasa.

Tatthāti tasmiṁ nigrodharukkhamūle ṭhitaṁ. **Tatthā**ti tattheva antopabbate tassa nigrodhassāvidūre yattha so nhāyati, taṁ pokkharaṇiṁ addasa. **Disvānā**ti Suvaṇṇapassapabbatā oruyha hatthīnaṁ gatakāle hatthipāda-upāhanaṁ āruyha tassa nāgarañño gataṭṭhānaṁ nibaddhavasanaṭṭhānaṁ upadhārento "iminā maggena gacchati, idha nhāyati, nhatvā uttiṇṇo, idha tiṭṭhatī"ti sabbaṁ disvā ahirikabhāvena anariyarūpo tāya cittavasānugāya payojito, tasmā opātaṁ āgacchi paṭipajji, āvāṭaṁ khaṇīti attho.

Tatrāyaṁ anupubbikathā—"so kira mahāsattassa vasanokāsaṁ sattamāsādhikehi sattahi saṁvaccharehi sattahi ca divasehi patvā vuttanayeneva tassa vasanokāsaṁ sallakkhetvā "idha āvāṭaṁ khaṇitvā tasmiṁ ṭhito vāraṇādhipatiṁ visapītena sallena vijjhitvā jīvitakkhayaṁ pāpessāmī"ti vavatthapetvā araññaṁ pavisitvā thambhādīnaṁ atthāya rukkhe chinditvā dabbasambhāre sajjetvā hatthīsu nhānatthāya gatesu tassa vasanokāse mahākuddālena caturassaṁ āvāṭaṁ khaṇitvā uddhatapaṁsuṁ bījaṁ vapanto viya udakena vikiritvā udukkhalapāsāṇānaṁ upari thambhe patiṭṭhapetvā tulā ca kāje ca[1] datvā padarāni attharitvā kaṇḍappamāṇaṁ[2] chiddaṁ katvā upari paṁsuñca kacavarañca pakkhipitvā ekena passena attano pavisanaṭṭhānaṁ katvā evaṁ niṭṭhite āvāṭe paccūsakāleyeva patisīsakaṁ[3] paṭimuñcitvā kāsāyāni paridahitvā saddhiṁ visapītena sallena dhanuṁ ādāya āvāṭaṁ otaritvā aṭṭhāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

119. "Khaṇitvāna kāsuṁ phalakehi chādayi,
Attāna'modhāya dhanuñca luddo.
Passāgataṁ puthusallena nāgaṁ,
Samappayī dukkaṭakammakārī.

---

1. Tulādhāre ca (Sī, Syā) 2. Kaṇṭhamāṇaṁ (Sī) 3. Paṭisīsakaṁ (Sī, Syā, I)

120. Viddho ca nāgo koñca'manādi ghoraṁ,
Sabbe ca nāgā ninnaduṁ[1] ghorarūpaṁ.
Tiṇañca kaṭṭhañca raṇaṁ karontā,
Dhāviṁsu te aṭṭha disā samantato.

121. Vadhissametanti parāmasanto,
Kāsāvamaddakkhi dhajaṁ isīnaṁ.
Dukkhena phuṭṭhassu'dapādi saññā,
Arahaddhajo sabbhi avajjharūpo"ti.

Tattha **odhāyā**ti odahitvā pavesetvā. **Passāgatan**ti attano āvāṭassa passaṁ āgataṁ. So kira dutiyadivase āgantvā nhatvā uttiṇṇo tasmiṁ mahāvisālamālake nāma padese aṭṭhāsi. Athassa sarīrato udakaṁ nābhipadesena ogalitvā tena chiddena luddassa sarīre pati. Tāya saññāya so mahāsattassa āgantvā ṭhitabhāvaṁ ñatvā taṁ passāgataṁ puthunā sallena samappayi vijjhi. **Dukkaṭakammakārī**ti tassa mahāsattassa kāyikacetasikassa dukkhassa uppādanena dukkaṭassa kammassa kārako.

Koñca'manādīti koñcanādaṁ akari. Tassa kira taṁ sallaṁ nābhiyaṁ pavisitvā pihakādīni sañcuṇṇetvā antāni chinditvā piṭṭhibhāgaṁ pharasunā padālentaṁ viya uggantvā ākāse pakkhandi. Bhinnarajatakumbhato rajanaṁ viya pahāramukhena lohitaṁ pagghari, balavavedanā uppajji. So vedanaṁ adhivāsetuṁ asakkonto vedanāppatto sakalapabbataṁ ekaninnādaṁ karonto tikkhattuṁ mahantaṁ koñcanādaṁ nadi. **Sabbe cā**ti[2] tepi sabbe aṭṭhasahassanāgā taṁ saddaṁ sutvā maraṇabhayabhītā ghorarūpaṁ ninnaduṁ anuravaṁ kariṁsu. **Raṇaṁ**[3] **karontā**ti tena saddena gantvā Chaddantavāraṇaṁ vedanāppattaṁ disvā "paccāmittaṁ gaṇhissāmā"ti tiṇañca kaṭṭhañca cuṇṇavicuṇṇaṁ karontā samantā dhāviṁsu.

Vadhissametanti "bhikkhave so Chaddantavāraṇo disā pakkantesu nāgesu Subhaddāya kareṇuyā passe ṭhatvā sandhāretvā samassāsayamānāya vedanaṁ adhivāsetvā kaṇḍassa āgataṭṭhānaṁ sallakkhento

1. Ninnadu (Syā), ninnādaṁ (Ka) 2. Sabbevāti (Sī) 3. Cuṇṇaṁ (Sī, I, Ka)

"sace idaṁ puratthimadisādīhi āgataṁ abhavissa, kumbhādīhi pavisitvā pacchimakāyādīhi nikkhamissa[1], idaṁ pana nābhiyā pavisitvā ākāsaṁ pakkhandi, tasmā pathaviyaṁ ṭhitena vissaṭṭhaṁ bhavissatī"ti upadhāretvā ṭhitaṭṭhānaṁ upaparikkhitukāmo "ko jānāti, kiṁ bhavissati, Subhaddaṁ apanetuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā "bhadde aṭṭhasahassanāgā mama paccāmittaṁ pariyesantā disā pakkhandā, tvaṁ idha kiṁ karosī"ti vatvā "deva ahaṁ tumhe sandhāretvā samassāsentī ṭhitā, khamatha me"ti tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā tāya ākāsaṁ pakkhandāya nāgarājā bhūmiṁ pādanakhena pahari, padaraṁ uppatitvā gataṁ. So chiddena olokento Sonuttaraṁ disvā "vadhissāmi nan"ti cittaṁ uppādetvā rajatadāmavaṇṇasoṇḍaṁ pavesetvā parāmasanto Buddhānaṁ isīnaṁ dhajaṁ kāsāvaṁ addakkhi. Luddo kāsāvaṁ mahāsattassa hatthe ṭhapesi. So taṁ ukkhipitvā purato ṭhapesi. Athassa tena tathārūpenapi dukkhena phuṭṭhassa "arahaddhajo nāma sabbhi paṇḍitehi avajjharūpo, aññadatthu sakkātabbo garukātabboyevā"ti ayaṁ saññā udapādi.

So tena saddhiṁ sallapanto gāthādvayamāha—

122. "Anikkasāvo kāsāvaṁ, yo vatthaṁ paridahissati.
Apeto damasaccena, na so kāsāvamarahati.

123. Yo ca vantakasāvassa, sīlesu susamāhito.
Upeto damasaccena, sa ve kāsāvamarahatī"ti.

Tassattho—samma luddaputta yo puriso rāgādīhi kasāvehi anikkasāvo indriyadamena ceva vacīsaccena ca apeto anupagato tehi guṇehi kasāvarasapītaṁ kāsāvavatthaṁ paridahati, so taṁ kāsāvaṁ nārahati, nānucchaviko so tassa vatthassa. Yo pana tesaṁ kasāvānaṁ vantattā vantakasāvo assa sīlesu susamāhito supatiṭṭhito paripuṇṇasīlācāro, so taṁ kāsāvaṁ arahati nāmāti.

Evaṁ vatvā mahāsatto tasmiṁ cittaṁ nibbāpetvā "samma kimatthaṁ tvaṁ maṁ vijjhasi, kiṁ attano atthāya[2], udāhu aññena payojitosī"ti pucchi. Tamatthaṁ āvīkaronto Satthā āha—

1. Nikkhamissati (Sī, Syā, I) 2. Atthena (I, Ka)

124. “Samappito puthusallena nāgo,
Aduṭṭhacitto luddakamajjhabhāsi.
Ki’matthayaṁ kissa vā samma hetu,
Mamaṁ vadhī kassa vā’yaṁ payogo”ti.

Tattha **ki’matthayan**ti āyatiṁ kiṁ patthento. **Kissa vā**ti kissa hetu kena kāraṇena, kiṁ nāma tava mayā saddhiṁ veranti adhippāyo. **Kassa vā**ti kassa vā aññassa ayaṁ payogo, kena payojito maṁ avadhīti attho.

Athassa ācikkhanto luddo gāthamāha—

125. “Kāsissa rañño mahesī bhadante,
Sā pūjitā rājakule Subhaddā.
Taṁ addasā sā ca mamaṁ asaṁsi,
Dantehi atthoti ca maṁ avocā”ti.

Tattha **pūjitā**ti aggamahesiṭṭhāne ṭhapetvā pūjitā. **Addasā**ti sā kira taṁ supinante addasa. **Asaṁsī**ti sā ca mama sakkāraṁ kāretvā “Himavantapadese evarūpo nāma nāgo asukasmiṁ nāma ṭhāne vasatī”ti mamaṁ ācikkhi. **Dantehī**ti tassa nāgassa chabbaṇṇaraṁsisamujjalā dantā, tehi mama attho, piḷandhanaṁ kāretukāmāmhi, te me āharāti maṁ avocāti.

Taṁ sutvā “idaṁ Cūḷasubhaddāya kamman”ti ñatvā mahāsatto vedanaṁ adhivāsetvā “tassā mama dantehi attho natthi, maṁ māretukāmatāya pana pahiṇī”ti dīpento gāthādvayamāha—

126. “Bahū hime dantayugā uḷārā,
Ye me pitūnañca pitāmahānaṁ.
Jānāti sā kodhanā rājaputtī,
Vadhattikā veramakāsi bālā.

127. Uṭṭhehi tvaṁ ludda kharaṁ gahetvā,
Dante ime chinda purā marāmi.
Vajjāsi taṁ kodhanaṁ rājaputtiṁ,
Nāgo hato handa ima’ssa dantā”ti.

Tattha **ime**ti tassa kira pitu pitāmahānaṁ dantā mā vinassantūti guhāyaṁ sannicitā, te sandhāya evamāha. **Jānātī**ti bahūnaṁ vāraṇānaṁ idha sannicite dante jānāti. **Vadhatthikā**ti kevalaṁ pana sā maṁ māretukāmā appamattakaṁ dosaṁ hadaye ṭhapetvā attano veraṁ akāsi, evarūpena pharusakammena matthakaṁ pāpesi. **Kharan**ti kakacaṁ. **Purā marāmī**ti yāva na marāmi. **Vajjāsī**ti vadeyyāsi. **Handa imassa dantā**ti hato so mayā nāgo, manoratho te matthakappatto, gaṇha, ime tassa dantāti.

So tassa vacanaṁ sutvā nisīdanaṭṭhānā vuṭṭhāya kakacaṁ ādāya "dante chindissāmī"ti tassa santikaṁ upagato. So pana ubbedhato aṭṭhāsītihattho rajatapabbato viya ṭhito, tenassa so dantaṭṭhānaṁ na pāpuṇi. Atha[1] mahāsatto kāyaṁ upanāmento heṭṭhāsīsako nipajji. Tadā nesādo mahāsattassa rajatadāmasadisaṁ soṇḍaṁ maddanto abhiruhitvā Kelāsakūṭe viya kumbhe ṭhatvā mukhakoṭimaṁsaṁ dhanukena[2] paharitvā anto pakkhipitvā kumbhato oruyha kakacaṁ antomukhe pavesesi, ubhohi hatthehi daḷhaṁ aparāparaṁ kaḍḍhi. Mahāsattassa balavavedanā uppajji, mukhaṁ lohitena pūri. Nesādo ito cito ca sañcārento kakacena chindituṁ nāsakkhi. Atha naṁ mahāsatto mukhato lohitaṁ chaḍḍetvā vedanaṁ adhivāsetvā "kiṁ samma chindituṁ na sakkosī"ti pucchi. Āma sāmīti. Mahāsatto satiṁ paccupaṭṭhapetvā "tena hi samma mama soṇḍaṁ ukkhipitvā kakacakoṭiṁ gaṇhāpehi, mama sayaṁ soṇḍaṁ ukkhipituṁ balaṁ natthī"ti āha. Nesādo tathā akāsi.

Mahāsatto soṇḍāya kakacaṁ gahetvā aparāparaṁ cāresi[3], dantā kaḷīrā viya chijjiṁsu. Atha naṁ te āharāpetvā gaṇhitvā "samma luddaputta ahaṁ ime dante tuyhaṁ dadamāno neva 'mayhaṁ appiyā'ti dammi, na sakkattamārattabrahmattāni patthento, imehi pana me dantehi sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena sabbaññutaññāṇadantāva piyatarā, sabbaññutaññāṇappaṭivedhāya me idaṁ puññaṁ paccayo hotū"ti dante datvā "samma idaṁ ṭhānaṁ kittakena kālena āgatosī"ti pucchitvā "sattamāsasattadivasādhikehi sattahi saṁvaccharehī"ti vutte "gaccha

---

1. Athassa (Sī, Syā) 2. Jāṇunā (Syā, I, Ka) 3. Cālesi (I, Ka)

imesaṁ dantānaṁ ānubhāvena sattadivasabbhantareyeva Bārāṇasiṁ pāpuṇissasī”ti vatvā tassa parittaṁ katvā taṁ uyyojesi. Uyyojetvā ca pana anāgatesuyeva tesu nāgesu Subhaddāya ca anāgatāya kālamakāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

128. “Uṭṭhāya so luddo kharaṁ gahetvā,
Chetvāna dantāni gajuttamassa.
Vaggū subhe appaṭime pathabyā,
Ādāya pakkāmi tato hi khippan”ti.

Tattha **vaggū**ti vilāsavante. **Subhe**ti sundare. **Appaṭime**ti imissaṁ pathaviyaṁ aññehi dantehi asadiseti.

Tasmiṁ pakkante te nāgā paccāmittaṁ adisvā āgamiṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

129. “Bhayaṭṭitā nāgavadhena aṭṭā,
Ye te nāgā aṭṭha disā vidhāvuṁ.
Adisvāna posaṁ gajapaccamittaṁ,
Paccāgamuṁ yena so nāgarājā”ti.

Tattha **sayaṭṭitā**ti[1] maraṇabhayena upaddutā. **Aṭṭā**ti dukkhitā. **Gajapaccamittan**ti gajassa paccāmittaṁ. **Yena so**ti yattha visālamālake so nāgarājā kālaṁ katvā Kelāsapabbato viya patito, taṁ ṭhānaṁ paccāgamunti attho.

Tehi pana saddhiṁ Mahāsubhaddāpi āgatā. Te sabbepi aṭṭhasahassanāgā tattha roditvā kanditvā mahāsattassa kulupakānaṁ Paccekabuddhānaṁ santikaṁ gantvā “bhante tumhākaṁ paccayadāyako visapītena sallena viddho kālakato, sīvathikadassanamassa āgacchathā”ti vadiṁsu. Pañcasatā Paccekabuddhāpi ākāsenāgantvā visālamālake otariṁsu. Tasmiṁ khaṇe dve taruṇanāgā nāgarañño sarīraṁ dantehi ukkhipitvā Paccekabuddhe vandāpetvā citakaṁ āropetvā jhāpayiṁsu. Paccekabuddhā sabbarattiṁ

---

1. Bhayadditāti (Sī, Syā, I)

āḷāhane dhammasajjhāyamakaṁsu. Aṭṭhasahassanāgā āḷāhanaṁ nibbāpetvā vanditvā nhatvā Mahāsubhaddaṁ purato katvā attano vasanaṭṭhānaṁ agamaṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

130. "Te tattha kanditvā roditvāna[1] nāgā,
Sīse sake paṁsukaṁ okiritvā.
Agamaṁsu te sabbe sakaṁ niketaṁ,
Purakkhatvā mahesiṁ sabbabhaddan"ti.

tattha **paṁsukan**ti āḷāhanapaṁsukaṁ.

Sonuttaropi appatteyeva sattame divase dante ādāya Bārāṇasiṁ sampāpuṇi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

131. "Ādāya dantāni gajuttamassa,
Vaggū subhe appaṭime pathabyā.
Suvaṇṇarājīhi samanta'modare,
So luddako kāsipuraṁ upāgami.
Upanesi so rājakaññāya dante,
Nāgo hato handa ima'ssa dantā"ti.

Tattha **suvaṇṇarājīhī**ti suvaṇṇarājiraṁsīhi. **Samanta'modare**ti samantato obhāsante sakalavanasaṇḍaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ viya karonte. **Upanesī**ti ahaṁ Chaddantavāraṇassa chabbaṇṇaraṁsivissajjane yamakadante ādāya āgacchāmi, nagaraṁ alaṅkārāpethāti deviyā sāsanaṁ pesetvā tāya rañño ārocāpetvā devanagaraṁ viya nagare alaṅkārāpite Sonuttaropi nagaraṁ pavisitvā pāsādaṁ āruhitvā dante upanesi, upanetvā ca pana "ayye yassa kira tumhe appamattakaṁ dosaṁ hadaye karittha, so nāgo mayā hato mato, 'matabhāvaṁ me āroceyyāsī'ti āha, tassa matabhāvaṁ tumhe jānātha, gaṇhatha, ime tassa dantā"ti dante adāsi.

Sā mahāsattassa chabbaṇṇaraṁsivicittadante maṇitālavaṇṭena gahetvā ūrūsu ṭhapetvā purimabhave[2] attano piyasāmikassa dante olokentī

1. Roditva (Sī, I) 2. Porāṇakassa (Ka)

“evarūpaṁ sobhaggappattaṁ vāraṇaṁ visapītena sallena jīvitakkhayaṁ pāpetvā ime dante chinditvā Sonuttaro āgato”ti mahāsattaṁ anussarantī sokaṁ uppādetvā adhivāsetuṁ nāsakkhi. Athassā tattheva hadayaṁ phali, taṁ divasameva kālamakāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

132. “Disvāna dantāni gajuttamassa,
Bhattuppiyassa purimāya jātiyā.
Tattheva tassā hadayaṁ aphāli,
Teneva sā kālamakāsi bālā”ti.

133. “Sambodhipatto sa mahānubhāvo,
Sitaṁ akāsī parisāya majjhe.
Pucchiṁsu bhikkhū suvimuttacittā,
Nākāraṇe pātukaronti Buddhā.

134. Ya’maddasātha dahariṁ kumāriṁ,
Kāsāyavatthaṁ anagāriyaṁ carantiṁ.
Sā kho tadā rājakaññā ahosi,
Ahaṁ tadā nāgarājā ahosiṁ.

135. Ādāya dantāni gajuttamassa,
Vaggū subhe appaṭime pathabyā.
Yo luddako kāsipuraṁ upāgami,
So kho tadā Devadatto ahosi.

136. Anāvasūraṁ cirarattasaṁsitaṁ,
Uccāvacaṁ caritamidaṁ purāṇaṁ.
Vītaddaro vītasoko visallo,
Sayaṁ abhiññāya abhāsi Buddho.

137. Ahaṁ vo tena kālena, ahosiṁ tattha bhikkhavo.
Nāgarājā tadā homi, evaṁ dhāretha jātakan”ti—

imā gāthā Dasabalassa guṇe vaṇṇentehi dhammasaṅgāhakattherehi ṭhapitā.

Tattha **sitaṁ akāsī**ti so sambodhippatto Satthā mahānubhāvo alaṅkatadhammasabhāyaṁ alaṅkatadhammāsane parisamajjhe nisinno ekadivasaṁ sitaṁ akāsi. **Nākāraṇe**ti "bhante Buddhā nāma akāraṇe sitaṁ na karonti, tumhe hi ca sitaṁ kataṁ, kena nu kho kāraṇena sitaṁ katan"ti mahākhīṇāsavā bhikkhū pucchiṁsu. **Ya'maddasāthā**ti evaṁ puṭṭho āvuso Satthā attano sitakāraṇaṁ ācikkhanto ekaṁ daharabhikkhuniṁ dassetvā evamāha, bhikkhave yaṁ ekaṁ daharaṁ yobbanappattaṁ kumāriṁ kāsāyavatthaṁ anagāriyaṁ upetaṁ pabbajitvā imasmiṁ sāsane carantiṁ addasātha passatha, sā tadā "visapītena sallena nāgarājaṁ vijjhitvā vadhehī"ti Sonuttarassa pesetā rājakaññā ahosi. Tena gantvā jīvitakkhayaṁ pāpito ahaṁ tadā so nāgarājā ahosinti attho. **Devadatto**ti bhikkhave idāni Devadatto tadā so luddako ahosi.

Anāvasūranti na avasūraṁ, anatthaṅgatasūriyanti attho. **Cirarattasaṁsitan**ti ito cireratte[1] anekavassakoṭimatthake saṁsitaṁ saṁsaritaṁ anuciṇṇaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—āvuso ito anekavassakoṭimatthake saṁsaritampi pubbaṇhe kataṁ taṁ divasameva sāyanhe saranto viya attano caritavasena uccattā tāya rājadhītāya ca Sonuttarassa ca caritavasena nīcattā uccānīcaṁ caritaṁ idaṁ purāṇaṁ rāgādīnaṁ darānaṁ vigatatāya vītaddaro, ñātidhanasokādīnaṁ abhāvena vītasoko, rāgasallādīnaṁ vigatattā visallo attanāva jānitvā Buddho abhāsīti. **Ahaṁ vo**ti ettha **vo**ti nipātamattaṁ, bhikkhave ahaṁ tena kālena tattha Chaddantadahe ahosinti attho. **Nāgarājā**ti honto ca pana na añño koci tadā homi, atha kho nāgarājā homīti attho. **Evaṁ dhārethā**ti tumhe taṁ jātakaṁ evaṁ dhāretha uggaṇhātha pariyāpuṇāthāti.

Imañca pana dhammadesanaṁ sutvā bahū sotāpannādayo ahesuṁ. Sā pana bhikkhunī pacchā vipassitvā arahattaṁ pattāti.

Chaddantajātakavaṇṇanā catutthā.

---

1. Cirato (Sī, Syā)

5. Sambhavajātakavaṇṇanā (515)

Rajjañca paṭipannā'smāti idaṁ Satthā Jetavane viharanto paññāpāramiṁ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu **Mahā-umaṅgajātake**[1] āvi bhavissati.

Atīte pana Kururaṭṭhe Indapatthanagare[2] Dhanañcayakorabyo nāma rājā rajjaṁ kāresi. Tassa Sucirato nāma brāhmaṇo purohito atthadhammānusāsako ahosi. Rājā dānādīni puññāni karonto dhammena rajjamanusāsi. So ekadivasaṁ dhammayāgaṁ nāma pañhaṁ abhisaṅkharitvā Suciratam nāma brāhmaṇaṁ purohitaṁ āsane nisīdāpetvā sakkāraṁ katvā pañhaṁ pucchanto catasso gāthāyo abhāsi—

138. "Rajjañca paṭipannā'sma, ādhipaccaṁ Sucīrata.
Mahattaṁ pattumicchāmi, vijetuṁ pathaviṁ imaṁ.

139. Dhammena no adhammena, adhammo me na ruccati.
Kiccova dhammo carito, rañño hoti Sucīrata.

140. Idha cevāninditā yena, pecca yena aninditā.
Yasaṁ devamanussesu, yena pappomu brāhmaṇa.

141. Yohaṁ atthañca dhammañca, kattumicchāmi brāhmaṇa.
Taṁ tvaṁ atthañca dhammañca, brāhmaṇa'kkhāhi pucchito"ti.

Tattha **rajjan**ti ācariya mayaṁ imasmiṁ sattayojanike Indapatthanagare rajjañca, tiyojanasatike Kururaṭṭhe issarabhāvasaṅkhātaṁ ādhipaccañca. **Paṭipannā'smā**ti adhigatā bhavāma. **Mahattan**ti idāni mahantabhāvaṁ. **Pattumicchāmi vijetun**ti imaṁ pathaviṁ dhammena abhibhavituṁ ajjhottharituṁ icchāmi. **Kiccovā**ti avasesajanehi rañño carito dhammo kicco karaṇīyataro. Rājānuvattako hi loko, so tasmiṁ dhammike sabbopi dhammiko hoti. Tasmā esa dhammo nāma raññova kiccoti.

Idha cevāninditāti yena mayaṁ idhaloke paraloke ca aninditā. **Yena pappomū**ti[3] yena mayaṁ nirayādīsu anibbattitvā devesu ca manussesu ca yasaṁ issariyaṁ sobhaggaṁ pāpuṇeyyāma, taṁ no kāraṇaṁ

---

1. Khu 6. 204 piṭṭhe. 2. Indapattanagare (Sī, Syā, I) 3. Pappemūti (Sī)

kathehīti. **Yohan**ti brāhmaṇa yo ahaṁ phalavipākasaṅkhātaṁ atthañca tassa atthassa hetubhūtaṁ dhammañca kattuṁ samādāya vattituṁ uppādetuñca icchāmi. **Taṁ tvan**ti tassa mayhaṁ tvaṁ sukheneva nibbānagāmimaggaṁ āruyha apaṭisandhikabhāvaṁ patthentassa taṁ atthañca dhammañca pucchito akkhāhi, pākaṭaṁ katvā kathehīti brāhmaṇaṁ dhammayāgapañhaṁ pucchi.

Ayaṁ pana pañho gambhīro Buddhavisayo, Sabbaññubuddhameva taṁ pucchituṁ yuttaṁ, tasmiṁ asati sabbaññutaññāṇapariyesakaṁ bodhisattanti. Sucirato pana attano abodhisattatāya pañhaṁ kathetuṁ nāsakkhi, asakkonto ca paṇḍitamānaṁ akatvā attano asamatthabhāvaṁ kathento gāthamāha—

142. "Nāññatra vidhurā rāja, etadakkhātumarahati.
Yaṁ tvaṁ atthañca dhammañca, kattumicchasi khattiyā"ti.

Tassattho—avisayo esa mahārāja pañho mādisānaṁ. Ahañhi nevassa ādiṁ, na pariyosānaṁ passāmi, andhakāraṁ paviṭṭho viya homi. Bārāṇasirañño pana purohito Vidhuro nāma brāhmaṇo atthi, so etaṁ ācikkheyya, taṁ ṭhapetvā yaṁ tvaṁ atthañca dhammañca kattumicchasi, etaṁ akkhātuṁ na añño arahatīti.

Rājā tassa vacanaṁ sutvā "tena hi brāhmaṇa khippaṁ tassa santikaṁ gacchāhī"ti paṇṇākāraṁ datvā taṁ pesetukāmo hutvā gāthamāha—

143. "Ehi kho pahito gaccha, Vidhurassa upantikaṁ.
Nikkhañcimaṁ suvaṇṇassa[1], haraṁ gaccha Sucīrata.
Abhihāraṁ imaṁ dajjā, atthadhammānusiṭṭhiyā"ti.

Tattha **upantikan**ti santikaṁ. **Nikkhan**ti pañcasuvaṇṇo[2] eko nikkho. Ayaṁ pana rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṁ datvā evamāha. **Imaṁ dajjā**ti tena imasmiṁ dhammayāgapañhe kathite tassa atthadhammānusiṭṭhiyā abhihārapūjaṁ karonto imaṁ nikkhasahassaṁ dadeyyāsīti.

Evañca pana vatvā pañhavissajjanassa likhanatthāya satasahassagghanakaṁ suvaṇṇapaṭṭañca gamanatthāya yānaṁ, parivāratthāya balakāyaṁ, tañca paṇṇākāraṁ

---

1. Nikkhaṁ rattasuvaṇṇassa (Sī, Syā)
2. Pañcatulāsuvaṇṇā (Sī), pañcadasasuvaṇṇā (I, Ka)

datvā taṅkhaṇaññeva uyyojesi. So pana Indapatthanagarā nikkhamitvā ujukameva Bārāṇasiṁ āgantvā yattha yattha paṇḍitā vasanti, sabbāni tāni ṭhānāni upasaṅkamitvā sakalajambudīpe pañhassa vissajjetāraṁ alabhitvā anupubbena Bārāṇasiṁ patvā ekasmiṁ ṭhāne nivāsaṁ gahetvā katipayehi janehi saddhiṁ pātarāsabhuñjanavelāya Vidhurassa nivesanaṁ gantvā āgatabhāvaṁ ārocāpetvā tena pakkosāpito taṁ sake ghare bhuñjamānaṁ addasa. Tamatthaṁ āvikaronto Satthā sattamaṁ gāthamāha—

144. "Svā'dhippāgā Bhāradvājo, Vidhurassa upantikaṁ.
Tamaddasa mahābrahmā, asamānaṁ sake ghare"ti.

Tattha **svā'dhippāgā**ti so Bhāradvājagotto Sucirato adhippāgā, gatoti attho. **Mahābrahmā**ti mahābrāhmaṇo. **Asamānan**ti bhuñjamānaṁ.

So pana tassa bālasahāyako ekācariyakule uggahitasippo, tasmā tena saddhiṁ ekato bhuñjitvā bhattakiccapariyosāne sukhanisinno "samma kimatthaṁ āgatosī"ti puṭṭho āgamanakāraṇaṁ ācikkhanto aṭṭhamaṁ gāthamāha—

145. "Raññohaṁ pahito dūto, Korabyassa yasassino.
'Atthaṁ dhammañca pucchesi', iccabravi Yudhiṭṭhilo.
Taṁ tvaṁ atthañca dhammañca, Vidhura'kkhāhi pucchito"ti.

Tattha **raññohan**ti ahaṁ rañño Korabyassa yasassino dūto. **Pahito**ti tena pesito idhāgamiṁ. **Pucchesī**ti so Yudhiṭṭhilagotto Dhanañcayarājā maṁ dhammayāgapañhaṁ nāma pucchi, ahaṁ kathetuṁ asakkonto "tvaṁ sakkhissasī"ti ñatvā tassa ārocesiṁ, so ca paṇṇākāraṁ datvā pañhapucchanatthāya maṁ tava santikaṁ pesento "Vidhurassa santikaṁ gantvā imassa pañhassa atthañca Pāḷidhammañca puccheyyāsī"ti abravi. Taṁ tvaṁ idāni mayā pucchito akkhāhīti.

Tadā pana so brāhmaṇo "mahājanassa cittaṁ gaṇhissāmī"ti gaṅgaṁ pidahanto viya vinicchayaṁ vicāreti. Tassa pañhavissajjane okāso natthi. So tamatthaṁ ācikkhanto navamaṁ gāthamāha—

146. "Gaṅgaṁ me pidahissanti, naṁ taṁ sakkomi brāhmaṇa.
Apidhetuṁ mahāsindhuṁ, taṁ kathaṁ so bhavissati.
Na te sakkomi akkhātuṁ, atthaṁ dhammañca pucchito"ti.

Tassattho—brāhmaṇa mayhaṁ "mahājanassa nānācittagatisaṅkhātaṁ gaṅgaṁ pidahissan"ti byāpāro uppanno, tamahaṁ mahāsindhuṁ apidhetuṁ na sakkomi, tasmā kathaṁ so okāso bhavissati, yasmā te ahaṁ pañhaṁ vissajjeyyaṁ. Iti cittekaggatañceva okāsañca alabhanto na te sakkomi akkhātuṁ atthaṁ dhammañca pucchitoti.

Evañca pana vatvā "putto me paṇḍito mayā ñāṇavantataro, so te byākarissati, tassa santikaṁ gacchāhī"ti vatvā dasamaṁ gāthamāha—

147. "Bhadrakāro ca me putto, oraso mama atrajo.
Taṁ tvaṁ atthañca dhammañca, gantvā pucchassu brāhmaṇā"ti.

Tattha **oraso**ti ure saṁvaḍḍho. **Atrajo**ti attanā jātoti.

Taṁ sutvā Sucirato Vidhurassa gharā nikkhamitvā Bhadrakārassa bhuttapātarāsassa attano parisamajjhe nisinnakāle nivesanaṁ agamāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā ekādasamaṁ gāthamāha—

148. "Svā'dhippāgā Bhāradvājo, Bhadrakārassu'pantikaṁ.
Tamaddasa mahābrahmā, nisinnaṁ samhi vesmanī"ti.

Tattha **vesmanī**ti ghare.

So tattha gantvā Bhadrakāramāṇavena katāsanābhihārasakkāro nisīditvā āgamanakāraṇaṁ puṭṭho dvādasamaṁ gāthamāha—

149. "Raññohaṁ pahito dūto, Korabyassa yasassino.
'Atthaṁ dhammañca pucchesi', iccabravi Yudhiṭṭhilo.
Taṁ tvaṁ atthañca dhammañca, Bhadrakāra pabrūhi[1] me"ti.

Atha naṁ Bhadrakāro "tāta ahaṁ imesu divasesu paradārikakamme abhiniviṭṭho, cittaṁ me byākulaṁ, tena tyāhaṁ vissajjetuṁ na sakkhissāmi,

1. Bravīhi (Sī, I)

mayhaṁ pana kaniṭṭho Sañcayakumāro nāma mayā ativiya ñāṇavantataro, taṁ puccha, so te pañhaṁ vissajjessatī"ti tassa santikaṁ pesento dve gāthā abhāsi—

150. "Maṁsakājaṁ avahāya, godhaṁ anupatāmahaṁ.
Na te sakkomi akkhātuṁ, atthaṁ dhammañca pucchito.

151. Sañcayo nāma me bhātā, kaniṭṭho me Sucīrata.
Taṁ tvaṁ atthañca dhammañca, gantvā pucchassu brāhmaṇā"ti.

Tattha **maṁsakājan**ti yathā nāma puriso thūlamigamaṁsaṁ kājenādāya gacchanto antarāmagge godhapotakaṁ disvā maṁsakājaṁ chaḍḍetvā taṁ anubandheyya, evameva attano ghare vasavattiniṁ[1] bhariyaṁ chaḍḍetvā parassa rakkhitagopitaṁ itthiṁ anubandhanto homīti dīpento evamāhāti.

So tasmiṁ khaṇe Sañcayassa nivesanaṁ gantvā tena katasakkāro āgamanakāraṇaṁ puṭṭho ācikkhi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā dve gāthā abhāsi—

152. "Svā'dhippāgā Bhāradvājo, Sañcayassa upantikaṁ.
Tamaddasa mahābrahmā, nisinnaṁ samhi vesmani.

153. Raññohaṁ pahito dūto, Korabyassa yasassino.
'Atthaṁ dhammañca pucchesi', iccabravi Yudhiṭṭhilo.
Taṁ tvaṁ atthañca dhammañca, Sañcaya'kkhāhi pucchito"ti.

Sañcayakumāro pana tadā paradārameva sevati. Athassa so "ahaṁ tāta paradāraṁ sevāmi, sevanto ca pana gaṅgaṁ otaritvā paratīraṁ gacchāmi, taṁ maṁ sāyañca pāto ca nadiṁ tarantaṁ maccu gilati nāma, tena cittaṁ me byākulaṁ, na tyāhaṁ ācikkhituṁ sakkhissāmi, kaniṭṭho pana me Sambhavakumāro nāma atthi jātiyā sattavassiko, mayā sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇenādhikañāṇataro, so te ācikkhissati, gaccha taṁ pucchāhī"ti āha. Imamatthaṁ pakāsento Satthā dve gāthā abhāsi—

---

1. Vasantiṁ (I)

154. “Sadā maṁ gilate maccu, sāyaṁ pāto Sucīrata.
Na te sakkomi akkhātuṁ, atthaṁ dhammañca pucchito.

155. Sambhavo nāma me bhātā, kaniṭṭho me Sucīrata.
Taṁ tvaṁ atthañca dhammañca, gantvā pucchassu brāhmaṇā”ti.

Taṁ sutvā Sucirato “ayaṁ pañho imasmiṁ loke abbhuto bhavissati, imaṁ pañhaṁ vissajjetuṁ samattho nāma natthi maññe”ti cintetvā dve gāthā abhāsi—

156. “Abbhuto vata bho dhammo, nāyaṁ asmāka ruccati.
Tayo janā pitāputtā, te su paññāya no vidū.

157. Na taṁ sakkotha akkhātuṁ, atthaṁ dhammañca pucchitā.
Kathaṁ nu daharo jaññā, atthaṁ dhammañca pucchito”ti.

Tattha **nāyan**ti ayaṁ pañhadhammo abbhuto, imaṁ kathetuṁ samatthena nāma na bhavitabbaṁ, tasmā yaṁ tvaṁ “kumāro kathessatī”ti vadasi, nāyaṁ asmākaṁ ruccati. **Te sū**ti ettha **su**-kāro nipātamattaṁ. **Pitā**ti Vidhuro paṇḍito, puttā Bhadrakāro Sañcayo cāti tepi tayo pitāputtā paññāya imaṁ dhammaṁ no vidū, na vijānanti, añño ko jānissatīti attho. **Na tan**ti tumhe tayo janā pucchitā etaṁ akkhātuṁ na sakkotha, daharo sattavassiko kumāro pucchito kathaṁ nu jaññā, kena kāraṇena jānituṁ sakkhissatīti attho.

Taṁ sutvā Sañcayakumāro “tāta Sambhavakumāraṁ ‘daharo’ti mā uññāsi[1], sacepi pañhavissajjanenātthiko, gaccha naṁ pucchā”ti atthadīpanāhi upamāhi kumārassa vaṇṇaṁ pakāsento dvādasa gāthā abhāsi—

158. “Mā naṁ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṁ.
Pucchitvā sambhavaṁ jaññā, atthaṁ dhammañca brāhmaṇa.

159. Yathāpi cando vimalo, gacchaṁ ākāsadhātuyā.
Sabbe tārāgaṇe loke, ābhāya atirocati.

---

1. Mā maññāsi (Syā, I)

160. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā naṁ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṁ.
Pucchitvā sambhavaṁ jaññā, atthaṁ dhammañca brāhmaṇa.

161. Yathāpi rammako māso, gimhānaṁ hoti brāhmaṇa.
Ate'va'ññehi māsehi, dumapupphehi sobhati.

162. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā naṁ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṁ.
Pucchitvā sambhavaṁ jaññā, atthaṁ dhammañca brāhmaṇa.

163. Yathāpi Himavā brahme, pabbato Gandhamādano.
Nānārukkhehi sañchanno, mahābhūtagaṇālayo.
Osadhehi ca dibbehi, disā bhāti pavāti ca.

164. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā naṁ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṁ.
Pucchitvā sambhavaṁ jaññā, atthaṁ dhammañca brāhmaṇa.

165. Yathāpi pāvako brahme, accimālī yasassimā.
Jalamāno vane gacche, analo kaṇhavattanī.
166. Ghatāsano dhūmaketu, uttamāhevanandaho.
Nisīthe pabbataggasmiṁ, pahūtedho virocati.

167. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā naṁ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṁ.
Pucchitvā sambhavaṁ jaññā, atthaṁ dhammañca brāhmaṇa.

168. Javena bhadraṁ jānanti, balibaddañca vāhiye.
Dohena dhenuṁ jānanti, bhāsamānañca paṇḍitaṁ.

169. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
Mā naṁ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṁ.
Pucchitvā sambhavaṁ jaññā, atthaṁ dhammañca brāhmaṇā"ti.

Tattha **jaññā**ti jānissasi. **Cando**ti puṇṇacando. **Vimalo**ti abbhādimalavirahito. **Evampi daharūpeto**ti evaṁ Sambhavakumāro daharabhāvena upetopi paññāyogena sakalajambudīpatale avasese paṇḍite atikkamitvā virocati. **Rammako**ti cittamāso. **Ateva'va'ññehī**ti ativiya aññehi ekādasahi māsehi. **Evan**ti evaṁ sambhavopi paññāyogena sobhasi. **Himavā**ti himapātasamaye himayuttoti himavā, gimhakāle himaṁ vamatīti Himavā. Sampattaṁ janaṁ gandhena madayatīti[1] **Gandhamādano. Mahābhūtagaṇālayo**ti devagaṇānaṁ nivāso. **Disā bhātī**ti sabbadisā ekobhāsā viya karoti. **Pavātī**ti gandhena sabbadisā vāyati. **Evan**ti evaṁ sambhavopi paññāyogena sabbadisā bhāti ceva pavāti ca.

Yasassimāti tejasampattiyā yasassimā. **Accimālī**ti accīhi yutto. **Jalamāno vane gacche**ti gacchasaṅkhāte mahāvane jalanto carati. **Analo**ti atitto. Gatamaggassa kaṇhabhāvena **kaṇhavattanī.** Yaññe āhutivasena āhutaṁ ghataṁ asnātīti **ghatāsano.** Dhūmo ketukiccaṁ assa sādhetīti **dhūmaketu. Uttamāhevanandaho**ti ahevanaṁ vuccati vanasaṇḍo, uttamaṁ vanasaṇḍaṁ dahatīti attho. **Nisīthe**ti rattibhāge. **Pabbataggasmin**ti pabbatasikhare. **Pahūtedho**ti pahūta-indhano. **Virocatī**ti sabbadisāsu obhāsati. **Evan**ti evaṁ mama kaniṭṭho Sambhavakumāro daharopi paññāyogena virocati. **Bhadran**ti bhadraṁ assājānīyaṁ javasampattiyā jānanti, na sarīrena. **Vāhiye**ti vahitabbabhāre sati bhāravahatāya "ayaṁ uttamo"ti balibaddaṁ jānanti. **Dohenā**ti dohasampattiyā dhenuṁ "sukhīrā"ti jānanti. **Bhāsamānan**ti ettha "nābhāsamānaṁ jānanti, missaṁ bālehi paṇḍitan"ti suttaṁ[2] āharitabbaṁ.

Sucirato evaṁ tasmiṁ Sambhavaṁ vaṇṇente "pañhaṁ pucchitvā jānissāmī"ti "kahaṁ pana te kumāra kaniṭṭho"ti pucchi. Athassa so sīhapañjaraṁ vivaritvā hatthaṁ pasāretvā "yo esa[3] pāsādadvāre antaravīthiyā kumārakehi saddhiṁ suvaṇṇavaṇṇo kīḷati, ayaṁ mama kaniṭṭho, upasaṅkamitvā taṁ puccha, Buddhalīḷāya te pañhaṁ kathessatī"ti āha. Sucirato tassa vacanaṁ

---

1. Modayatīti (Ka) 2. Saṁ 1. 468 piṭṭhe. 3. So esa (I), so eso (Ka)

sutvā pāsādā oruyha kumārassa santikaṁ agamāsi. Kāya velāyāti? Kumārassa nivatthasāṭakaṁ mocetvā khandhe khipitvā ubhohi hatthehi paṁsuṁ gahetvā ṭhitavelāya. Tamatthaṁ āvikaronto Satthā gāthamāha—

170. "Svā'dhippāgā Bhāradvājo, Sambhavassa upantikaṁ.
Tamaddasa mahābrahmā, kīḷamānaṁ bahīpure"ti.

Tattha **bahīpure**ti bahinivesane.

Mahāsattopi brāhmaṇaṁ āgantvā purato ṭhitaṁ disvā "tāta kenatthenāgatosī"ti pucchitvā "tāta kumāra ahaṁ jambudīpatale āhiṇḍanto mayā pucchitaṁ pañhaṁ kathetuṁ samatthaṁ alabhitvā tava santikaṁ āgatomhī"ti vutte "sakalajambudīpe kira avinicchito pañho mama santikaṁ āgato, ahaṁ ñāṇena mahallako"ti hirottappaṁ paṭilabhitvā hatthagataṁ paṁsuṁ chaḍḍetvā khandhato sāṭakaṁ ādāya nivāsetvā "puccha brāhmaṇa, Buddhalīḷāya te kathessāmī"ti sabbaññupavāraṇaṁ pavāresi. Tato brāhmaṇo—

171. "Raññohaṁ pahito dūto, Korabyassa yasassino.
'Atthaṁ dhammañca pucchesi', iccabravi Yudhiṭṭhilo.
Taṁ tvaṁ atthañca dhammañca, sambhava'kkhāhi pucchito"ti—

gāthāya pañhaṁ pucchi.

Tassa attho Sambhavapaṇḍitassa gaganamajjhe puṇṇacando viya pākaṭo ahosi.

Atha naṁ "tena hi suṇohī"ti vatvā dhammayāgapañhaṁ vissajjento gāthamāha—

172. "Taggha te ahamakkhissaṁ, yathāpi kusalo tathā.
Rājā ca kho taṁ jānāti, yadi kāhati vā na vā"ti.

Tassa antaravīthiyaṁ ṭhatvā madhurassarena dhammaṁ desentassa saddo dvādasayojanikaṁ sakalabārāṇasinagaraṁ avatthari. Atha rājā ca uparājādayo ca sabbe sannipatiṁsu. Mahāsatto mahājanassa majjhe dhammadesanaṁ paṭṭhapesi.

Tattha **tagghā**ti ekaṁsavacanaṁ. **Yathāpi kusalo**ti yathā atikusalo Sabbaññubuddho ācikkhati, tathā te ekaṁseneva ahamakkhissanti attho. **Rājā ca kho tan**ti ahaṁ taṁ pañhaṁ yathā tumhākaṁ rājā jānituṁ sakkoti, tathā kathessāmi. Tato uttari rājā eva taṁ jānāti, yadi karissati vā na vā karissati, karontassa vā akarontassa vā tassevetaṁ bhavissati, mayhaṁ pana doso natthīti dīpeti.

Evaṁ imāya gāthāya pañhakathanaṁ paṭijānitvā idāni dhammayāgapañhaṁ kathento āha—

173. "Ajja suveti saṁseyya, raññā puṭṭho Sucīrata.
Mā katvā avasī rājā, atthe jāte Yudhiṭṭhilo.

174. Ajjhattaññeva saṁseyya, raññā puṭṭho Sucīrata.
Kummaggaṁ na niveseyya, yathā mūḷho acetaso.

175. Attānaṁ nātivatteyya, adhammaṁ na samācare.
Atitthe nappatāreyya, anatthe na yuto siyā.

176. Yo ca etāni ṭhānāni, kattuṁ jānāti khattiyo.
Sadā so vaḍḍhate rājā, sukkapakkheva candimā.

177. Ñātīnañca piyo hoti, mittesu ca virocati.
Kāyassa bhedā sappañño, saggaṁ so upapajjatī"ti.

Tattha **saṁseyyā**ti katheyya. Idaṁ vuttaṁ hoti—tāta Sucirata sace tumhākaṁ raññā "ajja dānaṁ dema, sīlaṁ rakkhāma, uposathakammaṁ, karomā"ti koci puṭṭho "mahārāja ajja tāva pāṇaṁ hanāma[1], kāme paribhuñjāma, suraṁ pivāma, kusalaṁ pana karissāma suve"ti rañño katheyya, tassa atimahantassapi amaccassa vacanaṁ katvā tumhākaṁ rājā Yudhiṭṭhilagotto tathārūpe atthe jāte taṁ divasaṁ pamādena vītināmento mā avasi, tassa vacanaṁ akatvā uppannaṁ kusalacittaṁ aparihāpetvā kusalapaṭisaṁyuttaṁ kammaṁ karotuyeva, idamassa katheyyāsīti. Evaṁ mahāsatto imāya gāthāya—

1. Pātema (Ka)

"Ajjeva kiccamātappaṁ, ko jaññā maraṇaṁ suve"ti[1]—

bhaddekarattasuttañceva,

"Appamādo amatapadaṁ, pamādo maccuno padan"ti[2]—

appamādovādañca kathesi.

Ajjhattaññevāti tāta Sucirata Sambhavapaṇḍito tayā dhammayāgapañhe pucchite kiṁ kathesīti raññā puṭṭho samāno tumhākaṁ rañño ajjhattaññeva saṁseyya, niyakajjhattasaṅkhātaṁ khandhapañcakaṁ hutvā abhāvato aniccanti katheyyāsi. Ettāvatā mahāsatto—

"Sabbe saṅkhārā aniccāti, yadā paññāya passati[3].
Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino"ti[4]—

evaṁ vibhāvitaṁ aniccataṁ kathesīti.

Kummagganti brāhmaṇa yathā mūḷho acetano andhabālaputhujjano dvāsaṭṭhidiṭṭhigatasaṅkhātaṁ kummaggaṁ sevati, evaṁ tava rājā taṁ kummaggaṁ na seveyya, niyyānikaṁ dasakusalakammapathamaggameva sevatu, evamassa vadeyyāsīti.

Atthānanti imaṁ sugatiyaṁ ṭhitaṁ attabhāvaṁ nātivatteyya, yena kammena tisso kusalasampattiyo sabbakāmasagge atikkamitvā apāye nibbattanti, taṁ kammaṁ na kareyyāti attho. **Adhamman**ti tividhaduccaritasaṅkhātaṁ adhammaṁ na samācareyya. **Atitthe**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhisaṅkhāte atitthe nappatāreyya na otāreyya. "Na tāreyyā"tipi pāṭho, attano diṭṭhānugatimāpajjantaṁ janaṁ na otāreyya. **Anatthe**ti akāraṇe. **Na yuto**ti yuttapayutto na siyā. Brāhmaṇa yadi te rājā dhammayāgapañhe vattitukāmo, "imasmiṁ ovāde vattatū"ti tassa katheyyāsīti ayamettha adhippāyo.

Sadāti satataṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—yo khattiyo etāni kāraṇāni kātuṁ jānāti, so rājā sukkapakkhe cando viya sadā

1. Ma 3. 226 piṭṭhe.
2. Khu 1. 16 piṭṭhe Dhammapade.
3. Khu 1. 53 piṭṭhe.
4. Dī 2. 129 piṭṭhe.

vaḍḍhatīti. **Virocatī**ti mittāmaccānaṁ majjhe attano sīlācārañāṇādīhi guṇehi sobhati virocatīti.

Evaṁ mahāsatto gaganatale candaṁ uṭṭhāpento viya Buddhalīḷāya brāhmaṇassa pañhaṁ kathesi. Mahājano nadanto selento apphoṭento sādhukārasahassāni adāsi, celukkhepe ca aṅguliphoṭe ca pavattesi, hatthapiḷandhanādīni khipi. Evaṁ khittadhanaṁ koṭimattaṁ ahosi. Rājāpissa tuṭṭho mahantaṁ yasaṁ adāsi. Suciratopi nikkhasahassena pūjaṁ katvā suvaṇṇapaṭṭe jātihiṅgulakena pañhavissajjanaṁ likhitvā Indapatthanagaraṁ gantvā rañño dhammayāgapañhaṁ kathesi. Rājā tasmiṁ dhamme vattitvā saggapuraṁ[1] pūresi.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahāpaññoyevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā Dhanañcayarājā Ānando ahosi, Sucirato Anuruddho, Vidhuro Kassapo, Bhadrakāro Moggallāno, Sañcayamāṇavo Sāriputto, Sambhavapaṇḍito pana ahameva ahosin"ti.

Sambhavajātakavaṇṇanā pañcamā.

---

6. Mahākapijātakavaṇṇanā (516)

Bārāṇasyaṁahūrājāti idaṁ Satthā Veḷuvane viharanto Devadattassa silāpavijjhanaṁ ārabbha kathesi. Tena hi dhanuggahe payojetvā aparabhāge silāya paviddhāya bhikkhūhi Devadattassa avaṇṇe kathite Satthā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto mayhaṁ silaṁ pavijjhiyevā"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatte rajjaṁ kārente Kāsikagāmake eko Kassakabrāhmaṇo khettaṁ kasitvā goṇe vissajjetvā kuddālakammaṁ kātuṁ ārabhi. Goṇā ekasmiṁ gacche paṇṇāni khādantā anukkamena aṭaviṁ pavisitvā palāyiṁsu. So velaṁ sallakkhetvā kuddālaṁ ṭhapetvā goṇe olokento adisvā domanassappatto te

---

1. Saggapadaṁ (Sī, I)

pariyesanto anto-aṭaviṁ pavisitvā āhiṇḍanto Himavantaṁ pāvisi. So tattha disāmūḷho hutvā sattāhaṁ nirāhāro vicaranto ekaṁ tindukarukkhaṁ disvā abhiruyha phalāni khādanto tindukarukkhato parigaḷitvā saṭṭhihatthe narakapapāte pati. Tatrassa dasa divasā vītivattā. Tadā bodhisatto kapiyoniyaṁ nibbattitvā phalāphalāni khādanto taṁ purisaṁ disvā silāya yoggaṁ katvā taṁ purisaṁ uddharitvā silāya matthake nisīdāpetvā evamāha "bho brāhmaṇa ahaṁ kilamāmi, muhuttaṁ niddāyissāmi, maṁ rakkhāhī"ti. So tassa niddāyantassa silāya matthakaṁ padālesi. Mahāsatto tassa taṁ kammaṁ ñatvā uppatitvā sākhāya nisīditvā "bho purisa tvaṁ bhūmiyā gaccha, ahaṁ sākhaggena tuyhaṁ maggaṁ ācikkhanto gamissāmī"ti taṁ purisaṁ araññato nīharitvā magge ṭhapetvā pabbatapādameva pāvisi. So puriso mahāsatte aparajjhitvā kuṭṭhī hutvā diṭṭhadhammeyeva manussapeto ahosi.

So satta vassāni dukkhapīḷito vicaranto Bārāṇasiyaṁ Migājinaṁ nāma uyyānaṁ[1] pavisitvā pākārantare kadalipaṇṇaṁ attharitvā vedanāppatto nipajji. Tadā Bārāṇasirājā uyyānaṁ gantvā tattha vicaranto taṁ disvā "kosi tvaṁ, kiṁ vā katvā imaṁ dukkhaṁ patto"ti pucchi. Sopissa sabbaṁ vitthārato ācikkhi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

178. "Bārāṇasyaṁ ahū rājā, Kāsīnaṁ raṭṭhavaḍḍhano.
Mittāmaccaparibyūḷho, agamāsi Migājinaṁ.

179. Tattha brāhmaṇamaddakkhi, setaṁ citraṁ kilāsinaṁ.
Viddhastaṁ koviḷāraṁva, kisaṁ dhamanisanthataṁ.

180. Paramakāruññataṁ pattaṁ, disvā kicchagataṁ naraṁ.
Avaca byamhito rājā, yakkhānaṁ katamo nu'si.

181. Hatthapādā ca te setā, tato setataraṁ siro.
Gattaṁ kammāsavaṇṇaṁ te, kilāsabahulo ca'si.

---

1. Migājira-uyyānaṁ (Sī, I)

182. Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsā, piṭṭhi te ninnatunnatā.
Kāḷapabbāva te aṅgā, nāññaṁ passāmi edisaṁ.

183. Ugghaṭṭapādo tasito, kiso dhamanisanthato.
Chāto ātattarūposi, kutosi kattha gacchasi.

184. Duddasī appakārosi, dubbaṇṇo bhīmadassano.
Janetti yāpi te mātā, na taṁ iccheyya passituṁ.

185. Kiṁ kammamakaraṁ pubbe, kaṁ avajjhaṁ aghātayi.
Kibbisaṁ yaṁ karitvāna, idaṁ dukkhaṁ upāgamī"ti.

Tattha **Bārāṇasyan**ti Bārāṇasiyaṁ. **Mittāmaccaparibyūḷho**ti[1] mittehi ca daḷhabhattīhi[2] amaccehi ca parivuto. **Migājinan**ti evaṁnāmakaṁ uyyānaṁ. **Setan**ti setakuṭṭhena setaṁ kabarakuṭṭhena vicitraṁ paribhinnena kaṇḍūyanakilāsakuṭṭhena kilāsinaṁ vedanāppattaṁ kadalipaṇṇe nipannaṁ addasa. **Viddhastaṁ koviḷāraṁvā**ti vaṇamukhehi paggharantena maṁsena viddhastaṁ pupphitakoviḷārasadisaṁ. **Kisan**ti ekaccesu padesesu aṭṭhicammamattasarīraṁ sirājālasanthataṁ. **Byamhito**ti bhīto vimhayamāpanno vā. **Yakkhānan**ti yakkhānaṁ antare tvaṁ katarayakkho nāmāsi. **Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsā**ti piṭṭhikaṇṭakaṭṭhāne āvunitvā ṭhapitāvaṭṭanāvaḷisadisā. **Aṅgā**ti kāḷapabbavallisadisāni te aṅgāni. **Nāññan**ti aññaṁ purisaṁ edisaṁ na passāmi. **Ugghaṭṭapādo**ti rajokiṇṇapādo. **Ātattarūpo**ti sukkhasarīro. **Duddasī**ti dukkhena passitabbo. **Appakārosī**ti sarīrappakārarahitosi, dussaṇṭhānosīti attho. **Kiṁ kammamakaran**ti[3] ito pubbe kiṁ kammaṁ akaraṁ[4], akāsīti attho. **Kibbisan**ti dāruṇakammaṁ.

Tato paraṁ brāhmaṇo āha—

186. "Taggha te ahamakkhissaṁ, yathāpi kusalo tathā.
Saccavādiṁ hi lokasmiṁ, pasaṁsantīdha paṇḍitā.

---

1. Mittāmaccaparibbūḷhoti (Sī, I)
2. Daḷhamittehi (Ka)
3. Kiṁ kammamakarāti (Sī)
4. Akara (Syā)

187. Eko caraṁ gogaveso, mūḷho accasariṁ vane.
Araññe irīṇe vivane, nānākuñjarasevite.

188. Vāḷamigānucarite, vippanaṭṭhosmi kānane.
Acariṁ tattha sattāhaṁ, khuppipāsasamappito.

189. Tattha tindukamaddakkhiṁ, visamaṭṭhaṁ bubhukkhito.
Papātamabhilambantaṁ, sampannaphaladhārinaṁ.

190. Vātassitāni bhakkhesiṁ, tāni rucciṁsu me bhusaṁ.
Atitto rukkhamārūhiṁ[1], tattha hessāmi āsito.

191. Ekaṁ me bhakkhitaṁ āsi, dutiyaṁ abhipatthitaṁ.
Tato sā bhañjatha sākhā, chinnā pharasunā viya.

192. Sohaṁ sahāva sākhāhi, uddhaṁpādo avaṁsiro.
Appatiṭṭhe anālambe, giriduggasmi pāpataṁ.

193. Yasmā ca vāri gambhīraṁ, tasmā na samapajjisaṁ.
Tattha sesiṁ nirānando, anūnā[2] dasa rattiyo.

194. Athettha kapi māgañchi, gonaṅgulo darīcaro.
Sākhāhi sākhaṁ vicaranto, khādamāno dumapphalaṁ.

195. So maṁ disvā kisaṁ paṇḍuṁ, kāruññamakaraṁ mayi.
Ambho ko nāma so ettha, evaṁ dukkhena aṭṭito.

196. Manusso amanusso vā, attānaṁ me pavedaya.
Tassañjaliṁ paṇāmetvā, idaṁ vacanamabraviṁ.

197. Manussohaṁ byasampatto, sā me natthi ito gati.
Taṁ vo vadāmi bhaddaṁ vo, tvañca me saraṇaṁ bhava.

198. Garuṁ silaṁ gahetvāna, vicarī pabbate kapi.
Silāya yoggaṁ katvāna, nisabho etadabravi.

---

1. Māruyha (Sī, Syā) 2. Anātho (Sī, Syā)

199. Ehi me piṭṭhimāruyha, gīvaṁ gaṇhāhi bāhubhi.
Ahaṁ taṁ uddharissāmi, giriduggata vegasā.

200. Tassa taṁ vacanaṁ sutvā, vānarindassa sirīmato.
Piṭṭhimāruyha dhīrassa, gīvaṁ bāhāhi aggahiṁ.

201. So maṁ tato samuṭṭhāsi, tejassī balavā kapi.
Vihaññamāno kicchena, giriduggata vegasā.

202. Uddharitvāna maṁ santo, nisabho etadabravi.
Iṅgha maṁ samma rakkhassu, pasupissaṁ muhuttakaṁ.

203. Sīhā byagghā ca dīpī ca, acchakokataracchayo.
Te maṁ pamattaṁ hiṁseyyuṁ, te tvaṁ disvā nivāraya.

204. Evaṁ me parittātūna, pasupī so muhuttakaṁ.
Tadāhaṁ pāpikaṁ diṭṭhiṁ, paṭilacchiṁ ayoniso.

205. Bhakkho ayaṁ manussānaṁ, yathā caññe vane migā.
Yaṁ nūnimaṁ vadhitvāna, chāto khādeyya vānaraṁ.

206. Asito ca gamissāmi, maṁsamādāya sambalaṁ.
Kantāraṁ nittharissāmi, pātheyyaṁ me bhavissati.

207. Tato silaṁ gahetvāna, matthakaṁ sannitāḷayiṁ.
Mama gattakilantassa, pahāro dubbalo ahu.

208. So ca vegenudappatto, kapi ruhiramakkhito.
Assupuṇṇehi nettehi, rodanto maṁ udikkhati.

209. Mā'yyo maṁ kari bhaddante, tvañca nāmedisaṁ kari.
Tvaṁ ca kho nāma Dīghāvu, aññe vāretu marahasi.

210. Aho vata re purisa, tāvadukkarakāraka.
Edisā visamā duggā, papātā uddhato mayā.

211. Ānīto paralokāva, dubbheyyaṁ maṁ amaññatha.
Taṁ tena pāpakammena, pāpaṁ pāpena cintitaṁ.

212. Mā heva tvaṁ adhammaṭṭha, vedanaṁ kaṭukaṁ phusi.
Mā heva pāpakammaṁ taṁ, phalaṁ veḷuṁva taṁ vadhi.

213. Tayi me natthi vissāso, pāpadhamma asaññata.
Ehi me piṭṭhito gaccha, dissamānova santike.

214. Muttosi hatthā vāḷānaṁ[1], pattosi mānusiṁ padaṁ.
Esa maggo adhammaṭṭha, tena gaccha yathāsukhaṁ.

215. Idaṁ vatvā giricaro, rahade[2] pakkhalya matthakaṁ.
Assūni sampamajjitvā, tato pabbatamāruhi.

216. Sohaṁ tenābhisattosmi, pariḷāhena aṭṭito.
Ḍayhamānena gattena, vāriṁ pātuṁ upāgamiṁ.

217. Agginā viya santatto, rahado ruhiramakkhito.
Pubbalohitasaṅkāso, sabbo me samapajjatha.

218. Yāvanto udabindūni, kāyasmiṁ nipatiṁsu me.
Tāvanto gaṇḍa jāyetha, addhabeluvasādisā.

219. Pabhinnā pagghariṁsu me, kuṇapā pubbalohitā.
Yena yeneva gacchāmi, gāmesu nigamesu ca.

220. Daṇḍahatthā nivārenti, itthiyo purisā ca maṁ.
Okkitā pūtigandhena, māssu orena āgamā.

221. Etādisaṁ idaṁ dukkhaṁ, satta vassāni dāni me.
Anubhomi sakaṁ kammaṁ, pubbe dukkaṭamattano.

222. Taṁ vo vadāmi bhaddante, yāvantettha samāgatā.
Māssu mittāna dubbhittho, mittadubbho hi pāpako.

223. Kuṭṭhī kilāsī bhavati, yo mittānidha dubbhati.
Kāyassa bhedā mittaddu, nirayaṁ sopapajjatī"ti.

---

1. Bālānaṁ (Syā)
2. Ruhiraṁ (Sī, Syā, Ka)

Tattha **kusalo**ti yathā cheko kusalo katheti, tathā vo kathessāmi. **Gogaveso**ti naṭṭhe goṇe gavesanto. **Accasarin**ti manussapathaṁ atikkamitvā Himavantaṁ pāvisiṁ. **Araññe**ti arājake suññe. **Irīṇe**ti[1] sukkhakantāre. **Vivane**ti vivitte. **Vippanaṭṭho**ti maggamūḷho. **Bubhukkhito**ti sañjātabubhukkho chātajjhatto. **Papātamabhilambantan**ti papātābhimukhaṁ olambantaṁ. **Sampannaphaladhārinan**ti madhuraphaladhārinaṁ. **Vātassitānī**ti paṭhamaṁ tāva vātapatitāni khādiṁ. **Tattha hessāmī**ti tasmiṁ rukkhe suhito bhavissāmīti āruḷhomhi. **Tato sā bhañjatha sākhā**ti tassa abhipatthitassa atthāya hatthe pasārite sā mayā abhiruḷhā sākhā pharasunā chinnā viya abhañjatha. **Anālambe**ti ālambitabbaṭṭhānarahite. **Giriduggasmin**ti girivisame. **Sesin**ti sayitomhi.

Kapi māgañchīti kapi āgañchi. **Gonaṅgulo**ti gunnaṁ naṅguṭṭhasadisanaṅguṭṭho. "Gonaṅguṭṭho"tipi pāṭho. "Gonaṅgulī"tipi paṭhanti. **Akaraṁ mayī**ti akarā mayi. **Ambho**ti mahārāja so Kapirājā tasmiṁ narakapapāte mama udakapothanasaddaṁ sutvā maṁ "ambho"ti ālapitvā "ko nāmeso"ti pucchi. **Byasampatto**ti byasanaṁ patto, papātassa vasaṁ pattoti vā attho[2]. **Bhaddaṁ vo**ti tasmā tumhe vadāmi "bhaddaṁ tumhākaṁ hotū"ti. **Garuṁ silan**ti mahārāja so Kapirājā mayā evaṁ vutte "mā bhāyī"ti maṁ assāsetvā paṭhamaṁ tāva garuṁ silaṁ gahetvā yoggaṁ karonto pabbate vicari. **Nisabho**ti purisanisabho uttamavānarindo pabbatapapāte ṭhatvā maṁ etadabravīti.

Bāhubhīti dvīhi bāhāhi mama gīvaṁ suggahitaṁ gaṇha. **Vegasā**ti vegena. **Sirīmato**ti puññavantassa. **Aggahin**ti saṭṭhihatthaṁ narakapapātaṁ vātavegena otaritvā udakapiṭṭhe ṭhitassa ahaṁ vegena piṭṭhimabhiruhitvā ubhohi bāhāhi gīvaṁ aggahesiṁ. **Vihaññamāno**ti kilamanto. **Kicchenā**ti dukkhena. **Santo**ti paṇḍito, atha vā parisanto kilanto. **Rakkhassū**ti ahaṁ taṁ uddharanto kilanto muhuttaṁ vissamanto pasupissaṁ, tasmā maṁ rakkhāhi. **Yathā caññe vane migā**ti sīhādīhi aññepi ye imasmiṁ vane vāḷamigā. Pāḷiyaṁ pana "acchakokataracchayo"ti likhanti. **Parittātūnā**ti mahārāja evaṁ so Kapirājā maṁ

1. Īriṇeti (Sī, Syā)
2. Papātassa vasaṁ pattotipi pāṭho (Sī, Syā)

attano parittāṇaṁ katvā muhuttaṁ pasupi. **Ayoniso**ti ayonisomanasikārena. **Bhakkho**ti khāditabbayuttako. **Asito**ti dhāto suhito. **Sambalan**ti pātheyyaṁ. **Matthakaṁ sannitāḷayin**ti tassa vānarindassa matthakaṁ pahariṁ. "Sannitāḷayan"tipi pāṭho. **Dubbalo ahū**ti na balavā āsi, yathādhippāyaṁ na agamāsīti.

Vegenāti mayā pahaṭapāsāṇavegena. **Udappatto**ti uṭṭhito. **Māyyo**ti tena mittadubbhipurisena silāya paviddhāya mahācammaṁ chinditvā olambi, ruhiraṁ pagghari. Mahāsatto vedanāppatto cintesi "imasmiṁ ṭhāne añño natthi, idaṁ bhayaṁ imaṁ purisaṁ nissāya uppannan"ti. So maraṇabhayabhīto olambantaṁ cammabandhaṁ hatthena gahetvā uppatitvā sākhaṁ abhiruyha tena pāpapurisena saddhiṁ sallapanto **"mā'yyo man"**ti-ādimāha. Tattha **Mā'yyo maṁ kari bhaddante**ti mā akari ayyo maṁ bhaddanteti taṁ nivāreti. **Tvaṁ ca kho nāmā**ti tvaṁ nāma evaṁ mayā papātā uddhaṭo edisaṁ pharusakammaṁ mayi kari, aho te ayuttaṁ katanti. **Aho vatā**ti taṁ garahanto evamāha. **Tāvadukkarakārakā**ti mayi aparajjhanena atidukkarakammakāraka. **Paralokāvā**ti paralokato viya ānīto. **Dubbheyyan**ti dubbhitabbaṁ vadhitabbaṁ. **Vedanaṁ kaṭukan**ti evaṁ santepi tvaṁ adhammaṭṭha yādisaṁ vedanaṁ ahaṁ phusāmi, edisaṁ vedanaṁ kaṭukaṁ mā phusi, taṁ pāpakammaṁ phalaṁ veḷuṁva taṁ mā vadhi. Iti maṁ mahārāja so piyaputtakaṁ viya anukampi.

Atha naṁ ahaṁ etadavocaṁ "ayya mayā kataṁ dosaṁ hadaye mā kari, mā maṁ asappurisaṁ evarūpe araññe nāsaya, ahaṁ disāmūḷho maggaṁ na jānāmi, attanā kataṁ kammaṁ mā nāsetha, jīvitadānaṁ me detha, araññā nīharitvā manussapathe ṭhapethā"ti. Evaṁ vutte so mayā saddhiṁ sallapanto **"tayi me natthi vissāso"**ti-ādimāha. Tattha **tayī**ti ito paṭṭhāya mayhaṁ tayi vissāso natthi. **Ehī**ti bho purisa ahaṁ tayā saddhiṁ maggena na gamissāmi, tvaṁ pana ehi mama piṭṭhito avidūre dissamānasarīrova gaccha, ahaṁ rukkhaggeheva gamissāmīti. **Muttosī**ti atha so maṁ mahārāja araññā nīharitvā bho purisa vāḷamigānaṁ hatthā muttosi. **Pattosi mānusiṁ padan**ti manussūpacāraṁ patto āgatosi, esa te maggo, etena gacchāti āha.

Giricaroti giricārī vānaro. **Pakkhalyā**ti dhovitvā. **Tenābhisattosmī**ti so ahaṁ mahārāja tena vānarena abhisatto, pāpakamme pariṇate tenābhisattosmīti maññamāno evamāha. **Aṭṭito**ti upadduto. **Upāgamin**ti ekaṁ rahadaṁ upagatosmi. **Samapajjathā**ti jāto, evarūpo hutvā upaṭṭhāsi. **Yāvanto**ti yattakāni. **Gaṇḍa jāyethā**ti gaṇḍā jāyiṁsu. So kira pipāsaṁ sandhāretuṁ asakkonto udakañjaliṁ ukkhipitvā thokaṁ pivitvā sesaṁ sarīre siñci. Athassa tāvadeva udakabindugaṇanāya aḍḍhabeluvapakkappamāṇā gaṇḍā uṭṭhahiṁsu, tasmā evamāha. **Pabhinnā**ti te gaṇḍā taṁ divasameva bhijjitvā kuṇapā pūtigandhikā hutvā pubbalohitāni paggharimsu. **Yena yenā**ti yena yena maggena. **Okkitā**ti pūtigandhena okiṇṇā parikkhittā[1] parivāritā. **Māssu orena āgamā**ti duṭṭhasatta orena māssu āgamā, amhākaṁ santikaṁ mā āgamīti evaṁ vadantā maṁ nivārentīti attho. **Satta vassāni dāni me**ti mahārāja tato paṭṭhāya idāni satta vassāni mama ettakaṁ kālaṁ sakaṁ kammaṁ anubhomi.

Iti so attano mittadubbhikammaṁ vitthāretvā "mahārāja maññeva oloketvā evarūpaṁ kammaṁ na kenaci kattabban"ti vatvā "**taṁ vo**"ti-ādimāha. Tattha **tan**ti tasmā. Yasmā evarūpaṁ kammaṁ evaṁ dukkhavipākaṁ, tasmāti attho.

223. "Kuṭṭhī kilāsī bhavati, yo mittānidha dubbhati.
Kāyassa bhedā mittaddu, nirayaṁ sopapajjatī"ti—

ayaṁ abhisambuddhagāthā. Bhikkhave yo idha loke mittāni dubbhati haṁsati, so evarūpo hotīti attho.

Tassapi purisassa raññā saddhiṁ kathentasseva pathavī vivaraṁ adāsi. Taṅkhaṇaññevacavitvā Avīcimhi nibbatto. Rājā tasmiṁ pathaviṁ paviṭṭhe uyyānā nikkhamitvā nagaraṁ paviṭṭho.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto mayhaṁ silaṁ paṭivijjhiyevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi

1. Purakkhatā (Sī, Syā, I)

"tadā mittadubbhī puriso Devadatto ahosi, Kapirājā pana ahameva ahosin"ti.

Mahākapijātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

---

7. Dakarakkhasajātakavaṇṇanā (517)

224-257. **Sace vo vuyhamānānan**ti Dakarakkhasajātakaṁ. Taṁ sabbaṁ Mahā-umaṅgajātake āvi bhavissatīti.

Dakarakkhasajātakavaṇṇanā sattamā.

---

8. Paṇḍaranāgarājajātakavaṇṇanā (518)

Vikiṇṇavācanti idaṁ Satthā Jetavane viharanto musāvādaṁ katvā Devadattassa pathavippavesanaṁ ārabbha kathesi. Tadā hi Satthā bhikkhūhi tassa avaṇṇe kathite "na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto musāvādaṁ katvā pathaviṁ paviṭṭhoyevā"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatte rajjaṁ kārente pañcasatavāṇijā nāvāya samuddaṁ pakkhanditvā sattame divase atīradassaniyā nāvāya samuddapiṭṭhe bhinnāya ṭhapetvā ekaṁ avasesā macchakacchapabhakkhā ahesuṁ, eko pana vātavegena Karampiyapaṭṭanaṁ[1] nāma pāpuṇi. So samuddato uttaritvā naggabhogo tasmiṁ paṭṭaneyeva bhikkhāya cari. Tamenaṁ manussā "ayaṁ samaṇo appiccho santuṭṭho"ti sambhāvetvā sakkāraṁ kariṁsu. So "laddho me jīvikūpāyo"ti tesu nivāsanapārupanaṁ dentesupi na icchi. Te "natthi ito uttari appiccho samaṇo"ti bhiyyo bhiyyo pasīditvā tassa assamapadaṁ katvā tattha naṁ nivāsāpesuṁ. So "Karampiya-acelo"ti[2] paññāyi. Tassa tattha vasantassa mahālābhasakkāro udapādi.

---

1. Kadambiyapaṭṭanaṁ (Sī, Syā)
2. Kadambiya-aceloti (Sī, Syā)

Eko nagarājāpissa supaṇṇarājā ca upaṭṭhānaṁ āgacchanti. Tesu nāgarājā nāmena Paṇḍaro nāma. Athekadivasaṁ supaṇṇarājā tassa santikaṁ gantvā vanditvā ekamantaṁ nisinno evamāha "bhante amhākaṁ ñātakā nāge gaṇhantā bahū vinassanti, etesaṁ nāgānaṁ gahaṇaniyāmaṁ mayaṁ na jānāma, guyhakāraṇaṁ kira tesaṁ atthi, sakkuṇeyyātha nu kho tumhe ete piyāyamānā viya taṁ kāraṇaṁ pucchitun"ti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā supaṇṇarāje vanditvā pakkante nāgarājassa āgatakāle vanditvā nisinnaṁ nāgarājānaṁ pucchi "nāgarāja supaṇṇā kira tumhe gaṇhantā bahū vinassanti, tumhe gaṇhantā kathaṁ gaṇhituṁ na sakkontī"ti. Bhante idaṁ amhākaṁ guyhaṁ rahassaṁ, mayā imaṁ kathentena ñātisaṁghassa maraṇaṁ āhaṭaṁ hotīti. Kiṁ pana tvaṁ āvuso "ayaṁ aññassa kathessatī"ti evaṁsaññī hosi, nāhaṁ aññassa kathessāmi, attanā pana jānitukāmatāya pucchāmi, tvaṁ mayhaṁ saddahitvā nibbhayo hutvā kathehīti. Nāgarājā "na kathessāmi bhante"ti vanditvā pakkāmi. Punadivasepi pucchi, tathāpissa na kathesi.

Atha naṁ tatiyadivase āgantvā nisinnaṁ "nāgarāja ajja tatiyo divaso, mama pucchantassa kimatthaṁ na kathesī"ti āha. "Tumhe aññassa ācikkhissathā"ti bhayena bhanteti. Kassaci na kathessāmi, nibbhayo kathehīti. "Tena hi bhante aññassa mā kathayitthā"ti paṭiññaṁ gahetvā "bhante mayaṁ mahante mahante pāsāṇe gilitvā bhāriyā hutvā nipajjitvā supaṇṇānaṁ āgamanakāle mukhaṁ nibbāhetvā dante vivaritvā supaṇṇe ḍaṁsituṁ acchāma[1], te āgantvā amhākaṁ sīsaṁ gaṇhanti, tesaṁ amhe garubhāre hutvā nipanne uddharituṁ vāyamantānaññeva udakaṁ ottharati. Te sīdantā anto-udakeyeva maranti, iminā kāraṇena bahū supaṇṇā vinassanti, tesaṁ amhe gaṇhantānaṁ kiṁ sīsena gahitena, bālā naṅguṭṭhe gahetvā amhe heṭṭhāsīsake katvā gahitaṁ gocaraṁ mukhena chaḍḍāpetvā lahuke katvā gantuṁ sakkontī"ti so attano rahassakāraṇaṁ tassa dussīlassa kathesi.

Atha tasmiṁ pakkante supaṇṇarājā āgantvā Karampiya-acelaṁ vanditvā "kiṁ bhante pucchitaṁ te nāgarājassa guyhakāraṇan"ti āha. So

---

1. Icchāma (Sī, Syā)

“āmāvuso”ti vatvā sabbaṁ tena kathitaniyāmeneva kathesi. Taṁ sutvā supaṇṇo “nāgarājena ayuttaṁ kataṁ, ñātīnaṁ nāma nassananiyāmo parassa na kathetabbo, hotu, ajjeva mayā supaṇṇavātaṁ katvā paṭhamaṁ etameva gahetuṁ vaṭṭatī”ti supaṇṇavātaṁ katvā Paṇḍaranāgarājānaṁ naṅguṭṭhe gahetvā heṭṭhāsīsaṁ katvā gahitagocaraṁ chaḍḍāpetvā uppatitvā ākāsaṁ pakkhandi. Paṇḍaro ākāse heṭṭhāsīsakaṁ olambanto “mayāva mama dukkhaṁ ābhatan”ti paridevanto āha—

258. “Vikiṇṇavācaṁ aniguyhamantaṁ,
Asaññataṁ aparicakkhitāraṁ.
Bhayaṁ ta’manveti sayaṁ abodhaṁ,
Nāgaṁ yathā Paṇḍarakaṁ supaṇṇo.

259. Yo guyhamantaṁ parirakkhaṇeyyaṁ,
Mohā naro saṁsati hāsamāno.
Taṁ bhinnamantaṁ bhayamanveti khippaṁ,
Nāgaṁ yathā Paṇḍarakaṁ supaṇṇo.

260. Nānumitto garuṁ atthaṁ, guyhaṁ veditumarahati.
Sumitto ca asambuddhaṁ, Sambuddhaṁ vā anatthavā.

261. Vissāsamāpajjimahaṁ acelaṁ,
Samaṇo ayaṁ sammato bhāvitatto.
Tassāhamakkhiṁ vivariṁ guyhamatthaṁ,
Atītamattho kapaṇaṁ rudāmi.

262. Tassāhaṁ paramaṁ brahme guyhaṁ,
Vācaṁ himaṁ nāsakkhiṁ saṁyametuṁ.
Tappakkhato hi bhayamāgataṁ mamaṁ,
Atītamattho kapaṇaṁ rudāmi.

263. Yo ve naro suhadaṁ maññamāno,
Guyhamatthaṁ saṁsati dukkulīne.
Dosā bhayā athavā rāgarattā,
Pallatthito bālo asaṁsayaṁ so.

264. Tirokkhavāco asataṁ paviṭṭho,
Yo saṅgatīsu mudīreti vākyaṁ.
Āsīviso dummukhotyāhu taṁ naraṁ,
Ārā ārā saṁyame tādisamhā.

265. Annaṁ pānaṁ kāsikacandanañca,
Manāpitthiyo mālamucchādanañca.
Ohāya gacchāmase sabbakāme,
Supaṇṇa pāṇūpagatāva tyamhā"ti.

Tattha **vikiṇṇavācan**ti patthaṭavacanaṁ. **Aniguyhamantan**ti appaṭicchannamantaṁ. **Asaññatan**ti kāyadvārādīni rakkhituṁ asakkontaṁ. **Aparicakkhitāran**ti "ayaṁ mayā kathitamantaṁ rakkhituṁ sakkhissati; na sakkhissatī"ti puggalaṁ oloketuṁ upaparikkhituṁ asakkontaṁ. **Bhayaṁ tamanvetī**ti taṁ imehi catūhi aṅgehi samannāgataṁ abodhaṁ duppaññaṁ puggalaṁ sayaṁkatameva bhayaṁ anveti, yathā maṁ Paṇḍarakanāgaṁ supaṇṇo anvāgatoti. **Saṁsati hāsamāno**ti rakkhituṁ asamatthassa pāpapurisassa hāsamāno katheti. **Nānumitto**ti anuvattanamattena yo mitto, na hadayena, so guyhaṁ atthaṁ jānituṁ nārahatīti paridevati. **Asambuddhan**ti asambuddhanto[1] ajānanto, appaññoti attho. **Sambuddhan**ti sambuddhanto[2] jānanto, sappaññoti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti—yopi suhadayo mitto vā amitto vā appañño sappaññopi vā[3] yo anatthavā anatthacaro, sopi guyhaṁ vedituṁ nārahateti.

Samaṇo ayanti ayaṁ samaṇoti ca lokasammatoti ca bhāvitattoti ca maññamāno ahaṁ etasmiṁ vissāsamāpajjiṁ. **Akkhin**ti kathesiṁ. **Atītamattho**ti atītattho, atikkantattho hutvā idāni kapaṇaṁ rudāmīti paridevati. **Tassā**ti tassa acelakassa. **Brahme**ti supaṇṇaṁ ālapati. **Saṁyametun**ti imaṁ guyhavācaṁ rahassakāraṇaṁ rakkhituṁ nāsakkhiṁ. **Tappakkhato hī**ti idāni idaṁ bhayaṁ mama tassa acelakassa pakkhato koṭṭhāsato santikā āgataṁ, iti

1. Asambujjhaṁ (Sī), asambuddhaṁ (Syā, I)
2. Sambujjhaṁ (Sī), sambuddhaṁ (Syā, I)
3. Yopi suhadayo mitto appaññopi sappaññopi vā (Sī, Syā)

atītattho kapaṇaṁ rudāmīti. **Suhadan**ti “suhado mama ayan”ti maññamāno. **Dukkulīne**ti akulaje nīce. **Dosā**ti etehi dosādīhi kāraṇehi yo evarūpaṁ guyhaṁ saṁsati, so bālo asaṁsayaṁ **pallatthito** parivattetvā pāpito, hatoyeva nāmāti attho.

Tirokkhavācoti attano yaṁ vācaṁ kathetukāmo, tassā tirokkhakatattā paṭicchannavāco. **Asataṁ paviṭṭho**ti asappurisānaṁ antaraṁ paviṭṭho asappurisesu pariyāpanno. **Saṅgatīsu mudīretī**ti yo evarūpo paresaṁ rahassaṁ sutvāva parisamajjhesu “asukena asukaṁ nāma kataṁ vā vuttaṁ vā”ti vākyaṁ udīreti, taṁ naraṁ “āsīviso dummukho pūtimukho”ti āhu, tādisamhā purisā **ārā ārā saṁyame,** dūrato dūratova virameyya, parivajjeyya nanti attho. **Mālamucchādanañcā**ti mālañca dibbaṁ catujjātiyagandhañca ucchādanañca. **Ohāyā**ti ete dibba-annādayo sabbakāme ajja mayaṁ ohāya chaḍḍetvā gamissāma. **Supaṇṇapāṇūpagatāva tyamhā**ti bho supaṇṇa pāṇehi upagatāva te amhā, saraṇaṁ no hohīti.

Evaṁ Paṇḍarako ākāse heṭṭhāsīsako olambanto aṭṭhahi gāthāhi paridevi. Supaṇṇo tassa paridevanasaddaṁ sutvā “nāgarāja attano rahassaṁ acelakassa kathetvā idāni kimatthaṁ paridevasī”ti taṁ garahitvā gāthamāha—

266. “Ko nīdha tiṇṇaṁ garahaṁ upeti,
Asmiṁdha loke pāṇabhū nāgarāja.
Samaṇo supaṇṇo athavā tvameva,
Kiṁ kāraṇā Paṇḍaraka’ggahīto”ti.

Tattha **ko nīdhā**ti idha amhesu tīsu janesu ko nu. **Asmiṁdhā**ti ettha **idhā**ti nipātamattaṁ, asmiṁ loketi attho. **Pāṇabhū**ti pāṇabhūto. **Atha vā tvamevā**ti udāhu tvaṁyeva. Tattha samaṇaṁ tāva mā garaha, so hi upāyena taṁ rahassaṁ pucchi. Supaṇṇampi mā garaha, ahañhi tava paccatthikova. **Paṇḍaraka’ggahīto**ti samma Paṇḍaraka “ahaṁ kiṁ kāraṇā supaṇṇena gahito”ti cintetvā ca pana attānameva garaha, tayā hi rahassaṁ kathentena attanāva attano anattho katoti ayamettha adhippāyo.

Taṁ sutvā Paṇḍarako itaraṁ gāthamāha—

267. “Samaṇoti me sammatatto ahosi,
Piyo ca me manasā bhāvitatto.
Tassāhamakkhiṁ vivariṁ guyhamatthaṁ,
Atītamattho kapaṇaṁ rudāmī”ti.

Tattha **sammatatto**ti so samaṇo mayhaṁ “sappuriso ayan”ti sammatabhāvo[1] ahosi. **Bhāvitatto**ti sambhāvitabhāvo[2] ca me ahosīti.

Tato supaṇṇo catasso gāthā abhāsi—

268. “Na catthi satto amaro pathabyā,
Paññāvidhā natthi na ninditabbā.
Saccena dhammena dhitiyā damena,
Alabbhamabyāharatī naro idha.

269. Mātā pitā paramā bandhavānaṁ,
Nāssa tatiyo anukampaka’tthi.
Tesampi guyhaṁ paramaṁ na saṁse,
Mantassa bhedaṁ parisaṅkamāno.

270. Mātā pitā bhaginī bhātaro ca,
Sahāyā vā yassa honti sapakkhā.
Tesampi guyhaṁ paramaṁ na saṁse,
Mantassa bhedaṁ parisaṅkamāno.

271. Bhariyā ce purisaṁ vajjā, komārī piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, ñātisaṁghapurakkhatā.
Tassāpi guyhaṁ paramaṁ na saṁse,
Mantassa bhedaṁ parisaṅkamāno”ti.

Tattha **amaro**ti amaraṇasabhāvo satto nāma natthi. **Paññāvidhā natthī**ti **na**-kāro padasandhikaro, paññāvidhā atthīti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti—

1. Sammatasabhāvo (Sī, Syā)
2. Sambhāvitasabhāvo (Sī, Syā)

Nāgarāja loke amaropi natthi, paññāvidhāpi atthi, sā aññesaṁ paññākoṭṭhāsasaṅkhātā paññāvidhā attano jīvitahetu na ninditabbāti. Atha vā **paññāvidhā**ti paññāsadisā na ninditabbā nāma aññā dhammajāti natthi taṁ kasmā nindasīti. Yesaṁ pana "paññāvidhānampi na ninditabban"tipi pāṭho, tesaṁ ujukameva. **Saccenā**ti-ādīsu vacīsaccena ca sucaritadhammena ca paññāsaṅkhātāya dhitiyā ca indriyadamena ca **alabbhaṁ** dullabhaṁ aṭṭhasamāpattimaggaphalanibbānasaṅkhātampi visesaṁ **abyāharati** āvahati taṁ nipphādeti naro idha, tasmā nārahasi acelaṁ ninditum̆, attānameva garaha. Acelena hi attano paññavantatāya upāyakusalatāya ca vañcetvā tvaṁ rahassaṁ guyhaṁ mantaṁ pucchitoti attho.

Paramāti ete ubho bandhavānaṁ uttamabandhavā nāma. **Nāssa tatiyo**ti assa puggalassa mātāpitūti añño tatiyo satto anukampako nāma natthi, mantassa bhedaṁ parisaṅkamāno paṇḍito tesaṁ mātāpitūnampi paramaṁ guyhaṁ na saṁseyya, tvaṁ pana mātāpitūnampi akathetabbaṁ acelakassa kathesīti attho. **Sahāyā vā**ti suhadayamittā vā. **Sapakkhā**ti petteyyamātulapitucchādayo samānapakkhā ñātayo. **Tesampī**ti etesampi ñātimittānaṁ na katheyya, tvaṁ pana acelakassa kathesi, attanova kujjhassūti dīpeti. **Bhariyāce**ti komārī piyabhāṇinī puttehi ca rūpena ca yasena ca upetā evarūpā bhariyāpi ce "ācikkhāhi me tava guyhan"ti vedeyya, tassāpi na saṁseyya.

Tato parā—

272. "Na guyhamatthaṁ vivareyya, rakkheyya naṁ yathā nidhiṁ.
Na hi pātukato sādhu, guyho attho pajānatā.

273. Thiyā guyhaṁ na saṁseyya, amittassa ca paṇḍito.
Yo cāmisena saṁhīro, hadayattheno ca yo naro.

274. Guyhamatthaṁ asambuddhaṁ, sambodhayati yo naro.
Mantabhedabhayā tassa, dāsabhūto titikkhati.

275. Yāvanto purisassa'tthaṁ, guyhaṁ jānanti mantinaṁ.
Tāvanto tassa ubbegā, tasmā guyhaṁ na vissaje.

276. Vivicca bhāseyya divā rahassaṁ,
Rattiṁ giraṁ nātivelaṁ pamuñce.
Upassutikā hi suṇanti mantaṁ,
Tasmā manto khippamupeti bhedan"ti—

pañca gāthā Umaṅgajātake pañcapaṇḍitapañhe āvi bhavissanti.

Tato parāsu—

277. "Yathāpi assa nagaraṁ mahantaṁ[1],
Advārakaṁ āyasaṁ bhaddasālaṁ.
Samantakhātāparikhā-upetaṁ,
Evampi me te idha guyhamantā.

278. Ye guyhamantā avikiṇṇavācā,
Daḷhā sadatthesu narā dujivha.
Ārā amittā byavajanti tehi,
Āsīvisā vā riva sattusaṅghā"ti—

Dvīsu gāthāsu **bhaddasālan**ti āpaṇādīhi sālāhi sampannaṁ. **Samantakhātāparikhā-upetan**ti samantakhātāhi tīhi parikhāhi upagataṁ. **Evampi me**ti evampi mayhaṁ te purisā khāyanti. Katare? Ye idha guyhamantā. Idaṁ vuttaṁ hoti—yathā advārakassa ayomayanagarassa manussānaṁ upabhogaparibhogo antova hoti, na abbhantarimā bahi nikkhamanti, na bāhirā anto pavisanti, aparāparaṁ sañcāro chijjati, guyhamantā purisā evarūpā honti, attano guyhaṁ attano antoyeva jīrāpenti, na aññassa kathentīti. **Daḷhā sadatthesū**ti attano atthesu thirā. **Dujivhā**ti Paṇḍarakanāgaṁ ālapati. **Byavajantī**ti paṭikkamanti. **Āsīvisā vā riva sattusaṅghā**ti[2] ettha **vā**ti nipātamattaṁ, āsīvisā sattusaṅghā rivāti[3] attho. Yathā āsīvisato sattusaṅghā jīvitukāmā

1. Yathāpi ayanagaraṁ mahantaṁ (Ka)
2. Sattasaṅghāti (Sī, Syā)
3. Sattasaṅghārivāti (Sī, Syā)

manussā ārā paṭikkamanti, evaṁ tehi guyhamantehi narehi ārā amittā paṭikkamanti, upagantuṁ okāsaṁ na labhantīti vuttaṁ hoti.

Evaṁ supaṇṇena dhamme kathite Paṇḍarako āha—

279. "Hitvā gharaṁ pabbajito acelo,
Naggo muṇḍo carati ghāsahetu.
Tamhi nu kho vivariṁ guyhamatthaṁ,
Atthā ca dhammā ca apaggatāmhā.

280. Kathaṁkaro hoti supaṇṇarāja,
Kiṁ sīlo kena vatena vattaṁ.
Samaṇo caraṁ hitvā mamāyitāni,
Kathaṁkaro saggamupeti ṭhānan"ti.

Tattha **ghāsahetū**ti nissiriko kucchipūraṇatthāya khādanīyabhojanīye pariyesanto carati. **Apaggatāmhā**ti[1] apagatā parihīnāmhā. **Kathaṁkaro**ti idaṁ nāgarājā tassa naggassa samaṇabhāvaṁ ñatvā samaṇapaṭipattiṁ pucchanto āha. Tattha **kiṁ sīlo**ti katarena ācārena samannāgato. **Kena vatenā**ti katarena vatasamādānena vattanto. **Samaṇo caran**ti pabbajjāya caranto taṇhāmamāyitāni hitvā kathaṁ samitapāpasamaṇo nāma hoti. **Saggan**ti kathaṁ karonto ca suṭṭhu aggaṁ devanagaraṁ so samaṇo upetīti.

Supaṇṇo āha—

281. "Hiriyā titikkhāya damenupeto,
Akkodhano pesuṇiyaṁ pahāya.
Samaṇo caraṁ hitvā mamāyitāni,
Evaṁkaro saggamupeti ṭhānan"ti.

Tattha **hiriyā**ti samma nāgarāja ajjhattabahiddhāsamuṭṭhānehi hirottappehi titikkhāsaṅkhātāya adhivāsanakhantiyā indriyadamena ca upeto akujjhanasīlo pisuṇavācaṁ pahāya taṇhāmamāyitāni ca hitvā pabbajjāya

1. Apāgatāmhāti (Sī), apagatāmhāti (Syā), avāgatāmhāti (I)

caranto samaṇo nāma hoti, evaṁkaroyeva ca etāni hirī-ādīni kusalāni karonto saggamupeti ṭhānanti.

Imaṁ supaṇṇarājassa dhammakathaṁ sutvā Paṇḍarako jīvitaṁ yācanto gāthamāha—

282. "Mātāva puttaṁ taruṇaṁ tanujjaṁ,
Samphassatā[1] sabbagattaṁ phareti.
Evampi me tvaṁ pāturahu dijinda,
Mātāva puttaṁ anukampamāno"ti.

Tassattho—yathā mātā **tanujaṁ** attano sarīrajātaṁ taruṇaṁ puttaṁ samphassataṁ[2] disvā taṁ ure nipajjāpetvā thaññaṁ pāyentī puttasamphassena sabbaṁ attano gattaṁ phareti, napi mātā puttato bhāyati, napi putto mātito, evampi me tvaṁ **pāturahu** pātubhūto **dijinda** dijarāja, tasmā mātāva puttaṁ mudukena hadayena anukampamāno maṁ passa, jīvitaṁ me dehīti.

Athassa supaṇṇo jīvitaṁ dento itaraṁ gāthamāha—

283. "Handajja tvaṁ muñja vadhā dujivha,
Tayo hi puttā na hi añño atthi.
Antevāsī dinnako atrajo ca,
Rajjassu puttaññataro me ahosī"ti.

Tattha **muñcā**ti mucca[3], ayameva vā pāṭho. **Dujivhā**ti taṁ ālapati. **Añño**ti añño catuttho putto nāma natthi. **Antevāsī**ti sippaṁ vā uggaṇhamāno pañhaṁ vā suṇanto santike nivuttho. **Dinnako**ti "ayaṁ te putto hotū"ti parehi dinno. **Rajjassū**ti abhiramassu. **Aññataro**ti tīsu puttesu aññataro antevāsī putto me tvaṁ jātoti dīpeti.

Evañca pana vatvā ākāsā otaritvā taṁ bhūmiyaṁ patiṭṭhāpesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā dve gāthā abhāsi—

---

1. Sampassa taṁ (Sī, I), sampassatā (Syā)
2. Sampassa (Sī), sampassatā (Syā), sampassaṁ (I)
3. Muccāti muñca (Sī, Syā, I)

284. “Icceva vākyaṁ visajjī supaṇṇo,
Bhumyaṁ patiṭṭhāya dijo dujivhaṁ.
Muttajja tvaṁ sabbabhayātivatto,
Thalūdake hohi mayābhigutto.

285. Ātaṅkinaṁ yathā kusalo bhisakko,
Pipāsitānaṁ rahadova sīto.
Vesmaṁ yathā himasītaṭṭitānaṁ,
Evampi te saraṇamehaṁ bhavāmī”ti.

Tattha **icceva vākyan**ti iti evaṁ vacanaṁ vatvā taṁ nāgarājaṁ vissajji. **Bhumyan**ti so sayampi bhūmiyaṁ patiṭṭhāya dijo taṁ dujivhaṁ samassāsento mutto ajja tvaṁ ito paṭṭhāya sabbabhayāni ativatto thale ca udake ca mayā abhigutto rakkhito hohīti āha. **Ātaṅkinan**ti gilānānaṁ. **Evampi te**ti evaṁ ahaṁ tava saraṇaṁ bhavāmi.

Gaccha tvanti taṁ uyyojesi. So nāgarājā Nāgabhavanaṁ pāvisi. Itaropi Supaṇṇabhavanaṁ gantvā “mayā Paṇḍarakanāgo sapathaṁ katvā saddahāpetvā vissajjito, kīdisaṁ nu kho mayi tassa hadayaṁ, vīmaṁsissāmi nan”ti Nāgabhavanaṁ gantvā supaṇṇavātaṁ akāsi. Taṁ disvā nāgo “supaṇṇarājā maṁ gahetuṁ āgato bhavissatī”ti maññamāno byāmasahassamattaṁ attabhāvaṁ māpetvā pāsāṇe ca vālukañca gilitvā bhāriko hutvā naṅguṭṭhaṁ heṭṭhākatvā bhogamatthake phaṇaṁ dhārayamāno nipajjitvā supaṇṇarājānaṁ ḍaṁsitukāmo viya ahosi. Taṁ disvā supaṇṇo itaraṁ gāthamāha—

286. “Sandhiṁ katvā amittena, aṇḍajena jalābuja.
Vivariya dāṭhaṁ sesi, kuto taṁ bhayamāgatan”ti.

Taṁ sutvā nāgarājā tisso gāthā abhāsi—

287. “Saṅketheva amittasmiṁ, mittasmimpi na vissase.
Abhayā bhayamuppannaṁ, api mūlāni kantati.

288. Kathaṁ nu vissase tyamhi, yenāsi kalaho kato.
Niccayattena ṭhātabbaṁ, so disabbhi na rajjati.

289. Vissāsaye na ca taṁ vissayeyya,
Asaṅkito saṅkito ca bhaveyya.
Tathā tathā viññū parakkameyya,
Yathā yathā bhāvaṁ paro na jaññā"ti.

Tattha **abhayā**ti abhayaṭṭhānabhūtā mittamhā bhayaṁ uppannaṁ jīvitasaṅkhātāni mūlāneva kantati. **Tyamhī**ti tasmiṁ. **Yenāsī**ti yena saddhiṁ kalaho kato ahosi. **Niccayattenā**ti niccapaṭiyattena. **So disabbhi na rajjatī**ti yo niccayattena abhitiṭṭhati, so attano sattūhi saddhiṁ vissāsavasena na rajjati, tato tesaṁ yathākāmakaraṇīyo na hotīti attho. **Vissāsaye**ti paraṁ[1] attani vissāsaye, taṁ pana sayaṁ na vissaseyya. Parena asaṅkito attanā ca so[2] saṅkito bhaveyya. **Bhāvaṁ paro**ti yathā yathā paṇḍito parakkamati, tathā tathā tassa paro bhāvaṁ na jānāti, tasmā paṇḍitena vīriyaṁ kātabbamevāti dīpeti.

Iti te aññamaññaṁ sallapitvā samaggā sammodamānā ubhopi acelakassa assamaṁ agamiṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

290. "Te devavaṇṇā sukhumālarūpā,
Ubho samā sujayā puññakhandhā.
Upāgamuṁ Karampiyaṁ[3] acelaṁ,
Missībhūtā assavāhāva nāgā"ti.

Tattha **samā**ti samānarūpā sadisasaṇṭhānā hutvā. **Sujayā**ti suvayā[4] parisuddhā, ayameva vā pāṭho. **Puññakhandhā**ti katakusalatāya puññakkhandhā viya. **Missībhūtā**ti hatthena hatthaṁ gahetvā kāyamissībhāvaṁ upagatā. **Assavāhāva nāgā**ti dhure yuttakā rathavāhā dve assā viya purisanāgā tassa assamaṁ agamiṁsu.

Gantvā ca pana supaṇṇarājā cintesi "ayaṁ nāgarājā acelakassa jīvitaṁ na dassati, etaṁ dussīlaṁ na vandissāmī"ti. So bahi ṭhatvā nāgarājānameva tassa santikaṁ pesesi. Taṁ sandhāya Satthā itaraṁ gāthamāha.

---

1. Yo (Ka)
2. Attāva taṁ (Sī, Syā, I)
3. Kādambiyaṁ (Sī, Syā, I)
4. Sujayoti sucayo (Sī, I)

291. "Tato have Paṇḍarako acelaṁ,
Sayamevupāgamma idaṁ avoca.
Mutta'jjahaṁ sabbabhayātivatto,
Na hi nūna tuyhaṁ manaso piya'mhā"ti.

Tattha **piya'mhā**ti dussīla naggabhogga musāvādi nūna mayaṁ tava manaso na piyā ahumhāti paribhāsi.

Tato acelo itaraṁ gāthamāha—

292. "Piyo hi me āsi supaṇṇarājā,
Asaṁsayaṁ Paṇḍarakena saccaṁ.
So rāgarattova akāsi'metaṁ,
Pāpakammaṁ sampajāno na mohā"ti.

Tattha **Paṇḍarakenā**ti tayā Paṇḍarakena so mama piyataro ahosi, saccametaṁ. **So**ti so ahaṁ tasmiṁ supaṇṇe rāgena ratto hutvā etaṁ pāpakammaṁ jānantova akāsiṁ, na mohena ajānantoti.

Taṁ sutvā nāgarājā dve gāthā abhāsi.

293. "Na me piyaṁ appiyaṁ vāpi hoti,
Sampassato lokamimaṁ parañca.
Susaññatānañhi viyañjanena,
Asaññato lokamimaṁ carāsi.

294. Ariyāvakāsosi anariyovāsi.
Asaññato saññatasannikāso.
Kaṇhābhijātikosi anariyarūpo,
Pāpaṁ bahuṁ duccaritaṁ acārī"ti.

Tattha **na me**ti ambho dussīla nagga musāvādi pabbajitassa hi imañca parañca lokaṁ sampassato piyaṁ vā me appiyaṁ vāpi meti na hoti, tvaṁ pana **susaññatānaṁ** sīlavantānaṁ byañjanena pabbajitaliṅgena asaññato hutvā imaṁ lokaṁ vañcento carasi. **Ariyāvakāsosī**ti ariyapaṭirūpakosi.

Asaññatoti kāyādīhi asaññatosi. **Kaṇhābhijātiko**ti kāḷakasabhāvo. **Anariyarūpo**ti ahirikasabhāvo. **Acārī**ti akāsi.

Iti taṁ garahitvā idāni abhisapanto imaṁ gāthamāha—

295. "Aduṭṭhassa tuvaṁ dubbhi, dubbhī ca pisuṇo casi.
Etena saccavajjena, muddhā te phalatu sattadhā"ti.

Tassattho—ambho dubbhi tvaṁ aduṭṭhassa mittassa dubbhī cāsi, pisuṇo cāsi, etena saccavajjena muddhā te sattadhā phalatūti.

Iti nāgarājassa sapantasseva acelakassa sīsaṁ sattadhā phali. Nisinnaṭṭhāneyevassa bhūmi vivaraṁ adāsi. So pathaviṁ pavisitvā Avīcimhi nibbatti, nāgarājasupaṇṇarājānopi attano bhavanameva agamiṁsu. Satthā tassa pathaviṁ paviṭṭhabhāvaṁ pakāsento osānagāthamāha—

296. "Tasmā hi mittānaṁ na dubbhitabbaṁ,
Mittadubbhā pāpiyo natthi añño.
Āsittasatto nihato pathabyā,
Indassa vākyena hi saṁvaro hato"ti.

Tattha **tasmā**ti yasmā mittadubbhikammassa pharuso vipāko, tasmā. **Āsittasatto**ti āsittavisena satto. **Indassā**ti nāgindassa vākyena. **Saṁvaro**ti "ahaṁ saṁvare ṭhitosmī"ti paṭiññāya evaṁ paññāto ājīvako hatoti.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto musāvādaṁ katvā pathaviṁ paviṭṭhoyevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā acelako Devadatto ahosi, nāgarājā Sāriputto, supaṇṇarājā pana ahameva ahosin"ti.

Paṇḍaranāgarājajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

9. Sambulājātakavaṇṇanā (519)

Kā vedhamānāti idaṁ Satthā Jetavane viharanto Mallikaṁ deviṁ ārabbha kathesi. Vatthu **Kummāsapiṇḍijātake**[1] vitthāritameva. Sā pana Tathāgatassa tiṇṇaṁ kummāsapiṇḍikānaṁ dānānubhāvena taṁ divasaññeva rañño aggamahesibhāvaṁ patvā pubbuṭṭhāyitādīhi[2] pañcahi kalyāṇadhammehi samannāgatā ñāṇasampannā Buddhupaṭṭhāyikā patidevatā ahosi. Tassā patidevatābhāvo sakalanagare pākaṭo ahosi. Athekadivasaṁ dhammasabhāyaṁ kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "āvuso Mallikā devī kira vattasampannā ñāṇasampannā patidevatā"ti. Satthā āgantvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāmā"ti vutte "na bhikkhave idāneva, pubbepesā vattasampannā patidevatāyevā"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadattassa rañño Sotthiseno nāma putto ahosi. Taṁ rājā vayappattaṁ uparajje patiṭṭhapesi, Sambulā nāmassa aggamahesī ahosi uttamarūpadharā sarīrappabhāsampannā, nivāte jalamānā dīpasikhā viya khāyati. Aparabhāge Sotthisenassa sarīre kuṭṭhaṁ uppajjati, vejjā tikicchituṁ nāsakkhiṁsu. So bhijjamāne kuṭṭhe paṭikūlo hutvā vippaṭisāraṁ patvā "ko me rajjena attho, arañña anāthamaraṇaṁ marissāmī"ti rañño ārocāpetvā itthāgāraṁ chaḍḍetvā nikkhami. Sambulā bahūti upāyehi nivattiyamānāpi anivattitvāva "ahaṁ taṁ sāmikaṁ araññe paṭijaggissāmī"ti vatvā saddhiññeva nikkhami. So araññaṁ pavisitvā sulabhamūlaphalāphale chāyūdakasampanne padese paṇṇasālaṁ katvā vāsaṁ kappesi. Rājadhītā taṁ paṭijaggi. Kathaṁ? Sā hi pāto vuṭṭhāya assamapadaṁ sammajjitvā pānīyaparibhojanīyaṁ upaṭṭhapetvā dantakaṭṭhañca mukhadhovanañca upanāmetvā mukhe dhote nānā-osadhāni pisitvā tassa vaṇe makkhetvā madhuramadhurāni phalāphalāni khādāpetvā mukhaṁ vikkhāletvā hatthesu dhotesu "appamatto hohi devā"ti vatvā vanditvā pacchikhaṇitti-aṅkusake ādāya phalāphalatthāya araññaṁ pavisitvā phalāphalāni āharitvā ekamante ṭhapetvā ghaṭena udakaṁ āharitvā nānācuṇṇehi ca mattikāhi ca Sotthisenaṁ nhāpetvā

---

1. Khu 5. 172 piṭṭhe.
2. Pubbuṭṭhāyikādīhi (Syā, I, Ka)

puna madhuraphalāphalāni upanāmeti. Paribhogāvasāne vāsitapānīyaṁ upanetvā sayaṁ phalāphalāni paribhuñjitvā padarasantharaṁ saṁvidahitvā tasmiṁ tattha nipanne tassa pāde dhovitvā sīsaparikammapiṭṭhiparikammapādaparikammāni katvā sayanapassaṁ upagantvā nipajjati. Etenupāyena sāmikaṁ paṭijaggi.

Sā ekadivasaṁ araññe phalāphalaṁ āharantī ekaṁ girikandaraṁ disvā sīsato pacchiṁ otāretvā kandaratīre ṭhapetvā "nhāyissāmī"ti otaritvā haliddāya sarīraṁ ubbaṭṭetvā nhatvā sudhotasarīrā uttaritvā vākacīraṁ nivāsetvā kandaratīre aṭṭhāsi. Athassā sarīrappabhāya vanaṁ ekobhāsaṁ ahosi. Tasmiṁ khaṇe eko dānavo gocaratthāya caranto taṁ disvā paṭibaddhacitto hutvā gāthādvayaṁ āha—

297. "Kā vedhamānā girikandarāyaṁ,
Ekā tuvaṁ tiṭṭhasi saṁhitūru.
Puṭṭhāsi me pāṇipameyyamajjhe,
Akkhāhi me nāmañca bandhave ca.

298. Obhāsayaṁ vanaṁ rammaṁ, sīhabyagghanisevitaṁ.
Kā vā tvamasi kalyāṇi, kassa vā tvaṁ sumajjhime.
Abhivādemi taṁ bhadde, dānavāhaṁ namatthu te"ti.

Tattha **kā vedhamānā**ti nhānamattatāya sītabhāvena kampamānā. **Saṁhitūrū**ti sampiṇḍitūru uttama-ūrulakkhaṇe. **Pāṇipameyyamajjhe**ti hatthena minitabbamajjhe. **Kā vā tvan**ti kā nāma vā tvaṁ bhavasi. **Abhivādemī**ti vandāmi. **Dānavāhan**ti ahaṁ eko dānavo, ayaṁ namakkāro tava atthu, añjaliṁ te paggaṇhāmīti avaca.

Sā tassa vacanaṁ sutvā tisso gāthā abhāsi—

299. "Yo putto Kāsirājassa, Sotthisenoti taṁ vidū.
Tassāhaṁ Sambulā bhariyā, evaṁ jānāhi dānava.
Abhivādemi taṁ bhante, Sambulāhaṁ namatthu te.

300. Vedehaputto bhaddante, vane vasati āturo.
Tamahaṁ rogasammattaṁ, ekā ekaṁ upaṭṭhahaṁ.

301. Ahañca vanamuñchāya, madhumaṁsaṁ migābilaṁ.
Yadāharāmi taṁ bhakkho, tassa nūnajja nādhatī"ti.

Tattha **Vedehaputto**ti Vedeharājadhītāya putto. **Rogasammattan**ti rogapīḷitaṁ. **Upaṭṭhahan**ti upaṭṭhahāmi paṭijaggāmi. "Upaṭṭhitā"tipi pāṭho. **Vanamuñchāyā**ti vanaṁ uñchetvā uñchācariyaṁ caritvā. **Madhumaṁsan**ti nimmakkhikaṁ madhuñca migābilamaṁsañca sīhabyagghamigehi khāditamaṁsato atirittakoṭṭhāsaṁ. **Taṁ bhakkho**ti yaṁ ahaṁ āharāmi, taṁ bhakkhova so mama sāmiko. **Tassa nūnajjā**ti tassa maññe ajja āhāraṁ alabhamānassa sarīraṁ ātape pakkhittapadumaṁ viya **nādhati** upatappati milāyati.

Tato paraṁ dānavassa ca tassā ca vacanapaṭivacanagāthāyo honti—

302. "Kiṁ vane rājaputtena, āturena karissasi.
Sambule pariciṇṇena, ahaṁ bhattā bhavāmi te.

303. Sokaṭṭāya durattāya, kiṁ rūpaṁ vijjate mama.
Aññaṁ pariyesa bhaddante, abhirūpataraṁ mayā.

304. Ehi'maṁ girimāruyha, bhariyā me catussatā.
Tāsaṁ tvaṁ pavarā hohi, sabbakāmasamiddhinī.

305. Nūna tārakavaṇṇābhe, yaṁ kiñci manasicchasi.
Sabbaṁ taṁ pacuraṁ mayhaṁ, ramassvajja mayā saha.

306. No ce tuvaṁ maheseyyaṁ, Sambule kārayissasi.
Alaṁ tvaṁ pātarāsāya, paṇhe bhakkhā bhavissasi.

307. Tañca sattajaṭo luddo, kaḷāro purisādako.
Vane nāthaṁ apassantiṁ, Sambulaṁ aggahī bhuje.

308. Adhipannā pisācena, luddenāmisacakkhunā.
Sā ca sattuvasaṁ pattā, patimevānusocati.

309. Na me idaṁ tathā dukkhaṁ, yaṁ maṁ khādeyya rakkhaso.
Yañca me ayyaputtassa, mano hessati aññathā.

310. Na santi devā pavasanti nūna,
Na hi nūna santi idha lokapālā.
Sahasā karontāna'masaññatānaṁ,
Na hi nūna santi paṭisedhitāro"ti.

Tattha **pariciṇṇenā**ti tena āturena pariciṇṇena kiṁ karissasi. **Sokaṭṭayā**ti sokāturāya. "Sokaṭṭhāyā"tipi pāṭho, soke ṭhitāyāti attho. **Durattāyā**ti duggatakapaṇabhāvappattāya attabhāvāya. **Ehi'man**ti mā tvaṁ durattāmhīti cinteyi, etaṁ mama girimhi dibbavimānaṁ, ehi imaṁ giriṁ āruha. **Catussatā**ti tasmiṁ me vimāne aparāpi catussatā bhariyāyo atthi. **Sabbaṁ tan**ti yaṁ kiñci upabhogaparibhogavatthābharaṇādikaṁ icchasi, sabbaṁ taṁ nūna mayhaṁ pacuraṁ bahuṁ sulabhaṁ, tasmā mā kapaṇāmhīti cintayi, ehi mayā saha ramassūti vadati.

Maheseyyanti "bhadde Sambule no ce me tvaṁ mahesibhāvaṁ kāressasi, pariyattā tvaṁ mama pātarāsāya, tena taṁ balakkārena vimānaṁ nessāmi, tatra maṁ asaṅgaṇhantī mama sve pātova bhakkhā bhavissasī"ti evaṁ vatvā so sattahi jaṭāhi samannāgato luddako dāruṇo nikkhantadanto taṁ tasmiṁ vane kiñci attano nāthaṁ apassantiṁ Sambulaṁ bhuje aggahesi. **Adhipannā**ti ajjhotthaṭā. **Āmisacakkhunā**ti kilesalolena. **Patimevā**ti attano acintetvā patimeva anusocati. **Mano hessatī**ti maṁ cirāyantiṁ viditvā aññathā cittaṁ bhavissati. **Na santi devā**ti idaṁ sā dānavena bhuje gahitā devatujjhāpanaṁ karontī āha. **Lokapālā**ti evarūpānaṁ sīlavantīnaṁ patidevatānaṁ pālakā lokapālā nūna idha loke na santīti paridevati.

Athassā sīlatejena Sakkassa bhavanaṁ kampi, Paṇḍukambalasilāsanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā Vajiraṁ ādāya vegena gantvā dānavassa matthake ṭhatvā itaraṁ gāthamāha—

311. "Itthīnamesā pavarā yasassinī,
Santā samā aggirivuggatejā.
Tañje tuvaṁ rakkhasādesi kaññaṁ,
Muddhā ca hi sattadhā te phaleyya.
Mā tvaṁ dahī muñca patibbatāyā"ti[1].

Tattha **santā**ti upasantā, atha vā paṇḍitā ñāṇasampannā. **Samā**ti kāyavisamādivirahitā. **Adesī**ti khādasi. **Phaleyyā**ti iminā me Indavajirena paharitvā muddhā[2] bhijjetha. **Mā tvaṁ dahī**ti tvaṁ imaṁ patibbataṁ mā tāpeyyāsīti.

Taṁ sutvā dānavo Sambulaṁ vissajjesi. Sakko "punapi esa evarūpaṁ kareyyā"ti cintetvā dānavaṁ devasaṅkhalikāya bandhitvā puna anāgamanāya tatiye pabbatantare vissajjesi, rājadhītaraṁ appamādena[3] ovaditvā sakaṭṭhānameva gato. Rājadhītāpi atthaṅgate sūriye candālokena assamaṁ pāpuṇi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā aṭṭha gāthā abhāsi—

312. "Sā ca assamamāgacchi, pamuttā purisādakā.
Nīḷaṁ paḷinaṁ sakuṇīva, gatasiṅgaṁ va ālayaṁ.

313. Sā tattha paridevesi, rājaputtī yasassinī.
Sambulā utumattakkhā, vane nāthaṁ apassantī.

314. Samaṇe brāhmaṇe vande, sampannacaraṇe ise.
Rājaputtaṁ apassantī, tumhaṁmhi saraṇaṁ gatā.

315. Vande sīhe ca byagghe ca, ye ca aññe vane migā.
Rājaputtaṁ apassantī, tumhaṁmhi saraṇaṁ gatā.

316. Tiṇā latāni osadhyo, pabbatāni vanāni ca.
Rājaputtaṁ apassantī, tumhaṁmhi saraṇaṁ gatā.

317. Vande indīvarīsāmaṁ, rattiṁ nakkhattamāliniṁ.
Rājaputtaṁ apassantī, tumhaṁmhi saraṇaṁ gatā.

---

1. Patibbatā sāti (Sī, Syā), patibbatā yāti (I)
2. Pahaṭaṁ (Sī, Syā, I)
3. Appamādā hohīti (Ka)

318. Vande bhāgīrathiṁ gaṅgaṁ, savantīnaṁ paṭiggahaṁ.
Rājaputtaṁ apassantī, tumhaṁmhi saraṇaṁ gatā.

319. Vande ahaṁ pabbatarājaseṭṭhaṁ, Himavantaṁ siluccayaṁ.
Rājaputtaṁ apassantī, tumhaṁmhi saraṇaṁ gatā"ti.

Tattha **nīḷaṁ paḷinaṁ sakuṇīvā**ti[1] yathā sakuṇikā mukhatuṇḍakena gocaraṁ gahetvā kenaci upaddavena sakuṇapotakānaṁ paḷinattā paḷinaṁ sakuṇinīḷaṁ[2] āgaccheyya, yathā vā **gatasiṅgaṁ** nikkhantavacchakaṁ **ālayaṁ** suññaṁ vacchakasālaṁ vacchagiddhinī dhenu āgaccheyya, evaṁ suññaṁ assamaṁ āgacchīti attho. Tadā hi Sotthiseno Sambulāya ciramānāya "itthiyo nāma lolā, paccāmittampi me gahetvā āgaccheyyā"ti parisaṅkanto paṇṇasālato nikkhamitvā gacchantaraṁ pavisitvā nisīdi. Tenetaṁ vuttaṁ. **Utumattakkhā**ti sokavegasañjātena uṇhena utunā mandalocanā[3]. **Apassantī**ti tasmiṁ vane nāthaṁ attano patiṁ apassantī ito cito ca sandhāvamānā paridevesi.

Tattha **samaṇe brāhmaṇe**ti samitapāpabāhitapāpe samaṇe brāhmaṇe. **Sampannacaraṇe**ti saha sīlena aṭṭhannaṁ samāpattīnaṁ vasena ca sampannacaraṇe ise vandeti evaṁ vatvā rājaputtaṁ apassantī tumhākaṁ saraṇaṁ gatā amhi. Sace me sāmikassa nisinnaṭṭhānaṁ jānātha, ācikkhathāti paridevesīti attho. Sesagāthāsupi eseva nayo. **Tiṇālatāni osadhyo**ti antopheggubahisāratiṇāni ca latāni ca antosāra-osadhiyo ca. Imaṁ gāthaṁ tiṇādīsu nibbattadevatā sandhāyāha. **Indīvarīsāman**ti indīvarīpupphasamānavaṇṇaṁ. **Nakkhattamālinin**ti nakkhattapaṭipāṭisamannāgataṁ. **Tumhaṁmhī**ti rattiṁ sandhāya tampi amhīti āha. **Bhāgīrathiṁ gaṅgan**ti evaṁpariyāyanāmikaṁ gaṅgaṁ. **Savantīnan**ti aññāsaṁ bahūnaṁ nadīnaṁ paṭiggāhikaṁ. Gaṅgāya nibbattadevataṁ sandhāyevamāha. Himavantepi eseva nayo.

Taṁ evaṁ paridevamānaṁ disvā Sotthiseno cintesi "ayaṁ ativiya paridevati, na kho panassā bhāvaṁ jānāmi, sace mayi sinehena evaṁ

1. Nīḷaṁ phalinasakuṇīvāti (Sī, I), niḍḍaṁ phalinasakuṇīvāti (Syā)
2. Phalinattā phalinasakuṇī nīḷaṁ (Sī, I), phalinattā phalinasakuṇī niḍḍaṁ (Syā)
3. Mattalocanā (Sī, I)

karoti, hadayampissā phaleyya, pariggaṇhissāmi tāva nan"ti gantvā paṇṇasāladvāre nisīdi. Sāpi paridevamānāva paṇṇasāladvāraṁ gantvā tassa pāde vanditvā "kuhiṁ gatosi devā"ti āha. Atha naṁ so "bhadde tvaṁ aññesu divasesu na imāya velāya āgacchasi, ajja atisāyaṁ āgatāsī"ti pucchanto gāthamāha—

320. "Atisāyaṁ vatāgañchi, rājaputti yasassini.
Kena nujja samāgacchi, ko te piyataro mayā"ti.

Atha naṁ sā "ahaṁ ayyaputta phalāphalāni ādāya āgacchantī ekaṁ dānavaṁ passiṁ, so mayi paṭibaddhacitto hutvā maṁ hatthe gaṇhitvā 'sace mama vacanaṁ na karosi, khādissāmi tan'ti āha, ahaṁ tāya velāya taññeva anusocantī evaṁ paridevin"ti vatvā gāthamāha—

321. "Idaṁ khohaṁ tadāvocaṁ, gahitā tena sattunā.
Na me idaṁ tathā dukkhaṁ, yaṁ maṁ khādeyya rakkhaso.
Yañca me ayyaputtassa, mano hessati aññathā"ti.

Athassa sesampi pavattiṁ ārocentī "tena panāhaṁ deva dānavena gahitā attānaṁ vissajjāpetuṁ asakkontī devatujjhāpanakammaṁ akāsiṁ, atha Sakko vajirahattho āgantvā ākāse ṭhito dānavaṁ santajjetvā maṁ vissajjāpetvā taṁ devasaṅkhalikāya bandhitvā tatiye pabbatantare khipitvā pakkāmi, evāhaṁ Sakkaṁ nissāya jīvitaṁ labhin"ti āha. Taṁ sutvā Sotthiseno "bhadde hotu, mātugāmassa antare saccaṁ nāma dullabhaṁ, Himavante hi bahū vanacarakatāpasavijjādharādayo santi, ko tuyhaṁ saddahissatī"ti vatvā gāthamāha—

322. "Corīnaṁ bahubuddhīnaṁ, yāsu saccaṁ sudullabhaṁ.
Thīnaṁ bhāvo durājāno, macchassevodake gatan"ti.

Sā tassa vacanaṁ sutvā "ayyaputta ahaṁ taṁ asaddahantaṁ mama saccabaleneva tikicchissāmī"ti udakassa kalasaṁ pūretvā saccakiriyaṁ katvā tassa sīse udakaṁ āsiñcantī gāthamāha—

323. "Tathā maṁ saccaṁ pāletu, pālayissati ce mamaṁ.
Yathāhaṁ nābhijānāmi, aññaṁ piyataraṁ tayā.
Etena saccavajjena, byādhi te vūpasammatū"ti.

Tattha tathā-saddo "ce maman"ti iminā saddhiṁ yojetabbo. Idaṁ vuttaṁ hoti—yathāhaṁ vadāmi, tathā ce mama vacanaṁ saccaṁ, atha maṁ idānipi pāletu, āyatimpi pālessati, idāni me vacanaṁ suṇātha "yathāhaṁ nābhijānāmī"ti. Potthakesu pana "tathā maṁ saccaṁ pāletī"ti likhitaṁ, taṁ Aṭṭhakathāyaṁ natthi.

Evaṁ tāya saccakiriyaṁ katvā udake āsittamatteyeva Sotthisenassa kuṭṭhaṁ ambilena dhotaṁ viya tambamalaṁ tāvadeva apagacchi. Te katipāhaṁ tattha vasitvā araññā nikkhamma Bārāṇasiṁ patvā uyyānaṁ pavisiṁsu. Rājā tesaṁ āgatabhāvaṁ ñatvā uyyānaṁ gantvā tattheva Sotthisenassa chattaṁ ussāpetvā Sambulaṁ aggamahesiṭṭhāne abhisiñcāpetvā nagaraṁ pavesetvā sayaṁ isipabbajjaṁ pabbajitvā uyyāne vāsaṁ kappesi, rājanivesaneyeva ca nibaddhaṁ bhuñji. Sotthisenopi Sambulāya aggamahesiṭṭhānamattameva adāsi, na punassā koci sakkāro ahosi, atthibhāvampissā na aññāsi, aññāheva itthīhi saddhiṁ abhirami. Sambulā sapattidosavasena[1] kisā ahosi upaṇḍupaṇḍukajātā dhamanīsanthatagattā. Sā ekadivasaṁ sokavinodanatthaṁ bhuñjituṁ āgatassa sasuratāpasassa santikaṁ gantvā taṁ katabhattakiccaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi. So taṁ milātindriyaṁ disvā gāthamāha—

324. "Ye kuñjarā sattasatā uḷārā,
Rakkhanti rattindivamuyyutāvudhā.
Dhanuggahānañca satāni soḷasa,
Kathaṁvidhe passasi bhadde sattavo"ti.

Tassattho—bhadde Sambule ye amhākaṁ sattasatā kuñjarā, tesaññeva khandhagatānaṁ yodhānaṁ vasena uyyuttāvudhā, aparāni ca soḷasadhanuggahasatāni rattindivaṁ Bārāṇasiṁ rakkhanti. Evaṁ surakkhite nagare kathaṁvidhe tvaṁ sattavo passasi. Bhadde yassā tava sāsaṅkā

1. Sapattirosena (Sī, Syā, I)

sappaṭibhayā araññā āgatakālepi pabhāsampannaṁ sarīraṁ, idāni pana milātā paṇḍupalāsavaṇṇā ativiya kilantindriyāsi, kassa nāma tvaṁ bhāyasī”ti pucchi.

Sā tassa vacanaṁ sutvā “putto te deva mayi na purimasadiso”ti vatvā pañca gāthā abhāsi—

325. “Alaṅkatāyo padumuttarattacā,
Virāgitā passati haṁsagaggarā.
Tāsaṁ suṇitvā mitagītavāditaṁ,
Na dāni me tāta tathā yathā pure.

326. Suvaṇṇasaṁkaccadharā suviggahā,
Alaṅkatā mānusiya’ccharūpamā.
Senopiyā tāta aninditaṅgiyo,
Khattiyakaññā paṭilobhayanti naṁ.

327. Sace ahaṁ tāta tathā yathā pure,
Patiṁ tamuñchāya punā vane bhare.
Sammānaye maṁ na ca maṁ vimānaye,
Itopi me tāta tato varaṁ siyā.

328. Yamannapāne vipulasmi ohite,
Nārī vimaṭṭhābharaṇā alaṅkatā.
Sabbaṅgupetā patino ca appiyā,
Abajjha tassā maraṇaṁ tato varaṁ.

329. Api ce daliddā kapaṇā anāḷhiyā,
Kaṭādutīyā patino ca sā piyā.
Sabbaṅgupetāyapi appiyāya,
Ayameva seyyā kapaṇāpi yā piyā”ti.

Tattha **padumuttarattacā**ti padumagabbhasadisa-uttarattacā. Sabbāsaṁ sarīrato suvaṇṇapabhā niccharantīti dīpeti. **Virāgitā**ti vilaggasarīrā, tanumajjhāti attho. **Haṁsagaggarā**ti evarūpā haṁsā viya madhurassarā nāriyo passati.

Tāsanti so tava putto tāsaṁ nārīnaṁ mitagītavāditādīni suṇitvā idāni me tāta yathā pure, tathā na pavattatīti vadati. **Suvaṇṇasaṁkaccadharā**ti suvaṇṇamayasaṁkaccālaṅkāradharā. **Alaṅkatā**ti nānālaṅkārapaṭimaṇḍitā. **Mānusiya'ccharūpamā**ti mānusiyo accharūpamā. **Senopiyā**ti Sotthisenassa piyā. **Paṭilobhayanti nan**ti naṁ tava puttaṁ paṭilobhayanti.

Sace ahanti tāta yathā pure sace ahaṁ punapi taṁ patiṁ tatheva kuṭṭharogena vanaṁ paviṭṭhaṁ uñchāya tasmiṁ vane bhareyyaṁ, punapi maṁ so sammāneyya na vimāneyya, tato me itopi Bārāṇasirajjato taṁ araññameva varaṁ siyā sapattidosena sussantiyāti dīpeti. **Yamannapāne**ti yaṁ annapāne. **Ohite**ti ṭhapite paṭiyatte. Iminā bahunnapānagharaṁ dasseti. Ayaṁ kirassā adhippāyo—yā nārī vipulannapāne ghare ekikāva asapatti samānā vimaṭṭhābharaṇā nānālaṅkārehi alaṅkatā sabbehi guṇaṅgehi upetā patino ca appiyā hoti, abajjha gīvāya valliyā vā rajjuyā vā bandhitvā tassā tato gharāvāsato maraṇameva varataranti. **Anāḷiyā**ti anāḷhā[1]. **Kaṭādutīyā**ti nipajjanakaṭasārakadutiyā. **Seyyā**ti kapaṇāpi samānā yā patino piyā, ayameva uttamāti.

Evaṁ tāya attano parisussanakāraṇe tāpasassa kathite tāpaso rājānaṁ pakkosāpetvā "tāta Sotthisena tayi kuṭṭharogābhibhūte araññaṁ pavisante tayā saddhiṁ pavisitvā taṁ upaṭṭhahantī attano saccabalena tava rogaṁ vūpasametvā yā te rajje patiṭṭhānakāraṇamakāsi, tassā nāma tvaṁ neva ṭhitaṭṭhānaṁ, na nisinnaṭṭhānaṁ jānāsi, ayuttaṁ te kataṁ, mittadubbhikammaṁ nāmetaṁ pāpakan"ti vatvā puttaṁ ovadanto gāthamāha—

330. "Sudullabhitthī purisassa yā hitā,
Bhattitthiyā dullabho yo hito ca.
Hitā ca te sīlavatī ca bhariyā,
Janinda dhammaṁ cara Sambulāyā"ti.

---

1. Anāḷiyāti anaḷhā (Syā), anāḷhiyāti na āḷhikā (I)

Tassattho—tāta yā purisassa hitā muducittā anukampikā itthī, yo ca bhattā itthiyā hito kataguṇaṁ jānāti, ubhopete sudullabhā. Ayañca Sambulā tuyhaṁ hitā ceva sīlasampannā ca, tasmā etissā dhammaṁ cara, kataguṇaṁ jānitvā muducitto hohi, cittamassā paritosehīti.

Evaṁ so puttassa ovādaṁ datvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi. Rājā pitari gate Sambulaṁ pakkosāpetvā "bhadde ettakaṁ kālaṁ mayā kataṁ dosaṁ khama, ito paṭṭhāya sabbissariyaṁ tuyhameva dammī"ti vatvā osānagāthamāha—

331. "Sace tuvaṁ vipule laddhabhoge,
Issāvatiṇṇā maraṇaṁ upesi.
Ahañca te bhadde imā rājakaññā,
Sabbe[1] te vacanakarā bhavāmā"ti.

Tassattho—bhadde Sambule sace tvaṁ ratanarāsimhi ṭhapetvā abhisittā aggamahesiṭṭhānavasena vipule bhoge labhitvāpi issāya otiṇṇā maraṇaṁ upesi, ahañca imā ca rājakaññā sabbe tava vacanakarā bhavāma, tvaṁ yathādhippāyaṁ imaṁ rajjaṁ vicārehīti sabbissariyaṁ tassā adāsi.

Tato paṭṭhāya ubho samaggavāsaṁ vasantā dānādīni puññāni karitvā yathākammaṁ gamiṁsu. Tāpaso jhānābhiññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahosi.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Mallikā patidevatāyevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā Sambulā Mallikā ahosi, Sotthiseno Kosalarājā, pitā tāpaso pana ahameva ahosin"ti.

Ambulājātakavaṇṇanā navamā.

---

1. Sabbeva (Sī, Syā, I)

10. Gandhatindukajātakavaṇṇanā (520)

Appamādoti idaṁ Satthā Jetavane viharanto rājovādaṁ ārabbha kathesi. Rājovādo heṭṭhā vitthāritova. Atīte pana Kapilaraṭṭhe Uttarapañcālanagare Pañcālo nāma rājā agatigamane ṭhito adhammena pamatto rajjaṁ kāresi. Athassa amaccādayo sabbepi adhammikāva jātā. Balipīḷitā raṭṭhavāsino puttadāre ādāya araññe migā viya cariṁsu, gāmaṭṭhāne gāmo nāma nāhosi. Manussā rājapurisānaṁ bhayena divā gehe vasituṁ asakkontā gehāni kaṇṭakasākhāhi parikkhipitvā gehe rattiṁ vasitvā aruṇe uggacchanteyeva araññaṁ pavisanti. Divā rājapurisā vilumpanti, rattiṁ corā. Tadā bodhisatto bahinagare Gandhatindukarukkhe devatā hutvā nibbatti, anusaṁvaccharaṁ rañño santikā sahassagghanakaṁ balikammaṁ labhati. So cintesi "ayaṁ rājā pamatto rajjaṁ kāreti, sakalaraṭṭhaṁ vinassati, ṭhapetvā maṁ añño rājānaṁ patirūpe nivesetuṁ samattho nāma natthi, upakārako cāpi me anusaṁvaccharaṁ sahassagghanakabalinā pūjeti, ovadissāmi nan"ti.

So rattibhāge rañño sirigabbhaṁ pavisitvā ussīsakapasse ṭhatvā obhāsaṁ vissajjetvā ākāse aṭṭhāsi. Rājā taṁ balasūriyaṁ viya jalamānaṁ disvā "kosi tvaṁ, kena vā kāraṇena idhāgatosī"ti pucchi. So tassa vacanaṁ sutvā "mahārāja ahaṁ Gandhatindukadevatā, 'tuyhaṁ ovādaṁ dassāmī'ti āgatomhī"ti āha. "Kiṁ nāma ovādaṁ dassasī"ti evaṁ vutte mahāsatto "mahārāja tvaṁ pamatto hutvā rajjaṁ kāresi, tena te sakalaraṭṭhaṁ hataviluttaṁ viya vinaṭṭhaṁ, rājāno nāma pamādena rajjaṁ kārentā sakalaraṭṭhassa sāmino na honti, diṭṭheva dhamme vināsaṁ patvā samparāye puna mahāniraye nibbattanti. Tesu ca pamādaṁ āpannesu antojanā bahijanāpissa pamattāva honti, tasmā raññā atirekena appamattena bhavitabban"ti vatvā dhammadesanaṁ paṭṭhapento imā ekādasa gāthā āha—

332. "Appamādo amatapadaṁ, pamādo maccuno padaṁ.
Appamattā na mīyanti, ye pamattā yathā matā.

333. Madā pamādo jāyetha, pamādā jāyate khayo.
Khayā padosā jāyanti, mā mado bharatūsabha[1].

334. Bahū hi khattiyā jīnā, atthaṁ raṭṭhaṁ pamādino.
Athopi gāmino gāmā, anagārā agārino.

335. Khattiyassa pamattassa, raṭṭhasmiṁ raṭṭhavaḍḍhana.
Sabbe bhogā vinassanti, rañño taṁ vuccate aghaṁ.

336. Nesa dhammo mahārāja, ativelaṁ pamajjasi.
Iddhaṁ phītaṁ janapadaṁ, corā viddhaṁsayanti naṁ.

337. Na te puttā bhavissanti, na hiraññaṁ na dhāniyaṁ.
Raṭṭhe viluppamānamhi, sabbabhogehi jīyasi.

338. Sabbabhogā parijiṇṇaṁ, rājānaṁ vāpi khattiyaṁ.
Ñātimittā suhajjā ca, na taṁ maññanti māniyaṁ.

339. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Tamevamupajīvantā, na taṁ maññanti māniyaṁ.

340. Asaṁvihitakammantaṁ, bālaṁ dummantimantinaṁ.
Sirī jahati dummedhaṁ, jiṇṇaṁva urago tacaṁ.

341. Susaṁvihitakammantaṁ, kāluṭṭhāyiṁ atanditaṁ.
Sabbe bhogābhivaḍḍhanti, gāvo sa-usabhāmiva.

342. Upassutiṁ mahārāja, raṭṭhe janapade cara.
Tattha disvā ca sutvā ca, tato taṁ paṭipajjasī"ti.

Tattha **appamādo**ti satiyā avippavāso. **Amatapadan**ti amatassa nibbānassa padaṁ adhigamakāraṇaṁ. **Maccuno padan**ti maraṇassa kāraṇaṁ. Pamattā hi vipassanaṁ avaḍḍhetvā[2] appaṭisandhikabhāvaṁ pattuṁ asakkontā punappunaṁ saṁsāre jāyanti ceva mīyanti ca, tasmā pamādo maccuno padaṁ

---

1. Mā mado bhādhūrasabho (Syā)
2. Vaḍḍhetvā (Sī, Syā)

nāma. **Na mīyantī**ti vipassanaṁ vaḍḍhetvā appaṭisandhikabhāvaṁ pattā puna saṁsāre anibbattattā na mīyanti nāma. **Ye pamattā**ti mahārāja ye puggalā pamattā, te yathā matā, tatheva daṭṭhabbā. Kasmā? Akiccasādhanatāya. Matassapi hi "ahaṁ dānaṁ dassāmi, sīlaṁ rakkhissāmi, uposathakammaṁ karissāmi, kalyāṇakammaṁ pūressāmī"ti ābhogo vā patthanā vā pariyuṭṭhānaṁ vā natthi apagataviññāṇattā, pamattassapi appamādābhāvāti tasmā ubhopete ekasadisāva.

Madāti mahārāja ārogyayobbanajīvitamadasaṅkhātā tividhā madā pamādo nāma jāyati. So madappatto pamādāpanno pāṇātipātādīni pāpakammāni karoti. Atha naṁ rājāno chindāpenti vā hanāpenti vā, sabbaṁ vā dhanamassa haranti, evamassa pamādā ñātidhanajīvitakkhayo jāyati. Puna so dhanakkhayaṁ vā yasakkhayaṁ vā patto jīvituṁ asakkonto jīvitavuttatthāya kāyaduccaritādīni karoti, iccassa khayā padosā jāyanti, tena taṁ vadāmi **mā mado bharatūsabhā**ti, raṭṭhabhārakajeṭṭhaka[1] bharatūsabha mā pamādamāpajjīti attho[2]. **Atthaṁ raṭṭhan**ti janapadavāsīnaṁ vuddhiñceva sakalaraṭṭhañca bahū pamādino jīnā. Tesaṁ āvibhāvatthāya Khantivādijātaka Mātaṅgajātaka Bharujātaka Sarabhaṅgajātaka Cetiyajātakāni kathetabbāni. **Gāmino**ti gāmabhojakāpi te gāmāpi bahū pamādadosena jīnā parihīnā vinaṭṭhā. **Anagārā agārino**ti pabbajitāpi pabbajitapaṭipattito; gihīpi gharāvāsato ceva dhanadhaññādīhi ca bahū jīnā parihīnāti vadati. **Taṁ vuccate aghan**ti mahārāja yasabhogaparihāni nāmetaṁ rañño dukkhaṁ vuccati. Bhogābhāvena hi niddhanassa yaso hāyati, hīnayaso mahantaṁ kāyikacetasikadukkhaṁ pāpuṇāti.

Nesa dhammoti mahārāja esa porāṇakarājūnaṁ dhammo na hoti. **Iddhaṁ phītan**ti annapānādinā samiddhaṁ hiraññasuvaṇṇādinā phītaṁ pupphitaṁ. **Na te puttā**ti mahārāja paveṇipālakā te puttā na bhavissanti. Raṭṭhavāsino hi "adhammikarañño esa putto, kiṁ amhākaṁ vuḍḍhiṁ karissati, nāssa chattaṁ dassāmā"ti chattaṁ na denti. Evametesaṁ paveṇipālakā puttā na honti nāma. **Parijiṇṇan**ti parihīnaṁ. **Rājānaṁ vāpī**ti sacepi so rājā hoti, atha naṁ rājānaṁ samānampi. **Māniyan**ti "ayaṁ rājā"ti

---

1. Raṭṭhabharaṇakajeṭṭha (Sī, I)
2. Mā pamāda, mā pamajjīti attho (Syā, Ka)

garucittena sammānetabbaṁ katvā na maññanti. **Upajīvantā**ti upanissāya jīvantāpi ete ettakā janā garucittena maññitabbaṁ na maññanti. Kiṁ kāraṇā? Adhammikabhāvena.

Sirīti yasavibhavo. **Tacan**ti yathā urago jiṇṇatacaṁ jigucchanto jahati, na puna oloketi, evaṁ tādisaṁ rājānaṁ sirī jahati. **Susaṁvihitakammantan**ti kāyadvārādīhi pāpakammaṁ akarontaṁ. **Abhivaḍḍhantī**ti abhimukhaṁ gacchantā vaḍḍhanti. **Sa-usabhāmivā**ti sa-usabhā iva. Appamattassa hi sa-usabhajeṭṭhako gogaṇo viya bhogā vaḍḍhanti. **Upassutin**ti janapadacārittasavanāya cārikaṁ attano sakalaraṭṭhe ca janapade ca cara. **Tatthā**ti tasmiṁ raṭṭhe caranto daṭṭhabbaṁ disvā sotabbaṁ sutvā attano guṇāguṇaṁ paccakkhaṁ katvā tato attano hitapaṭipattiṁ paṭipajjissasīti.

Iti mahāsatto ekādasahi gāthāhi rājānaṁ ovaditvā "gaccha papañcaṁ akatvā pariggaṇha raṭṭhaṁ, mā nāsayī"ti vatvā sakaṭṭhānameva gato. Rājāpi tassa vacanaṁ sutvā saṁvegappatto punadivase rajjaṁ amacce paṭicchāpetvā purohitena saddhiṁ kālasseva pācīnadvārena nagarā nikkhamitvā yojanamattaṁ gato. Tattheko gāmavāsī mahallako aṭavito kaṇṭakasākhaṁ āharitvā gehadvāraṁ parikkhipitvā pidahitvā puttadāraṁ ādāya araññaṁ pavisitvā sāyaṁ rājapurisesu pakkantesu attano gharaṁ āgacchanto gehadvāre pāde kaṇṭakena viddho ukkuṭikaṁ nisīditvā kaṇṭakaṁ nīharanto—

343. "Evaṁ vedetu Pañcālo, saṅgāme saramappito.
Yathāhamajja vedemi, kaṇṭakena samappito"ti—

imāya gāthāya rājānaṁ akkosi. Taṁ panassa akkosanaṁ bodhisattānubhāvena ahosi. Bodhisattena adhiggahitova so akkosīti veditabbo. Tasmiṁ pana samaye rājā ca purohito ca aññātakavesena tassa santikeva aṭṭhaṁsu. Athassa vacanaṁ sutvā purohito itaraṁ gāthamāha—

344. "Jiṇṇo dubbalacakkhūsi, na rūpaṁ sādhu passasi.
Kiṁ tattha Brahmadattassa, yaṁ taṁ maggeyya kaṇṭako"ti.

Tattha **maggeyyā**ti vijjheyya. Idaṁ vuttaṁ hoti—yadi tvaṁ attano abyattatāya kaṇṭakena viddho, ko ettha rañño doso. Yena rājānaṁ akkosi, kiṁ te raññā kaṇṭako oloketvāva ācikkhitabboti.

Taṁ sutvā mahallako tisso gāthā abhāsi—

345. “Bahvettha Brahmadattassa, sohaṁ maggasmi brāhmaṇa.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

346. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṁ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

347. Etādise bhaye jāte, bhayaṭṭā tāta māṇavā.
Nillenakāni kubbanti, vane āhatva kaṇṭakan”ti.

Tattha **bahvetthā**ti brāhmaṇa sohaṁ sakaṇṭake magge patito sannisinno, bahu ettha Brahmadattassa doso, tvaṁ ettakaṁ kālaṁ rañño dosena mama sakaṇṭake magge vicaraṇabhāvaṁ na jānāsi. Tassa hi arakkhitā jānapadā -pa- kaṇṭakanti. Tattha **khādantī**ti vilumpanti. **Tuṇḍiyā**ti vadhabandhādīhi pīḷetvā adhammena balisādhakā. **Kūṭarājassā**ti pāparañño. **Adhammiko**ti paṭicchannakammanto. **Tātā**ti purohitaṁ ālapati. **Māṇavā**ti manussā. **Nillenakānī**ti nilīyanaṭṭhānāni. **Vane āhatva kaṇṭakan**ti kaṇṭakaṁ āharitvā dvārāni pidahitvā gharaṁ chaḍḍetvā puttadāraṁ ādāya vanaṁ pavisitvā tasmiṁ vane attano nilīyanaṭṭhānāni karonti. Atha vā vane yo kaṇṭako, taṁ āharitvā gharāni parikkhipanti. Iti rañño dosenevamhi kaṇṭakena viddho, mā evarūpassa rañño upatthambho hohīti.

Taṁ sutvā rājā purohitaṁ āmantetvā “ācariya mahallako yuttaṁ bhaṇati, amhākameva doso, ehi nivattāma, dhammena rajjaṁ kāressāmā”ti āha. Bodhisatto purohitassa sarīre adhimuccitvā purato gantvā “pariggaṇhissāma tāva mahārājā”ti āha. Te tamhā gāmā aññaṁ gāmaṁ gacchantā antarāmagge ekissā mahallikāya saddaṁ assosuṁ. Sā kirekā daliddithī dve dhītaro vayappattā

rakkhamānā tāsaṁ araññaṁ gantuṁ na deti. Sayaṁ araññato dārūni ceva sākañca āharitvā dhītaro paṭijaggati. Sā taṁ divasaṁ ekaṁ gumbaṁ āruyha sākaṁ gaṇhantī pavaṭṭamānā bhūmiyaṁ patitvā rājānaṁ maraṇena akkosantī gāthamāha—

348. "Kadāssu nāma'yaṁ rājā, Brahmadatto marissati.
Yassa raṭṭhamhi jīyanti, appatikā kumārikā"ti.

Tattha **appatikā**ti assāmikā. Sace hi tāsaṁ sāmikā[1] assu, maṁ poseyyuṁ. Pāparañño pana rajje ahaṁ dukkhaṁ anubhomi, kadā nu kho esa marissatīti.

Evaṁ bodhisattānubhāveneva sā akkosi. Atha naṁ purohito paṭisedhento gāthamāha—

349. "Dubbhāsitañhi te jammi, anatthapadakovide.
Kuhiṁ rājā kumārīnaṁ, bhattāraṁ pariyesatī"ti.

Taṁ sutvā mahallikā dve gāthā abhāsi—

350. "Na me dubbhāsitaṁ brahme, kovidatthapadā ahaṁ.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

351. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṁ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.
Dujjīve dubbhare dāre, kuto bhattā kumāriyo"ti.

Tattha **kovidatthapadā**ti ahaṁ atthapade kāraṇapade kovidā chekā, mā tvaṁ etaṁ pāparājānaṁ pasaṁsi. **Dujjīve**ti dujjīve raṭṭhe dubbhare dāre jāte manussesu bhītatasitesu araññe vasantesu **kuto bhattā kumāriyo,** kuto kumāriyo bhattāraṁ labhissantīti attho.

Te tassā vacanaṁ sutvā "yuttaṁ sā kathetī"ti tato paraṁ gacchantā ekassa kassakassa saddaṁ assosuṁ. Tassa kira kasantassa

---

1. Tā sassāmikā (I, Ka)

sāliyo nāma balibaddo phālena pahaṭo sayi. So rājānaṁ akkosanto gāthamāha—

352. “Evaṁ sayatu Pañcālo, saṅgāme sattiyā hato.
Yathāyaṁ kapaṇo seti, hato phālena sāliyo”ti.

Tattha **yathā**ti yathā ayaṁ vedanāppatto sāliyabalibaddo seti, evaṁ sayatūti attho.

Atha naṁ purohito paṭisedhento gāthamāha—

353. “Adhammena tuvaṁ jamma, Brahmadattassa kujjhasi.
Yo tvaṁ sapasi rājānaṁ, aparajjhitvāna attano”ti.

Tattha **adhammenā**ti akāraṇena asabhāvena.

Taṁ sutvā so tisso gāthā abhāsi—

354. “Dhammena Brahmadattassa, ahaṁ kujjhāmi brāhmaṇa.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

355. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṁ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

356. Sā nūna puna re pakkā, vikāle bhattamāhari.
Bhattahāriṁ apekkhanto, hato phālena sāliyo”ti.

Tattha **dhammenā**ti kāraṇeneva, akāraṇena akkosatīti saññaṁ mā kari. **Sā nūna puna re pakkā, vikāle bhattamāharī**ti brāhmaṇa sā bhattahārikā itthī pātova mama bhattaṁ pacitvā āharantī adhammabalisādhakehi Brahmadattassa dāsehi palibuddhā bhavissati, te parivisitvā puna mayhaṁ bhattaṁ pakkaṁ bhavissati, tena kāraṇena vikāle bhattaṁ āhari, “ajja vikāle bhattaṁ āharī”ti cintetvā chātajjhatto ahaṁ taṁ bhattahāriṁ olokento goṇaṁ aṭṭhāne patodena vijjhiṁ, tenesa pādaṁ ukkhipitvā phālaṁ paharanto hato phālena sāliyo. Tasmā “esa mayā hato”ti saññaṁ mā kari, pāparaññoyeva hato nāmesa, mā tassa vaṇṇaṁ bhaṇīti.

Te purato gantvā ekasmiṁ gāme vasiṁsu. Punadivase pātova ekā kūṭadhenu godohakaṁ pādena paharitvā saddhiṁ khīrena pavaṭṭesi. So Brahmadattaṁ akkosanto gāthamāha—

357. "Evaṁ haññatu Pañcālo, saṅgāme asinā hato.
Yathāhamajja pahato, khīrañca me pavaṭṭitan"ti.

Taṁ sutvā purohito paṭisedhento gāthamāha—

358. "Yaṁ pasu khīraṁ chaḍḍeti, pasupālaṁ vihiṁsati.
Kiṁ tattha brahmadattassa, yaṁ no garahate bhavan"ti.

Brāhmaṇena gāthāya vuttāya puna so tisso gāthā abhāsi—

359. "Gārayho brahme Pañcālo, Brahmadattassa rājino.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

360. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṁ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

361. Caṇḍā aṭanakā gāvī, yaṁ pure na duhāmase.
Taṁ dāni ajja dohāma, khīrakāmehupaddutā"ti.

Tattha **caṇḍā**ti pharusā. **Aṭanakā**ti palāyanasīlā. **Khīrakāmehī**ti adhammikaraññо purisehi bahuṁ khīraṁ āharāpentehi upaddutā duhāma. Sace hi so dhammena rajjaṁ kāreyya, na no evarūpaṁ bhayaṁ āgaccheyyāti.

Te "so yuttaṁ kathetī"ti tamhā gāmā nikkhamma mahāmaggaṁ āruyha nagarābhimukhā gamiṁsu. Ekasmiṁ ca gāme balisādhakā asikosatthāya ekaṁ taruṇaṁ kabaravacchakaṁ māretvā cammaṁ gaṇhiṁsu. Vacchakamātā dhenu puttasokena tiṇaṁ na khādati pānīyaṁ na pivati, paridevamānā āhiṇḍati. Taṁ disvā gāmadārakā rājānaṁ akkosantā gāthamāhaṁsu—

362. "Evaṁ kandatu Pañcālo, viputto vippasukkhatu.
Yathāyaṁ kapaṇā gāvī, viputtā paridhāvatī"ti.

Tattha **paridhāvatī**ti paridevamānā dhāvati.

Tato purohito itaraṁ gāthamāha—

363. “Yaṁ pasu pasupālassa, sambhameyya raveyya vā.
Konīdha aparādhatthi, Brahmadattassa rājino”ti.

Tattha **sambhameyya raveyya vā**ti bhameyya vā viraveyya vā. Idaṁ vuttaṁ hoti—tātā pasu nāma pasupālassa rakkhantasseva dhāvatipi viravatipi, tiṇampi na khādati pānīyampi na pivati, idha rañño ko nu aparādhoti.

Tato gāmadārakā dve gāthā abhāsiṁsu—

364. “Aparādho mahābrahme, Brahmadattassa rājino.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

365. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṁ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.
Kathaṁ no asikosatthā, khīrapā haññate pajā”ti.

Tattha **mahābrahme**ti mahābrāhmaṇa. **Rājino**ti rañño. **Kathaṁ no**ti kathaṁ nu kena nāma kāraṇena. **Khīrapā haññate pajā**ti pāparājassa sevakehi khīrapako vacchako haññati, idāni sā dhenu puttasokena paridevati, sopi rājā ayaṁ dhenu viya paridevatūti rājānaṁ akkosiṁsuyeva.

Te “sādhu vo kāraṇaṁ vadathā”ti vatvā pakkamiṁsu. Athantarāmagge ekissā sukkhapokkharaṇiyā kākā tuṇḍehi vijjhitvā maṇḍūke khādanti. Bodhisatto tesu taṁ ṭhānaṁ sampattesu attano ānubhāvena maṇḍūkena—

366. “Evaṁ khajjatu Pañcālo, hato yuddhe saputtako.
Yathāhamajja khajjāmi, gāmikehi araññajo”ti—

Rājānaṁ akkosāpesi.

Tattha **gāmikehī**ti gāmavāsīhi.

Taṁ sutvā purohito maṇḍūkena saddhiṁ sallapanto gāthamāha—

367. “Na sabbabhūtesu vidhenti rakkhaṁ,
Rājāno maṇḍūka manussaloke.
Nettāvatā rājā adhammacārī,
Yaṁ tādisaṁ jīvamadeyyu dhaṅkā”ti.

Tattha **jīvan**ti jīvantaṁ. **Adeyyun**ti khādeyyuṁ. **Dhaṅkā**ti kākā. Ettāvatā rājā adhammiko nāma na hoti, kiṁ sakkā araññaṁ pavisitvā raññā taṁ rakkhantena caritunti.

Taṁ sutvā maṇḍūko dve gāthā abhāsi—

368. “Adhammarūpo vata brahmacārī,
Anuppiyaṁ bhāsasi khattiyassa.
Viluppamānāya puthuppajāya,
Pūjesi rājaṁ paramappamādaṁ.

369. Sace idaṁ brahme surajjakaṁ siyā,
Phītaṁ raṭṭhaṁ muditaṁ vippasannaṁ.
Bhutvā baliṁ aggapiṇḍañca kākā,
Na mādisaṁ jīvamadeyyu dhaṅkā”ti.

Tattha **brahmacārī**ti purohitaṁ garahanto āha. **Khattiyassā**ti evarūpassa pāparañño. **Viluppamānāyā**ti vilumpamānāya, ayameva vā pāṭho. **Puthuppajāyā**ti vipulāya pajāya vināsiyamānāya. **Pūjesī**ti pasaṁsi. **Surajjakan**ti chandādivasena agantvā dasa rājadhamme akopentena appamattena raññā rakkhiyamānaṁ sace idaṁ surajjakaṁ bhaveyya. **Phītan**ti devesu sammādhāraṁ anuppavecchantesu sampannasassaṁ. **Na mādisan**ti evaṁ sante mādisaṁ jīvamānaññeva kākā na khādeyyuṁ.

Evaṁ chasupi ṭhānesu akkosanaṁ bodhisattasseva ānubhāvena ahosi.

Taṁ sutvā rājā ca purohito ca “araññavāsiṁ tiracchānagataṁ maṇḍūkaṁ upādāya sabbe amheyeva akkosantī”ti vatvā tato

nagaraṁ gantvā dhammena rajjaṁ kāretvā mahāsattassovāde ṭhitā dānādīni puññāni kariṁsu.

Satthā Kosalarañño imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "mahārāja raññā nāma agatigamanaṁ pahāya dhammena rajjaṁ kāretabban"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā Gandhatindukadevatā ahameva ahosin"ti.

Gandhatindukajātakavaṇṇanā dasamā.

Kiṁchanda Kumbha Jayaddisa Chaddanta,
Atha Paṇḍitasambhava Sirakapi.
Dakarakkhasa Paṇḍaranāgavaro,
Atha Sambula Tindukadevasutoti.

Tiṁsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Cattālīsanipāta

1. Tesakuṇajātakavaṇṇanā (521)

Vessantaraṁ taṁ pucchāmīti idaṁ Satthā Jetavane viharanto Kosalarañño ovādavasena kathesi. Tañhi rājānaṁ dhammassavanatthāya āgataṁ Satthā āmantetvā "mahārāja raññā nāma dhammena rajjaṁ kāretabbaṁ, yasmiṁ hi samaye rājāno adhammikā honti, rājayuttāpi tasmiṁ samaye adhammikā hontī"ti Catukkanipāte[1] āgatasuttanayena ovaditvā agatigamane agati-agamane ca ādīnavañca ānisaṁsañca kathetvā "supinakūpamā kāmā"ti-ādinā nayena kāmesu ādīnavaṁ vitthāretvā "mahārāja imesañhi sattānaṁ—

> Maccunā saṅgaro natthi, lañjaggāho na vijjati.
> Yuddhaṁ natthi jayo natthi, sabbe maccuparāyaṇā.

tesaṁ paralokaṁ gacchantānaṁ ṭhapetvā attanā kataṁ kalyāṇakammaṁ aññā patiṭṭhā nāma natthi. Evaṁ ittarapaccupaṭṭhānaṁ avassaṁ pahātabbaṁ, na yasaṁ nissāya pamādaṁ kātuṁ vaṭṭati, appamatteneva hutvā dhammena rajjaṁ kāretuṁ vaṭṭati. Porāṇakarājāno anuppannepi Buddhe paṇḍitānaṁ ovāde ṭhatvā dhammena rajjaṁ kāretvā devanagaraṁ pūrayamānā gamiṁsū"ti vatvā tena yācito atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatto rajjaṁ kārento aputtako ahosi, patthentopi puttaṁ vā dhītaraṁ vā na labhi. So ekadivasaṁ mahantena parivārena uyyānaṁ gantvā divasabhāgaṁ uyyāne kīḷitvā maṅgalasālarukkhamūle sayanaṁ attharāpetvā thokaṁ niddāyitvā pabuddho sālarukkhaṁ oloketvā tattha sakuṇakulāvakaṁ passi, saha dassanenevassa sineho uppajji. So ekaṁ purisaṁ pakkosāpetvā "imaṁ rukkhaṁ abhiruhitvā etasmiṁ kulāvake kassaci atthitaṁ vā natthitaṁ vā jānāhī"ti āha. So "sādhu devā"ti vatvā abhiruhitvā

---

1. Aṁ 2. 386 piṭṭhe.

tattha tīṇi aṇḍakāni disvā rañño ārocesi. Rājā "tena hi etesaṁ upari nāsavātaṁ mā vissajjesī"ti vatvā "caṅkoṭake kappāsapicuṁ attharitvā tattheva tāni aṇḍakāni ṭhapetvā saṇikaṁ otarāhī"ti otārāpetvā caṅkoṭakaṁ hatthena gahetvā "katarasakuṇaṇḍakāni nāmetānī"ti amacce pucchi. Te "mayaṁ na jānāma, nesādā jānissantī"ti vadiṁsu. Rājā nesāde pakkosāpetvā pucchi. Nesādā "mahārāja tesu ekaṁ ulūka-aṇḍaṁ, ekaṁ sālikā-aṇḍaṁ, ekaṁ suvaka-aṇḍan"ti kathayiṁsu. Kiṁ pana ekasmiṁ kulāvake tiṇṇaṁ sakuṇikānaṁ aṇḍāni hontīti. Āma deva paripanthe asati sunikkhittāni na nassantīti. Rājā tussitvā "ime mama puttā bhavissantī"ti tāni tīṇi aṇḍāni tayo amacce paṭicchāpetvā "ime mayhaṁ puttā bhavissanti, tumhe sādhukaṁ paṭijaggitvā aṇḍakosato nikkhantakāle mamāroceyyāthā"ti āha. Te tāni sādhukaṁ rakkhiṁsu.

Tesu paṭhamaṁ ulūka-aṇḍaṁ bhijji. Amacco ekaṁ nesādaṁ pakkosāpetvā "tvaṁ itthibhāvaṁ vā purisabhāvaṁ vā jānāhī"ti vatvā tena taṁ vīmaṁsitvā "puriso"ti vutte rājānaṁ upasaṅkamitvā "putto te deva jāto"ti āha. Rājā tuṭṭho tassa bahuṁ dhanaṁ datvā "puttakaṁ me sādhukaṁ paṭijagga, 'Vessantaro'ti cassa nāmaṁ karohī"ti vatvā uyyojesi. So tathā akāsi. Tato katipāhaccayena sālikā-aṇḍaṁ bhijji. Sopi amacco taṁ nesādena vīmaṁsāpetvā "itthī"ti sutvā rañño santikaṁ gantvā "dhītā te deva jātā"ti āha. Rājā tuṭṭho tassapi bahuṁ dhanaṁ datvā "dhītaraṁ me sādhukaṁ paṭijagga, 'Kuṇḍalinī'ti cassā nāmaṁ karohī"ti vatvā uyyojesi. Sopi tathā akāsi. Puna katipāhaccayena suvaka-aṇḍaṁ bhijji. Sopi amacco nesādena taṁ vīmaṁsitvā "puriso"ti vutte rañño santikaṁ gantvā "putto te deva jāto"ti āha. Rājā tuṭṭho tassapi bahuṁ dhanaṁ datvā "puttassa me mahantena parivārena maṅgalaṁ katvā 'Jambuko'tissa nāmaṁ karohī"ti vatvā uyyojesi. Sopi tathā akāsi. Te tayopi sakuṇā tiṇṇaṁ amaccānaṁ gehesu rājakumāraparihāreneva vaḍḍhanti. Rājā "mama putto, mama dhītā"ti voharati. Athassa amaccā aññamaññaṁ avahasanti "passatha bho

rañño kiriyaṁ, tiracchānagatepi ‘putto me, dhītā me’ti vadanto vicaratī”ti.

Taṁ sutvā rājā cintesi “ime amaccā etesaṁ mama puttānaṁ paññāsampadaṁ na jānanti, pākaṭaṁ nesaṁ karissāmī”ti. Athekaṁ amaccaṁ Vessantarassa santikaṁpesesi “tumhākaṁ pitā pañhaṁ pucchitukāmo, ‘kadā kira āgantvā pucchatū”ti. So amacco gantvā Vessantaraṁ vanditvā taṁ sāsanaṁ ārocesi. Taṁ sutvā Vessantaro attano paṭijaggakaṁ amaccaṁ pakkositvā “mayhaṁ kira pitā maṁ pañhaṁ pucchitukāmo, tassa idhāgatassa sakkāraṁ kātuṁ vaṭṭati, kadā āgacchatū”ti pucchi. Amacco “ito sattame divase tava pitā āgacchatū”ti āha. Taṁ sutvā Vessantaro “pitā me ito sattame divase āgacchatū”ti vatvā uyyojesi. So āgantvā rañño ācikkhi. Rājā sattame divase nagare bheriṁ carāpetvā puttassa nivesanaṁ agamāsi. Vessantaro rañño mahantaṁ sakkāraṁ kāresi, antamaso dāsakammakārānampi sakkāraṁ kāresi. Rājā Vessantarasakuṇassa gehe bhuñjitvā mahantaṁ yasaṁ anubhavitvā sakaṁ nivesanaṁ āgantvā rājaṅgaṇe mahantaṁ maṇḍapaṁ kārāpetvā nagare bheriṁ carāpetvā alaṅkatamaṇḍapamajjhe mahājanaparivāro nisīditvā “Vessantaraṁ ānetū”ti amaccassa santikaṁ pesesi. Amacco Vessantaraṁ suvaṇṇapīṭhe nisīdāpetvā ānesi. Vessantarasakuṇo pitu aṅke nisīditvā pitarā saha kīḷitvā gantvā tattheva suvaṇṇapīṭhe nisīdi. Atha naṁ rājā mahājanamajjhe rājadhammaṁ pucchanto paṭhamaṁ gāthamāha—

1. “Vessantaraṁ taṁ pucchāmi, sakuṇa bhaddamatthu te.
   Rajjaṁ kāretukāmena, kiṁ su kiccaṁ kataṁ varan”ti.

Tattha **sakuṇā**ti taṁ ālapati. **Kiṁ sū**ti kataraṁ kiccaṁ kataṁ varaṁ uttamaṁ hoti, kathehi me tāta sakalaṁ rājadhammanti evaṁ kira taṁ so pucchi.

Taṁ sutvā Vessantaro pañhaṁ akathetvāva rājānaṁ tāva pamādena codento dutiyaṁ gāthamāha—

2. “Cirassaṁ vata maṁ tāto, kaṁso Bārāṇasiggaho.
   Pamatto appamattaṁ maṁ, pitā puttaṁ acodayī”ti.

Tattha **tāto**ti pitā. **Kaṁso**ti idaṁ tassa nāmaṁ. **Bārāṇasiggaho**ti catūhi saṅgahavatthūhi Bārāṇasiṁ saṅgahetvā vattanto. **Pamatto**ti evarūpānaṁ paṇḍitānaṁ santike vasanto pañhassa apucchanena pamatto. **Appamattaṁ man**ti sīlādiguṇayogena maṁ appamattaṁ. **Pitā**ti posakapitā. **Acodayī**ti amaccehi "tiracchānagate putte katvā voharatī"ti avahasiyamāno pamādaṁ āpajjitvā cirassaṁ ajja codesi, pañhaṁ pucchīti vadati.

Evaṁ so imāya gāthāya codetvā "mahārāja raññā nāma tīsu dhammesu ṭhatvā dhammena rajjaṁ kāretabban"ti vatvā rājadhammaṁ kathento imā gāthāyo āha—

3. "Paṭhameneva vitathaṁ, kodhaṁ hāsaṁ nivāraye.
Tato kiccāni kāreyya, taṁ vataṁ āhu khattiya.

4. Yaṁ tvaṁ tāta tapokammaṁ, pubbe katamasaṁsayaṁ.
Ratto duṭṭho ca yaṁ kayirā, na taṁ kayirā tato puna.

5. Khattiyassa pamattassa, raṭṭhasmiṁ raṭṭhavaḍḍhena.
Sabbe bhogā vinassanti, rañño taṁ vuccate aghaṁ.

6. Sirī tāta alakkhī ca, pucchitā etadabravuṁ.
Uṭṭhānavīriye pose, ramāhaṁ anusūyake.

7. Usūyake duhadaye, purise kammadussake.
Kāḷakaṇṇī mahārāja, ramati cakkabhañjanī.

8. So tvaṁ sabbe suhadayo, sabbesaṁ rakkhito bhava.
Alakkhiṁ nuda mahārāja, lakkhyā bhava nivesanaṁ.

9. Sa lakkhīdhitisampanno, puriso hi mahaggato.
Amittānaṁ kāsipati, mūlaṁ aggañca chindati.

10. Sakkopi hi bhūtapati, uṭṭhāne nappamajjati.
Sa kalyāṇe dhitiṁ katvā, uṭṭhāne kurute mano.

11. Gandhabbā pitaro devā, sājīvā honti tādino.
    Uṭṭhāhato appamajjato, anutiṭṭhanti devatā.

12. So appamatto akkuddho, tāta kiccāni kāraya.
    Vāyamassu ca kiccesu, nālaso vindate sukhaṁ.

13. Tattheva te vattapadā, esāva anusāsanī.
    Alaṁ mitte sukhāpetuṁ, amittānaṁ dukhāya cā”ti.

Tattha **paṭhameneva vitathan**ti tāta rājā nāma āditova musāvādaṁ nivāraye. Musāvādino hi rañño raṭṭhaṁ nirojaṁ hoti, pathaviyā ojā kammakaraṇaṭṭhānato sattaratanamattaṁ heṭṭhā bhassati, tato āhāre vā telamadhuphāṇitādīsu vā osadhesu ojā na hoti. Nirojāhārabhojanā[1] manussā bahvābādhā honti, raṭṭhe thalajalapathesu āyo nuppajjati, tasmiṁ anuppajjante rājāno duggatā honti. Te sevake saṅgaṇhituṁ na sakkonti, asaṅgahitā sevakā rājānaṁ garucittena na olokenti. Evaṁ tāta musāvādo nāmesa nirojo, na so jīvitahetupi kātabbo, saccaṁ pana sādutaraṁ rasānanti tadeva paṭiggahetabbaṁ. Apica musāvādo nāma guṇaparidhaṁsako vipattipariyosāno, dutiyacittavāre Avīciparāyaṇaṁ karoti. Imasmiṁ panatthe “dhammo have hato hantī”ti **Cetiyajātakaṁ**[2] kathetabbaṁ.

Kodhanti tāta rājā nāma paṭhamameva kujjhanalakkhaṇaṁ kodhampi nivāreyya. Tāta aññesañhi kodho khippaṁ matthakaṁ na pāpuṇāti, rājūnaṁ pāpuṇāti. Rājāno nāma vācāvudhā kujjhitvā olokitamattenāpi paraṁ vināsenti, tasmā raññā aññehi manussehi atirekataraṁ nikkodhena bhavitabbaṁ, khantimettānuddayāsampannena attano piyaputtaṁ viya lokaṁ volokentena bhavitabbaṁ. Tāta Atikodhano nāma rājā uppannaṁ yasaṁ rakkhituṁ na sakkoti. Imassa panatthassa dīpanatthaṁ **Khantivādijātaka**[3] **Cūḷadhammapālajātakāni**[4] kathetabbāni. Cūḷadhammapālajātakasmiñhi Mahāpatāpano nāma rājā puttaṁ ghātetvā puttasokena hadayena phalitena[5] matāya deviyā sayampi deviṁ

1. Nirojāhārabhojino (Sī, Syā)
2. Khu 5. 180 piṭṭhe.
3. Khu 5. 99 piṭṭhe.
4. Khu 5. 125 piṭṭhe.
5. Hadaye phalite (Ka)

anusocanto hadayena phaliteneva mari. Atha te tayopi eka-āḷāhaneva jhāpesuṁ. Tasmā raññā paṭhamameva musāvādaṁ vajjetvā dutiyaṁ kodho vajjetabbo.

Hāsanti hassaṁ, ayameva vā pāṭho. Tesu tesu kiccesu uppilāvitacittatāya keḷisīlataṁ parihāsaṁ nivāreyya. Tāta raññā nāma keḷisīlena na bhavitabbaṁ, aparapattiyena hutvā sabbāni kiccāni attapaccakkheneva kātabbāni. Uppilāvitacitto hi rājā atuletvā kammāni karonto laddhaṁ yasaṁ vināseti. Imasmiṁ panatthe **Sarabhaṅgajātake**[1] purohitassa vacanaṁ gahetvā Daṇḍakiraññо kisavacche aparajjhitvā saha raṭṭhena ucchijjitvā Kukkuḷaniraye nibbattabhāvo ca **Mātaṅgajātake**[2] Majjharañño brāhmaṇānaṁ kathaṁ gahetvā Mātaṅgatāpase aparajjhitvā saha raṭṭhena ucchijjitvā niraye nibbattabhāvo ca **Ghaṭapaṇḍitajātake**[3] Dasabhātikarājadārakānaṁ mohamūḷhānaṁ vacanaṁ gahetvā kaṇhadīpāyane aparajjhitvā vāsudevakulassa nāsitabhāvo ca kathetabbo.

Tato kiccāni kāreyyāti evaṁ tāta paṭhamaṁ musāvādaṁ dutiyaṁ kodhaṁ tatiyaṁ adhammahāsaṁ vajjetvā tato pacchā rājā raṭṭhavāsīnaṁ kattabbakiccāni kāreyya. **Taṁ vataṁ āhu khattiyā**ti khattiyamahārāja yaṁ mayā vuttaṁ, etaṁ rañño vatasamādānanti porāṇakapaṇḍitā kathayiṁsu.

Na taṁ kayirāti yaṁ tayā rāgādivasena pacchā tāpakaraṁ kammaṁ kataṁ hoti, tato pubbe katato puna tādisaṁ kammaṁ na kayirā, mā kareyyāsi tātāti. **Vuccate**ti taṁ rañño aghanti vuccati, evaṁ porāṇakapaṇḍitā kathayiṁsu. **Sirī**ti idaṁ Vessantarasakuṇo pubbe Bārāṇasiyaṁ pavattitakāraṇaṁ āharitvā dassento āha. Tattha **abravun**ti suciparivārāseṭṭhinā pucchitā kathayiṁsu. **Uṭṭhānavīriye**ti yo poso uṭṭhāne vīriye ca patiṭṭhito, na ca paresaṁ sampattiṁ disvā usūyati, tasmiṁ ahaṁ abhiramāmīti āha. Evaṁ tāva tāta sirī kathesi. **Usūyake**ti alakkhī pana tāta pucchitā ahaṁ parasampatti-usūyake **duhadaye** ducitte kalyāṇakammadūsake yo kalyāṇakammaṁ

1. Khu 6. 5 piṭṭhe. 2. Khu 5. 309 piṭṭhe. 3. Khu 5. 223 piṭṭhe.

dussanto appiyāyanto aṭṭīyanto na karoti, tasmiṁ abhiramāmīti āha. Evaṁ sā kāḷakaṇṇī mahārāja ramati patirūpadesavāsādino kusalacakkassa bhañjanī.

Suhadayoti sundaracitto hitacittako. **Nudā**ti nīhara. **Nivesanan**ti lakkhiyā pana nivesanaṁ bhava patiṭṭhā hohi. **Sa lakkhīdhitisampanno**ti mahārāja kāsipati so puriso paññāya ceva vīriyena ca sampanno. **Mahaggato**ti mahajjhāsayo corānaṁ paccayabhūte gaṇhanto amittānaṁ mūlaṁ core gaṇhanto amittānaṁ aggaṁ chindatīti vadati. **Sakko**ti indo. **Bhūtapatī**ti rājānaṁ ālapati. **Uṭṭhāne**ti uṭṭhānavīriye. **Nappamajjatī**ti na pamajjati, sabbakiccāni karoti. **Sa kalyāṇe**ti so devarājā uṭṭhānavīriye manaṁ karonto pāpakammaṁ akatvā kalyāṇe puññakammasmiññeva dhitiṁ katvā appamatto uṭṭhāne manaṁ karoti, tassa pana kalyāṇakamme vīriyakaraṇabhāvadassanatthaṁ Sarabhaṅgajātake dvīsu devalokesu devatāhi saddhiṁ Kapiṭṭhārāmaṁ āgantvā pañhaṁ pucchitvā dhammassa sutabhāvo, Mahākaṇhajātake[1] attano ānubhāvena janaṁ tāsetvā osakkantassa sāsanassa pavattitabhāvo cāti evamādīni vatthūni kathetabbāni.

Gandhabbāti Cātumahārājikānaṁ heṭṭhā catuyonikā devā, catuyonikattāyeva kira te Gandhabbā nāma jātā. **Pitaro**ti brahmāno. **Devā**ti upapattidevavasena cha kāmāvacaradevā. **Tādino**ti tathāvidhassa kusalābhiratassa rañño. **Sājīvā hontī**ti samānajīvikā upajīvitabbā. Tādisā hi rājāno dānādīni puññāni karontā devatānaṁ pattiṁ denti, tā taṁ pattiṁ anumoditvā sampaṭicchitvā dibbayasena vaḍḍhanti. **Anutiṭṭhantī**ti tādisassa rañño vīriyaṁ karontassa appamādaṁ āpajjantassa devatā anutiṭṭhanti anugacchanti, dhammikaṁ rakkhaṁ saṁvidahantīti attho.

Soti so tvaṁ. **Vāyamassū**ti tāni raṭṭhakiccāni karonto tulanavasena tīraṇavasena paccakkhakammavasena tesu tesu kiccesu vīriyaṁ karassu. **Tattheva te vattapadā**ti tāta yaṁ maṁ tvaṁ kiṁ su kiccaṁ kataṁ

---

1. Khu 5. 248 piṭṭhe.

varanti pucchi, tattha tava pañheyeva ete mayā "paṭhameneva vitathan"ti-ādayo vuttā, ete vattapadā vattakoṭṭhāsā, evaṁ tattha vattassu. **Esā**ti yā te mayā kathitā, esāva tava anusāsanī. **Alan**ti **evaṁ** vattamāno hi rājā attano mitte sukhāpetuṁ; amittānañca dukkhāya alaṁ pariyatto samatthoti.

Evaṁ Vessantarasakuṇena ekāya gāthāya rañño pamādaṁ codetvā ekādasahi gāthāhi dhamme kathite "Buddhalīḷāya pañho kathito"ti mahājano acchariyabbhutacittajāto sādhukārasatāni pavattesi. Rājā somanassappatto amacce āmantetvā pucchi "bhonto amaccā mamaputtena Vessantarena evaṁ kathentena kena kattabbaṁ kiccaṁ katan"ti. Mahāsenaguttena devāti. "Tena hissa Mahāsenaguttaṭṭhānaṁ dammī"ti Vessantaraṁ ṭhānantare ṭhapesi. So tato paṭṭhāya Mahāsenaguttaṭṭhāne ṭhito pitu kammaṁ akāsīti.

Vessantarapañho niṭṭhito.

Puna rājā katipāhaccayena purimanayeneva Kuṇḍaliniyā santikaṁ dūtaṁ pesetvā sattame divase tattha gantvā paccāgantvā tattheva maṇḍapamajjhe nisīditvā Kuṇḍaliniṁ āharāpetvā suvaṇṇapīṭhe nisinnaṁ rājadhammaṁ pucchanto gāthamāha—

14. Sakkhisi tvaṁ Kuṇḍalini, maññasi khattabandhuni.
    Rajjaṁ kāretukāmena, kiṁ su kiccaṁ kataṁ varan"ti.

Tattha **sakkhisī**ti mayā puṭṭhapañhaṁ kathetuṁ sakkhissasīti pucchati. **Kuṇḍalinī**ti tassā saliṅgato āgatanāmenālapati. Tassā kira dvīsu kaṇṇapiṭṭhesu kuṇḍalasaṇṭhānā dve lekhā ahesuṁ, tenassā "Kuṇḍalinī"ti nāmaṁ kāresi. **Maññasī**ti jānissasi mayā puṭṭhapañhassa atthanti. **Khattabandhunī**ti khattassa Mahāsenaguttassa bhaginibhāvena naṁ evaṁ ālapati. Kasmā panesa Vessantarasakuṇaṁ evaṁ apucchitvā imameva pucchatīti? Itthibhāvena. Itthiyo hi parittapaññā, tasmā "sace sakkoti, pucchissāmi, no ce, na pucchissāmī"ti vīmaṁsanavasena evaṁ pucchitvā taññeva pañhaṁ pucchi.

Sā evaṁ raññā rājadhamme pucchite "tāta tvaṁ maṁ 'itthikā nāma kiṁ kathessatī'ti vīmaṁsasi maññe, sakalaṁ te rājadhammaṁ dvīsuyeva padesu pakkhipitvā kathessāmī"ti vatvā āha—

15. "Dveva tāta padakāni, yattha sabbaṁ patiṭṭhitaṁ.
Aladdhassa ca yo lābho, laddhassa cānurakkhaṇā.

16. Amacce tāta jānāhi, dhīre atthassa kovide.
Anakkhākitave tāta, asoṇḍe avināsake.

17. Yo ca taṁ tāta rakkheyya, dhanaṁ yañceva te siyā.
Sūtova rathaṁ saṅgaṇhe, so te kiccāni kāraye.

18. Susaṅgahitantajano, sayaṁ vittaṁ avekkhiya.
Nidhiñca iṇadānañca, na kare parapattiyā.

19. Sayaṁ āyaṁ vayaṁ jaññā, sayaṁ jaññā katākataṁ.
Niggaṇhe niggahārahaṁ, paggaṇhe paggahārahaṁ.

20. Sayaṁ jānapadaṁ atthaṁ, anusāsa rathesabha.
Mā te adhammikā yuttā, dhanaṁ raṭṭhañca nāsayuṁ.

21. Mā ca vegena kiccāni, karosi kārayesi vā.
Vegasā hi kataṁ kammaṁ, mando pacchānutappati.

22. Mā te adhisare muñca, subāḷhamadhikopitaṁ.
Kodhasā hi bahū phītā, kulā akulataṁ gatā.

23. 'Mā tāta issaromhī'ti, anatthāya patārayi.
Itthīnaṁ purisānañca, mā te āsi dukhudrayo.

24. Apetalomahaṁsassa, rañño kāmānusārino.
Sabbe bhogā vinassanti, rañño taṁ vuccate aghaṁ.

25. Tattheva te vattapadā, esāva anusāsanī.
Dakkha'ssu'dāni puññakaro, asoṇḍo avināsako.
Sīlavāssu mahārāja, dussīlo vinipātiko"ti.

Tattha **padakānī**ti kāraṇapadāni. **Yatthā**ti yesu dvīsu padesu sabbaṁ atthajātaṁ hitasukhaṁ patiṭṭhitaṁ. **Aladdhassā**ti yo ca pubbe aladdhassa lābhassa lābho, yā ca laddhassa anurakkhaṇā. Tāta anuppannassa hi lābhassa uppādanaṁ nāma na bhāro, uppannassa pana anurakkhaṇameva bhāro. Ekacco hi yasaṁ uppādetvāpi yase pamatto pamādaṁ uppādetvā pāṇātipātādīni karoti, mahācoro hutvā raṭṭhaṁ vilumpamāno carati. Atha naṁ rājāno gāhāpetvā mahāvināsaṁ pāpenti. Atha vā uppannarūpādīsu kāmaguṇesu pamatto ayoniso dhanaṁ nāsento sabbasāpateyye khīṇe kapaṇo hutvā cīrakavasano kapālamādāya carati. Pabbajito vā pana ganthadhurādivasena lābhasakkāraṁ nibbattetvā pamatto hīnāyāvattati. Aparo paṭhamajhānādīni nibbattetvāpi muṭṭhassatitāya tathārūpe ārammaṇe bajjhitvā jhānā parihāyati. Evaṁ uppannassa yasassa vā jhānādilābhassa vā rakkhaṇameva dukkaraṁ. Tadatthadīpanatthaṁ pana Devadattassa vatthu ca, Mudulakkhaṇa[1] Lomasakassapa[2] Haritacajātaka[3] Saṅkappajātakādīni[4] ca kathetabbāni. Eko pana lābhasakkāraṁ uppādetvā appamāde ṭhatvā kalyāṇakammaṁ karoti, tassa so yaso sukkapakkhe cando viya vaḍḍhati, tasmā tvaṁ mahārāja appamatto payogasampattiyā ṭhatvā dhammena rajjaṁ kārento tava uppannaṁ yasaṁ anurakkhāhīti.

Jānāhīti bhaṇḍāgārikakammādīnaṁ karaṇatthaṁ upadhārehi. **Anakkhākitave**ti anakkhe akitave ajutakare ceva akerāṭike ca. **Asoṇḍe**ti pūvasurāgandhamālāsoṇḍabhāvarahite. **Avināsake**ti tava santakānaṁ dhanadhaññādīnaṁ avināsake. **Yo**ti yo amacco. **Yañcevā**ti yañca te ghare dhanaṁ siyā, taṁ rakkheyya. **Sūtovā**ti rathasārathi viya. Yathā sārathi visamamagganivāraṇatthaṁ asse saṅgaṇhanto rathaṁ saṅgaṇheyya, evaṁ yo saha bhogehi taṁ rakkhituṁ sakkoti, so te amacco nāma tādisaṁ saṅgahetvā bhaṇḍāgārikādikiccāni kāraye.

Susaṅgahitantajanoti tāta yassa hi rañño attano antojano attano valañjanakaparijano ca dānādīhi asaṅgahito hoti, tassa antonivesane suvaṇṇahiraññādīni tesaṁ asaṅgahitamanussānaṁ

---

1. Khu 5. 16 piṭṭhe.
2. Khu 5. 193 piṭṭhe.
3. Khu 5. 191 piṭṭhe.
4. Khu 5. 71 piṭṭhe.

vasena nassanti, antojanā bahi gacchanti, tasmā tvaṁ suṭṭhusaṅgahita-antojano hutvā “ettakaṁ nāma me vittan”ti sayaṁ attano dhanaṁ avekkhitvā “asukaṭṭhāne nāma nidhiṁ nidhema, asukassa iṇaṁ demā”ti idaṁ ubhayampi **na kare parapattiyā,** parapattiyāpi tvaṁ mā kari, sabbaṁ attapaccakkhameva kareyyāsīti vadati.

Āyaṁ vayanti tato uppajjanakaṁ āyañca tesaṁ tesaṁ dātabbaṁ vayañca sayameva jāneyyāsīti. **Katākatan**ti saṅgāme vā navakamme vā aññesu vā kiccesu “iminā idaṁ nāma mayhaṁ kataṁ, iminā na katan”ti etampi sayameva jāneyyāsi, mā parapattiyo hohi. **Niggaṇhe**ti tāta rājā nāma sandhicchedādikārakaṁ niggahārahaṁ ānetvā dassitaṁ upaparikkhitvā sodhetvā porāṇakarājūhi ṭhapitadaṇḍaṁ oloketvā dosānurūpaṁ niggaṇheyya. **Paggaṇhe**ti yo pana paggahāraho hoti, abhinnassa vā parabalassa bhedetā, bhinnassa vā sakabalassa ārādhako, aladdhassa vā rajjassa āharako, laddhassa vā thāvarakārako, yena vā pana jīvitaṁ dinnaṁ hoti, evarūpaṁ paggahārahaṁ paggahetvā mahantaṁ sakkārasammānaṁ kāreyya. Evaṁ hissa kiccesu aññepi uraṁ datvā kattabbaṁ karissanti.

Jānapadanti janapadavāsīnaṁ atthaṁ sayaṁ attapaccakkheneva anusāsa. **Adhammikā yuttā**ti adhammikā tattha tattha niyuttā āyuttakā lañjaṁ gahetvā vinicchayaṁ bhindantā tava dhanañca raṭṭhañca mā nāsayuṁ. Iminā kāraṇena appamatto hutvā sayameva anusāsa. **Vegenā**ti sahasā atuletvā atīretvā. **Vegasā**ti atuletvā atīretvā chandādivasena sahasā kataṁ kammañhi na sādhu na sundaraṁ. Kiṁ kāraṇā? Tādisañhi katvā mando pacchā vippaṭisāravasena idha loke apāyadukkhaṁ anubhavanto paraloke ca anutappati. Ayaṁ panettha attho “isīnamantaraṁ katvā, Bharurājāti me sutan”ti Bharujātakena[1] dīpetabbo.

Mā te adhisare muñca, subāḷhamadhikopitanti tāta tava hadayaṁ kusalaṁ adhisaritvā atikkamitvā pavatte paresaṁ akusalakamme suṭṭhu bāḷhaṁ adhikopitaṁ kujjhāpitaṁ hutvā mā muñca, mā patiṭṭhāyatūti attho.

---

1. Khu 5. 57 piṭṭhe.

Idaṁ vuttaṁ hoti—tāta yadā te vinicchaye ṭhitassa iminā puriso vā hato sandhi vā chinnoti coraṁ dassenti, tadā te paresaṁ vacanehi suṭṭhu kopitampi hadayaṁ kodhavasena mā muñca, apariggahetvā mā daṇḍaṁ paṇehi. Kiṁkāraṇā? Acorampi hi "coro"ti gahetvā ānenti, tasmā akujjhitvā ubhinnaṁ attapaccatthikānaṁ kathaṁ sutvā suṭṭhu sodhetvā attapaccakkhena tassa sorabhāvaṁ ñatvā paveṇiyā ṭhapitadaṇḍavasena kattabbaṁ karohi. Raññā hi uppannepi kodhe hadayaṁ sītalaṁ akatvā kammaṁ na kātabbaṁ. Yadā panassa hadayaṁ nibbutaṁ hoti mudukaṁ, tadā vinicchayakammaṁ kātabbaṁ. Pharuse hi citte pakkuthite udake mukhanimittaṁ viya kāraṇaṁ na paññāyati. **Kodhasā hī**ti tāta kodhena hi bahūni phītāni rājakulāni akulabhāvaṁ gatāni mahāvināsameva pattānīti. Imassa panatthassa dīpanatthaṁ Khantivādijātaka[1] Nāḷikerarājavatthusahassabāhu-ajjunavatthu-ādīni kathetabbāni.

Mā tāta issaromhīti, anatthāya patārayīti tāta "ahaṁ pathavissaro"ti mā mahājanaṁ kāyaduccaritādi-anatthāya patārayi mā otārayi, yathā taṁ anatthaṁ samādāya vattati, mā evamakāsīti attho. **Mā te āsī**ti tāta tava vijite manussajātikānaṁ vā tiracchānajātikānaṁ vā itthipurisānaṁ **dukhudrayo** dukkhuppatti mā āsi. Yathā hi adhammikarājūnaṁ vijite manussā kāyaduccaritādīni katvā niraye uppajjanti, tava raṭṭhavāsīnaṁ taṁ dukkhaṁ yathā na hoti, tathā karohīti attho.

Apetalomahaṁsassāti attānuvādādibhayehi nibbhayassa. Iminā imaṁ dasseti—tāta yo rājā kismiñci āsaṅkaṁ akatvā attano kāmameva anussarati, chandavasena yaṁ yaṁ icchati, taṁ taṁ karoti, vissaṭṭhayaṭṭhi viya andho niraṅkuso viya ca caṇḍahatthī hoti, tassa sabbe bhogā vinassanti, tassa taṁ bhogabyasanaṁ aghaṁ dukkhanti vuccati.

Tattheva te vattapadāti purimanayeneva yojetabbaṁ. **Dakkha'ssu'dānī**ti tāta tvaṁ imaṁ anusāsaniṁ sutvā idāni dakkho analaso puññānaṁ

---

1. Khu 5. 99 piṭṭhe.

karaṇena **puññakaro** surādipariharaṇena **asoṇḍo** diṭṭhadhammikasamparāyikassa atthassa avināsanena **avināsako** bhaveyyāsīti. **Sīlavāssū**ti sīlavā ācārasampanno bhava, dasasu rājadhammesu patiṭṭhāya rajjaṁ kārehi. **Dussīlo vinipātiko**ti dussīlo hi mahārāja attānaṁ niraye vinipātento vinipātiko nāma hotīti.

Evaṁ Kuṇḍalinīpi ekādasahi gāthāhi dhammaṁ desesi. Rājā tuṭṭho amacce āmantetvā pucchi "bhonto amaccā mama dhītāya Kuṇḍaliniyā evaṁ kathayamānāya kena kattabbaṁ kiccaṁ katan"ti. Bhaṇḍāgārikena devāti. "Tena hissā bhaṇḍāgārikaṭṭhānaṁ dammī"ti Kuṇḍaliniṁ ṭhānantare ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya bhaṇḍāgārikaṭṭhāne ṭhatvā pitu kammaṁ akāsīti.

Kuṇḍalinipañho niṭṭhito.

Puna rājā katipāhaccayena purimanayeneva Jambukapaṇḍitassa santikaṁ dūtaṁ pesetvā sattame divase tattha gantvā sampattiṁ anubhavitvā paccāgato tattheva maṇḍapamajjhe nisīdi. Amacco Jambukapaṇḍitaṁ kañcanabhaddapīṭhe nisīdāpetvā pīṭhaṁ sīsenādāya āgacchi. Paṇḍito pitu aṅke nisīditvā kīḷitvā gantvā kañcanapīṭheyeva nisīdi. Atha naṁ rājā pañhaṁ pucchanto gāthamāha—

26. "Apucchimha Kosiyagottaṁ, Kuṇḍaliniṁ tatheva ca.
Tvaṁ dāni vadehi Jambuka, balānaṁ balamuttaman"ti.

Tassattho—tāta Jambuka ahaṁ tava bhātaraṁ Kosiyagottaṁ Vessantaraṁ bhaginiñca te Kuṇḍaliniṁ rājadhammaṁ apucchiṁ, te attano balena kathesuṁ, yathā pana te pucchiṁ, tatheva idāni putta Jambuka taṁ pucchāmi, tvaṁ me rājadhammañca balānaṁ uttamaṁ balañca kathehīti.

Evaṁ rājā mahāsattaṁ pañhaṁ pucchanto aññesaṁ pucchitaniyāmena apucchitvā visesetvā pucchi. Athassa paṇḍito "tena hi mahārāja ohitasoto suṇāhi, sabbaṁ te kathessamī"ti pasāritahatthe sahassatthavikaṁ ṭhapento viya dhammadesanaṁ ārabhi—

27. “Balaṁ pañcavidhaṁ loke, purisasmiṁ mahaggate.
Tattha bāhubalaṁ nāma, carimaṁ vuccate balaṁ.

28. Bhogabalañca Dīghāvu, dutiyaṁ vuccate balaṁ.
Amaccabalañca Dīghāvu, tatiyaṁ vuccate balaṁ.

29. Abhijaccabalaṁ ceva, taṁ catutthaṁ asaṁsayaṁ.
Yāni cetāni sabbāni, adhigaṇhāti paṇḍito.

30. Taṁ balānaṁ balaṁ seṭṭhaṁ, aggaṁ paññābalaṁ balaṁ.
Paññābalenupatthaddho, atthaṁ vindati paṇḍito.

31. Api ce labhati mando, phītaṁ dharaṇimuttamaṁ.
Akāmassa pasayhaṁ vā, añño taṁ paṭipajjati.

32. Abhijātopi ce hoti, rajjaṁ laddhāna khattiyo.
Duppañño hi kāsipati, sabbenapi na jīvati.

33. Paññāva sutaṁ vinicchinī, paññā kittisilokavaḍḍhanī.
Paññāsahito naro idha, api dukkhe sukhāni vindati.

34. Paññañca kho asussūsaṁ, na koci adhigacchati.
Bahussutaṁ anāgamma, dhammaṭṭhaṁ avinibbhujaṁ.

35. Yo ca dhammavibhaṅgaññū, kāluṭṭhāyī atandito.
Anuṭṭhahati kālena, kammaphalaṁ tassijjhati.

36. Anāyatanasīlassa, anāyatanasevino.
Na nibbindiyakārissa, sammadattho vipaccati.

37. Ajjhattañca payuttassa, tathāyatanasevino.
Anibbindiyakārissa, sammadattho vipaccati.

38. Yogappayogasaṅkhātaṁ, sambhatassānurakkhaṇaṁ.
Tāni tvaṁ tāta sevassu, mā akammāya randhayi.
Akammunā hi dummedho, naḷāgāraṁva sīdatī”ti.

Tattha **mahaggate**ti mahārāja imasmiṁ sattaloke mahajjhāsaye purise pañcavidhaṁ balaṁ hoti. **Bāhubalan**ti kāyabalaṁ. **Cariman**ti taṁ atimahantampi samānaṁ lāmakameva. Kiṁ kāraṇā? Andhabālabhāvena. Sace hi kāyabalaṁ mahantaṁ nāma bhaveyya, vāraṇabalato laṭukikāya balaṁ khuddakaṁ bhaveyya, vāraṇabalaṁ pana andhabālabhāvena maraṇassa paccayaṁ jātaṁ, laṭukikā attano ñāṇakusalatāya vāraṇaṁ jīvitakkhayaṁ pāpesi. Imasmiṁ panatthe "na heva sabbattha balena kiccaṁ, balaṁ hi bālassa vadhāya hotī"ti suttaṁ[1] āharitabbaṁ.

Bhogabalanti upatthambhanavasena sabbaṁ hiraññasuvaṇṇādi upabhogajātaṁ bhogabalaṁ nāma, taṁ kāyabalato mahantataraṁ. **Amaccabalan**ti abhejjamantassa sūrassa suhadayassa amaccamaṇḍalassa atthitā, taṁ balaṁ saṅgāmasūratāya purimehi balehi mahantataraṁ. **Abhijaccabalan**ti tīṇi kulāni atikkamitvā khattiyakulavasena jātisampatti, taṁ itarehi balehi mahantataraṁ. Jātisampannā eva hi sujjhanti, na itareti. **Yāni cetānī**ti yāni ca etāni cattāripi balāni paṇḍito paññānubhāvena[2] adhigaṇhāti abhibhavati, taṁ sabbabalānaṁ paññābalaṁ seṭṭhanti ca agganti ca vuccati. Kiṁkāraṇā? Tena hi balena upatthaddho paṇḍito atthaṁ vindati, vuḍḍhiṁ pāpuṇāti. Tadatthajotanatthaṁ "puṇṇaṁ nadiṁ yena ca peyyamāhū"ti **Puṇṇanadījātakañca**[3] sirīkāḷakaṇṇipañhaṁ pañcapaṇḍitapañhañca **Sattusastajātaka**[4] **Sambhavajātaka**[5]**Sarabhaṅgajātakādīni**[6] ca kathetabbāni.

Mandoti mandapañño bālo. **Phītan**ti tāta mandapañño puggalo sattaratanapuṇṇaṁ cepi uttamaṁ dharaṇiṁ labhati, tassa anicchamānasseva pasayhakāraṁ vā pana katvā añño paññāsampanno taṁ paṭipajjati. Mando hi laddhaṁ yasaṁ rakkhituṁ kulasantakaṁ vā pana paveṇi-āgatampi rajjaṁ adhigantuṁ na sakkoti. Tadatthajotanatthaṁ "addhā pādañjalī sabbe, paññāya atirocatī"ti **Pādañjalījātakaṁ**[7] kathetabbaṁ. **Laddhānā**ti jātisampattiṁ nissāya kulasantakaṁ rajjaṁ labhitvāpi. **Sabbenapī**ti tena sakalenapi rajjena na jīvati, anupāyakusalatāya duggatova hotīti.

---

1. Khu 5. 125 piṭṭhe.
2. Yassānubhāvena (Sī, Syā)
3. Khu 5. 57 piṭṭhe.
4. Khu 5. 160 piṭṭhe.
5. Khu 5. 376 piṭṭhe.
6. Khu 6. 5 piṭṭhe.
7. Khu 5. 69 piṭṭhe.

Evaṁ mahāsatto ettakena ṭhānena[1] apaṇḍitassa aguṇaṁ kathetvā idāni paññaṁ pasaṁsanto **"paññā"**ti-ādimāha. Tattha **sutan**ti sutapariyatti. Taññhi paññāva vinicchinati. **Kittisilokavaḍḍhanī**ti kittighosassa ca lābhasakkārassa ca vaḍḍhanī. **Dukkhe sukhāni vindatī**ti dukkhe uppannepi nibbhayo hutvā upāyakusalatāya sukhaṁ paṭilabhati. Tadatthadīpanatthaṁ—

"Yassete caturo dhammā, vānarinda yathā tava[2].
Alametehi ambehi, jambūhi panasehi cā"ti[3]—

ādīni jātakāni kathetabbāni.

Asussūsanti paṇḍitapuggale apayirupāsanto assuṇanto. **Dhammaṭṭhan**ti sabhāvakāraṇe ṭhitaṁ bahussutaṁ anāgamma taṁ[4] asaddahanto. **Avinibbhujan**ti atthānatthaṁ kāraṇākāraṇaṁ anogāhanto atīrento na koci paññaṁ adhigacchati tātāti.

Dhammavibhaṅgaññūti dasakusalakammapathavibhaṅgakusalo. **Kāluṭṭhāyī**ti vīriyaṁ kātuṁ yuttakāle vīriyassa kārako. **Anuṭṭhahatī**ti tasmiṁ tasmiṁ kāle taṁ taṁ kiccaṁ karoti. **Tassā**ti tassa puggalassa kammaphalaṁ samijjhati nipphajjati. **Anāyatanasīlassā**ti anāyatanaṁ vuccati lābhayasasukhānaṁ anākaro[5] dussīlyakammaṁ, taṁsīlassa tena dussīlyakammena samannāgatassa, anāyatanabhūtameva dussīlapuggalaṁ sevantassa, kusalassa kammassa karaṇakāle **nibbindiyakārissa** nibbinditvā ukkaṇṭhitvā karontassa evarūpassa tāta puggalassa kammānaṁ attho sammā **na vipaccati** na sampajjati, tīṇi kulaggāni ca cha kāmasaggāni ca na upanetīti attho. **Ajjhattañcā**ti attano niyakajjhattaṁ aniccabhāvanādivasena payuttassa. **Tathāyatanasevino**ti tatheva sīlavante puggale sevamānassa. **Vipaccatī**ti sampajjati mahantaṁ yasaṁ deti.

Yogappayogasaṅkhātanti yoge yuñjitabbayuttake kāraṇe payogakoṭṭhāsabhūtaṁ paññaṁ. **Sambhatassā**ti rāsikatassa dhanassa anurakkhaṇaṁ. **Tāni tvan**ti etāni ca dve purimāni ca mayā vuttakāraṇāni sabbāni tāta tvaṁ sevassu, mayā vuttaṁ ovādaṁ hadaye katvā attano

1. Ettake ṭhāne (Ka)
2. Khu 5. 14 piṭṭhe.
3. Khu 5. 55 piṭṭhe.
4. Tassa (Sī, Syā, I)
5. Anācāro (Ka)

ghare dhanaṁ rakkha. **Mā akammāya randhayī**ti ayuttena akāraṇena mā randhayi, taṁ dhanaṁ mā jhāpayi mā nāsayi. Kiṁ kāraṇā? **Akammunā hī**ti ayuttakammakaraṇena dummedho puggalo sakaṁ dhanaṁ nāsetvā pacchā duggato. **Naḷāgāraṁva sīdatī**ti yathā naḷāgāraṁ mūlato paṭṭhāya jīramānaṁ appatiṭṭhaṁ patati, evaṁ akāraṇena dhanaṁ nāsetvā apāyesu nibbattatīti.

Evampi bodhisatto ettakena ṭhānena pañca balāni vaṇṇetvā paññābalaṁ ukkhipitvā candamaṇḍalaṁ nīharanto viya kathetvā idāni dasahi gāthāhi rañño ovādaṁ dento āha—

39. "Dhammaṁ cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

40. Dhammaṁ cara mahārāja, puttadāresu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

41. Dhammaṁ cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

42. Dhammaṁ cara mahārāja, vāhanesu balesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

43. Cammaṁ cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

44. Dhammaṁ cara mahārāja, raṭṭhe janapadesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

45. Dhammaṁ cara mahārāja, samaṇe brāhmaṇesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

46. Dhammaṁ cara mahārāja, migapakkhīsu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

47. Dhammaṁ cara mahārāja, dhammo ciṇṇo sukhāvaho.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

48. Dhammaṁ cara mahārāja, sa-indā devā sabrahmakā.
Suciṇṇena divaṁ pattā, mā dhammaṁ rāja pāmado"ti.

Tattha paṭhamagāthāya tāva **idha dhamman**ti mātāpitupaṭṭhānadhammaṁ. Taṁ kālasseva vuṭṭhāya mātāpitūnaṁ mukhodakadantakaṭṭhadānamādiṁ katvā sabbasarīrakiccapariharaṇaṁ karontova pūrehīti vadati. **Puttadāresū**ti puttadhītaro tāva pāpā nivāretvā kalyāṇe nivesento sippaṁ uggaṇhāpento vayappattakāle patirūpakulavaṁsena āvāhavivāhaṁ karonto samaye dhanaṁ dento puttesu dhammaṁ carati nāma, bhariyaṁ sammānento anavamānento anaticaranto issariyaṁ vossajjento alaṅkāraṁ anuppadento dāresu dhammaṁ carati nāma. **Mittāmaccesū**ti mittāmacce catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhanto avisaṁvādento etesu dhammaṁ carati nāma. **Vāhanesu balesu cā**ti hatthi-assādīnaṁ vāhanānaṁ balakāyassa ca dātabbayuttakaṁ dento sakkāraṁ karonto hatthi-assādayo mahallakakāle kammesu ayojento tesu dhammaṁ carati nāma.

Gāmesu nigamesu cāti gāmanigamavāsino daṇḍabalīhi apīḷentova tesu dhammaṁ carati nāma. **Raṭṭhe janapadesu cā**ti raṭṭhañca janapadañca akāraṇena kilamento hitacittaṁ apaccupaṭṭhapento tattha adhammaṁ carati nāma, apīḷento pana hitacittena pharanto tattha dhammaṁ carati nāma. **Samaṇe brāhmaṇesu cā**ti tesaṁ cattāro paccaye dentova tesu dhammaṁ carati nāma. **Migapakkhīsū**ti sabbacatuppadasakuṇānaṁ abhayaṁ dento tesu dhammaṁ carati nāma. **Dhammo ciṇṇo**ti sucaritadhammo ciṇṇo[1]. **Sukhāvaho**ti tīsu kulasampadāsu chasu kāmasaggesu sukhaṁ āvahati. **Suciṇṇenā**ti idha ciṇṇena kāyasucaritādinā suciṇṇena. **Divaṁ pattā**ti devalokabrahmalokasaṅkhātaṁ divaṁ gatā, tattha dibbasampattilābhino jātā. **Mā dhammaṁ rāja pāmado**ti tasmā tvaṁ mahārāja jīvitaṁ jahantopi dhammaṁ mā pamajjīti[2].

---

1. Samacariyadhammo ciṇṇo nisammacariyadhammo ciṇṇo (Sī, Syā, I)
2. Mā pamajjāti (Sī, Syā)

Evaṁ dasa dhammacariyagāthāyo vatvā uttaripi ovadanto osānagāthamāha—

49. "Tattheva te vattapadā, esāva anusāsanī.
Sappaññasevī kalyāṇī, samattaṁ sāma taṁ vidū"ti.

Tattha **tattheva te vattapadā**ti idaṁ purimanayeneva yojetabbaṁ. **Sappaññasevī kalyāṇī, samattaṁ sāma taṁ vidū**ti mahārāja taṁ mayā vuttaṁ ovādaṁ tvaṁ niccakālaṁ sappaññapuggalasevī kalyāṇaguṇasamannāgato hutvā samattaṁ paripuṇṇaṁ sāmaṁ vidū attapaccakkhatova jānitvā yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjāti.

Evaṁ mahāsatto ākāsagaṅgaṁ otārento viya Buddhalīḷāya dhammaṁ desesi. Mahājano mahāsakkāraṁ akāsi, sādhukārasahassāni adāsi. Rājā tuṭṭho amacce āmantetvā pucchi "bhonto amaccā mama puttena taruṇajambuphalasamānatuṇḍena Jambukapaṇḍitena evaṁ kathentena kena kattabbaṁ kiccaṁ katan"ti. Senāpatinā devāti. "Tena hissa senāpatiṭṭhānaṁ dammī"ti Jambukaṁ ṭhānantare ṭhapesi. So tato paṭṭhāya senāpatiṭṭhāne ṭhatvā pitu kammāni akāsi. Tiṇṇaṁ sakuṇānaṁ mahanto sakkāro ahosi. Tayopi janā rañño atthañca dhammañca anusāsiṁsu. Mahāsattassovāde ṭhatvā rājā dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi. Amaccā rañño sarīrakiccaṁ katvā sakuṇānaṁ ārocetvā "sāmi Jambukasakuṇa rājā tumhākaṁ chattaṁ ussāpetabbaṁ akāsī"ti vadiṁsu. Mahāsatto "na mayhaṁ rajjenattho, tumhe appamattā rajjaṁ kārethā"ti mahājanaṁ sīlesu patiṭṭhāpetvā "evaṁ vinicchayaṁ pavatteyyāthā"ti vinicchayadhammaṁ suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā araññaṁ pāvisi. Tassovādo cattālīsa vassasahassāni pavattati.

Satthā rañño ovādavasena imaṁ dhammadesanaṁ desetvā jātakaṁ samodhānesi "tadā rājā Ānando ahosi, Kuṇḍalinī Uppalavaṇṇā, Vessantaro Sāriputto, Jambukasakuṇo pana ahameva ahosin"ti.

Tesakuṇajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Sarabhaṅgajātakavaṇṇanā (522)

Alaṅkatā kuṇḍalino suvatthāti idaṁ Satthā Veḷuvane viharanto Mahāmoggallānattherassa parinibbānaṁ ārabbha kathesi. Sāriputtatthero Tathāgataṁ Jetavane viharantaṁ attano parinibbānaṁ anujānāpetvā gantvā Nāḷakagāmake jātovarake parinibbāyi. Tassa parinibbutabhāvaṁ sutvā Satthā Rājagahaṁ gantvā Veḷuvane vihāsi. Tadā Mahāmoggallānatthero Isigilipasse Kāḷasilāyaṁ viharati. So pana iddhibalena koṭippattabhāvena devalokacārikañca Ussadanirayacārikañca gacchati. Devaloke Buddhasāvakānaṁ mahantaṁ issariyaṁ disvā Ussadanirayesu ca titthiyasāvakānaṁ mahantaṁ dukkhaṁ disvā manussalokaṁ āgantvā "asuko upāsako asukā ca upāsikā asukasmiṁ nāma devaloke nibbattitvā mahāsampattiṁ anubhavanti, titthiyasāvakesu asuko ca asukā ca nirayādīsu asuka-apāye nāma nibbattā"ti manussānaṁ kathesi. Manussā sāsane pasīdanti, titthiye parivajjenti. Buddhasāvakānaṁ sakkāro mahanto ahosi, titthiyānaṁ parihāyati.

Te there āghātaṁ bandhitvā "imasmiṁ jīvante amhākaṁ upaṭṭhākā bhijjanti, sakkāro ca parihāyati, mārāpessāma nan"ti therassa māraṇatthaṁ Samaṇaguttakassa nāma corassa sahassaṁ adaṁsu. So "theraṁ māressāmī"ti mahantena parivārena saddhiṁ Kāḷasilaṁ agamāsi. Thero taṁ āgacchantaṁ disvāva iddhiyā uppatitvā pakkāmi. Coro taṁ divasaṁ theraṁ adisvā nivattitvā punadivasepīti cha divase agamāsi. Theropi tatheva iddhiyā pakkāmi. Sattame pana divase therassa pubbe kataṁ aparāpariyavedanīyakammaṁ okāsaṁ labhi. So kira pubbe bhariyāya vacanaṁ gahetvā mātāpitaro māretukāmo yānakena araññaṁ netvā corānaṁ uṭṭhitākāraṁ katvā mātāpitaro pothesi pahari. Te cakkhudubbalatāya rūpadassanarahitā taṁ attano puttaṁ asañjānantā "corā eva ete"ti saññāya "tāta asukā nāma corā no ghātenti, tvaṁ paṭikkamāhī"ti tassevatthāya paridevimsu. So cintesi "ime mayā pothiyamānāpi mayhaṁ yevatthāya paridevanti, ayuttaṁ kammaṁ karomī"ti. Atha ne assāsetvā corānaṁ palāyanākāraṁ dassetvā tesaṁ hatthapāde sambāhitvā

“amma tātā mā bhāyittha, corā palātā”ti vatvā puna attano gehameva ānesi. Taṁ kammaṁ ettakaṁ kālaṁ okāsaṁ alabhitvā bhasmapaṭicchanno aṅgārarāsi viya ṭhatvā imaṁ antimasarīraṁ upadhāvitvā gaṇhi. Yathā hi pana sunakhaluddakena migaṁ disvā sunakho vissajjito migaṁ anubandhitvā yasmiṁ ṭhāne pāpuṇāti, tasmiṁ yeva gaṇhāti, evaṁ idaṁ kammaṁ yasmiṁ ṭhāne okāsaṁ labhati, tasmiṁ vipākaṁ deti, tena mutto nāma natthi.

Thero attanā katakammassa ākaḍḍhitabhāvaṁ ña tvā na apagacchi. Thero tassa nissandena ākāse uppatituṁ nāsakkhi. Nandopanandadamanasamatthavejayantakampanasamatthāpissa iddhi kammabalena dubbalataṁ pattā. Coro theraṁ gahetvā therassa aṭṭhīni taṇḍulakaṇamattāni karonto bhinditvā sañcuṇṇetvā palālapiṭṭhikakaraṇaṁ nāma katvā “mato”ti saññāya ekasmiṁ gumbapiṭṭhe khipitvā saparivāro pakkāmi. Thero satiṁ paṭilabhitvā “Satthāraṁ passitvā parinibbāyissamī”ti cintetvā sarīraṁ jhānaveṭhanena veṭhetvā thiraṁ katvā ākāsaṁ uppatitvā ākāsena Satthu santikaṁ gantvā Satthāraṁ vanditvā “bhante āyusaṅkhāro me ossaṭṭho, parinibbāyissāmī”ti āha. Parinibbāyissasi Moggallānāti. Āma bhanteti. Kattha gantvā parinibbāyissasīti. Kāḷasilāpaṭṭe bhanteti. Tena hi Moggallāna dhammaṁ mayhaṁ kathetvā yāhi, tādisassa sāvakassa idāni dassanaṁ natthīti. So “evaṁ karissāmi bhante”ti Satthāraṁ vanditvā tālappamāṇaṁ ākāse uppatitvā parinibbānadivase Sāriputtatthero viya nānappakārā iddhiyo katvā dhammaṁ kathetvā Satthāraṁ vanditvā Kāḷasilāyaṁ aṭaviyaṁ parinibbāyi.

Taṅkhaṇaññeva cha devalokā ekakolāhalā ahesuṁ, “amhākaṁ kira ācariyo parinibbuto”ti dibbagandhamālāvāsadhūmacandanacuṇṇāni ceva nānādārūni ca gahetvā āgamiṁsu, ekūnasataratanacandanacitakā ahosi. Satthā therassa santike ṭhatvā sarīranikkhepaṁ kāresi. Āḷāhanassa samantato yojanamatte padese pupphavassaṁ vassi. Devānaṁ antare manussā, manussānaṁ antare devā ahesuṁ. Yathākkamena devānaṁ antare yakkhā tiṭṭhanti, yakkhānaṁ antare gandhabbā tiṭṭhanti, gandhabbānaṁ antare nāgā tiṭṭhanti, nāgānaṁ antare venateyyā tiṭṭhanti, venateyyānaṁ antare kinnarā tiṭṭhanti, kinnarānaṁ antare chattā tiṭṭhanti, chattānaṁ antare

suvaṇṇacāmarā tiṭṭhanti, tesaṁ antare dhajā tiṭṭhanti, tesaṁ antare paṭākā tiṭṭhanti. Satta divasāni sādhukīḷaṁ kīḷiṁsu. Satthā therassa dhātuṁ gāhāpetvā Veḷuvanadvārakoṭṭhake cetiyaṁ kārāpesi. Tadā bhikkhū dhamma sabhāyaṁ kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "āvuso Sāriputtatthero Tathāgatassa santike aparinibbutattā Buddhānaṁ santikā mahantaṁ sammānaṁ na labhi, Moggallānatthero pana Buddhānaṁ samīpe parinibbutattā mahāsammānaṁ labhī"ti. Satthā āgantvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāmā"ti vutte "na bhikkhave idāneva Moggallāno mama santikā sammānaṁ labhati, pubbepi labhiyevā"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatte rajjaṁ kārente bodhisatto purohitassa brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhitvā dasamāsaccayena paccūsasamaye mātukucchito nikkhami. Tasmiṁ khaṇe dvādasayojanike Bārāṇasinagare sabbāvudhāni pajjaliṁsu. Purohito puttassa jātakkhaṇe bahi nikkhamitvā ākāsaṁ olokento nakkhattayogaṁ disvā "iminā nakkhattena jātattā eso kumāro sakalajambudīpe dhanuggahānaṁ aggo bhavissatī"ti ñatvā kālasseva rājakulaṁ gantvā rājānaṁ sukhasayitabhāvaṁ pucchi. "Kuto me ācariya sukhaṁ, ajja sakalanivesane āvudhāni pajjalitānī"ti vutte mā bhāyi deva, na tumhākaṁ nivesaneyeva, sakalanagarepi pajjaliṁsuyeva, ajja amhākaṁ gehe kumārassa jātattā evaṁ ahosīti. Ācariya evaṁ jātakumārassa pana kiṁ bhavissatīti. Na kiñci mahārāja, so pana sakalajambudīpe dhanuggahānaṁ aggo bhavissatīti. "Sādhu ācariya, tena hi naṁ paṭijaggitvā vayappattakāle amhākaṁ dasseyyāsī"ti vatvā khīramūlaṁ tāva sahassaṁ dāpesi. Purohito taṁ gahetvā nivesanaṁ gantvā brāhmaṇiyā datvā puttassa nāmaggahaṇadivase jātakkhaṇe āvudhānaṁ pajjalitattā "Jotipālo"tissa nāmaṁ akāsi.

So mahantena parivārena vaḍḍhamāno soḷasavassakāle uttamarūpadharo ahosi. Athassa pitā sarīrasampattiṁ oloketvā sahassaṁ datvā "tāta Takkasilaṁ gantvā disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippaṁ uggaṇhāhī"ti āha. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā ācariyabhāgaṁ gahetvā mātāpitaro vanditvā tattha gantvā sahassaṁ

datvā sippaṁ paṭṭhapetvā sattāheneva nipphattiṁ pāpuṇi. Athassa ācariyo tussitvā attano santakaṁ khaggaratanaṁ sandhiyuttaṁ meṇḍakasiṅgadhanuṁ sandhiyuttaṁ tūṇīraṁ attano sannāhakañcukaṁ uṇhīsañca datvā "tāta Jotipāla ahaṁ mahallako, idāni tvaṁ ime māṇavake sikkhāpehī"ti pañcasatamāṇavakepi tasseva niyyādesi. Bodhisatto sabbaṁ upakaraṇaṁ gahetvā ācariyaṁ vanditvā Bārāṇasimeva āgantvā mātāpitaro vanditvā[1] aṭṭhāsi. Atha naṁ vanditvā ṭhitaṁ pitā avoca "uggahitaṁ te tāta sippan"ti. Āma tātāti. So tassa vacanaṁ sutvā rājakulaṁ gantvā "putto me deva sippaṁ sikkhitvā āgato, kiṁ karotū"ti āha. Ācariya amhe upaṭṭhahatūti. Paribbayamassa jānātha devāti. So devasikaṁ sahassaṁ labhatūti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā gehaṁ gantvā kumāraṁ pakkosāpetvā "tāta rājānaṁ upaṭṭhahā"ti āha. So tato paṭṭhāya devasikaṁ sahassaṁ labhitvā rājānaṁ upaṭṭhahi.

Rājapādamūlikā ujjhāyiṁsu "mayaṁ Jotipālena katakammaṁ na passāma, devasikaṁ sahassaṁ gaṇhāti, mayamassa sippaṁ passitukāmā"ti. Rājā tesaṁ vacanaṁ sutvā purohitassa kathesi. Purohito "sādhu devā"ti puttassārocesi. So "sādhu tāta, ito sattame divase dassessāmi sippaṁ, apica rājā attano vijite dhanuggahe sannipātāpetū"ti āha. Purohito gantvā rañño tamatthaṁ ārocesi. Rājā nagare bheriṁ carāpetvā dhanuggahe sannipātāpesi. Saṭṭhisahassā dhanuggahā sannipatiṁsu. Rājā tesaṁ sannipatitabhāvaṁ ñatvā "nagaravāsino Jotipālassa sippaṁ passantū"ti nagare bheriṁ carāpetvā rājaṅgaṇaṁ sajjāpetvā mahājanaparivuto pallaṅkavare nisīditvā dhanuggahe pakkosāpetvā "Jotipālo āgacchatū"ti pesesi. So ācariyena dinnāni dhanutūṇīrasannāhakañcuka-uṇhīsāni nivāsanantare ṭhapetvā khaggaṁ gāhāpetvā pakativesena rañño santikaṁ gantvā ekamantaṁ aṭṭhāsi.

Dhanuggahā "Jotipālo kira dhanusippaṁ dassetuṁ āgato, dhanuṁ aggahetvā pana āgatattā[2] amhākaṁ hatthato dhanuṁ gahetukāmo

1. Passitvā (Sī, Syā), passi (I, Ka)
2. Āgato (Sī, Syā)

bhavissati, nāssa dassāmā”ti katikaṁ kariṁsu. Rājā Jotipālaṁ āmantetvā “sippaṁ dassehī”ti āha. So sāṇiṁ parikkhipāpetvā antosāṇiyaṁ ṭhito sāṭakaṁ apanetvā sannāhakañcukaṁ pavesetvā uṇhīsaṁ sīse paṭimuñcitvā meṇḍakasiṅgadhanumhi pavālavaṇṇaṁ jiyaṁ āropetvā tūṇīraṁ piṭṭhe bandhitvā khaggaṁ vāmato katvā vajiraggaṁ nārācaṁ nakhapiṭṭhena parivattetvā sāṇiṁ vivaritvā pathaviṁ bhinditvā Alaṅkatanāgakumāro viya nikkhamitvā gantvā rañño apacitiṁ dassetvā aṭṭhāsi. Taṁ disvā mahājanā vagganti nadanti apphoṭenti seḷenti. Rājā “dassehi Jotipāla sippan”ti āha. Deva tumhākaṁ dhanuggahesu akkhaṇavedhivālavedhisaravedhisaddavedhino cattāro dhanuggahe pakkosāpehīti. Atha rājā pakkosāpesi.

Mahāsatto rājaṅgaṇe caturassaparicchedabbhantare maṇḍalaṁ[1] katvā catūsu kaṇṇesu cattāro dhanuggahe ṭhapetvā ekekassa tiṁsa tiṁsa kaṇḍasahassāni dāpetvā ekekassa santike ekekaṁ kaṇḍadāyakaṁ ṭhapetvā sayaṁ vajiraggaṁ nārācaṁ gahetvā maṇḍalamajjhe[2] ṭhatvā “mahārāja ime cattāro dhanuggahā ekappahāreneva sare khipitvā maṁ vijjhantu, ahaṁ etehi khittakaṇḍāni nivāressāmī”ti āha. Rājā “evaṁ karothā”ti āṇāpesi. Dhanuggahā āhaṁsu “mahārāja mayaṁ akkhaṇavedhivālavedhisaravedhisaddavedhino, Jotipālo taruṇadārako, na mayaṁ vijjhissāmā”ti. Mahāsatto “sace sakkotha, vijjhatha man”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā ekappahāreneva kaṇḍāni khipiṁsu. Mahāsatto tāni nārācena paharitvā yathā vā tathā vā na pātesi, bodhikoṭṭhakaṁ pana parikkhipanto viya tālena tālaṁ, vālena vālaṁ, daṇḍakena daṇḍakaṁ, vājena vājaṁ anatikkamanto khipitvā saragabbhaṁ akāsi. Dhanuggahānaṁ kaṇḍāni khīṇāni. So tesaṁ kaṇḍakhīṇabhāvaṁ ñatvā saragabbhaṁ avināsentova uppatitvā gantvā rañño santike aṭṭhāsi. Mahājano unnādento vagganto apphoṭento seḷento accharaṁ paharanto mahākolāhalaṁ katvā vatthābharaṇādīni khipi. Evaṁ ekarāsibhūtaṁ aṭṭhārasakoṭisaṅkhyaṁ dhanaṁ ahosi.

---

1. Maṇḍapaṁ (Sī, Syā, I)
2. Maṇḍapamajjhe (Sī, Syā)

Atha naṁ rājā pucchi “kiṁ sippaṁ nāmetaṁ Jotipālā”ti. Sarapaṭibāhanaṁ nāma devāti. Añño etaṁ jānantā atthīti. Sakalajambudīpe maṁ ṭhapetvā añño natthi devāti. Aparaṁ dassehi tātāti. Deva ete tāva catūsu kaṇṇesu ṭhatvā cattāropi janā maṁ vijjhituṁ na sakkhiṁsu, ahaṁ panete catūsu kaṇṇesu ṭhite ekeneva sarena vijjhissāmīti. Dhanuggahā ṭhātuṁ na ussahiṁsu. Mahāsatto catūsu kaṇṇesu catasso kadaliyo ṭhapāpetvā nārācapuṅkhe[1] rattasuttakaṁ bandhitvā ekaṁ kadaliṁ sandhāya khipi. Nārāco taṁ kadaliṁ vijjhitvā tato dutiyaṁ, tato tatiyaṁ, tato catutthaṁ; tato paṭhamaṁ viddhameva vijjhitvā puna tassa hattheyeva patiṭṭhahi. Kadaliyo suttaparikkhittā aṭṭhaṁsu. Mahājano unnādasahassāni pavattesi. Rājā “kiṁ sippaṁ nāmetaṁ tātā”ti. Cakkaviddhaṁ nāma devāti. Aparampi dassehi tātāti. Mahāsatto saralaṭṭhiṁ nāma, sararajjuṁ nāma, saravedhiṁ nāma dassesi, sarapāsādaṁ nāma, sarasopānaṁ nāma, saramaṇḍapaṁ nāma, sarapākāraṁ nāma, sarapokkharaṇiṁ nāma akāsi, sarapadumaṁ nāma pupphāpesi, saravassaṁ nāma vassāpesi. Iti aññehi asādhāraṇāni imāni dvādasa sippāni dassetvā puna aññehi asādhāraṇeyeva satta mahākāye padālesi, aṭṭhaṅgulabahalaṁ udumbarapadaraṁ vijjhi, caturaṅgulabahalaṁ asanapadaraṁ, dvaṅgulabahalaṁ tambapaṭṭaṁ, ekaṅgulabahalaṁ ayapaṭṭaṁ, ekābaddhaṁ phalakasataṁ vinivijjhitvā palālasakaṭavālukasakaṭapadarasakaṭānaṁ purimabhāgena saraṁ khipitvā pacchābhāgena nikkhamāpesi, pacchābhāgena saraṁ khipitvā purimabhāgena nikkhamāpesi, udake catu-usabhaṁ, thale aṭṭha-usabhaṭṭhānaṁ kaṇḍaṁ pesesi. Vātiṅgaṇasaññāya usabhamattake vālaṁ vijjhi. (Bodhisatto sare khipitvā ākāse sarapāsādādīni katvā puna ekena sarena te sare pātento bhaṅgavibhaṅge akāsīti “Sarabhaṅgo”ti nāma paññāto.)[2] Tassa ettakāni sippāni dassentasseva sūriyo atthaṅgato.

Athassa rājā senāpatiṭṭhānaṁ paṭijānitvā “Jotipāla ajjavikālo, sve tvaṁ senāpatiṭṭhānaṁ sakkāraṁ gaṇhissasi, kesamassuṁ kāretvā nhatvā ehī”ti taṁ divasaṁ paribbayatthāya satasahassaṁ adāsi.

1. Nārācapoṅkhe (Sī), nārācapokkhe (Syā)
2. ( ) Etthantare pāṭho Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

Mahāsatto "iminā mayhaṁ attho natthī"ti aṭṭhārasakoṭisaṅkhyaṁ dhanaṁ sāmikānaññeva datvā mahantena parivārena nhāyituṁ nadiṁ gantvā kesamassuṁ kāretvā nhatvā sabbālaṅkārappaṭimaṇḍito anopamāya siriyā nivesanaṁ pavisitvā nānaggarasabhojanaṁ bhuñjitvā sirisayanaṁ abhiruyha nipanno dve yāme sayitvā pacchimayāme pabuddho uṭṭhāya pallaṅkaṁ ābhujitvā sayanapiṭṭhe nisinnova attano sippassa ādimajjhapariyosānaṁ olokento "mama sippassa āditova paramāraṇaṁ paññāyati, majjhe kilesaparibhogo, pariyosāne nirayamhi paṭisandhi, pāṇātipāto kilesaparibhogesu ca adhimattappamādo niraye paṭisandhaṁ deti, raññā mayhaṁ mahantaṁ senāpatiṭṭhānaṁ dinnaṁ, mahantaṁ me issariyaṁ bhavissati, bhariyā ca puttadhītaro ca bahū bhavissanti. Kilesavatthu kho pana vepullagataṁ duccajaṁ hoti, idāneva nikkhamitvā ekakova araññaṁ pavisitvā isipabbajjaṁ pabbajituṁ yuttaṁ mayhan"ti mahāsayanato uṭṭhāya kañci ajānāpento pāsādā oruyha aggadvārena nikkhamitvā ekakova araññaṁ pavisitvā Godhāvarinadītīre tiyojanikaṁ Kapiṭṭhavanaṁ sandhāya pāyāsi.

Tassa nikkhantabhāvaṁ ñātvā Sakko Vissakammaṁ pakkosāpetvā "tāta Jotipālo abhinikkhamanaṁ nikkhanto, mahāsamāgamo bhavissati, Godhāvarinadītīre Kapiṭṭhavane assamaṁ māpetvā pabbajitaparikkhāre paṭiyādehī"ti āha. So tathā akāsi. Mahāsatto taṁ ṭhānaṁ patvā ekapadikamaggaṁ disvā "pabbajitānaṁ vasanaṭṭhānena bhavitabban"ti tena maggena tattha gantvā kañci apassanto paṇṇasālaṁ pavisitvā pabbajitaparikkhāre disvā "Sakko devarājā mama nikkhantabhāvaṁ aññāsi maññe"ti cintetvā sāṭakaṁ apanetvā rattavākaciraṁ nivāsetvā ca pārupitvā ca ajinacammaṁ ekaṁsagataṁ akāsi, jaṭāmaṇḍalaṁ bandhitvā khārikājaṁ aṁse katvā kattaradaṇḍaṁ gahetvā paṇṇasālato nikkhamitvā caṅkamaṁ āruyha katipayavāre aparāparaṁ caṅkamitvā pabbajjāsiriyā vanaṁ upasobhayamāno kasiṇaparikammaṁ katvā pabbajitato sattame divase aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca nibbattetvā uñchācariyāya vanamūlaphalāhāro ekakova vihāsi. Mātāpitaro mittasuhajjādayo ñātivaggāpissa taṁ apassantā rodantā paridevantā vicaranti.

Atheko vanacarako araññaṁ pavisitvā Kapiṭṭhaka-assamapade nisinnaṁ mahāsattaṁ disvā sañjānitvā gantvā tena saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā nagaraṁ gantvā tassa mātāpitūnaṁ ārocesi. Te rañño ārocayiṁsu. Rājā "etha naṁ passissāmā"ti tassa mātāpitaro gahetvā mahājanaparivuto vanacarakena desitena maggena Godhāvarinadītīraṁ pāpuṇi. Bodhisatto nadītīraṁ āgantvā ākāse nisinno dhammaṁ desetvā te sabbe assamapadaṁ pavesetvā tatrapi tesaṁ ākāse nisinnova kāmesu ādīnavaṁ pakāsetvā dhammaṁ desesi. Rājānaṁ ādiṁ katvā sabbeva pabbajiṁsu. Bodhisatto isigaṇaparivuto tattheva vasi. Athassa tattha vasanabhāvo sakalajambudīpe pākaṭo ahosi. Aññepi rājāno raṭṭhavāsīhi saddhiṁ āgantvā tassa santike pabbajiṁsu, samāgamo mahā ahosi. Anupubbena anekasatasahassaparisā ahesuṁ. Yo kāmavitakkaṁ vā byāpādavitakkaṁ vā vihiṁsāvitakkaṁ vā vitakketi, mahāsatto gantvā tassa purato ākāse nisīditvā dhammaṁ deseti, kasiṇaparikammaṁ ācikkhati. Tassovāde ṭhatvā aṭṭha samāpattiyo uppādetvā jhānanipphattiṁ pattā Sālissaro Meṇḍissaro Pabbato Kāḷadevilo Kisavaccho Anusisso Nāradoti satta jeṭṭhantevāsino ahesuṁ. Aparabhāge Kapiṭṭhaka-assamo paripūri. Isigaṇassa vasanokāso nappahoti.

Atha mahāsatto Sālissaraṁ āmantetvā "Sālissara ayaṁ assamo isigaṇassa nappahoti, tvaṁ imaṁ isigaṇaṁ gahetvā Majjharañño[1] vijite Kalappacullakanigamaṁ[2] upanissāya vasāhī"ti āha. So "sādhū"ti tassa vacanaṁ sampaṭicchitvā anekasahassaṁ isigaṇaṁ gahetvā gantvā tattha vāsaṁ kappesi. Manussesu āgantvā pabbajantesu puna assamo paripūri. Bodhisatto Meṇḍissaraṁ āmantetvā "Meṇḍissara tvaṁ imaṁ isigaṇaṁ ādāya Suraṭṭhajanapadassa sīmantare Sātodikā nāma nadī atthi, tassā tīre vasāhī"ti uyyojesi, puna Kapiṭṭhaka-assamo paripūri. Etenupāyena tatiyavāre Pabbataṁ āmantetvā "Pabbata tvaṁ mahā-aṭaviyaṁ Añjanapabbato nāma atthi, taṁ upanissāya

---

1. Mejjharañño (Sī, Syā)

2. Lambacūḷakanigamaṁ (Sī, Syā, I)

vasāhī”ti pesesi. Catutthavāre Kāḷadevilaṁ āmantetvā “Kāḷadevila tvaṁ dakkhiṇapathe Avantiraṭṭhe Ghanaselapabbato nāma atthi, taṁ upanissāya vasāhī”ti pesesi. Puna Kapiṭṭhaka-assamo paripūri, pañcasu ṭhānesu anekasatasahassa-isigaṇo ahosi. Kisavaccho pana mahāsattaṁ āpucchitvā Daṇḍakirañño vijite Kumbhavatinagaraṁ nāma atthi, taṁ upanissāya uyyāne vihāsi. Nārado Majjhimadese Añjanagirināmake Pabbatajālantare vihāsi. Anusisso pana mahāsattassa santikeva ahosi.

Tasmiṁ kāle Daṇḍakirājā ekaṁ laddhasakkāraṁ gaṇikaṁ ṭhānā cāvesi. Sā attano dhammatāya vicarantī uyyānaṁ gantvā Kisavacchatāpasaṁ disvā “ayaṁ kāḷakaṇṇī bhavissati, imassa sarīre kaliṁ pavāhetvā nhatvā gamissāmī”ti dantakaṭṭhaṁ khāditvā sabbapaṭhamaṁ tassūpari bahalakheḷaṁ niṭṭhubhantī Kisavacchatāpasassa jaṭantare niṭṭhubhitvā dantakaṭṭhampissa sīseyeva khipitvā sayaṁ sīsaṁ nhāyitvā gatā. Rājāpi taṁ saritvā puna pākatikameva akāsi. Sā mohamūḷhā hutvā “kāḷakaṇṇisarīre kaliṁ pavāhetvā mampi rājā puna ṭhāne ṭhapeti mayā yaso laddho”ti saññamakāsi. Tato na cirasseva rājā purohitaṁ ṭhānato cāvesi. So tassā santikaṁ gantvā “tvaṁ kena kāraṇena puna ṭhānaṁ labhasī”ti pucchi. Athassa sā “rājuyyāne kāḷakaṇṇisarīre kalissa pavāhitattā”ti ārocesi. Purohito gantvā tatheva tassa sarīre kaliṁ pavāhesi, tampi rājā puna ṭhāne ṭhapesi. Athassa aparabhāge paccanto kuppi. So senaṅgaparivuto yuddhāya nikkhami. Atha naṁ mohamūḷho purohito “mahārāja kiṁ tumhe jayaṁ icchatha, udāhu parājayan”ti pucchitvā “jayan”ti vutte “tena hi rājuyyāne kāḷakaṇṇī vasati, tassa sarīre kaliṁ pavāhetvā yāhī”ti āha. So tassa kathaṁ gahetvā “ye mayā saddhiṁ āgacchanti, te uyyāne kāḷakaṇṇisarīre kaliṁ pavāhentū”ti vatvā uyyānaṁ pavisitvā dantakaṭṭhaṁ khāditvā sabbapaṭhamaṁ sayameva tassa jaṭantare kheḷaṁ niṭṭhubhitvā dantakaṭṭhañca khipitvā sīsaṁ nhāyi. Balakāyopissa tathā akāsi.

Tasmiṁ pakkante senāpati gantvā tāpasaṁ disvā dantakaṭṭhādīni nīharitvā sādhukaṁ nhāpetvā “bhante rañño kiṁ bhavissatī”ti pucchi.

Āvuso mayhaṁ manopadoso natthi, devatā pana kupitā ito sattame divase sakalaraṭṭhaṁ araṭṭhaṁ karissanti[1], tvaṁ puttadāraṁ gahetvā sīghaṁ palāyitvā aññattha yāhīti. So bhītatasito gantvā rañño ārocesi, rājā tassa vacanaṁ na gaṇhi. So nivattitvā attano gehaṁ gantvā puttadāraṁ ādāya palāyitvā aññaṁ raṭṭhaṁ agamāsi. Sarabhaṅgasatthā taṁ kāraṇaṁ ñatvā dve taruṇatāpase pesetvā "Kisavacchaṁ mañcasivikāya ānethā"ti ākāsena āṇāpesi. Rājā yujjhitvā core gahetvā nagarameva paccāgami. Tasmiṁ āgate devatā paṭhamaṁ devaṁ vassāpesuṁ, vassoghena sabbakuṇapesu avahaṭesu suddhavālukavassaṁ vassi, suddhavālukamatthake dibbapupphavassaṁ vassi, dibbapupphamatthake māsakavassaṁ, māsakamatthake kahāpaṇavassaṁ, kahāpaṇamatthake dibbābharaṇavassaṁ vassi. Manussā somanassappattā hiraññasuvaṇṇābharaṇāni gaṇhituṁ ārabhiṁsu. Atha nesaṁ sarīre sampajjalitaṁ nānappakāraṁ āvudhavassaṁ vassi, manussā khaṇḍākhaṇḍikaṁ chijjiṁsu. Atha nesaṁ upari mahantamahantā vītaccitaṅgārā patiṁsu, tesaṁ upari mahantamahantāni pajjalitapabbatakūṭāni patiṁsu, tesaṁ upari saṭṭhihatthaṭṭhānaṁ pūrayantaṁ sukhumavālukavassaṁ vassi. Evaṁ saṭṭhiyojanaṭṭhānaṁ araṭṭhaṁ ahosi, tassa evaṁ araṭṭhabhāvo[2] sakalajambudīpe paññāyi.

Atha tassa raṭṭhassa anantararaṭṭhādhipatino Kāliṅgo, Aṭṭhako, Bhīmarathoti tayo rājāno cintayiṁsu "pubbe Bārāṇasiyaṁ Kalābukāsikarājā Khantivāditāpase aparajjhitvā pathaviṁ paviṭṭhoti sūyati, tathā 'Nāḷikerarājā tāpase sunakhehi khādāpetvā, sahassabāhu Ajjuno ca Aṅgīrase aparajjhitvā, idāni Daṇḍakirājā Kisavacche aparajjhitvā saha raṭṭhena vināsaṁ patto'ti sūyati. Imesaṁ pana catunnaṁ rājūnaṁ nibbattaṭṭhānaṁ mayaṁ na jānāma, taṁ no ṭhapetvā Sarabhaṅgasatthāraṁ añño kathetuṁ samattho nāma natthi, taṁ upasaṅkamitvā ime pañhe pucchissāmā"ti. Te tayopi mahantena parivārena pañhapucchanatthāya nakkhimiṁsu. Te pana "asukopi nikkhanto"ti na jānanti, ekeko "ahameva gacchāmī"ti maññati, tesaṁ Godhāvarinadito avidūre

1. Bhavissati (I, Ka)
2. Vinaṭṭhabhāvo (Sī, Syā, I)

samāgamo ahosi. Te rathehi otaritvā tayopi ekameva rathaṁ abhiruyha Godhāvarinadītīraṁ sampāpuṇiṁsu.

Tasmiṁ khaṇe Sakko Paṇḍukambalasilāsane nisinno satta pañhe cintetvā "ime pañhe ṭhapetvā Sarabhaṅgasatthāraṁ añño sadevake loke kathetuṁ samattho nāma natthi, taṁ ime pañhe pucchissāmi, imepi tayo rājāno Sarabhaṅgasatthāraṁ pañhaṁ pucchituṁ Godhāvarinadītīraṁ pattā, etesaṁ pañhepi ahameva pucchissāmī"ti dvīsu devalokesu devatāhi parivuto devalokato otari. Taṁ divasameva Kisavaccho kālamakāsi. Tassa sarīrakiccaṁ kāretuṁ catūsu ṭhānesu anekasahassā isayo tattheva gantvā pañcasu ṭhānesu maṇḍapañca kāretvā anekasahassā isigaṇā Kisavacchassa tāpasassa candanacitakaṁ katvā sarīraṁ jhāpesuṁ. Āḷāhanassa samantā aḍḍhayojanamatte ṭhāne dibbakusumavassaṁ vassi. Mahāsatto tassa sarīranikkhepaṁ kārāpetvā assamaṁ pavisitvā tehi isigaṇehi parivuto nisīdi. Tesampi rājūnaṁ nadītīraṁ āgatakāle mahāsenāvāhanatūriyasaddo ahosi. Mahāsatto taṁ sutvā Anusissaṁ tāpasaṁ āmantetvā "tāta tvaṁ gantvā tāva jānāhi, kiṁ saddo nāmeso"ti āha. So pānīyaghaṭaṁ ādāya tattha gantvā te rājāno disvā pucchanavasena paṭhamaṁ gāthamāha—

50. "Alaṅkatā kuṇḍalino suvatthā,
Veḷuriyamuttātharukhaggabandhā.
Rathesabhā tiṭṭhatha ke nu tumhe,
Kathaṁ vo jānanti manussaloke"ti.

Tattha **veḷuriyamuttātharukhaggabandhā**ti veḷuriyamaṇīhi ceva muttālambakehi ca alaṅkatatharūhi khaggaratanehi samannāgatā. **Tiṭṭhathā**ti ekasmiṁ rathe tiṭṭhatha. **Ke nū**ti ke nāma tumhe, kathaṁ vo sañjānantīti.

Te tassa vacanaṁ sutvā rathā otaritvā vanditvā aṭṭhaṁsu. Tesu Aṭṭhakarājā tena saddhiṁ sallapanto dutiyaṁ gāthamāha—

51. “Ahamaṭṭhako Bhīmaratho panāyaṁ,
Kāliṅgarājā pana uggatoyaṁ.
Susaññatānaṁ isīnaṁ dassanāya,
Idhāgatā pucchitāyemha pañhe”ti.

Tattha **uggato**ti cando viya sūriyo viya ca pākaṭo paññāto. **Susaññatānaṁ isīnan**ti bhante na mayaṁ vanakīḷādīnaṁ atthāya āgatā, atha kho kāyādīhi susaññatānaṁ sīlasampannānaṁ isīnaṁ dassanatthāya idhāgatā. **Pucchitāyemha pañhe**ti Sarabhaṅgasatthāraṁ pañhe pucchituṁ emha, āgatāmhāti attho. Ya-kāro byañjanasandhikaroti veditabbo.

Atha ne tāpaso “sādhu mahārājā āgantabbaṭṭhānaññeva āgatāttha, tena hi nhatvā vissamitvā assamapadaṁ pavisitvā isigaṇaṁ vanditvā Sarabhaṅgasatthārameva pañhaṁ pucchathā”ti tehi saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā pānīyaghaṭaṁ ukkhipitvā udakatheve puñchanto ākāsaṁ olokento Sakkaṁ devarājānaṁ devagaṇaparivutaṁ erāvaṇakkhandhavaragataṁ otarantaṁ disvā tena saddhiṁ sallapanto tatiyaṁ gāthamāha—

52. “Vehāyasaṁ tiṭṭhasi antalikkhe,
Pathaddhuno pannaraseva cando.
Pucchāmi taṁ yakkha mahānubhāva,
Kathaṁ taṁ jānanti manussaloke”ti.

Tattha **vehāyasan**ti abbhuggantvā antalikkhe ākāse tiṭṭhasi. **Pathaddhuno**ti pathaddhagato, addhapathe gaganamajjhe ṭhitoti attho.

Taṁ sutvā Sakko catutthaṁ gāthamāha—

53. “Yamāhu devesu ‘Sujampatī’ti,
‘Maghavā’ti taṁ āhu manussaloke.
Sa devarājā idamajja patto,
Susaññatānaṁ isīnaṁ dassanāyā”ti.

Tattha **sa devarājā**ti so ahaṁ Sakko devarājā. **Idamajja patto**ti idaṁ ṭhānaṁ ajja āgato. **Dassanāyā**ti dassanatthāya vandanatthāya Sarabhaṅgasatthārañca pañhaṁ pucchanatthāyāti āha.

Atha naṁ Anusisso "sādhu mahārāja tumhe pacchā āgacchathā"ti vatvā pānīyaghaṭaṁ ādāya assamapadaṁ pavisitvā pānīyaghaṭaṁ paṭisāmetvā tiṇṇaṁ rājūnaṁ devarājassa ca pañhapucchanatthāya āgatabhāvaṁ mahāsattassa ārocesi. So isigaṇaparivuto mahāvisālamāḷake nisīdi. Tayo[1] rājāno āgantvā isigaṇaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdiṁsu. Sakkopi otaritvā isigaṇaṁ upasaṅkamitvā añjaliṁ paggayha ṭhito isigaṇaṁ vaṇṇetvā vandamāno pañcamaṁ gāthamāha—

54. "Dūre sutā no isayo samāgatā,
Mahiddhikā iddhiguṇūpapannā.
Vandāmi te ayire pasannacitto,
Ye jīvalokettha manussaseṭṭhā"ti.

Tattha **dūre sutā no**ti bhante amhehi tumhe dūre devaloke ṭhitehiyeva sutāti mamāyanto evamāha. Idaṁ vuttaṁ hoti—ime idha samāgatā amhākaṁ isayo dūre sutā yāva brahmalokā vissutā pākaṭāti. **Mahiddhikā**ti mahānubhāvā. **Iddhiguṇūpapannā**ti pañcavidhena iddhiguṇena samannāgatā. **Ayire**ti ayye. **Ye**ti ye tumhe imasmiṁ jīvaloke manussesu seṭṭhāti.

Evaṁ isigaṇaṁ vaṇṇetvā Sakko cha nisajjadose pariharanto ekamantaṁ nisīdi. Atha naṁ isīnaṁ adhovāte nisinnaṁ disvā Anusisso chaṭṭhaṁ gāthamāha—

55. "Gandho isīnaṁ ciradikkhitānaṁ,
Kāyā cuto gacchati mālutena.
Ito paṭikkamma sahassanetta,
Gandho isīnaṁ asuci devarājā"ti.

Tattha **ciradikkhitānan**ti[2] cirapabbajitānaṁ. **Paṭikkammā**ti paṭikkama apehi. **Sahassanettā**ti ālapanametaṁ. Sakko hi amaccasahassehi cintitaṁ atthaṁ ekakova passati, tasmā "sahassanetto"ti vuccati. Atha vā sahassanettānaṁ pana devānaṁ dassanūpacārātikkamanasamatthoti

1. Tato (Ka)
2. Ciradakkhitānanti (Sī, Syā, I, Ka)

sahassanetto. **Asucī**ti sedamalādīhi paribhāvitattā duggandho, tumhe ca sucikāmā, tena vo esa gandho bādhatīti.

Taṁ sutvā Sakko itaraṁ gāthamāha—

56. "Gandho isīnaṁ ciradikkhitānaṁ,
Kāyā cuto gacchatu mālutena.
Vicittapupphaṁ surabhiṁva mālaṁ,
Gandhañca etaṁ pāṭikaṅkhāma bhante.
Na hettha devā paṭikkūlasaññino"ti.

Tattha **gacchatū**ti yathā sukhaṁ pavattatu, nāsapuṭaṁ no paharatūti attho. **Pāṭikaṅkhāmā**ti icchāma patthema. **Etthā**ti etasmiṁ gandhe devā jigucchasaññino na honti. Dussīleyeva hi devā jigucchanti, na sīlavanteti.

Evañca pana vatvā "bhante Anusissa ahaṁ mahantena ussāhena pañhaṁ pucchituṁ āgato, okāsaṁ me karohī"ti āha. So tassa vacanaṁ sutvā uṭṭhāyāsanā isigaṇaṁ okāsaṁ karonto gāthādvayamāha—

57. "Purindado bhūtapatī yasassī,
Devānamindo Sakko Maghavā Sujampati.
Sa devarājā asuragaṇappamaddano,
Okāsamākaṅkhati pañha pucchituṁ.

58. Ko ne 'vi'mesaṁ idha paṇḍitānaṁ,
Pañhe puṭṭho nipuṇe byākarissati.
Tiṇṇañca raññaṁ manujādhipānaṁ,
Devānamindassa ca vāsavassā"ti.

Tattha "Purindado"ti-ādīni Sakkasseva guṇanāmāni. So hi pure dānaṁ dinnattā **Purindado,** bhūtesu jeṭṭhakattā **Bhūtapati,** parivārasampadāya **Yasassī,** paramissaratāya **Devānamindo,** sattannaṁ vattapadānaṁ[1] suṭṭhu katattā **Sakko,** purimajātivasena **Maghavā,** Sujāya asurakaññāya

1. Vattasamādānānaṁ (Ka)

patibhāvena **Sujampati,** devānaṁ rañjanatāya **devarājā. Ko nevā**ti ko nu eva. **Nipuṇe**ti saṇhasukhume pañhe. **Raññan**ti rājūnaṁ. Imesaṁ catunnaṁ rājūnaṁ manaṁ gahetvā ko imesaṁ paṇḍitānaṁ isīnaṁ pañhe kathessati, pañhaṁ nesaṁ kathetuṁ samatthaṁ jānāthāti vadati.

Taṁ sutvā isigaṇo "mārisa Anusissa tvaṁ pathaviyaṁ ṭhatvā pathaviṁ apassanto viya kathesi, ṭhapetvā Sarabhaṅgasatthāraṁ ko añño etesaṁ pañhaṁ kathetuṁ samattho"ti vatvā gāthamāha—

59. "Ayaṁ isi Sarabhaṅgo tapassī,
Yato jāto virato methunasmā.
Āceraputto suvinītarūpo,
So nesaṁ pañhāni viyākarissatī"ti.

Tattha **Sarabhaṅgo**ti sare khipitvā ākāse sarapāsādādīni katvā puna ekena sarena te sare pātento bhaṅgavibhaṅge[1] akāsīti Sarabhaṅgo. **Methunasmā**ti methunadhammato. So kira methunaṁ asevitvā pabbajito. **Āceraputto**ti rañño ācariyassa purohitassa putto.

Evañca pana vatvā isigaṇo Anusissaṁ āha "mārisa tvameva Satthāraṁ vanditvā isigaṇassa vacanena Sakkena pucchitapañhakathanāya okāsaṁ kārehī"ti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā Satthāraṁ vanditvā okāsaṁ kārento anantaraṁ gāthamāha—

60. "Koṇḍañña pañhāni viyākarohi,
Yācanti taṁ isayo sādhurūpā.
Koṇḍañña eso manujesu dhammo,
Yaṁ vuddhamāgacchati esa bhāro"ti.

Tattha **Koṇḍaññā**ti taṁ gottenālapati. **Dhammo**ti sabhāvo. **Yaṁ vuddhan**ti yaṁ paññāya vuddhaṁ purisaṁ esa pañhānaṁ vissajjanabhāro nāma āgacchati, eso manujesu sabhāvo, tasmā candimasūriyasahassaṁ uṭṭhāpento viya pākaṭaṁ katvā devarañño pañhe kathehīti.

---

1. Bhaggavibhagge (Sī, Syā, I)

Tato mahāpuriso okāsaṁ karonto anantaraṁ gāthamāha—

61. “Katāvakāsā pucchantu bhonto,
Yaṁ kiñci pañhaṁ manasābhipatthitaṁ.
Ahaṁ hi taṁ taṁ vo viyākarissaṁ,
Ña tvā sayaṁ lokamimaṁ parañcā”ti.

Tattha **yaṁ kiñcī**ti na kevalaṁ tumhākaṁyeva, atha kho sadevakassapi lokassa yaṁ manasābhipatthitaṁ, taṁ maṁ bhavanto pucchantu. Ahaṁ hi vo idhalokanissitaṁ vā paralokanissitaṁ vā sabbaṁ pañhaṁ imañca parañca lokaṁ sayaṁ paññāya sacchikatvā kathessāmīti sabbaññupavāraṇaṁ sampavāresi.

Evaṁ tena okāse kate Sakko attanā abhisaṅkhataṁ pañhaṁ pucchi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

62. “Tato ca Maghavā Sakko, Atthadassī Purindado.
Apucchi paṭhamaṁ pañhaṁ, yañcāsi abhipatthitaṁ.

63. Kiṁ sū vadhitvā na kadāci socati,
Kissappahānaṁ isayo vaṇṇayanti.
Kassīdha vuttaṁ pharusaṁ khametha,
Akkhāhi me Koṇḍañña etamatthan”ti.

Tattha **yañcāsī**ti yaṁ tassa manasā abhipatthitaṁ āsi, taṁ pucchīti attho. **Etan**ti etaṁ mayā pucchitamatthaṁ akkhāhi meti ekagāthāya tayo pañhe pucchi.

Tato paraṁ byākaronto āha—

64. “Kodhaṁ vadhitvā na kadāci socati,
Makkhappahānaṁ isayo vaṇṇayanti.
Sabbesaṁ vuttaṁ pharusaṁ khametha,
Etaṁ khantiṁ uttamamāhu santo”ti.

Tattha **kodhaṁ vadhitvā**ti kodhaṁ māretvā chaḍḍetvā. Socanto hi paṭighacitteneva socati, kodhābhāvā kuto soko. Tena

vuttaṁ **"na kadāci socatī"ti**. **Makkhappahānan**ti parehi attano kataguṇamakkhanalakkhaṇassa akataññubhāvasaṅkhātassa makkhassa pahānaṁ isayo vaṇṇayanti. **Sabbesan**ti hīnamajjhimukkaṭṭhānaṁ sabbesampi pharusaṁ vacanaṁ khametha. **Santo**ti porāṇakā paṇḍitā evaṁ kathenti.

Sakko āha—

65. "Sakkā ubhinnaṁ vacanaṁ titikkhituṁ,
Sadisassa vā seṭṭhatarassa vāpi.
Kathaṁ nu hīnassa vaco khametha,
Akkhāhi me Koṇḍañña etamatthan"ti.

Sarabhaṅgo āha—

66. "Bhayā hi seṭṭhassa vaco khametha,
Sārambhahetū pana sādisassa.
Yo cīdha hīnassa vaco khametha,
Etaṁ khantiṁ uttamamāhu santo"ti.

evamādīnaṁ gāthānaṁ vacanappaṭivacanavasena sambandho veditabbo.

Tattha **akkhāhi me**ti bhante Koṇḍañña tumhehi dve pañhā sukathitā, eko me cittaṁ na gaṇhāti, kataṁ sakkā attano hīnatarassa vacanaṁ adhivāsetuṁ, taṁ mama akkhāhīti pucchanto evamāha. **Etaṁ khantin**ti yadetaṁ jātigottādihīnassa vacanaṁ khamanaṁ, etaṁ khantiṁ uttamanti porāṇakapaṇḍitā vadanti. Yaṁ panetaṁ jāti-ādīhi seṭṭhassa bhayena; sadisassa karaṇuttariyalakkhaṇe sārambhe ādīnavadassanena khamanaṁ, nesā adhivāsanakhanti nāmāti attho.

Evaṁ vutte Sakko mahāsattaṁ āha "bhante paṭhamaṁ tumhe 'sabbesaṁ vuttaṁ pharusaṁ khametha, etaṁ khantiṁ uttamamāhu santo'ti vatvā idāni 'yo cīdha hīnassa vaco khametha, etaṁ khantiṁ uttamamāhu santo'ti vadatha, na vo purimena[1] pacchimaṁ sametī"ti. Atha naṁ mahāsatto "Sakka pacchimaṁ mayā 'ayaṁ hīno'ti ñatvā pharusavacanaṁ adhivāsentassa vasena vuttaṁ, yasmā pana na sakkā rūpadassanamattena sattānaṁ seṭṭhādibhāvo ñātuṁ,

1. Na vo vacanaṁ purimena (Sī, Syā)

tasmā purimaṁ vuttan"ti vatvā sattānaṁ aññatra saṁvāsā rūpadassanamattena seṭṭhādibhāvassa duviññeyyataṁ pakāsento gāthamāha—

67. "Kathaṁ vijaññā catupattharūpaṁ,
Seṭṭhaṁ sarikkhaṁ athavāpi hīnaṁ.
Virūparūpena caranti santo,
Tasmā hi sabbesaṁ vaco khamethā"ti.

Tattha **catupattharūpan**ti[1] catūhi iriyāpathehi paṭicchannasabhāvaṁ. **Virūparūpenā**ti virūpānaṁ lāmakapuggalānaṁ rūpena uttamaguṇā santopi vicaranti. Imasmiṁ panatthe majjhanti kattherassa vatthu kathetabbaṁ.

Taṁ sutvā Sakko nikkaṅkho hutvā "bhante etāya no khantiyā ānisaṁsaṁ kathehī"ti yāci. Athassa mahāsatto gāthamāha—

68. "Na hetamatthaṁ mahatīpi senā,
Sarājikā yujjhamānā labhetha.
Yaṁ khantimā sappuriso labhetha,
Khantībalassū'pasamanti verā"ti.

Tattha **etamatthan**ti etaṁ veravūpasamanippaṭighasabhāvasaṅkhātaṁ atthaṁ.

Evaṁ mahāsattena khantiguṇe kathite te rājāno cintayiṁsu "Sakko attanova pañhe pucchati, amhākaṁ pucchanokāsaṁ na dassatī"ti. Atha nesaṁ ajjhāsayaṁ viditvā Sakko attanā abhisaṅkhate cattāro pañhe ṭhapetvāva tesaṁ kaṅkhaṁ pucchanto gāthamāha—

69. "Subhāsitaṁ te anumodiyāna,
Aññaṁ taṁ pucchāmi tadiṅgha brūhi.
Yathā ahuṁ Daṇḍakī nāḷikero,
Athajjuno Kalābu cāpi rājā.
Tesaṁ gatiṁ brūhi supāpakamminaṁ,
Katthūpapannā isīnaṁ viheṭhakā"ti.

---

1. Catumaṭṭharūpanti (Sī, Syā, I)

Tattha **anumodiyānā**ti idaṁ mayā puṭṭhānaṁ tiṇṇaṁ pañhānaṁ vissajjanasaṅkhātaṁ tava subhāsitaṁ anumoditvā. **Yathā ahuṁ**ti yathā cattāro janā ahesuṁ[1]. **Kalābu cā**ti Kalāburājā ca. **Athajjuno**ti atha Ajjunarājā.

Athassa vissajjento mahāsatto pañca gāthāyo abhāsi—

70. "Kisaṁ hi vacchaṁ avakiriya Daṇḍakī,
Ucchinnamūlo sajano saraṭṭho.
Kukkuḷanāme nirayamhi paccati,
Tassa phuliṅgāni patanti kāye.

71. Yo saññate pabbajite aheṭhayi,
Dhammaṁ bhaṇante samaṇe adūsake.
Taṁ Nāḷikeraṁ sunakhā parattha,
Saṅgamma khādanti viphandamānaṁ.

72. Athajjuno niraye sattisūle,
Avaṁsiro patito uddhaṁpādo.
Aṅgīrasaṁ Gotamaṁ heṭhayitvā,
Khantiṁ tapassiṁ cirabrahmacāriṁ.

73. Yo khaṇḍaso pabbajitaṁ achedayi,
Khantiṁ vadantaṁ samaṇaṁ adūsakaṁ.
Kalābu'vīciṁ upapajja paccati,
Mahāpatāpaṁ kaṭukaṁ bhayānakaṁ.

74. Etāni sutvā nirayāni paṇḍito,
Aññāni pāpiṭṭhatarani cettha.
Dhammaṁ care samaṇabrāhmaṇesu,
Evaṁkaro saggamupeti ṭhānan"ti.

Tattha **kisan**ti appamaṁsalohitattā kisasarīraṁ. **Avakiriyā**ti avakiritvā niṭṭhubhanadantakaṭṭhapātanena tassa sarīre kaliṁ pavāhetvā.

---

1. Yathā ahūti yo nāma ahosi (Sī, I)

Ucchinnamūloti ucchinnamūlo hutvā. **Sajano**ti sapariso. **Kukkuḷanāme nirayamhī**ti yojanasatappamāṇe[1] kappasaṇṭhite uṇhachārikaniraye. **Phuliṅgānī**ti[2] vītaccitaṅgārā. Tassa kira tattha uṇhakukkuḷe nimuggassa navahi vaṇamukhehi uṇhā chārikā pavisanti, sīse mahantamahantā aṅgārā patanti. Tesaṁ pana patanakāle sakalasarīraṁ dīparukkho viya jalati, balavavedanā vattanti. So adhivāsetuṁ asakkonto mahāviravaṁ ravati. Sarabhaṅgasatthā pathaviṁ bhinditvā taṁ tattha tathāpaccamānaṁ dassesi, mahājano bhayasantāsamāpajji. Tassa ativiya bhītabhāvaṁ ñatvā mahāsatto taṁ nirayaṁ antaradhāpesi.

Dhammaṁ bhaṇanteti dasakusalakammapathadhammaṁ bhāsante. **Samaṇe**ti samitapāpe. **Adūsake**ti niraparādhe. **Nāḷikeranti**[3] evaṁnāmakaṁ rājānaṁ. **Paratthā**ti paraloke niraye nibbattaṁ. **Saṅgammā**ti ito cito ca samāgantvā chinditvā mahantamahantā sunakhā khādanti. Tasmiṁ kira Kāliṅgaraṭṭhe Dantapuranagare Nāḷikere nāma raññe rajjaṁ kārayamāne eko mahātāpaso pañcasatatāpasaparivuto Himavantā āgamma rājuyyāne vāsaṁ kappetvā mahājanassa dhammaṁ desesi. "Dhammikatāpaso uyyāne vasatī"ti raññopi ārocayiṁsu. Rājā pana adhammiko adhammena rajjaṁ kāresi. So amaccesu tāpasaṁ pasaṁsantesu "ahampi dhammaṁ suṇissāmī"ti uyyānaṁ gantvā tāpasaṁ vanditvā nisīdi. Tāpaso raññā saddhiṁ paṭisanthāraṁ karonto "kiṁ mahārāja dhammena rajjaṁ kāresi, janaṁ na pīḷesī"ti āha. So tassa kujjhitvā "ayaṁ kūṭajaṭilo ettakaṁ kālaṁ nāgarānaṁ santike mamaññeva aguṇaṁ kathesi maññe, hotu jānissāmī"ti cintetvā "sve amhākaṁ gharadvāraṁ āgaccheyyāthā"ti nimantetvā punadivase purāṇagūthassa cāṭiyo paripūrāpetvā tāpasesu āgatesu tesaṁ bhikkhābhājanāni gūthassa pūrāpetvā dvāraṁ pidahāpetvā musalāni ca lohadaṇḍe ca gāhāpetvā isīnaṁ sīsāni bhindāpetvā jaṭāsu[4] gāhāpetvā kaḍḍhāpetvā sunakhehi khādāpetvā tattheva bhinnaṁ pathaviṁ pavisitvā sunakhamahāniraye nibbattati, tatrassa

---

1. Tiyojanasatappamāṇe (Syā)
2. Puliṅgānīti (I)
3. Nāḷikīranti (Sī, Syā, I)
4. Jaṅghāsu (I)

tigāvutappamāṇasarīraṁ ahosi. Atha naṁ mahantamahantā mahāhatthippamāṇā[1] pañcavaṇṇā sunakhā anubandhitvā ḍaṁsitvā navayojanāya jalita-ayapathaviyā pātetvā mukhapūraṁ luñcantā vipphandamānaṁ khādiṁsu. Mahāsatto pathaviṁ dvidhā bhinditvā taṁ nirayaṁ dassetvā mahājanassa bhītabhāvaṁ ñatvā antaradhāpesi.

Athajjunoti sahassabāhurājā. **Aṅgīrasan**ti aṅgehi raṁsīnaṁ niccharaṇato evaṁladdhanāmaṁ. **Heṭhayitvā**ti viheṭhetvā visapītakaṇḍena vijjhitvā jīvitakkhayaṁ pāpetvā. So kira Ajjuno nāma rājā Mahisakaraṭṭhe Ketakarājadhāniyaṁ[2] rajjaṁ kārento migavaṁ gantvā mige vadhitvā aṅgārapakkamaṁsaṁ khādanto vicari. Athekadivasaṁ migānaṁ āgamanaṭṭhāne koṭṭhakaṁ katvā mige olokayamāno aṭṭhāsi. Tadā so tāpaso tassa rañño avidūre ekaṁ kārarukkhaṁ abhiruhitvā phalāni ocinanto ocinitaphalasākhaṁ muñci. Tassā vissaṭṭhāya saddena taṁṭhānaṁ pattā migā palāyiṁsu. Rājā kujjhitvā tāpasaṁ visamissitena sallena vijjhi. So parigalitvā patanto matthakena khadirakhāṇukaṁ āsādetvā sūlaggeyeva kālamakāsi. Rājā taṅkhaṇeyeva dvidhā bhinnaṁ pathaviṁ pavisitvā Sattisūlaniraye nibbatti, tigāvutappamāṇaṁ sarīraṁ ahosi. Tatra taṁ nirayapālā jalitehi āvudhehi koṭṭetvā jalitaṁ ayapabbataṁ āropenti. Pabbatamatthake ṭhitakāle vāto paharati, so vātappahārena parigalitvā patati[3]. Tasmiṁ khaṇe heṭṭhā navayojanāya jalita-ayapathaviyā mahātālakkhandhappamāṇaṁ[4] jalitaṁ ayasūlaṁ uṭṭhahati. So sūlaggamatthakeyeva āsādetvā sūlāvuto tiṭṭhati. Tasmiṁ khaṇe pathavī jalati, sūlaṁ jalati, tassa sarīraṁ jalati. So tattha mahāravaṁ ravanto paccati. Mahāsatto pathaviṁ dvidhā katvā taṁ nirayaṁ dassetvā mahājanassa bhītabhāvaṁ ñatvā antaradhāpesi.

Khaṇḍasoti cattāro hatthapāde kaṇṇanāsañca khaṇḍākhaṇḍaṁ katvā. **Adūsakan**ti niraparādhaṁ. Tathā chedāpetvā dvīhi kasāhi pahārasahassehi tāḷāpetvā jaṭāsu gahetvā ākaḍḍhāpetvā paṭikujjaṁ

---

1. Hatthikucchippamāṇā (I, Ka)
2. Kekarājadhāniyaṁ (Sī, Syā, I)
3. Patitvā parigaḷati (Ka)
4. Mahantaṁ tālakkhandhappamāṇaṁ (Sī, Syā)

nipajjāpetvā piṭṭhiyaṁ gaṇhiyā paharitvā mahādukkhasamappitaṁ akāsi. **Kalābu'vīcin**ti Kalābu Avīciṁ. **Kaṭukan**ti tikhiṇavedanaṁ, evarūpaṁ nirayaṁ upapajjitvā channaṁ jālānaṁ antare paccati. Vitthārato pana Kalāburañño vatthu **Khantivādijātake**[1] kathitameva. **Aññāni pāpiṭṭhatarāni cetthā**ti etehi nirayehi pāpiṭṭhatarāni ca aññāni nirayāni sutvā. **Dhammaṁ care**ti Sakka devarāja paṇḍito kulaputto na kevalaṁ eteyeva cattāro nirayā, eteyeva ca rājāno nerayikā, atha kho aññepi nirayā, aññepi ca rājāno nirayesu uppannāti viditvā catupaccayadānadhammikārakkhāvaraṇasaṁvidhānasaṅkhātaṁ samaṇabrāhmaṇesu dhammaṁ careyyāti.

Evaṁ mahāsattena catunnaṁ rājūnaṁ nibbattaṭṭhāne dassite tayo rājāno nikkaṅkhā ahesuṁ. Tato Sakko avasese cattāro pañhe pucchanto gāthamāha—

75. "Subhāsitaṁ te anumodiyāna,
Aññaṁ taṁ pucchāmi tadiṅgha brūhi.
Kathaṁvidhaṁ sīlavantaṁ vadanti,
Kathaṁvidhaṁ paññavantaṁ vadanti.
Kathaṁvidhaṁ sappurisaṁ vadanti,
Kathaṁvidhaṁ no siri no jahātī"ti.

Tattha **kathaṁvidhaṁ no siri no jahātī**ti kathaṁvidhaṁ nu purisaṁ paṭiladdhasirī na jahātīti.

Athassa vissajjento mahāsatto catasso gāthāyo abhāsi—

76. "Kāyena vācāya ca yo'dha saññato,
Manasā ca kiñci na karoti pāpaṁ.
Na attahetū alikaṁ bhaṇeti,
Tathāvidhaṁ sīlavantaṁ vadanti.

1. Khu 5. 99 piṭṭhe.

77. Gambhīrapañhaṁ manasābhicintayaṁ,
Nāccāhitaṁ kamma karoti luddaṁ.
Kālāgataṁ atthapadaṁ na riñcati,
Tathāvidhaṁ paññavantaṁ vadanti.

78. Yo ve kataññū katavedi dhīro,
Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti.
Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṁ,
Tathāvidhaṁ sappurisaṁ vadanti.

79. Etehi sabbehi guṇehupeto,
Saddho mudū saṁvibhāgī vadaññū.
Saṅgāhakaṁ sakhilaṁ saṇhavācaṁ,
Tathāvidhaṁ no siri no jahātī"ti.

Tattha **"kāyenā"**ti-ādīni padāni tividhasucaritadvāravasena vuttāni. **Na attahetū**ti desanāsīsamevetaṁ, attahetu vā parahetu vā yasahetu vā dhanahetu vā lābhahetu vā āmisakiñcikkhahetu vā alikaṁ na kathetīti attho. Kāmañcesa attho "vācāya saññato"ti imināva siddho, musāvādino pana akattabbaṁ pāpaṁ nāma natthīti garubhāvadīpanatthaṁ puna evamāhāti veditabbo. Taṁ puggalaṁ sīlavantaṁ vadanti.

Gambhīrapañhanti atthato ca Pāḷito ca gambhīraṁ guḷhaṁ paṭicchannaṁ **Sattubhastajātaka**[1] **Sambhavajātaka**[2] **Mahā-umaṅgajātakesu**[3] āgatasadisaṁ pañhaṁ. **Manasābhicintayan**ti manasā abhicintento[4] atthaṁ paṭivijjhitvā candasahassaṁ sūriyasahassaṁ uṭṭhāpento viya pākaṭaṁ katvā yo kathetuṁ sakkotīti attho. **Nāccāhitan**ti na ati-ahitaṁ, hitātikkantaṁ luddaṁ pharusaṁ sāhasikakammañca yo na karotīti attho. Imassa panatthassa āvibhāvatthaṁ—

---

1. Khu 5. 160 piṭṭhe.
2. Khu 5. 376 piṭṭhe.
3. Khu 6. 204 piṭṭhe.
4. Manasā vicintayanti manasā vicintento (Sī, Syā)

"Na paṇḍitā attasukhassa hetu,
Pāpāni kammāni samācaranti.
Dukkhena phuṭṭhā piḷitāpi[1] santā,
Chandā dosā ca na jahanti dhamman"ti—

bhūripañho kathetabbo.

Kālāgatanti ettha dānaṁ dātabbakāle, sīlaṁ rakkhaṇakāle, uposathaṁ upavāsakāle, saraṇesu patiṭṭhānakāle, pabbajitakāle, samaṇadhammakaraṇakāle, vipassanācārasmiṁ yuñjanakāle cāti imāni dānādīni sampādento kālāgataṁ atthapadaṁ na riñcati na hāpeti na gaḷāpeti nāma. **Tathāvidhan**ti Sakka Sabbaññubuddhā ca Paccekabuddhā ca bodhisattā ca paññavantaṁ kathentā evarūpaṁ puggalaṁ kathenti.

"Yo ve"ti gāthāya parena attano kataguṇaṁ jānātīti **kataññū.** Evaṁ ñatvā pana yenassa guṇo kato, tassa guṇaṁ paṭikaronto **katavedī** nāma. **Dukhitassā**ti attano sahāyassa dukkhappattassa dukkhaṁ attani āropetvā yo tassa uppannakiccaṁ sahatthena sakkaccaṁ karoti, Buddhādayo evarūpaṁ sappurisaṁ nāma kathenti. Apica sappurisā nāma kataññū katavedino hontīti **Satapattajātaka**[2]**Cūḷahaṁsajātaka**[3] **Mahāhaṁsajātakādīni**[4] kathetabbāni. **Etehi sabbehī**ti sakka yo etehi heṭṭhā vuttehi sīlādīhi sabbehipi guṇehi upeto. **Saddho**ti okappanasaddhāya samannāgato. **Mudū**ti piyabhāṇī. **Saṁvibhāgī**ti sīlasaṁvibhāgadānasaṁvibhāgābhiratattā saṁvibhāgī. Yācakānaṁ vacanaṁ ñatvā dānavasena **vadaññū.** Catūhi saṅgahavatthūhi tesaṁ tesaṁ saṅgaṇhanato **saṅgāhakaṁ,** madhuravacanatāya **sakhilaṁ,** maṭṭhavacanatāya **saṇhavācaṁ** tathāvidhaṁ nu puggalaṁ adhigatayasasobhaggasaṅkhātā[5] sirī no jahāti, nāssa sirī vinassatīti.

Evaṁ mahāsatto gaganatale puṇṇacandaṁ uṭṭhāpento viya cattāro pañhe vissajjesi. Tato paraṁ sesapañhānaṁ pucchā ca vissajjanañca hoti—

---

1. Khalitāpi (Sī, Syā, I) 2. Khu 5. 83 piṭṭhe. 3. Khu 5. 326 piṭṭhe.
4. Khu 6. 90 piṭṭhe. 5. Adhigatayasaggalābhaggasaṅkhātā (Sī, Syā)

80. “Subhāsitaṁ te anumodiyāna,
Aññaṁ taṁ pucchāmi tadiṅgha brūhi.
Sīlaṁ siriñcāpi satañca dhammaṁ,
Paññañca kaṁ seṭṭhataraṁ vadanti.

81. Paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti,
Nakkhattarājāriva tārakānaṁ.
Sīlaṁ sirī cāpi satañca dhammo,
Anvāyikā paññavato bhavanti.

82. Subhāsitaṁ te anumodiyāna,
Aññaṁ taṁ pucchāmi tadiṅgha brūhi.
Kathaṁkaro kintikaro kimācaraṁ,
Kiṁ sevamāno labhatīdha paññaṁ.
Paññāya dānippaṭipadaṁ vadehi,
Kathaṁkaro paññavā hoti macco.

83. Sevetha vuddhe nipuṇe bahussute,
Uggāhako ca paripucchako siyā.
Suṇeyya sakkacca subhāsitāni,
Evaṁkaro paññavā hoti macco.

84. Sa paññavā kāmaguṇe avekkhati,
Aniccato dukkhato rogato ca.
Evaṁ vipassī pajahāti chandaṁ,
Dukkhesu kāmesu mahabbhayesu.

85. Sa vītarāgo pavineyya dosaṁ,
Mettaṁ cittaṁ bhāvaye appamāṇaṁ.
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṁ,
Anindito brahmamupeti ṭhānan”ti.

Tattha **sīlan**ti ācārasīlaṁ. **Sirin**ti issariyasiriṁ. **Satañca dhamman**ti sappurisadhammaṁ. **Paññan**ti supaññaṁ. Evaṁ imesaṁ catunnaṁ dhammānaṁ kataraṁ dhammaṁ seṭṭhataraṁ vadantīti pucchati. **Paññā hī**ti sakka etesu catūsu dhammesu yā esā

paññā nāma, sāva seṭṭhā, iti Buddhādayo kusalā vadanti. Yathā hi tārakagaṇā candaṁ parivārenti, candova tesaṁ uttamo. Evaṁ sīlañca sirī cāpi satañca dhammoti ete tayopi anvāyikā **paññavato bhavanti** paññavantameva anugacchanti, paññāya eva parivārā hontīti attho.

"Kathaṁkaro"ti-ādīni aññamaññavevacanāneva. **Kathaṁkaro**ti kiṁ nāma kammaṁ karonto kiṁ ācaranto kiṁ sevamāno bhajamāno payirupāsamāno idhaloke paññaṁ labhati, paññāyameva[1] paṭipadaṁ vadehi, jānitukāmomhi, kathaṁkaro macco paññavā nāma hotīti pucchati. **Vuddhe**ti paññāvuddhippatte paṇḍite. **Nipuṇe**ti sukhumakāraṇajānanasamatthe. **Evaṁkaro**ti yo puggalo evaṁ vuttappakāre puggale sevati bhajati payirupāsati, Pāḷiṁ uggaṇhāti, punappunaṁ atthaṁ pucchati, pāsāṇe lekhaṁ khaṇanto viya kañcananāḷiyā sīhavasaṁ sampaṭicchanto viya ohitasoto sakkaccaṁ subhāsitāni suṇāti, ayaṁ evaṁkaro macco paññavā hotīti.

Evaṁ mahāsatto pācīnalokadhātuto sūriyaṁ uṭṭhāpento viya paññāya paṭipadaṁ kathetvā idāni tassā paññāya guṇaṁ kathento **"sa paññavā"**ti-ādimāha. Tattha **kāmaguṇe**ti kāmakoṭṭhāse hutvā abhāvaṭṭhena **aniccato,** diṭṭhadhammikasamparāyikānaṁ dukkhānaṁ vatthubhāvena **dukkhato,** aṭṭhanavutiyā rogamukhānaṁ kāme nissāya uppattisambhavena **rogato ca avekkhati** oloketi, so **evaṁ vipassī** etehi kāraṇehi kāmānaṁ aniccāditaṁ passanto "kāme nissāya uppajjanakadukkhānaṁ anto natthi, kāmānaṁ pahānameva sukhan"ti viditvā dukkhesu kāmesu mahabbhayesu chandaṁ pajahāti. **Sa vītarāgo**ti sakka so puggalo evaṁ vītarāgo navāghātavatthuvasena uppajjanakasabhāvadosaṁ vinetvā mettacittaṁ bhāveyya, appamāṇasattārammaṇattā appamāṇaṁ taṁ bhāvetvā aparihīnajjhāno agarahito brahmaloke uppajjatīti.

Evaṁ mahāsatte kāmānaṁ dosaṁ kathenteyeva tesaṁ tiṇṇampi rājūnaṁ sabalakāyānaṁ tadaṅgappahānena pañcakāmaguṇarāgo pahīno. Taṁ ñatvā mahāsatto tesaṁ pahaṁsanavasena gāthamāha—

1. Paññāya me (Sī)

86. “Mahatthiyaṁ āgamanaṁ ahosi,
Tavamaṭṭhakā Bhīmarathassa cāpi.
Kāliṅgarājassa ca uggatassa,
Sabbesa vo kāmarāgo pahīno”ti.

Tattha **mahatthiyan**ti mahatthaṁ[1] mahāvipphāraṁ mahājutikaṁ. **Tavamaṭṭhakā**ti tava aṭṭhakā. **Pahīno**ti tadaṅgappahānena pahīno.

Taṁ sutvā rājāno mahāsattassa thutiṁ karontā gāthamāhaṁsu—

87. “Evametaṁ paracittavedi,
Sabbesa no kāmarāgo pahīno.
Karohi okāsamanuggahāya,
Yathā gatiṁ te abhisambhavemā”ti.

Tattha **anuggahāyā**ti pabbajjatthāya okāsaṁ no karohi. Yathā mayaṁ pabbajitvā tava gatiṁ nipphattiṁ abhisambhavema pāpuṇeyyāma, tayā paṭividdhaguṇaṁ paṭivijjheyyāmāti vadiṁsu.

Atha nesaṁ okāsaṁ karonto mahāsatto itaraṁ gāthamāha—

88. “Karomi okāsamanuggahāya,
Tathā hi vo kāmarāgo pahīno.
Pharātha kāyaṁ vipulāya pītiyā,
Yathā gatiṁ me abhisambhavethā”ti.

Tattha **pharātha kāyan**ti jhānapītiyā vipulāya kāyaṁ pharathāti.

Taṁ sutvā te sampaṭicchantā gāthamāhaṁsu—

89. “Sabbaṁ karissāma tavānusāsaniṁ,
Yaṁ yaṁ tuvaṁ vakkhasi bhūripañña.
Pharāma kāyaṁ vipulāya pītiyā,
Yathā gatiṁ te abhisambhavemā”ti.

Atha nesaṁ sabalakāyānaṁ mahāsatto pabbajjaṁ dāpetvā isigaṇaṁ uyyojento gāthamāha—

---

1. Mahiddhiyanti mahanta-iddhiyaṁ (Sī, Syā), mahiddhiyanti mahatthaṁ (I)

90. “Katāya vacchassa kisassa pūjā,
Gacchantu bhonto isayo sādhurūpā.
Jhāne ratā hotha sadā samāhitā,
Esā ratī pabbajitassa seṭṭhā”ti.

Tattha **gacchantū**ti attano attano vasanaṭṭhānāni gacchantu.

Isayo tassa Sarabhaṅgasatthuno vacanaṁ sirasā sampaṭicchitvā vanditvā ākāsaṁ uppatitvā sakāni vasanaṭṭhānāni gamiṁsu. Sakkopi uṭṭhāyāsanā mahāsattassa thutiṁ katvā añjaliṁ paggayha sūriyaṁ namassanto viya mahāsattaṁ namassamāno sapariso pakkāmi. Etamatthaṁ viditvā Satthā imā gāthāyo abhāsi—

91. “Sutvāna gāthā paramatthasaṁhitā,
Subhāsitā isinā paṇḍitena.
Te vedajātā anumodamānā,
Pakkāmu devā devapuraṁ yasassino.

92. Gāthā imā atthavatī subyañjanā,
Subhāsitā isinā paṇḍitena.
Yo kocimā aṭṭhikatvā suṇeyya,
Labhetha pubbāpariyaṁ visesaṁ.
Laddhāna pubbāpariyaṁ visesaṁ,
Adassanaṁ maccurājassa gacche”ti.

Tattha **paramatthasaṁhitā**ti aniccādidīpanena nibbānanissitā. **Gāthā imā**ti idaṁ Satthā Sarabhaṅgasatthuno nibbānadāyakaṁ subhāsitaṁ vaṇṇento āha. Tattha **atthavatī**ti nibbānadāyakaṭṭhena paramatthanissitā. **Subyañjanā**ti parisuddhabyañjanā. **Subhāsitā**ti sukathitā[1]. **Aṭṭhikatvā**ti attano atthikabhāvaṁ katvā atthiko hutvā sakkaccaṁ suṇeyya. **Pubbāpariyan**ti paṭhamajjhānaṁ pubbaviseso, dutiyajjhānaṁ aparaviseso. Dutiyajjhānaṁ pubbaviseso, tatiyajjhānaṁ aparavisesoti evaṁ aṭṭhasamāpatticatumaggavasena pubbāparabhāvena ṭhitaṁ visesaṁ. **Adassanan**ti pariyosāne

1. Subhāsitāti susotabbaṁ katvā bhāsitā kathitā (Sī, Syā)

aparavisesaṁ arahattaṁ labhitvā nibbānaṁ pāpuṇeyya. Nibbānappatto hi puggalo maccurājassa adassanaṁ gato nāma hotīti.

Evaṁ Satthā arahattena desanāya kūṭaṁ gaṇhitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Moggallānassa āḷāhane pupphavassaṁ vassī"ti vatvā saccāni pakāsetvā jātakaṁ samodhānento āha—

93. "Sālissaro Sāriputto, Meṇḍissaro ca Kassapo.
Pabbato Anuruddho ca, Kaccāyano ca Devalo.

94. Anusisso ca Ānando, Kisavaccho ca Kolito.
Nārado Udāyitthero, parisā Buddhaparisā[1].
Sarabhaṅgo Lokanātho, evaṁ dhāretha jātakan"ti.

Sarabhaṅgajātakavaṇṇanā dutiyā.

---

3. Alambusājātakavaṇṇanā (523)

Athabravīti idaṁ Satthā Jetavane viharanto purāṇadutiyikāpalobhanaṁ ārabbha kathesi. Vatthu **Indriyajātake**[2] vitthāritameva. Satthā pana taṁ bhikkhuṁ "saccaṁ kira tvaṁ bhikkhu ukkaṇṭhitosī"ti pucchitvā "saccaṁ bhante"ti vutte "kena ukkaṇṭhāpitosī"ti vatvā "purāṇadutiyikāyā"ti vutte "bhikkhu esā itthī tuyhaṁ anatthakārikā, tvaṁ etaṁ nissāya jhānaṁ nāsetvā tīṇi saṁvaccharāni mūḷho visaññī[3] nipajjitvā uppannāya saññāya mahāparidevaṁ paridevī"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatte rajjaṁ kārente bodhisatto Kāsiraṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto sabbasippesu nipphattiṁ patvā isipabbajjaṁ pabbajitvā araññāyatane vanamūlaphalāhāro yāpesi. Athekā migī tassa passāvaṭṭhāne sambhavamissakaṁ tiṇaṁ khāditvā udakaṁ pivi. Ettakeneva ca tasmiṁ paṭibaddhacittā gabbhaṁ paṭilabhitvā tato paṭṭhāya katthaci agantvā tattheva tiṇaṁ khāditvā assamassa sāmanteyeva

---

1. Nārado Puṇṇo Mantānīputto, sesaparisā Buddhaparisā (Sī, Syā)
2. Khu 5. 182 piṭṭhe.
3. Visañño (Ka)

vicarati. Mahāsatto pariggaṇhanto taṁ kāraṇaṁ aññāsi. Sā aparabhāge manussadārakaṁ vijāyi. Mahāsatto taṁ puttasinehena paṭijaggi, "Isisiṅgo"tissa nāmaṁ akāsi. Atha naṁ mahāsatto viññutappattaṁ pabbājetvā attano mahallakakāle taṁ ādāya nārivanaṁ nāma gantvā "tāta imasmiṁ Himavante imehi pupphehi sadisā itthiyo nāma honti, tā attano vasaṁ gate mahāvināsaṁ pāpenti, na tāsaṁ vasaṁ nāma gantuṁ vaṭṭatī"ti ovaditvā aparabhāge brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Isisiṅgopi jhānakīḷaṁ kīḷanto Himavantappadese vāsaṁ kappesi. Ghoratapo paramadhitindriyo[1] ahosi. Athassa sīlatejena Sakkassa bhavanaṁ kampi, Sakko āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā "ayaṁ maṁ Sakkattā cāveyya, ekaṁ accharaṁ pesetvā sīlamassa bhindāpessāmī"ti sakaladevalokaṁ upaparikkhanto attano aḍḍhateyyakoṭisaṅkhānaṁ paricārikānaṁ majjhe ekaṁ Alambusaṁ nāma accharaṁ ṭhapetvā aññaṁ tassa sīlaṁ bhindituṁ samatthaṁ adisvā taṁ pakkosāpetvā tassa sīlabhedaṁ kātuṁ āṇāpesi. Tamatthaṁ āvikaronto Satthā paṭhamaṁ gāthamāha—

95. "Athabravi brahā indo, vatrabhū jayataṁ pitā.
Devakaññaṁ parābhetvā, Sudhammāyaṁ Alambusan"ti.

Tattha **brahā**ti mahā. **Vatrabhū**ti vatrassa nāma asurassa abhibhavitā. **Jayataṁ pitā**ti jayantānaṁ jayappattānaṁ sesānaṁ tettiṁsāya devaputtānaṁ pitukiccasādhanena pitā. **Parābhetvā**ti hadayaṁ bhinditvā olokento viya taṁ "paṭibalā ayan"ti ñatvāti attho. **Sudhammāyan**ti Sudhammāyaṁ devasabhāyaṁ.

Paṇḍukambalasilāsane nisinno taṁ Alambusaṁ pakkosāpetvā idamāha—

96. "Misse devā taṁ yācanti, Tāvatiṁsā sa-indakā.
Isippalobhane gaccha, Isisiṅgaṁ Alambuse"ti.

1. Paramajitindriyo (Sī, Syā), parimāritindriyo (I)

Tattha **misse**ti taṁ ālapati, idañca tassā nāmaṁ, sabbā panitthiyo purise kilesamissanena missanato "Missā"ti vuccanti, tena sādhāraṇena guṇanāmenālapanto evamāha. **Isippalobhane**ti[1] isīnaṁ palobhanasamatthe. **Isisiṅgan**ti tassa kira matthake migasiṅgākārena dve cūḷā uṭṭhahiṁsu, tasmā evaṁ vuccati.

Iti Sakko "gaccha Isisiṅgaṁ upasaṅkamitvā attano vasaṁ ānetvā sīlamassa bhindā"ti Alambusaṁ āṇāpesi.

97. "Purāyaṁ amhe acceti, vattavā brahmacariyavā.
Nibbānābhirato vuddho, tassa maggāni āvarā"ti—

vacanaṁ āha.

Tattha **purāyan**ti ayaṁ tāpaso vattasampanno ca brahmacariyavā ca, so panesa dīghāyukatāya nibbānasaṅkhāte magge abhirato guṇavuddhiyā ca vuddho. Tasmā yāva esa amhe nātikkamati, na abhibhavitvā imamhā ṭhānā cāveti, tāvadeva tvaṁ gantvā tassa devalokagamanāni maggāni āvara, yathā idha nāgacchati, evaṁ karohīti attho.

Taṁ sutvā Alambusā gāthādvayamāha—

98. "Devarāja kimeva tvaṁ, mameva tuvaṁ sikkhasi.
Isippalobhane gaccha, santi aññāpi accharā.

99. Mādisiyo pavarā ceva, asoke Nandane vane.
Tāsampi hotu pariyāyo, tāpi yantu palobhanā"ti.

Tattha **kimeva tvan**ti kiṁnāmetaṁ tvaṁ karosīti dīpeti. **Mameva tuvaṁ sikkhasī**ti imasmiṁ sakaladevaloke mameva tuvaṁ ikkhasi, aññaṁ na passasīti adhippāyena vadati. **Sa**-kāro panettha byañjanasandhikaro. **Isippalobhane gacchā**ti kiṁkāraṇā maññeva evaṁ vadesīti adhippāyo. **Pavarā cevā**ti mayā uttaritarā ceva. **Asoke**ti sokarahite. **Nandane**ti nandijanake. **Pariyāyo**ti gamanavāro.

1. Isipalobhiketi (Sī, Syā), isiṁ palobhiketi (I)

Tato Sakko tisso gāthāyo abhāsi—

100. "Addhā hi saccaṁ bhaṇasi, santi aññāpi accharā.
Tādisiyo pavarā ceva, asoke Nandane vane.

101. Na tā evaṁ pajānanti, pāricariyaṁ pumaṁ gatā.
Yādisaṁ tvaṁ pajānāsi, nāri sabbaṅgasobhane.

102. Tvameva gaccha kalyāṇi, itthīnaṁ pavarā casi.
Taveva vaṇṇarūpena, savasamānayissasī"ti.

Tattha **pumaṁ gatā**ti purisaṁ upasaṅkamantā samānā purisapalobhinipāricariyaṁ na jānanti. **Vaṇṇarūpenā**ti sarīravaṇṇena ceva rūpasampattiyā ca. **Savasamānayissasī**ti taṁ tāpasaṁ attano vasaṁ ānessasīti.

Taṁ sutvā Alambusā dve gāthā abhāsi—

103. "Na vāhaṁ na gamissāmi, devarājena pesitā.
Vibhemi cetaṁ āsāduṁ, uggatejo hi brāhmaṇo.

104. Aneke nirayaṁ pattā, isimāsādiyā janā.
Āpannā mohasaṁsāraṁ, tasmā lomāni haṁsaye"ti.

Tattha **na vāhan**ti na ve ahaṁ. **Vibhemī**ti[1] bhāyāmi. **Āsādun**ti āsādituṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—nāhaṁ deva tayā pesitā na gamissāmi, apicāhaṁ taṁ isiṁ sīlabhedanatthāya allīyituṁ bhāyāmi, uggatejo hi soti. **Āsādiyā**ti āsādetvā. **Mohasaṁsāran**ti mohena saṁsāraṁ, mohena isiṁ palobhetvā saṁsāraṁ āpannā vaṭṭadukkhe patiṭṭhitā sattā gaṇanapathaṁ atikkantā. **Tasmā**ti tena kāraṇena. **Lomāni haṁsaye**ti ahaṁ lomāni uṭṭhapemi, "tassa kirāhaṁ sīlaṁ bhindissamī"ti cintayamānāya me lomāni pahaṁsantīti vadati.

105. "Idaṁ vatvāna pakkāmi, accharā kāmavaṇṇinī.
Missā missitumicchantī, Isisiṅgaṁ Alambusā.

1. Vihemīti (I)

106. Sā ca taṁ vanamogayha, Isisiṅgena rakkhitaṁ.
Bimbijālakasañchannaṁ, samantā addhayojanaṁ.

107. Pātova pātarāsamhi, udaṇhasamayaṁ pati.
Aggiṭṭhaṁ parimajjantaṁ, Isisiṅgaṁ upāgamī"ti—

imā abhisambuddhagāthā.

Tattha **pakkāmī**ti tena hi devarāja āvajjeyyāsi manti attano sayanagabbhaṁ pavisitvā alaṅkaritvā Isisiṅgaṁ kilesena missituṁ icchantī pakkāmi, bhikkhave sā accharā tassa assamaṁ gatāti. **Bimbijālakasañchannan**ti[1] rattaṅkuravanena[2] sañchannaṁ. **Pātova pātarāsamhī**ti bhikkhave pātarāsavelāya pātova pageyeva atipageva[3]. **Udaṇhasamayaṁ patī**ti sūriyuggamanavelāyameva. **Aggiṭṭhan**ti aggisālaṁ. Rattiṁ padhānamanuyuñjitvā pātova nhatvā udakakiccaṁ katvā paṇṇasālāyaṁ thokaṁ jhānasukhena vītināmetvā nikkhamitvā aggisālaṁ sammajjantaṁ taṁ Isisiṅgaṁ sā upāgami, itthivilāsaṁ dassentī tassa purato aṭṭhāsi.

Atha naṁ tāpaso pucchanto āha—

108. "Kā nu vijjurivābhāsi, osadhī viya tārakā.
Vicittahatthābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.

109. Ādiccavaṇṇasaṅkāsā, hemacandanagandhīnī.
Saññatūrū mahāmāyā, kumārī cārudassanā.

110. Vilaggā mudukā suddhā, pādā te suppatiṭṭhitā.
Gamanā kāmanīyā te, harantiyeva me mano.

111. Anupubbā ca te ūrū, nāganāsasamūpamā.
Vimaṭṭhā tuyhaṁ sussoṇī, akkhassa phalakaṁ yathā.

112. Uppalasseva kiñjakkhā, nābhi te sādhusaṇṭhitā.
Purā kaṇhañjanasseva, dūrato patidissati.

---

1. Bimbajālakasañchannanti (Ka), bimbajālarattasañchannanti (Syā)
2. Rattakuravakavanena (Sī, Syā, I)
3. Kīva pageti (Sī, Syā, I)

113. Duvidhā jātā urajā, avaṇṭā sādhupaccudā.
Payodharā apatitā, aḍḍhalābusamā thanā.

114. Dīghā kambutalābhāsā, gīvā eṇeyyakā yathā.
Paṇḍarāvaraṇā vaggu, catutthamanasannibhā.

115. Uddhaggā ca adhaggā ca, dumaggaparimajjitā.
Duvijā nelasambhūtā, dantā tava sudassanā.

116. Apaṇḍarā lohitantā, jiñjūkaphalasannibhā.
Āyatā ca visālā ca, nettā tava sudassanā.

117. Nātidīghā susammaṭṭhā, kanakabyāsamocitā.
Uttamaṅgaruhā tuyhaṁ, kesā candanagandhikā.

118. Yāvatā kasigorakkhā, vāṇijānaṁ ca yā gati.
Isīnañca parakkantaṁ, saññatānaṁ tapassinaṁ.

119. Na te samasamaṁ passe, asmiṁ pathavimaṇḍale.
Ko vā tvaṁ kassa vā putto, kathaṁ jānemu taṁ mayan"ti.

Tattha **vicittahatthābharaṇā**ti vicittehi hatthābharaṇehi samannāgatā. **Hemacandanagandhinī**ti suvaṇṇavaṇṇacandanagandhavilepanā. **Saññatūrū**ti suvaṭṭitaghana-ūru sampanna-ūrulakkhaṇā. **Vilaggā**ti[1] saṁkhittamajjhā. **Mudukā**ti mudu sukhumālā. **Suddhā**ti nimmalā. **Suppatiṭṭhitā**ti samaṁ pathaviṁ phusantā suṭṭhu patiṭṭhitā. **Gamanā**ti gacchamānā. **Kāmanīyā**ti kantā kāmitabbayuttakā. **Harantiyeva me mano**ti ete evarūpena paramena itthivilāsena caṅkamantiyā tava pādā mama cittaṁ harantiyeva. **Vimaṭṭhā**ti visālā. **Sussoṇī**ti sundarasoṇī. **Akkhassā**ti sundaravaṇṇassa akkhassa suvaṇṇaphalakaṁ viya visālā te soṇīti vadati. **Uppalasseva kiñjakkhā**ti nīluppalakaṇṇikā viya. **Kaṇhañjanassevā**ti sukhumakaṇhalomacittattā[2] evamāha.

"Duvidhā"tigāthaṁ thane vaṇṇayanto āha. Te hi dve hutvā ure jātā vaṇṭassa abhāvā **avaṇṭā,** ure laggā eva[3] hutvā suṭṭhu

1. Vilākāti (Sī, Syā, I) 2. Sukhumakaṇhalomācitattā (Sī, Syā, I) 3. Vaṭṭā (Ka)

nikkhantattā **sādhupaccudā,** payassa dhāraṇato **payodharā, apatitā**ti na patitā, amilātatāya vā alambanatāya[1] vā na anto paviṭṭhāti apatitā, suvaṇṇaphalake ṭhapitasuvaṇṇamayavaṭṭa-alābuno aḍḍhena sadisatāya **aḍḍhalābusamā thanā. Eṇeyyakā yathā**ti eṇīmigassa hi dīghā ca vaṭṭā ca gīvā sobhati yathā, evaṁ tava gīvā thokaṁ dīghā. **Kambutalābhāsā**ti suvaṇṇāliṅgatalasannibhā gīvāti attho. **Paṇḍarāvaraṇā**ti dantāvaraṇā. **Catutthamanasannibhā**ti catutthamano vuccati catutthamanavatthubhūtā jivhā. Abhirattabhāvena jivhāsadisaṁ te oṭṭhapariyosānanti vadati. **Uddhaggā**ti heṭṭhimadantā[2]. **Adhaggā**ti uparimadantā[3]. **Dumaggaparimajjitā**ti dantakaṭṭhaparimajjitā parisuddhā. **Duvijā**ti dvijā. **Nelasambhūtā**ti niddosesu hanumaṁsapariyosānesu sambhūtā.

Apaṇḍarāti kaṇhā. **Lohitantā**ti rattapariyantā. **Jiñjūkaphalasannibhā**ti rattaṭṭhāne jiñjukaphalasadisā. **Sudassanā**ti passantānaṁ atittikarā pañcapasādasamannāgatā. **Nātidīghā**ti pamāṇayuttā. **Susammaṭṭhā**ti suṭṭhu sammaṭṭhā. **Kanakabyāsamocitā**ti[4] kanakabyā vuccati suvaṇṇaphaṇikā[5], tāya gandhatelaṁ ādāya paharitā suracitā. **Kasigorakkhā**ti iminā kasiñca gorakkhañca nissāya jīvanakasatte dasseti. **Yā gatī**ti yattakā nipphatti. **Parakkantan**ti yattakaṁ isīnaṁ parakkantaṁ, vitthārīkatā imasmiṁ Himavante yattakā isayo vasantīti attho. **Na te samasaman**ti tesu sabbesu ekampi rūpalīḷāvilāsādisamatāya tayā samānaṁ na passāmi. **Ko vā tvan**ti idaṁ tassā itthibhāvaṁ jānanto[6] purisavohāravasena pucchati.

Evaṁ pādato paṭṭhāya yāva kesā attano vaṇṇaṁ bhāsante tāpase Alambusā tuṇhī hutvā tassā kathāya[7] yathānusandhiṁ gatāya tassa sammūḷhabhāvaṁ ñatvā gāthamāha—

120. "Na pañhakālo bhaddante, kassapevaṁ gate sati.
Ehi samma ramissāma, ubho asmākamassame.
Ehi taṁ upagūhissaṁ, ratīnaṁ kusalo bhavā"ti.

---

1. Anabbhuṇṇatatāya (Sī, Syā, I)
2. Uparimadantā (Sī, Syā)
3. Heṭṭhimadantā (Sī, Syā)
4. Kanakaggāsamocitāti (I)
5. Suvaṇṇaphalikā (Syā, Ka)
6. Najānantopi (I)
7. Gāthāya (Ka)

Tattha **kassapevaṁ gate satī**ti Kassapagotta evaṁ tava citte pavatte sati pañhakālo na hoti. **Sammā**ti vayassa, piyavacanālapanametaṁ. **Ratīnan**ti pañcakāmaguṇaratīnaṁ.

Evaṁ vatvā Alambusā cintesi "nāyaṁ mayi ṭhitāya hatthapāsaṁ āgamissati, gacchantī viya bhavissāmī"ti. Sā itthimāyākusalatāya tāpasaṁ anupasaṅkamitvā[1] āgatamaggābhimukhī pāyāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

121. "Idaṁ vatvāna pakkāmi, accharā kāmavaṇṇinī.
Missā missitumicchantī, isisiṅgaṁ Alambusā"ti.

Atha naṁ tāpaso gacchantiṁ disvā "ayaṁ gacchatī"ti attano dandhaparakkamaṁ mandagamanaṁ chinditvā vegena dhāvitvā kesesu hatthena parāmasi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

122. "So ca vegena nikkhamma, chetvā dandhaparakkamaṁ.
Tamuttamāsu veṇīsu, ajjhappatto parāmasi.

123. Tamudāvatta kalyāṇī, palissaji susobhanā.
Cavitamhi brahmacariyā, yathā taṁ atha tositā.

124. Manasā agamā indaṁ, vasantaṁ nandane vane.
Tassā saṅkappamaññāya, Maghavā devakuñjaro.

125. Pallaṅkaṁ pahiṇī khippaṁ, sovaṇṇaṁ sopavāhanaṁ.
Sa-uttaracchadapaññāsaṁ, sahassapaṭiyatthataṁ.

126. Tamenaṁ tattha dhāresi, ure katvāna sobhanā.
Yathā ekamuhuttaṁva, tīṇi vassāni dhārayi.

127. Vimado tīhi vassehi, pabujjhitvāna brāhmaṇo.
Addasāsi haritarukkhe, samantā aggiyāyanaṁ.

128. Navapattavanaṁ phullaṁ, kokilaggaṇaghositaṁ.
Samantā paviloketvā, rudaṁ assūni vattayi.

---

1. Kampetvā (Sī, I)

129. Na juhe na jape mante, aggihuttaṁ pahāpitaṁ.
Ko nu me pāricariyāya, pubbe cittaṁ palobhayi.

130. Araññe me viharato, yo me tejā ha Sambhutaṁ.
Nānāratanaparipūraṁ, nāvaṁva gaṇhi aṇṇave"ti.

Tattha **ajjhappatto**ti sampatto. **Tamudāvatta kalyāṇī**ti taṁ kese parāmasitvā ṭhitaṁ isiṁ udāvattitvā nivattitvā kalyāṇadassanā sā suṭṭhu sobhanā. **Palissajī**ti āliṅgi. **Cavitamhi brahmacariyā, yathā taṁ atha tositā**ti bhikkhave tassa isino tāvadeva jhānaṁ antaradhāyi. Tasmiṁ tamhā jhānā brahmacariyā cavite yathā taṁ sakkena patthitaṁ, tatheva ahosi. Atha sakkassa patthanāya samiddhabhāvaṁ viditvā sā devakaññā tositā, tassa tena brahmacariyavināsena sañjanitapītipāmojjāti attho.

Manasā agamāti sā taṁ āliṅgitvā ṭhitā "aho vata Sakko pallaṅkaṁ me peseyyā"ti evaṁ pavattena manasā indaṁ agamā. **Nandane vane**ti nandijananasamatthatāya Nandanavanasaṅkhāte Tāvatiṁsabhavane vasantaṁ. **Devakuñjaro**ti devaseṭṭho. **Pahiṇī**ti pesesi. "Pāhiṇī"tipi pāṭho. **Sopavāhanan**ti saparivāraṁ. **Sa-uttaracchadapaññāsan**ti paññāsāya uttaracchadehi paṭicchāditaṁ. **Sahassapaṭiyatthatan**ti sahassadibbakojavatthataṁ. **Tamenaṁ tatthā**ti taṁ Isisiṅgaṁ tattha dibbapallaṅke nisinnā sā ure katvā dhāresi. **Tīṇi vassānī**ti ekamuhuttaṁ viya manussagaṇanāya tīṇi vassāni taṁ ure nipajjāpetvā tattha nisinnā dhāresi.

Vimadoti nimmado vigatasaññabhāvo. So hi tīṇi saṁvaccharāni visañño sayitvā pacchā paṭiladdhasañño pabujjhi. Tasmiṁ pabujjhamāne hatthādiphandanaṁ disvāva Alambusā tassa pabujjhanabhāvaṁ ñatvā pallaṅkaṁ antaradhāpetvā sayampi antarahitā aṭṭhāsi. **Addasāsī**ti so assamapadaṁ olokento "kena nu khomhi sīlavināsaṁ pāpito"ti cintetvā mahantena saddena paridevamāno addasāsi. **Haritarukkhe**ti aggiyāyanasaṅkhātaṁ aggisālaṁ samantā parivāretvā ṭhite haritapattarukkhe. **Navapattavanan**ti taruṇehi navapattehi sañchannaṁ vanaṁ. **Rudan**ti paridevanto.

Na juhe na jape manteti ayamassa paridevanagāthā. **Pahāpitan**ti hāpitaṁ, **pa**-kāro upasaggamattaṁ. **Pāricariyāyā**ti ko nu kilesapāricariyāya ito pubbe mama cittaṁ palobhayīti paridevati. **Yo me tejā ha sambhutan**ti **ha**-kāro nipātamattaṁ. Yo mama samaṇatejena sambhūtaṁ jhānaguṇaṁ nānāratanaparipuṇṇaṁ mahantaṁ mahaṇṇave nāvaṁ viya gaṇhi, vināsaṁ pāpesi, ko nāmesoti paridevatīti.

Taṁ sutvā Alambusā cintesi "sacāhaṁ na kathessāmi, ayaṁ me abhisapissati, handassa kathessāmī"ti. Sā dissamānena kāyena ṭhatvā gāthamāha—

131. "Ahaṁ te pāricariyāya, devarājena pesitā.
Avadhiṁ cittaṁ cittena, pamādo tvaṁ na bujjhasī"ti.

So tassā kathaṁ sutvā pitarā dinna-ovādaṁ saritvā "pitu vacanaṁ akatvā mahāvināsaṁ pattomhī"ti paridevanto catasso gāthāyo abhāsi—

132. "Imāni kira maṁ tāto, Kassapo anusāsati.
Kamalāsadisitthiyo, tāyo bujjhesi māṇava.

133. Uregaṇḍāyo bujjhesi, tāyo bujjhesi māṇava.
Iccānusāsi maṁ tāto, yathā maṁ anukampako.

134. Tassāhaṁ vacanaṁ nākaṁ, pitu vuddhassa sāsanaṁ.
Araññe nimmanussamhi, svajja jhāyāmi ekako.

135. Sohaṁ tathā karissāmi, dhiratthu jīvitena me.
Puna vā tādiso hessaṁ, maraṇaṁ me bhavissatī"ti.

Tattha **imānī**ti imāni vacanāni. **Kamalāsadisitthiyo**ti kamalā vuccati nāripupphalatā, tāsaṁ pupphasadisā itthiyo. **Tāyo bujjhesi māṇavā**ti māṇava tvaṁ tāyo jāneyyāsi, ñatvā dassanapathaṁ agantvā palāpeyyāsīti yāni evarūpāni vacanāni tadā maṁ tāto anusāsati, imāni kira tānīti. **Uregaṇḍāyo**ti uramhi dvīhi gaṇḍehi samannāgatā. **Tāyo bujjhesi māṇavā**ti māṇava tāyo

attano vasaṁ gate vināsaṁ pāpentīti tvaṁ jāneyyāsi. **Nākan**ti nākariṁ. **Jhāyāmī**ti pajjhāyāmi paridevāmi. **Dhiratthu jīvitena me**ti dhiratthu garahitaṁ mama jīvitaṁ, jīvitena me ko attho. **Puna vā**ti tathā karissāmi, yathā puna vā tādiso bhavissāmi, naṭṭhaṁ jhānaṁ uppādetvā vītarāgo bhavissāmi, maraṇaṁ vā me bhavissatīti.

So kāmarāgaṁ pahāya puna jhānaṁ uppādesi. Athassa samaṇatejaṁ disvā jhānassa ca uppāditabhāvaṁ ñatvā Alambusā bhītā khamāpesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā dve gāthāyo abhāsi—

136. “Tassa tejaṁ vīriyañca, dhitiṁ ñatvā avaṭṭhitaṁ[1].
Sirasā aggahī pāde, Isisiṅgaṁ Alambusā.

137. Mā me kujjha mahāvīra, mā me kujjha mahā-ise.
Mahā attho mayā ciṇṇo, tidasānaṁ yasassinaṁ.
Tayā pakampitaṁ āsi, sabbaṁ devapuraṁ tadā”ti.

Atha naṁ so “khamāmi te bhadde, yathāsukhaṁ gacchā”ti vissajjento gāthamāha—

138. “Tāvatiṁsā ca ye devā, tidasānañca Vāsavo.
Tvañca bhadde sukhī hohi, gaccha kaññe yathāsukhan”ti.

Sā taṁ vanditvā teneva suvaṇṇapallaṅkena devapuraṁ gatā. Tamatthaṁ pakāsento Satthā tisso gāthāyo abhāsi—

139. “Tassa pāde gahetvāna, katvā ca naṁ padakkhiṇaṁ.
Añjaliṁ paggahetvāna, tamhā ṭhānā apakkami.

140. Yo ca tassāsi pallaṅko, sovaṇṇo sopavāhano.
Sa-uttaracchadapaññāso, sahassapaṭiyatthato.
Tameva pallaṅkamāruyha, agā devāna santike.

141. Tamokkamiva āyantiṁ, jalantiṁ vijjutaṁ yathā.
Patīto sumano vitto, devindo adadā varan”ti.

---

1. Suvaḍḍhitaṁ (Sī, Syā)

Tattha **okkamivā**ti dīpakaṁ viya. “Patīto”ti-ādīhi tuṭṭhākārova dassito **adadā varan**ti āgantvā vanditvā ṭhitāya tuṭṭho varaṁ adāsi.

Sā tassa santike varaṁ gaṇhantī osānagāthamāha—

142\. “Varañce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
Ni’sippalobhikā gacche, etaṁ Sakka varaṁ vare”ti.

Tassattho—Sakka devarāja sace me tvaṁ varaṁ ado, puna isipalobhikāya na gaccheyyaṁ, mā maṁ etadatthāya pahiṇeyyāsi, etaṁ varaṁ vare yācāmīti.

Satthā tassa bhikkhuno imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṁ samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā Alambusā purāṇadutiyikā ahosi, Isisiṅgo ukkaṇṭhitabhikkhu, pitā mahā-isi pana ahameva ahosinti.

Alambusājātakavaṇṇanā tatiyā.

---

4. Saṅkhāpālajātakavaṇṇanā (524)

Ariyāvakāsosīti idaṁ Satthā Jetavane viharanto uposathakammaṁ ārabbha kathesi. Tadā hi Satthā uposathike upāsake sampahaṁsetvā “porāṇakapaṇḍitā mahatiṁ nāgasampattiṁ pahāya uposathavāsaṁ upavasiṁsuyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṁ āhari.

Atīte Rājagahe Magadharājā nāma rajjaṁ kāresi. Tadā bodhisatto tassa rañño aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, “Duyyodhano”tissa nāmaṁ kariṁsu. So vayappatto Takkasilāyaṁ sabbasippāni uggaṇhitvā āgantvā pitu sippaṁ dassesi. Atha naṁ pitā rajje abhisiñcitvā isipabbajjaṁ pabbajitvā uyyāne vasi. Bodhisatto divasassa tikkhattuṁ pitu santikaṁ agamāsi. Tassa mahālābhasakkāro udapādi. So teneva palibodhena kasiṇaparikammamattampi kātuṁ asakkonto cintesi “mahā

me lābhasakkāro, na sakkā mayā idha vasantena imaṁ jaṭaṁ chindituṁ, puttassa me anārocetvāva aññattha gamissāmī”ti. So kiñci ajānāpetvā uyyānā nikkhamitvā Magadharaṭṭhaṁ atikkamitvā Mahisakaraṭṭhe Saṅkhapāladahato nāma nikkhantāya Kaṇṇaveṇṇāya[1] nadiyā nivattane Candakapabbataṁ upanissāya paṇṇasālaṁ katvā tattha vasanto kasiṇaparikammaṁ katvā jhānābhiññā nibbattetvā uñchācariyāya yāpesi. Tamenaṁ Saṅkhapālo nāma nāgarājā mahantena parivārena Kaṇṇaveṇṇanadito nikkhamitvā antarantarā upasaṅkamati. So tassa dhammaṁ desesi. Athassa putto pitaraṁ daṭṭhukāmo gataṭṭhānaṁ ajānanto anuvicārāpetvā “asukaṭṭhāne nāma vasatī”ti ñatvā tassa dassanatthāya mahantena parivārena tattha gantvā ekamante khandhavāraṁ nivāsetvā katipayehi amaccehi saddhiṁ assamapadābhimukho pāyāsi.

Tasmiṁ khaṇe Saṅkhapālo mahantena parivārena dhammaṁ suṇanto nisīdi. So taṁ rājānaṁ āgacchantaṁ disvā isiṁ vanditvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi. Rājā pitaraṁ vanditvā paṭisanthāraṁ katvā nisīditvā pucchi “bhante katararājā nāmesa tumhākaṁ santikaṁ āgato”ti. Tāta Saṅkhapālanāgarājā nāmesoti. So tassa sampattiṁ nissāya Nāgabhavane lobhaṁ katvā katipāhaṁ vasitvā pitu bhikkhāhāraṁ nibaddhaṁ dāpetvā attano nagarameva gantvā catūsu dvāresu dānasālāyo kāretvā sakalajambudīpaṁ saṅkhobhento dānaṁ datvā sīlaṁ rakkhitvā uposathakammaṁ katvā Nāgabhavanaṁ patthetvā āyupariyosāne Nāgabhavane nibbattitvā Saṅkhapālanāgarājā ahosi. So gacchante kāle tāya sampattiyā vippaṭisārī hutvā tato paṭṭhāya manussayoniṁ patthento uposathavāsaṁ vasi. Athassa Nāgabhavane vasantassa uposathavāso na sampajjati, sīlavināsaṁ pāpuṇāti. So tato paṭṭhāya Nāgabhavanā nikkhamitvā Kaṇṇaveṇṇāya nadiyā avidūre mahāmaggassa ca ekapadikamaggassa ca antare ekaṁ vammikaṁ parikkhipitvā uposathaṁ adhiṭṭhāya samādinnasīlo “mama cammamaṁsādīhi atthikā cammamaṁsādīni harantū”ti attānaṁ dānamukhe vissajjetvā vammikamatthake nipanno samaṇadhammaṁ karonto cātuddase pannarase vasitvā pāṭipade Nāgabhavanaṁ gacchati.

1. Kaṇṇapeṇṇāya (I)

Tasmiṁ ekadivasaṁ evaṁ sīlaṁ samādiyitvā nipanne paccantagāmavāsino soḷasa janā “maṁsaṁ āharissāmā”ti āvudhahatthā araññe vicarantā kiñci alabhitvā nikkhantā taṁ vammikamatthake nipannaṁ disvā “mayaṁ ajja godhāpotakampi na labhimhā, imaṁ nāgarājānaṁ vadhitvā khādissāmā”ti cintetvā “mahā kho panesa gayhamāno palāyeyya, yathānipannameva taṁ bhogesu sūlehi vijjhitvā dubbalaṁ katvā gaṇhissāmā”ti sūlāni ādāya upasaṅkamiṁsu. Bodhisattassa sarīraṁ mahantaṁ ekadoṇikanāvappamāṇaṁ vaṭṭetvā ṭhapitasumanapupphadāmaṁ viya jiñjukaphalasannibhehi akkhīhi jayasumanapupphasadisena ca sīsena samannāgataṁ ativiya sobhati. So tesaṁ soḷasannaṁ janānaṁ padasaddena bhogantarato sīsaṁ nīharitvā rattakkhīni ummīletvā te sūlahatthe āgacchante disvā cintesi “ajja mayhaṁ manoratho matthakaṁ pāpuṇissati, ahaṁ attānaṁ dānamukhe niyyādetvā vīriyaṁ adhiṭṭhahitvā nipanno, ime mama sarīraṁ sattīhi koṭṭetvā chiddāvachiddaṁ karonte kodhavasena akkhīni ummīletvā na olokessāmī”ti attano sīlabhedabhayena daḷhaṁ adhiṭṭhāya sīsaṁ bhogantareyeva pavesetvā nipajji. Atha naṁ te upagantvā naṅguṭṭhe gahetvā kaḍḍhantā bhūmiyaṁ pothetvā tikhiṇasūlehi aṭṭhasu ṭhānesu vijjhitvā sakaṇṭakakāḷavettayaṭṭhiyo pahāramukhehi pavesetvā aṭṭhasu ṭhānesu kājenādāya mahāmaggaṁ paṭipajjiṁsu, mahāsatto sūlehi vijjhanato paṭṭhāya ekaṭṭhānepi kodhavasena akkhīni ummīletvā te na olokesi. Tassa aṭṭhahi kājehi ādāya nīyamānassa sīsaṁ olambetvā bhūmiyaṁ pahari. Atha naṁ “sīsamassa olambatī”ti mahāmagge nipajjāpetvā taruṇasūlena nāsāpuṭaṁ vijjhitvā rajjukaṁ pavesetvā sīsaṁ ukkhipitvā kājakoṭiyaṁ laggitvā punapi ukkhipitvā maggaṁ paṭipajjiṁsu.

Tasmiṁ khaṇe Videharaṭṭhe Mithilanagaravāsī Āḷāro nāma kuṭumbiko pañca sakaṭasatāni ādāya sukhayānake nisīditvā gacchanto te bhojaputte bodhisattaṁ tathā gaṇhitvā gacchante disvā tesaṁ soḷasannampi soḷasahi vāhagoṇehi saddhiṁ pasataṁ pasataṁ suvaṇṇamāsake sabbesaṁ nivāsanapārupanāni bhariyānampi nesaṁ vatthābharaṇāni datvā vissajjāpesi. Atha so Nāgabhavanaṁ gantvā tattha papañcaṁ akatvā

mahantena parivārena nikkhamitvā Āḷāraṁ upasaṅkamitvā Nāgabhavanassa vaṇṇaṁ kathetvā taṁ ādāya Nāgabhavanaṁ gantvā tīhi nāgakaññāsatehi saddhiṁ mahantamassa yasaṁ datvā dibbehi kāmehi santappesi. Āḷāro Nāgabhavane ekavassaṁ vasitvā dibbakāme paribhuñjitvā "icchāmahaṁ samma pabbajitun"ti nāgarājassa kathetvā pabbajitaparikkhāre gahetvā Nāgabhavanato Himavantappadesaṁ gantvā pabbajitvā tattha ciraṁ vasitvā aparabhāge cārikaṁ caranto Bārāṇasiṁ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase bhikkhāya nagaraṁ pavisitvā rājadvāraṁ agamāsi. Atha naṁ Bārāṇasirājā disvā iriyāpathe pasīditvā pakkosāpetvā paññattāsane nisīdāpetvā nānaggarasabhojanaṁ bhojetvā aññatarasmiṁ nīce āsane nisinno vanditvā tena saddhiṁ sallapanto paṭhamaṁ gāthamāha—

143. "Ariyāvakāsosi pasannanetto,
Maññe bhavaṁ pabbajito kulamhā.
Kathaṁ nu vittāni pahāya bhoge,
Pabbaji nikkhamma gharā sapaññā"ti.

Tattha **ariyāvakāsosī**ti niddosasundarasarīrāvakāsosi, abhirūposīti attho. **Pasannanetto**ti pañcahi pasādehi yuttanetto. **Kulamhā**ti khattiyakulā vā brāhmaṇakulā vā seṭṭhikulā vā pabbajitosīti maññāmi. **Kathaṁ nū**ti kena kāraṇena kiṁ ārammaṇaṁ katvā dhanañca upabhoge ca pahāya gharā nikkhamitvā pabbajitosi sapañña paṇḍitapurisāti pucchati.

Tato paraṁ tāpasassa ca rañño ca vacanappaṭivacanavasena gāthānaṁ sambandho veditabbo—

144. "Sayaṁ vimānaṁ naradeva disvā,
Mahānubhāvassa mahoragassa.
Disvāna puññāna mahāvipākaṁ,
Saddhāya'haṁ pabbajitomhi rāja.

145. Na kāmakāmā na bhayā na dosā,
Vācaṁ musā pabbajitā bhaṇanti.
Akkhāhi me pucchito etamatthaṁ,
Sutvāna me jāyihitippasādo.

146. Vāṇijja raṭṭhādhipa gacchamāno,
Pathe addasāsimhi bhojaputte.
Pavaḍḍhakāyaṁ uragaṁ mahantaṁ,
Ādāya gacchante pamodamāne.

147. Sohaṁ samāgamma janinda tehi,
Pahaṭṭhalomo avacamhi bhīto.
Kuhiṁ ayaṁ nīyati bhīmakāyo,
Nāgena kiṁ kāhatha bhojaputtā.

148. Nāgo ayaṁ nīyati bhojanatthā,
Pavaḍḍhakāyo urago mahanto.
Sāduñca thūlañca muduñca maṁsaṁ,
Na tvaṁ rasaññāsi Videhaputta.

149. Ito mayaṁ gantvā sakaṁ niketaṁ,
Ādāya satthāni vikopayitvā.
Maṁsāni bhokkhāma pamodamānā,
Mayaṁ hi ve sattavo pannagānaṁ.

150. Sace ayaṁ nīyati bhojanatthā,
Pavaḍḍhakāyo urago mahanto.
Dadāmi vo balibaddāni soḷasa,
Nāgaṁ imaṁ muñcatha bandhanasmā.

151. Addhā hi no bhakkho ayaṁ manāpo,
Bahū ca no uragā bhuttapubbā.
Karoma te taṁ vacanaṁ Aḷāra,
Mittañca no hohi Videhaputta.

152. Tadāssu te bandhanā mocayiṁsu,
Yaṁ natthuto paṭimokkassa pāse.
Mutto ca so bandhanā nāgarājā,
Pakkāmi pācīnamukho muhuttaṁ.

153. Gantvāna pācīnamukho muhuttaṁ,
Puṇṇehi nettehi palokayī maṁ.
Tadā'ssa'haṁ piṭṭhito anvagacchiṁ,
Dasaṅguliṁ añjaliṁ paggahetvā.

154. Gaccheva kho tvaṁ taramānarūpo,
Mā taṁ amittā punaraggahesuṁ.
Dukkho hi luddehi punā samāgamo,
Adassanaṁ bhojaputtāna gaccha.

155. Agamāsi so rahadaṁ vippasannaṁ,
Nīlobhāsaṁ ramaṇīyaṁ sutitthaṁ.
Samotataṁ jambuhi vetasāhi,
Pāvekkhi nittiṇṇabhayo patīto.

156. So taṁ pavissa na cirassa nāgo,
Dibbena me pāturahū janinda.
Upaṭṭhahī maṁ pitaraṁva putto,
Hadayaṅgamaṁ kaṇṇasukhaṁ bhaṇanto.

157. Tvaṁ mesi mātā ca pitā Aḷāra,
Abbhantaro pāṇadado sahāyo.
Sakañca iddhiṁ paṭilābhakosmi,
Aḷāra passa me nivesanāni.
Pahūtabhakkhaṁ bahu-annapānaṁ,
Masakkasāraṁ viya vāsavassā"ti.

Tattha **vimānan**ti Saṅkhapālanāgarañño anekasatanāṭakasampattisampannaṁ kañcanamaṇivimānaṁ. **Puññānan**ti tena katapuññānaṁ mahantaṁ vipākaṁ disvā

kammañca phalañca paralokañca saddahitvā pavattāya Saddhāya ahaṁ pabbajito. **Na kāmakāmā**ti na vatthukāmenapi bhayenapi dosenapi musā bhaṇanti. **Jāyihitī**ti bhante tumhākaṁ vacanaṁ sutvā mayhampi pasādo somanassaṁ jāyissati. **Vāṇijjan**ti vāṇijjakammaṁ karissāmīti gacchanto. **Pathe addasāsimhī**ti pañcannaṁ sakaṭasatānaṁ purato sukhayānake nisīditvā gacchanto mahāmagge janapadamanusse addasaṁ. **Pavaḍḍhakāyan**ti vaḍḍhitakāyaṁ. **Ādāyā**ti aṭṭhahi kājehi gahetvā. **Avacamhī**ti abhāsiṁ. **Bhīmakāyo**ti bhayajanakakāyo. **Bhojaputtā**ti luddaputtake piyasamudācārenālapati. **Videhaputtā**ti Videharaṭṭhavāsitāya Āḷāraṁ ālapiṁsu. **Vikopayitvā**ti chinditvā. **Mayaṁ hi vo sattavo**ti mayaṁ pana nāgānaṁ verino nāma. **Bhojanatthā**ti bhojanatthāya. **Mittañca no hohī**ti tvaṁ amhākaṁ mitto hohi, kataguṇaṁ jāna.

Tadāssu teti mahārāja tehi bhojaputtehi evaṁ vutte ahaṁ tesaṁ soḷasa vāhagoṇe nivāsanapārupanāni pasataṁ pasataṁ suvaṇṇamāsake bhariyānañca nesaṁ vatthālaṅkāraṁ adāsiṁ, atha te Saṅkhapālanāgarājānaṁ bhūmiyaṁ nipajjāpetvā attano kakkhaḷatāya sakaṇṭakakāḷavettalatāya[1] koṭiyaṁ gahetvā ākaḍḍhituṁ ārabhiṁsu. Athāhaṁ nāgarājānaṁ kilamantaṁ disvā akilamentova asinā tā latā chinditvā dārakānaṁ kaṇṇavedhato vaṭṭanīharaṇaniyāmena adukkhāpento saṇikaṁ nīhariṁ, tasmiṁ kāle te bhojaputtā yaṁ bandhanaṁ assa natthuto pavesetvā pāse paṭimokkaṁ, tasmā bandhanā taṁ uragaṁ mocayiṁsu. Tassa nāsato saha pāsena taṁ rajjukaṁ nīhariṁsūti dīpeti. Iti te uragaṁ vissajjetvā thokaṁ gantvā "ayaṁ urago dubbalo, matakāle naṁ gahetvā gamissāmā"ti nilīyiṁsu.

Puṇṇehīti sopi muhuttaṁ pācīnābhimukho gantvā assupuṇṇehi nettehi maṁ palokayi. **Tadā'ssa'han**ti tadā assa ahaṁ. **Gacchevā**ti evaṁ taṁ avacanti vadati. **Rahadan**ti kaṇṇaveṇṇadahaṁ. **Samotatan**ti[2] ubhayatīresu jamburukkhavetasarukkhehi otataṁ vitataṁ[3]. **Nittiṇṇabhayo patīto**ti

1. Kaṇṭakacitā kāḷavettalatā (Sī, Syā)
2. Samonatanti (Syā, Ka)
3. Onataṁ vinataṁ (Syā, Ka)

so kira taṁ dahaṁ pavisanto Āḷārassa nipaccakāraṁ dassetvā yāva naṅguṭṭhā otari, udake paviṭṭhaṭṭhānamevassa nibbhayaṁ ahosi, tasmā nittiṇṇabhayo patīto haṭṭhatuṭṭho pāvekkhīti. **Pavissā**ti pavisitvā. **Dibbena me**ti Nāgabhavane pamādaṁ anāpajjitvā mayi kaṇṇaveṇṇatīraṁ anatikkanteyeva dibbena parivārena mama purato pāturahosi. **Upaṭṭhahī**ti upāgami. **Abbhantaro**ti hadayamaṁsasadiso. Tvaṁ mama bahupakāro, sakkāraṁ te karissāmi. **Passa me nivesanānī**ti mama Nāgabhavanaṁ passa. **Masakkasāraṁ viyā**ti masakkasāro vuccati osakkanaparisakkanābhāvena ghanasāratāya ca Sinerupabbatarājā. Ayaṁ tattha māpitaṁ Tāvatiṁsabhavanaṁ sandhāyevamāha.

Mahārāja evaṁ vatvā so nāgarājā uttari attano Nāgabhavanaṁ vaṇṇento gāthādvayamāha—

158. "Taṁ bhūmibhāgehi upetarūpaṁ,
Asakkharā ceva mudū subhā ca.
Nīcattiṇā apparajā ca bhūmi,
Pāsādikā yattha jahanti sokaṁ.

159. Anāvakulā veḷuriyūpanīlā,
Catuddisaṁ ambavanaṁ surammaṁ.
Pakkā ca pesī ca phalā suphullā,
Niccotukā dhārayantī phalānī"ti.

Tattha **asakkharā**ti yā tattha bhūmi pāsāṇasakkhararahitā mudu subhā kañcanarajatamaṇimayā sattaratanavālukākiṇṇā. **Nīcattiṇā**ti indagopakapiṭṭhisadisavaṇṇehi nīcatiṇehi samannāgatā. **Apparajā**ti paṁsurahitā. **Yatthajahanti sokan**ti yattha paviṭṭhamattāva nissokā honti. **Anāvakulā**ti na avakulā akhāṇumā[1] upari ukkulavikulabhāvarahitā vā samasaṇṭhitā. **Veḷuriyūpanīlā**ti veḷuriyena upanīlā, tasmiṁ Nāgabhavane veḷuriyamayā pasannasalilā nīlobhāsā anekavaṇṇakamaluppalasañchannā pokkharaṇīti attho. **Catuddisan**ti tassā pokkhaṇiyā catūsu disāsu. **Pakkā cā**ti tasmiṁ Ambavane ambarukkhā pakkaphalā

1. Akhanimā (Sī, Syā, I)

ca aḍḍhapakkaphalā ca taruṇaphalā ca phullitāyevāti attho. **Niccotukā**ti channampi utūnaṁ anurūpehi pupphaphalehi samannāgatāti.

160. Tesaṁ vanānaṁ naradeva majjhe,
Nivesanaṁ bhassarasannikāsaṁ.
Rajataggaḷaṁ sovaṇṇamayaṁ uḷāraṁ,
Obhāsatī vijjurivantalikkhe.

161. Maṇīmayā soṇṇamayā uḷārā,
Anekacittā satataṁ sunimmitā.
Paripūrā kaññāhi alaṅkatāhi,
Suvaṇṇakāyūradharāhi rāja.

162. So Saṅkhapālo taramānarūpo,
Pāsādamāruyha anomavaṇṇo.
Sahassathambhaṁ atulānubhāvaṁ,
Yatthassa bhariyā mahesī ahosi.

163. Ekā ca nārī taramānarūpā,
Ādāya veḷuriyamayaṁ mahagghaṁ.
Subhaṁ maṇiṁ jātimantūpapannaṁ,
Acoditā āsanamabbhihāsi.

164. Tato maṁ urago hatthe gahetvā,
Nisīdayī pāmukha-āsanasmiṁ.
Idamāsanaṁ atra bhavaṁ nisīdatu,
Bhavaṁ hi me aññataro garūnaṁ.

165. Aññā ca nārī taramānarūpā,
Ādāya vāriṁ upasaṅkamitvā.
Pādāni pakkhālayī me janinda,
Bhariyāva bhattū patino piyassa.

166. Aparā ca nārī taramānarūpā,
Paggayha sovaṇṇamayāya pātiyā.
Anekasūpaṁ vividhaṁ viyañjanaṁ,
Upanāmayī bhatta manuññarūpaṁ.

167. Turiyehi maṁ bhārata bhuttavantaṁ,
Upaṭṭhahuṁ bhattu mano viditvā.
Tatuttariṁ maṁ nipatī mahantaṁ,
Dibbehi kāmehi anappakehīti.

Tattha **nivesanan**ti pāsādo. **Bhassarasannikāsan**ti pabhassaradassanaṁ. **Rajataggaḷan**ti rajatadvārakavāṭaṁ. **Maṇīmayā**ti evarūpā tattha kūṭāgārā ca gabbhā ca. **Paripūrā**ti sampuṇṇā. **So Saṅkhapālo**ti mahārāja ahaṁ evaṁ tasmiṁ Nāgabhavanaṁ vaṇṇente taṁ daṭṭhukāmo ahosiṁ, atha maṁ tattha netvā so Saṅkhapālo hatthe gahetvā taramāno veḷuriyathambhehi sahassathambhaṁ pāsādaṁ āruyha yasmiṁ ṭhāne assa mahesī ahosi, taṁ ṭhānaṁ netīti dīpeti. **Ekā cā**ti mayi pāsādaṁ abhiruḷhe ekā itthī aññehi maṇīhi jātimahantehi upetaṁ subhaṁ veḷuriyāsanaṁ tena nāgarājena avuttāva. **Abbhihāsī**ti abhihari, attharīti vuttaṁ hoti.

Pāmukha-āsanasminti pamukhāsanasmiṁ, uttamāsane nisīdāpesīti attho. **Garūnan**ti mātāpitūnaṁ me tvaṁ aññataroti evaṁ vatvā nisīdāpesi. **Vividhaṁ viyañjanan**ti vividhaṁ byañjanaṁ. **Bhatta manuññarūpan**ti bhattaṁ manuññarūpaṁ. **Bhāratā**ti rājānaṁ ālapati. **Bhuttavantan**ti bhuttāviṁ katabhattakiccaṁ. **Upaṭṭhahun**ti anekasatehi turiyehi gandhabbaṁ kurumānā upaṭṭhahiṁsu. **Bhattu mano viditvā**ti attano patino cittaṁ jānitvā. **Tatuttarin**ti tato gandhabbakaraṇato uttariṁ. **Maṁ nipatī**ti so nāgarājā maṁ upasaṅkami. **Mahantaṁ dibbehī**ti mahantehi uḷārehi dibbehi kāmehi tehi ca anappakehi.

Evaṁ upasaṅkamitvā ca pana gāthamāha—

168. “Bhariyā mametā tisatā Aḷāra,
Sabbattamajjhā padumuttarābhā.
Aḷāra etā’ssu te kāmakārā,
Dadāmi te tā paricārayassū”ti.

Tattha **sabbattamajjhā**ti sabbā attamajjhā, pāṇinā gahitappamāṇamajjhāti attho. Aṭṭhakathāyaṁ pana “sumajjhā”ti pāṭho. **Padumuttarābhā**ti padumavaṇṇa-uttarābhā, padumavaṇṇa-uttaracchaviyoti attho. **Paricārayassū**ti tā attano pādaparicārikā karohīti vatvā tīhi itthisatehi saddhiṁ mahāsampattiṁ mayhaṁ adāsi.

So āha—

169. “Saṁvaccharaṁ dibbarasānubhutvā,
Tadā’ssu’haṁ uttarimajjhabhāsiṁ.
Nāgassidaṁ kinti kathañca laddhaṁ,
Kathajjhagamāsi vimānaseṭṭhaṁ.

170. Adhiccaladdhaṁ pariṇāmajaṁ te,
Sayaṁkataṁ udāhu devehi dinnaṁ.
Pucchāmi taṁ nāgarāje’tamatthaṁ,
Kathajjhagamāsi vimānaseṭṭhan”ti.

Tattha **dibbarasānubhutvā**ti dibbe kāmaguṇarase anubhavitvā. **Tadā’ssuhan**ti tadā assu ahaṁ[1]. **Nāgassidan**ti bhadramukhassa Saṅkhapālanāgarājassa idaṁ sampattijātaṁ **kinti** kiṁ nāma kammaṁ katvā kathañca katvā laddhaṁ, kathametaṁ vimānaseṭṭhaṁ tvaṁ ajjhagamāsi, iti naṁ ahaṁ pucchiṁ. **Adhiccaladdhan**ti ahetunā laddhaṁ. **Pariṇāmajaṁ te**ti kenaci tava atthāya pariṇāmitattā pariṇāmato jātaṁ. **Sayaṁkatan**ti kārake pakkosāpetvā ratanāni datvā kāritanti.

Tato parā dvinnampi vacanappaṭivacanagāthāva—

171. “Nādhiccaladdhaṁ na pariṇāmajaṁ me,
Na sayaṁkataṁ nāpi devehi dinnaṁ.
Sakehi kammehi apāpakehi,
Puññehi me laddhamidaṁ vimānaṁ.

---

1. Tadassahanti tadā assa ahaṁ (Sī)

172. Kiṁ te vataṁ kiṁ pana brahmacariyaṁ,
Kissa suciṇṇassa ayaṁ vipāko.
Akkhāhi me nāgarāje'tamatthaṁ,
Kathaṁ nu te laddhamidaṁ vimānaṁ.

173. Rājā ahosiṁ magadhānamissaro,
Duyyodhano nāma mahānubhāvo.
So ittaraṁ jīvitaṁ saṁviditvā,
Asassataṁ vipariṇāmadhammaṁ.

174. Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānaṁ vipulaṁ adāsiṁ.
Opānabhūtaṁ me gharaṁ tadāsi,
Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.

175. Mālañca gandhañca vilepanañca,
Padīpiyaṁ yānamupassayañca.
Acchādanaṁ sayanamathannapānaṁ,
Sakkacca dānāni adamha tattha.

176. Taṁ me vataṁ taṁ pana brahmacariyaṁ,
Tassa suciṇṇassa ayaṁ vipāko.
Teneva me laddhamidaṁ vimānaṁ,
Pahūtabhakkhaṁ bahu-annapānaṁ.
Naccehi gītehi cupetarūpaṁ,
Ciraṭṭhitikaṁ na ca sassatāyaṁ.

177. Appānubhāvā taṁ mahānubhāvaṁ,
Tejassinaṁ hanti atejavanto.
Kimeva dāṭhāvudha kiṁ paṭicca,
Hatthattamāgacchi vanibbakānaṁ.

178. Bhayaṁ nu te anvagataṁ mahantaṁ,
Tejo nu te nānvagaṁ dantamūlaṁ.
Kimeva dāṭhāvudha kiṁ paṭicca,
Kilesamāpajji vanibbakānaṁ.

179. Na me bhayaṁ anvagataṁ mahantaṁ,
Tejo na sakkā mama tehi hantuṁ.
Satañca dhammāni sukittitāni,
Samuddavelāva duraccayāni.

180. Cātuddasiṁ pañcadasiṁ Aḷāra,
Uposathaṁ niccamupāvasāmi.
Athāgamuṁ soḷasa bhojaputtā,
Rajjuṁ gahetvāna daḷhañca pāsaṁ.

181. Bhetvāna nāsaṁ atikassa rajjuṁ,
Nayiṁsu maṁ samparigayha luddā.
Etādisaṁ dukkhamahaṁ titikkhaṁ,
Uposathaṁ appaṭikopayanto.

182. Ekāyane taṁ pathe addasaṁsu,
Balena vaṇṇena cupetarūpaṁ.
Siriyā paññāya ca bhāvitosi,
Kiṁ patthayaṁ nāga tapo karosi.

183. Na puttahetū na dhanassa hetū,
Na āyuno cāpi Aḷāra hetu.
Manussayoniṁ abhipatthayāno,
Tasmā parakkama tapo karomi.

184. Tvaṁ lohitakkho vihatantaraṁso,
Alaṅkato kappitakesamassu.
Surosito lohitacandanena,
Gandhabbarājāva disā pabhāsasi.

185. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Sabbehi kāmehi samaṅgibhūto.
Pucchāmi taṁ nāgarāje'tamatthaṁ,
Seyyo ito kena manussaloko.

186. Aḷāra nāññatra manussalokā,
Suddhī va saṁvijjati saṁyamo vā.
Ahañca laddhāna manussayoniṁ,
Kāhāmi jātimaraṇassa antaṁ.

187. Saṁvaccharo me vasato tavantike,
Annena pānena upaṭṭhitosmi.
Āmantayitvāna palemi nāga,
Cirappavuṭṭhosmi ahaṁ janinda.

188. Puttā ca dārā anudīvino ca,
Niccānusiṭṭhā upatiṭṭhathetaṁ.
Kaccinnu taṁ nābhisapittha koci,
Piyaṁ hi me dassanaṁ tuyhaṁ Aḷāra.

189. Yathāpi mātū ca pitū agāre,
Putto piyo paṭivihito vaseyya.
Tatopi mayhaṁ idhameva seyyo,
Cittaṁ hi te nāga mayī pasannaṁ.

190. Maṇī mamaṁ vijjati lohitaṅko,
Dhanāharo maṇiratanaṁ uḷāraṁ.
Ādāya tvaṁ gaccha sakaṁ niketaṁ,
Laddhā dhanaṁ taṁ maṇimossajassū"ti.

Tattha **kiṁ te vatan**ti kiṁ tava vatasamādānaṁ. **Brahmacariyan**ti seṭṭhacariyaṁ. **Opānabhūtan**ti catumahāpathe khatapokkharaṇī viya dhammikasamaṇabrāhmaṇānaṁ yathāsukhaṁ paribhuñjitabbavibhavaṁ. **Na ca sassatāyan**ti ciraṭṭhitikaṁ samānampi ce taṁ mayhaṁ sassataṁ na hotīti me katheti.

Appānubhāvāti bhojaputte sandhāyāha. **Hantī**ti aṭṭhasu ṭhānesu sūlehi vijjhantā kiṁkāraṇā haniṁsu. **Kiṁ paṭiccā**ti kiṁ sandhāya tvaṁ tadā tesaṁ hatthattaṁ āgacchi vasaṁ upagato. **Vanibbakānan**ti bhojaputtā idha "vanibbakā"ti vuttā. **Tejo nu te nānvagaṁ dantamūlan**ti kiṁ nu tava

tejo bhojaputte disvā tadā bhayaṁ mahantaṁ anvagataṁ, udāhu visaṁ dantamūlaṁ na anvagataṁ[1]. **Kilesan**ti dukkhaṁ. **Vanibbakānan**ti bhojaputtānaṁ santike, bhojaputte nissāyāti attho.

Tejo na sakkā mama tehi hantunti mama visatejo aññassa tejena abhihantumpi na sakkā. **Satan**ti Buddhādīnaṁ. **Dhammānī**ti sīlasamādhipaññākhanti-anuddayamettābhāvanāsaṅkhātāni dhammāni. **Sukittitānī**ti suvaṇṇitāni sukathitāni. Kinti katvā? **Samuddavelāva duraccayānī**ti tehi samuddavelā viya sappurisehi jīvitatthampi duraccayānīti vaṇṇitāni, tasmā ahaṁ sīlabhedabhayena khantimettādisamannāgato hutvā mama kopassa sīlavelantaṁ atikkamituṁ na adāsinti āha.

> Imissā pana Saṅkhapāladhammadesanāya dasapi pāramiyo labbhanti. Tadā hi mahāsattena sarīrassa pariccattabhāvo dānapāramī nāma hoti, tathārūpenāpi visatejena sīlassa abhinnatā sīlapāramī, Nāgabhavanato nikkhamitvā samaṇadhammakaraṇaṁ nekkhammapāramī, "idañcidañca kātuṁ vaṭṭatī"ti saṁvidahanaṁ paññāpāramī, adhivāsanavīriyaṁ vīriyapāramī, adhivāsanakhanti khantipāramī, saccasamādānaṁ saccapāramī, "mama sīlaṁ na bhindissāmī"ti adhiṭṭhānaṁ adhiṭṭhānapāramī, anuddayabhāvo mettāpāramī, vedanāya majjhattabhāvo upekkhāpāramīti.

Athāgamunti athekadivasaṁ vammikamatthake nipannaṁ disvā soḷasa bhojaputtā khararajjuñca daḷhapāsañca sūlāni ca gahetvā mama santikaṁ āgatā. **Bhetvānā**ti mama sarīraṁ aṭṭhasu ṭhānesu bhinditvā sakaṇṭakakāḷavettalatā[2] pavesetvā. **Nāsaṁ atikassa rajjun**ti thokaṁ gantvā sīsaṁ me olambantaṁ disvā mahāmagge nipajjāpetvā puna nāsampi me bhinditvā vaṭṭarajjuṁ atikassa āvunitvā kājakoṭiyaṁ laggetvā samantato pariggahetvā maṁ nayiṁsu.

Addasaṁsūti samma Saṅkhapāla te bhojaputtā ekāyane ekagamane jaṅghapadikamagge taṁ balena ca vaṇṇena ca upetarūpaṁ passiṁsu, tvaṁ pana issariyasobhaggasiriyā ca paññāya ca bhāvito vaḍḍhito, so tvaṁ evarūpo

---

1. Anvagataṁ (Syā, Ka)
2. Kaṇṭakalatā (Sī, Syā, I)

samānopi kimatthaṁ tapaṁ karosi, kimicchanto uposathavāsaṁ vasasi, sīlaṁ rakkhasi. "Addasāsin"tipi pāṭho, ahaṁ ekāyane mahāmagge taṁ addasinti attho. **Abhipatthayāno**ti patthento. **Tasmā**ti yasmā manussayoniṁ patthemi, tasmā vīriyena parakkamitvā tapokammaṁ karomi.

Surositoti suṭṭhu manulitto. **Ito**ti imamhā Nāgabhavanā manussaloko kena uttaritaro. **Suddhī**ti maggaphalanibbānasaṅkhātā visuddhi. **Saṁyamo**ti sīlaṁ. Idaṁ so manussalokeyeva Buddhapaccekabuddhānaṁ uppattiṁ sandhāyāha. **Kāhāmī**ti attano appaṭisandhikabhāvaṁ karonto jātijarāmaraṇassantaṁ karissāmīti. Evaṁ mahārāja so Saṅkhapālo manussalokaṁ vaṇṇesi. **Saṁvaccharo me**ti evaṁ mahārāja tasmiṁ manussalokaṁ vaṇṇente ahaṁ pabbajjāya sinehaṁ katvā etadavocaṁ. Tattha **Upaṭṭhitosmī**ti annapānena ceva dibbehi ca kāmaguṇehi pariciṇṇo mānito asmi. **Palemī**ti paremi gacchāmi. **Cirappavuṭṭhosmī**ti ahaṁ manussalokato cirappavuṭṭho asmi.

Nābhisapitthāti kacci nu kho mama puttādīsu koci taṁ na akkosi na paribhāsīti pucchati. "Nābhisajjethā"tipi pāṭho, na kopesīti attho. **Paṭivihito**ti paṭijaggito. **Maṇī maman**ti sace samma Āḷāra gacchasiyeva, evaṁ sante mama lohitaṅko dhanahārako sabbakāmadado maṇi saṁvijjati, taṁ uḷāraṁ maṇiratanaṁ ādāya tava gehaṁ gaccha, tattha imassānubhāvena yāvadicchakaṁ dhanaṁ laddhā puna imaṁ maṇiṁ ossajassu, ossajanto ca aññattha anossajitvā attano udakacāṭiyaṁ ossajeyyāsīti vatvā mayhaṁ maṇiratanaṁ upanesīti vadati.

Evaṁ vatvā Āḷāro "athāhaṁ mahārāja nāgarājānaṁ etadavocaṁ 'samma nāhaṁ dhanenatthiko, pabbajituṁ pana icchāmī'ti pabbajitaparikkhāraṁ yācitvā teneva saddhiṁ Nāgabhavanā nikkhamitvā taṁ nivattetvā Himavantaṁ pavisitvā pabbajitomhī"ti vatvā rañño dhammakathaṁ kathento gāthādvayamāha—

191. "Diṭṭhā mayā mānusakāpi kāmā,
Asassatā vipariṇāmadhammā.
Ādīnavaṁ kāmaguṇesu disvā,
Saddhāya'haṁ pabbajitomhi rāja.

192. Dumapphalānīva patanti māṇavā,
Daharā ca vuddhā ca sarīrabhedā.
Etampi disvā pabbajitomhi rāja,
Apaṇṇakaṁ sāmaññameva seyyo”ti.

Tattha **Saddhāyā**ti kammañca phalañca nibbānañca saddahitvā. **Dumapphalānīva patantī**ti yathā rukkhaphalāni pakkānipi apakkānipi patanti, tathā māṇavā daharā ca vuddhā ca patanti. **Apaṇṇakan**ti aviraddhaṁ niyyānikaṁ. **Sāmaññameva seyyo**ti pabbajjāva uttamāti pabbajjāya guṇaṁ disvā pabbajitomhi mahārājāti.

Taṁ sutvā rājā anantaraṁ gāthamāha—

193. “Addhā have sevitabbā sapaññā,
Bahussutā ye bahuṭhānacintino.
Nāgañca sutvāna tavañca'ḷāra,
Kāhāmi puññāni anappakānī”ti.

Tattha **ye bahuṭhānacintino**ti ye bahūni kāraṇāni jānanti. **Nāgañcā**ti tathā appamādavihārinaṁ nāgarājānañca tava ca vacanaṁ sutvā.

Athassa ussāhaṁ janento tāpaso osānagāthamāha—

194. “Addhā have sevitabbā sapaññā,
Bahussutā ye bahuṭhānacintino.
Nāgañca sutvāna mamañca rāja,
Karohi puññāni anappakānī”ti.

Evaṁ so rañño dhammaṁ desetvā tattheva cattāro vassānamāse vasitvā puna Himavantaṁ gantvā yāvajīvaṁ cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi. Saṅkhapālopi yāvajīvaṁ uposathavāsaṁ vasitvā rājā ca dānādīni puññāni karitvā yathākammaṁ gatā.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā jātakaṁ samodhānesi “tadā pitā tāpaso Kassapo ahosi, Bārāṇasirājā Ānando, Āḷāro Sāriputto, Saṅkhapālanāgarājā pana ahameva ahosin”ti.

Saṅkhapālajātakavaṇṇanā catutthā.

5. Cūḷasutasomajātakavaṇṇanā (525)

Āmantayāmi nigamanti idaṁ Satthā Jetavane viharanto nekkhammapāramiṁ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu **Mahānāradakassapajātaka**sadisameva[1]. Atīte pana Bārāṇasī Sudassanaṁ nāma nagaraṁ ahosi, tattha[2] Brahmadatto nāma rājā ajjhāvasi. Bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, dasamāsaccayena mātukucchito nikkhami. Tassa pana puṇṇacandasassirikaṁ mukhaṁ ahosi, tenassa "Somakumāro"ti nāmaṁ kariṁsu. So viññutaṁ patto sutavittako savanasīlo ahosi, tena naṁ "Sutasomo"ti sañjāniṁsu. So vayappatto Takkasilāyaṁ sabbasippāni uggahetvā āgato pitu santakaṁ setacchattaṁ labhitvā dhammena rajjaṁ kāresi, mahantaṁ issariyaṁ ahosi. Tassa Candādevippamukhāni soḷasa itthisahassāni ahesuṁ. So aparabhāge puttadhītāhi vaḍḍhanto gharāvāse anabhirato araññaṁ pavisitvā pabbajitukāmo ahosi.

So ekadivasaṁ kappakaṁ āmantetvā "yadā me samma sirasmiṁ palitaṁ passeyyāsi, tadā me āroceyyāsī"ti āha. Kappako tassa vacanaṁ sampaṭicchitvā aparabhāge palitaṁ disvā ārocetvā "tena hi naṁ samma kappaka uddharitvā mama hatthe patiṭṭhapehī"ti vutte suvaṇṇasaṇḍāsena uddharitvā rañño hatthe ṭhapesi. Taṁ disvā mahāsatto "jarāya me sarīraṁ abhibhūtan"ti bhīto taṁ palitaṁ gahetvāva pāsādā otaritvā mahājanassa dassanaṭṭhāne[3] paññatte rājapallaṅke nisīditvā senāpatippamukhāni asīti-amaccasahassāni purohitappamukhāni saṭṭhibrāhmaṇasahassāni aññe ca raṭṭhikajānapadanegamādayo bahū jane pakkosāpetvā "sirasmiṁ me palitaṁ jātaṁ, ahaṁ mahallakosmi, mama pabbajitabhāvaṁ jānāthā"ti vatvā paṭhamaṁ gāthamāha—

195. "Āmantayāmi nigamaṁ, mittāmacce parissaje.
Sirasmiṁ palitaṁ jātaṁ, pabbajjaṁ dāni roca'han"ti.

Tattha **āmantayāmī**ti jānāpemi. **Roca'han**ti rocemi ahaṁ, tassa me bhonto pabbajitabhāvaṁ jānāthāti.

---

1. Khu 6. 257 piṭṭhe. 2. Taṁ (I) 3. Upaṭṭhāne (Sī, Syā)

Taṁ sutvā tesu eko visāradappatto hutvā gāthamāha—

196. “Abhuṁ me kathaṁ nu bhaṇasi, sallaṁ me deva urasi kappesi.
Sattasatā te bhariyā, kathaṁ nu te tā bhavissantī”ti.

Tattha **abhun**ti avaḍḍhiṁ. **Urasi kappesī**ti urasmiṁ sunisitadhotasattiṁ cāresi. **Sattasatā**ti samajātikā khattiyakaññā sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Kathaṁ nu te tā bhavissantī**ti tā tava bhariyā tayi pabbajite anāthā nippaccayā kathaṁ bhavissanti, etā anāthā katvā tumhākaṁ pabbajjā nāma na yuttāti.

Tato mahāsatto tatiyaṁ gāthamāha—

197. “Paññāyihinti etā, daharā aññampi tā gamissanti.
Saggañca patthayāno, tena ahaṁ pabbajissāmī”ti.

Tattha **paññāyihintī**ti attano kammena paññāyissanti. Ahaṁ etāsaṁ kiṁ homi, sabbāpetā daharā, yo añño rājā bhavissati, taṁ etā gamissantīti.

Amaccādayo bodhisattassa paṭivacanaṁ dātuṁ asakkontā tassa mātu santikaṁ gantvā tamatthaṁ ārocesuṁ. Sā turitaturitā āgantvā “saccaṁ kira tvaṁ tāta pabbajitukāmosī”ti vatvā dve gāthāyo abhāsi—

198. “Dulladdhaṁ me āsi Sutasoma,
Yassa te homa’haṁ mātā.
Yaṁ me vilapantiyā,
Anapekkho pabbajasi deva.

199. Dulladdhaṁ me āsi Sutasoma,
Yaṁ taṁ ahaṁ vijāyissaṁ.
Yaṁ me vilapantiyā,
Anapekkho pabbajasi devā”ti.

Tattha **dulladdhan**ti yaṁ etaṁ mayā labhantiyā puttaṁ jammaṁ laddhaṁ dulladdhaṁ. **Yaṁ me**ti yena kāraṇena mayi nānappakārakaṁ vilapantiyā tvaṁ pabbajituṁ icchasi, tena kāraṇena tādisassa puttassa labhanaṁ mama dulladdhaṁ nāmāti.

Bodhisatto evaṁ paridevamānāyapi mātarā saddhiṁ kiñci na kathesi. Sā roditvā kanditvā sayameva ekamantaṁ aṭṭhāsi. Athassa pitu ārocesuṁ. So āgantvā ekaṁ tāva gāthamāha—

200. "Ko nāme'so dhammo,
Sutasoma kā ca nāma pabbajjā.
Yaṁ no amhe jiṇṇe,
Anapekkho pabbajasi devā"ti.

Tattha **yaṁ no amhe**ti yaṁ tvaṁ amhākaṁ putto samāno amhe jiṇṇe paṭijaggitabbakāle appaṭijaggitvā papāte silaṁ pavaṭṭento viya chaḍḍetvā anapekkho pabbajasi, tena taṁ vadāmi ko nāmeso tava dhammoti adhippāyo.

Taṁ sutvā mahāsatto tuṇhī ahosi. Atha naṁ pitā "tāta Sutasoma sacepi te mātāpitūsu sineho natthi, puttadhītaro te bahū taruṇā, tayā vinā vattituṁ na sakkhissanti, tesaṁ vuḍḍhippattakāle pabbajissasī"ti vatvā sattamaṁ gāthamāha—

201. "Puttāpi tuyhaṁ bahavo, daharā appattayobbanā.
Mañjū tepi taṁ apassantā, maññe dukkhaṁ nigacchantī"ti.

Tattha **mañjū**ti madhuravacanā. **Nigacchantī**ti nigacchissanti kāyikacetasikadukkhaṁ paṭilabhissantīti maññāmi.

Taṁ sutvā mahāsatto gāthamāha—

202. "Puttehi ca me etehi,
Daharehi appattayobbanehi.
Mañjūhi sabbehipi tumhehi,
Cirampi ṭhatvā vināsabhāvo"ti[1].

---

1. Vinābhāvoti (Sī, Syā, I)

Tattha **sabbehipi tumhehī**ti tāta na kevalaṁ putteheva, atha kho tumhehipi aññehipi sabbasaṅkhārehi ciraṁ ṭhatvāpi dīghamaddhānaṁ ṭhatvāpi vināsabhāvova[1] niyato. Sakalasmimpi hi lokasannivāse ekasaṅkhāropi nicco nāma natthīti.

Evaṁ mahāsatto pitu dhammakathaṁ kathesi. So tassa dhammakathaṁ sutvā tuṇhī ahosi. Athassa sattasatānaṁ bhariyānaṁ ārocayiṁsu. Tā ca pāsādā oruyha tassa santikaṁ gantvā gopphakesu gahetvā paridevamānā gāthamāhaṁsu—

203. "Chinnaṁ nu tuyhaṁ hadayaṁ,
Adu te karuṇā ca natthi amhesu.
Yaṁ no vikandantiyo,
Anapekkho pabbajasi devā"ti.

Tassattho—sāmi Sutasoma amhe vidhavā katvā gacchantassa appamattakassapi sinehassa abhāvena tava hadayaṁ amhesu chinnaṁ nu, udāhu karuṇāya abhāvena kāruññaṁ vā natthi, yaṁ no evaṁ vikandantiyo pahāya pabbajasīti.

Mahāsatto tāsaṁ pādamūle parivattitvā paridevamānānaṁ paridevanasaddaṁ sutvā anantaraṁ gāthamāha—

204. "Na ca mayhaṁ chinnaṁ hadayaṁ,
Atthi karuṇāpi mayhaṁ tumhesu.
Saggañca patthayāno,
Tena ahaṁ pabbajissāmī"ti.

Tattha **saggañcā**ti ahaṁ saggañca patthayanto yasmā ayaṁ pabbajjā nāma Buddhādīhi vaṇṇitā, tasmā pabbajissāmi, tumhe mā cintayitthāti tā assāsesi.

Athassa aggamahesiyā ārocesuṁ. Sā garubhārā paripuṇṇagabbhāpi samānā āgantvā mahāsattaṁ vanditvā ekamantaṁ ṭhitā tisso gāthāyo abhāsi—

1. Vinābhāvova (Sī, Syā, I)

205. Dulladdhaṁ me āsi Sutasoma,
Yassa te ahaṁ bhariyā.
Yaṁ me vilapantiyā,
Anapekkho pabbajasi deva.

206. Dulladdhaṁ me āsi Sutasoma,
Yassa te ahaṁ bhariyā.
Yaṁ me kucchipaṭisandhiṁ,
Anapekkho pabbajasi deva.

207. Paripakko me gabbho,
Kucchigato yāva naṁ vijāyāmi.
Māhaṁ ekā vidhavā,
Pacchā dukkhāni addakkhin"ti.

Tattha **yaṁ me**ti yasmā mama vilapantiyā tvaṁ anapekkho pabbajasi, tasmā yaṁ mayā tava santikā aggamahesiṭṭhānaṁ laddhaṁ, taṁ dulladdhameva āsi. Dutiyagāthāya yasmā maṁ tvaṁ kucchipaṭisandhiṁ pahāya anapekkho pabbajasi, tasmā yaṁ mayā tava bhariyattaṁ laddhaṁ, taṁ dulladdhaṁ meti attho. **Yāva nan**ti yāvāhaṁ taṁ gabbhaṁ vijāyāmi, tāva adhivāsehīti.

Tato mahāsatto gāthamāha—

208. "Paripakko te gabbho,
Kucchigato iṅgha tvaṁ vijāyassu.
Puttaṁ anomavaṇṇaṁ,
Taṁ hitvā pabbajissāmī"ti.

Tattha **puttan**ti bhadde tava gabbho paripakkoti jānāmi, tvaṁ pana vijāyamānā puttaṁ vijāyissasi, na dhītaraṁ, sā tvaṁ sotthinā vijāyassu puttaṁ, ahaṁ pana saddhiṁ tayā taṁ puttaṁ hitvā pabbajissāmiyevāti.

Sā tassa vacanaṁ sutvā sokaṁ sandhāretuṁ asakkontī "ito dāni paṭṭhāya deva amhākaṁ sirī nāma natthī"ti ubhohi hatthehi hadayaṁ dhārayamānā assūni muñcantī mahāsaddena paridevi. Atha naṁ samassāsento mahāsatto gāthamāha—

209. “Mā tvaṁ Cande rudi,
Mā soci vanatimiramattakkhi.
Āroha varapāsādaṁ,
Anapekkho ahaṁ gamissāmī”ti.

Tattha **mā tvaṁ Cande rudī**ti bhadde Candādevi tvaṁ mā rodi mā soci. **Vanatimiramattakkhī**ti girikaṇṇikapupphasamānanette. Pāḷiyaṁ pana “koviḷāratambakkhī”ti likhitaṁ, tassā koviḷārapupphaṁ viya tambanetteti attho.

Sā tassa vacanaṁ sutvā ṭhātuṁ asakkontī pāsādaṁ āruyha rodamānā nasīdi. Atha naṁ bodhisattassa jeṭṭhaputto disvā “kiṁ nu kho me mātā rodantī nisinnā”ti taṁ pucchanto gāthamāha—

210. “Ko taṁ amma kopesi,
Kiṁ rodasi pekkhasi ca maṁ bāḷhaṁ.
Kaṁ avajjhaṁ ghātemi,
Ñātīnaṁ udikkhamānānan”ti.

Tattha **kopesī**ti amma ko nāma taṁ kopesi, ko te appiyaṁ akāsi. **Pekkhasi cā**ti maṁ bāḷaṁ pekkhantī kiṁ kāraṇā rodasīti adhippāyo. **Kaṁ avajjhaṁ ghātemī**ti aghātetabbampi kaṁ ghātemi attano ñātīnaṁ udikkhamānānaññeva, akkhāhi meti pucchati.

Tato devī gāthamāha—

211. “Na hi so sakkā hantuṁ,
Vijitāvī yo maṁ tāta kopesi.
Pitā te maṁ tāta avaca,
Anapekkho ahaṁ gamissāmī”ti.

Tattha **vijitāvī**ti tāta yo maṁ imissā pathaviyā vijitāvī kopesi, appiyasamudācārena me hadaye kopañca sokañca pavesesi, so tayā hantuṁ na sakkā, maṁ hi tāta tava pitā “ahaṁ rajjasiriñca tañca pahāya araññaṁ pavisitvā pabbajissāmī”ti avaca, idaṁ me rodanakāraṇanti.

So tassā vacanaṁ sutvā "amma kiṁ nāma tvaṁ kathesi, nanu evaṁ sante mayaṁ anāthā nāma bhavissāmā"ti paridevanto gāthamāha—

212. "Yohaṁ pubbe niyyāmi,
Uyyānaṁ mattakuñjare ca yodhemi.
Sutasome pabbajite,
Kathaṁ nu dāni karissāmī"ti.

Tassattho—Yo ahaṁ pubbe catu-ājaññayuttaṁ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ rathaṁ abhiruyha uyyānaṁ gacchāmi, mattakuñjare ca yodhemi, aññehi ca assakīḷādīhi kīḷāmi, svāhaṁ idāni Sutasome pabbajite kathaṁ karissāmīti.

Athassa kaniṭṭhabhātā sattavassiko te ubhopi rodante disvā mātaraṁ upasaṅkamitvā "amma kiṁ kāraṇā tumhe rodathā"ti pucchitvā tamatthaṁ sutvā "tena hi mā rodatha, ahaṁ tātassa pabbajituṁ na dassāmī"ti ubhopi te assāsetvā dhātiyā saddhiṁ pāsādā oruyha pitu santikaṁ gantvā "tāta tvaṁ kira amhe akāmake pahāya 'pabbajāmī'ti vadasi, ahaṁ te pabbajituṁ na dassāmī"ti pitaraṁ gīvāya daḷhaṁ gahetvā gāthamāha—

213. "Mātucca me rudantyā,
Jeṭṭhassa ca bhātuno akāmassa.
Hatthepi te gahessaṁ,
Na hi gacchasi no akāmānan"ti.

Mahāsatto cintesi "ayaṁ me paripanthaṁ karoti, kena nu kho naṁ upāyena paṭikkamāpeyyan"ti. Tato dhātiṁ oloketvā "amma dhāti handimaṁ maṇikkhandhapiḷandhanaṁ, taveso hotu hatthe, puttaṁ apanehi, mā me antarāyaṁ karī"ti sayaṁ puttaṁ hatthe gahetvā apanetuṁ asakkonto tassā lañjaṁ paṭijānetvā gāthamāha—

214. "Uṭṭhehi tvaṁ dhāti,
Imaṁ kumāraṁ ramehi aññattha.
Mā me paripanthamakāsi,
Saggaṁ mama patthayānassā"ti.

Tattha **imaṁ kumāran**ti amma dhāti tvaṁ uṭṭhehi, imaṁ kumāraṁ apanetvā āgantvā imaṁ maṇiṁ gahetvā aññattha naṁ abhiramehīti.

Sā lañjaṁ labhitvā kumāraṁ saññāpetvā ādāya aññattha gantvā paridevamānā gāthamāha—

215. "Yaṁ nūnimaṁ dadeyyaṁ[1] pabhaṅkaraṁ,
Ko nu me imināttho.
Sutasome pabbajite,
Kiṁ nu menaṁ karissāmī"ti.

Tassattho—yaṁ nūna ahaṁ imaṁ lañjatthāya gahitaṁ pabhaṅkaraṁ suppabhāsaṁ maṇiṁ dadeyyaṁ[1], ko nu mayhaṁ Sutasomanarinde pabbajite iminā attho, **kiṁ nu menaṁ karissāmi,** ahaṁ tasmiṁ pabbajite imaṁ labhissāmi, labhantīpi ca kiṁ nu kho etaṁ karissāmi, passatha me kammanti.

Tato Mahāsenagutto cintesi "ayaṁ rājā 'gehe me dhanaṁ mandan'ti saññaṁ karoti maññe, bahubhāvamassa kathessāmī"ti. So uṭṭhāya vanditvā gāthamāha—

216. "Koso ca tuyhaṁ vipulo,
Koṭṭhāgārañca tuyhaṁ paripūraṁ.
Pathavī ca tuyhaṁ vijitā,
Ramassu mā pabbaji devā"ti.

Taṁ sutvā mahāsatto gāthamāha—

217. "Koso ca mayhaṁ vipulo,
Koṭṭhāgārañca mayhaṁ paripūraṁ.
Pathavī ca mayhaṁ vijitā,
Taṁ hitvā pabbajissāmī"ti.

Taṁ sutvā tasmiṁ apagate Kulavaḍḍhanaseṭṭhi nāma uṭṭhāya vanditvā gāthamāha—

---

1. Jaheyyaṁ (I)

218. “Mayhampi dhanaṁ pahūtaṁ, saṅkhyātuṁ nopi deva sakkomi.
Taṁ te dadāmi sabbampi, ramassu mā pabbaji devā”ti.

Taṁ sutvā mahāsatto gāthamāha—

219. “Jānāmi dhanaṁ pahūtaṁ, Kulavaḍḍhana pūjito tayā ca’smi.
Saggañca patthayāno, tena ahaṁ pabbajissāmī”ti.

Taṁ sutvā Kulavaḍḍhane apagate mahāsatto Somadattaṁ kaniṭṭhabhātaraṁ āmantetvā “tāta ahaṁ pañjarapakkhitto vanakukkuṭo viya ukkaṇṭhito, maṁ gharāvāse anabhirati abhibhavati, ajjeva pabbajissāmi, tvaṁ imaṁ rajjaṁ paṭipajjā”ti rajjaṁ niyyādento gāthamāha—

220. “Ukkaṇṭhitosmi bāḷhaṁ, arati maṁ Somadatta āvisati.
Bahukāpi me antarāyā, ajjevāhaṁ pabbajissāmī”ti.

Taṁ sutvā sopi pabbajitukāmo taṁ dīpento itaraṁ gāthamāha—

221. “Idaṁ ca tuyhaṁ rucitaṁ, Sutasoma ajjeva dāni tvaṁ pabbaja.
Ahampi pabbajissāmi, na ussahe tayā vinā ahaṁ ṭhātun”ti.

Atha naṁ so paṭikkhipitvā upaḍḍhaṁ gāthamāha—

222. “Na hi sakkā pabbajituṁ, nagare na hi paccati janapade cā”ti.

Tattha **na hi paccatī**ti idāneva tāva mama pabbajjādhippāyaṁ sutvāva imasmiṁ dvādasayojanike Sudassananagare ca sakalajanapade ca na paccati, koci uddhane aggiṁ na jāleti, amhesu pana dvīsu pabbajitesu anāthāva raṭṭhavāsino bhavissanti, tasmā na hi sakkā tayā pabbajituṁ, ahameva pabbajissāmīti.

Taṁ sutvā mahājano mahāsattassa pādamūle parivattitvā paridevanto upaḍḍhagāthamāha—

“Sutasome pabbajite, kathaṁ nu dāni karissāmā”ti.

Tato mahāsatto “alaṁ mā socayittha, ahaṁ cirampi ṭhatvā tumhehi vinā bhavissāmi, uppannasaṅkhāro hi nicco nāma natthī”ti mahājanassa dhammaṁ kathento āha—

223. “Upanīyatidaṁ maññe, parittaṁ udakaṁva caṅkavāramhi.
Evaṁ suparittake jīvite, na ca pamajjituṁ kālo.

224. Upanīyatidaṁ maññe, parittaṁ udakaṁva caṅkavāramhi.
Evaṁ suparittake jīvite, andhabālā pamajjanti.

225. Te vaḍḍhayanti nirayaṁ, tiracchānayoniñca pettivisayañca.
Taṇhāya bandhanabaddhā, vaḍḍhenti asurakāyan”ti.

Tattha **upanīyatidaṁ maññe**ti tāta “idaṁ jīvitaṁ upanīyatī”ti ahaṁ maññāmi. Aññesu suttesu upasaṁharaṇattho upaniyyanattho, idha pana pariyādānattho. Tasmā yathā parittaṁ udakaṁ rajakānaṁ khāracaṅkavāre pakkhittaṁ sīghaṁ pariyādiyati, tathā jīvitampi. Evaṁ suparittake jīvite taṁ parittakaṁ āyusaṅkhāraṁ gahetvā vicarantānaṁ sattānaṁ na puññakiriyāya pamajjituṁ kālo, appamādova kātuṁ vaṭṭatīti ayamettha attho. **Andhabālā pamajjantī**ti ajarāmarā viya hutvā gūthakalale sūkarā viya hutvā kāmapaṅke nimujjantā pamajjanti. **Asurakāyan**ti kāḷakañjika-asurayoniñca vaḍḍhentīti attho.

Evaṁ mahāsatto mahājanassa dhammaṁ desetvā Pubbakaṁ[1] nāma pāsādaṁ āruyha sattamāya bhūmiyā ṭhito khaggena cūḷaṁ chinditvā “ahaṁ tumhākaṁ kiñci na homi, attano rājānaṁ gaṇhathā”ti saveṭhanaṁ cūḷaṁ mahājanassa antare khipi. Taṁ gahetvā mahājano bhūmiyaṁ parivaṭṭento parivaṭṭento paridevi. Tasmiṁ ṭhāne mahantaṁ rajaggaṁ uṭṭhahi. Paṭikkamitvā ṭhitajano taṁ oloketvā “raññā cūḷaṁ chinditvā saveṭhanā cūḷā mahājanassa antare khittā bhavissati, tenāyaṁ pāsādassa avidūre rajavaṭṭi uggatā”ti paridevanto gāthamāha—

226. “Ūhaññate rajaggaṁ avidūre, Pubbakamhi ca pāsāde.
Maññe no kesā chinnā, yasassino dhammarājassā”ti.

Tattha **ūhaññate**ti uṭṭhahati. **Rajaggan**ti rajakkhandho. **Avidūre**ti ito amhākaṁ ṭhitaṭṭhānato avidūre. **Pubbakamhī**ti Pubbakapāsādassa[2] samīpe. **Maññe no**ti amhākaṁ dhammarājassa kesā chinnā bhavissantīti maññāma.

---

1. Pupphakaṁ (Sī, Syā, I) 2. Pupphakamhīti pupphakapāsādassa (Sī, Syā, I)

Mahāsatto paricārikaṁ pesetvā pabbajitaparikkhāre āharāpetvā kappakena kesamassuṁ ohārāpetvā alaṅkāraṁ sayanapiṭṭhe pātetvā rattapaṭānaṁ dasāni chinditvā tāni kāsāyāni nivāsetvā mattikāpattaṁ vāma-aṁsakūṭe laggetvā kattaradaṇḍaṁ ādāya mahātale aparāparaṁ caṅkamitvā pāsādā otaritvā antaravīthiṁ paṭipajji. Gacchantaṁ pana naṁ na koci sañjāni. Athassa sattasatā khattiyakaññā pāsādaṁ abhiruhitvā taṁ adisvā ābharaṇabhaṇḍameva disvā otaritvā avasesānaṁ soḷasasahassānaṁ itthīnaṁ santikaṁ gantvā "amhākaṁ[1] piyasāmiko Sutasomamahissaro pabbajito"ti mahāsaddena paridevamānāva bahi nikkhamiṁsu. Tasmiṁ khaṇe mahājano tassa pabbajitabhāvaṁ aññāsi, sakalanagaraṁ saṅkhubhitvā "rājā kira no pabbajito"ti rājadvāre sannipati, mahājano "idha rājā bhavissati, ettha bhavissatī"ti pāsādādīni rañño paribhogaṭṭhānāni gantvā rājānaṁ adisvā—

227. "Ayamassa pāsādo, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇo.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

228. Ayamassa pāsādo, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇo.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

229. Idamassa kūṭāgāraṁ, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

230. Idamassa kūṭāgāraṁ, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

231. Ayamassa asokavanikā, supupphitā sabbakālikā rammā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

232. Ayamassa asokavanikā, supupphitā sabbakālikā rammā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

233. Idamassa uyyānaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

---

1. Tumhākaṁ (Sī, Syā, I)

234. Idamassa uyyānaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

235. Idamassa kaṇikāravanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

236. Idamassa kaṇikāravanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

237. Idamassa pāṭalivanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

238. Idamassa pāṭalivanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

239. Idamassa ambavanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

240. Idamassa ambavanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

241. Ayamassa pokkharaṇī, sañchannā aṇḍajehi vītikiṇṇā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

242. Ayamassa pokkharaṇī, sañchannā aṇḍajehi vītikiṇṇā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghenā"ti—

imāhi gāthāhi paridevanto vicari.

Tattha **vītikiṇṇo**ti sovaṇṇapupphehi ca nānāmālyehi ca samokiṇṇo. **Parikiṇṇo**ti parivārito. **Itthāgārehī**ti dāsiyo upādāya itthiyo itthāgārā nāma. **Ñātisaṅghenā**ti amaccāpi idha ñātayo eva. **Kūṭāgāran**ti sattaratanavicitto sayanakūṭāgāragabbho. **Asokavanikā**ti asokavanabhūmi. **Sabbakālikā**ti sabbakālaparibhogakkhamā niccapupphitā vā[1]. **Uyyānan**ti Nandanavanacittalatāvanasadisaṁ

1. Ca (Sī, Syā)

uyyānaṁ. **Sabbakālikan**ti chasupi utūsu uppajjanakapupphaphala-sañchannaṁ. Kaṇikāravanādīsu **sabbakālikan**ti sabbakāle supupphitaphalitameva. **Sañchannā**ti nānāvidhehi jalajathalajakusumehi suṭṭhu sañchannā. **Aṇḍajehi vītikiṇṇā**ti sakuṇasaṁghehi okiṇṇā.

Evaṁ tesu tesu ṭhānesu paridevitvā mahājano puna rājaṅgaṇaṁ āgantvā—

243. "Rājā vo kho pabbajito,
Sutasomo rajjaṁ imaṁ pahatvāna.
Kāsāyavatthavasano,
Nāgova ekako caratī"ti—

gāthaṁ vatvā attano ghare vibhavaṁ pahāya puttadhītaro hattesu gahetvā nikkhamitvā bodhisattasseva santikaṁ agamāsi, tathā mātāpitaro puttadārā soḷasasahassā ca nāṭakitthiyo. Sakalanagaraṁ tucchaṁ viya ahosi, janapadavāsinopi tesaṁ pacchato pacchato gamiṁsu. Bodhisatto dvādasayojanikaṁ parisaṁ gahetvā Himavantābhimukho pāyāsi. Athassa abhinikkhamanaṁ ñatvā Sakko Vissakammaṁ āmantetvā "tāta Vissakamma Sutasomamahārājā abhinikkhamanaṁ nikkhanto, vasanaṭṭhānaṁ laddhuṁ vaṭṭati, samāgamo ca mahā bhavissati, gaccha Himavantapadese Gaṅgātīre tiṁsayojanāyāmaṁ pañcadasayojanavitthataṁ[1] assamapadaṁ māpehī"ti pesesi. So tathā katvā tasmiṁ assamapade pabbajitaparikkhāre paṭiyādetvā ekapadikamaggaṁ māpetvā[2] devalokameva gato.

Mahāsatto tena maggena gantvā taṁ assamapadaṁ pavisitvā paṭhamaṁ sayaṁ pabbajitvā pacchā sese pabbājesi, aparabhāge bahū pabbajiṁsu. Tiṁsayojanikaṁ ṭhānaṁ paripūri. Vissakammena pana assamamāpitaniyāmo ca bahūnaṁ pabbajitaniyāmo ca bodhisattassa assamapadasaṁvidahitaniyāmo ca **Hatthipālajātake**[3] āgatanayeneva veditabbo. Tattha mahāsatto yassa yasseva kāmavitakkādi micchāvitakko uppajjati, taṁ taṁ ākāsena upasaṅkamitvā ākāse pallaṅkena nisīditvā ovadanto gāthādvayamāha—

---

1. Pañcayojanavitthataṁ (Sī, Syā, I) 2. Nīharitvā (Sī, Syā, I) 3. Khu 5. 350 piṭṭhe.

244. “Māssu pubbe ratikīḷitāni, hasitāni ca anussarittha.
Mā vo kāmā hanimsu, rammaṁ hi Sudassanaṁ nagaraṁ.

245. Mettacittañca bhāvetha, appamāṇaṁ divā ca ratto ca.
Agacchittha devapuraṁ, āvāsaṁ puññakamminan”ti.

Tattha **ratikīḷitānī**ti kāmaratiyo ca kāyavācākhiḍḍāvasena[1] pavattakīḷitāni ca. **Mā vo kāmā hanimsū**ti mā tumhe vatthukāmakilesakāmā hanimsu. **Rammaṁ hī**ti Sudassananagaraṁ nāma ramaṇīyaṁ, taṁ mā anussarittha. **Mettacittan**ti idaṁ desanāmattameva, so pana cattāropi brahmavihāre ācikkhi. **Appamāṇan**ti appamāṇasattārammaṇaṁ. **Agacchitthā**ti gamissatha. **Devapuran**ti brahmalokaṁ.

Sopi isigaṇo tassovāde ṭhatvā brahmalokaparāyaṇo ahosīti sabbaṁ **Hatthipālajātake** āgatanayeneva kathetabbaṁ.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinikkhamanaṁ nikkhantoyevā”ti vatvā jātakaṁ samodhānesi “tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṁ, Candādevī Rāhulamātā, jeṭṭhaputto Sāriputto, kaniṭṭhaputto Rāhulo, dhāti Khujjuttarā, Kulavaḍḍhanaseṭṭhi Kassapo, Mahāsenagutto Moggallāno, Somadattakumāro Ānando, sesaparisā Buddhaparisā, Sutasomarājā pana ahameva ahosin”ti.

Cūḷasutasomajātakavaṇṇanā pañcamā.

Jātakuddānaṁ

Suvapaṇḍitajambuka kuṇḍalino,
Varakaññamalambusajātakaṁ ca.
Pavaruttamasaṅkhasirīvhayako,
Sutasoma-arindamarājavaro.

Cattālīsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Kāyavācācittakīḷāvasena (Sī, Syā)

18. Paṇṇāsanipāta

1. Niḷinikājātakavaṇṇanā (526)

Uddayhate janapadoti idaṁ Satthā Jetavane viharanto purāṇadutiyikāpalobhanaṁ ārabbha kathesi. Kathento ca taṁ bhikkhuṁ "kena ukkaṇṭhāpitosī"ti pucchitvā "purāṇadutiyikāyā"ti vutte "na esā kho bhikkhu idāneva tava anatthakārikā, pubbepi tvaṁ etaṁ nissāya jhānā parihāyitvā mahāvināsaṁ patto"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatte rajjaṁ kārente bodhisatto udiccabrāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā vayappatto uggahitasippo isipabbajjaṁ pabbajitvā jhānābhiññā nibbattetvā Himavantapadese vāsaṁ kappesi. Alambusājātake vuttanayeneva taṁ paṭicca ekā migī gabbhaṁ paṭilabhitvā puttaṁ vijāyi, "Isisiṅgo"tvevassa nāmaṁ ahosi. Atha naṁ pitā vayappattaṁ pabbājetvā kasiṇaparikammaṁ uggaṇhāpesi. So na cirasseva jhānābhiññā uppādetvā jhānasukhena kīḷi, ghoratapo paramadhitindriyo[1] ahosi. Tassa sīlatejena Sakkassa bhavanaṁ kampi. Sakko āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā "upāyenassa sīlaṁ bhindissāmī"ti tīṇi saṁvaccharāni sakalakāsiraṭṭhe vuṭṭhiṁ nivāresi, raṭṭhaṁ aggidaḍḍhaṁ viya ahosi. Sasse asampajjamāne dubbhikkhapīḷitā manussā sannipatitvā rājaṅgaṇe upakkosiṁsu. Atha ne rājā vātapāne ṭhito "kiṁ etan"ti pucchi. Mahārāja tīṇi saṁvaccharāni devassa avassantattā[2] sakalaraṭṭhaṁ uddayhati, manussā dukkhitā, devaṁ vassāpehi devāti. Rājā sīlaṁ samādiyitvā uposathaṁ upavasantopi vassaṁ vassāpetuṁ nāsakkhi.

Tasmiṁ kāle Sakko aḍḍharattasamaye tassa sirigabbhaṁ pavisitvā ekobhāsaṁ katvā vehāse aṭṭhāsi. Rājā taṁ disvā "kosi tvan"ti pucchi. Sakkohamasmīti. Kenatthenāgatosīti. Vassati te

---

1. Paramābhijitindriyo (Sī, Syā) 2. Avassantassa (Sī, Syā, I)

mahārāja raṭṭhe devoti. Na vassatīti. Jānāsi panassa avassanakāraṇanti. Na jānāmi sakkāti. Mahārāja Himavantapadese Isisiṅgo nāma tāpaso paṭivasati ghoratapo paramadhitindriyo. So nibaddhaṁ deve vassante kujjhitvā ākāsaṁ olokesi, tasmā devo na vassatīti. Idāni panettha kiṁ kātabbanti. Tassa tape bhinne devo vassissatīti. Ko panassa tapaṁ bhindituṁ samatthoti. Dhītā te mahārāja Niḷinikā samatthā, taṁ pakkosāpetvā "asukaṭṭhānaṁ nāma gantvā tāpasassa tapaṁ bhindāhī"ti pesehīti. Evaṁ so rājānaṁ anusāsitvā sakaṭṭhānameva agamāsi. Rājā punadivase amaccehi saddhiṁ mantetvā dhītaraṁ pakkosāpetvā paṭhamaṁ gāthamāha—

1. "Uddayhate[1] janapado, raṭṭhañcāpi vinassati.
Ehi Niḷinike[2] gaccha, taṁ me brāhmaṇamānayā"ti.

Tattha **taṁ me**ti taṁ mama anatthakāriṁ brāhmaṇaṁ attano vasaṁ ānehi, kilesarativasenassa sīlaṁ bhindāhīti.

Taṁ sutvā sā dutiyaṁ gāthamāha—

2. "Nāhaṁ dukkhakkhamā rāja, nāhaṁ addhānakovidā.
Kathaṁ ahaṁ gamissāmi, vanaṁ kuñjarasevitan"ti.

Tattha **dukkhakkhamā**ti ahaṁ mahārāja dukkhassa khamā na homi, addhānampi na jānāmi, sāhaṁ kathaṁ gamissāmīti.

Tato rājā dve gāthāyo abhāsi—

3. "Phītaṁ janapadaṁ gantvā, hatthinā ca rathena ca.
Dārusaṅghāṭayānena, evaṁ gaccha Niḷinike.

4. Hatthi-assarathe[1] pattī, gacchevādāya khattiye.
Taveva vaṇṇarūpena, vasaṁ ta'mānayissasī"ti.

Tattha **dārusaṅghāṭayānenā**ti amma Niḷinike na tvaṁ padasā gamissasi, phītaṁ pana subhikkhaṁ khemaṁ attano janapadaṁ hatthivāhanehi ca rathavāhanehi

1. Uḍḍayhate (Sī, I)
2. Naḷinike (Sī, Syā, I)
3. Hatthī assarathā (Sī, I), hatthī assā rathā (Syā)

ca gantvā tato parampi ajjhokāse paṭicchannena vayhādinā udakaṭṭhāne nāvāsaṅkhātena dārusaṅghāṭayānena gaccha. **Vaṇṇarūpenā**ti evaṁ akilamamānā gantvā tava vaṇṇena ceva rūpasampadāya ca taṁ brāhmaṇaṁ attano vasaṁ ānayissasīti.

Evaṁ so dhītarā saddhiṁ akathetabbampi raṭṭhaparipālanaṁ nissāya kathesi. Sāpi "sādhū"ti sampaṭicchi. Athassā sabbaṁ dātabbayuttakaṁ datvā amaccehi saddhiṁ uyyojesi. Amaccā taṁ ādāya paccantaṁ patvā tattha khandhāvāraṁ nivāsāpetvā rājadhītaraṁ ukkhipāpetvā vanacarakena desitena maggena Himavantaṁ pavisitvā pubbaṇhasamaye tassa assamapadassa samīpaṁ pāpuṇiṁsu. Tasmiṁ khaṇe bodhisatto puttaṁ assamapade nivāsāpetvā[1] sayaṁ phalāphalatthāya araññaṁ paviṭṭho hoti. Vanacarako sayaṁ assamaṁ agantvā tassa pana dassanaṭṭhāne ṭhatvā Niḷinikāya taṁ dassento dve gāthā abhāsi—

5. "Kadalīdhajapaññāṇo, ābhujīparivārito.
Eso padissati rammo, Isisiṅgassa assamo.

6. Eso aggissa saṅkhāto, eso dhūmo padissati.
Maññe no aggiṁ hāpeti, Isisiṅgo mahiddhiko"ti.

Tattha kadalīsaṅkhātā dhajā paññāṇaṁ[2] assāti **kadalīdhajapaññāṇo. Ābhujīparivārito**ti bhujapattavanaparikkhitto. **Saṅkhāto**ti eso aggi assa Isisiṅgassa jhānena saṅkhāto paccakkhagato[3] jalati. **Maññe no aggin**ti aggiṁ no hāpeti juhati paricaratīti maññāmi.

Amaccāpi bodhisattassa araññaṁ paviṭṭhavelāya assamaṁ parivāretvā ārakkhaṁ ṭhapetvā rājadhītaraṁ isivesaṁ gāhāpetvā suvaṇṇacīrakena nivāsanapārupanaṁ katvā sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā tantubaddhaṁ cittageṇḍukaṁ gāhāpetvā assamapadaṁ pesetvā sayaṁ bahi rakkhantā aṭṭhaṁsu. Sā tena geṇḍukena kīḷantī caṅkamakoṭiyaṁ otari. Tasmiṁ khaṇe Isisiṅgo paṇṇasāladvāre pāsāṇaphalake nisinno hoti. So taṁ āgacchantiṁ disvā bhītatasito uṭṭhāya paṇṇasālaṁ pavisitvā

1. Nivattetvā (Sī, Syā, I)
2. Kadalīsaṅkhātaṁ dhajapaññāṇaṁ (Ka)
3. Paccakkhato (Ka)

aṭṭhāsi. Sāpissa paṇṇasāladvāraṁ gantvā kīḷiyeva. Satthā tañca tato uttari ca atthaṁ pakāsento tisso gāthā abhāsi—

7. "Tañca disvāna āyantiṁ, āmuttamaṇikuṇḍalaṁ.
Isisiṅgo pāvisi bhīto, assamaṁ paṇṇachādanaṁ.

8. Assamassa ca sā dvāre, geṇḍukena'ssa kīḷati.
Vidaṁsayantī aṅgāni, guyhaṁ pakāsitāni ca.

9. Tañca disvāna kīḷantiṁ, paṇṇasālagato jaṭī.
Assamā nikkhamitvāna, idaṁ vacanamabravī"ti.

Tattha **geṇḍukena'ssā**ti assa Isisiṅgassa assamadvāre geṇḍukena kīḷati. **Vidaṁsayantī**ti dassentī. **Guyhaṁ pakāsitāni cā**ti guyhañca rahassaṅgaṁ pakāsitāni ca pākaṭāni mukhahatthādīni. **Abravī**ti so kira paṇṇasālāya ṭhatvā cintesi "sacāyaṁ yakkho bhaveyya, paṇṇasālaṁ pavisitvā maṁ[1] murumurāpetvā khādeyya, nāyaṁ yakkho, tāpaso bhavissatī"ti assamā nikkhamitvā pucchanto gāthamāha—

10. "Ambho ko nāma so rukkho, yassa te'vaṁgataṁ phalaṁ.
Dūrepi khittaṁ pacceti, na taṁ ohāya gacchatī"ti.

Tattha **yassa te'vaṁgataṁ phalan**ti yassa tava rukkhassa evaṁgatikaṁ manoramaṁ phalaṁ. **Ko nāma so rukkho**ti citrageṇḍukassa adiṭṭhapubbattā "rukkhaphalena tena bhavitabban"ti maññamāno evaṁ pucchati.

Athassa sā rukkhaṁ ācikkhantī gāthamāha—

11. "Assamassa mama brahme, samīpe Gandhamādane.
Bahavo tādisā rukkhā, yassa te'vaṁgataṁ phalaṁ.
Dūrepi khittaṁ pacceti, na maṁ ohāya gacchatī"ti.

Tattha **samīpe Gandhamādane**ti Gandhamādanapabbate mama assamassa samīpe. **Yassa te'vaṁgatan**ti yassa evaṁgataṁ, **ta**-kāro byañjanasandhikaroti.

---

1. Mama maṁsaṁ (Sī, Syā)

Iti sā musāvādaṁ abhāsi. Itaropi saddahitvā "tāpaso eso"ti saññāya paṭisanthāraṁ karonto gāthamāha—

12. "Etū bhavaṁ assami'maṁ adetu,
Pajjañca bhakkhañca paṭiccha dammi.
Idamāsanaṁ atra bhavaṁ nisīdatu,
Ito bhavaṁ mūlaphalāni bhuñjatū"ti.

Tattha **assami'man**ti assamaṁ imaṁ bhavaṁ pavisatu. **Adetū**ti yathāsannihitaṁ āhāraṁ paribhuñjatu. **Pajjan**ti pādabbhañjanaṁ. **Bhakkhan**ti madhuraphalāphalaṁ. **Paṭicchā**ti paṭiggaṇha. **Idamāsanan**ti paviṭṭhakāle evamāha.

Tassā[1] paṇṇasālaṁ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisīdantiyā suvaṇṇacīrake dvidhā gate sarīraṁ appaṭicchannaṁ ahosi. Tāpaso mātugāmasarīrassa adiṭṭhapubbattā taṁ disvā "vaṇo eso "ti saññāya evamāha—

13. "Kiṁ te idaṁ ūrūnamantarasmiṁ,
Supicchitaṁ kaṇharivappakāsati.
Akkhāhi me pucchito etamatthaṁ,
Kose nu te uttamaṅgaṁ paviṭṭhan"ti.

Tattha **supicchitan**ti dvinnaṁ ūrūnaṁ samāgamakāle suphusitaṁ sippipuṭamukhasaṇṭhānaṁ. Subhalakkhaṇena hi asamannāgatāya taṁ ṭhānaṁ āvāṭadhātukaṁ hoti; samannāgatāya abbhunnataṁ sippipuṭamukhasaṇṭhānaṁ. **Kaṇharivappakāsatī**ti ubhosu passesu kāḷakaṁ viya khāyati. **Kose nu te uttamaṅgaṁ paviṭṭhan**ti tava uttamaṅgaṁ liṅgasaṇṭhānaṁ na paññāyati, kiṁ nu taṁ tava sarīrasaṅkhāte kose paviṭṭhanti pucchati.

Atha naṁ sā vañcayantī gāthādvayamāha—

14. "Ayaṁ vane mūlaphalesanaṁ caraṁ,
Āsādayiṁ acchaṁ sughorarūpaṁ.
So maṁ patitvā sahasā'jjhapatto,
Panujja maṁ abbahi uttamaṅgaṁ.

---

1. Kiṁ te idanti tassā (Sī, Syā, I)

15. Svāyaṁ vaṇo khajjati kaṇḍuvāyati,
Sabbañca kālaṁ na labhāmi sātaṁ.
Paho bhavaṁ kaṇḍumimaṁ vinetuṁ,
Kurutaṁ bhavaṁ yācito brāhmaṇatthan”ti.

Tattha **āsādayin**ti ghaṭṭesiṁ, āgacchantaṁ disvā leḍḍunā paharinti attho. **Patitvā**ti upadhāvitvā. **Sahasā’jjhappatto**ti mamaṁ sahasā ajjhappatto sampatto. **Panujjā**ti atha maṁ pātetvā. **Abbahī**ti mukhena mama uttamaṅgaṁ luñcitvā pakkāmi, tato paṭṭhāya imasmiṁ ṭhāne vaṇo jāto. **Svāyan**ti so ayaṁ tato paṭṭhāya mayhaṁ vaṇo khajjati ceva kaṇḍuvañca karoti, tappaccayā sāhaṁ sabbakālaṁ kāyikacetasikasukhaṁ na labhāmi. **Paho**ti pahu samattho. **Brāhmaṇatthan**ti bhavaṁ mayā yācito imaṁ brāhmaṇassa atthaṁ karotu, idaṁ me dukkhaṁ harāhīti vadati.

So tassā musāvādaṁ “sabhāvo”ti saddahitvā “sace te evaṁ sukhaṁ hoti, karissāmī”ti taṁ padesaṁ oloketvā anantaraṁ gāthamāha—

16. “Gambhīrarūpo te vaṇo salohito,
Apūtiko vaṇagandho mahā ca.
Karomi te kiñci kasāyayogaṁ,
Yathā bhavaṁ paramasukhī bhaveyyā”ti.

Tattha **salohito**ti rattobhāso. **Apūtiko**ti pūtimaṁsarahito. **Vaṇagandho**ti[1] thokaṁ duggandho. **Kasāyayogan**ti ahaṁ keci rukkhakasāye gahetvā tava ekaṁ kasāyayogaṁ karomīti.

Tato Niḷinikā gāthamāha—

17. “Na mantayogā na kasāyayogā,
Na osadhā brahmacāri kamanti.
Yaṁ te mudu tena[2] vinehi kaṇḍuṁ,
Yathā ahaṁ paramasukhī bhaveyyan”ti.

---

1. Pakkagandhoti (Sī, Syā), pannagandhoti (I)
2. Ghaṭṭe mudukena (Ka)

Tattha **kamantī**ti bho brahmacāri imasmiṁ mama vaṇe neva mantayogā, na kasāyayogā; na pupphaphalādīni osadhāni kamanti, anekavāraṁ katehipi tehi etassa phāsukabhāvo na bhūtapubbo. Yaṁ pana te etaṁ mudu aṅgajātaṁ, tena ghaṭṭiyamānasseva tassa kaṇḍu na hoti, tasmā tena vinehi kaṇḍunti.

So "saccaṁ eso bhaṇatī"ti sallakkhetvā "methunasaṁsaggena sīlaṁ bhijjati, jhānaṁ antaradhāyatī"ti ajānanto mātugāmassa adiṭṭhapubbattā methunadhammassa ca ajānanabhāvena "bhesajjan"ti vadantiyā tāya methunaṁ paṭisevi. Tāvadevassa sīlaṁ bhijji, jhānaṁ parihāyi. So dve tayo vāre saṁsaggaṁ katvā kilanto hutvā nikkhamitvā saraṁ oruyha nhatvā paṭippassaddhadaratho āgantvā paṇṇasālāyaṁ nisīditvā punapi taṁ "tāpaso"ti maññamāno vasanaṭṭhānaṁ pucchanto gāthamāha—

18. "Ito nu bhoto katamena assamo,
Kacci bhavaṁ abhiramasi araññe.
Kacci nu te mūlaphalaṁ pahūtaṁ,
Kacci bhavantaṁ na vihiṁsanti vāḷā"ti.

Tattha **katamenā**ti ito katamena disābhāgena bhoto assamo. **Bhavan**ti ālapanametaṁ.

Tato Niḷinikā catasso gāthāyo abhāsi—

19. "Ito ujuṁ uttarāyaṁ disāyaṁ,
Khemā nadī Himavatā pabhāvī.
Tassā tīre assamo mayha rammo,
Aho bhavaṁ assamaṁ mayhaṁ passe.

20. Ambā ca sālā tilakā ca jambuyo,
Uddālakā pāṭaliyo ca phullā.
Samantato kimpurisābhigītaṁ,
Aho bhavaṁ assamaṁ mayhaṁ passe.

21. Tālā ca mūlā ca phalā ca me'ttha,
Vaṇṇena gandhena upetarūpaṁ.
Taṁ bhūmibhāgehi upetarūpaṁ,
Aho bhavaṁ assamaṁ mayhaṁ passe.

22. Phalā ca mūlā ca pahūtame'ttha,
Vaṇṇena gandhena rasenupetā.
Āyanti ca luddakā taṁ padesaṁ,
Mā me tato mūlaphalaṁ ahāsun"ti.

Tattha **uttarāyan**ti uttarāya. **Khemā**ti evaṁnāmikā nadī. **Himavatā pabhāvītī**[1] Himavantato pavattati. **Aho**ti patthanatthe nipāto. **Uddālakā**ti vātaghātakā. **Kimpurisābhigītan**ti samantato parivāretvā madhurasaddena gāyantehi kimpurisehi abhigītaṁ. **Tālā ca mūlā ca phalā ca me'tthā**ti ettha mama assame pāsādikā tālarukkhā ca tesaññeva vaṇṇagandhādisampannā kandasaṅkhātā mūlā ca phalā ca. **Pahūtame'ttā**ti nānārukkhaphalā ca rukkhavallimūlā ca pahūtā ettha. **Mā me tato**ti taṁ mama assamapadaṁ sambahulā luddakā āgacchanti, mayā cettha āharitvā ṭhapitaṁ bahu madhurasamūlaphalāphalaṁ atthi, te mayi cirāyante mūlaphalāphalaṁ hareyyuṁ. Te tato mama mūlaphalāphalaṁ mā hariṁsu, tasmā sacepi mayā saddhiṁ āgantukāmo, ehi, no ce, ahaṁ gamissāmīti āha.

Taṁ sutvā tāpaso yāva pitu āgamanā adhivāsāpetuṁ gāthamāha—

23. "Pitā mamaṁ mūlaphalesanaṁ gato,
Idāni āgacchati sāyakāle.
Ubhova gacchāmase assamaṁ taṁ,
Yāva pitā mūlaphalato etū"ti.

Tattha **ubhova gacchāmase**ti mama pitu ārocetvā ubhova gamissāma.

1. Pabhātīti (Sī, Syā, I)

Tato sā cintesi “ayaṁ tāva araññeva vaḍḍhitabhāvena mama itthibhāvaṁ na jānāti, pitā panassa maṁ disvāva jānitvā ‘tvaṁ idha kiṁ karosī’ti kājakoṭiyā paharitvā sīsampi me bhindeyya, tasmiṁ anāgateyeva mayā gantuṁ vaṭṭati, āgamanakammampi me niṭṭhitan”ti. Sā tassa āgamanūpāyaṁ ācikkhantī itaraṁ gāthamāha—

24. “Aññe bahū isayo sādhurūpā,
Rājīsayo anumagge vasanti.
Teyeva pucchesi mama’ssamaṁ taṁ,
Te taṁ nayissanti mamaṁ sakāse”ti.

Tattha **rājīsayo**ti samma mayā na sakkā cirāyituṁ, aññe pana sādhusabhāvā rājisayo ca brāhmaṇisayo ca anumagge mama assamamaggapasse vasanti, ahaṁ tesaṁ ācikkhitvā gamissāmi, tvaṁ te puccheyyāsi, te taṁ mama santikaṁ nayissantīti.

Evaṁ sā attano palāyanūpāyaṁ katvā paṇṇasālato nikkhamitvā taṁ olokentameva “tvaṁ nivattā”ti vatvā āgamanamaggeneva amaccānaṁ santikaṁ agamāsi. Te taṁ gahetvā khandhāvāraṁ gantvā anupubbena Bārāṇasiṁ pāpuṇiṁsu. Sakkopi taṁ divasameva tussitvā sakalaraṭṭhe devaṁ vassāpesi, tato subhikkhaṁ janapadaṁ ahosi. Isisiṅgatāpasassapi tāya pakkantamattāya eva kāye ḍāho uppajji. So kampanto paṇṇasālaṁ pavisitvā vākacīraṁ pārupitvā socanto nipajji. Bodhisatto sāyaṁ āgantvā puttaṁ apassanto “kahaṁ nu kho gato”ti kājaṁ otāretvā paṇṇasālaṁ pavisitvā taṁ nipannakaṁ disvā “tāta kiṁ karosī”ti piṭṭhiṁ parimajjanto tisso gāthā abhāsi—

25. “Na te kaṭṭhāni bhinnāni, na te udakamābhataṁ.
Aggīpi te na hāpito, kiṁ nu mandova jhāyasi.

26. Bhinnāni kaṭṭhāni huto ca aggi,
Tapanīpi te samitā brahmacārī.
Pīṭhañca mayhaṁ udakañca hoti,
Ramasi tuvaṁ brahmabhūto puratthā.

27. Abhinnakaṭṭhosi anābhatodako,
Ahāpitaggīsi asiddhabhojano.
Na me tuvaṁ ālapasī mama’jja,
Naṭṭhaṁ nu kiṁ cetasikañca dukkhan”ti.

Tattha **bhinnānī**ti araññato uddhaṭāni. **Na hāpito**ti[1] na jalito. **Bhinnānī**ti pubbe tayā mamāgamanavelāya kaṭṭhāni uddhaṭāneva honti. **Huto ca aggī**ti aggi ca huto hoti. **Tapanī**ti visibbana-aggisaṅkhātā tapanīpi te samitāva sayameva saṁvidahitāva hoti. **Pīṭhan**ti mama āsanatthāya pīṭhañca paññattameva hoti. **Udakañcā**ti pādadhovana-udakampi upaṭṭhāpitameva hoti. **Brahmabhūto**ti tuvampi ito puratthā seṭṭhabhūto imasmiṁ assame abhiramasi. **Abhinnakaṭṭhosī**ti so dāni ajja anuddhaṭakaṭṭhosi. **Asiddhabhojano**ti na te kiñci amhākaṁ kandamūlaṁ vā paṇṇaṁ vā seditaṁ. **Mama’jjā**ti mama putta ajja na me tvaṁ ālapasi. **Naṭṭhaṁ nu kin**ti kiṁ nu te naṭṭhaṁ vā, kiṁ cetasikaṁ vā dukkhaṁ, akkhāhi me nipannakāraṇanti pucchati.

So pitu vacanaṁ sutvā taṁ kāraṇaṁ kathento āha—

28. “Idhāgamā jaṭilo brahmacārī,
Sudassaneyyo sutanū vineti.
Nevātidīgho na panātirasso,
Sukaṇhakaṇhacchadanehi bhoto.

29. Amassujāto apurāṇavaṇṇī,
Ādhārarūpañca panassa kaṇṭhe.
Dve yamā gaṇḍā ure Sujātā,
Suvaṇṇatindukanibhā pabhassarā.

30. Mukhañca tassa bhusadassaneyyaṁ,
Kaṇṇesu lambanti ca kuñcitaggā.
Te jotare carato māṇavassa,
Suttañca yaṁ saṁyamanaṁ jaṭānaṁ.

---

1. Na hāsitoti (Sī, Syā)

31. Aññā ca tassa saṁyamāni catasso,
Nīlā pītā lohitikā ca setā.
Tā piṁsare carato māṇavassa,
Tiriṭisaṅghāriva pāvusamhi.

32. Na mikhalaṁ muñjamayaṁ dhāreti,
Na santhare no pana pabbajassa.
Tā jotare jaghanantare vilaggā,
Sateratā vijjurivantalikkhe.

33. Akhīlakāni ca avaṇṭakāni,
Heṭṭhā nabhyā kaṭisamohitāni.
Aghaṭṭitā niccakīḷaṁ karonti,
Haṁ tāta kiṁ rukkhaphalāni tāni.

34. Jaṭā ca tassa bhusadassaneyyā,
Parosataṁ vellitaggā sugandhā.
Dvedhā siro sādhu vibhattarūpo,
Aho nu kho mayha tathā jaṭāssu.

35. Yadā ca so pakirati tā jaṭāyo,
Vaṇṇena gandhena upetarūpā.
Nīluppalaṁ vātasameritaṁva,
Tatheva saṁvāti pana'ssamo ayaṁ.

36. Paṅko ca tassa bhusadassaneyyo,
Netādiso yādiso mayhaṁ kāye.
So vāyati erito mālutena,
Vanaṁ yathā aggagimhe suphullaṁ.

37. Nihanti so rukkhaphalaṁ pathabyā,
Sucittarūpaṁ ruciraṁ dassaneyyaṁ.
Khittañca tassa punareti hatthaṁ.
Haṁ tāta kiṁ rukkhaphalaṁ nu kho taṁ.

38. Dantā ca tassa bhusadassaneyyā,
Suddhā samā saṅkhavarūpapannā.
Mano pasādenti vivariyamānā,
Na hi nūna so sākamakhādi tehi.

39. Akakkasaṁ aggaḷitaṁ muhuṁ muduṁ,
Ujuṁ anuddhataṁ acapalamassa bhāsitaṁ.
Rudaṁ manuññaṁ karavīkasussaraṁ,
Hadayaṅgamaṁ rañjayateva me mano.

40. Bindussaro nātivisaṭṭhavākyo,
Na nūna sajjhāyamatippayutto.
Icchāmi bho taṁ punadeva daṭṭhuṁ,
Mitto hi me māṇavohu puratthā.

41. Susandhi sabbattha vimaṭṭhimaṁ vaṇaṁ,
Puthū Sujātaṁ kharapattasannibhaṁ.
Teneva maṁ uttariyāna maṇavo,
Vivaritaṁ[1] ūruṁ jaghanena piḷayi.

42. Tapanti ābhanti virocare ca,
Sateratā vijjuriva'ntalikkhe.
Bāhā mudū añjanalomasādisā,
Vicitravaṭṭaṅgulikā'ssa sobhare.

43. Akakkasaṅgo na ca dīghalomo,
Na khā'ssa dīghā api lohitaggā.
Mudūhi bāhāhi palissajanto,
Kalyāṇarūpo ramayaṁ[2] upaṭṭhahi.

44. Dumassa tūlūpanibhā pabhassarā,
Suvaṇṇakambutalavaṭṭasucchavi.
Hatthā mudū tehi maṁ samphusitvā,
Ito gato tena maṁ dahanti tāta.

---

1. Vivariya (Sī, Syā, I)
2. Mayhaṁ (Ka)

45. Na nūna so khārividhaṁ ahāsi,
Na nūna so kaṭṭhāni sayaṁ abhañji.
Na nūna so hanti dume kuṭhāriyā,
Na hissa hetthesu khilāni atthi.

46. Accho ca kho tassa vaṇaṁ akāsi,
So maṁbravi 'sukhitaṁ maṁ karohi'.
Tāhaṁ kariṁ tena mamāsi sokhyaṁ,
So cabravi 'sukhitosmī'ti brahme.

47. Ayañca te māluvapaṇṇasanthatā,
Vikiṇṇarūpāva mayā ca tena ca.
Kilantarūpā udake ramitvā,
Punappunaṁ paṇṇakuṭiṁ vajāma.

48. Na ma'jja mantā paṭibhanti tāta,
Na aggihuttaṁ napi yaññatantaṁ[1].
Na cāpi te mūlaphalāni bhuñje,
Yāva na passāmi taṁ brahmacāriṁ.

49. Addhā pajānāsi tuvampi tāta,
Yassaṁ disaṁ vasate brahmacārī.
Taṁ maṁ disaṁ pāpaya tāta khippaṁ,
Mā te ahaṁ amari'massamamhi.

50. Vicitraphullaṁ hi vanaṁ sutaṁ mayā,
Dijābhighuṭṭhaṁ dijasaṅghasevitaṁ.
Taṁ maṁ vanaṁ pāpaya tāta khippaṁ,
Purā te pāṇaṁ vijahāmi assame"ti.

Tattha **idhāgamā**ti tāta imaṁ assamapadaṁ āgato. **Sudassaneyyo**ti suṭṭhu dassaneyyo. **Sutanū**ti suṭṭhu tanuko nātikiso

---

1. Yaññatantraṁ (Sī), yañña tatra (Syā, I)

nātithūlo. **Vinetī**ti attano sarīrappabhāya assamapadaṁ ekobhāsaṁ viya vineti pūreti. **Sukaṇhakaṇhacchadanehi bhoto**ti tāta tassa bhoto sukaṇhehi kaṇhacchadanehi bhamaravaṇṇehi kesehi sukaṇhasīsaṁ sumajjitamaṇimayaṁ viya khāyati. **Amassujāto**ti na tāvassa massu jāyati, taruṇoyeva. **Apurāṇavaṇṇī**ti acirapabbajito. **Ādhārarūpañca panassa kaṇṭhe**ti kaṇṭhe ca panassa amhākaṁ bhikkhābhājanaṭṭhapanaṁ pattādhārasadisaṁ piḷandhanaṁ atthīti muttāhāraṁ sandhāya vadati. **Gaṇḍā**ti thane sandhāyāha. **Ure sujātā**ti uramhi sujātā. "Urato"tipi pāṭho. **Pabhassarā**ti pabhāsampannā. "Pabhāsare"tipi pāṭho, obhāsantīti attho.

Bhusadassaneyyanti ativiya dassanīyaṁ. **Kuñcitaggā**ti sīhakuṇḍalaṁ sandhāya vadati. **Suttañcā**ti yaṁ tassa jaṭābandhanasuttaṁ, tampi jotati pabhaṁ muñcati. **"Saṁyamāni[1] catasso"ti** iminā maṇisuvaṇṇapavāḷarajatamayāni cattāri piḷandhanāni dasseti. **Tā piṁsare**ti[2] tāni piḷandhanāni pāvusamhi pavuṭṭhe[3] deve tiriṭisaṅghā viya[4] viravanti. **Mikhalan**ti mekhalaṁ, ayameva vā pāṭho. Idaṁ nivatthakañcanacīrakaṁ sandhāyāha. **Na santhare**ti[5] na vāke. Idaṁ vuttaṁ hoti—tāta yathā mayaṁ tiṇamayaṁ vā vākamayaṁ vā cīrakaṁ dhārema, na tathā so, so pana suvaṇṇacīrakaṁ dhāretīti. **Akhīlakānī**ti atacāni nippaṇṇāni[6]. **Kaṭisamohitānī**ti kaṭiyaṁ baddhāni. **Niccakīḷaṁ karontī**ti aghaṭṭitānipi niccakālaṁ kīḷāyanti. **Haṁ tātā**ti hambho tāta. **Kiṁ rukkhaphalāni tānī**ti tāni tassa māṇavassa suttāruḷhāni kaṭiyaṁ baddhāni katararukkhaphalāni nāmāti maṇisaṅghāṭiṁ sandhāyāha.

Jaṭāti jaṭāmaṇḍalākārena baddharatanamissakakesavaṭṭiyo sandhāyāha. **Vellitaggā**ti kuñcitaggā. **Dvedhāsiro**ti tassa sīsaṁ dvedhā katvā baddhānaṁ jaṭānaṁ vasena suṭṭhu vibhattarūpaṁ. **Tathā**ti yathā tassa māṇavassa jaṭā, tathā tumhehi mama na baddhā, aho vata mamapi tathā assūti patthento āha. **Upetarūpā**ti upetasabhāvā.

---

1. Saṁyamanī (Sī) 2. Saṁsareti (Sī, Syā) 3. Pāvuse navavaṭṭhe (Sī, I)
4. Ciriṭisaṁghā viya (Sī, I) 5. Na santaceti (Sī, I)
6. Avākāni nibbasaṇāni (Sī), akācāni nikkaṇṭakāni (I), apākāni nibbaṇāni (Syā)

Vātasameritaṁvāti yathā nāma nīluppalaṁ vātena samīritaṁ, tatheva ayaṁ imasmiṁ vanasaṇḍe assamo saṁvāti. **Netādiso**ti tāta yādiso mama kāye paṅko, netādiso tassa sarīre. So hi dassanīyo ceva sugandho ca. **Aggagimhe**ti vasantasamaye.

Nihantīti paharati. **Kiṁ rukkhaphalaṁ nu kho tan**ti katararukkhassa nu kho taṁ phalaṁ. **Saṅkhavarūpapannā**ti sudhotasaṅkhapaṭibhāgā. **Na hi nūna so sākamakhādi tehī**ti na nūna so māṇavo mayaṁ viya tehi dantehi rukkhapaṇṇāni ceva mūlaphalāphalāni ca khādi. Amhākaṁ hi tāni khādantānaṁ sabalā paṇṇavaṇṇā[1] dantāti dīpeti.

Akakkasanti tāta tassa bhāsitaṁ apharusaṁ agaḷitaṁ, punappunaṁ vadantassāpi madhuratāya **muhuṁ muduṁ,** apamussatāya **ujuṁ,** avikkhittatāya **anuddhaṭaṁ,** patiṭṭhitatāya **acapalaṁ. Rudan**ti bhāsamānassa sarasaṅkhātaṁ rudampi manoharaṁ karavīkassa viya sussaraṁ sumadhuraṁ. **Rañjayatevā**ti mama mano rañjatiyeva. **Bindussaro**ti piṇḍitassaro. **Māṇavohū**ti so hi māṇavo puratthā mama mitto ahu.

Susandhi sabbattha vimaṭṭhimaṁ vaṇanti tāta tassa māṇavassa ūrūnaṁ antare ekaṁ vaṇaṁ atthi, taṁ susandhi suphusitaṁ sippipuṭamukhasadisaṁ, sabbattha vimaṭṭhaṁ samantato maṭṭhaṁ. **Puthū**ti mahantaṁ. **Sujātan**ti susaṇṭhitaṁ. **Kharapattasannibhan**ti supupphitapadumamakuḷasannibhaṁ. **Uttariyānā**ti uttaritvā avattharitvā. **Pīḷayī**ti pīḷesi. **Tapantī**ti tassa māṇavassa sarīrato niccharantā suvaṇṇavaṇṇaraṁsiyo jalanti obhāsanti virocanti ca. **Bāhā**ti bāhāpissa mudū. **Añjanalomasādisā**ti añjanasadisehi lomehi samannāgatā. **Vicitravaṭṭaṅgulikā'ssa sobhare**ti hatthāpissa varalakkhaṇavicitrāhi pavālaṅkurasadisāhi vaṭṭaṅgulīhi samannāgatā sobhanti.

Akakkasaṅgoti kacchupīḷakādirahita-aṅgapaccaṅgo. **Ramayaṁ upaṭṭhahī**ti maṁ ramayanto upaṭṭhahi paricari. **Tūlūpanibhā**ti mudubhāvassa upamā. **Suvaṇṇakambutalavaṭṭasucchavī**ti suvaṇṇamayaṁ ādāsatalaṁ viya vaṭṭā ca succhavi ca, parimaṇḍalatalā ceva sundaracchavi cāti attho. **Samphusitvā**ti suṭṭhu phusitvā attano hatthasamphassaṁ mama sarīre pharāpetvā. **Ito gato**ti

1. Supaṅkavaṇṇā (Sī, Syā)

mama olokentasseva ito gato. **Tena maṁ dahantī**ti tena tassa hatthasamphassena idāni maṁ dahanti. Tathā hi tassa gatakālato paṭṭhāya mama sarīre ḍāho uṭṭhito, tenamhi domanassappatto nipannoti.

Na nūna so khārividhanti tāta nūna so māṇavo na khāribhāraṁ ukkhipitvā vicari. **Khilānī**ti kilāni[1], "ayameva vā pāṭho. **Sokhyan**ti sukhaṁ. **Māluvapaṇṇasanthatā vikiṇṇarūpāvā**ti tāta ayaṁ tava māluvapaṇṇasanthatā ajja mayā ca tena ca aññamaññaṁ parāmasanāliṅganavasena parivattantehi vikiṇṇā viya ākulabyākulā jātā. **Punappunaṁ paṇṇakuṭiṁ vajāmā**ti tāta ahañca so ca abhiramitvā kilantarūpā paṇṇasālato nikkhamitvā udakaṁ pavisitvā ramitvā vigatadarathā punappunaṁ imameva kuṭiṁ pavisāmāti vadati.

Na ma'jja mantāti ajja mama tassa gatakālato paṭṭhāya neva mantā paṭibhanti na upaṭṭhahanti na ruccanti. **Na aggihuttaṁ napi yaññatantan**ti[2] mahābrahmuno ārādhanatthāya kattabbahomavidhūpanādiyaññakiriyāpi[3] me na paṭibhāti na upaṭṭhāti na ruccati. **Na cāpi te**ti tayā ābhatamūlaphalāphalānipi na bhuñjāmi. **Yassaṁ disan**ti yassaṁ disāyaṁ. **Vanan**ti tassa māṇavassa assamaṁ parivāretvā ṭhitavananti.

Tassevaṁ vilapantassa taṁ vilāpaṁ sutvā mahāsatto "ekāya itthiyā imassa sīlaṁ bhinnaṁ bhavissatī"ti ñatvā taṁ ovadanto cha gāthāyo abhāsi—

51. "Imasmā'haṁ jotirase vanamhi,
Gandhabbadevaccharasaṅghasevite.
Isīnamāvāse sanantanamhi,
Netādisaṁ aratiṁ pāpuṇetha.

52. Bhavanti mittāni atho na honti,
Ñātīsu mittesu karonti pemaṁ.
Ayañca jammo kissa vā niviṭṭho,
Yo neva jānāti 'kutomhi āgato'.

---

1. Khīḷānīti khīṇāni (Sī, Syā, I)
2. Yaññatantranti (Sī), yañña tatrāti (Syā, I)
3. Kattabbaṁ habyadhūmādiyaññakiriyāpi (I)

53. Saṁvāsena hi mittāni, sandhīyanti punappunaṁ.
Sve'va mitto asaṁgantu, asaṁvāsena jīrati.

54. Sace tuvaṁ dakkhasi brahmacāriṁ,
Sace tuvaṁ sallape brahmacārinā.
Sampannasassaṁva mahodakena,
Tapoguṇaṁ khippamimaṁ pahissasi.

55. Punapi ce dakkhasi brahmacāriṁ,
Punapi ce sallape brahmacārinā.
Sampannasassaṁva mahodakena,
Usmāgataṁ khippamimaṁ pahissasi.

56. Bhūtāni hetāni caranti tāta,
Virūparūpena manussaloke.
Na tāni sevetha naro sapañño,
Āsajja naṁ nassati brahmacārī"ti.

Tattha **imasmā**ti imasmiṁ. **Han**ti nipātamattaṁ. **Jotirase**ti hūyamānassa jotino raṁsi-obhāsite. **Sanantanamhī**ti porāṇake. **Pāpuṇethā**ti pāpuṇeyya. Idaṁ vuttaṁ hoti—tāta evarūpe vane vasanto yaṁ aratiṁ tvaṁ patto, etādisaṁ na pāpuṇeyya paṇḍito kulaputto, pattuṁ nārahatīti attho.

"**Bhavantī"ti** imaṁ gāthaṁ mahāsatto antogatameva bhāsati. Ayamettha adhippāyo—loke sattānaṁ mittāni nāma hontipi na hontipi tattha yesaṁ honti, te attano ñātīsu ca mittesu ca pemaṁ karonti. **Ayañca jammo**ti migasiṅgo lāmako. **Kissa vā niviṭṭho**ti kena nāma kāraṇena tasmiṁ mātugāme mittasaññāya niviṭṭho, so migiyā kucchismiṁ nibbattitvā araññe vaḍḍhitattā "kutomhi āgato"ti attano āgataṭṭhānamattampi na jānāti, pageva ñātimitteti.

Punappunanti tāta mittāni nāma punappunaṁ saṁvāsena saṁsevanena sandhīyanti ghaṭīyanti. **Svevamitto**ti so eva mitto **asaṁgantu** asamāgacchantassa purisassa tena asamāgamasaṅkhātena asaṁvāsena **jīrati**

vinassati. **Sace**ti tasmā tāta sace tvaṁ punapi taṁ dakkhasi, tena vā sallapissasi, atha yathā nāma nipphannasassaṁ mahoghena harīyati[1], evaṁ imaṁ attano tapoguṇaṁ pahissasi hāressasīti attho. **Usmāgatan**ti samaṇatejaṁ.

Virūparūpenāti vividharūpena. Idaṁ vuttaṁ hoti—tāta manussalokasmiṁ hi etāni yakkhinisaṅkhātāni bhūtāni vividharūpapaṭicchannena attano rūpena attano vasaṁ gate khādituṁ caranti, tāni sapañño naro na sevetha. Tādisañhi bhūtaṁ āsajja naṁ patvā nassati brahmacārī, diṭṭhosi tāya yakkhiniyā na khāditoti puttaṁ ovadi.

So pitu kathaṁ sutvā "yakkhinī kira sā"ti bhīto cittaṁ nivattetvā "tāta etto na gamissāmi, khamatha me"ti khamāpesi. Sopi naṁ samassāsetvā "ehi tvaṁ māṇava mettaṁ bhāvehi, karuṇaṁ, muditaṁ, upekkhan"ti brahmavihārabhāvanaṁ ācikkhi. So tathā paṭipajjitvā puna jhānābhiññā nibbattesi.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṁ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā Niḷinikā purāṇadutiyikā ahosi, Isisiṅgo ukkaṇṭhitabhikkhu, pitā pana ahameva ahosinti.

Niḷinikājātakavaṇṇanā paṭhamā.

---

2. Ummādantījātakavaṇṇanā (527)

Nivesanaṁ kassa nu'daṁ sunandāti idaṁ Satthā Jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhuṁ ārabbha kathesi. So kirekadivasaṁ Sāvatthiyaṁ piṇḍāya caranto ekaṁ alaṅkatapaṭiyattaṁ uttamarūpadharaṁ itthiṁ oloketvā paṭibaddhacitto hutvā cittaṁ nivattetuṁ asakkonto vihārameva āgantvā tato paṭṭhāya sallaviddho viya rāgāturo bhantamigapaṭibhāgo kiso dhamanīsanthatagatto uppaṇḍuppaṇḍukajāto anabhirato

---

1. Dhārīyati (Ka)

ekiriyāpathepi cittassādaṁ alabhanto ācariyavattādīni pahāya uddesaparipucchākammaṭṭhānānuyogarahito vihāsi. So sahāyabhikkhūhi "pubbe tvaṁ āvuso santindriyo vippasannamukhavaṇṇo, idāni no tathā, kiṁ nu kho kāraṇan"ti puṭṭho "āvuso anabhiratomhī"ti āha. Atha naṁ te "abhiramāvuso sāsane, Buddhuppādo nāma dullabho, tathā saddhammassavanaṁ manussapaṭilābho ca, so tvaṁ manussapaṭilābhaṁ paṭilabhitvā dukkhassantakiriyaṁ patthayamāno assumukhaṁ ñātijanaṁ pahāya Saddhāya pabbajitvā kiṁ kāraṇā kilesavasaṁ yāsi, kilesā nāmete gaṇḍuppādakapāṇakaṁ upādāya sabbabālajanasādhāraṇā, ye tesaṁ vatthubhūtā, tepi appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo. Aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā, maṁsapesūpamā kāmā, tiṇukkūpamā kāmā, aṅgārakāsūpamā kāmā, supinakūpamā kāmā, yācitakūpamā kāmā, rukkhaphalūpamā kāmā, asisūnūpamā kāmā, sattisūlūpamā kāmā, sappasirūpamā kāmā, aggikkhundhūpamā kāmā. Tvaṁ nāma evarūpe Buddhasāsane pabbajitvā evaṁ anatthakārakānaṁ kilesānaṁ vasaṁ gatosī"ti ovaditvā attano kathaṁ gāhāpetuṁ asakkontā Satthu santikaṁ dhammasabhaṁ netvā "kiṁ bhikkhave anicchamānakaṁ bhikkhuṁ ānayitthā"ti vutte "bhante ayaṁ kira bhikkhu ukkaṇṭhito"ti āhaṁsu. Satthā "saccaṁ kirā"ti pucchitvā "saccaṁ bhante"ti vutte "bhikkhu porāṇakapaṇḍitā rajjaṁ anusāsantāpi kilese uppanne tassa vasaṁ agantvā cittaṁ nivāretvā na ayuttakaṁ kariṁsū"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Siviraṭṭhe Ariṭṭhapuranagare Sivi nāma rājā rajjaṁ kāresi. Bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchismiṁ nibbatti, "Sivikumāro"tvevassa nāmaṁ kariṁsu. Senāpatissapi putto jāyi, "Abhipārako"tissa[1] nāmaṁ kariṁsu. Te ubhopi sahāyā hutvā abhivaḍḍhantā soḷasavassikā hutvā Takkasilaṁ gantvā sippaṁ uggaṇhitvā āgamiṁsu. Rājā puttassa rajjaṁ adāsi. Sopi Abhipārakaṁ senāpatiṭṭhāne ṭhapetvā dhammena rajjaṁ kāresi. Tasmiṁ yeva nagare Tiriṭivacchassa nāma asītikoṭivibhavassa seṭṭhino dhītā nibbatti uttamarūpadharā sobhaggappattā subhalakkhaṇena samannāgatā, tassā nāmaggahaṇadivase

1. Ahipārakotissa (Sī, I), abhipādakotissa (Ka)

"Ummādantī"ti nāmaṁ kariṁsu. Sā soḷasavassikakāle atikkantamānusavaṇṇā devaccharā viya abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā ahosi. Ye ye puthujjanā taṁ passanti, te te sakabhāvena saṇṭhātuṁ asakkontā surāpānamadamattā viya kilesamadena mattā hutvā satiṁ paccupaṭṭhāpetuṁ samatthā nāma nāhesuṁ.

Athassā pitā Tiriṭivaccho rājānaṁ upasaṅkamitvā "deva mama gehe itthiratanaṁ uppannaṁ, raññova anucchavikaṁ, lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pesetvā taṁ vīmaṁsāpetvā yathāruci karohī"ti āha. Rājā "sādhū"ti vatvā brāhmaṇe pesesi. Te seṭṭhigehaṁ gantvā katasakkārasammānā pāyāsaṁ paribhuñjiṁsu. Tasmiṁ khaṇe Ummādantī sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā tesaṁ santikaṁ agamāsi. Te taṁ disvā satiṁ paccupaṭṭhāpetuṁ asakkontā kilesamadamattā hutvā attano vippakatabhojanabhāvaṁ na jāniṁsu. Ekacce ālopaṁ gahetvā "bhuñjissāmā"ti saññāya sīse ṭhapesuṁ, ekacce upakacchantare khipiṁsu, ekacce bhittiṁ pahariṁsu, sabbeva ummattakā ahesuṁ. Sā te disvā "ime kira[1] mama lakkhaṇaṁ vīmaṁsissanti, gīvāyaṁ ne gahetvā nīharathā"ti nīharāpesi. Te maṅkubhūtā rājanivesanaṁ gantvā Ummādantiyā kuddhā "deva sā itthī kāḷakaṇṇī, na tumhākaṁ anucchavikā"ti vadiṁsu. Rājā "kāḷakaṇṇī kirā"ti na taṁ āṇāpesi. Sā taṁ pavattiṁ sutvā "ahaṁ kira kāḷakaṇṇīti raññā na gahitā, kāḷakaṇṇiyo nāma na evarūpā hontī"ti vatvā "hotu, sace pana taṁ rājānaṁ passissāmi, jānissāmī"ti tasmiṁ āghātaṁ bandhi. Atha naṁ pitā Abhipārakassa adāsi, sā tassa piyā ahosi manāpā.

Kassa pana kammassa nissandena[2] sā evaṁ abhirūpā ahosīti? Rattavatthadānassa nissandenāti. Sā kira atīte Bārāṇasiyaṁ daliddakule nibbattitvā ussavadivase puññasampannā itthiyo kusumbharattavatthaṁ nivāsetvā alaṅkatā kīḷantiyo disvā tādisaṁ vatthaṁ nivāsetvā kīḷitukāmā hutvā mātāpitūnaṁ ārocetvā tehi "amma mayaṁ daliddā, kuto no evarūpaṁ vatthan"ti vutte "tena hi maṁ ekasmiṁ aḍḍhakule bhatiṁ kātuṁ

1. Ime kiṁ (Ka)
2. Phalena (Ka)

anujānātha, te mama guṇaṁ ñatvā dassantī”ti vatvā tehi anuññātā ekaṁ kulaṁ upasaṅkamitvā “kusumbharattavatthena bhatiṁ karomī”ti āha. Atha naṁ te “tīṇi saṁvaccharāni kamme kate tava guṇaṁ ñatvā dassāmā”ti vadiṁsu. Sā “sādhū”ti paṭissuṇitvā kammaṁ paṭipajji. Te tassā guṇaṁ ñatvā aparipuṇṇesuyeva tīsu saṁvaccharesu tassā ghanakusumbharattavatthena saddhiṁ aññampi vatthaṁ datvā “tava sahāyikāhi saddhiṁ gantvā nhatvā nivāsehī”ti taṁ pesayiṁsu. Sā sahāyikā ādāya gantvā rattavatthaṁ nadītīre ṭhapetvā nhāyi.

Tasmiṁ khaṇe eko Kassapadasabalassa sāvako acchinnacīvaro sākhābhaṅgaṁ nivāsetvā ca pārupitvā ca taṁ padesaṁ pāpuṇi. Sā taṁ disvā “ayaṁ bhadanto acchinnacīvaro bhavissati, pubbepi adinnabhāvena me nivāsanaṁ dullabhaṁ jātan”ti taṁ vatthaṁ dvidhā phāletvā “ekaṁ koṭṭhāsaṁ ayyassa dassāmī”ti cintetvā uttaritvā attano nivāsanaṁ nivāsetvā “tiṭṭhatha bhante”ti vatvā theraṁ vanditvā rattavatthaṁ majjhe phāletvā tassekaṁ koṭṭhāsaṁ adāsi. So ekamante paṭicchanne ṭhatvā sākhābhaṅgaṁ chaḍḍetvā tassekaṁ kaṇṇaṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā nikkhami. Athassa vatthobhāsena sakalasarīraṁ taruṇasūriyo viya ekobhāsaṁ ahosi. Sā taṁ disvā “mayhaṁ[1] ayyo paṭhamaṁ na sobhati, idāni taruṇasūriyo viya virocati, idampi etasseva dassāmī”ti dutiyampi koṭṭhāsaṁ datvā “bhante ahaṁ bhave bhave vicarantī uttamarūpadharā bhaveyyaṁ, maṁ disvā koci puriso sakabhāvena saṇṭhātuṁ mā asakkhi, mayā abhirūpatarā nāma aññā mā hotū”ti patthanaṁ paṭṭhapesi. Theropi anumodanaṁ katvā pakkāmi.

Sā devaloke saṁsarantī tasmiṁ kāle Ariṭṭhapure nibbattitvā tathā abhirūpā ahosi. Atha tasmiṁ nagare kattikachaṇaṁ ghosayiṁsu, kattikapuṇṇamāyaṁ nagaraṁ sajjayiṁsu. Abhipārako attano ārakkhaṭṭhānaṁ gacchanto taṁ āmantetvā “bhadde Ummādanti ajja kattikarattivāro chaṇo, rājā nagaraṁ padakkhiṇaṁ karonto paṭhamaṁ imaṁ gehadvāraṁ āgamissati, mā kho tassa attānaṁ dassesi, sopi taṁ disvā satiṁ upaṭṭhāpetuṁ na sakkhissatī”ti āha. Sā “gaccha tvaṁ sāmi, ahaṁ jānissāmī”ti

---

1. Ayaṁ (I, Ka)

sampaṭicchitvā tasmiṁ gate dāsiṁ āṇāpesi "rañño imaṁ gehadvāraṁ āgatakāle mayhaṁ āroceyyāsī"ti. Atha sūriye atthaṅgate uggate puṇṇacande devanagare viya nagare alaṅkate sabbadisāsu dīpesu jalitesu rājā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito ājaññarathavaragato amaccagaṇaparivuto mahantena yasena nagaraṁ padakkhiṇaṁ karonto paṭhamameva Abhipārakassa gehadvāraṁ agamāsi. Taṁ pana gehaṁ manosilāvaṇṇapākāraparikkhittaṁ alaṅkatadvāraṭṭālakaṁ sobhaggappattaṁ pāsādikaṁ. Tasmiṁ khaṇe dāsī Ummādantiyā ārocesi. Sā pupphasamuggaṁ gāhāpetvā kinnarilīḷāya vātapānaṁ nissāya ṭhitā rañño pupphāni khipi. So taṁ ulloketvā kilesamadamatto satiṁ upaṭṭhāpetuṁ asakkonto "Abhipārakassetaṁ gehan"ti sañjānitumpi nāsakkhi, atha sārathiṁ āmantetvā pucchanto dve gāthā abhāsi—

57. "Nivesanaṁ kassa nu'daṁ Sunanda,
Pākārena paṇḍumayena guttaṁ.
Kā dissati aggisikhāva dūre,
Vehāyasaṁ pabbataggeva acci.

58. Dhītā nva'yaṁ kassa Sunanda hoti,
Suṇisā nva'yaṁ kassa athopi bhariyā.
Akkhāhi me khippamidheva puṭṭho,
Avāvaṭā yadi vā atthi bhattā"ti.

Tattha **kassa nu'dan**ti kassa nu idaṁ. **Paṇḍumayenā**ti rattiṭṭhakamayena. **Dissatī**ti vātapāne ṭhitā paññāyati. **Accī**ti[1] analajālakkhandho. **Dhītā nva'yan**ti dhītā nu ayaṁ. **Avāvaṭā**ti apetāvaraṇā apariggahā. **Bhattā**ti yadi vā assā sāmiko atthi, etaṁ me akkhāhīti.

Athassa so ācikkhanto dve gāthā abhāsi—

59. "Ahaṁ hi jānāmi janinda etaṁ,
Matyā ca petyā ca athopi assā.
Taveva so puriso bhūmipāla,
Rattindivaṁ appamatto tavatthe.

1. Aggīti (I)

60. Iddho ca phīto ca suvaḍḍhito ca,
Amacco ca te aññataro janinda.
Tassesā bhariyā'bhipārakassa[1],
Ummādantī nāmadheyyena rājā"ti.

Tattha **matyā ca petyā cā**ti mātito ca pitito cetaṁ jānāmi. **Athopi assā**ti atha sāmikampi assā jānāmīti vadati. **Iddho**ti samiddho. **Phīto**ti vatthālaṅkārehi supupphito. **Suvaḍḍhito**ti suṭṭhu vuddho[2]. **Nāmadheyyenā**ti nāmena. Ayañhi yo naṁ passati, taṁ ummādeti, satimassa paccupaṭṭhāpetuṁ na deti, tasmā Ummādantīti vuccati.

Taṁ sutvā rājā nāmamassā thomento anantaraṁ gāthamāha—

61. "Ambho ambho nāmamidaṁ imissā,
Matyā ca petyā ca kataṁ susādhu.
Tadā hi mayhaṁ avalokayantī,
Ummattakaṁ Ummadantī akāsī"ti.

Tattha **matyā ca petyā cā**ti mātarā ca pitarā ca. **Mayhan**ti upayogatthe sampadānavacanaṁ. **Avalokayantī**ti mayā avalokitā sayampi maṁ avalokayantī maṁ ummattakaṁ akāsīti attho.

Sā tassa kampitabhāvaṁ ñatvā vātapānaṁ thaketvā sirigabbhameva agamāsi. Raññopi tassā diṭṭhakālato paṭṭhāya nagaraṁ padakkhiṇakaraṇe cittameva nāhosi. So sārathiṁ āmantetvā "samma Sunanda rathaṁ nivattehi, ayaṁ chaṇo amhākaṁ nānucchaviko, Abhipārakassa senāpatissevānucchaviko, rajjampi tassevānucchavikan"ti rathaṁ nivattāpetvā pāsādaṁ abhiruyha sirisayane nipajjitvā vippalapanto āha—

62. "Yā puṇṇamāse migamandalocanā,
Upāvisi puṇḍarīkattacaṅgī.
Dve puṇṇamāyo tadahū amañña'haṁ,
Disvāna pārāvatarattavāsiniṁ.

---

1. Bhariyā ahipārakassa (Sī, I), bhariyābhipādakassa (Ka) 2. Aḍḍho (Sī, Syā, I)

63. Aḷārapamhehi subhehi vaggubhi,
Palobhayantī maṁ yadā udikkhati.
Vijambhamānā harateva me mano,
Jātā vane kimpurisīva pabbate.

64. Tadā hi brahatī sāmā, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Ekaccavasanā nārī, migī bhantāvudikkhati.

65. Kadāssu maṁ tambanakhā sulomā,
Bāhāmudū candanasāralittā.
Vaṭṭaṅgulī sannatadhīrakuttiyā,
Nārī upaññissati sīsato subhā.

66. Kadāssu maṁ kañcanajāluracchadā,
Dhītā tirīṭissa vilaggamajjhā.
Mudūhi bāhāhi palissajissati,
Brahāvane jātadumaṁva māluvā.

67. Kadāssu lākhārasarattasucchavī,
Bindutthanī puṇḍarīkattacaṅgī.
Mukhaṁ mukhena upanāmayissati,
Soṇḍova soṇḍassa surāya thālaṁ.

68. Yadā'ddasaṁ taṁ tiṭṭhantiṁ, sabbabhaddaṁ manoramaṁ.
Tato sakassa cittassa, nāvabodhāmi kañcinaṁ.

69. Ummādantimahaṁ daṭṭhā, āmuttamaṇikuṇḍalaṁ.
Na supāmi divārattiṁ, sahassaṁva parājito.

70. Sakko ce me varaṁ dajjā, so ca labbhetha me varo.
Ekarattaṁ dirattaṁ vā, bhaveyyaṁ Abhipārako.
Ummādantyā ramitvāna, Sivirājā tato siyan"ti.

Tattha **puṇṇamāse**ti puṇṇacandāya rattiyā. **Migamandalocanā**ti kaṇḍasantāsena palāyitvā vanantare ṭhatvā luddaṁ olokentiyā migiyā viya

mandāni locanāni assāti migamandalocanā. **Upāvisīti** padumavaṇṇena karatalena pupphāni khipitvā maṁ olokentī vātapāne nisīdi. **Puṇḍarīkattacaṅgīti** rattapadumavaṇṇasarīrā. **Dve puṇṇamāyoti** ahaṁ tadahu tasmiṁ chaṇadivase taṁ pārāvatapādasamānavaṇṇarattavatthanivatthaṁ disvā tassā mukhasobhaṁ olokento ekassa pācīnalokadhātuto ekassa Abhipārakassa senāpatino nivesaneti dvinnaṁ puṇṇacandānaṁ uggatattā dve puṇṇamāyo amaññiṁ. **Aḷārapamhehīti** visālapakhumehi. **Subhehīti** parisuddhehi. **Vaggubhīti** madhurākārehi. **Udikkhatīti** evarūpehi nettehi yasmiṁ khaṇe oloketi. **Pabbateti** yathā Himavantapabbate supupphitavane vīṇaṁ ādāya tantissarena attano saraṁ saṁsandantī kimpurisī kimpurisassa manaṁ harati, evaṁ harateva me manoti vippalapati.

Brahatīti uḷārā. **Sāmāti** suvaṇṇavaṇṇasāmā. **Ekaccavasanāti** ekaccikavasanā, ekavatthanivatthāti attho. **Bhantāvudikkhatīti** saṇhakesā puthunalāṭā āyatabhamū visālakkhī tuṅganāsā rattoṭṭhā setadantā tikhiṇadāṭhā suvaṭṭitagīvā sutanubāhu susaṇṭhitapayodharā karamitamajjhā visālasoṇī suvaṇṇakadalisamānoru sā uttamitthī tasmiṁ khaṇe maṁ udikkhantī bhayena vanaṁ pavisitvā puna nivattitvā luddaṁ udikkhantī bhantā migīva maṁ udikkhatīti vadati. **Bāhāmudūti** mudubāhā. **Sannatadhīrakuttiyāti** suphusitachekakaraṇā. **Upaññissati manti** sā subhā nārī kadā nu maṁ tehi tambanakhehi sīsato paṭṭhāya sannatena dhīrena karaṇena paritosessatīti patthento vilapati.

Kañcanajāluracchadāti kañcanamaya-uracchadālaṅkārā. **Vilaggamajjhāti** vilaggasarīrā tanumajjhimā. **Brahāvaneti** mahāvane. **Lākhārasarattasucchavīti** hatthapādatala-agganakha-oṭṭhamaṁsesu lākhārasarattamaṇipavālavaṇṇā[1]. **Bindutthanīti** udakapupphuḷaparimaṇḍalatthanī. **Tatoti** yadā taṁ tiṭṭhantiṁ addasaṁ, tato paṭṭhāya. **Sakassa cittassāti** attano cittassa anissaro jātomhīti adhippāyo. **Kañcinanti** kañci "ayaṁ asuko nāmā"ti na jānāmi, ummattako jātomhīti vadati. **Daṭṭhāti** disvā. **Na supāmīti** neva rattiṁ, na divā niddaṁ labhāmi. **So ca labbhethāti** yaṁ me sakko varaṁ dadeyya, so ca me varo labbhetha, labheyyāhaṁ taṁ varanti attho.

---

1. Lākhārasarattasamānavaṇṇā (I, Ka)

Atha te amaccā Abhipārakassapi ārocayiṁsu "sāmi rājā nagaraṁ padakkhiṇaṁ karonto tumhākaṁ gharadvāraṁ patvā nivattitvā pāsādaṁ abhiruhī"ti. So attano gehaṁ gantvā Ummādantiṁ āmantetvā "bhadde kacci rañño attānaṁ dassesī"ti pucchi. Sāmi eko mahodaro mahādāṭhiko rathe ṭhatvā āgato puriso atthi, ahaṁ taṁ rājā vā arājā vāti[1] na jānāmi, eko issaroti pana vutte vātapāne ṭhatvā pupphāni khipiṁ, so tāvadeva nivattitvā gatoti. So taṁ sutvā "nāsitomhi tayā"ti punadivase pātova rājanivesanaṁ āruyha sirigabbhadvāre ṭhatvā rañño Ummādantiṁ nissāya vippalāpaṁ sutvā "ayaṁ Ummādantiyā paṭibaddhacitto jāto, taṁ alabhanto marissati, rañño ca mama ca aguṇaṁ mocetvā imassa mayā jīvitaṁ dātuṁ vaṭṭatī"ti attano nivesanaṁ gantvā ekaṁ daḷhamantaṁ[2] upaṭṭhākaṁ pakkosāpetvā "tāta asukaṭṭhāne susiracetiyarukkho atthi, tvaṁ kañci ajānāpetvā atthaṅgate sūriye tattha gantvā antorukkhe nisīda, ahaṁ tattha balikammaṁ karonto taṁ ṭhānaṁ patvā devatā namassanto 'sāmi devarāja amhākaṁ rājā nagaramhi chaṇe vattamāne akīḷitvā sirigabbhaṁ pavisitvā vippalapantova nipanno, mayaṁ tattha kāraṇaṁ na jānāma, rājā devatānaṁ bahūpakāro, anusaṁvaccharaṁ sahassaṁ vissajjetvā balikammaṁ karoti, idaṁ nāma nissāya rājā vippalapatīti ācikkhatha, rañño no jīvitadānaṁ dethā'ti yācissāmi, tvaṁ tasmiṁ khaṇe saddaṁ parivattitvā 'senāpati tumhākaṁ rañño byādhi nāma natthi, so pana tava bhariyāya Ummādantiyā paṭibaddhacitto. Sace naṁ labhissati, jīvissati, no ce, marissati. Sace tassa jīvitaṁ icchasi, Ummādantimassa dehī'ti vadeyyāsī"ti evaṁ taṁ uggaṇhāpetvā uyyojesi.

So gantvā tasmiṁ rukkhe nisīditvā punadivase senāpatinā amaccagaṇaparivutena taṁ ṭhānaṁ gantvā yācito tathā abhāsi. Senāpati "sādhū"ti vatvā devataṁ vanditvā amacce jānāpetvā nagaraṁ pavisitvā rājanivesanaṁ āruyha sirigabbhadvāraṁ ākoṭesi. Rājā satiṁ upaṭṭhapetvā "ko eso"ti pucchi. Ahaṁ deva Abhipārakoti. Athassa rājā dvāraṁ vivari. So pavisitvā rājānaṁ vanditvā gāthamāha—

---

1. Rājāti vā rājapurisoti vā (Ka) 2. Daḷhamittaṁ (Sī, I)

71. “Bhūtāni me bhūtapatī namassato,
Āgamma yakkho idametadabravi.
Rañño mano Ummadantyā niviṭṭho,
Dadāmi te taṁ paricārayassū”ti.

Tattha **namassato**ti tumhākaṁ vippalāpakāraṇajānanatthaṁ balikammaṁ katvā namassantassa. **Tan**ti ahaṁ taṁ Ummādantiṁ tumhākaṁ paricārikaṁ katvā dadāmīti.

Atha naṁ rājā “samma Abhipāraka mama Ummādantiyā paṭibaddhacittatāya vippalapitabhāvaṁ yakkhāpi jānantī”ti pucchi. Āma devāti. So “sabbalokena kira me lāmakabhāvo ñāto”ti lajjidhamme patiṭṭhāya anantaraṁ gāthamāha—

72. “Puññā ca dhaṁse amaro na camhi,
Jano ca me pāpamidañca jaññā.
Bhuso ca tya’ssa manaso vighāto,
Datvā piyaṁ Ummadantiṁ adaṭṭhā”ti.

Tattha **dhaṁse**ti samma Abhipāraka ahaṁ tāya saddhiṁ kilesavasena paricārento puññato ca dhaṁseyyaṁ, tāya saddhiṁ paricāritamattena amaro ca na homi, mahājano ca me imaṁ lāmakabhāvaṁ jāneyya, tato “ayuttaṁ raññā katan”ti garaheyya, tañca mama datvā pacchā piyabhariyaṁ adaṭṭhā tava manaso vighāto cassāti attho.

Sesā ubhinnampi vacanapaṭivacanagāthā honti—

73. “Janinda nāññatra tayā mayā vā,
Sabbāpi kammassa katassa jaññā.
Yaṁ te mayā Ummadantī padinnā,
Bhusehi rājā vanathaṁ sajāhi.

74. Yo pāpakaṁ kammakaraṁ manusso,
So maññati māyida[1] maññiṁsu aññe.
Passanti bhūtāni karontametaṁ,
Yuttā ca ye honti narā pathabyā.

---

1. Māyidha (I, Ka)

75. Añño nu te koci naro pathabyā,
Saddheyya lokasmi na me piyāti.
Bhuso ca tya'ssa manaso vighāto,
Datvā piyaṁ Ummadantiṁ adaṭṭhā.

76. Addhā piyā mayha janinda esā,
Na sā mamaṁ appiyā bhūmipāla.
Gaccheva tvaṁ Ummadantiṁ bhadante,
Sīhova selassa guhaṁ upeti.

77. Na pīḷitā attadukhena dhīrā,
Sukhapphalaṁ kamma pariccajanti.
Sammohitā vāpi sukhena mattā,
Na pāpakammañca samācaranti.

78. Tuvaṁ hi mātā ca pitā ca mayhaṁ,
Bhattā patī posako devatā ca.
Dāso ahaṁ tuyha saputtadāro,
Yathāsukhaṁ sāmi karohi kāmaṁ.

79. Yo 'issaromhī'ti karoti pāpaṁ,
Katvā ca so nu'ttasate paresaṁ.
Na tena so jīvati dīghamāyu,
Devāpi pāpena samekkhare naṁ.

80. Aññātakaṁ sāmikehī padinnaṁ,
Dhamme ṭhitā ye paṭicchanti dānaṁ.
Paṭicchakā dāyakā cāpi tattha,
Sukhapphalaññeva karonti kammaṁ.

81. Añño nu te koci naro pathabyā,
Saddheyya lokasmi na me piyāti.
Bhuso ca tya'ssa manaso vighāto,
Datvā piyaṁ Ummadantiṁ adaṭṭhā.

82. Addhā piyā mayha janinda esā,
Na sā mamaṁ appiyā bhūmipāla.
Yaṁ te mayā Ummadantī padinnā,
Bhusehi rājā vanathaṁ sajāhi.

83. Yo attadukkhena parassa dukkhaṁ,
Sukhena vā attasukhaṁ dahāti.
Yathevidaṁ mayha tathā paresaṁ,
Yo evaṁ jānāti sa vedi dhammaṁ.

84. Añño nu te koci naro pathabyā,
Saddheyya lokasmi na me piyāti.
Bhuso ca tya'ssa manaso vighāto,
Datvā piyaṁ Ummadantiṁ adaṭṭhā.

85. Janinda jānāsi piyā mame'sā,
Na sā mamaṁ appiyā bhūmipāla.
Piyena te dammi piyaṁ janinda,
Piyadāyino deva piyaṁ labhanti.

86. So nūnāhaṁ vadhissāmi, attānaṁ kāmahetukaṁ.
Na hi dhammaṁ adhammena, ahaṁ vadhitu'mussahe.

87. Sace tuvaṁ mayha satiṁ janinda,
Na kāmayāsi naravīra seṭṭha.
Cajāmi naṁ sabbajanassa sibyā[1],
Mayā pamuttaṁ tato avhayesi naṁ.

88. Adūsiyaṁ ce Abhipāraka tvaṁ,
Cajāsi katte ahitāya tya'ssa.
Mahā ca te upavādopi assa,
Na cāpi tya'ssa nagaramhi pakkho.

---

1. Sibba (Sī, I)

89. Ahaṁ sahissaṁ upavādametaṁ,
Nindaṁ pasaṁsaṁ garahañca sabbaṁ.
Mametamāgacchatu bhūmipāla,
Yathāsukhaṁ sivi karohi kāmaṁ.

90. Yo neva nindaṁ na panappasaṁsaṁ,
Ādiyati garahaṁ nopi pūjaṁ.
Sirī ca lakkhī ca apeti tamhā,
Āpo suvuṭṭhīva yathā thalamhā.

91. Yaṁ kiñci dukkhañca sukhañca etto,
Dhammātisārañca manovighātaṁ.
Urasā ahaṁ paccuttarissāmi sabbaṁ,
Pathavī yathā thāvarānaṁ tasānaṁ.

92. Dhammātisārañca manovighātaṁ,
Dukkhañca nicchāmi ahaṁ paresaṁ.
Ekovimaṁ hārayissāmi bhāraṁ,
Dhamme ṭhito kiñci ahāpayanto.

93. Saggūpagaṁ puññakammaṁ janinda,
Mā me tuvaṁ antarāyaṁ akāsi.
Dadāmi te Ummadantiṁ pasanno,
Rājāva yaññe dhanaṁ brāhmaṇānaṁ.

94. Addhā tuvaṁ katte hitesi mayhaṁ,
Sakhā mamaṁ Ummadantī tuvañca.
Nindeyyu devā pitaro ca sabbe,
Pāpañca passaṁ abhisamparāyaṁ.

95. Na heta'dhammaṁ Sivirāja vajjuṁ,
Sanegamā jānapadā ca sabbe.
Yaṁ te mayā Ummadantī padinnā,
Bhusehi rājā vanathaṁ sajāhi.

96. Addhā tuvaṁ katte hitesi mayhaṁ,
Sakhā mamaṁ Ummadantī tuvañca.
Satañca dhammāni sukittitāni,
Samuddavelāva duraccayāni.

97. Āhuneyyo mesi hitānukampī,
Dhātā vidhātā casi kāmapālo.
Tayī hutā rāja mahapphalā hi[1],
Kāmena me Ummadantiṁ paṭiccha.

98. Addhā hi sabbaṁ Abhipāraka tvaṁ,
Dhammaṁ acārī mama kattuputta.
Añño nu te ko idha sotthikattā,
Dvipado naro aruṇe jīvaloke.

99. Tuvaṁ nu seṭṭho tvamanuttarosi,
Tvaṁ dhammagutto[2] dhammavidū sumedho.
So dhammagutto cirameva jīva,
Dhammañca me desaya dhammapāla.

100. Tadiṅgha Abhipāraka, suṇohi vacanaṁ mama.
Dhammaṁ te desayissāmi, sataṁ āsevitaṁ ahaṁ.

101. Sādhu dhammarucī rājā, sādhu paññāṇavā naro.
Sādhu mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṁ sukhaṁ.

102. Akkodhanassa vijite, ṭhitadhammassa rājino.
Sukhaṁ manussā āsetha, sītacchāyāya saṁghare.

103. Na cāhametaṁ abhirocayāmi,
Kammaṁ asamekkhakataṁ asādhu.
Ye vāpi ñatvāna sayaṁ karonti,
Upamā imā mayhaṁ tuvaṁ suṇohi.

---

1. Mahapphalā hi me (I), mahapphalamhi (Ka) 2. Dhammagū (I, Ka)

104. Gavaṁ ce taramānānaṁ, jimhaṁ gacchati puṅgavo.
Sabbā tā jimhaṁ gacchanti, nette jimhaṁ gate sati.

105. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So ce adhammaṁ carati, pageva itarā pajā.
Sabbaṁ raṭṭhaṁ dukhaṁ seti, rājā ce hoti adhammiko.

106. Gavaṁ ce taramānānaṁ, ujuṁ gacchati puṅgavo.
Sabbā gāvī ujuṁ yanti, nette ujuṁ gate sati.

107. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So sace dhammaṁ carati, pageva itarā pajā.
Sabbaṁ raṭṭhaṁ sukhaṁ seti, rājā ce hoti dhammiko.

108. Na cāpāhaṁ adhammena, amarattamabhipatthaye.
Imaṁ vā pathaviṁ sabbaṁ, vijetuṁ Abhipāraka.

109. Yaṁ hi kiñci manussesu, ratanaṁ idha vijjati.
Gāvo dāso hiraññañca, vatthiyaṁ haricandanaṁ.

110. Assitthiyo ratanaṁ maṇikañca,
Yañcāpi me candimasūriyā abhipālayanti.
Na tassa hetu visamaṁ careyyaṁ,
Majjhe sivīnaṁ usabhomhi jāto.

111. Netā hitā uggato raṭṭhapālo,
Dhammaṁ sivīnaṁ apacāyamāno.
So dhammamevānuvicintayanto,
Tasmā sake cittavase na vatto.

112. Addhā tuvaṁ mahārāja, niccaṁ abyasanaṁ sivaṁ.
Karissasi ciraṁ rajjaṁ, paññā hi tava tādisī.

113. Etaṁ te anumodāma, yaṁ dhammaṁ nappamajjasi.
Dhammaṁ pamajja khattiyo, raṭṭhā cavati issaro.

114. Dhammaṁ cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

115. Dhammaṁ cara mahārāja, puttadāresu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

116. Dhammaṁ cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

117. Dhammaṁ cara mahārāja, vāhanesu balesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

118. Dhammaṁ cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

119. Dhammaṁ cara mahārāja, raṭṭhesu janapadesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

120. Dhammaṁ cara mahārāja, samaṇabrāhmaṇesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

121. Dhammaṁ cara mahārāja, migapakkhīsu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

122. Dhammaṁ cara mahārāja, dhammo ciṇṇo sukhāvaho.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

123. Dhammaṁ cara mahārāja, sa-indā devā sabrahmakā.
Suciṇṇena divaṁ pattā, mā dhammaṁ rāja pāmado"ti.

Tattha **sabbāpī**ti janinda ahametaṁ ekakova paṭicchādetvā ānessāmi, tasmā ṭhapetvā mamañca tuvañca aññā sabbāpi pajā imassa katassa ākāramattampi na jaññā na jānissanti. **Bhusehī**ti tāya saddhiṁ abhiramanto attano taṇhāvanathaṁ bhusaṁ karohi vaḍḍhehi manorathaṁ pūrehi. **Sajāhī**ti manorathaṁ pana pūretvā sace te na ruccati, atha naṁ sajāhi mayhameva paṭidehi. **Kammakaran**ti samma Abhipāraka yo manusso pāpakaṁ

kammaṁ karonto, so pacchā mā idha aññe idaṁ pāpakammaṁ maññiṁsu mā jānantūti maññati cinteti, ducintitametaṁ tassa. Kiṁ kāraṇā? **Passanti bhūtāni karontametan**ti, ye ca Buddhā Paccekabuddhā Buddhaputtā iddhiyā yuttā, te ca naṁ passantiyeva. **Na me piyā**ti samma Abhipāraka añño nu te koci "idha lokasmiṁ sakalāyapi pathaviyā na me Ummādantī piyā"ti evaṁ saddaheyya.

Sīhova selassa guhanti mahārāja sace tvaṁ taṁ idha na ānesi, atha yathā sīho kilesapariḷāhe uppanne sīhapotikāya vasanaṭṭhānaṁ maṇiguhaṁ upeti, evaṁ tassā vasanaṭṭhānaṁ gaccha, tattha attano patthanaṁ pūrehīti. **Sukhapphalan**ti samma Abhipāraka paṇḍitā attano dukkhena phuṭṭhā samānā na sukhavipākadāyakakammaṁ pariccajanti, sammohitā vāpi hutvā mohena mūḷhā sukhena mattā pāpakammaṁ nāma na samācaranti. **Yathāsukhaṁ sāmi karohi kāman**ti sāmi Sivirāja attano dāsiṁ paricārentassa garahā nāma natthi, tvaṁ yathāsukhaṁ yathājjhāsayaṁ kāmaṁ karohi, attano icchaṁ pūrehīti. **Na tena so jīvatī**ti samma Abhipāraka yo "issaromhī"ti pāpaṁ karoti, katvā ca kiṁ maṁ devamanussā vakkhantīti na uttasati na ottappati, so tena kammena na ca dīghakālaṁ jīvati, khippameva marati, devatāpi pana "kiṁ imassa pāparañño rajjena, varamassa vāḷukaghaṭaṁ gale bandhitvā maraṇan"ti lāmakena cakkhunā olokenti.

Aññātakanti mahārāja aññesaṁ santakaṁ tehi sāmikehi padinnaṁ dānaṁ ye attano dhamme ṭhitā paṭicchanti, te tattha paṭicchakā ca dāyakā ca sabbepi sukhapphalameva kammaṁ karonti. Paṭiggāhake hi paṭiggaṇhante taṁ dānaṁ dāyakassa mahantaṁ vipākaṁ detīti[1]. **Yo attadukkhenā**ti samma Abhipāraka yo attano dukkhena pīḷito taṁ parassa dahati, attano sarīrato apanetvā parassa sarīre khipati, parassa vā sukhena attano sukhaṁ dahati, parassa sukhaṁ gahetvā attani pakkhipati, "attano dukkhaṁ harissāmī"ti paraṁ dukkhitaṁ karoti, "attānaṁ sukhessāmī"ti paraṁ dukkhitaṁ karoti, "attānaṁ sukhessāmī"ti parassa sukhaṁ nāseti, na so dhammaṁ jānāti. Yo pana evaṁ jānāti "yathevidaṁ

1. Detīti. Añño nu -pa- addhā piyā -pa-. (Sī, Syā, I)

mayhaṁ sukhadukkhaṁ, tathā paresan"ti, sa vedi dhammaṁ jānāti nāmāti ayametissā gāthāya attho.

Piyena te dammīti piyena kāraṇabhūtena piyaṁ phalaṁ patthento dammīti attho. **Piyaṁ labhantī**ti saṁsāre saṁsarantā piyameva labhanti. **Kāmahetukan**ti samma Abhipāraka kāmahetukaṁ ayuttaṁ katvā "attānaṁ vadhissāmī"ti me parivitakko uppajjati. **Mayha satin**ti mama santakaṁ. "Mayha satī"tipi[1] pāṭho, mama santakāti[2] evaṁ maññamāno sace tvaṁ taṁ na kāmesīti attho. **Sabbajanassā**ti sabbā seniyo sannipātāpetvā tassa sabbajanassa ayaṁ mayhaṁ ahitāti pariccajissāmi. **Tato avhayesī**ti tato taṁ apariggahitattā āneyyāsi. **Adūsiyan**ti anaparādhaṁ. **Katte**ti tameva aparena nāmena ālapati. So hi rañño hitaṁ karoti, tasmā "kattā"ti vuccati. **Na cāpi tya'ssā**ti evaṁ akiccakārīti nagare tava koci pakkhopi na bhaveyya.

Nindanti na kevalaṁ upavādameva, sacepi maṁ koci sammukhā nindissati vā pasaṁsissati vā, dosaṁ vā pana āropento garahissati, tampāhaṁ nindaṁ pasaṁsaṁ garahañca sabbaṁ sahissāmi, sabbametaṁ mama āgacchatūti vadati. **Tamhā**ti yo ete nindādayo na gaṇhāti, tamhā purisā issariyasaṅkhātā sirī ca paññāsaṅkhātā lakkhī ca thalaṭṭhānato suvuṭṭhisaṅkhāto āpo viya apeti na patiṭṭhātīti. **Etto**ti ito mama tassā pariccattakāraṇā. **Dhammātisārañcā**ti dhammaṁ atikkamitvā pavattaṁ akusalaṁ vā yaṁ kiñci hoti. **Paccuttarissāmī**ti sampaṭicchissāmi dhārayissāmi. **Thāvarānaṁ tasānan**ti yathā mahāpathavī khīṇāsavānañca puthujjanānañca kiñci sampaṭicchati[3] sabbaṁ adhivāseti, tathevāhampi sabbametaṁ sampaṭicchissāmi adhivāsessāmīti dīpeti. **Ekoviman**ti ahaṁ ekova imampi attano dukkhabhāraṁ hārayissāmi dhārayissāmi vahissāmi. **Dhamme ṭhito**ti vinicchayadhamme paveṇidhamme tividhasucaritadhamme ca ṭhito hutvā.

Saggūpaganti deva puññakammaṁ nāmetaṁ saggūpagaṁ hoti. **Yaññe dhanan**ti yaññadhanaṁ, ayameva vā pāṭho. **Sakhā**ti Ummādantīpi mama sahāyikā,

---

1. Mama santipi (I) 2. Santikāyāti (I) 3. Na kiñci na paṭicchati (Sī, Syā)

tvampi sahāyako. **Pitaro**ti brahmāno. **Sabbe**ti na kevalaṁ devabrahmānova, sabbe raṭṭhavāsinopi maṁ passatha, "bho sahāyakassa bhariyā sahāyikā iminā gehe katā"ti nindeyyuṁ. **Na heta'dhamman**ti na hi etaṁ adhammikaṁ. **Yaṁ te mayā**ti yasmā mayā sā tuyhaṁ dinnā, tasmā etaṁ adhammoti na vadissanti. **Satan**ti santānaṁ Buddhādīnaṁ khantimettābhāvanāsīlācārasaṅkhātāni dhammāni suvaṇṇitāni samuddavelāva duraccayāni, tasmā yathā samuddo velaṁ nātikkamati, evamahampi sīlavelaṁ nātikkamissāmīti vadati.

Āhuneyyo mesīti mahārāja tvaṁ mama āhunapāhunasakkārassānucchaviko. **Dhātā vidhātā casi kāmapālo**ti tvaṁ mama deva dhāraṇato dhātā issariyasukhassa vidahanato vidhātā icchitapatthitānaṁ[1] kāmānaṁ pālanato kāmapālo. **Tayī hutā**ti tuyhaṁ dinnā. **Kāmena me**ti mama kāmena mama patthanāya Ummādantiṁ paṭicchāti evaṁ Abhipārako rañño deti. Rājā "na mayhaṁ attho"ti paṭikkhipati. Bhūmiyaṁ patitaṁ sākuṇikapacchiṁ piṭṭhipādena paharitvā aṭaviyaṁ khipantā viya ubhopi naṁ jahanteva. Idāni rājā puna akathanatthāya taṁ santajjento "**addhā hī"ti** gāthamāha. Tattha **kattuputtā**ti pitāpissa kattāva, tena naṁ evaṁ ālapati. Idaṁ vuttaṁ hoti—addhā tvaṁ ito pubbe mayhaṁ sabbadhammaṁ acari, hitameva vuḍḍhimeva akāsi, idāni pana paṭipakkho hutvā bahuṁ kathesi, "mā evaṁ vippalapasi, añño nu te dvipado naro, ko idha jīvaloke aruṇeyeva sotthikattā, sace hi ahaṁ viya añño rājā tava bhariyāya paṭibaddhacitto abhavissa, anto-aruṇeyeva tava sīsaṁ chindāpetvā taṁ attano ghare kareyya, ahaṁ pana akusalabhayeneva na karomi, tuṇhī hohi, na me etāya attho"ti taṁ santajjesi.

So taṁ sutvā puna kiñci vattuṁ asakkonto rañño thutivasena **"tuvaṁ nū"ti** gāthamāha. Tassattho—mahārāja tvaññeva sakalajambudīpe sabbesaṁ narindānaṁ **seṭṭho,** tvaṁ **anuttaro,** tvaṁ vinicchayadhammapaveṇidhammasucaritadhammānaṁ gopāyanena **dhammagutto,** tesaṁ viditattā **dhammavidū** tvaṁ **sumedho,** so tvaṁ yaṁ dhammaṁ gopesi, teneva gutto ciraṁ jīva, dhammañca me desehi dhammapālaka dhammagopaka rājavarāti.

---

1. Icchitamicchitānaṁ (Ka)

Atha rājā dhammaṁ desento "**tadiṅghā**"ti-ādimāha. Tattha **iṅghā**ti codanatthe nipāto, yasmā maṁ tvaṁ codesi, tasmāti attho. **Satan**ti Buddhādīhi sappurisehi āsevitaṁ. **Sādhū**ti sundaro pasattho. Vinicchayapaveṇisucaritadhamme rocetīti **dhammaruci.** Tādiso hi jīvitaṁ jahantopi akiccaṁ na karoti, tasmā sādhu. **Paññāṇavā**ti ñāṇasampanno. **Mittānamaddubbho**ti mittassa adussanabhāvo. **Ṭhitadhammassā**ti patiṭṭhitatividhadhammassa. **Āsethā**ti āseyyuṁ nisīdeyyuṁ. Desanāsīsameva cetaṁ, cattāropi iriyāpathe sukhaṁ kappeyyunti ayaṁ panettha attho. **Sītacchāyāyā**ti puttadārañātimittānaṁ sītalāya chāyāya. **Saṁghare**ti sakaghare, attano geheti attho. Adhammabalidaṇḍādīhi anupaddutā sukhaṁ vaseyyunti dasseti. **Na cāhametan**ti samma Abhipāraka yametaṁ asamekkhitvā kataṁ asādhukammaṁ[1], etaṁ ahaṁ na rocayāmi. **Ye vāpi ñatvānā**ti ye vā pana rājāno ñatvā tuletvā tīretvā sayaṁ karonti, tesāhaṁ kammaṁ rocemīti adhippāyo. **Upamā imā**ti imasmiṁ panatthe tvaṁ mayhaṁ imā dve upamā suṇohi.

Jimhanti vaṅkaṁ. **Nette**ti yo gāviyo neti, tasmiṁ jeṭṭhaka-usabhe. **Pagevā**ti tasmiṁ adhammaṁ carante itarā pajā pageva carati, ativiya karotīti attho. **Dhammiko**ti cattāri agatigamanāni pahāya dhammena rajjaṁ kārento. **Amarattan**ti devattaṁ. **Ratanan**ti saviññāṇakāviññāṇakaratanaṁ. **Vatthiyan**ti kāsikavatthameva. **Assitthiyo**ti vātasamagati-assepi uttamarūpadharā itthiyopi. **Ratanaṁ maṇikañcā**ti sattavidharatanañca mahagghabhaṇḍakañca. **Abhipālayantī**ti ālokaṁ karontā rakkhanti. **Na tassā**ti tassa cakkavattirajjassapi hetu na visamaṁ careyyaṁ. **Usabhomhī**ti yasmā ahaṁ sivīnaṁ majjhe jeṭṭhakarājā hutvā jāto, tasmā cakkavattirajjakāraṇampi na visamaṁ carāmīti attho. **Netā**ti mahājanaṁ kusale patiṭṭhāpetvā devanagaraṁ netā, hitakaraṇena tassa **hitā,** "Sivirājā kira dhammacārī"ti sakalajambudīpe ñātattā **uggato,** samena raṭṭhapālanato **raṭṭhapālo.** **Apacāyamāno**ti sivīnaṁ porāṇakarājūnaṁ paveṇidhammaṁ apacāyamāno. **So**ti so ahaṁ tameva dhammaṁ anuvicintayanto tasmā tena kāraṇena attano cittassa vase na vattāmi.

---

1. Asādhukathaṁ (Sī, Syā)

Evaṁ mahāsattassa dhammakathaṁ sutvā Abhipārako thutiṁ karonto **“addhā”**ti-ādimāha. **Nappamajjasī**ti attanā kathitadhammaṁ nappamajjasi tattheva vattesi. **Dhammaṁ pamajjā**ti dhammaṁ pamussitvā agativasena gantvā[1]. Evaṁ so tassa thutiṁ katvā **“dhammaṁ carā”ti** dhammacariyāya niyyojento uttaripi dasa ovādagāthā abhāsi. Tāsamattho heṭṭhā **Tesakuṇajātake**[2] vaṇṇitova.

Evaṁ Abhipārakasenāpatinā rañño dhamme desite rājā Ummādantiyā paṭibaddhacittaṁ vinodesi.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṁ samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Tadā Sunandasārathi Ānando ahosi, Abhipārako Sāriputto, Ummādantī Uppalavaṇṇā, sesaparisā Buddhaparisā, Sivirājā ahameva ahosinti.

Ummādantījātakavaṇṇanā dutiyā.

---

3. Mahābodhijātakavaṇṇanā (528)

Kiṁ nu daṇḍaṁ kimajinanti idaṁ Satthā Jetavane viharanto paññāpāramiṁ ārabbha kathesi. Vatthu **Mahā-umaṅgajātake**[3] āvi bhavissati. Tadā pana Satthā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato paññavā parappavādappamaddanoyevā”ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatte rajjaṁ kārente bodhisatto Kāsiraṭṭhe asītikoṭivibhavassa Udiccabrāhmaṇamahāsālassa kule nibbatti, “Bodhikumāro”tissa nāmaṁ kariṁsu. So vayappatto Takkasilāyaṁ uggahitasippo paccāgantvā agāramajjhe vasanto aparabhāge kāme pahāya Himavantapadesaṁ pavisitvā paribbājakapabbajjaṁ pabbajitvā tattheva vanamūlaphalāhāro ciraṁ vasitvā vassārattasamaye Himavantā oruyha cārikaṁ caranto anupubbena Bārāṇasiṁ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase paribbājakasāruppena nagare bhikkhāya caranto rājadvāraṁ

---

1. Akatvā (Ka) 2. Khu 6. 1 piṭṭhe. 3. Khu 6. 204 piṭṭhe.

pāpuṇi. Tamenaṁ sīhapañjare ṭhito rājā disvā tassa upasame pasīditvā taṁ attano bhavanaṁ pavesetvā rājapallaṅke nisīdāpetvā katapaṭisanthāro thokaṁ dhammakathaṁ sutvā nānaggarasabhojanaṁ dāpesi. Mahāsatto bhattaṁ gahetvā cintesi "idaṁ rājakulaṁ nāma bahudosaṁ bahupaccāmittaṁ hoti, ko nu kho mama uppannaṁ bhayaṁ nittharissatī"ti. So avidūre ṭhitaṁ rājavallabhaṁ ekaṁ piṅgalasunakhaṁ disvā mahantaṁ bhattapiṇḍaṁ gahetvā tassa dātukāmatākāraṁ dassesi. Rājā ñatvā sunakhassa bhājanaṁ āharāpetvā bhattaṁ gāhāpetvā dāpesi. Mahāsattopi tassa datvā bhattakiccaṁ niṭṭhapesi. Rājāpissa paṭiññaṁ gahetvā antonagare rājuyyāne paṇṇasālaṁ kāretvā pabbajitaparikkhāre datvā taṁ tattha vāsāpesi, devasikañcassa dve tayo vāre upaṭṭhānaṁ agamāsi. Bhojanakāle pana mahāsatto niccaṁ rājapallaṅkeyeva nisīditvā rājabhojanameva bhuñjati. Evaṁ dvādasa saṁvaccharāni atītāni.

Tassa pana rañño pañca amaccā atthañca dhammañca anusāsanti. Tesu eko ahetukavādī, eko issarakatavādī[1], eko pubbekatavādī, eko ucchedavādī, eko khattavijjavādī. Tesu ahetukavādī "ime sattā saṁsārasuddhikā"ti mahājanaṁ uggaṇhāpesi. Issarakatavādī "ayaṁ loko issaranimmito"ti mahājanaṁ uggaṇhāpesi. Pubbekatavādī "imesaṁ sattānaṁ sukhaṁ vā dukkhaṁ vā uppajjamānaṁ pubbekateneva uppajjatī"ti mahājanaṁ uggaṇhāpesi. Ucchedavādī "ito paralokaṁ gato nāma natthi, ayaṁ loko ucchijjatī"ti mahājanaṁ uggaṇhāpesi. Khattavijjavādī "mātāpitaropi māretvā attanova attho kātabbo"ti mahājanaṁ uggaṇhāpesi. Te rañño vinicchaye niyuttā lañjakhādakā hutvā assāmikaṁ sāmikaṁ, sāmikaṁ assāmikaṁ karonti.

Athekadivasaṁ eko puriso kūṭaṭṭaparājito mahāsattaṁ bhikkhāya carantaṁ rājagehaṁ pavisantaṁ disvā vanditvā "bhante tumhe rājagehe bhuñjamānā vinicchayāmacce lañjaṁ gahetvā lokaṁ vināsente kasmā ajjhupekkhatha, idāni pañcahi amaccehi kūṭaṭṭakārakassa hatthato lañjaṁ gahetvā sāmikova samāno assāmiko kato"ti paridevi.

1. Issarakaraṇavādī (Sī, Syā), issarakāraṇavādī (I)

So tasmiṁ kāruññavasena vinicchayaṁ gantvā dhammena vinicchinitvā sāmikaññeva sāmikaṁ akāsi. Mahājano ekappahāreneva mahāsaddena sādhukāraṁ adāsi. Rājā taṁ saddaṁ sutvā "kiṁ saddo nāmāyan"ti pucchitvā tamatthaṁ sutvā katabhattakiccaṁ mahāsattaṁ upanisīditvā pucchi "bhante ajja kira vo aṭṭo vinicchito"ti. Āma mahārājāti. Bhante tumhesu vinicchinantesu mahājanassa vuḍḍhi bhavissati, ito paṭṭhāya tumheva vinicchinathāti. Mahārāja mayaṁ pabbajitā nāma, netaṁ kammaṁ amhākaṁ kammanti. Bhante mahājane kāruññena kātuṁ vaṭṭati, tumhe sakaladivasaṁ mā vinicchinatha, uyyānato pana idhāgacchantā vinicchayaṭṭhānaṁ gantvā pātova cattāro aṭṭe vinicchinatha, bhutvā uyyānaṁ gacchantā cattāro, evaṁ mahājanassa vuḍḍhi bhavissatīti. So tena punappunaṁ yāciyamāno "sādhū"ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya tathā akāsi.

Kūṭaṭṭakārakā okāsaṁ na labhiṁsu. Tepi amaccā lañjaṁ alabhantā duggatā hutvā cintayiṁsu "Bodhiparibbājakassa vinicchinanakālato paṭṭhāya mayaṁ kiñci na labhāma, handa naṁ 'rājaveriko'ti vatvā rañño antare paribhinditvā mārāpessāmā"ti. Te rājānaṁ upasaṅkamitvā "mahārāja Bodhiparibbājako tumhākaṁ anatthakāmo"ti vatvā asaddahantena raññā "sīlavā esa ñāṇasampanno, na evaṁ karissatī"ti vutte "mahārāja tena sakalanagaravāsino attano hatthe katvā[1] kevalaṁ amheyeva pañca jane kātuṁ na sakkā, sace amhākaṁ vacanaṁ na saddahatha, tassa idhāgamanakāle parisaṁ olokethā"ti āhaṁsu. Rājā "sādhū"ti sīhapañjare ṭhito taṁ āgacchantaṁ olokento parivāraṁ disvā attano aññāṇena aṭṭakārakamanusse "tassa parivārā"ti maññamāno bhijjitvā te amacce pakkosāpetvā "kinti karomā"ti pucchi. Gaṇhāpetha naṁ devāti. Oḷārikaṁ aparādhaṁ apassantā kathaṁ gaṇhāmāti. Tena hi mahārāja pakatiparihāramassa hāpetha, taṁ parihāyantaṁ disvā paṇḍito paribbājako kassaci anārocetvā sayameva palāyissatīti.

Rājā "sādhū"ti vatvā anupubbena tassa parihāraṁ parihāpesi. Paṭhamadivasaṁ tāva naṁ tucchapallaṅkeyeva nisīdāpesuṁ. So tucchapallaṅkaṁ

---

1. Katā (Sī, Syā, I)

disvāva rañño paribhinnabhāvaṁ ñatvā sayameva uyyānaṁ gantvā taṁ divasameva pakkamitukāmo hutvāpi "ekantena ñatvā pakkamissamī"ti na pakkāmi. Athassa punadivase tucchapallaṅke nisinnassa raññopakatibhattañca aññañca gahetvā missakabhattaṁ adaṁsu. Tatiyadivase mahātalaṁ pavisituṁ adatvā sopānasīseyeva ṭhapetvā missakabhattaṁ adaṁsu. So tampi ādāya uyyānaṁ gantvā bhattakiccaṁ akāsi. Catutthadivase heṭṭhāpāsāde ṭhapetvā kaṇājakabhattaṁ adaṁsu. So tampi gahetvā uyyānaṁ gantvā bhattakiccaṁ kakāsi. Rājā amacce pucchi "Bodhiparibbājako sakkāre parihāpitepi na pakkamati, kinti naṁ karomā"ti. Deva na so bhattatthāya carati, chattatthāya pana carati. Sace bhattatthāya careyya, paṭhamadivasaṁyeva palāyeyyāti. Idāni kiṁ karomāti. Sve ghātāpetha naṁ mahārājāti. So "sādhū"ti tesaññeva hatthe khagge ṭhapetvā "sve antaradvāre ṭhatvā pavisantassevassa sīsaṁ chinditvā khaṇḍākhaṇḍikaṁ katvā kañci ajānāpetvā vaccakuṭiyaṁ pakkhipitvā nhatvā āgaccheyyāthā"ti āha. Te "sādhū"ti sampaṭicchitvā "sve āgantvā evaṁ karissāmā"ti aññamaññaṁ vicāretvā evaṁ attano nivesanaṁ agamaṁsu.

Rājāpi sāyaṁ bhuttabhojano sirisayane nipajjitvā mahāsattassa guṇe anussari. Athassa tāvadeva soko uppajji, sarīrato sedā mucciṁsu, sayane assāsaṁ alabhanto aparāparaṁ parivatti. Athassa aggamahesī upanipajji, so tāya saddhiṁ sallāpamattampi na kari. Atha naṁ sā "kiṁ nu kho mahārāja sallāpamattampi na karotha, api nu kho me koci aparādho atthī"ti pucchi. Natthi devi, apica kho Bodhiparibbājako kira amhākaṁ paccatthiko jātoti tassa sve ghātanatthāya pañca amacce āṇāpesiṁ, te pana naṁ māretvā khaṇḍākhaṇḍikaṁ katvā vaccakūpe pakkhipissanti, so pana amhākaṁ dvādasa saṁvaccharāni bahuṁ dhammaṁ desesi, ekāparādhopissa mayā paccakkhato na diṭṭhapubbo, parapattiyena hutvā tassa mayā vadho āṇatto, tena kāraṇena socāmīti. Atha naṁ sā "sace te deva so paccatthiko jāto, taṁ ghātento kiṁ socasi, paccatthikaṁ nāma puttampi ghātetvā attano sotthibhāvo kātabbova, mā socitthā"ti assāsesi. So tassā vacanena paṭiladdhassāso niddaṁ okkami.

Tasmiṁ khaṇe koleyyako piṅgalasunakho taṁ kathaṁ sutvā “sve mayā attano balenassa jīvitaṁ dātuṁ vaṭṭatī”ti cintetvā punadivase pātova pāsādā oruyha mahādvāraṁ āgantvā ummāre sīsaṁ katvā mahāsattassa āgamanamaggaṁ olokentova nipajji. Tepi amaccā pātova khaggahatthā āgantvā dvārantare aṭṭhaṁsu. Bodhisattopi velaṁ sallakkhetvā uyyānā nikkhamma rājadvāraṁ āgañchi. Atha naṁ sunakho disvā mukhaṁ vivaritvā catasso dāṭhā dassetvā “kiṁ tvaṁ bhante jambudīpatale aññattha bhikkhaṁ na labhasi, amhākaṁ rājā tava māraṇatthāya pañca amacce khaggahatthe dvārantare ṭhapesi, mā tvaṁ nalāṭena maccuṁ gahetvā āgami, sīghaṁ pakkamā”ti mahāsaddena viravi. So sabbarutaññutāya tamatthaṁ ñatvā tatova nivattitvā uyyānaṁ gantvā pakkamanatthāya parikkhāre ādiyi. Rājā sīhapañjare ṭhito taṁ āgacchantaṁ gacchantañca disvā “sace ayaṁ mama paccatthiko bhaveyya, uyyānaṁ gantvā balaṁ sannipātāpetvā kammasajjo bhavissati. No ce, attano parikkhāre gahetvā gamanasajjo bhavissati, jānissāmi tāvassa kiriyan”ti uyyānaṁ gantvā mahāsattaṁ attano parikkhāre ādāya “gamissāmī”ti paṇṇasālato nikkhantaṁ caṅkamanakoṭiyaṁ disvāva vanditvā ekamantaṁ ṭhito paṭhamaṁ gāthamāha—

124. “Kiṁ nu daṇḍaṁ kimajinaṁ, kiṁ chattaṁ kimupāhanaṁ.
Kimaṅkusañca pattañca, saṅghāṭiñcāpi brāhmaṇa.
Taramānarūpo’hāsi[1], kiṁ nu patthayase disan”ti.

Tassattho—bhante pubbe tvaṁ amhākaṁ gharaṁ āgacchanto daṇḍādīni na gaṇhāsi, ajja pana kena kāraṇena daṇḍañca ajinañca chattūpāhanañca mattikapasibbakolambana-aṅkusañca mattikapattañca saṅghāṭiñcāti sabbepime parikkhāre taramānarūpo gaṇhāsi, kataraṁ nu disaṁ patthesi, kattha gantukāmosīti pucchi.

Taṁ sutvā mahāsatto “ayaṁ attanā katakammaṁ na jānātīti maññati, jānāpessāmi nan”ti dve gāthā abhāsi—

125. “Dvādasetāni vassāni, vusitāni tavantike.
Nābhijānāmi soṇena, piṅgalenābhikūjitaṁ.

1. Taramānarūpo gaṇhāsi (Sī, Syā, I, Ka)

126. Svāyaṁ dittova nadati, sukkadāṭhaṁ vidaṁsayaṁ.
Tava sutvā sabhariyassa, vītasaddhassa maṁ patī"ti.

Tattha **abhikūjitan**ti etena tava sunakhena evaṁ mahāviravena viravitaṁ na jānāmi. **Dittovā**ti dappito viya. **Sabhariyassā**ti tava sabhariyassa mama māraṇatthāya pañcannaṁ amaccānaṁ āṇattabhāvaṁ kathentassa sutvā "kiṁ tvaṁ aññattha bhikkhaṁ na labhasi, raññā te vadho āṇatto, idha māgacchī"ti dittova nadati. **Vītasaddhassa maṁ patī**ti mamantare vigatasaddhassa tava vacanaṁ sutvā eva nadatīti āha.

Tato rājā attano dosaṁ sampaṭicchitvā taṁ khamāpento catutthaṁ gāthamāha—

127. "Ahu esa kato doso, yathā bhāsasi brāhmaṇa.
Esa bhiyyo pasīdāmi, vasa brāhmaṇa mā'gamā"ti.

Tattha **bhiyyo**ti saccaṁ mayā evaṁ āṇattaṁ, ayaṁ me doso, esa panāhaṁ idāni adhikataraṁ tayi pasīdāmi, idheva vasa, mā aññattha gamīti.

Taṁ sutvā mahāsatto "mahārāja paṇḍitā nāma tādisena parapattiyena apaccakkhakārinā saddhiṁ na vasantī"ti vatvā tassa anācāraṁ pakāsento āha—

128. "Sabbaseto pure āsi, tatopi sabalo ahu.
Sabbalohitako dāni, kālo pakkamituṁ mama.

129. Abbhantaraṁ pure āsi, tato majjhe tato bahi.
Purā niddhamanā hoti, sayameva vajāmahaṁ.

130. Vītasaddhaṁ na seveyya, udapānaṁva'nodakaṁ.
Sacepi naṁ anukhaṇe, vāri kaddamagandhikaṁ.

131. Pasannameva seveyya, appasannaṁ vivajjaye.
Pasannaṁ payirupāseyya, rahadaṁvudakatthiko.

132. Bhaje bhajantaṁ purisaṁ, abhajantaṁ na bhajjaye.
Asappurisadhammo so, yo bhajantaṁ na bhajjati.

133. Yo bhajantaṁ na bhajati, sevamānaṁ na sevati.
Sa ve manussapāpiṭṭho, migo sākhassito yathā.

134. Accābhikkhaṇasaṁsaggā, asamosaraṇena ca.
Etena mittā jīranti, akāle yācanāya ca.

135. Tasmā nābhikkhaṇaṁ gacche, na ca gacche cirāciraṁ.
Kālena yācaṁ yāceyya, evaṁ mittā na jīyare.

136. Aticiraṁ nivāsena, piyo bhavati appiyo.
Āmanta kho taṁ gacchāma, purā te homa appiyā"ti.

Tattha **sabbaseto**ti mahārāja paṭhamameva tava nivesane mama odano sabbaseto ahosi, yaṁ tvaṁ bhuñjasi, tameva dāpesīti attho. **Tato**ti tato pacchā paribhedakānaṁ vacanaṁ gahetvā tava mayi virattakāle **sabalo** missakodano jāto. **Dānī**ti idāni sabbalohitako jāto. **Kālo**ti aguṇaññussa[1] tava santikā idāni mama pakkamituṁ kālo. **Abbhantaran**ti paṭhamaṁ mama abbhantaraṁ āsanaṁ āsi, alaṅkatamahātalamhi ussitasetacchatte rājapallaṅkeyeva maṁ nisīdāpesuṁ. **Majjhe**ti sopānamatthake. **Purā niddhamanā hotī**ti yāva gīvāyaṁ gahetvā nikkaḍḍhanā na hoti.

Anukhaṇeti sacepi anudakaṁ udapānaṁ patto puriso udakaṁ apassanto kalalaṁ viyūhitvā anukhaṇeyya, tathāpi taṁ vāri kaddamagandhikaṁ bhaveyya, amanuññatāya na piveyya, tatheva vītasaddhaṁ payirupāsantena laddhapaccayāpi parittā ceva lūkhā ca, amanuññā aparibhogārahāti attho. **Pasannan**ti patiṭṭhitasaddhaṁ. **Rahadan**ti gambhīraṁ mahārahadaṁ. **Bhajantan**ti attānaṁ bhajantameva bhajeyya. **Abhajantan**ti paccatthikaṁ. **Na bhajjaye**ti na bhajeyya. **Na bhajjatī**ti yo puriso attānaṁ bhajantaṁ hitacittaṁ puggalaṁ na bhajati, so asappurisadhammo nāmāti. **Manussapāpiṭṭho**ti manussalāmako patikuṭṭho sabbapacchimako. **Sākhassito**ti makkaṭo.

---

1. Aññāṇassa (Sī, Syā, I)

Accābhikkhaṇasaṁsaggāti ativiya abhiṇhasaṁsaggena. **Akāle**ti ayuttappattakāle parassa piyabhaṇḍaṁ yācanāya mittā jīranti nāma, tvampi aticiraṁ nivāsena mayi mittiṁ bhindi. **Tasmā**ti yasmā accābhikkhaṇasaṁsaggena asamosaraṇena ca mittā jīranti, tasmā. **Cirāciran**ti cirakālaṁ vītināmetvā ciraṁ na gacche na upasaṅkameyya. **Yācan**ti yācitabbaṁ bhaṇḍakaṁ yuttakāle yāceyya. **Na jīyare**ti evaṁ mittā na jīranti. **Purā te homa appiyā**ti yāva tava appiyā na homa, tāva āmantetvāva taṁ gacchāmāti.

Rājā āha—

137. "Evaṁ ce yācamānānaṁ, añjaliṁ nāvabujjhasi.
Paricārakānaṁ sataṁ, vacanaṁ na karosi no.
Evaṁ taṁ abhiyācāma, puna kayirāsi pariyāyan"ti.

Tattha **nāvabujjhasī**ti sace bhante evaṁ yācantena mayā kataṁ añjaliṁ na jānāsi, na paṭiggaṇhasīti attho. **Pariyāyan**ti puna idhāgamanāya ekavāraṁ kareyyāsīti yācati.

Bodhisatto āha—

138. "Evaṁ ce no viharataṁ, antarāyo na hessati.
Tuyhaṁ vāpi mahārāja, mayhaṁ vā raṭṭhavaddhana.
Appeva nāma passema, ahorattānamaccaye"ti.

Tattha **evaṁ ce no**ti sace mahārāja evaṁ nānā hutvā viharantānaṁ amhākaṁ antarāyo na hessati, tuyhaṁ vā mayhaṁ vā jīvitaṁ pavattissatīti dīpeti. **Passemā**ti api nāma passeyyāma.

Evaṁ vatvā mahāsatto rañño dhammaṁ desetvā "appamatto hohi mahārājā"ti vatvā uyyānā nikkhamitvā ekasmiṁ sabhāgaṭṭhāne bhikkhāya caritvā Bārāṇasito nikkhamma anupubbena Himavantokāsameva gantvā kiñci kālaṁ vasitvā puna otaritvā ekaṁ paccantagāmaṁ nissāya arañña vasi. Tassa pana gatakālato paṭṭhāya te amaccā puna vinicchaye nisīditvā vilopaṁ karontā cintayiṁsu "sace Mahābodhiparibbājako punāgamissati, jīvitaṁ no natthi, kiṁ nu khvassa anāgamanakāraṇaṁ kareyyāmā"ti.

Atha nesaṁ etadahosi "ime sattā paṭibaddhaṭṭhānaṁ nāma jahituṁ na sakkonti, kiṁ nu khvassa idha paṭibaddhaṭṭhānan"ti. Tato "rañño aggamahesī"ti ñatvā "ṭhānaṁ kho panetaṁ vijjati, yaṁ so imaṁ nissāya āgaccheyya, paṭikacceva naṁ mārāpessāmā"ti te rājānaṁ etadavocuṁ "deva imasmiṁ[1] divase nagare ekā kathā sūyatī"ti. Kiṁ kathā nāmāti. Mahābodhiparibbājako ca kira devī ca aññamaññaṁ sāsanapaṭisāsanaṁ pesentīti. Kinti katvāti. Tena kira deviyā pesitaṁ "sakkā nu kho attano balena rājānaṁ mārāpetvā mama setacchattaṁ dātun"ti. Tāyapissa pesitaṁ "rañño māraṇaṁ nāma mama bhāro, Mahābodhiparibbājako khippaṁ āgacchatū"ti. Rājā tesaṁ punappunaṁ kathentānaṁ saddahitvā "idāni kiṁ kattabban"ti pucchitvā "deviṁ māretuṁ vaṭṭatī"ti vutte anupaparikkhitvāva "tena hi naṁ tumheva māretvā khaṇḍākhaṇḍikaṁ chinditvā vaccakūpe khipathā"ti āha. Te tathā kariṁsu. Tassā māritabhāvo sakalanagare pākaṭo ahosi.

Athassā cattāro puttā "iminā no niraparādhā mātā māritā"ti rañño paccatthikā ahesuṁ. Rājā mahābhayappatto ahosi. Mahāsatto paramparāya taṁ pavattiṁ sutvā cintesi "ṭhapetvā maṁ añño te kumāre saññāpetvā pitaraṁ khamāpetuṁ samattho nāma natthi, rañño ca jīvitaṁ dassāmi, kumāre ca pāpato mocessāmī"ti. So punadivase paccantagāmaṁ pavisitvā manussehi dinnaṁ makkaṭamaṁsaṁ khāditvā tassa cammaṁ yācitvā gahetvā assamapade sukkhāpetvā niggandhaṁ katvā nivāsesipi pārupesipi aṁsepi ṭhapesi. Kiṁ kāraṇā? "Bahūpakāro me"ti vacanatthāya. So taṁ cammaṁ ādāya anupubbena Bārāṇasiṁ gantvā kumāre upasaṅkamitvā "pitughātakakammaṁ nāma dāruṇaṁ, taṁ vo na kātabbaṁ, ajarā maro satto nāma natthi, ahaṁ tumhe aññamaññaṁ samagge karissāmicceva āgato, tumhe mayā pahite sāsane āgaccheyyāthā"ti kumāre ovaditvā antonagare uyyānaṁ pavisitvā makkaṭacammaṁ attharitvā silāpaṭṭe nisīdi.

Atha naṁ uyyānapālako disvā vegena gantvā rañño ārocesi. Rājā sutvāva sañjātasomanasso hutvā te amacce

1. Ime (Sī, Syā, I)

ādāya tattha gantvā mahāsattaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīditvā paṭisanthāraṁ kātuṁ ārabhi. Mahāsatto tena saddhiṁ asammoditvā makkaṭacammameva parimajji. Atha naṁ evamāha "bhante tumhe maṁ akathetvā makkaṭacammameva parimajjatha, kiṁ vo idaṁ mayā bahūpakārataran"ti. Āma mahārāja, bahūpakāro me esa vānaro, ahamassa piṭṭhe nisīditvā vicariṁ, ayaṁ me pānīyaghaṭaṁ āhari, vasanaṭṭhānaṁ sammajji, ābhisamācārikavattapaṭivattaṁ mama akāsi, ahaṁ pana attano dubbalacittatāya assa maṁsaṁ khāditvā cammaṁ sukkhāpetvā attharitvā nisīdāmi ceva nipajjāmi ca, evaṁ bahūpakāro esa mayhanti. Iti so tesaṁ vāde bhindanatthāya vānaracamme vānaravohāraṁ āropetvā taṁ taṁ pariyāyaṁ sandhāya imaṁ kathaṁ kathesi. So hi tassa nivutthapubbattā "piṭṭhe nisīditvā vicarin"ti āha, taṁ aṁse katvā pānīyaghaṭassa āhaṭapubbattā "pānīyaghaṭaṁ āharī"ti āha, tena cammena bhūmiyaṁ sammaṭṭhapubbattā "vasanaṭṭhānaṁ sammajjī"ti āha, nipannakāle tena cammena piṭṭhiyā, akkantakāle pādānaṁ phuṭṭhapubbattā "vattapaṭivattaṁ me akāsī"ti āha. Chātakāle pana tassa maṁsaṁ labhitvā khāditattā "ahaṁ pana attano dubbalacittatāya tassa maṁsaṁ khādin"ti āha.

Taṁ sutvā te amaccā "pāṇātipāto tena kato"ti saññāya "passatha bho pabbajitassa kammaṁ, makkaṭaṁ kira māretvā maṁsaṁ khāditvā cammaṁ gahetvā vicaratī"ti pāṇiṁ paharitvā parihāsamakaṁsu. Mahāsatto te tathā karonte disvā "ime attano vādabhedanatthāya mama cammaṁ ādāya āgatabhāvaṁ na jānanti, jānāpessāmi ne"ti ahetukavādiṁ tāva āmantetvā pucchi "āvuso tvaṁ kasmā maṁ parihasasī"ti. Mittadubbhikammassa ceva pāṇātipātassa ca katattāti. Tato mahāsatto "yo pana gatiyā[1] ceva diṭṭhiyā ca te saddahitvā evaṁ kareyya, tena kiṁ dukkaṭan"ti tassa vādaṁ bhindanto āha—

139. "Udīraṇā ce saṁgatyā, bhāvāyamanuvattati.
Akāmā akaraṇīyaṁ vā, karaṇīyaṁ vāpi kubbati.
Akāmakaraṇīyamhi, kvi'dha pāpena lippati.

1. Tava (I, Ka)

140. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.
Bhoto ce vacanaṁ saccaṁ, suhato vānaro mayā.

141. Attano ce hi vādassa, aparādhaṁ vijāniyā.
Na maṁ tvaṁ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha **udīraṇā**ti kathā. **Saṁgatyā**ti saṁgatiyā channaṁ abhijātīnaṁ taṁ taṁ abhijātiṁ upagamanena. **Bhāvāyamanuvattatī**ti bhāvena anuvattati, karaṇatthe sampadānaṁ. **Akāmā**ti akāmena anicchāya. **Akaraṇīyaṁ vā karaṇīyaṁ vāpī**ti akattabbaṁ pāpaṁ vā kattabbaṁ kusalaṁ vā. **Kubbatī**ti karoti. **Kvidhā**ti ko idha. Idaṁ vuttaṁ hoti—tvaṁ ahetukavādī “natthi hetu natthi paccayo sattānaṁ saṁkilesāyā”ti-ādidiṭṭhiko, ayaṁ loko saṁgatiyā ceva sabhāvena ca anuvattati pariṇamati, tattha tattha sukhadukkhaṁ paṭisaṁvedeti. Akāmakova pāpaṁ vā puññaṁ vā karotīti vadasi, ayaṁ tava udīraṇā sace tathā, evaṁ sante akāmakaraṇīyasmiṁ attano dhammatāya pavattamāne pāpe ko idha satto pāpena lippati, sace hi attanā akatena pāpena lippati, na koci na lippeyyāti.

So ceti so ahetukavādasaṅkhāto tava bhāsitattho ca atthajotako dhammo ca kalyāṇo na ca pāpako. “Ahetū appaccayā sattā saṁkilissanti, sukhadukkhaṁ paṭisaṁvediyantī”ti idaṁ bhoto vacanaṁ saccaṁ ce, suhato vānaro mayā, ko ettha mama dosoti attho. **Vijāniyā**ti samma sace hi tvaṁ attano vādassa aparādhaṁ jāneyyāsi, na maṁ garaheyyāsi. Kiṁ kāraṇā? **Bhoto vādo hi tādiso,** tasmā ayaṁ mama vādaṁ karotīti maṁ pasaṁseyyāsi, attano pana vādaṁ ajānanto maṁ garahasīti.

Evaṁ mahāsatto taṁ niggaṇhitvā appaṭibhāṇaṁ akāsi. Sopi rājaparisati maṅkubhūto pattakkhandho nisīdi. Mahāsattopi tassa vādaṁ bhinditvā issarakatavādiṁ āmantetvā “tvaṁ āvuso maṁ kasmā parihasasi, yadi issaranimmitavādaṁ sārato paccesī”ti vatvā āha—

142. “Issaro sabbalokassa, sace kappeti jīvitaṁ.
Iddhiṁ byasanabhāvañca, kammaṁ kalyāṇapāpakaṁ.
Niddesakārī puriso, issaro tena lippati.

143. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.
Bhoto ce vacanaṁ saccaṁ, suhato vānaro mayā.

144. Attano ce hi vādassa, aparādhaṁ vijāniyā.
Na maṁ tvaṁ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso"ti.

Tattha **kappeti jīvitan**ti sace brahmā vā añño vā koci issaro "tvaṁ kasiyā jīva, tvaṁ gorakkhenā"ti evaṁ sabbalokassa jīvitaṁ saṁvidahati vicāreti. **Iddhiṁ byasanabhāvañcā**ti issariyādibhedā iddhiyo ca ñātivināsādikaṁ byasanabhāvañca sesañca kalyāṇapāpakaṁ kammaṁ sabbaṁ yadi issarova kappeti karoti. **Niddesakārī**ti yadi tassa niddesaṁ āṇattimeva seso yo koci puriso karoti, evaṁ sante yo koci puriso pāpaṁ karoti, tassa issarena katattā issarova tena pāpena lippati. Sesaṁ purimanayeneva veditabbaṁ. Yathā ca idha, evaṁ sabbattha.

Iti so ambatova muggaraṁ gahetvā ambaṁ pātento viya issarakaraṇeneva issarakatavādaṁ bhinditvā pubbekatavādiṁ āmantetvā "tvaṁ āvuso maṁ kiṁ parihasasi, yadi pubbekatavādaṁ saccaṁ maññasī"ti vatvā āha—

145. "Sace pubbekatahetu, sukhadukkhaṁ nigacchati.
Porāṇakaṁ kataṁ pāpaṁ, tameso muccate iṇaṁ.
Porāṇaka iṇamokkho, kvi'dha pāpena lippati.

146. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.
Bhoto ce vacanaṁ saccaṁ, suhato vānaro mayā.

147. Attano ce hi vādassa, aparādhaṁ vijāniyā.
Na maṁ tvaṁ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso"ti.

Tattha **pubbekatahetū**ti pubbakatahetu purimabhave katakammakāraṇeneva. **Tameso muccate iṇan**ti yo vadhabandhādīhi dukkhaṁ pāpuṇāti, yadi so yaṁ tena porāṇakaṁ kataṁ pāpaṁ, taṁ idāni iṇaṁ muccati, evaṁ sante mamapi esa porāṇaka-iṇato mokkho, anena hi makkaṭena

pubbe paribbājakena hutvā ahaṁ makkaṭo samāno māretvā khādito bhavissāmi, svāyaṁ idha makkaṭattaṁ patto mayā paribbājakattaṁ pattena māretvā khādito bhavissati, ko idha pāpena lippatīti.

Iti so tassapi vādaṁ bhinditvā ucchedavādiṁ abhimukhaṁ katvā "tvaṁ āvuso 'natthi dinnan'ti-ādīni vatvā 'idheva sattā ucchijjanti, paralokaṁ gatā nāma natthī'ti maññamāno kasmā maṁ parihasasī"ti santajjetvā āha—

148. "Catunnaṁyevupādāya, rūpaṁ sambhoti pāṇinaṁ.
Yato ca rūpaṁ sambhoti, tatthevānupagacchati.
Idheva jīvati jīvo, pecca pecca vinassati.

149. Ucchijjati ayaṁ loko, ye bālā ye ca paṇḍitā.
Ucchijjamāne lokamhi, kvi'dha pāpena lippati.

150. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.
Bhoto ce vacanaṁ saccaṁ, suhato vānaro mayā.

151. Attano ce hi vādassa, aparādhaṁ vijāniyā.
Na maṁ tvaṁ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso"ti.

Tattha **catunnan**ti pathavī-ādīnaṁ bhūtānaṁ. **Rūpan**ti rūpakkhandho. **Tatthevā**ti yato taṁ rūpaṁ sambhoti, nirujjhanakālepi tattheva anupagacchati. Iminā tassa "cātumahābhūtiko ayaṁ puriso yadā kālaṁ karoti, tadā pathavī pathavīkāyaṁ anupeti anupagacchati, āpo, tejo, vāyo vāyokāyaṁ anupeti anupagacchati, ākāsaṁ indriyāni saṅkamanti, āsandhipañcamā purisā mataṁ ādāya gacchanti, yāva āḷāhanā padāni paññāyanti, kāpotakāni aṭṭhīni bhavanti, bhasmantā āhutiyo, dattupaññattaṁ yadidaṁ dānaṁ, tesaṁ tucchā musā vilāpo, ye keci atthikavādaṁ vadanti, bāle ca paṇḍite ca kāyassa bhedā ucchijjanti vinassanti, na honti paraṁ maraṇā"ti imaṁ diṭṭhiṁ patiṭṭhāpesi. **Idhevā**ti imasmiṁ yeva loke jīvo jīvati. **Pecca pecca vinassatī**ti paraloke nibbatto satto gativasena idha anāgantvā tattheva paraloke

vinassati ucchijjati. Evaṁ ucchijjamāne lokasmiṁ ko idha pāpena lippatīti.

Iti so tassapi vādaṁ bhinditvā khattavijjavādiṁ āmantetvā "tvaṁ āvuso 'mātāpitaropi māretvā attano attho kātabbo'ti imaṁ laddhiṁ ukkhipitvā vicaranto kasmā maṁ parihasasī"ti vatvā āha—

152. "Āhu khattavidā loke, bālā paṇḍitamānino.
Mātaraṁ pitaraṁ haññe, atho jeṭṭhampi bhātaraṁ.
Haneyya puttadāre ca, attho ce tādiso siyā"ti.

Tattha **khattavidā**ti[1] khattavijjā, ayameva vā pāṭho. Khattavijjācariyānaṁ etaṁ nāmaṁ. **Bālā paṇḍitamānino**ti bālā samānāpi "paṇḍitā mayaṁ attano paṇḍitabhāvaṁ pakāsemā"ti maññamānā paṇḍitamānino hutvā evamāhu. **Attho ce**ti sace attano yathārūpo koci attho siyā, na kiñci parivajjeyya, sabbaṁ haneyyevāti vadanti, tvampi nesaṁ aññataroti.

Evaṁ tassa laddhiṁ patiṭṭhapetvā attano laddhiṁ pakāsento āha—

153. "Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.
Na tassa sākhaṁ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.

154. Atha atthe samuppanne, samūlamapi abbahe.
Attho me sambalenāpi, suhato vānaro mayā.

155. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.
Bhoto ce vacanaṁ saccaṁ, suhato vānaro mayā.

156. Attano ce hi vādassa, aparādhaṁ vijāniyā.
Na maṁ tvaṁ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso"ti.

Tattha ambho khattavida amhākaṁ pana ācariyā evaṁ vaṇṇayanti. Attanā paribhuttacchāyassa rukkhassapi sākhaṁ vā paṇṇaṁ vā na bhañjeyya. Kiṁ kāraṇā? Mittadubbho hi pāpako. Tvaṁ pana evaṁ vadesi "atha atthe samuppanne

---

1. Khattavidhāti (Sī, Syā, I)

samūlamapi abbahe"ti, mama ca pātheyyena attho ahosi, tasmā sacepesa mayā hato, tathāpi attho me sambalenāpi, suhato vānaro mayā.

Evaṁ so tassapi vādaṁ bhinditvā pañcasu tesu apaṭibhānesu nisinnesu rājānaṁ āmantetvā "mahārāja tvaṁ ime pañca raṭṭhavilopake mahācore gahetvā vicarasi, aho bālo, evarūpānaṁ hi saṁsaggena puriso diṭṭhadhammikampi samparāyikampi mahādukkhaṁ pāpuṇeyyā"ti vatvā rañño dhammaṁ desento āha—

157. "Ahetuvādo puriso, yo ca issarakuttiko.
Pubbekatī ca ucchedī, yo ca khattavido naro.

158. Ete asappurisā loke, bālā paṇḍitamānino.
Kareyya tādiso pāpaṁ, atho aññampi kāraye.
Asappurisasaṁsaggo, dukkhanto kaṭukudrayo"ti.

Tattha **tādiso**ti mahārāja yādisā ete pañca diṭṭhigatikā, tādiso puriso sayampi pāpaṁ kareyya. Yvāssa vacanaṁ suṇāti, taṁ aññampi kāraye. **Dukkhanto**ti[1] evarūpehi asappurisehi saddhiṁ saṁsaggo idhalokepi paralokepi dukkhanto[2] kaṭukudrayova hoti. Imassa panatthassa pakāsanatthaṁ "yāni kānici bhikkhave bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato"ti suttaṁ[3] āharitabbaṁ. **Godhajātaka**[4]**sañjīvajātaka**[5]**akittijātakā**dīhi[6] cāyamattho dīpetabbo.

Idāni opammadassanavasena dhammadesanaṁ vaḍḍhento āha—

159. "Urabbharūpena vakassu pubbe,
Asaṁkito ajayūthaṁ upeti.
Hantvā uraṇiṁ ajikaṁ ajañca,
Utrāsayitvā yenakāmaṁ paleti.

1. Duggatoti (Sī, Syā) 2. Duggato (Sī, Syā) 3. Aṁ 1. 99 piṭṭhe.
4. Khu 5. 32 piṭṭhe. 5. Khu 5. 35 piṭṭhe. 6. Khu 5. 266 piṭṭhe.

160. Tathāvidhe'ke samaṇabrāhmaṇāse,
Chadanaṁ katvā vañcayanti manusse.
Anāsakā thaṇḍilaseyyakā ca,
Rajojallaṁ ukkuṭikappadhānaṁ.
Pariyāyabhattañca apānakattā,
Pāpācārā arahanto vadānā.

161. Ete asappurisā loke, bālā paṇḍitamānino.
Kareyya tādiso pāpaṁ, atho aññampi kāraye.
Asappurisasaṁsaggo, dukkhanto kaṭukudrayo.

162. Ya'māhu natthi vīriyanti, ahetuñca pavadanti[1] ye.
Parakāraṁ attakārañca, ye tucchaṁ samavaṇṇayuṁ.

163. Ete asappurisā loke, bālā paṇḍitamānino.
Kareyya tādiso pāpaṁ, atho aññampi kāraye.
Asappurisasaṁsaggo, dukkhanto kaṭukudrayo.

164. Sace hi vīriyaṁ nā'ssa, kammaṁ kalyāṇapāpakaṁ.
Na bhare vaḍḍhakiṁ rājā, napi yantāni kāraye.

165. Yasmā ca vīriyaṁ atthi, kammaṁ kalyāṇapāpakaṁ.
Tasmā yantāni kāreti, rājā bharati vaḍḍhakiṁ.

166. Yadi vassasataṁ devo, na vasse na himaṁ pate.
Ucchijjeyya ayaṁ loko, vinasseyya ayaṁ pajā.

167. Yasmā ca vassatī devo, himañcānuphusāyati.
Tasmā sassāni paccanti, raṭṭhañca pālite ciraṁ.

168. Gavaṁ ce taramānānaṁ, jimhaṁ gacchati puṅgavo.
Sabbā tā jimhaṁ gacchanti, nette jimhaṁ gate sati.

---

1. Hetuñca apavadanti (Sī, Syā, I)

169. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So ce adhammaṁ carati, pageva itarā pajā.
Sabbaṁ raṭṭhaṁ dukhaṁ seti, rājā ce hoti adhammiko.

170. Gavaṁ ce taramānānaṁ, ujuṁ gacchati puṅgavo.
Sabbā gāvī ujuṁ yanti, nette ujuṁ gate sati.

171. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So sace dhammaṁ carati, pageva itarā pajā.
Sabbaṁ raṭṭhaṁ sukhaṁ seti, rājā ce hoti dhammiko.

172. Mahārukkhassa phalino, āmaṁ chindati yo phalaṁ.
Rasañcassa na jānāti, bījañcassa vinassati.

173. Mahārukkhūpamaṁ raṭṭhaṁ, adhammena pasāsati.
Rasañcassa na jānāti, raṭṭhañcassa vinassati.

174. Mahārukkhassa phalino, pakkaṁ chindati yo phalaṁ.
Rasañcassa vijānāti, bījañcassa na nassati.

175. Mahārukkhūpamaṁ raṭṭhaṁ, dhammena yo pasāsati.
Rasañcassa vijānāti, raṭṭhañcassa na nassati.

176. Yo ca rājā janapadaṁ, adhammena pasāsati.
Sabbosadhīhi so rājā, viruddho hoti khattiyo.

177. Tatheva negame hiṁsaṁ, ye yuttā kayavikkaye.
Ojadānabalīkāre, sa kosena virujjhati.

178. Pahāravarakhettaññū, saṅgāme katanissame.
Ussite hiṁsayaṁ rājā, sa balena virujjhati.

179. Tatheva isayo hiṁsaṁ, saññate brahmacārino.
Adhammacārī khattiyo, so saggena virujjhati.

180. Yo ca rājā adhammaṭṭho, bhariyaṁ hanti adūsikaṁ.
Luddhaṁ pasavate ṭhānaṁ, puttehi ca virujjhati.

181. Dhammaṁ care jānapade, negamesu balesu ca.
Isayo ca na hiṁseyya, puttadāre samaṁ care.

182. Sa tādiso bhūmipati, raṭṭhapālo akodhano.
Sapatte[1] sampakampeti, indova asurādhipo"ti.

Tattha **vakassū**ti[2] vako assu, **assū**ti nipātamattaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti— mahārāja pubbe eko urabbharūpo vako ahosi, tassa naṅguṭṭhamattameva dīghaṁ[3], taṁ pana so antarasattimhi pakkhipitvā urabbharūpena asaṁkito ajayūthaṁ upeti. Tattha uraṇikañca ajikañca ajañca hantvā yenakāmaṁ paleti. **Tathāvidhe'ke**ti tathāvidhā eke samaṇabrāhmaṇā pabbajjāliṅgena chadanaṁ katvā attānaṁ chādetvā madhuravacanādīhi hitakāmā viya hutvā lokaṁ vañcenti. **"Anāsakā"**ti-ādi tesaṁ chadanassa dassanatthaṁ vuttaṁ. Ekacce hi "mayaṁ anāsakā na kiñci āhāremā"ti manusse vañcenti, apare "mayaṁ thaṇḍilaseyyakā"ti. Aññesaṁ pana rajojallaṁ chadanaṁ, aññesaṁ ukkuṭikappadhānaṁ, te gacchantāpi uppatitvā ukkuṭikāva gacchanti. Aññesaṁ sattāhadasāhādivārabhojanasaṅkhātaṁ pariyāyabhattachadanaṁ, apare apānakattā honti, "mayaṁ pānīyaṁ na vivāmā"ti vadanti. **Arahanto vadānā**ti pāpācārā hutvāpi "mayaṁ arahanto"ti vadantā vicaranti. **Ete**ti mahārāja ime vā pañca janā hontu aññe vā, yāvanto diṭṭhigatikā nāma, sabbepi ete asappurisā. **Ya'māhū**ti ye āhu, ye vadanti.

Sace hi vīriyaṁ nāssāti mahārāja sace ñāṇasampayuttaṁ kāyikacetasikavīriyaṁ na bhaveyya. **Kamman**ti kalyāṇapāpakaṁ kammampi yadi na bhaveyya. **Na bhare**ti evaṁ sante vaḍḍhakiṁ vā aññe vā kārake rājā na poseyya. **Napi yantānī**ti napi tehi sattabhūmikapāsādādīni yantāni kāreyya. Kiṁ kāraṇā? Vīriyassa ceva kammassa ca abhāvā. **Ucchijjeyyā**ti mahārāja yadi ettakaṁ kālaṁ neva devo vasseyya, na himaṁ

1. Sāmante (Sī, Syā, I)
2. Bakāssūti (Sī, Syā), vakāsūti (I)
3. Naṅguṭṭhaṁ mahādīghaṁ (Sī, Syā)

pateyya, atha kappuṭṭhānakālo viya kayaṁ loko ucchijjeyya. Ucchedavādinā kathitaniyāmena pana ucchedo nāma natthi. **Pālite**ti[1] pālayati.

"**Gavaṁ ce**"ti catasso gāthā rañño dhammadesanāyameva vuttā, tathā "mahārukkhassā"ti-ādikā. Tattha **mahārukkhassā**ti madhura-ambarukkhassa. **Adhammenā**ti agatigamanena. **Rasañcassa na jānātī**ti adhammiko rājā raṭṭhassa rasaṁ ojaṁ na jānāti, āyasampattiṁ na labhati. **Vinassatī**ti suññaṁ hoti, manussā gāmanigame chaḍḍetvā paccantaṁ pabbatavisamaṁ bhajanti, sabbāni āyamukhāni pacchijjanti. **Sabbosadhīhī**ti sabbehi mūlatacapattapupphaphalādīhi ceva sappinavanītādīhi ca osadhehi virujjhati, tāni na sampajjanti. Adhammikarañño hi pathavī nirojā hoti, tassā nirojatāya osadhānaṁ ojā na hoti, tāni rogañca vūpasametuṁ na sakkonti. Iti so tehi viruddho nāma hoti.

Negameti nigamavāsikuṭumbike. **Hiṁsan**ti hiṁsanto pīḷento. **Ye yuttā**ti ye kayavikkaye yuttā āyānaṁ mukhā thalajalapathavāṇijā, te ca hiṁsanto. **Ojadānabalīkāre**ti tato tato bhaṇḍāharaṇasuṅkadānavasena ojadānañceva chabhāgadasabhāgādibhedaṁ baliñca karonte. **Sa kosenā**ti so ete hiṁsanto adhammikarājā dhanadhaññehi parihāyanto kosena virujjhati nāma. **Pahāravarakhettaññū**ti "imasmiṁ ṭhāne vijjhituṁ vaṭṭatī"ti evaṁ pahāravarānaṁ khettaṁ jānante dhanuggahe. **Saṅgāme katanissame**ti yuddhe sukatakamme mahāyodhe. **Ussite**ti uggate paññāte mahāmatte. **Hiṁsayan**ti evarūpe sayaṁ vā hiṁsanto parehi vā hiṁsāpento. **Balenā**ti balakāyena. Tathāvidhaṁ hi rājānaṁ "ayaṁ bahukāre attano rajjadāyakepi hiṁsati, kimaṅgaṁ pana amhe"ti avasesāpi yodhā vijahantiyeva. Iti so balena viruddho nāma hoti.

Tatheva isayo hiṁsanti yathā ca negamādayo, tatheva esitaguṇe pabbajite akkosanapaharaṇādīhi hiṁsanto adhammacārī rājā kāyassa bhedā apāyameva upeti, sagge nibbattituṁ na

1. Pallateti (Sī, I), pālayateti (Syā)

sakkotīti saggena viruddho nāma hoti. **Bhariyaṁ hanti adūsikan**ti attano bāhucchāyāya vaḍḍhitaṁ puttadhītāhi saṁvaḍḍhaṁ sīlavatiṁ bhariyaṁ mittapatirūpakānaṁ corānaṁ vacanaṁ gahetvā māreti. **Luddhaṁ pasavate ṭhānan**ti[1] so attano nirayūpapattiṁ pasavati nipphādeti. **Puttehi cā**ti imasmiññeva attabhāve attano puttehi saddhiṁ virujjhatīti.

Evamassa so tesaṁ pañcannaṁ janānaṁ kathaṁ gahetvā deviyā māritabhāvañca puttānaṁ viruddhabhāvañca sandhimukhe coraṁ cūḷāyaṁ gaṇhanto viya kathesi. Mahāsatto hi tesaṁ amaccānaṁ niggaṇhanañca dhammadesanañca deviyā tehi māritabhāvassa āvikaraṇatthañca tattha anupubbena kathaṁ āharitvā okāsaṁ katvā etamatthaṁ kathesi. Rājā tassa vacanaṁ sutvā attano aparādhaṁ jāni. Atha naṁ mahāsatto "ito paṭṭhāya mahārāja evarūpānaṁ pāpānaṁ kathaṁ gahetvā mā puna evamakāsī"ti vatvā ovadanto **"dhammaṁ care"**ti-ādimāha.

Tattha **dhammaṁ care**ti mahārāja rājā nāma janapadaṁ adhammikena balinā apīḷento janapade dhammaṁ careyya, sāmike asāmike akaronto negamesu dhammaṁ careyya, aṭṭhāne akilamento balesu dhammaṁ careyya. Vadhabandha-akkosaparibhāse pariharanto paccaye ca nesaṁ dadanto isayo na vihiṁseyya, dhītaro yuttaṭṭhāne patiṭṭhāpento putte ca sippāni sikkhāpetvā sammā pariharanto bhariyaṁ issariyavossagga-alaṅkāradānasammānanādīhi anuggaṇhanto puttadāre samaṁ careyya. **Sa tādiso**ti so tādiso rājā paveṇiṁ abhinditvā dhammena samena rajjaṁ kārento rājāṇāya rājatejena sapatte[2] sampakampeti tāseti cāleti. "**Indovā**"ti idaṁ upamatthaṁ vuttaṁ. Yathā asure jetvā abhibhavitvā ṭhitakālato paṭṭhāya asurādhipoti saṅkhyaṁ gato indo attano sapattabhūte asure kampesi, tathā kampetīti.

Evaṁ mahāsatto rañño dhammaṁ desetvā cattāropi kumāre pakkosāpetvā ovaditvā rañño katakammaṁ pakāsetvā rājānaṁ khamāpetvā "mahārāja ito paṭṭhāya atuletvā paribhedakānaṁ kathaṁ gahetvā mā evarūpaṁ sāhasikakammaṁ akāsi, tumhepi kumārā mā

1. Pāpanti (Sī, Syā) 2. Sāmante (Sī, Syā, I)

raññو dubbhitthā”ti sabbesaṁ ovādaṁ adāsi. Atha naṁ rājā āha “ahaṁ bhante tumhesu ca deviyā ca aparajjhanto ime nissāya etesaṁ kathaṁ gahetvā etaṁ pāpakammaṁ kariṁ, ime pañcapi māremī”ti. Na labbhā mahārāja evaṁ kātunti. Tena hi tesaṁ hatthapāde chedāpemīti. Idampi na labbhā kātunti. Rājā “sādhu bhante”ti sampaṭicchitvā te sabbasaṁharaṇe[1] katvā pañcacūḷākaraṇagaddūlabandhanagomayāsiñcanehi avamānetvā raṭṭhā pabbājesi. Bodhisatto tattha katipāhaṁ vasitvā “appamatto hohī”ti rājānaṁ ovaditvā Himavantaṁyeva gantvā jhānābhiññā nibbattetvā yāvajīvaṁ brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi.

Satthā imaṁ desanaṁ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato paññāvāyeva parappavādappamaddanoyevā”ti vatvā jātakaṁ samodhānesi “tadā pañca diṭṭhigatikā Pūraṇakassapamakkhaligosālapakudhakaccāna-ajitakesakambala-nigaṇṭhanāṭaputtā ahesuṁ, piṅgalasunakho Ānando, Mahābodhiparibbājako pana ahameva ahosin”ti.

Mahābodhijātakavaṇṇanā tatiyā.

Jātakuddānaṁ

Saniḷīnikamavhayano paṭhamo,
Dutiyo pana Sa-ummadantivaro.
Tatiyo pana Bodhisirīvhayano,
Kathitā pana tīṇi Jinena subhāti.

Paṇṇāsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sabbassaharaṇe (Sī), sabbaharaṇe (I), sahassapaharaṇe (Ka)

19. Saṭṭhinipāta

1. Soṇakajātakavaṇṇanā (529)

Kassa sutvā sataṁ dammīti idaṁ Satthā Jetavane viharanto nekkhammapāramiṁ ārabbha kathesi. Tadā hi Bhagavā dhammasabhāyaṁ nekkhammapāramiṁ vaṇṇayantānaṁ bhikkhūnaṁ majjhe nisīditvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinikkhamanaṁ nikkhantoyevā"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Rājagahe Magadharājā nāma rajjaṁ kāresi. Bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchismiṁ nibbatti, nāmaggahaṇadivase cassa "Arindamakumāro"ti nāmaṁ kariṁsu. Tassa jātadivaseyeva purohitassapi putto jāyi, "Soṇakakumāro"tissa nāmaṁ kariṁsu. Te ubhopi ekatova vaḍḍhitvā vayappattā uttamarūpadharā rūpena nibbisesā hutvā Takkasilaṁ gantvā uggahitasippā tato nikkhamitvā "sabbasamayasippañca desacārittañca jānissāmā"ti anupubbena cārikaṁ carantā Bārāṇasiṁ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase nagaraṁ pavisiṁsu. Taṁ divasañca ekacce manussā "brāhmaṇavācanakaṁ karissāmā"ti pāyāsaṁ paṭiyādetvā āsanāni paññāpetvā āgacchante te kumāre disvā gharaṁ pavesetvā paññattāsane nisīdāpesuṁ. Tattha bodhisattassa paññattāsane suddhavatthaṁ atthataṁ ahosi, Soṇakassa rattakambalaṁ. So taṁ nimittaṁ disvāva "ajja me piyasahāyo Arindamakumāro Bārāṇasirājā bhavissati, mayhaṁ pana senāpatiṭṭhānaṁ dassatī"ti aññāsi. Te ubhopi katabhattakiccā uyyānameva agamaṁsu.

Tadā Bārāṇasirañño kālakatassa sattamo divaso hoti, aputtakaṁ rājakulaṁ. Amaccādayo pātova sasīsaṁ nhātā sannipatitvā "rajjārahassa santikaṁ gamissatī"ti phussarathaṁ yojetvā vissajjesuṁ. So nagarā nikkhamitvā anupubbena rājuyyānaṁ gantvā uyyānadvāre nivattitvā ārohaṇasajjo hutvā aṭṭhāsi. Bodhisatto maṅgalasilāpaṭṭesasīsaṁ pārupitvā nipajji, Soṇakakumāro tassa santike nisīdi. So tūriyasaddaṁ sutvā "Arindamassa phussaratho āgacchati, ajjesa

rājā hutvā mama senāpatiṭṭhānaṁ dassati, na kho pana mayhaṁ issariyenattho, etasmiṁ gate nikkhamitvā pabbajissāmī”ti cintetvā ekamante paṭicchanne aṭṭhāsi. Purohito uyyānaṁ pavisitvā mahāsattaṁ nipannakaṁ disvā tūriyāni paggaṇhāpesi. Mahāsatto pabujjhitvā parivattitvā thokaṁ nipajjitvā uṭṭhāya silāpaṭṭe pallaṅkena nisīdi. Atha naṁ purohito añjaliṁ paggaṇhitvā āha “rajjaṁ te deva pāpuṇātī”ti. Kiṁ aputtakaṁ rājakulanti. Evaṁ devāti. Tena hi sādhūti. Atha naṁ te tattheva abhisiñcitvā rathaṁ āropetvā mahantena parivārena nagaraṁ pavesesuṁ. So nagaraṁ padakkhiṇaṁ katvā pāsādaṁ abhiruhi. So yasamahantatāya Soṇakakumāraṁ na sari.

Sopi tasmiṁ nagaraṁ paviṭṭhe pacchā āgantvā silāpaṭṭe nisīdi. Athassa purato bandhanā pavuttaṁ sālarukkhato paṇḍupalāsaṁ pati. So taṁ disvāva “yathevetaṁ, tathā mamapi sarīraṁ jaraṁ patvā patissatī”ti aniccādivasena vipassanaṁ paṭṭhapetvā paccekabodhiṁ pāpuṇi. Taṁ khaṇaññevassa gihiliṅgaṁ antaradhāyi, pabbajitaliṅgaṁ pāturahosi. So “natthi dāni punabbhavo”ti udānaṁ udānento Nandamūlakapabbhāraṁ agamāsi. Mahāsattopi cattālīsamattānaṁ saṁvaccharānaṁ accayena saritvā “kahaṁ nu kho me sahāyo Soṇako”ti Soṇakaṁ punappunaṁ sarantopi “mayā suto vā diṭṭho vā”ti vatthāraṁ alabhitvā alaṅkatamahātale rājapallaṅke nisinno gandhabbanāṭakanaccagītādīhi parivuto sampattimanubhavanto “yo me kassaci santike sutvā ‘asukaṭṭhāne nāma Soṇako vasatī’ti ācikkhissati, tassa sataṁ dassāmi, yo me sāmaṁ disvā ārocessati, tassa sahassan”ti ekaṁ udānaṁ abhisaṅkharitvā gītavasena udānento paṭhamaṁ gāthamāha—

“Kassa[1] sutvā sataṁ dammi, sahassaṁ diṭṭha[2] Soṇakaṁ.
Ko me Soṇakamakkhāti, sahāyaṁ paṁsukīḷitan”ti.

Athassa mukhato luñcantī viya gahetvā ekā nāṭakitthī taṁ[3] gāyi. Athaññā athaññāti “amhākaṁ rañño piyagītan”ti sabbā orodhā gāyiṁsu. Anukkamena nagaravāsinopi jānapadāpi tameva gītaṁ gāyiṁsu.

---

1. Tassa (Ka) 2. Daṭṭhu (Sī, I) 3. Gītaṁ (Sī, Syā)

Rājāpi punappunaṁ tameva gītaṁ gāyati. Paṇṇāsamattānaṁ saṁvaccharānaṁ accayena panassa bahū puttadhītaro ahesuṁ, jeṭṭhaputto Dīghāvukumāro nāma ahosi. Tadā Soṇakapaccekabuddho "Arindamarājā maṁ daṭṭhukāmo, ahaṁ tattha gantvā[1] kāmesu ādīnavaṁ nekkhamme cānisaṁsaṁ kathetvā pabbajjanākāraṁ karomī"ti cintetvā iddhiyā ākāsenāgantvā uyyāne nisīdi. Tadā eko sattavassiko Pañcacūḷakakumārako mātarā pahito gantvā uyyānavane dārūni uddharanto punappunaṁ tameva gītaṁ gāyi. Atha naṁ so pakkositvā "kumāraka tvaṁ aññaṁ[2] agāyitvā ekameva gītaṁ gāyasi, kiṁ aññaṁ na jānāsī"ti pucchi. Jānāmi bhante, amhākaṁ pana rañño idameva piyaṁ, tena naṁ punappunaṁ gāyāmīti. Etassa pana te gītassa paṭigītaṁ gāyanto koci diṭṭhapubboti. Na diṭṭhapubbo bhanteti. Ahaṁ taṁ sikkhāpessāmi, sakkhissasi rañño santikaṁ gantvā paṭigītaṁ gāyituntі. Āma bhanteti. Athassa so paṭigītaṁ ācikkhanto "**mayhaṁ sutvā**"ti-ādimāha. Uggaṇhāpetvā ca pana taṁ uyyojesi "gaccha kumāraka imaṁ paṭigītaṁ raññā saddhiṁ gāyāhi, rājā te mahantaṁ issariyaṁ dassati, kiṁ te dārūhi, vegena yāhī"ti.

So "sādhū"ti taṁ paṭigītaṁ uggaṇhitvā vanditvā "bhante yāvāhaṁ rājānaṁ ānemi, tāva idheva hothā"ti vatvā vegena mātu santikaṁ gantvā "amma khippaṁ maṁ nhāpetvā alaṅkarotha, ajja taṁ daliddabhāvato mocessāmī"ti vatvā nhātamaṇḍito rājadvāraṁ gantvā "ayya dovārika 'eko dārako tumhehi saddhiṁ paṭigītaṁ gāyissāmīti āgantvā dvāre ṭhito'ti rañño arocehī"ti āha. So vegena gantvā rañño ārocesi. Rājā "āgacchatū"ti pakkosāpetvā "tāta tvaṁ mayā saddhiṁ paṭigītaṁ gāyissasī"ti āha. Āma devāti. Tena hi gāyassūti. Deva imasmiṁ ṭhāne na gāyāmi, nagare pana bheriṁ carāpetvā mahājanaṁ sannipātāpetha, mahājanamajjhe gāyissāmīti. Rājā tathā kāretvā alaṅkatamaṇḍape pallaṅkamajjhe nisīditvā tassānurūpaṁ āsanaṁ dāpetvā "idāni tava gītaṁ gāyassū"ti āha. Deva tumhe tāva gāyatha, athāhaṁ paṭigītaṁ gāyissāmīti. Tato rājā paṭhamaṁ gāyanto gāthamāha—

---

1. Daṭṭhukāmo, gacchāmissa (Sī, Syā, I)
2. Tvaṁ kathaṁ aññaṁ (Sī, Syā)

1. "Kassa[1] sutvā sataṁ dammi, sahassaṁ diṭṭha Soṇakaṁ.
Ko me Soṇakamakkhāti, sahāyaṁ paṁsukīḷitan"ti.

Tattha **sutvā**ti "asukaṭṭhāne nāma te piyasahāyo Soṇako vasatī"ti tassa vasanaṭṭhānaṁ sutvā ārocentassa kassa[1] sataṁ dammi. **Diṭṭhā**ti[2] "asukaṭṭhāne nāma mayā diṭṭho"ti disvā ārocentassa kassa[1] sahassaṁ dammīti.

Evaṁ raññā paṭhamaṁ udānagāthāya gītāya Pañcacūḷakadārakena[3] paṭigītabhāvaṁ pakāsento Satthā abhisambuddho hutvā diyaḍḍhagāthā abhāsi—

2. "Athabravī māṇavako, daharo Pañcacūḷako.
Mayhaṁ sutvā sataṁ dehi, sahassaṁ diṭṭha Soṇakaṁ.
Ahaṁ te Soṇakakkhissaṁ, sahāyaṁ paṁsukīḷitan"ti.

Tena vuttagāthāya pana ayamattho—mahārāja yaṁ tvaṁ "sutvā ārocentassa sataṁ dammī"ti vadasi, tampi mameva dehi, yaṁ "disvā ārocentassa sahassaṁ dammī"ti vadasi, tampi mayhameva dehi, ahaṁ te piyasahāyaṁ idāneva paccakkhatova "ayaṁ Soṇako"ti ācikkhissanti.

Ito paraṁ suviññeyyā sambuddhagāthā Pāḷinayeneva veditabbā—

3. "Katamasmiṁ so janapade, raṭṭhesu nigamesu ca.
Kattha Soṇakamaddakkhi[4], taṁ me akkhāhi pucchito.

4. Taveva deva vijite, tavevu'yyānabhūmiyaṁ.
Ujuvaṁsā mahāsālā, nīlobhāsā manoramā.

5. Tiṭṭhanti meghasamānā, rammā aññoññanissitā.
Tesaṁ mūlamhi Soṇako, jhāyatī anupādano.
Upādānesu lokesu, ḍayhamānesu nibbuto.

---

1. Tassa (Ka)
2. Daṭṭhūti (Sī, I)
3. Pañcacūḷakadārakassa (Ka)
4. Kattha te Soṇako diṭṭho (Sī, Syā, I)

6. Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅgiyā.
Kārāpetvā samaṁ maggaṁ, agamā yena Soṇako.

7. Uyyānabhūmiṁ gantvāna, vicaranto brahāvane.
Āsīnaṁ Soṇakaṁ dakkhi, ḍayhamānesu nibbutan"ti.

Tattha **ujuvaṁsā**ti ujukkhandhā. **Mahāsālā**ti mahārukkhā. **Meghasamānā**ti nīlameghasadisā. **Rammā**ti ramaṇīyā. **Aññoññanissitā**ti sākhāhi sākhaṁ, mūlena mūlaṁ saṁsibbitvā ṭhitā. **Tesan**ti tesaṁ evarūpānaṁ tava uyyānavane sālānaṁ heṭṭhā. **Jhāyatī**ti lakkhaṇūpanijjhāna-ārammaṇūpanijjhānasaṅkhātehi jhānehi jhāyati. **Anupādano**ti kāmupādānādivirahito. **Ḍayhamānesū**ti ekādasahi aggīhi ḍayhamānesu sattesu. **Nibbuto**ti te aggī nibbāpetvā sītalena hadayena jhāyamāno tava uyyāne maṅgalasālarukkhamūle silāpaṭṭe nisinno esa te sahāyo kañcanapaṭimā viya sobhamāno paṭimānetīti. **Tato cā**ti bhikkhave tato so Arindamo rājā tassa vacanaṁ sutvāva "Soṇakapaccekabuddhaṁ passissāmī"ti caturaṅginiyā senāya pāyāsi nikkhami. **Vicaranto**ti ujukameva agantvā tasmiṁ mahante vanasaṇḍe vicaranto tassa santikaṁ gantvā taṁ āsīnaṁ addakkhi.

So taṁ avanditvā[1] ekamantaṁ nisīditvā attano kilesābhiratattā taṁ "kapaṇo"ti maññamāno imaṁ gāthamāha—

8. "Kapaṇo vata'yaṁ bhikkhu, muṇḍo saṅghāṭipāruto.
Amātiko apitiko, rukkhamūlasmi jhāyatī"ti.

Tattha **jhāyatī**ti nimmātiko nippitiko kāruññappatto jhāyati.

9. Imaṁ vākyaṁ nisāmetvā, Soṇako etadabravi.
Na rāja kapaṇo hoti, dhammaṁ kāyena phassayaṁ.

10. Yo ca dhammaṁ niraṁkatvā, adhammamanuvattati.
Sa rāja kapaṇo hoti, pāpo pāpaparāyaṇoti.

---

1. Vanditvā (Sī, Syā, Ka)

Tattha **iman**ti tassa kilesābhiratassa pabbajjaṁ arocentassa imaṁ pabbajjāgarahavacanaṁ sutvā. **Etadabravī**ti pabbajjāya guṇaṁ pakāsento etaṁ abravi. **Phassayan**ti phassayanto yena ariyamaggadhammo nāmakāyena phassito, so kapaṇo nāma na hotīti dassento evamāha. **Niraṁkatvā**ti attabhāvato nīharitvā. **Pāpo pāpaparāyaṇo**ti sayaṁ pāpānaṁ karaṇena pāpo, aññesampi karontānaṁ patiṭṭhābhāvena pāpaparāyaṇoti.

Evaṁ so bodhisattaṁ garahi. So attano garahitabhāvaṁ ajānanto viya hutvā nāmagottaṁ kathetvā tena saddhiṁ paṭisanthāraṁ karonto gāthamāha—

11. "Arindamoti me nāmaṁ, Kāsirājāti maṁ vidū.
Kacci bhoto sukhasseyyā, idha pattassa Soṇakā"ti.

Tattha **kaccī**ti amhākaṁ tāva na kiñci aphāsukaṁ, bhoto pana kacci idha pattassa imasmiṁ uyyāne vasato sukhavihāroti pucchati.

Atha naṁ Paccekabuddho "mahārāja na kevalaṁ idha, aññatrāpi vasantassa me asukhaṁ nāma natthī"ti vatvā tassa samaṇabhadragāthāyo nāma ārabhi—

12. "Sadāpi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Na tesaṁ koṭṭhe openti, na kumbhiṁ na kaḷopiyaṁ.
Paraniṭṭhitamesānā, tena yāpenti subbatā.

13. Dutiyampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Anavajjapiṇḍo bhottabbo, na ca kocū'parodhati.

14. Tatiyampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Nibbuto piṇḍo bhottabbo, na ca kocū'parodhati.

15. Catutthampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Muttassa raṭṭhe carato, saṅgo yassa na vijjati.

16. Pañcamampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Nagaramhi ḍayhamānamhi, nāssa kiñci aḍayhatha.

17. Chaṭṭhampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Raṭṭhe vilumpamānamhi, nāssa kiñci ahīratha.

18. Sattamampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Corehi rakkhitaṁ maggaṁ, ye caññe paripanthikā.
Pattacīvaramādāya, sotthiṁ gacchati subbato.

19. Aṭṭhamampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Yaṁ yaṁ disaṁ pakkamati, anapekkhova gacchatī"ti.

Tattha **anāgārassā**ti mahārāja gharāvāsaṁ pahāya anāgāriyabhāvaṁ pattassa adhanassa akiñcinassa bhikkhuno sabbakālaṁ bhadrameva. **Na tesan**ti mahārāja tesaṁ adhanānaṁ bhikkhūnaṁ na koṭṭhāgāre dhanadhaññāni openti, na kumbhiyaṁ, na pacchiyaṁ, te pana subbatā **paraniṭṭhitaṁ** paresaṁ ghare pakkaṁ āhāraṁ saṁghāṭiṁ pārupitvā kapālamādāya gharapaṭipāṭiyā **esānā** pariyesantā tena tato laddhena piṇḍena taṁ āhāraṁ navannaṁ pāṭikulyānaṁ vasena paccavekkhitvā paribhuñjitvā jīvitavuttiṁ yāpenti.

Anavajjapiṇḍo bhottabboti vejjakammādikāya anesanāya vā kuhanā lapanā nemittikatā nippesikatā lābhena lābhaṁ nijigīsanatāti evarūpena micchājīvena vā uppāditā cattāro paccayā, dhammena uppāditāpi apaccavekkhitvā paribhuttā sāvajjapiṇḍo nāma. Anesanaṁ pana pahāya micchājīvaṁ vajjetvā dhammena samena uppāditā "paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṁ paṭisevāmī"ti vuttanayeneva paccavekkhitvā paribhuttā anavajjapiṇḍo nāma. Yena evarūpo anavajjapiṇḍo bhottabbo paribhuñjitabbo, yañca evarūpaṁ anavajjaṁ piṇḍaṁ bhuñjamānānaṁ paccaye nissāya **koci** appamattakopi kileso **na uparodhati** na pīḷeti, tassa dutiyampi bhadraṁ adhanassa anāgārassa bhikkhuno.

Nibbutoti puthujjanabhikkhuno dhammena uppannapiṇḍopi paccavekkhitvā paribhuñjiyamāno nibbutapiṇḍo nāma, ekantato pana khīṇāsavassa piṇḍova nibbutapiṇḍo nāma. Kiṁ kārāṇā? So hi theyyaparibhogo

iṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogoti imesu catūsu paribhogesu sāmiparibhogavasena taṁ bhuñjati, taṇhādāsabyaṁ atīto sāmī hutvā paribhuñjati, na taṁ tappaccayā koci appamattakopi kileso uparodhati.

Muttassa raṭṭhe caratoti upaṭṭhākakulādīsu alaggamānasassa chinnavalāhakassa viya rāhumukhā pamuttassa vimalacandamaṇḍalassa viya ca yassa gāmanigamādīsu carantassa rāgasaṅgādīsu ekopi saṅgo natthi. Ekacco hi kulehi[1] saṁsaṭṭho viharati sahasokī sahanandī, ekacco mātāpitūsupi alaggamānaso vicarati koru nagaragāmavāsī daharo viya, evarūpassa puthujjanassapi bhadrameva.

Nāssa kiñcīti yo hi bahuparikkhāro hoti, so "mā me corā parikkhāre hariṁsū"ti atirekāni ca cīvarādīni antonagare upaṭṭhākakule nikkhipati, atha nagaramhi ḍayhamāne "asukakule nāma aggi uṭṭhito"ti sutvā socati kilamati, evarūpassa bhadraṁ nāma natthi. Yo pana mahārāja sakuṇavattaṁ pūreti, kāyapaṭibaddhaparikkhārova hoti, tassa tādisassa na kiñci aḍayhatha, tenassa pañcamampi bhadrameva.

Vilumpamānamhīti viluppamānamhi, ayameva vā pāṭho. **Ahīrathā**ti[2] yathā pabbatagahanādīhi nikkhamitvā raṭṭhaṁ vilumpamānesu coresu bahuparikkhārassa antogāme ṭhapitaṁ vilumpati harati, tathā yassa adhanassa kāyapaṭibaddhaparikkhārassa na kiñci ahīratha[3] tassa chaṭṭhampi bhadrameva.

Ye caññe paripanthikāti ye ca aññepi tesu tesu ṭhānesu suṅkagahaṇatthāya ṭhapitā paripanthikā, tehi ca rakkhitaṁ. **Pattacīvaran**ti corānaṁ anupakāraṁ suṅkikānaṁ asuṅkārahaṁ mattikāpattañceva katadaḷhīkammaparibhaṇḍaṁ paṁsukūlacīvarañca appagghāni kāyabandhanaparissāvanasūcivāsipattatthavikāni cāti sabbepi aṭṭha parikkhāre kāyapaṭibaddhe katvā maggappaṭipanno kenaci aviheṭhiyamāno sotthiṁ gacchati. **Subbato**ti lobhanīyāni hi cīvarādīni disvā corā haranti, suṅkikāpi "kiṁ nu kho etassa

---

1. Kulesu (Ka) 2. Ahārathāti (Sī), ahārithāti (Syā) 3. Ahāratha (Sī), ahāritha (Syā)

hatthe”ti pattatthavikādīni sodhenti, subbato pana sallahukavutti tesaṁ passantānaññeva sotthiṁ gacchati, tenassa sattamampi bhadrameva.

Anapekkhova gacchatīti kāyapaṭibaddhato atirekassa vihāre paṭisāmitassa kassaci parikkhārassa abhāvā vasanaṭṭhānaṁ nivattitvāpi na oloketi. Yaṁ yaṁ disaṁ gantukāmo hoti, taṁ taṁ gacchanto anapekkhova gacchati Anurādhapurā nikkhamitvā Thūpārāme pabbajitānaṁ dvinnaṁ kulaputtānaṁ vuḍḍhataro viya.

Iti Soṇakapaccekabuddho aṭṭha samaṇabhadrakāni kathesi. Tato uttariṁ pana satampi sahassampi aparimāṇāni samaṇabhadrakāni esa kathetuṁ samatthoyeva. Rājā pana kāmābhiratattā tassa kathaṁ pacchinditvā “mayhaṁ samaṇabhadrakehi attho natthī”ti attano kāmādhimuttataṁ pakāsento āha—

20. “Bahūni samaṇabhadrāni, ye[1] tvaṁ bhikkhu pasaṁsasi.
Ahañca giddho kāmesu, kathaṁ kāhāmi Soṇaka.

21. Piyā me mānusā kāmā, atho dibyāpi me piyā.
Atha kena nu vaṇṇena, ubho loke labhāmase”ti.

Tattha **vaṇṇenā**ti kāraṇena.

Atha naṁ Paccekabuddho āha—

22. “Kāme giddhā kāmaratā, kāmesu adhimuccitā.
Narā pāpāni katvāna, upapajjanti duggatiṁ.

23. Ye ca kāme pahantvāna, nikkhantā akutobhayā.
Ekodibhāvādhigatā, na te gacchanti duggatiṁ.

24. Upamaṁ te karissāmi, taṁ suṇohi Arindama.
Upamāya midhekacce, atthaṁ jānanti paṇḍitā.

25. Gaṅgāya kuṇapaṁ disvā, vuyhamānaṁ mahaṇṇave.
Vāyaso samacintesi, appapañño acetaso.

---

1. Bahūpi bhadrā etesaṁ, yo (Ka)

26. Yānañca vatidaṁ laddhaṁ, bhakkho cāyaṁ anappako.
Tattha rattiṁ tattha divā, tattheva nirato mano.

27. Khādaṁ nāgassa maṁsāni, pivaṁ bhāgīrathodakaṁ.
Sampassaṁ vanacetyāni, na palettha vihaṅgamo.

28. Tañca otaraṇī gaṅgā, pamattaṁ kuṇape rataṁ.
Samuddaṁ ajjhagāhāsi, agatī yattha pakkhinaṁ.

29. So ca bhakkhaparikkhīṇo, udapatvā vihaṅgamo.
Na pacchato na purato, nuttaraṁ nopi dakkhiṇaṁ.

30. Dīpaṁ so najjhagāgañchi[1], agatī yattha pakkhinaṁ.
So ca tattheva pāpattha, yathā dubbalako tathā.

31. Tañca sāmuddikā macchā, kumbhīlā makarā susū.
Pasayhakārā khādiṁsu, phandamānaṁ vipakkhakaṁ.

32. Evameva tuvaṁ rāja, ye caññe kāmabhogino.
Giddhā ce na vamissanti, kākapaññāva te vidū.

33. Esā te upamā rāja, atthasandassanī katā.
Tvañca paññāyase tena, yadi kāhasi vā na vā”ti.

Tattha **pāpānī**ti mahārāja tvaṁ kāmagiddho, narā ca kāme nissāya kāyaduccaritādīni pāpāni katvā yattha supinantepi dibbā ca mānusikā ca kāmā na labbhanti, taṁ duggatiṁ upapajjantīti attho. **Pahantvānā**ti kheḷapiṇḍaṁ viya pahāya. **Akutobhayā**ti rāgādīsu kutoci anāgatabhayā. **Ekodibhāvādhigatā**ti ekodibhāvaṁ ekavihārikataṁ[2] adhigatā. **Na te**ti te evarūpā pabbajitā duggatiṁ na gacchanti.

Upamaṁ teti mahārāja dibbamānusake kāme patthentassa hatthikuṇape paṭibaddhakākasadisassa tava ekaṁ upamaṁ karissāmi, taṁ suṇohīti attho. **Kuṇapan**ti hatthikaḷevaraṁ. **Mahaṇṇave**ti gambhīraputhule

1. Na ajjhagañchi (Sī, Syā)
2. Ekavihārikaṁ (Syā, I, Ka)

udake. Eko kira mahāvāraṇo Gaṅgātīre caranto Gaṅgāyaṁ patitvā uttarituṁ asakkento tattheva mato Gaṅgāya vuyhi, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Vāyaso**ti ākāsena gacchanto eko kāko. **Yānañca vatidan**ti so evaṁ cintetvā tattha nilīyitvā "idaṁ mayā hatthiyānaṁ laddhaṁ, ettha nilīno sukhaṁ carissāmi, ayameva ca me anappako bhakkho bhavissati, idāni mayā aññattha gantuṁ navaṭṭatī"ti sanniṭṭhānamakāsi. **Tattha rattin**ti tattha[1] rattiṁ ca divā ca tattheva mano abhirato ahosi. **Na paletthā**ti na uppatitvā pakkāmi.

Otaraṇīti samuddābhimukhī otaramānā. "Ohāriṇī"tipi pāṭho, sā samuddābhimukhī avahāriṇīti attho. **Agatī yatthā**ti samuddamajjhaṁ sandhāyāha. **Bhakkhaparikkhīṇo**ti parikkhīṇabhakkho. **Udapatvā**ti[2] khīṇe camme ca maṁse ca aṭṭhisaṅghāto ūmivegena bhinno udake nimujji. Atha so kāko udake patiṭṭhātuṁ asakkonto uppati, evaṁ uppatitvāti attho. **Agatī yattha pakkhinan**ti yasmiṁ samuddamajjhe pakkhīnaṁ agati, tattha so evaṁ uppatito pacchimaṁ disaṁ gantvā tattha patiṭṭhaṁ alabhitvā puratthimaṁ, tato uttaraṁ, tato dakkhiṇanti catassopi disā gantvā attano patiṭṭhānaṁ na ajjhagā nāgañchīti[3] attho. Atha vā[4] vāyaso evaṁ uppatitvā pacchimādīsu ekekaṁ disaṁ āgañchi, dīpaṁ pana najjhāgamāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Pāpatthā**ti papatito. **Yathā dubbalako**ti yathā dubbalako pateyya, tatheva patito. **Susū**ti susunāmakā caṇḍamacchā. **Pasayhakārā**ti anicchamānakaṁyeva balakkārena. **Vipakkhakan**ti viddhastapakkhakaṁ[5].

Giddhā ce na vamissantīti yadi giddhā hutvā kāme na vamissanti, na chaḍḍessanti. **Kākapaññāva**[6] **te**ti kākassa samānapaññā iti te Buddhādayo paṇḍitā **vidū** vidanti, jānantīti attho. **Atthasandassanī**ti atthappakāsikā. **Tvañca paññāyase**ti tvañca paññāyissasi. Idaṁ vuttaṁ hoti—mahārāja mayā hitakāmena tava ovādo dinno, taṁ pana tvaṁ yadi kāhasi, devaloke nibbattissasi, yadi na kāhasi, kāmapaṅke nimuggo jīvitapariyosāne niraye nibbattissasīti evaṁ tvameva

---

1. Tassa (Sī, Syā, I)
2. Uppatitvāti (Sī, Syā)
3. Na ajjhagañchi, nādhigañchīti (Sī, Syā)
4. Atha (Sī, Syā, I)
5. Vipakkhinanti viddhastapakkhinaṁ (Sī)
6. Kāyapaññāya (Sī, Syā)

tena kāraṇena vā akāraṇena vā[1] sagge vā niraye vā paññāyissasi. Ahaṁ pana sabbabhavehi mutto appaṭisandhikoti.

Imaṁ pana ovādaṁ dentena Paccekabuddhena nadī dassitā, tāya vuyhamānaṁ hatthikuṇapaṁ dassitaṁ, kuṇapakhādako kāko dassito, tassa kuṇapaṁ khāditvā pānīyapivanakālo dassito, ramaṇīyavanasaṇḍadassanakālo dassito, kuṇapassa nadiyā vuyhamānassa samuddapaveso dassito, samuddamajjhe kākassa hatthikuṇape patiṭṭhaṁ alabhitvā vināsaṁ pattakālo dassito. Tattha nadī viya anamataggo saṁsāro daṭṭhabbo, nadiyā vuyhamānaṁ hatthikuṇapaṁ viya saṁsāre pañca kāmaguṇā, kāko viya bālaputhujjano, kākassa kuṇapaṁ khāditvā pānīyapivanakālo viya puthujjanassa kāmaguṇe paribhuñjitvā somanassikakālo, kākassa kuṇape laggasseva ramaṇīyavanasaṇḍadassanaṁ viya puthujjanassa kāmaguṇesu laggasseva savanavasena aṭṭhatiṁ sārammaṇadassanaṁ, kuṇape samuddaṁ paviṭṭhe kākassa patiṭṭhaṁ labhituṁ asakkontassa vināsaṁ pattakālo viya bālaputhujjanassa kāmaguṇagiddhassa pāpaparāyaṇassa kusaladhamme patiṭṭhaṁ labhituṁ asakkontassa mahāniraye mahāvināsapatti daṭṭhabbāti.

Evamassa so imāya upamāya ovādaṁ datvā idāni tameva ovādaṁ thiraṁ katvā patiṭṭhapetuṁ gāthamāha—

34. "Ekavācampi dvivācaṁ, bhaṇeyya anukampako.
Tatuttariṁ na bhāseyya, dāso'va'yyassa santike"ti.

Tattha **na bhāseyyā**ti vacanaṁ aggaṇhantassa hi tato uttariṁ bhāsamāno sāmikassa santike dāso viya hoti. Dāso hi sāmike kathaṁ gaṇhantepi aggaṇhantepi kathetiyeva. Tena vuttaṁ "**tatuttariṁ na bhāseyyā**"ti.

35. "Idaṁ vatvāna pakkāmi, Soṇako amitabuddhimā.
Vehāse antalikkhasmiṁ, anusāsitvāna khattiyan"ti—

ayaṁ abhisambuddhagāthā.

---

1. Tena kāraṇena (Sī, Syā)

Tattha **idaṁ vatvānā**ti bhikkhave so Paccekabuddho amitāya lokuttarabuddhiyā amitabuddhimā idaṁ vatvā iddhiyā uppatitvā "sace pabbajissasi, taveva, no ce pabbajissasi, taveva, dinno te mayā ovādo, appamatto hohī"ti evaṁ anusāsitvāna khattiyaṁ pakkāmi.

Bodhisattopi taṁ ākāsena gacchantaṁ yāva dassanapathā olokento ṭhatvā tasmiṁ cakkhupathe atikkante saṁvegaṁ paṭilabhitvā cintesi "ayaṁ brāhmaṇo hīnajacco samāno asambhinne khattiyavaṁse jātassa mama matthake attano pādarajaṁ okiranto ākāsaṁ uppatitvā gato, mayāpi ajjeva nikkhamitvā pabbajituṁ vaṭṭatī"ti. So rajjaṁ niyyādetvā pabbajitukāmo gāthādvayamāha—

36. "Ko nu'me rājakattāro, suddā veyyattamāgatā.
Rajjaṁ niyyādayissāmi, nāhaṁ rajjena matthiko.

37. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṁ suve.
Māhaṁ kākova dummedho, kāmānaṁ vasamanvagan"ti.

Tattha **ko nu'me**ti kuhiṁ nu ime. **Rājakattāro**ti ye rājārahaṁ abhisiñcitvā rājānaṁ karonti. **Suddā veyyattamāgatā**ti[1] suddā[2] ca ye ca aññe byattabhāvaṁ[3] āgatā mukhamaṅgalikā. **Rajjena matthiko**ti rajjena atthiko. **Ko jaññā maraṇaṁ suve**ti maraṇaṁ ajja vā suve vāti idaṁ ko jānituṁ samattho.

Evaṁ rajjaṁ niyyādentassa sutvā amaccā āhaṁsu—

38. "Atthi te daharo putto, Dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano.
Taṁ rajje abhisiñcassu, so no rājā bhavissatī"ti.

Tato paraṁ raññā vuttagāthamādiṁ katvā udānasambandhagāthā[4] Pāḷinayeneva veditabbā—

39. "Khippaṁ kumāramānetha, Dīghāvuṁ raṭṭhavaḍḍhanaṁ.
Taṁ rajje abhisiñcissaṁ, so vo rājā bhavissati.

1. Sūtā veyyattimāgatāti (Sī, Syā, I)
2. Sūtā (Sī, Syā, I)
3. Veyyattibhāvaṁ (Sī, Syā, I)
4. Uttānatthasambandhagāthā (Ka)

40. Tato kumāramānesuṁ, Dīghāvuṁ raṭṭhavaḍḍhanaṁ.
Taṁ disvā ālapī rājā, ekaputtaṁ manoramaṁ.

41. Saṭṭhi gāmasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso.
Te putta paṭipajjassu, rajjaṁ niyyādayāmi te.

42. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṁ suve.
Māhaṁ kākova dummedho, kāmānaṁ vasamanvagaṁ.

43. Saṭṭhi nāgasahassāni, sabbālaṅkārabhūsitā.
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.

44. Ārūḷhā gāmaṇīyebhi, tomaraṅkusapāṇibhi.
Te putta paṭipajjassu, rajjaṁ niyyādayāmi te.

45. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṁ suve.
Māhaṁ kākova dummedho, kāmānaṁ vasamanvagaṁ.

46. Saṭṭhi assasahassāni, sabbālaṅkārabhūsitā.
Ājānīyāva jātiyā, sindhavā sīghavāhino.

47. Ārūḷhā gāmaṇīyebhi, illiyācāpadhāribhi.
Te putta paṭipajjassu, rajjaṁ niyyādayāmi te.

48. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṁ suve.
Māhaṁ kākova dummedho, kāmānaṁ vasamanvagaṁ.

49. Saṭṭhi rathasahassāni, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

50. Ārūḷhā gāmaṇīyebhi, cāpahatthehi vammibhi.
Te putta paṭipajjassu, rajjaṁ niyyādayāmi te.

51. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṁ suve.
Māhaṁ kākova dummedho, kāmānaṁ vasamanvagaṁ.

52. Saṭṭhi dhenusahassāni, rohaññā puṅgavūsabhā.
Tā putta paṭipajjassu, rajjaṁ niyyādayāmi te.

53. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṁ suve.
Māhaṁ kākova dummedho, kāmānaṁ vasamanvagaṁ.

54. Soḷasitthisahassāni, sabbālaṅkārabhūsitā.
Vicitravatthābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Tā putta paṭipajjassu, rajjaṁ niyyādayāmi te.

55. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṁ suve.
Māhaṁ kākova dummedho, kāmānaṁ vasamanvagaṁ.

56. Daharasseva me tāta, mātā matāti me sutaṁ.
Tayā vinā ahaṁ tāta, jīvitumpi na ussahe.

57. Yathā āraññakaṁ nāgaṁ, poto anveti pacchato.
Jessantaṁ giriduggesu, samesu visamesu ca.

58. Evaṁ taṁ anugacchāmi, pattamādāya[1] pacchato.
Subharo te bhavissāmi, na te hessāmi dubbharo.

59. Yathā sāmuddikaṁ nāvaṁ, vāṇijānaṁ dhanesinaṁ.
Vohāro tattha gaṇheyya, vāṇijā byasanī siyā.

60. Evamevāyaṁ puttakali, antarāyakaro mama.
Imaṁ kumāraṁ pāpetha, pāsādaṁ rativaḍḍhanaṁ.

61. Tattha kambusahatthāyo, yathā sakkaṁva accharā.
Tā naṁ tattha ramessanti, tāhi ce'so ramissati.

62. Tato kumāraṁ pāpesuṁ, pāsādaṁ rativaḍḍhanaṁ.
Taṁ disvā avacuṁ kaññā, Dīghāvuṁ raṭṭhavaḍḍhanaṁ.

63. Devatānu'si gandhabbo, adu Sakko purindado.
Ko vā tvaṁ kassa vā putto, kathaṁ jānemu taṁ mayaṁ.

---

1. Puttamādāya (Sī, Syā, Ka)

64. Namhi devo na gandhabbo, nāpi Sakko purindado.
Kāsirañño ahaṁ putto, Dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano.
Mamaṁ bharatha bhaddaṁ vo, ahaṁ bhattā bhavāmi vo.

65. Taṁ tattha avacuṁ kaññā, Dīghāvuṁ raṭṭhavaḍḍhanaṁ.
Kuhiṁ rājā anuppatto, ito rājā kuhiṁ gato.

66. Paṅkaṁ rājā atikkanto, thale rājā patiṭṭhito.
Akaṇṭakaṁ agahanaṁ, paṭipanno mahāpathaṁ.

67. Ahañca paṭipannosmi, maggaṁ duggatigāminaṁ.
Sakaṇṭakaṁ sagahanaṁ, yena gacchanti duggatiṁ.

68. Tassa te svāgataṁ rāja, sīhasseva giribbajaṁ.
Anusāsa mahārāja, tvaṁ no sabbāsamissaro"ti.

Tattha **khippan**ti tena hi naṁ sīghaṁ ānetha. **Ālapī**ti "saṭṭhi gāmasahassānī"ti-ādīni vadanto ālapi. **Sabbālaṅkārabhūsitā**ti te nāgā sabbehi sīsūpagādīhi alaṅkārehi bhūsitā. **Hemakappanavāsasā**ti suvaṇṇakhacitena kappanena paṭicchannasarīrā. **Gāmaṇīyebhī**ti hatthācariyehi. **Ājānīyāvā**ti kāraṇākāraṇavijānanakāva. **Jātiyā**ti sindhavajātiyā Sindhuraṭṭhe Sindhunadītīre jātā[1]. **Gāmaṇīyebhī**ti assācariyehi. **Illiyā cāpadhāribhī**ti illiyāvudhañca cāpāvudhañca dhārentehi. **Dīpā athopi veyyagghā**ti dīpicammabyagghacammaparivārā. **Gāmaṇīyebhī**ti rathikehi. **Vammibhī**ti sannaddhavammehi. **Rohaññā**ti rattavaṇṇā. **Puṅgavūsabhā**ti usabhasaṅkhātena jeṭṭhakapuṅgavena samannāgatā.

Daharasseva me tātāti atha naṁ kumāro tāta mama daharasseva sato mātā iti mayā sutaṁ, sohaṁ tayā vinā jīvituṁ na sakkhissāmīti āha. **Poto**ti taruṇapotako. **Jessantan**ti vicarantaṁ. **Sāmuddikan**ti samudde vicarantaṁ. **Dhanesinan**ti dhanaṁ pariyesantānaṁ. **Vohāro**ti vicitravohāro heṭṭhākaḍḍhanako vāḷamaccho vā udakarakkhaso vā āvaṭṭo vā. **Tatthā**ti tasmiṁ samudde. **Vāṇijā byasanī siyā**ti atha te vāṇijā byasanappattā bhaveyyuṁ. "Siyyunti"pi

1. Jātiyā sindhavāti Sindhavaraṭṭhe Sindhunadītīre jātā (Sī, Syā)

pāṭho. **Puttakalī**ti puttalāmako puttakāḷakaṇṇī. Kumāro puna kiñci vattuṁ na visahi. Atha rājā amacce āṇāpento "**iman**"ti-ādimāha. **Tattha kambusahatthāyo**ti kambusaṁ vuccati suvaṇṇaṁ, suvaṇṇābharaṇabhūsitahatthāyoti attho. **Yathā**ti yathā icchanti, tathā karonti.

Evaṁ vatvā mahāsatto tattheva taṁ abhisiñcāpetvā nagaraṁ pāhesi. Sayaṁ pana ekakova uyyānā nikkhamitvā Himavantaṁ pavisitvā ramaṇīye bhūmibhāge paṇṇasālaṁ māpetvā isipabbajjaṁ pabbajitvā vanamūlaphalāhāro yāpesi. Mahājanopi kumāraṁ Bārāṇasiṁ pavesesi. So nagaraṁ padakkhiṇaṁ katvā pāsādaṁ abhiruhi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā **"tato"**ti-ādimāha. **Taṁ disvā avacuṁ kaññā**ti taṁ mahantena parivārena sirisobhaggena āgataṁ disvā "asuko nāmeso"ti ajānantiyova tā nāṭakitthiyo gantvā avocuṁ. **Mamaṁ bharathā**ti mamaṁ icchatha. **Paṅkan**ti rāgādikilesapaṅkaṁ. **Thale**ti pabbajjāya. **Akaṇṭakan**ti rāgakaṇṭakādivirahitaṁ. Teheva gahanehi **agahanaṁ. Mahāpathan**ti saggamokkhagāminaṁ mahāmaggaṁ paṭipanno. **Yenā**ti yena micchāmaggena duggatiṁ gacchanti, taṁ ahaṁ paṭipannoti vadati. Tato tā cintesuṁ "rājā tāva amhe pahāya pabbajito, ayampi kāmesu virattacittarūpo, sace naṁ nābhiramessāma, nikkhamitvā pabbajeyya, abhiramanākāramassa karissāmā"ti. Atha naṁ abhinandantiyo osānagāthamāhaṁsu. Tattha **giribbajan**ti sīhapotakānaṁ vasanaṭṭhānaṁ kañcanaguhaṁ kesarasīhassa āgataṁ viya tassa tava āgataṁ su-āgataṁ. **Tvaṁ no**ti tvaṁ sabbāsampi amhākaṁ issaro sāmīti.

Evañca pana vatvā sabbā tūriyāni paggaṇhiṁsu, nānappakārāni naccagītāni pavattiṁsu. Yaso mahā ahosi, so yasamadamatto[1] pitaraṁ na sari, dhammena rajjaṁ kāretvā yathākammaṁ gato. Bodhisattopi jhānābhiññā nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokūpago ahosi.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinikkhamanaṁ nikkhantoyevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā Paccekabuddho parinibbāyi, putto Rāhulakumāro

---

1. Yasasammatto (Sī, Syā), yasamatto (I)

ahosi, sesaparisā Buddhaparisā, Arindamarājā pana ahameva ahosin"ti.

Soṇakajātakavaṇṇanā paṭhamā.

---

2. Saṁkiccajātakavaṇṇanā (530)

Disvā nisinnaṁ rājānanti idaṁ Satthā Jīvakambavane viharanto Ajātasattussa pitughātakammaṁ ārabbha kathesi. So hi Devadattaṁ nissāya tassa vacanena pitaraṁ ghātāpetvā Devadattassa saṁghabhedāvasāne bhinnaparisassa roge uppanne "Tathāgataṁ khamāpessāmī"ti mañcasivikāya Sāvatthiṁ gacchantassa Jetavanadvāre pathaviṁ paviṭṭhabhāvaṁ sutvā "Devadatto Sammāsambuddhassa paṭipakkho hutvā pathaviṁ pavisitvā Avīciparāyaṇo jāto, mayāpi taṁ nissāya pitā dhammiko dhammarājā ghātito, ahampi nu kho pathaviṁ pavisissāmī"ti bhīto rajjasiriyā cittassādaṁ na labhi, "thokaṁ niddāyissāmī"ti niddaṁ upagatamattova navayojanabahalāyaṁ ayamahāpathaviyaṁ pātetvā ayasūlehi koṭṭiyamāno viya sunakhehi luñcitvā khajjamāno viya bheravaravena viravanto uṭṭhāti.

Athekadivasaṁ komudiyā cātumāsiniyā amaccagaṇaparivuto attano yasaṁ oloketvā "mama pitu yaso ito mahantataro, tathārūpaṁ nāma ahaṁ dhammarājānaṁ Devadattaṁ nissāya ghātesin"ti cintesi. Tassevaṁ cintentasseva kāye ḍāho uppajji, sakalasarīraṁ sedatintaṁ ahosi. Tato "ko nu kho me imaṁ bhayaṁ vinodetuṁ sakkhissatī"ti cintetvā "ṭhapetvā Dasabalaṁ añño natthī"ti ñatvā "ahaṁ Tathāgatassa mahāparādho, ko nu kho maṁ netvā dassessatī"ti cintento "na añño koci aññatra jīvakā"ti sallakkhetvā tassa gahetvā gamanūpāyaṁ karonto "ramaṇīyā vata bho dosinā rattī"ti udānaṁ udānetvā "kaṁ nu khvajja samaṇaṁ vā brāhmaṇaṁ vā payirupāseyyāmī"ti vatvā pūraṇasāvakādīhi pūraṇādīnaṁ guṇe kathite tesaṁ vacanaṁ anādiyitvā Jīvakaṁ paṭipucchitvā tena Tathāgatassa guṇaṁ kathetvā "taṁ devo Bhagavantaṁ payirupāsatū"ti vutto

hatthiyānāni kappāpetvā Jīvakambavanaṁ gantvā Tathāgataṁ upasaṅkamitvā vanditvā Tathāgatena katapaṭisanthāro sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ pucchitvā Tathāgatassa madhuraṁ **Sāmaññaphaladhammadesanaṁ**[1] sutvā suttapariyosāne upāsakattaṁ paṭiveditvā Tathāgataṁ khamāpetvā pakkāmi. So tato paṭṭhāya dānaṁ dento sīlaṁ rakkhanto Tathāgatena saddhiṁ saṁsaggaṁ katvā madhuradhammakathaṁ suṇanto kalyāṇamittasaṁsaggena pahīnabhayo vigatalomahaṁso hutvā cittassādaṁ paṭilabhitvā sukhena cattāro iriyāpathe kappesi.

Athekadivasaṁ dhammasabhāyaṁ kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "āvuso Ajātasattu pitughātakammaṁ katvā bhayappatto ahosi, rajjasiriṁ nissāya cittassādaṁ alabhanto sabba-iriyāpathesu dukkhaṁ anubhoti, so dāni Tathāgataṁ āgamma kalyāṇamittasaṁsaggena vigatabhayo issariyasukhaṁ anubhotī"ti. Satthā āgantvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāmā"ti vutte "na bhikkhave idāneva, pubbepesa pitughātakammaṁ katvā maṁ nissāya sukhaṁ sayī"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatto rajjaṁ kārento Brahmadattakumāraṁ nāma puttaṁ paṭilabhi. Tadā bodhisatto purohitassa gehe paṭisandhiṁ gaṇhi, jātassevassa "Saṁkiccakumāro"ti nāmaṁ kariṁsu. Te ubhopi rājanivesane ekatova vaḍḍhiṁsu. Aññamaññaṁ sahāyakā hutvā vayappattā Takkasilaṁ gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā paccāgamiṁsu. Atha rājā puttassa uparajjaṁ adāsi. Bodhisattopi uparājasseva santike ahosi. Athekadivasaṁ uparājā pitu uyyānakīḷaṁ gacchantassa mahantaṁ yasaṁ disvā tasmiṁ lobhaṁ uppādetvā "mayhaṁ pitā mama bhātikasadiso, sace etassa maraṇaṁ olokessāmi, mahallakakāle rajjaṁ labhissāmi tadā laddhenapi rajjena ko attho, pitaraṁ māretvā rajjaṁ gaṇhissāmī"ti cintetvā bodhisattassa tamatthaṁ ārocesi. Bodhisatto "samma pitughātakammaṁ nāma bhāriyaṁ, nirayamaggo, na sakkā etaṁ kātuṁ, mā karī"ti paṭibāhi. So punappunampi kathetvā yāvatatiyaṁ tena paṭibāhito pādamūlikehi saddhiṁ mantesi. Tepi sampaṭicchitvā

---

1. Dī 1. 44 piṭṭhe.

rañño māraṇūpāyaṁ vīmaṁsiṁsu. Bodhisatto taṁ pavattiṁ ñatvā “nāhaṁ etehi saddhiṁ ekato bhavissāmī”ti mātāpitaro anāpucchitvāva aggadvārena nikkhamitvā Himavantaṁ pavisitvā isipabbajjaṁ pabbajitvā jhānābhiññā nibbattetvā vanamūlaphalāhāro vihāsi.

Rājakumāropi tasmiṁ gate pitaraṁ mārāpetvā mahantaṁ yasaṁ anubhavi. “Saṁkiccakumāro kira isipabbajjaṁ pabbajito”ti sutvā bahū kulaputtā nikkhamitvā tassa santike pabbajiṁsu. So mahatā isigaṇena parivuto tattha vasi. Sabbepi samāpattilābhinoyeva. Rājāpi pitaraṁ māretvā appamattakaṁyeva kālaṁ rajjasukhaṁ anubhavitvā tato paṭṭhāya bhīto cittassādaṁ alabhanto niraye kammakaraṇappatto viya ahosi. So bodhisattaṁ anussaritvā “sahāyo me ‘pitughātakammaṁ bhāriyaṁ, mā karī’ti paṭisedhetvā maṁ attano kathaṁ gāhāpetuṁ asakkonto attānaṁ niddosaṁ katvā palāyi. Sace so idha abhavissa, na me pitughātakammaṁ kātuṁ adassa, idampi me bhayaṁ hareyya, kahaṁ nu kho so etarahi viharati. Sace tassa vasanaṭṭhānaṁ jāneyyaṁ, pakkosāpeyyaṁ, ko nu kho me tassa vasanaṭṭhānaṁ āroceyyā”ti cintesi. So tato paṭṭhāya antepure ca rājasabhāyañca bodhisattasseva vaṇṇaṁ bhāsati.

Evaṁ addhāne gate bodhisatto “rājā maṁ sarati, mayā tattha gantvā tassa dhammaṁ desetvā taṁ nibbhayaṁ katvā āgantuṁ vaṭṭatī”ti paṇṇāsa vassāni Himavante vasitvā pañcasatatāpasaparivuto ākāsenāgantvā Dāyapasse nāma uyyāne otaritvā isigaṇaparivuto silāpaṭṭe nisīdi. Uyyānapālo taṁ disvā “bhante gaṇasatthā ko nāmo”ti pucchitvā “Saṁkiccapaṇḍito nāmā”ti ca sutvā sayampi sañjānitvā “bhante yāvāhaṁ rājānaṁ ānemi, tāva idheva hotha, amhākaṁ rājā tumhe daṭṭhukāmo”ti vatvā vegena rājakulaṁ gantvā tassa āgatabhāvaṁ rañño ārocesi. Rājā tassa santikaṁ gantvā kattabbayuttakaṁ upahāraṁ katvā pañhaṁ pucchi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

69. “Disvā nisinnaṁ rājānaṁ, Brahmadattaṁ rathesabhaṁ.
Athassa paṭivedesi, yassāsi anukampako.

70. Saṁkiccā'yaṁ anuppatto, isīnaṁ sādhusammato.
Taramānarūpo niyyāhi, khippaṁ passa mahesinaṁ.

71. Tato ca rājā taramāno, yuttamāruyha sandanaṁ.
Mittāmaccaparibyūḷho, agamāsi rathesabho.

72. Nikkhippa pañca kakudhāni, Kāsīnaṁ raṭṭhavaḍḍhano.
Vālabījanimuṇhīsaṁ, khaggaṁ chattañcupāhanaṁ.

73. Oruyha rājā yānamhā, ṭhapayitvā paṭicchadaṁ.
Āsīnaṁ Dāyapassasmiṁ, Saṁkiccamupasaṅkami.

74. Upasaṅkamitvā so rājā, sammodi isinā saha.
Taṁ kathaṁ vītisāretvā, ekamantaṁ upāvisi.

75. Ekamantaṁ nisinnova, atha kālaṁ amaññatha.
Tato pāpāni kammāni, pucchituṁ paṭipajjatha.

76. Isiṁ pucchāma Saṁkiccaṁ, isīnaṁ sādhusammataṁ.
Āsīnaṁ Dāyapassasmiṁ, isisaṁghapurakkhataṁ.

77. Kaṁ gatiṁ pecca gacchanti, narā dhammāticārino.
Aticiṇṇo mayā dhammo, taṁ me akkhāhi pucchito"ti.

Tattha **disvā**ti bhikkhave so uyyānapālo rājānaṁ rājasabhāyaṁ nisinnaṁ disvā athassa paṭivedesi, "yassāsī"ti vadanto ārocesīti attho. **Yassāsī**ti mahārāja yassa tvaṁ anukampako muducitto ahosi, yassa abhiṇhaṁ vaṇṇaṁ payirudāhāsi, so ayaṁ Saṁkicco isīnaṁ antare sādhu laddhakoti sammato anuppatto tava uyyāne silāpaṭṭe isigaṇaparivuto kañcanapaṭimā viya nisinno. **Taramānarūpo**ti mahārāja pabbajitā nāma kule vā gaṇe vā alaggā tumhākaṁ gacchantānaññeva pakkameyyuṁ, tasmā taramānarūpo khippaṁ niyyāhi, mahantānaṁ sīlādiguṇānaṁ esitattā passa **mahesinaṁ.**

Tatoti bhikkhave so rājā tassa vacanaṁ sutvā tato tassa vacanato anantarameva. **Nikkhippā**ti nikkhipitvā tassa kira

uyyānadvāraṁ patvāva etadahosi “pabbajitā nāma garuṭṭhāniyā, Saṁkiccatāpasassa santikaṁ uddhatavesena gantuṁ ayuttan”ti. So maṇicittasuvaṇṇadaṇḍaṁ vālabījaniṁ, kañcanamayaṁ uṇhīsapaṭṭaṁ, suparikkhittaṁ maṅgalakhaggaṁ, setacchattaṁ, sovaṇṇapādukāti imāni pañca rājakakudhabhaṇḍāni apanesi. Tena vuttaṁ “nikkhippā”ti. **Paṭicchadan**ti tameva rājakakudhabhaṇḍaṁ ṭhapayitvā bhaṇḍāgārikassa hatthe datvā. **Dāyapassasmin**ti evaṁnāmake uyyāne. **Atha kālaṁ amaññathā**ti atha so idāni me pañhaṁ pucchituṁ kāloti jāni. Pāḷiyaṁ pana “yathākālan”ti āgataṁ, tassa kālānurūpena pañhapucchanaṁ amaññathāti attho. **Paṭipajjathā**ti paṭipajji. **Peccā**ti paṭigantvā, paralokassa vā nāmetaṁ, tasmā paraloketi attho. **Mayā**ti bhante mayā sucaritadhammo aticiṇṇo[1] pitughātakammaṁ kataṁ, taṁ me akkhāhi, kaṁ gatiṁ pitughātakā gacchanti, katarasmiṁ niraye paccantīti pucchati.

Taṁ sutvā bodhisatto “tena hi mahārāja suṇohī”ti vatvā ovādaṁ tāva adāsi. Satthā tamatthaṁ pakāsento āha—

78. “Isī avaca Saṁkicco, Kāsīnaṁ raṭṭhavaḍḍhanaṁ.
 Āsīnaṁ Dāyapassasmiṁ, mahārāja suṇohi me.

79. Uppathena vajantassa, yo maggamanusāsati.
 Tassa ce vacanaṁ kayirā, nā’ssa maggeyya kaṇṭako.

80. Adhammaṁ paṭipannassa, yo dhammamanusāsati.
 Tassa ce vacanaṁ kayirā, na so gaccheyya duggatin”ti.

Tattha **uppathenā**ti corehi pariyuṭṭhitamaggena. **Maggamanusāsatī**ti khemamaggaṁ akkhāti. **Nā’ssa maggeyya kaṇṭako**ti tassa ovādakarassa purisassa mukhaṁ corakaṇṭako na passeyya. **Yo dhamman**ti yo sucaritadhammaṁ. **Na so**ti so puriso nirayādibhedaṁ duggatiṁ na gaccheyya. Uppathasadiso hi mahārāja adhammo, khemamaggasadiso sucaritadhammo, tvaṁ pana pubbe “pitaraṁ ghātetvā rājā homī”ti mayhaṁ kathetvā mayā paṭibāhito mama vacanaṁ akatvā pitaraṁ ghātetvā

1. Atikkanto (Sī, Syā, I)

idāni socasi, paṇḍitānaṁ ovādaṁ akaronto nāma coramaggapaṭipanno viya mahābyasanaṁ pāpuṇātīti.

Evamassa ovādaṁ datvā upari dhammaṁ desento āha—

81. "Dhammo patho mahārāja, adhammo pana uppatho.
Adhammo nirayaṁ neti, dhammo pāpeti suggatiṁ.

82. Adhammacārino rāja, narā visamajīvino.
Yaṁ gatiṁ pecca gacchanti, niraye te suṇohi me.

83. Sañjīvo Kāḷasutto ca, Saṅghāto dve ca Roruvā.
Athāparo Mahāvīci, Tāpano ca Patāpano.

84. Iccete aṭṭha nirayā, akkhātā duratikkamā.
Ākiṇṇā luddakammehi, paccekā soḷasussadā.

85. Kadariyatāpanā ghorā, accimanto mahabbhayā.
Lomahaṁsanarūpā ca, bhesmā paṭibhayā dukhā.

86. Catukkaṇṇā catudvārā, vibhattā bhāgaso mitā.
Ayopākārapariyantā, ayasā paṭikujjitā.

87. Tesaṁ ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā.
Samantā yojanasataṁ, phuṭā tiṭṭhanti sabbadā.

88. Ete patanti niraye, uddhaṁpādā avaṁsirā.
Isīnaṁ ativattāro, saññatānaṁ tapassinaṁ.

89. Te bhūnahuno paccanti, macchā bilakatā yathā.
Saṁvacchare asaṅkheyye, narā kibbisakārino.

90. Ḍayhamānena gattena, niccaṁ santarabāhiraṁ.
Nirayā nādhigacchanti, dvāraṁ nikkhamanesino.

91. Puratthimena dhāvanti, tato dhāvanti pacchato.
Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇaṁ.
Yaṁ yaṁ hi dvāraṁ gacchanti, taṁ tadeva pidhīyare.

92. Bahūni vassasahassāni, janā nirayagāmino.
Bāhā paggayha kandanti, patvā dukkhaṁ anappakaṁ.

93. Āsīvisaṁva kupitaṁ, tejassiṁ duratikkamaṁ.
Na sādhurūpe āsīde, saññatānaṁ tapassinaṁ.

94. Atikāyo mahissāso, Ajjuno kekakādhipo.
Sahassabāhu ucchinno, isimāsajja Gotamaṁ.

95. Arajaṁ rajasā vacchaṁ, kisaṁ avakiriya Daṇḍakī.
Tālova mūlato chinno, sa rājā vibhavaṅgato.

96. Upahacca manaṁ majjho, Mātaṅgasmiṁ yasassine.
Sapārisajjo ucchinno, Majjhāraññaṁ tadā ahu.

97. Kaṇhadīpāyanāsajja, isiṁ andhakaveṇḍayo.
Aññoññaṁ musalā hantvā, sampattā yamasādhanaṁ.

98. Athāyaṁ isinā satto, antalikkhacaro pure.
Pāvekkhi pathaviṁ cecco, hīnatto pattapariyāyaṁ.

99. Tasmā hi chandāgamanaṁ, nappasaṁsanti paṇḍitā.
Aduṭṭhacitto bhāseyya, giraṁ saccūpasaṁhitaṁ.

100. Manasā ce paduṭṭhena, yo naro pekkhate Muniṁ.
Vijjācaraṇasampannaṁ, gantā so nirayaṁ adho.

101. Ye vuḍḍhe paribhāsanti, pharusūpakkamā janā.
Anapaccā adāyādā, tālavatthu bhavanti te.

102. Yo ca pabbajitaṁ hanti, katakiccaṁ Mahesinaṁ.
Sa Kāḷasutte niraye, cirarattāya paccati.

103. Yo ca rājā adhammaṭṭho, raṭṭhaviddhaṁsano mago.
Tāpayitvā janapadaṁ, tāpane pecca paccati.

104. So ca vassasahassāni, sataṁ dibbāni paccati.
Accisaṁghapareto so, dukkhaṁ vedeti vedanaṁ.

105. Tassa aggisikhā kāyā, niccharanti pabhassarā.
Tejobhakkhassa gattāni, lomehi ca nakhehi ca.

106. Ḍayhamānena gattena, niccaṁ santarabāhiraṁ.
Dukkhābhitunno nadati, nāgo tuttaṭṭito yathā.

107. Yo lobhā pitaraṁ hanti, dosā vā purisādhamo.
Sa Kāḷasutte niraye, cirarattāya paccati.

108. Sa tādiso paccati Lohakumbhiyaṁ,
Pakkañca sattīhi hananti nittacaṁ.
Andhaṁ karitvā muttakarīsabhakkhaṁ,
Khāre nimujjanti tathāvidhaṁ naraṁ.

109. Tattaṁ pakkuthitamayoguḷañca,
Dīghe ca phāle cirarattatāpite.
Vikkhambhamādāya vibandharajjubhi,
Vivaṭe mukhe sampavisanti rakkhasā.

110. Sāmā ca soṇā sabalā ca gijjhā,
Kākolasaṁghā ca dijā ayomukhā.
Saṅgamma khādanti vipphandamānaṁ,
Jivhaṁ vibhajja vighāsaṁ salohitaṁ.

111. Taṁ daḍḍhatālaṁ paribhinnagattaṁ,
Nippothayantā anuvicaranti rakkhasā.
Ratī hi tesaṁ dukhino panītare,
Etādisasmiṁ niraye vasanti.
Ye keci loke idha pettighātino.

112. Putto ca mātaraṁ hantvā, ito gantvā yamakkhayaṁ.
Bhusamāpajjate dukkhaṁ, attakammaphalūpago.

113. Amanussā atibalā, hantāraṁ janayantiyā.
Ayomayehi vālehi, pīḷayanti punappunaṁ.

114. Tamassavaṁ sakā gattā, rudhiraṁ attasambhavaṁ.
Tambalohavilīnaṁva, tattaṁ pāyenti mattighaṁ.

115. Jigucchaṁ kuṇapaṁ pūtiṁ, duggandhaṁ gūthakaddamaṁ.
Pubbalohitasaṅkāsaṁ, rahadamogayha tiṭṭhati.

116. Tamenaṁ kimayo tattha, atikāyā ayomukhā.
Chaviṁ bhetvāna khādanti, saṁgiddhā maṁsalohite.

117. So ca taṁ nirayaṁ patto, nimuggo sataporisaṁ.
Pūtikaṁ kuṇapaṁ vāti, samantā satayojanaṁ.

118. Cakkhumāpi hi cakkhūhi, tena gandhena jīyati.
Etādisaṁ Brahmadatta, mātugho labhate dukhaṁ.

119. Khuradhāramanukkamma, tikkhaṁ durabhisambhavaṁ.
Patanti gabbhapātiyo, duggaṁ vetaraṇiṁ nadiṁ.

120. Ayomayā simbaliyo, soḷasaṅgulakaṇṭakā.
Ubhato abhilambanti, duggaṁ vetaraṇiṁ nadiṁ.

121. Te accimanto tiṭṭhanti, aggikkhandhāva ārakā.
Ādittā jātavedena, uddhaṁ yojanamuggatā.

122. Ete vajanti niraye, tatte tikhiṇakaṇṭake.
Nāriyo ca aticārā, narā ca paradāragū.

123. Te patanti adhokkhandhā, vivattā vihatā puthū.
Sayanti vinividdhaṅgā, dīghaṁ jagganti sabbadā.

124. Tato ratyā vivasāne, mahatiṁ pabbatūpamaṁ.
Lohakumbhiṁ pavajjanti, tattaṁ aggisamūdakaṁ.

125. Evaṁ divā ca ratto ca, dussīlā mohapārutā.
Anubhonti sakaṁ kammaṁ, pubbe dukkaṭamattano.

126. Yā ca bhariyā dhanakkītā, sāmikaṁ atimaññati.
Sassuṁ vā sasuraṁ vāpi, jeṭṭhaṁ vāpi nanandaraṁ.

127. Tassā vaṅkena jivhaggaṁ, nibbahanti sabandhanaṁ.
Sa byāmamattaṁ kiminaṁ, jivhaṁ passati attani.
Viññāpetuṁ na sakkoti, tāpane pecca paccati.

128. Orabbhikā sūkarikā, macchikā migabandhakā.
Corā goghātakā luddā, avaṇṇe vaṇṇakārakā.

129. Sattīhi lohakūṭehi, nettiṁsehi usūhi ca.
Haññamānā khāranadiṁ, papatanti avaṁsirā.

130. Sāyaṁ pāto kūṭakārī, ayokūṭehi haññati.
Tato vantaṁ durattānaṁ, paresaṁ bhuñjare sadā.

131. Dhaṅkā bheraṇḍakā gijjhā, kākolā ca ayomukhā.
Vipphandamānaṁ khādanti, naraṁ kibbisakārakaṁ.

132. Ye migena migaṁ hanti, pakkhiṁ vā pana pakkhinā.
Asanto rajasā channā, gantā te nirayussadan"ti.

Tattha **dhammo patho**ti dasakusalakammapathadhammo khemo appaṭibhayo sugatimaggo. **Visamajīvino**ti adhammena kappitajīvikā. **Niraye te**ti te etesaṁ nibbattaniraye kathemi. **Suṇohi me**ti mahāsatto raññā pitughātakānaṁ nibbattanirayaṁ pucchitopi pathamaṁ taṁ adassetvā aṭṭha mahāniraye soḷasa ca Ussadaniraye dassetuṁ evamāha. Kiṁ kāraṇā? Paṭhamañhi tasmiṁ dassiyamāne rājā phalitena hadayena tattheva mareyya, imesu pana nirayesu paccamānasatte disvā diṭṭhānugatiko hutvā "ahaṁ viya aññepi bahū pāpakammino atthi, ahaṁ etesaṁ antare paccissāmī"ti sañjātupatthambho arogo bhavissatīti te pana niraye dassento mahāsatto paṭhamaṁ iddhibalena pathaviṁ dvidhā katvā pacchā dassesi.

Tesaṁ vacanattho—nirayapālehi pajjalitāni nānāvudhāni gahetvā khaṇḍākhaṇḍikaṁ chinnā hīraṁ hīraṁ katā nerayikasattā punappunaṁ sañjīvanti etthāti **Sañjīvo.** Nirayapālā punappunaṁ nadantā vaggantā pajjalitāni nānāvudhāni gahetvā jalitāya lohapathaviyaṁ nerayike satte aparāparaṁ anubandhitvā paharitvā jalitapathaviyaṁ patite jalitakāḷasuttaṁ pātetvā

jalitapharasuṁ gahetvā sayaṁ unnadantā mahantena aṭṭassarena viravante aṭṭhaṁse soḷasaṁse karontā ettha tacchantīti **Kāḷasutto.** Mahantā jalita-ayapabbatā ghātenti etthāti **Saṅghāto.** Tattha kira satte navayojanāya jalitāya ayapathaviyā yāva kaṭito pavesetvā niccale karonti. Atha puratthimato jalito ayapabbato samuṭṭhāya asani viya viravanto āgantvā te satte saṇhakaraṇiyaṁ tile pisanto viya gantvā pacchimadisāya tiṭṭhati, pacchimadisato samuṭṭhitopi tatheva gantvā puratthimadisāya tiṭṭhati. Dve pana ekato samāgantvā ucchuyante ucchukhaṇḍāni viya pīḷenti. Evaṁ tattha bahūni vassasatasahassāni dukkhaṁ anubhonti.

Dve ca Roruvāti Jālaroruvo Dhūmaroruvo cāti dve. Tattha Jālaroruvo kappena saṇṭhitāhi rattalohajālāhi puṇṇo, Dhūmaroruvo khāradhūmena puṇṇo. Tesu Jālaroruve paccantānaṁ navahi vaṇamukhehi jālā pavisitvā sarīraṁ dahanti, Dhūmaroruve paccantānaṁ navahi vaṇamukhehi khāradhūmo pavisitvā piṭṭhaṁ viya sarīraṁ sedeti. Ubhayatthapi paccantā sattā mahāviravaṁ viravantīti dvepi "Roruvā"ti vuttā. Jālānaṁ vā paccanasattānaṁ vā tesaṁ dukkhassa vā vīci antaraṁ natthi etthāti Avīci, mahanto Avīci **Mahāvīci.** Tattha hi puratthimādīhi bhittīhi jālā uṭṭhahitvā pacchimādīsu paṭihaññati, tā ca bhittiyo vinivijjhitvā purato yojanasataṁ gaṇhāti. Heṭṭhā uṭṭhitā jālā upari paṭihaññati, upari uṭṭhitā heṭṭhā paṭihaññati. Evaṁ tāvettha jālānaṁ vīci nāma natthi. Tassa pana anto yojanasataṁ ṭhānaṁ khīravallipiṭṭhassa pūritanāḷi viya sattehi nirantaraṁ pūritaṁ catūhi iriyāpathehi paccantānaṁ sattānaṁ pamāṇaṁ natthi, na ca aññamaññaṁ byābādhenti, sakaṭṭhāneyeva paccanti. Evamettha sattānaṁ vīci nāma natthi. Yathā pana jivhagge cha madhubindūni sattamassa tambalohabinduno anudahanabalavatāya abbohārikāni honti, tathā tattha anudahanabalavatāya sesā cha akusalavipākupekkhā abbohārikā honti, dukkhameva nirantaraṁ paññāyati. Evamettha dukkhassa vīci nāma natthi. Svāyaṁ saha bhittīhi vikkhambhato aṭṭhārasādhikatiyojanasato, āvaṭṭato pana catupaṇṇāsādhikanavayojanasato, saha ussadehi dasa yojanasahassāni. Evamassa mahantatā veditabbā.

Niccale satte tapatīti **Tāpano.** Ativiya tāpetīti **Patāpano.** Tattha tāpanasmiṁ tāva satte tālakkhandhappamāṇe jalita-ayasūle nisīdāpenti. Tato heṭṭhā pathavī jalati, sūlāni jalanti, sattā jalanti. Evaṁ so nirayo niccale satte tapati. Itarasmiṁ pana nibbattasatte jalantehi āvudhehi paharitvā jalitaṁ ayapabbataṁ āropenti. Tesaṁ pabbatamatthake ṭhitakāle kammapaccayo vāto paharati. Te tattha saṇṭhātuṁ asakkontā uddhaṁpādā adhosirā patanti. Atha heṭṭhā ayapathavito jalitāni ayasūlāni uṭṭhahanti. Te tāni matthakeneva paharitvā[1] tesu vinividdhasarīrā jalantā paccanti. Evamesa ativiya tāpetīti.

Bodhisatto pana ete niraye dassento paṭhamaṁ sañjīvaṁ dassetvā tattha paccante nerayikasatte disvā mahājanassa mahābhaye uppanne taṁ antaradhāpetvā puna pathaviṁ dvidhā katvā Kāḷasuttaṁ dassesi, tatthapi paccamāne satte disvā mahājanassa mahābhaye uppanne tampi antaradhāpesīti evaṁ paṭipāṭiyā dassesi. Tato rājānaṁ āmantetvā "mahārāja tayā imesu aṭṭhasu mahānirayesu paccamāne satte disvā appamādaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti vatvā puna tesaññeva mahānirayānaṁ kiccaṁ kathetuṁ "**iccete**"ti-ādimāha. Tattha **akkhātā**ti mayā ca tuyhaṁ kathitā, porāṇakehi ca kathitāyeva. **Ākiṇṇā**ti paripuṇṇā. **Paccekā soḷasussadā**ti etesaṁ nirayānaṁ ekekassa catūsu dvāresu ekekasmiṁ cattāro cattāro katvā soḷasa soḷasa Ussadanirayāti sabbepi sataṁ aṭṭhavīsati ca Ussadanirayā aṭṭha ca mahānirayāti chattiṁsanirayasataṁ. **Kadariyatāpanā**ti sabbete kadariyānaṁ tāpanā. Balavadukkhatāya **ghorā.** Kammanibbattānaṁ[2] accīnaṁ atthitāya **accimanto.** Bhayassa mahantatāya **mahabbhayā.** Diṭṭhamattā vā sutamattā vā lomāni haṁsantīti **lomahaṁsanarūpā ca.** Bhīsanatāya **bhesmā.** Bhayajananatāya **paṭibhayā.** Sukhābhāvena **dukhā. Catukkaṇṇā**ti sabbepi caturassamañjūsasadisā. **Vibhattā**ti catudvāravasena vibhattā. **Bhāgaso mitā**ti dvāravīthīnaṁ vasena koṭṭhāse ṭhapetvā[3] mitā. **Ayasā paṭikujjitā**ti

1. Āsādetvā (Sī, Syā, I) 2. Kappanibbattānaṁ (I), kappaṭṭhitanibbattānaṁ (Syā)
3. Gahetvā (Ka)

sabbepi navayojanikena ayakapālena paṭicchannā. **Phuṭā tiṭṭhantī**ti sabbepi ettakaṁ ṭhānaṁ anupharitvā tiṭṭhanti.

Uddhaṁpādā avaṁsirāti evaṁ tesu tesu nirayesu samparivattitvā punappunaṁ patamāne sandhāyāha. **Ativattāro**ti pharusavācāhi atikkamitvā vattāro. Mahānirayesu kira yebhuyyena dhammikasamaṇabrāhmaṇesu katāparādhāva paccanti, tasmā evamāha. **Te bhūnahuno**ti te isīnaṁ ativattāro attano vuḍḍhiyā hatattā bhūnahuno koṭṭhāsakatā macchā viya paccanti. **Asaṅkheyye**ti gaṇetuṁ asakkuṇeyye. **Kibbisakārino**ti dāruṇakammakārino. **Nikkhamanesino**ti nirayā nikkhamanaṁ esantāpi gavesantāpi nikkhamanadvāraṁ nādhigacchanti. **Puratthimenā**ti yadā taṁ dvāraṁ apārutaṁ hoti, atha tadabhimukhā dhāvanti, tesaṁ tattha chavi-ādīni jhāyanti. Dvārasamīpaṁ pattānañca tesaṁ taṁ pidhīyati, pacchimadvāraṁ apārutaṁ viya khāyati. Esa nayo sabbattha. **Na sādhurūpe**ti vuttappakāraṁ sappaṁ viya sādhurūpe isayo **na āsīde,** na pharusavacanena kāyakammena vā ghaṭṭento upagaccheyya. Kiṁ kāraṇā? Saññatānaṁ tapassīnaṁ āsāditattā aṭṭhasu mahānirayesu mahādukkhassa anubhavitabbattā.

Idāni ye rājāno tathārūpe āsādetvā taṁ dukkhaṁ pattā, te dassetuṁ "**atikāyo**"ti-ādimāha. Tattha **atikāyo**ti balasampanno mahākāyo. **Mahissāso**ti mahādhanuggaho. **Kekakādhipo**ti kekakaraṭṭhādhipati. **Sahassabāhū**ti pañcahi dhanuggahasatehi bāhusahassena āropetabbaṁ dhanuṁ āropanasamatthatāya sahassabāhu. **Vibhavaṅgato**ti vināsaṁ patto. Vatthūni pana **Sarabhaṅgajātake**[1] vitthāritāni. **Upahacca manan**ti attano cittaṁ padūsetvā. **Mātaṅgasmin**ti Mātaṅgapaṇḍite. Vatthu **Mātaṅgajātake**[2] vaṇṇitaṁ. **Kaṇhadīpāyanāsajjā**ti kaṇhadīpāyanaṁ āsajja. **Yamasādhanan**ti nirayapālakarañño āṇāpavattaṭṭhānaṁ[3]. Vatthu **Ghaṭapaṇḍitajātake**[4] vitthāritaṁ. **Isinā**ti Kapilatāpasena. **Pāvekkhī**ti paviṭṭho. **Cecco**ti Cetiyarājā. **Hīnatto**ti parihīnattabhāvo antarahita-iddhi. **Pattapariyāyan**ti pariyāyaṁ maraṇakālaṁ patvā. Vatthu **Cetiyajātake**[5] kathitaṁ.

---

1. Khu 6. 5 piṭṭhe. 2. Khu 5. 309 piṭṭhe. 3. Yamasādhananti nirayaṁ (Sī, Syā, I)
4. Khu 5. 223 piṭṭhe. 5. Khu 5. 180 piṭṭhe.

Tasmā hīti yasmā cittavasiko hutvā isīsu aparajjhitvā aṭṭhasu mahānirayesu paccati, tasmā hi. **Chandāgamanan**ti chandādicatubbidhampi agatigamanaṁ. **Paduṭṭhenā**ti kuddhena. **Gantvā so nirayaṁ adho**ti so tena adhogamaniyena kammena adhonirayameva gacchati. Pāḷiyaṁ pana "nirayussadan"ti likhitaṁ, tassa Ussadanirayaṁ gacchatīti attho. **Vuḍḍhe**ti vayovuḍḍhe ca guṇavuḍḍhe ca. **Anapaccā**ti bhavantarepi apaccaṁ vā dāyādaṁ vā na labhantīti attho. **Tālavatthū**ti diṭṭhadhammepi chinnamūlatālo viya mahāvināsaṁ patvā niraye nibbattanti. **Yo ca pabbajitaṁ hantī**ti yo bālajano samaṇaṁ hanati. **Cirarattāyā**ti ciraṁ kālaṁ.

Evaṁ mahāsatto isiviheṭhakānaṁ paccananiraye dassetvā upari adhammikarājūnaṁ paccananiraye dassento "**yo cā**"ti-ādimāha. Tattha **raṭṭhaviddhaṁsano**ti chandādivasena gantvā raṭṭhassa viddhaṁsano. **Accisaṁghapareto**ti accisamūhaparikkhitto. **Tejobhakkhassā**ti aggimeva khādantassa. **Gattānī**ti tigāvute sarīre sabbaṅgapaccaṅgāni. **Lomehi ca**[1] **nakhehi cā**ti etehi saddhiṁ sabbāni ekajālāni honti. **Tutthaṭṭīto**ti āneñjakāraṇaṁ kāriyamāno tuttehi viddho nāgo yathā nadati.

Evaṁ mahāsatto adhammikarājūnaṁ paccananiraye dassetvā idāni pitughātakādīnaṁ paccananiraye dassetuṁ "**yo lobhā**"ti-ādimāha. Tattha **lobhā**ti yasadhanalobhena. **Dosā vā**ti duṭṭhacittatāya vā. **Nittacan**ti Lohakumbhiyaṁ bahūni vassasahassāni pakkaṁ nīharitvā tigāvutamassa sarīraṁ nittacaṁ katvā jalitāya lohapathaviyaṁ pātetvā tiṇhehi ayasūlehi koṭṭetvā cuṇṇavicuṇṇaṁ karonti. **Andhaṁ karitvā**ti mahārāja taṁ pitughātakaṁ nirayapālā jalitalohapathaviyaṁ uttānaṁ pātetvā jalitehi ayasūlehi akkhīni bhinditvā andhaṁ karitvā mukhe uṇhaṁ muttakarīsaṁ pakkhipitvā palālapīṭhaṁ viya naṁ parivattetvā kappena saṇṭhite khāre loha-udake nimujjāpenti. **Tattaṁ pakkuthitamayoguḷañcā**ti puna pakkuthitaṁ gūthakalalañceva jalita-ayoguḷañca khādāpenti. So pana taṁ āhariyamānaṁ disvā mukhaṁ pidheti. Athassa dīghe ciratāpite jalamāne phāle ādāya mukhaṁ vikkhambhetvā vivaritvā rajjubaddhaṁ

1. Lomaggehi (Sī, Syā, I)

ayabalisaṁ khipitvā jivhaṁ nīharitvā tasmiṁ vivaṭe mukhe taṁ ayoguḷaṁ sampavisanti[1] pakkhipanti. **Rakkhasā**ti nirayapālā.

Sāmā cāti mahārāja tassa pitughātakassa jivhaṁ balisena nikkaḍḍhitvā ayasaṅkūhi pathaviyaṁ nīhataṁ[2] jivhaṁ sāmā soṇā sabalavaṇṇā sunakhā ca lohatuṇḍā gijjhā ca kākolasaṁghā ca aññe ca nānappakārā sakuṇā samāgantvā āvudhehi chindantā viya vibhajja kākapadākārena koṭṭhāse katvā vipphandamānaṁ salohitaṁ vighāsaṁ khādantā viya satte bhakkhayantīti[3] attho. **Taṁ daḍḍhatālan**ti taṁ pitughātakaṁ jhāyamānatālaṁ viya jalitasarīraṁ. **Paribhinnagattan**ti tattha tattha paribhinnagattaṁ. **Nippothayantā**ti jalitehi ayamuggarehi paharantā. **Ratī hi tesan**ti tesaṁ nirayapālānaṁ sā rati kīḷā hoti. **Dukhino panītare**ti itare pana nerayikasattā dukkhitā honti. **Pettighātino**ti pitughātakā. Iti imaṁ pitughātakānaṁ paccananirayaṁ disvā rājā bhītatasito ahosi.

Atha naṁ mahāsatto samassāsetvā mātughātakānaṁ paccananirayaṁ dassesi. **Yamakkhayan**ti yamanivesanaṁ, nirayanti attho. **Attakammaphalūpago**ti attano kammaphalena upagato. **Amanussā**ti nirayapālā. **Hantāraṁ janayantiyā**ti mātughātakaṁ. **Vālehī**ti ayamakacivālehi veṭhetvā ayayantena pīḷayanti. **Tan**ti taṁ mātughātakaṁ. **Pāyentī**ti tassa pīḷiyamānassa ruhiraṁ gaḷitvā ayakapallaṁ pūreti. Atha naṁ yantato nīharanti, tāvadevassa sarīraṁ pākatikaṁ hoti. Taṁ pathaviyaṁ uttānaṁ nipajjāpetvā vilīnaṁ tambalohaṁ viya pakkuthitaṁ lohitaṁ pāyenti. **Ogayha tiṭṭhatī**ti taṁ bahūni vassasahassāni ayayantehi pīḷetvā jegucche duggandhe paṭikūle mahante gūthakalala-āvāṭe khipanti, so taṁ rahadaṁ ogayha ogāhitvā tiṭṭhati. **Atikāyā**ti ekadoṇikanāvappamāṇasarīrā. **Ayomukhā**ti ayasūcimukhā. **Chaviṁ bhetvānā**ti chavimādiṁ katvā yāva aṭṭhimpi bhetvā aṭṭhimiñjampi khādanti. **Saṁgiddhā**ti gadhitā mucchitā. Na kevalañca khādanteva, adhomaggādīhi[4] pana pavisitvā

1. Saṁsavayanti (Sī, Syā, I)
2. Vitataṁ (I), vivaṭaṁ (Ka)
3. Vipphandamānanti vissandamānaṁ salohitaṁ vighāsaṁ khādanti, vighasantā bhakkhayantīti (Sī, I)
4. Adhomukhādīhi (Syā, Ka)

mukhādīhi nikkhamanti, vāmapassādīhi pavisitvā dakkhiṇapassādīhi nikkhamanti, sakalampi sarīraṁ chiddāvachiddaṁ karonti, so tattha atidukkhapareto viravanto paccati. **So cā**ti so mātughātako ca taṁ sataporisaṁ nirayaṁ patto sasīsako nimuggova hoti, tañca kuṇapaṁ samantā yojanasataṁ pūtikaṁ hutvā vāyati. **Mātugho**ti mātughātako.

Evaṁ mahāsatto mātughātakānaṁ paccananirayaṁ dassetvā puna gabbhapātakānaṁ paccananirayaṁ dassento gāthamāha. **Khuradhāramanukkammā**ti khuradhāranirayaṁ atikkamitvā. Tattha kira nirayapālā mahantamahante khure upari dhāre katvā santharanti, tato yāhi gabbhapātanakharabhesajjāni, pivitvā gabbhā pātitā, tā gabbhapātiniyo itthiyo jalitehi āvudhehi pothentā anubandhanti, tā tikhiṇakhuradhārāsu khaṇḍākhaṇḍikā hutvā punappunaṁ uṭṭhāya taṁ durabhisambhavaṁ khuradhāranirayaṁ akkamantiyo atikkamitvā nirayapālehi anubaddhā duggaṁ duratikkamaṁ visamaṁ vetaraṇiṁ nadiṁ patanti. Tattha kammakāraṇaṁ **Nimijātake**[1] āvi bhavissati.

Evaṁ gabbhapātinīnaṁ nirayaṁ dassetvā mahāsatto yattha paradārikā ca aticāriniyo ca patantā paccanti, taṁ kaṇṭakasimbalinirayaṁ dassento "**ayomayā**"ti-ādimāha. Tattha **ubhato abhilambantī**ti vetaraṇiyā ubhosu tīresu tāsaṁ simbalīnaṁ sākhā olambanti. **Te accimanto**ti te pajjalitasarīrā sattā accimanto hutvā tiṭṭhanti. **Yojanan**ti tigāvutaṁ tesaṁ sarīraṁ, tato uṭṭhitajālāya pana saddhiṁ yojana-ubbedhā honti. **Ete vajantī**ti te paradārikā sattā nānāvidhehi āvudhehi koṭṭiyamānā ete simbaliniraye abhiruhanti. **Te patantī**ti te bahūni vassasahassāni rukkhaviṭapesu laggā jhāyitvā puna nirayapālehi āvudhehi vihatā vivattā hutvā parivattitvā adhosīsakā patanti. **Puthū**ti bahū. **Vinividdhaṅgā**ti tesaṁ tato patanakāle heṭṭhā ayapathavito sūlāni uṭṭhahitvā tesaṁ matthakaṁ paṭicchanti, tāni tesaṁ adhomaggena nikkhamanti, te evaṁ sūlesu viddhasarīrā cirarattā sayanti. **Dīghan**ti supinepi niddaṁ alabhantā dīgharattaṁ jaggantīti attho. **Ratyā vivasāne**ti rattīnaṁ accayena, cirakālātikkamenāti

1. Khu 6. 184 piṭṭhe.

attho. **Pavajjantī**ti saṭṭhiyojanikaṁ jalitaṁ Lohakumbhiṁ kappena saṇṭhitaṁ jalitatambaloharasapuṇṇaṁ Lohakumbhiṁ nirayapālehi khittā paccanti[1]. **Dussīlā**ti paradārikā.

Evaṁ mahāsatto paradārika-aticārikānaṁ paccanasimbalinirayaṁ dassetvā ito paraṁ sāmikavattasassusasuravattādīni apūrentīnaṁ paccanaṭṭhānaṁ pakāsento "**yā cā**"ti-ādimāha. Tattha **atimaññatī**ti **Bhisajātake**[2] vuttaṁ sāmikavattaṁ akarontī atikkamitvā maññati. **Jeṭṭhaṁ vā**ti sāmikassa jeṭṭhabhātaraṁ. **Nanandaranti**[3] sāmikassa bhaginiṁ. Etesampi hi aññatarassa hatthapādapiṭṭhiparikammanhāpanabhojanādi-bhedaṁ vattaṁ apūrentī tesu hirottappaṁ anupaṭṭhapentī te atimaññati nāma, sāpi niraye nibbatti. **Vaṅkenā**ti tassā sāmikavattādīnaṁ aparipūrikāya sāmikādayo akkositvā paribhāsitvā niraye nibbattāya lohapathaviyaṁ nipajjāpetvā ayasaṅkunā mukhaṁ vivaritvā balisena jivhaggaṁ nibbahanti, rajjubandhanena sabandhanaṁ kaḍḍhanti. **Kiminan**ti kimibharitaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—mahārāja so nerayikasatto evaṁ nikkaḍḍhitaṁ attano byāmena byāmamattaṁ jivhaṁ āvudhehi koṭṭitakoṭṭitaṭṭhāne sañjātehi mahādoṇippamāṇehi kimīhi bharitaṁ passati. **Viññāpetuṁ na sakkotī**ti nirayapāle yācitukāmopi kiñci vattuṁ na sakkoti. **Tāpane**ti evaṁ sā tattha bahūni vassasahassāni paccitvā puna Tāpanamahāniraye paccati.

Evaṁ mahāsatto sāmikavattasassusasuravattādīni apūrentīnaṁ paccananirayaṁ dassetvā idāni sūkarikādīnaṁ paccananiraye dassento "**orabbhikā**"ti-ādimāha. Tattha **avaṇṇe vaṇṇakārakā**ti pesuññakārakā. **Khāranadin**ti ete orabbhikādayo etehi satti-ādīhi haññamānā vetaraṇiṁ nadiṁ patantīti attho. Sesāni orabbhikādīnaṁ paccanaṭṭhānāni Nimijātake āvi bhavissanti. **Kūṭakārī**ti kūṭavinicchayassa ceva tulākūṭādīnañca kārake sandhāyetaṁ vuttaṁ. Tattha kūṭavinicchayakūṭaṭṭakārakakūṭa-agghāpanikānaṁ paccananirayā Nimijātake āvi bhavissanti. **Vantan**ti vamitakaṁ. **Durattānan**ti duggatattabhāvānaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—mahārāja te durattabhāvā sattā ayakūṭehi matthake bhijjamāne vamanti, tato taṁ vantaṁ jalita-ayakapallehi tesu ekaccānaṁ mukhe

---

1. Pavisanti (I) 2. Khu 5. 285 piṭṭhe. 3. Nanandananti (Syā, Ka)

khipanti, iti te paresaṁ vantaṁ bhuñjanti nāma. **Bheraṇḍakā**ti siṅgālā. **Vipphandamānan**ti adhomukhaṁ nipajjāpitaṁ nikkaḍḍhitajivhaṁ ito cito ca vipphandamānaṁ. **Migenā**ti okacārakamigena. **Pakkhinā**ti tathārūpeneva. **Gantvā**[1] **te**ti gantāro te. **Nirayussadan**ti Ussadanirayaṁ. Pāḷiyaṁ pana "nirayaṁ adho"ti likhitaṁ. Ayaṁ pana nirayo Nimijātake āvi bhavissatīti.

Iti mahāsatto ettake niraye dassetvā idāni devalokavivaraṇaṁ katvā rañño devaloke dassento āha—

133. "Santo ca uddhaṁ gacchanti, suciṇṇenidha kammunā.
Suciṇṇassa phalaṁ passa, sa-indā devā sabrahmakā.

134. Taṁ taṁ brūmi mahārāja, dhammaṁ raṭṭhapatī cara.
Tathā rāja carāhi dhammaṁ,
Yathā taṁ suciṇṇaṁ nānutappeyya pacchā"ti.

Tattha **santo**ti kāyādīhi upasantā. **Uddhan**ti devalokaṁ. **Sa-indā**ti tattha tattha indehi saddhiṁ. Mahāsatto hissa cātumahārājādike deve dassento "mahārāja cātumahārājike deve passa, cattāro mahārājāno passa, Tāvatiṁse passa, Sakkaṁ passā"ti evaṁ sabbepi sa-indake sabrahmake ca deve dassento"idampi suciṇṇassa phalaṁ idampi phalan"ti dassesi. **Taṁ taṁ brūmī**ti tasmā taṁ bhaṇāmi. **Dhamman**ti ito paṭṭhāya pāṇātipātādīni pañca verāni pahāya dānādīni puññāni karohīti. **Yathā taṁ suciṇṇaṁ nānutappeyyā**ti yathā taṁ dānādipuññakammaṁ suciṇṇaṁ pitughātakammapaccayaṁ vippaṭisāraṁ paṭicchādetuṁ samatthatāya taṁ nānutappeyya, tathā taṁ suciṇṇaṁ cara, bahuṁ puññaṁ karohīti attho.

So mahāsattassa dhammakathaṁ sutvā tato paṭṭhāya assāsaṁ paṭilabhi. Bodhisatto pana kiñci kālaṁ tattha vasitvā attano vasanaṭṭhānaññeva gato.

---

1. Gatā (Ka)

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepesa mayā assāsitoyevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā rājā Ajātasattu ahosi, isigaṇo Buddhaparisā, Saṁkiccapaṇḍito pana ahameva ahosin"ti.

Saṁkiccajātakavaṇṇanā dutiyā.

Jātakuddānaṁ

Atha saṭṭhinipātamhi, suṇātha mama bhāsitaṁ.
Jātakasavhayano pavaro,
Soṇaka-arindamasavhayano.
Tathā vuttarathesabhakiccavaroti.

Saṭṭhinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

20. Sattatinipāta

1. Kusajātakavaṇṇanā (531)

Idaṁ te raṭṭhanti idaṁ Satthā Jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhuṁ ārabbha kathesi. Eko kira Sāvatthivāsī kulaputto sāsane uraṁ datvā pabbajito ekadivasaṁ Sāvatthiyaṁ piṇḍāya caranto ekaṁ alaṅkata-itthiṁ disvā subhanimittaggāhavasena oloketvā kilesābhibhūto anabhirato vihāsi dīghakesanakho kiliṭṭhacīvaro uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanīsanthatagatto. Yathā hi devalokā cavanadhammānaṁ devaputtānaṁ pañca pubbanimittāni paññāyanti, mālā milāyanti, vatthāni kilissanti, sarīre dubbaṇṇiyaṁ okkamati, ubhohi kacchehi sedā muccanti, devo devāsane nābhiramati, evameva sāsanā cavanadhammānaṁ ukkaṇṭhitabhikkhūnaṁ pañca pubbanimittāni paññāyanti, saddhāpupphāni milāyanti, sīlavatthāni kilissanti, sarīre maṅkutāya ceva ayasavasena ca dubbaṇṇiyaṁ okkamati, kilesasedā muccanti, araññarukkhamūlasuññāgāresu nābhiramanti. Tassapi tāni paññāyiṁsu. Atha naṁ bhikkhū Satthu santikaṁ netvā "ayaṁ bhante ukkaṇṭhito"ti dassesuṁ. Satthā "saccaṁ kira tvaṁ bhikkhu ukkaṇṭhitosī"ti taṁ pucchitvā "saccaṁ bhante"ti vutte "mā bhikkhu kilesavasiko hohi, mātugāmo nāmesa pāpo, tasmiṁ paṭibaddhacittataṁ vinodehi, sāsane abhirama, mātugāme paṭibaddhacittatāya hi tejavantopi porāṇakapaṇḍitā nittejā hutvā anayabyasanaṁ pāpuṇiṁsū"ti vatvā atītaṁ āhari.

Atīte Mallaraṭṭhe Kusāvatīrājadhāniyaṁ Okkāko nāma rājā dhammena samena rajjaṁ kāresi. Tassa soḷasannaṁ itthisahassānaṁ jeṭṭhikā Sīlavatī nāma aggamahesī ahosi, sā neva puttaṁ, na dhītaraṁ labhi. Athassa nāgarā ceva raṭṭhavāsino ca rājanivesanadvāre sannipatitvā "raṭṭhaṁ nassissati, raṭṭhaṁ nassissatī"ti upakkosiṁsu. Rājā sīhapañjaraṁ ugghāṭetvā "mayi rajjaṁ kārente adhammakāro nāma natthi, kasmā upakkosathā"ti pucchi. Saccaṁ deva adhammakāro nāma natthi, apica

vaṁsānurakkhako pana vo putto natthi, añño rajjaṁ gahetvā raṭṭhaṁ nāsessati, tasmā dhammena rajjaṁ kāretuṁ samatthaṁ puttaṁ patthethāti. Puttaṁ patthento kiṁ karomīti. Paṭhamaṁ tāva ekaṁ sattāhaṁ cullanāṭakaṁ dhammanāṭakaṁ katvā vissajjetha, sace sā puttaṁ labhissati, sādhu, no ce; atha majjhimanāṭakaṁ vissajjetha; tato jeṭṭhanāṭakaṁ, avassaṁ ettakāsu itthīsu ekā puññavatī puttaṁ labhissatīti. Rājā tesaṁ vacanena tathā katvā satta divase yathāsukhaṁ abhiramitvā āgatāgataṁ pucchi "kacci vo putto laddho"ti. Sabbā "na labhāma devā"ti āhaṁsu. Rājā "na me putto uppajjissatī"ti anattamano ahosi. Nāgarā puna tatheva upakkosiṁsu. Rājā "kiṁ upakkosatha, mayā tumhākaṁ vacanena nāṭakāni vissaṭṭhāni, ekāpi puttaṁ na labhati, idāni kiṁ karomā"ti āha. Deva etā dussīlā bhavissanti nippuññā, natthi etāsaṁ puttalābhāya puññaṁ, tumhe etāsu puttaṁ alabhantīsupi mā appossukkataṁ āpajjatha, aggamahesī vo Sīlavatī devī sīlasampannā, taṁ vissajjetha, tassā putto uppajjissatīti.

So "sādhū"ti sampaṭicchitvā "ito kira sattame divase rājā Sīlavatiṁ deviṁ dhammanāṭakaṁ katvā vissajjessati, purisā sannipatantū"ti bheriṁ carāpetvā sattame divase deviṁ alaṅkārāpetvā rājanivesanā otāretvā vissajjesi. Tassā sīlatejena Sakkassa bhavanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko "kiṁ nu kho"ti āvajjento deviyā puttapatthanabhāvaṁ ñatvā "etissā mayā puttaṁ dātuṁ vaṭṭati, atthi nu kho devaloke etissā anucchaviko putto"ti upadhārento bodhisattaṁ addasa. So kira tadā Tāvatiṁsabhavane āyuṁ khepetvā uparidevaloke nibbattitukāmo ahosi. Sakko tassa vimānadvāraṁ gantvā taṁ pakkositvā "mārisa tayā manussalokaṁ gantvā Okkākarañño aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhituṁ vaṭṭatī"ti sampaṭicchāpetvā aparampi devaputtaṁ "tvampi etissā eva putto bhavissasī"ti vatvā "mā kho panassa koci sīlaṁ bhindatū"ti mahallakabrāhmaṇavesena rañño nivesanadvāraṁ agamāsi.

Mahājanopi nhāto alaṅkato "ahaṁ deviṁ gaṇhissāmi, ahaṁ deviṁ gaṇhissāmī"ti rājadvāre sannipatitvā Sakkañca disvā "tvaṁ kasmā

āgatosī”ti parihāsamakāsi. Sakko “kiṁ maṁ tumhe garahatha, sacepi me sarīraṁ jiṇṇaṁ, rāgo pana na jīrati, sace Sīlavatiṁ labhissāmi, ādāya naṁ gamissāmīti āgatomhī”ti vatvā attano ānubhāvena sabbesaṁ puratova aṭṭhāsi. Añño koci tassa tejena purato bhavituṁ nāsakkhi. So taṁ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ nivesanā nikkhamantiññeva hatthe gahetvā pakkāmi. Atha naṁ tattha tattha ṭhitā garahiṁsu “passatha bho, mahallakabrāhmaṇo evaṁ uttamarūpadharaṁ deviṁ ādāya gacchati, attano yuttaṁ na jānātī”ti. Devīpi “mahallako maṁ gahetvā gacchatī”ti na aṭṭīyati na harāyati. Rājāpi vātapāne ṭhatvā “ko nu kho deviṁ gahetvā gacchatī”ti olokento taṁ disvā anattamano ahosi.

Sakko taṁ ādāya nagaradvārato nikkhamitvā dvārasamīpe ekaṁ gharaṁ māpesi vivaṭadvāraṁ paññattakaṭṭhattharikaṁ. Atha naṁ sā “idaṁ te nivesanan”ti pucchi. So “āma bhadde, pubbe panāhaṁ eko, idānimhā mayaṁ dve janā, ahaṁ bhikkhāya caritvā taṇḍulādīni āharissāmi, tvaṁ imissā kaṭṭhattharikāya nipajjāhī”ti vatvā taṁ mudunā hatthena parāmasanto dibbasamphassaṁ pharāpetvā tattha nipajjāpesi. Sā dibbasamphassapharaṇena saññaṁ vissajjesi. Atha naṁ attano ānubhāvena Tāvatiṁsabhavanaṁ netvā alaṅkatavimāne dibbasayane nipajjāpesi. Sā sattame divase pabujjhitvā taṁ sampattiṁ disvā “na so brāhmaṇo manusso, Sakko bhavissatī”ti aññāsi. Sakkopi tasmiṁ samaye pāricchattakamūle dibbanāṭakaparivuto nisinno ahosi. Sā sayanā uṭṭhāya tassa santikaṁ gantvā vanditvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Atha naṁ Sakko “varaṁ te devi dadāmi, gaṇhāhī”ti āha. Tena hi deva ekaṁ puttaṁ me dehīti. Devi tiṭṭhatu eko putto, ahaṁ te dve putte dassāmi. Tesu pana eko paññavā bhavissati virūpavā, eko rūpavā na paññavā. Tesu kataraṁ paṭhamaṁ icchasīti. Paññavantaṁ devāti. So “sādhū”ti vatvā tassā kusatiṇaṁ dibbavatthaṁ dibbacandanaṁ pāricchattakapupphaṁ kokanudañca[1] nāma vīṇaṁ datvā taṁ ādāya rañño sayanagharaṁ pavisitvā raññā saddhiṁ ekasayane nipajjāpetvā aṅguṭṭhakena tassā nābhiṁ parāmasi. Tasmiṁ

---

1. Kokanadañca (Sī, Syā, I)

khaṇe bodhisatto tassā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi. Sakkopi sakaṭṭhānameva gato. Paṇḍitā devī gabbhassa patiṭṭhitabhāvaṁ jāni.

Atha naṁ pabuddho rājā disvā "devi kena nītāsī"ti pucchi. Sakkena devāti. Ahaṁ paccakkhato ekaṁ mahallakabrāhmaṇaṁ taṁ ādāya gacchantaṁ addasaṁ, kasmā maṁ vañcesīti. Saddahatha deva, Sakko maṁ gahetvā devalokaṁ nesīti. Na saddahāmi devīti. Athassa sā sakkadattiyaṁ kusatiṇaṁ dassetvā "saddahathā"ti āha. Rājā "Kusatiṇaṁ nāma yato kutoci labbhatī"ti na saddahi. Athassa sā dibbavatthādīni dassesi. Rājā tāni disvā saddahitvā "bhadde Sakko tāva taṁ netu, putto pana te laddho"ti pucchi. Laddho mahārāja, gabbho me patiṭṭhitoti. So tuṭṭho tassā gabbhaparihāraṁ adāsi. Sā dasamāsaccayena puttaṁ vijāyi, tassa aññaṁ nāmaṁ akatvā Kusatiṇanāmameva akaṁsu. Kusakumārassa padasā gamanakāle itaro devaputto tassā kucchiyaṁ paṭisandhiṁ gaṇhi. Sā dasamāse paripuṇṇe puttaṁ vijāyi, tassa "Jayampatī"ti nāmaṁ kariṁsu. Te mahantena yasena vaḍḍhiṁsu. Bodhisatto paññavā ācariyassa santike kiñci sippaṁ anuggahetvā attanova paññāya sabbasippesu nipphattiṁ pāpuṇi.

Athassa soḷasavassakāle rājā rajjaṁ dātukāmo deviṁ āmantetvā "bhadde puttassa te rajjaṁ datvā nāṭakāni upaṭṭhapessāma, mayaṁ jīvantāyeva naṁ rajje patiṭṭhitaṁ passissāma, sakalajambudīpe kho pana yassa rañño dhītaraṁ icchati, tamassa ānetvā aggamahesiṁ karissāma, cittamassa jānāhi, kataraṁ rājadhītaraṁ rocesī"ti āha. Sā "sādhū"ti sampaṭicchitvā "kumārassa imaṁ pavattiṁ ārocetvā cittaṁ jānāhī"ti ekaṁ paricārikaṁ pesesi. Sā gantvā tassa taṁ pavattiṁ ārocesi. Taṁ sutvā mahāsatto cintesi "ahaṁ na rūpavā, rūpasampannā rājadhītā ānītāpi maṁ disvā 'kiṁ me iminā virūpenā'ti palāyissati iti no lajjitabbakaṁ bhavissati, kiṁ me gharāvāsena, dharamāne mātāpitaro upaṭṭhahitvā tesaṁ accayena nikkhamitvā pabbajissāmī"ti. So "mayhaṁ neva rajjenattho, na nāṭakehi, ahaṁ mātāpitūnaṁ accayena pabbajissāmī"ti āha. Sā gantvā tassa kathaṁ deviyā ārocesi, devīpi rañño ārocesi. Rājā anattamano hutvā puna katipāhaccayena sāsanaṁ pesesi.

Sopi paṭibāhatiyeva. Evaṁ yāvatatiyaṁ paṭibāhitvā catutthavāre cintesi "mātāpitūhi saddhiṁ ekantena paṭipakkhabhāvo nāma na yutto, ekaṁ upāyaṁ karissāmī"ti.

So kammārajeṭṭhakaṁ pakkosāpetvā bahuṁ suvaṇṇaṁ datvā "ekaṁ itthirūpakaṁ karohī"ti uyyojetvā tasmiṁ pakkante aññaṁ suvaṇṇaṁ gahetvā sayampi itthirūpakaṁ akāsi. Bodhisattānañhi adhippāyo nāma samijjhati. Taṁ suvaṇṇarūpakaṁ jivhāya avaṇṇanīyasobhaṁ ahosi. Atha naṁ mahāsatto khomaṁ nivāsāpetvā sirigabbhe ṭhapāpesi. So kammārajeṭṭhakena ābhatarūpakaṁ disvā taṁ garahitvā "gaccha amhākaṁ sirigabbhe ṭhapitarūpakaṁ āharā"ti āha. So sirigabbhaṁ paviṭṭho taṁ disvā "kumārena saddhiṁ abhiramituṁ ekā devaccharā āgatā bhavissatī"ti hatthaṁ pasāretuṁ avisahanto nikkhamitvā "deva sirigabbhe ayyā ekikāva ṭhitā, upagantuṁ na sakkomī"ti āha. "Tāta gaccha, suvaṇṇarūpakaṁ etaṁ, āharā"ti puna pesito āhari. Kumāro kammārena kataṁ rūpakaṁ suvaṇṇagabbhe nikkhipāpetvā attanā kataṁ alaṅkārāpetvā rathe ṭhapāpetvā "evarūpaṁ labhanto gaṇhāmī"ti mātu santikaṁ pahiṇi.

Sā amacce pakkosāpetvā "tātā mayhaṁ putto mahāpuñño sakkadattiyo anucchavikaṁ kumārikaṁ labhissati, tumhe evarūpaṁ labhantā gaṇhissatha, imaṁ rūpakaṁ paṭicchannayāne ṭhapetvā sakalajambudīpaṁ carantā yassa rañño evarūpaṁ dhītaraṁ passatha, tassetaṁ datvā 'Okkākarājā tumhehi saddhiṁ āvāhaṁ karissatī'ti divasaṁ vavatthapetvā āgacchathā"ti āha. Te "sādhū"ti taṁ ādāya mahantena parivārena nikkhamitvā vicarantā yaṁ rājadhāniṁ pāpuṇanti, tattha sāyanhasamaye mahājanassa samosaraṇaṭṭhāne taṁ rūpakaṁ vatthapupphālaṅkārehi alaṅkaritvā suvaṇṇasivikaṁ āropetvā titthamagge ṭhapetvā amaccā sayaṁ paṭikkamitvā āgatāgatānaṁ kathāsavanatthaṁ ekamante tiṭṭhanti. Mahājano taṁ oloketvā "suvaṇṇarūpakan"ti saññaṁ akatvā "ayaṁ manussitthī samānāpi devaccharapaṭibhāgā ativiya sobhati, kiṁ nu kho ettha ṭhitā, kuto vā āgatā, amhākaṁ nagare evarūpā natthī"ti vaṇṇento pakkamati. Taṁ sutvā amaccā "sace idha evarūpā dārikā bhaveyya, 'asukā rājadhītā

viya asukā amaccadhītā viyā'ti vadeyyuṁ, addhā idha evarūpā natthī"ti taṁ ādāya aññaṁ nagaraṁ gacchanti.

Te evaṁ vicarantā anupubbena Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṁ sampāpuṇiṁsu. Tattha Maddarañño aṭṭha[1] dhītaro uttamarūpadharā devaccharapaṭibhāgā, tāsaṁ sabbajeṭṭhikā Pabhāvatī nāma. Tassā sarīrato bālasūriyassa pabhā viya pabhā niccharanti, andhakārepi catuhatthe antogabbhe padīpakiccaṁ natthi, sabbo gabbho ekobhāsova hoti. Dhātī panassā Khujjā, sā Pabhāvatiṁ bhojetvā tassā sīsanhāpanatthaṁ aṭṭhahi vaṇṇadāsīhi aṭṭha ghaṭe gāhāpetvā sāyanhasamaye udakatthāya gacchantī titthamagge ṭhitaṁ taṁ rūpakaṁ disvā "Pabhāvatī"ti saññāya "ayaṁ dubbinītā 'sīsaṁ nhāyissāmī'ti amhe udakatthāya pesetvā paṭhamataraṁ āgantvā titthamagge ṭhitā"ti kujjhitvā "are kulalajjāpanike amhehi purimataraṁ āgantvā kasmā idha ṭhitāsi, sace rājā jānissati, nāsessati no"ti vatvā hatthena gaṇḍapasse pahari, hatthatalaṁ bhijjamānaṁ viya jātaṁ. Tato "suvaṇṇarūpakan"ti ñatvā hasamānā tāsaṁ vaṇṇadāsīnaṁ santikaṁ gacchantī "passathetaṁ me kammaṁ, mama dhītātisaññāya pahāraṁ adāsiṁ, ayaṁ mama dhītu santike kimagghati, kevalaṁ me hattho dukkhāpito"ti āha.

Atha naṁ rājadūtā gahetvā "tvaṁ 'mama dhītā ito abhirūpatarā'ti vadantī kaṁ nāma kathesī"ti āhaṁsu. Maddarañño dhītaraṁ Pabhāvatiṁ, idaṁ rūpakaṁ tassā soḷasimpi kalaṁ na agghatīti. Te tuṭṭhamānasā rājadvāraṁ gantvā "Okkākarañño dūtā dvāre ṭhitā"ti paṭihāresuṁ. Rājā āsanā vuṭṭhāya ṭhitakova "pakkosathā"ti āha. Te pavisitvā rājānaṁ vanditvā "mahārāja amhākaṁ rājā tumhākaṁ ārogyaṁ pucchatī"ti vatvā katasakkārasammānā "kimatthaṁ āgatatthā"ti puṭṭhā "amhākaṁ rañño Sīhassaro putto Kusakumāro nāma, rājā tassa rajjaṁ dātukāmo amhe tumhākaṁ santikaṁ pahiṇi, tumhākaṁ kira dhītā Pabhāvatī, taṁ tassa detha, imañca suvaṇṇarūpakaṁ deyyadhammaṁ gaṇhathā"ti taṁ rūpakaṁ tassa adaṁsu. Sopi "evarūpena mahārājena saddhiṁ vivāhamaṅgalaṁ bhavissatī"ti tuṭṭhacitto sampaṭicchi. Atha naṁ dūtā āhaṁsu "mahārāja

1. Satta (I)

amhehi na sakkā papañcaṁ kātuṁ, kumārikāya laddhabhāvaṁ rañño ārocessāma, atha naṁ so āgantvā ādāya gamissatī"ti. So "sādhū"ti vatvā tesaṁ sakkāraṁ katvā vissajjesi. Te gantvā rañño ca deviyā ca ārocesuṁ. Rājā mahantena parivārena Kusāvatito nikkhamitvā anupubbena Sāgalanagaraṁ pāpuṇi. Maddarājā paccuggantvā taṁ nagaraṁ pavesetvā mahantaṁ sakkāramakāsi.

Sīlavatī devī paṇḍitattā "ko jānāti, kiṁ bhavissatī"ti ekāhadvīhaccayena Maddarājānaṁ āha "mahārāja suṇisaṁ daṭṭhukāmāmhī"ti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā taṁ pakkosāpesi. Pabhāvatī sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā dhātigaṇaparivutā āgantvā sassuṁ vandi. Sā taṁ disvā cintesi "ayaṁ kumārikā abhirūpā, mayhaṁ putto virūpo. Sace esā taṁ passissati, ekāhampi avasitvā palāyissati, upāyaṁ karissāmī"ti. Sā Maddarājānaṁ āmantetvā "mahārāja suṇisā me puttassa anucchavikā, apica kho pana amhākaṁ kulapaveṇiyā āgataṁ cārittaṁ atthi. Sace ayaṁ tasmiṁ cāritte vattissati, nessāmi nan"ti āha. Kiṁ pana vo cārittanti. Amhākaṁ vaṁse yāva ekassa gabbhassa patiṭṭhānaṁ hoti, tāva divā sāmikaṁ passituṁ na labhati. Sace esā tathā karissati, nessāmi nanti. Rājā "kiṁ amma sakkhissasi evaṁ vattitun"ti dhītaraṁ pucchi. Sā "āma tātā"ti āha. Tato Okkākarājā Maddarañño bahuṁ dhanaṁ datvā taṁ ādāya pakkāmi. Maddarājāpi mahantena parivārena dhītaraṁ uyyojesi.

Okkāko Kusāvatiṁ gantvā nagaraṁ alaṅkārāpetvā sabbabandhanāni mocetvā puttassa abhisekaṁ katvā rajjaṁ datvā Pabhāvatiṁ aggamahesiṁ kāretvā nagare "Kusarājassa āṇā"ti bheriṁ carāpesi. Sakalajambudīpatale rājāno yesaṁ dhītaro atthi, te Kusarañño dhītaro pahiṇiṁsu. Yesaṁ puttā atthi, te tena saddhiṁ mittabhāvaṁ ākaṅkhantā putte upaṭṭhāke katvā pahiṇiṁsu. Bodhisattassa nāṭakaparivāro mahā ahosi, mahantena yasena rajjaṁ kāresi. So Pabhāvatiṁ divā passituṁ na labhati, sāpi taṁ divā passituṁ na labhati, ubhinnaṁ rattidassanameva hoti. Tattha Pabhāvatiyā sarīrappabhāpi abbohārikā ahosi. Bodhisatto sirigabbhato rattiṁyeva nikkhamati.

So katipāhaccayena Pabhāvatiṁ divā daṭṭhukāmo mātuyā ārocesi. Sā "mā te tāta rucci, yāva ekaṁ puttaṁ labhasi, tāva āgamehī"ti paṭikkhipi. So punappunaṁ yāciyeva. Atha naṁ sā āha "tena hi hatthisālaṁ gantvā hatthimeṇḍavesena tiṭṭha, ahaṁ taṁ tattha ānessāmi, atha naṁ akkhīni pūretvā olokeyyāsi, mā ca attānaṁ jānāpehī"ti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā hatthisālaṁ agamāsi. Athassa mātā hatthisālaṁ alaṅkārāpetvā[1] Pabhāvatiṁ "ehi sāmikassa hatthino passāmā"ti tattha netvā "ayaṁ hatthī asuko nāma, ayaṁ hatthī asuko nāmā"ti tassā dassesi. Tattha taṁ rājā mātu pacchato gacchantiṁ disvā hatthigopakavesena hatthichakaṇapiṇḍena piṭṭhiyaṁ pahari. Sā kuddhā "rañño kathetvā te hatthaṁ chindāpessāmī"ti vatvā deviṁ ujjhāpesi. Rājamātā "mā amma kujjhī"ti suṇisaṁ saññāpetvā piṭṭhiṁ parimajji. Punapi rājā taṁ daṭṭhukāmo hutvā assasālāya assagopakavesena taṁ disvā tatheva assachakaṇapiṇḍena pahari. Tadāpi taṁ kuddhaṁ sassu saññāpesi.

Punekadivase Pabhāvatī mahāsattaṁ passitukāmā hutvā sassuyā ārocetvā "alaṁ mā te ruccī"ti paṭikkhittāpi punappunaṁ yāci. Atha naṁ sā āha "tena hi sve mama putto nagaraṁ padakkhiṇaṁ karissati, tvaṁ sīhapañjaraṁ vivaritvā taṁ passeyyāsī"ti. Evañca pana vatvā punadivase nagaraṁ alaṅkārāpetvā Jayampatikumāraṁ rājavesaṁ gāhāpetvā hatthipiṭṭhe nisīdāpetvā bodhisattaṁ pacchimāsane nisīdāpetvā nagaraṁ padakkhiṇaṁ kārāpesi. Sā Pabhāvatiṁ ādāya sīhapañjare ṭhatvā "passa tava sāmikassa sirisobhaggan"ti āha. Sā "anucchaviko me sāmiko laddho"ti attamanā ahosi. Taṁ divasaṁ pana mahāsatto hatthimeṇḍavesena Jayampatissa pacchimāsane nisīditvā yathādhippāyena Pabhāvatiṁ olokento hatthavikārādivasena cittaruciyā keḷiṁ dassesi. Hatthimhi atikkante rājamātā Pabhāvatiṁ pucchi "diṭṭho te amma sāmiko"ti. Āma ayye, pacchimāsane panassa nisinno hatthimeṇḍo ativiya dubbinīto, mayhaṁ hatthavikārādīni dassesi, kasmā

---

1. Hatthimaṅgalaṁ kāretvā (I, Ka)

evarūpaṁ alakkhikaṁ rañño pacchimāsane nisīdāpesuṁ, nīharāpehi nanti. Amma rañño pacchimāsane rakkhā nāma icchitabbāti.

Sā cintesi "ayaṁ hatthimeṇḍo ativiya nibbhayo, rājānaṁ 'rājā'tipi na maññati, kiṁ nu kho esova Kusarājā, addhā hi eso ativiya virūpo eva bhavissati, teneva maṁ na dassentī"ti. Sā Khujjaṁ kaṇṇamūle āha "amma gaccha tāva jānāhi, kiṁ purimāsane nisinnako rājā, udāhu pacchimāsane"ti. Kathaṁ panāhaṁ jānissāmīti. Sace hi so rājā bhavissati, paṭhamataraṁ hatthipiṭṭhito otarissati, imāya saññāya jānāhīti. Sā gantvā ekamante ṭhitā paṭhamaṁ mahāsattaṁ otarantaṁ addasa, pacchā Jayampatikumāraṁ. Mahāsattopi ito cito ca olokento Khujjaṁ disvā "iminā nāma kāraṇena esā āgatā bhavissatī"ti ñatvā taṁ pakkosāpetvā "imaṁ antaraṁ Pabhāvatiyā mā kathehī"ti daḷhaṁ vatvā uyyojesi. Sā gantvā "purimāsane nisinno paṭhamaṁ otarī"ti āha. Pabhāvatī tassā vacanaṁ saddahi.

Mahāsattopi puna daṭṭhukāmo hutvā mātaraṁ yāci. Sā paṭikkhipituṁ asakkontī "tena hi aññātakavesena uyyānaṁ gacchāhī"ti āha. So uyyānaṁ gantvā pokkharaṇiyaṁ galappamāṇaṁ udakaṁ pavisitvā paduminipattena sīsaṁ chādetvā pupphitapadumena mukhaṁ āvaritvā aṭṭhāsi. Mātāpissa Pabhāvatiṁ uyyānaṁ netvā sāyanhasamaye "ime rukkhe passa, sakuṇe passa, mige passā"ti palobhayamānā pokkharaṇītīraṁ pāyāsi. Sā pañcavidhapadumasañchannaṁ pokkharaṇiṁ disvā nhāyitukāmā paricārikāhi saddhiṁ pokkharaṇiṁ otaritvā kīḷantī taṁ padumaṁ disvā vicinitukāmā hatthaṁ pasāresi. Atha naṁ rājā paduminipattaṁ apanetvā "ahaṁ Kusarājā"ti vatvā hatthe gaṇhi. Sā tassa mukhaṁ disvā "yakkho maṁ gaṇhī"ti viravitvā tattheva visaññitaṁ pattā. Athassā rājā hatthaṁ muñci. Sā saññaṁ paṭilabhitvā "Kusarājā kira maṁ hatthe gaṇhi, imināvāhaṁ hatthisālāya hatthichakaṇapiṇḍena, assasālāya assachakaṇapiṇḍena pahaṭā, ayameva maṁ hatthissa pacchimāsane nisīditvā uppaṇḍesi, kiṁ me evarūpena dummukhena patinā, imaṁ jahitvā ahaṁ jīvantī aññaṁ patiṁ labhissāmī"ti cintetvā attanā saddhiṁ āgate amacce pakkosāpetvā "mama yānavāhanaṁ sajjaṁ karotha, ajjeva gamissāmī"ti

āha. Te rañño ārocesuṁ. Rājā cintesi "sace gantuṁ na labhissati, hadayamassā phalissati, gacchatu puna taṁ attano balena ānessāmī"ti cintetvā athassā gamanaṁ anujāni. Sā pitunagarameva agamāsi.

Mahāsattopi uyyānato nagaraṁ pavisitvā alaṅkatapāsādaṁ abhiruhi. Bodhisattañhi sā pubbapatthanāvasena na icchi, sopi pubbakammavaseneva virūpo ahosi. Atīte kira Bārāṇasiyaṁ dvāragāme uparimavīthiyā ca heṭṭhimavīthiyā ca dve kulāni vasiṁsu. Ekassa kulassa dve puttā ahesuṁ. Ekassa ekāva dhītā ahosi. Dvīsu puttesu bodhisatto kaniṭṭho. Taṁ kumārikaṁ jeṭṭhakassa adaṁsu. Kaniṭṭho adārabharaṇo[1] bhātu santikeyeva vasi. Athekadivasaṁ tasmiṁ ghare atirasakapūve paciṁsu. Bodhisatto araññaṁ gato hoti. Tassa pūvaṁ ṭhapetvā avasese bhājetvā khādiṁsu. Tasmiṁ khaṇe Paccekabuddho bhikkhāya gharadvāraṁ agamāsi. Bodhisattassa bhātujāyā "cūḷapatino aññaṁ pūvaṁ pacissāmī"ti taṁ gahetvā Paccekabuddhassa adāsi. Sopi taṁ khaṇaññeva araññato āgacchi. Atha naṁ sā āha "sāmi cittaṁ pasādehi, tava koṭṭhāso Paccekabuddhassa dinno"ti. So "tava koṭṭhāsaṁ khāditvā mama koṭṭhāsaṁ desi, ahaṁ kiṁ khādissāmī"ti kuddho Paccekabuddhaṁ anugantvā pattato pūvaṁ gaṇhi. Sā mātu gharaṁ gantvā navavilīnaṁ campakapupphavaṇṇaṁ sappiṁ āharitvā Paccekabuddhassa pattaṁ pūresi, taṁ obhāsaṁ muñci. Sā taṁ disvā patthanaṁ paṭṭhapesi "bhante iminā dānabalena nibbattanibbattaṭṭhāne me sarīraṁ obhāsajātaṁ hotu, uttamarūpadharā ca bhaveyyaṁ, iminā ca me asappurisena saddhiṁ ekaṭṭhāne vāso mā ahosī"ti. Iti sā imissā pubbapatthanāya vasena taṁ na icchi. Bodhisattopi taṁ pūvaṁ tasmiṁ sappipatte osīdāpetvā patthanaṁ paṭṭhapesi "bhante imaṁ yojanasate vasantimpi ānetvā mama pādaparicārikaṁ kātuṁ samattho bhaveyyan"ti. Tattha yaṁ so kuddho gantvā pūvaṁ gaṇhi, tassa pubbakammassa vasena virūpo ahosi, pubbapatthanāya sā ca taṁ na icchīti.

So Pabhāvatiyā gatāya sokappatto ahosi, nānākārehi paricārayamānāpi naṁ sesitthiyo olokāpetumpi

---

1. Ādārāharaṇe (I), dārakabhāvena (Ka)

nāsakkhiṁsu, Pabhāvatirahitamassa sakalampi nivesanaṁ tucchaṁ viya khāyi. So "idāni Sāgalanagaraṁ pattā bhavissatī"ti paccūsasamaye mātu santikaṁ gantvā "amma ahaṁ Pabhāvatiṁ ānessāmi, tumhe rajjaṁ anusāsathā"ti vadanto paṭhamaṁ gāthamāha—

1. "Idaṁ te raṭṭhaṁ sadhanaṁ sayoggaṁ,
Sakāyuraṁ sabbakāmūpapannaṁ.
Idaṁ te rajjaṁ anusāsa amma,
Gacchāmahaṁ yattha piyā Pabhāvatī"ti.

Tattha **sayoggan**ti hatthiyoggādisahitaṁ. **Sakāyuran**ti sapañcarājakakudhabhaṇḍaṁ. **Anusāsa ammā**ti so kira purisassa rajjaṁ datvā puna gaṇhanaṁ nāma na yuttanti pitu vā bhātu vā aniyyādetvā mātu niyyādento evamāha.

Sā tassa kathaṁ sutvā "tena hi tāta appamatto bhaveyyāsi, mātugāmo nāma aparisuddhahadayo"ti[1] vatvā nānaggarasabhojanassa suvaṇṇakaroṭiṁ pūretvā "idaṁ antarāmagge bhuñjeyyāsī"ti vatvā uyyojesi. So taṁ ādāya mātaraṁ vanditvā tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā "jīvanto puna tumhe passissāmī"ti vatvā sirigabbhaṁ pavisitvā pañcāvudhaṁ sannayhitvā bhattakaroṭiyā saddhiṁ kahāpaṇasahassaṁ pasibbake katvā kokanudañca vīṇaṁ ādāya nagarā nikkhamitvā maggaṁ paṭipajjitvā mahabbalo mahāthāmo yāva majjhanhikā paṇṇāsa yojanāni gantvā bhattaṁ bhuñjitvā sesadivasabhāgena puna paṇṇāsa yojanāni gantvā ekāheneva yojanasatikaṁ maggaṁ khepetvā sāyanhasamaye nhatvā[2] Sāgalanagaraṁ pāvisi. Tasmiṁ paviṭṭhamatteyeva tassa tejena Pabhāvatī sayanapiṭṭhe saṇṭhātuṁ asakkontī otaritvā bhūmiyaṁ nipajji. Bodhisattaṁ kilantindriyaṁ vīthiyā gacchantaṁ aññatarā itthī disvā pakkosāpetvā nisīdāpetvā pāde dhovāpetvā sayanaṁ dāpesi. So kilantakāyo[3] nipajjitvā niddaṁ okkami.

Atha sā tasmiṁ niddamupagate bhattaṁ sampādetvā taṁ pabodhetvā bhattaṁ bhojesi. So tuṭṭho tassā saddhiṁ bhattakaroṭiyā

---

1. Asuddhāsayoti (I) 2. Patvā (Ka) 3. Kilantatāya (Ka)

kahāpaṇasahassaṁ adāsi. So pañcāvudhaṁ tattheva ṭhapetvā "gantabbaṭṭhānaṁ me atthī"ti vatvā vīṇaṁ ādāya hatthisālaṁ gantvā "ajja me idha vasituṁ detha, gandhabbaṁ vo karissāmī"ti vatvā hatthigopakehi anuññāto ekamante nipajjitvā thokaṁ niddāyitvā paṭippassaddhadaratho uṭṭhāya vīṇaṁ muñcitvā "Sāgalanagaravāsino imaṁ saddaṁ suṇantū"ti vīṇaṁ vādento gāyi. Pabhāvatī bhūmiyaṁ nipannā taṁ saddaṁ sutvāva "ayaṁ na aññassa vīṇāsaddo, nissaṁsayaṁ Kusarājā mamatthāya āgato"ti aññāsi. Maddarājāpi taṁ saddaṁ sutvā "ativiya madhuraṁ vādeti, sve etaṁ pakkosāpetvā mama gandhabbaṁ kāressāmī"ti cintesi.

Bodhisatto "na sakkā idha vasamānena Pabhāvatī daṭṭhuṁ, aṭṭhānametan"ti pātova nikkhamitvā sāyaṁ bhuttageheyeva pātarāsaṁ bhuñjitvā vīṇaṁ ṭhapetvā rājakumbhakārassa santikaṁ gantvā tassa antevāsikabhāvaṁ upagantvā ekadivaseneva gharaṁ mattikāya pūretvā "bhājanāni karomi ācariyā"ti vatvā "āma karohī"ti vutte ekaṁ mattikāpiṇḍaṁ cakke ṭhapetvā cakkaṁ āviñchi, sakiṁ āviddhameva yāva majjhanhikātikkamā bhamiyeva. So nānāvaṇṇāni khuddakamahantāni bhājanāni katvā Pabhāvatiyā atthāya bhājanaṁ karonto nānārūpāni samuṭṭhāpesi. Bodhisattānañhi adhippāyo nāma samijjhati, "tāni rūpāni Pabhāvatīyeva passatū"ti adhiṭṭhāsi. So sabbabhājanāni sukkhāpetvā pacitvā gehaṁ pūresi. Kumbhakāro nānābhājanāni gahetvā rājakulaṁ agamāsi. Rājā disvā "kenimāni katānī"ti pucchi. Mayā devāti. Ahaṁ tayā katāni[1] jānāmi, kathehi, kena katānīti. Antevāsikena me devāti. "Na te so antevāsī, ācariyo te so, tvaṁ tassa santike sippaṁ sikkha, ito paṭṭhāya ca so mama dhītānaṁ bhājanāni karotu, imañcassa sahassaṁ dehī"ti sahassaṁ dāpetvā "nānāvaṇṇāni imāni khuddakabhājanāni mama dhītānaṁ dehī"ti āha.

So tāni tāsaṁ santikaṁ netvā "imāni vo kīḷanatthāya khuddakabhājanānī"ti āha. Tā sabbā āgamiṁsu. Kumbhakāro mahāsattena Pabhāvatiyā atthāya katabhājanameva tassā adāsi. Sā ca bhājanaṁ

1. Te akatāni (Ka)

gahetvā tattha attano ca mahāsattassa ca Khujjāya ca rūpaṁ passitvā "idaṁ na aññena kataṁ, Kusarājeneva katan"ti ñatvā kujjhitvā bhūmiyaṁ khipitvā "iminā mayhaṁ attho natthi, icchantānaṁ dehī"ti āha. Athassā bhaginiyo kuddhabhāvaṁ ñatvā "khuddakabhājanaṁ Kusaraññā katanti maññasi, idaṁ tena na kataṁ, kumbhakāreneva kataṁ, gaṇhāhi nan"ti avahasiṁsu. Sā tena katabhāvaṁ tassa ca āgatabhāvaṁ tāsaṁ na kathesi. Kumbhakāro sahassaṁ bodhisattassa datvā "tāta rājā te tuṭṭho, ito kira paṭṭhāya rājadhītānaṁ bhājanāni kareyyāsi, ahaṁ tāsaṁ harissāmī"ti āha[1].

So "idhāpi vasantena na sakkā Pabhāvatī daṭṭhun"ti taṁ sahassaṁ tasseva datvā rājupaṭṭhākassa naḷakārassa santikaṁ gantvā tassa antevāsiko hutvā Pabhāvatiyā atthāya tālavaṇṭaṁ[2] katvā tattheva setacchattañca āpānabhūmiñca vatthaṁ[3] gahetvā ṭhitaṁ Pabhāvatiñcāti nānārūpāni dassesi. Naḷakāro tañca aññañca tena katabhaṇḍakaṁ ādāya rājakulaṁ agamāsi. Rājā disvā "kenimāni katānī"ti pucchitvā purimanayeneva sahassaṁ datvā "imāni naḷakārabhaṇḍāni[4] mama dhītānaṁ dehī"ti āha. Sopi bodhisattena Pabhāvatiyā atthāya kataṁ tālavaṇṭaṁ tassāyeva adāsi. Tatrapi rūpāni añño jano na passati, Pabhāvatī pana disvā Kusaraññā katabhāvaṁ ñatvā "gaṇhitukāmā gaṇhantū"ti kuddhā bhūmiyaṁ khipi. Atha naṁ sesā avahasiṁsu. Naḷakāro sahassaṁ āharitvā bodhisattassa datvā taṁ pavattiṁ ārocesi.

So "idampi mayhaṁ avasanaṭṭhānan"ti sahassaṁ tasseva datvā rājamālākārassa santikaṁ gantvā antevāsikabhāvaṁ upagantvā nānāvidhaṁ mālāvikatiṁ ganthitvā Pabhāvatiyā atthāya nānārūpavicitraṁ ekaṁ cumbaṭakaṁ akāsi. Mālākāro taṁ sabbaṁ ādāya rājakulaṁ agamāsi. Rājā disvā "kenimāni ganthitānī"ti pucchi. Mayā devāti. Ahaṁ tayā ganthitāni[5] jānāmi, kathehi, kena ganthitānīti. Antevāsikena

---

1. Harissāmīti. So "tāta nāhaṁ tāsaṁ karissāmī"ti āha (Syā)
2. Tālapaṇṇaṁ (Syā, Ka)
3. Vatthuṁ (Ka)
4. Alaṅkārabhaṇḍāni (Sī, Syā)
5. Aganthitāni(Ka)

me devāti. “Na so antevāsī, ācariyo te so, tvaṁ tassa santike sippaṁ sikkha, ito paṭṭhāya ca so mama dhītānaṁ pupphāni ganthatu, imañcassa sahassaṁ dehī”ti sahassaṁ datvā “imāni pupphāni mama dhītānaṁ dehī”ti āha. Sopi bodhisattena Pabhāvatiyā atthāya kataṁ cumbaṭakaṁ tassāyeva adāsi. Sā tattha attano ca rañño ca rūpehi saddhiṁ nānārūpāni disvā tena katabhāvaṁ ñatvā kujjhitvā bhūmiyaṁ khipi. Sesā bhaginiyo taṁ tatheva avahasiṁsu. Mālākāropi sahassaṁ āharitvā bodhisattassa datvā taṁ pavattiṁ ārocesi.

So “idampi mayhaṁ avasanaṭṭhānan”ti sahassaṁ tasseva datvā rañño sūdassa santikaṁ gantvā antevāsikabhāvaṁ upagacchi. Athekadivasaṁ sūdo rañño bhojanavikatiṁ haranto attano atthāya pacituṁ bodhisattassa aṭṭhimaṁsaṁ adāsi. So taṁ tathā sampādesi, yathāssa gandho sakalanagaraṁ avatthari. Rājā taṁ ghāyitvā “kiṁ te mahānase aññampi maṁsaṁ pacasī”ti pucchi. Natthi deva, apica kho pana me antevāsikassa aṭṭhimaṁsaṁ pacanatthāya dinnaṁ, tasseva so gandho bhavissatīti. Rājā āharāpetvā tato thokaṁ jivhagge ṭhapesi, tāvadeva satta rasaharaṇisahassāni khobhentaṁ phari. Rājā rasataṇhāya bajjhitvā sahassaṁ datvā “ito paṭṭhāya tava antevāsinā mama ca dhītānañca me bhattaṁ pacāpetvā tvaṁ mayhaṁ āhara, so me dhītānaṁ haratū”ti āha. Sūdo gantvā tassa ārocesi. So taṁ sutvā “idāni me manoratho matthakaṁ patto, idāni panāhaṁ Pabhāvatiṁ daṭṭhuṁ labhissāmī”ti tuṭṭho taṁ sahassaṁ tasseva datvā punadivase bhattaṁ sampādetvā rañño bhattabhājanāni pesetvā rājadhītānaṁ bhattakājaṁ sayaṁ gahetvā Pabhāvatiyā vasanapāsādaṁ abhiruhi. Sā taṁ bhattakājaṁ ādāya pāsādaṁ abhiruhantaṁ disvā cintesi “ayaṁ attano ananucchavikaṁ dāsakammakarehi kattabbaṁ karoti. Sace panāhaṁ katipāhaṁ tuṇhī bhavissāmi, ‘idāni maṁ esā rocatī’ti saññī hutvā katthaci agantvā maṁ olokento idheva vasissati, idāneva taṁ akkositvā paribhāsitvā muhuttampi idha vasituṁ adatvā palāpessāmī”ti. Sā dvāraṁ aḍḍhavivaṭaṁ katvā ekaṁ hatthaṁ kavāṭe laggetvā ekena hatthena aggaḷaṁ uppīḷetvā dutiyaṁ gāthamāha—

2. “Anujjubhūtena haraṁ mahantaṁ,
Divā ca ratto ca nisīthakāle.
Paṭigaccha tvaṁ khippaṁ Kusāvatiṁ Kusa,
Nicchāmi dubbaṇṇamahaṁ vasantan”ti.

Tassattho—mahārāja tvaṁ bhattakārako hutvā ujukena cittena yopi te sīsaṁ bhindeyya, tassapetaṁ kammaṁ na karosi, anujubhūtena pana cittena mamatthāya etaṁ mahantaṁ kājaṁ haranto divā ca ratto ca nisīthakāle ca mahantaṁ dukkhaṁ anubhavissasi, kiṁ te tena anubhūtena dukkhena, tvaṁ attano nagaraṁ kusāvatimeva paṭigaccha, aññaṁ attanā sadisiṁ atirasakapūvasaṇṭhānamukhiṁ yakkhiniṁ aggamahesiṁ katvā rajjaṁ kārehīti. **Nicchāmi dubbaṇṇamahaṁ vasantan**ti ahaṁ pana taṁ dubbaṇṇaṁ dussaṇṭhitaṁ idha vasantaṁ na icchāmīti.

So “Pabhāvatiyā me santikā kathā laddhā”ti tuṭṭhacitto tisso gāthā abhāsi—

3. “Nāhaṁ gamissāmi ito Kusāvatiṁ,
Pabhāvatī vaṇṇapalobhito tava.
Ramāmi maddassa niketaramme,
Hitvāna raṭṭhaṁ tava dassane rato.

4. Pabhāvatī vaṇṇapalobhito tava,
Sammūḷharūpo vicarāmi mediniṁ.
Disaṁ na jānāmi kutomhi āgato,
Taya’mhi matto migamandalocane.

5. Suvaṇṇacīravasane, jātarūpasumekhale.
Sussoṇi tava kāmā hi, nāhaṁ rajjena matthiko”ti.

Tattha **ramāmī**ti abhiramāmi na ukkaṇṭhāmi. **Sammūḷharūpo**ti kilesasammūḷho hutvā. **Taya’mhi matto**ti tayi mattomhi, tayā vā mattomhi. **Suvaṇṇacīravasane**ti suvaṇṇakhacitavatthavasane. **Nāhaṁ rajjena matthiko**ti na ahaṁ rajjena atthiko.

Evaṁ vutte sā cintesi "ahaṁ etaṁ 'vippaṭisārī bhavissatī'ti paribhāsāmi, ayaṁ pana rajjitvāva[1] katheti, sace kho pana maṁ 'ahaṁ Kusarājā'ti vatvā hatthe gaṇheyya, ko taṁ nivāreyya, koci no imaṁ kathaṁ suṇeyyā"ti dvāraṁ thaketvā sūciṁ datvā anto aṭṭhāsi. Sopi bhattakājaṁ āharitvā bhattaṁ vaḍḍhetvā rājadhītaro bhojesi. Pabhāvatī "gaccha Kusarājena pakkabhattaṁ āharā"ti Khujjaṁ pesesi. Sā āharitvā "bhuñjāhī"ti āha. Nāhaṁ tena pakkabhattaṁ bhuñjāmi, tvaṁ bhuñjitvā attano laddhanivāpaṁ gahetvā bhattaṁ pacitvā āhara, Kusarañño āgatabhāvañca mā kassaci ārocesīti. Khujjā tato paṭṭhāya tassā koṭṭhāsaṁ āharitvā sayaṁ bhuñjati, attano koṭṭhāsaṁ tassā upaneti. Kusarājāpi tato paṭṭhāya taṁ passituṁ alabhanto cintesi "atthi nu kho Pabhāvatiyā mayi sineho; udāhu natthi, vīmaṁsissāmi nan"ti. So pana rājadhītaro bhojetvā bhattakājaṁ ādāya nikkhanto tassā gabbhadvāre pāsādatalaṁ pādena paharitvā bhājanāni ghaṭṭetvā nitthunitvā visaññī hutvā viya avakujjo pati. Sā tassa nitthunitasaddena dvāraṁ vivaritvā taṁ bhattakājena otthataṁ disvā cintesi "ayaṁ sakalajambudīpe aggarājā maṁ nissāya rattindivaṁ dukkhaṁ anubhoti, sukhumālatāya bhattakājena avatthato patati, jīvati nu kho, no vā"ti. Sā gabbhato nikkhamitvā tassa nāsavātaṁ upadhāretuṁ gīvaṁ pasāretvā mukhaṁ olokesi. So mukhapūraṁ kheḷaṁ gahetvā tassā sarīre pātesi. Sā taṁ paribhāsitvā gabbhaṁ pavisitvā dvāraṁ aḍḍhavivaṭaṁ thaketvā ṭhitā gāthamāha—

6. "Abbhūti tassa bho hoti, yo anicchantamicchati.
Akāmaṁ rāja kāmesi, akantaṁ kantumicchasī"ti[2].

Tattha **abbhūtī**ti[3] abhūti, avuḍḍhīti attho.

So pana paṭibaddhacittatāya akkosiyamānopi paribhāsiyamānopi vippaṭisāraṁ anuppādetvāva anantaraṁ gāthamāha—

7. "Akāmaṁ vā sakāmaṁ vā, yo naro labhate piyaṁ.
Lābhamettha pasaṁsāma, alābho tattha pāpako"ti.

---

1. Bajjhitvāva (Sī, Syā) 2. Akanto kantamicchasīti (Sī, Syā, I) 3. Abbhūti (Sī, I)

Sāpi tasmiṁ evaṁ kathentepi anosakkitvā thaddhataravacanaṁ vatvā palāpetukāmā itaraṁ gāthamāha—

8. "Pāsāṇasāraṁ khaṇasi, kaṇikārassa dārunā.
Vātaṁ jālena bādhesi, yo anicchantamicchasī"ti.

Tattha **kaṇikārassa dārunā**ti kaṇikārakaṭṭhena. **Bādhesī**ti bandhasīti.

Taṁ sutvā rājā tisso gāthāyo abhāsi—

9. "Pāsāṇo nūna te hadaye, ohito mudulakkhaṇe.
Yo te sātaṁ na vindāmi, tirojanapadāgato.

10. Yadā maṁ bhakuṭiṁ katvā, rājaputtī udikkhati.
Āḷāriko tadā homi, rañño maddassantepure[1].

11. Yadā umhayamānā maṁ, rājaputtī udikkhati.
Nā'ḷāriko tadā homi, rājā homi tadā kuso"ti.

Tattha **mudulakkhaṇe**ti mudunā itthilakkhaṇena samannāgate. **Yo**ti yo ahaṁ tiroraṭṭhā āgato tava santike vasanto paṭisanthāramattampi sātaṁ na labhāmi, so evaṁ maññāmi, mayi sinehuppattinivāraṇāya nūna tava hadaye pāsāṇo ṭhapito. **Bhakuṭiṁ**[1] **katvā**ti kodhavasena valivisamaṁ nalāṭaṁ katvā. **Āḷāriko**ti bhattakārako. Tasmiṁ khaṇe ahaṁ Maddarañño antepure bhattakārakadāso viya homīti vadati. **Umhayamānā**ti pahaṭṭhākāraṁ dassetvā hasamānā. **Rājā homī**ti tasmiṁ khaṇe ahaṁ Kusāvatīnagare rajjaṁ kārento rājā viya homi, kasmāsi evaṁ pharusā, ito paṭṭhāya mā evarūpaṁ kari bhaddeti.

Sā tassa vacanaṁ sutvā cintesi "ayaṁ ativiya allīyitvā katheti, musāvādaṁ katvā upāyena naṁ ito palāpessāmī"ti gāthamāha—

---

1. Maddassa thīpure (Sī, I)   2. Bhūkuṭiṁ (Sī, Syā, I)

12. "Sace hi vacanaṁ saccaṁ, nemittānaṁ bhavissati.
Neva me tvaṁ patī assa, kāmaṁ chindantu sattadhā"ti.

Tassattho—mahārāja mayā "ayaṁ Kusarājā mayhaṁ pati bhavissati, na bhavissatī"ti bahū nimittapāṭhakā pucchitā, te "kāmaṁ kira maṁ sattadhā chindantu, neva me tvaṁ pati bhavissasī"ti vadiṁsūti.

Taṁ sutvā rājā taṁ paṭibāhanto "bhadde mayāpi attano raṭṭhe nemittakā pucchitā, te 'aññatra Sīhassarakusarājato tava pati nāma añño natthī'ti byākariṁsu, ahampi attano ñāṇabalanimittena evameva kathesin"ti vatvā anantaraṁ gāthamāha—

13. "Sace hi vacanaṁ saccaṁ, aññesaṁ yadi vā mama.
Neva tuyhaṁ patī atthi, añño Sīhassarā kusā"ti.

Tassattho—yadi hi aññesaṁ nemittānaṁ vacanaṁ saccaṁ, yadi vā mama vacanaṁ saccaṁ, tava añño pati nāma natthīti.

Sā tassa vacanaṁ sutvā "na sakkā imaṁ lajjāpetuṁ vā palāpetuṁ vā[1], kiṁ me iminā"ti dvāraṁ pidhāya attānaṁ na dassesi. Sopi kājaṁ gahetvā otari, tato paṭṭhāya taṁ daṭṭhuṁ na labhati, bhattakārakakammaṁ karonto ativiya kilamati, bhuttapātarāso dārūni phāleti, bhājanāni dhovati, kājena udakaṁ āharati, sayanto ambaṇapiṭṭhe sayati, pāto vuṭṭhāya yāgu-ādīni pacati harati bhojeti, nandirāgaṁ nissāya atidukkhaṁ anubhoti. So ekadivasaṁ bhattagehadvārena gacchantiṁ Khujjaṁ disvā pakkosi. Sā Pabhāvatiyā bhayena tassa santikaṁ gantuṁ avisahantī turitaturitā viya gacchati. Atha naṁ vegena upagantvā "Khujje"ti āha.

Sā nivattitvā ṭhitā "ko eso"ti vatvā "tumhākaṁ saddaṁ na suṇāmī"ti āha. Atha naṁ "Khujje tvampi sāminīpi te ubhopi ativiya thaddhā, ettakaṁ kālaṁ tumhākaṁ santike vasanto ārogyasāsanamattampi na labhāmi, deyyadhammaṁ pana kiṁ dassatha, tiṭṭhatu tāvetaṁ, api me Pabhāvatiṁ mudukaṁ katvā dassetuṁ sakkhissasī"ti

---

1. Palāyatu vā mā vā (I, Ka)

āha. Sā "sādhū"ti sampaṭicchi. Atha naṁ "sace me taṁ dassetuṁ sakkhissasi, Khujjabhāvaṁ te ujukaṁ katvā gīveyyakaṁ dassāmī"ti palobhento pañca gāthāyo abhāsi—

14. "Nekkhaṁ gīvaṁ te kāressaṁ, patvā Khujje Kusāvatiṁ.
Sace maṁ nāganāsūrū, olokeyya Pabhāvatī.

15. Nekkhaṁ gīvaṁ te kāressaṁ, patvā Khujje Kusāvatiṁ.
Sace maṁ nāganāsūrū, ālapeyya Pabhāvatī.

16. Nekkhaṁ gīvaṁ te kāressaṁ, patvā Khujje Kusāvatiṁ.
Sace maṁ nāganāsūrū, umhāyeyya Pabhāvatī.

17. Nekkhaṁ gīvaṁ te kāressaṁ, patvā Khujje Kusāvatiṁ.
Sace maṁ nāganāsūrū, pamhāyeyya Pabhāvatī.

18. Nekkhaṁ gīvaṁ te kāressaṁ, patvā Khujje Kusāvatiṁ.
Sace maṁ nāganāsūrū, pāṇīhi upasamphuse"ti.

Tattha **nekkhaṁ gīvaṁ te**ti tava gīveyyaṁ[1] sabbasuvaṇṇamayameva kāressāmīti attho. "Nekkhaṁ gīvaṁ te karissāmī"tipi pāṭho, tava gīvāya nekkhamayaṁ piḷandhanaṁ piḷandhessāmīti attho. **Olokeyyā**ti sace tava vacanena maṁ Pabhāvatī olokeyya, sace maṁ tāya olokāpetuṁ sakkhissasīti attho. **"Ālapeyyā"**ti-ādīsupi eseva nayo. Ettha pana **umhāyeyyā**ti mandahasitavasena parihāseyya. **Pamhāyeyyā**ti mahāhasitavasena parihāseyya.

Sā tassa vacanaṁ sutvā "gacchatha tumhe deva, katipāhaccayena naṁ tumhākaṁ vase karissāmi, passatha me parakkaman"ti vatvā taṁ karaṇīyaṁ tīretvā Pabhāvatiyā santikaṁ gantvā tassā vasanagabbhaṁ sodhentī viya paharaṇayoggaṁ leḍḍukhaṇḍampi asesetvā antamaso pādukāpi nīharitvā sakalagabbhaṁ sammajjitvā gabbhadvāre ummāraṁ antaraṁ katvā uccāsanaṁ paññapetvā Pabhāvatiyā ekaṁ nīcapīṭhakaṁ attharitvā "ehi amma, sīse

1. Gīvaṁ (Sī, Syā, I)

te ūkā vicinissāmī"ti taṁ tattha pīṭhake nisīdāpetvā attano ūru-antare tassā sīsaṁ ṭhapetvā thokaṁ kaṇḍuyitvā[1] "aho imissā sīse bahū ūkā"ti sakasīsato ūkā gahetvā tassā hatthe ṭhapetvā "passa kittakā te sīse ūkā"ti piyakathaṁ kathetvā mahāsattassa guṇaṁ kathentī gāthamāha—

19. "Na hi nūnāyaṁ rājaputtī, kuse sātampi vindati.
Āḷārike bhate pose, vetanena anatthike"ti.

Tassattho—ekaṁsena ayaṁ rājaputtī pubbe Kusāvatīnagare Kusanarindassa santike mālāgandhavilepanavatthālaṅkāravasena appamattakampi sātaṁ na vindati na labhati, tambūlamattampi etena etissā dinnapubbaṁ na bhavissati. Kiṁ kāraṇā? Itthiyo nāma ekadivasampi aṅkaṁ avattharitvā nipannasāmikamhi hadayaṁ bhindituṁ na sakkonti, ayaṁ pana āḷārike bhate pose āḷārikattañca bhatakattañca upagate etasmiṁ purise mūlenapi anatthike kevalaṁ taṁyeva nissāya rajjaṁ pahāya āgantvā evaṁ dukkhaṁ anubhavante paṭisanthāramattampi na karoti, sacepi te amma tasmiṁ sineho natthi, sakalajambudīpe aggarājā maṁ[2] nissāya kilamatīti tassa kiñcideva dātuṁ arahasīti.

Sā taṁ sutvā Khujjāya kujjhi. Atha naṁ Khujjā gīvāyaṁ gahetvā antogabbhe khipitvā sayaṁ bahi hutvā dvāraṁ pidhāya āviñchanarajjumhi olambantī aṭṭhāsi. Pabhāvatī taṁ gahetuṁ asakkontī dvāramūle ṭhatvā akkosantī itaraṁ gāthamāha—

20. "Na hi nūnāyaṁ sā Khujjā, labhati jivhāya chedanaṁ.
Sunisitena Satthena, evaṁ dubbhāsitaṁ bhaṇan"ti.

Tattha **sunisitenā**ti suṭṭhu nisitena tikhiṇasatthena. **Evaṁ dubbhāsitan**ti evaṁ asotabbayuttakaṁ dubbhāsitaṁ bhaṇantī.

Atha Khujjā āviñchanarajjuṁ gahetvā ṭhitāva "nippaññe[3] dubbinīte tava rūpaṁ kiṁ karissati, kiṁ mayaṁ tava rūpaṁ khāditvā yāpessāmā"ti vatvā

1. Aṇḍaṁ vicinitvā (Sī, Syā) 2. Taṁ (Syā, Ka) 3. Nippuññe (Sī, Syā, I)

terasahi gāthāhi bodhisattassa guṇaṁ pakāsentī Khujjāgajjitaṁ nāma gajji—

21. "Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahāyasoti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

22. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahaddhanoti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

23. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahabbaloti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

24. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahāraṭṭhoti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

25. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mahārājāti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

26. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Sīhassaroti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

27. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Vaggussaroti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

28. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Bindussaroti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

29. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Mañjussaroti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

30. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Madhussaroti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

31. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Satasippoti katvāna, karassu rucire piyaṁ.

32. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Khattiyotipi katvāna, karassu rucire piyaṁ.

33. Mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvati.
Kusarājāti katvāna, karassu rucire piyan"ti.

Tattha **mā naṁ rūpena pāmesi, ārohena Pabhāvatī**ti are Pabhāvati mā tvaṁ etaṁ Kusanarindaṁ attano rūpena ārohapariṇāhena pamini, evaṁ pamāṇaṁ gaṇhi. **Mahāyaso**ti mahānubhāvo soti evaṁ hadaye katvāna **rucire** piyadassane karassu tassa piyaṁ. Ānubhāvoyeva hissa rūpanti vadati[1]. Esa nayo sabbattha. Api ca **mahāyaso**ti mahāparivāro. **Mahaddhano**ti mahābhogo. **Mahabbalo**ti mahāthāmo. **Mahāraṭṭho**ti vipularaṭṭho. **Mahārājā**ti sakalajambudīpe aggarājā. **Sīhassaro**ti sīhasaddasamānasaddo. **Vaggussaro**ti līlāyuttassaro. **Bindussaro**ti sampiṇḍitaghanassaro. **Mañjussaro**ti sundarassaro. **Madhussaro**ti madhurayuttassaro[2]. **Satasippo**ti paresaṁ santike asikkhitvā attano baleneva nipphanna-anekasatasippo. **Khattiyo**ti Okkākapaveṇiyaṁ jāto asambhinnakhattiyo. **Kusarājā**ti Sakkadattiyakusatiṇasamānanāmo rājā. Evarūpo hi añño rājā nāma natthīti jānitvā etassa piyaṁ karohīti Khujjā ettakāhi gāthāhi tassa guṇaṁ kathesi.

Pabhāvatī tassā vacanaṁ sutvā "Khujje ativiya gajjasi, hatthena pāpuṇantī sasāmikabhāvaṁ te jānāpessāmī"ti Khujjaṁ tajjesi. Sāpi taṁ "ahaṁ taṁ rakkhamānā pituno te Kusarājassa āgatabhāvaṁ nārocesiṁ, hotu, ajja rañño ārocessāmī"ti mahantena saddena bhāyāpesi. Sāpi "kocideva suṇeyyā"ti khujjaṁ saññāpesi. Bodhisattopi taṁ passituṁ alabhanto satta māse dubbhojanena dukkhaseyyāya kilamanto cintesi "ko me etāya attho, satta māse vasanto etaṁ passitumpi na labhāmi, ativiya kakkhaḷā sāhasikā, gantvā mātāpitaro passissāmī"ti. Tasmiṁ khaṇe Sakko āvajjento tassa ukkaṇṭhitabhāvaṁ ñatvā "rājā satta māse Pabhāvatiṁ daṭṭhumpi na labhi, labhanākāramassa[3] karissāmī"ti Maddarañño dūte katvā

1. Rucireti piyadassane. Karassūti tassa piyaṁ karohīti vadati. (Sī, Syā, I)
2. Madhurassaroti mādhuriyayuttassaro (Sī), madhussaroti madhu viya yuttassaro(I, Ka)
3. Labhanakāraṇamassa (I)

sattannaṁ rājūnaṁ dūtaṁ pāhento "Pabhāvatī Kusarājaṁ chaḍḍetvā āgatā, āgacchantu Pabhāvatiṁ gaṇhantū"ti ekekassa visuṁ visuṁ sāsanaṁ pahiṇi. Te mahāparivārena gantvā nagaraṁ patvā aññamaññassa āgatakāraṇaṁ na jānanti. Te "tvaṁ kasmā āgato, tvaṁ kasmā āgatosī"ti pucchitvā tamatthaṁ ñatvā kujjhitvā "ekaṁ kira dhītaraṁ sattannaṁ dassati, passathassa anācāraṁ, uppaṇḍeti no, gaṇhatha nan"ti "sabbesampi amhākaṁ Pabhāvatiṁ detu yuddhaṁ vā"ti sāsanāni pahiṇitvā nagaraṁ parivārayiṁsu. Maddarājā sāsanaṁ sutvā bhītatasito amacce āmantetvā "kiṁ karomā"ti pucchi. Atha naṁ amaccā "deva sattapi rājāno Pabhāvatiṁ nissāya āgatā, sace na dassati, pākāraṁ bhinditvā nagaraṁ pavisitvā jīvitakkhayaṁ pāpetvā taṁ gaṇhissāmā'ti vadanti, pākāre abhinneyeva tesaṁ Pabhāvatiṁ pesessāmā"ti vatvā gāthamāhaṁ su—

34. "Ete nāgā upatthaddhā, sabbe tiṭṭhanti vammitā.
Purā maddanti pākāraṁ, ānente'taṁ Pabhāvatin"ti.

Tattha **upatthaddhā**ti atithaddhā dappitā. **Ānente'taṁ Pabhāvatin**ti ānentu etaṁ Pabhāvatinti sāsanāni pahiṇiṁsu. Tasmā yāva ete nāgā pākāraṁ na maddanti, tāva nesaṁ Pabhāvatiṁ pesehi mahārājāti.

Taṁ sutvā rājā "sacāhaṁ ekassa Pabhāvatiṁ pesessāmi, sesā yuddhaṁ karissanti, na sakkā ekassa dātuṁ, sakalajambudīpe aggarājānaṁ 'virūpo'ti chaḍḍetvā āgatā āgamanassa phalaṁ labhatu, vadhitvāna naṁ satta khaṇḍāni katvā sattannaṁ khattiyānaṁ pesessāmī"ti vadanto anantaraṁ gāthamāha—

35. "Satta bile[1] karitvāna, ahametaṁ Pabhāvatiṁ.
Khattiyānaṁ padassāmi, ye maṁ hantuṁ idhāgatā"ti.

Tassa sā kathā sakalanivesane pākaṭā ahosi. Paricārikā gantvā "rājā kira taṁ satta khaṇḍāni katvā sattannaṁ rājūnaṁ pesessatī"ti Pabhāvatiyā ārocesuṁ. Sā maraṇabhayabhītā āsanā vuṭṭhāya bhaginīhi parivutā mātu sirigabbhaṁ agamāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

1. Khaṇḍe (Sī, Syā, I)

36. “Avuṭṭhahi rājaputtī, sāmā koseyyavāsinī.
Assupuṇṇehi nettehi, dāsīgaṇapurakkhatā”ti.

Tattha **sāmā**ti suvaṇṇavaṇṇā. **Koseyyavāsinī**ti suvaṇṇakhacitakoseyyanivasanā.

Sā mātu santikaṁ gantvā mātaraṁ vanditvā paridevamānā āha—

37. “Taṁ nūna kakkūpanisevitaṁ mukhaṁ,
Ādāsadantātharupaccavekkhitaṁ.
Subhaṁ sunettaṁ virajaṁ anaṅgaṇaṁ,
Chuddhaṁ vane ṭhassati khattiyehi.

38. Te nūna me asite vellitagge,
Kese mudū candanasāralitte.
Samākule sīvathikāya majjhe,
Pādehi gijjhā parikaḍḍhissanti.

39. Tā nūna me tambanakhā sulomā,
Bāhā mudū candanasāralittā.
Chinnā vane ujjhitā khattiyehi,
Gayha dhaṅko gacchati yenakāmaṁ.

40. Te nūna tālūpanibhe alambe,
Nisevite kāsikacandanena.
Thanesu me lambissati siṅgālo,
Mātūva putto taruṇo tanūjo.

41. Taṁ nūna soṇiṁ puthulaṁ sukoṭṭitaṁ,
Nisevitaṁ kañcanamekhalāhi.
Chinnaṁ vane khattiyehī avatthaṁ,
Siṅgālasaṅghā parikaḍḍhissanti[1].

42. Soṇā dhaṅkā siṅgālā ca, ye caññe santi dāṭhino.
Ajarā nūna hessanti, bhakkhayitvā Pabhāvatiṁ.

---

1. Gayhā vako gacchati yenakāmaṁ (I), gayha dhaṅko gacchati yenakāmaṁ (Syā, Ka)

43. Sace maṁsāni hariṁsu, khattiyā dūragāmino.
Aṭṭhīni amma yācitvā, anupathe dahātha naṁ.

44. Khettāni amma kāretvā, kaṇikārettha ropaya.
Yadā te pupphitā assu, hemantānaṁ himaccaye.
Sareyyātha mamaṁ amma, evaṁvaṇṇā Pabhāvatī"ti.

Tattha **kakkūpanisevitan**ti sāsapakakkaloṇakakkamattikakakkatilakakkahaliddikakkamukhacuṇṇakehi imehi pañcahi kakkehi upanisevitaṁ. **Ādāsadantātharupaccavekkhitan**ti dantamayatharumhi ādāse paccavekkhitaṁ tattha oloketvā maṇḍitaṁ. **Subhan**ti subhamukhaṁ. **Virajan**ti vigatarajaṁ nimmalaṁ. **Anaṅgaṇan**ti gaṇḍapiḷakādidosarahitaṁ. **Chuddhan**ti amma evarūpaṁ mama mukhaṁ addhā idāni khattiyehi chaḍḍitaṁ **vane** araññe ṭhassatīti paridevati. **Asite**ti kāḷake. **Vellitagge**ti unnatagge[1]. **Sīvathikāyā**ti susānamhi. **Parikaḍḍhissantī**ti[2] evarūpe mama kese manussamaṁsakhādakā gijjhā pādehi paharitvā nūna parikaḍḍhissanti. **Gayha dhaṅko gacchati yenakāman**ti amma mama evarūpaṁ bāhaṁ nūna dhaṅko gahetvā luñcitvā khādanto yenakāmaṁ gacchissati.

Tālūpanibheti suvaṇṇatālaphalasadise. **Kāsikacandanenā**ti sukhumacandanena nisevite. **Thanesu me**ti amma mama susāne patitāya evarūpe thane disvā mukhena ḍaṁsitvā tesu me thanesu attano tanujo mātu taruṇaputto viya nūna siṅgālo lambissati. **Soṇin**ti kaṭiṁ. **Sukoṭṭitan**ti gohanukena paharitvā suvaḍḍhitaṁ. **Avatthan**ti chaḍḍitaṁ. **Bhakkhayitvā**ti amma ete ettakā nūna mama maṁsaṁ khāditvā ajarā bhavissanti.

Sace maṁsāni hariṁsūti[3] amma sace te khattiyā mayi paṭibaddhacittā mama maṁsāni hareyyuṁ, atha tumhe aṭṭhīni yācitvā **anupathe dahāthanaṁ,** jaṅghamaggamahāmaggānaṁ antare daheyyāthāti vadati. **Khettānī**ti amma mama jhāpitaṭṭhāne mālādivatthūni kāretvā ettha etesu khettesu kaṇikārarukkhe ropaya. **Himaccaye**ti himapātātikkame phagguṇamāse. **Sareyyāthā**ti tesaṁ pupphānaṁ suvaṇṇacaṅkoṭakaṁ pūretvā ūrūsu ṭhapetvā mama dhītā Pabhāvatī evaṁvaṇṇāti sareyyātha.

1. Natagge (I), vinata-agge (Ka)
2. Parikaḍḍhayantīti (Sī, Syā, I)
3. Hāresunti (Sī, Syā)

Iti sā maraṇabhayatajjitā mātu santike vilapi. Maddarājāpi “pharasuñca gaṇḍikañca[1] gahetvā coraghātako idheva āgacchatū”ti āṇāpesi. Tassa āgamanaṁ sakalarājagehe pākaṭaṁ ahosi. Athassa āgatabhāvaṁ sutvā Pabhāvatiyā mātā uṭṭhāyāsanā sokasamappitā rañño santikaṁ agamāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

45. “Tassā mātā udaṭṭhāsi, khattiyā devavaṇṇinī.
Disvā asiñca sūnañca, rañño maddassantepure”ti.

Tattha **udaṭṭhāsī**ti āsanā uṭṭhāya rañño santikaṁ gantvā aṭṭhāsi. **Disvā asiñca sūnañcā**ti antepuramhi alaṅkatamahātale rañño purato nikkhittaṁ pharasuñca gaṇḍikañca disvā vilapantī gāthamāha—

46. “Iminā nūna asinā, susaññaṁ tanumajjhimaṁ.
Dhītaraṁ madda[2] hantvāna, khattiyānaṁ padassasī”ti.

Tattha **asinā**ti pharasuṁ sandhāyāha. So hi imasmiṁ ṭhāne asi nāma jāto. **Susaññaṁ tanumajjhiman**ti suṭṭhu saññātaṁ tanumajjhimaṁ.

Atha naṁ rājā saññāpento āha “devi kiṁ kathesi, tava dhītā sakalajambudīpe aggarājānaṁ ‘virūpo’ti chaḍḍetvā gatamagge padavalañje avinaṭṭheyeva maccuṁ nalāṭenādāya āgatā, idāni attano rūpaṁ nissāya īdisaṁ phalaṁ labhatū”ti. Sā tassa vacanaṁ sutvā dhītu santikaṁ gantvā vilapantī āha—

47. “Na me akāsi vacanaṁ, atthakāmāya puttike.
Sā’jja lohitasañchannā, gacchasi yamasādhanaṁ.

48. Evamāpajjatī poso, pāpiyañca nigacchati.
Yo ve hitānaṁ vacanaṁ, na karoti[3] atthadassinaṁ.

49. Sace ca ajja dhāresi, kumāraṁ cārudassanaṁ.
Kusena jātaṁ khattiyaṁ, suvaṇṇamaṇimekhalaṁ.
Pūjitaṁ ñātisaṁghehi, na gacchasi yamakkhayaṁ.

1. Bhaṇḍikañca (Ka) 2. Mama (Sī, Syā), maddo (I) 3. Na karaṁ (Sī, Syā)

50. Yatthassu bherī nadati, kuñjaro ca nikūjati.
Khattiyānaṁ kule bhadde, kinnu sukhataraṁ tato.

51. Asso ca sisati dvāre, kumāro uparodati.
Khattiyānaṁ kule bhadde, kinnu sukhataraṁ tato.

52. Mayūrakoñcābhirude, kokilābhinikūjite.
Khattiyānaṁ kule bhadde, kinnu sukhataraṁ tato"ti.

Tattha **puttike**ti taṁ ālapati. Idaṁ vuttaṁ hoti—amma idha kiṁ karissasi, sāmikassa santikaṁ gaccha, mā rūpamadena majjīti evaṁ yācantiyāpi me vacanaṁ na akāsi, sā tvaṁ ajja lohitasañchannā gacchasi yamasādhanaṁ, maccurājassa bhavanaṁ gamissasīti. **Pāpiyañcā**ti ito pāpatarañca nigacchati. **Sace ca ajja**[1] **dhāresī**ti amma sace tvaṁ cittassa vasaṁ agantvā Kusanarindaṁ paṭicca laddhaṁ attano rūpena sadisaṁ cārudassanaṁ kumāraṁ ajja dhārayissasi. **Yamakkhayan**ti evaṁ sante yamanivesanaṁ na gaccheyyāsi. **Tato**ti yamhi khattiyakule ayaṁ vibhūti, tamhā nānābherisaddena ceva mattavāraṇakoñcanādena ca ninnāditā Kusāvatīrājakulā kinnu sukhataraṁ disvā idhāgatāsīti attho. **Sisatī**ti hasati[2]. **Kumāro**ti susikkhito gandhabbakumāro. **Uparodatī**ti nānātūriyāni gahetvā upahāraṁ karoti. **Kokilābhinikūjite**ti Kusarājakule sāyaṁ pāto pavattanaccagītavāditūpahāraṁ paṭippharantī[3] viya kokilehi abhinikūjite.

Iti sāpi ettakāhi gāthāhi tāya saddhiṁ sallapitvā "sace ajja Kusanarindo idha assa, ime satta rājāno palāpetvā mama dhītaraṁ dukkhā pamocetvā ādāya gaccheyyā"ti cintetvā gāthamāha—

53. "Kahaṁ nu kho sattumaddano,
Pararaṭṭhappamaddano.
Kuso soḷārapaññāṇo,
Yo no dukkhā pamocaye"ti.

Tattha **soḷārapaññāṇo**ti uḷārapañño.

1. Sace tvaṁ amma (Sī)
2. Hasisatīti hesati (Sī), hiṁsatīti hessati (I), hasisatīti hasati (Syā)
3. Paṭippharantīhi (Sī)

Tato Pabhāvatī "mama mātu Kusassa vaṇṇaṁ bhaṇantiyā mukhaṁ nappahoti, ācikkhissāmi tāvassā tassa idheva āḷārikakammaṁ katvā vasanabhāvan"ti cintetvā gāthamāha—

54. "Idheva so sattumaddano, pararaṭṭhappamaddano.
Kuso soḷārapaññāṇo, yo te sabbe vadhissatī"ti.

Athassā mātā "ayaṁ maraṇabhayabhītā vippalapatī"ti cintetvā gāthamāha—

55. "Ummattikā nu bhaṇasi, andhabālā pabhāsasi[1].
Kuso ce āgato assa, kiṁ na jānemu taṁ mayan"ti.

Tattha **andhabālā**ti[2] sammūḷhā aññāṇā hutvā. **Kiṁ na jānemū**ti kena kāraṇena taṁ na jāneyyāma. So hi antarāmagge ṭhitova amhākaṁ sāsanaṁ peseyya, samussitaddhajā caturaṅginīsenā paññāyetha, tvaṁ pana maraṇabhayena kathesīti.

Sā evaṁ vutte "na me mātā saddahati, tassa idhāgantvā satta māse vasanabhāvaṁ na jānāti, dassessāmi nan"ti cintetvā mātaraṁ hatthe gahetvā sīhapañjaraṁ vivaritvā hatthaṁ pasāretvā dassentī gāthamāha—

56. "Eso āḷāriko poso, kumārīpuramantare.
Daḷhaṁ katvāna saṁvelliṁ, kumbhiṁ dhovati oṇato"ti.

Tattha **kumārīpuramantare**ti vātapāne ṭhitā tava dhītānaṁ kumārīnaṁ vasanaṭṭhānantare naṁ olokehi. **Saṁvellin**ti kacchaṁ bandhitvā kumbhiṁ dhovati.

So kira tadā "ajja me manoratho matthakaṁ pāpuṇissati, addhā maraṇabhayatajjitā Pabhāvatī mama āgatabhāvaṁ kathessati, bhājanāni dhovitvā paṭisāmessāmī"ti udakaṁ āharitvā bhājanāni dhovituṁ ārabhi. Atha naṁ mātā paribhāsantī gāthamāha—

57. "Veṇī tvamasi caṇḍālī, adū'si kulagandhinī.
Kathaṁ maddakule jātā, dāsaṁ kayirāsi kāmukan"ti.

---

1. Ādu bālāva bhāsasi (Sī, Syā)
2. Bālāti (Sī, Syā, I)

Tattha **veṇī**ti tacchikā. **Adū'si kulagandhinī**ti udāhu tvaṁ kuladūsikā. **Kāmukan**ti kathaṁ nāma tvaṁ evarūpe kule jātā attano sāmikaṁ dāsaṁ kareyyāsīti.

Tato Pabhāvatī "mama mātā imassa maṁ nissāya evaṁ vasanabhāvaṁ na jānāti maññe"ti cintetvā itaraṁ gāthamāha—

58. "Namhi veṇī na caṇḍālī, na camhi kulagandhinī.
Okkākaputto bhaddante, tvaṁ nu dāsoti maññasī"ti.

Tattha **Okkākaputto**ti amma esa Okkākaputto, tvaṁ pana "dāso"ti maññasi, kasmā naṁ ahaṁ "dāso"ti kathessāmīti.

Idānissa yasaṁ vaṇṇentī āha—

59. "Yo brāhmaṇasahassāni, sadā bhojeti vīsatiṁ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṁ nu dāsoti maññasi.

60. Yassa nāgasahassāni, sadā yojenti vīsatiṁ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṁ nu dāsoti maññasi.

61. Yassa assasahassāni, sadā yojenti vīsatiṁ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṁ nu dāsoti maññasi.

62. Yassa rathasahassāni, sadā yojenti vīsatiṁ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṁ nu dāsoti maññasi.
(Yassa usabhasahassāni, sadā yojenti vīsatiṁ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṁ nu dāsoti maññasi)[1].

63. Yassa dhenusahassāni, sadā duhanti vīsatiṁ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṁ nu dāsoti maññasī"ti.

Evaṁ tāya pañcahi gāthāhi mahāsattassa yaso vaṇṇito. Athassā mātā "ayaṁ asambhitā[2] kathaṁ katheti, addhā evametan"ti saddahitvā rañño santikaṁ gantvā tamatthaṁ ārocesi. So vegena Pabhāvatiyā

1. ( ) ayaṁ gāthā Sī-I-potthakesuyeva dissati. 2. Achambhitā (Syā)

santikaṁ gantvā "saccaṁ kira amma Kusarājā idhāgato"ti. Āma tāta; ajjassa satta māsā atikkantā[1] tava dhītānaṁ āḷārikattaṁ karontassāti. So tassā asaddahanto Khujjaṁ pucchitvā yathābhūtaṁ sutvā dhītaraṁ garahanto gāthamāha—

64. "Taggha te dukkaṭaṁ bāle, yaṁ khattiyaṁ mahabbalaṁ.
Nāgaṁ maṇḍūkavaṇṇena, na taṁ akkhāsi'dhāgatan"ti.

Tattha **tagghā**ti ekaṁseneva.

So dhītaraṁ garahitvā vegena tassa santikaṁ gantvā katapaṭisanthāro añjaliṁ paggayha attano accayaṁ dassento gāthamāha—

65. "Aparādhaṁ mahārāja, tvaṁ no khama rathesabha.
Yaṁ taṁ aññātavesena, nāññāsimhā idhāgatan"ti.

Taṁ sutvā mahāsatto "sacāhaṁ pharusaṁ vakkhāmi, idhevassa hadayaṁ phalissati, assāsessāmi nan"ti cintetvā bhājanantare ṭhitova itaraṁ gāthamāha—

66. "Mādisassa na taṁ channaṁ, yohaṁ āḷāriko bhave.
Tvaññeva me pasīdassu, natthi te deva dukkaṭan"ti.

Rājā tassa santikā paṭisanthāraṁ labhitvā pāsādaṁ abhiruhitvā Pabhāvatiṁ pakkosāpetvā khamāpanatthāya pesetuṁ gāthamāha—

67. "Gaccha bāle khamāpehi, Kusarājaṁ mahabbalaṁ.
Khamāpito Kuso rājā, so te dassati jīvitan"ti.

Sā pitu vacanaṁ sutvā bhaginīhi ceva paricārikāhi ca parivutā tassa santikaṁ agamāsi. Sopi kammakāravesena ṭhitova tassā attano santikaṁ āgamanaṁ ñatvā "ajja Pabhāvatiyā mānaṁ bhinditvā pādamūle naṁ kalale nipajjāpessāmī"ti sabbaṁ attanā ābhataṁ udakaṁ chaḍḍetvā khalamaṇḍalamattaṁ ṭhānaṁ madditvā ekakalalaṁ akāsi. Sā tassa santikaṁ gantvā tassa pādesu[2] nipatitvā kalalapiṭṭhe nipannā taṁ khamāpesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

---

1. Sattamo māso (Ka)
2. Pādamūlesu (Syā)

68. “Pitussa vacanaṁ sutvā, devavaṇṇī Pabhāvatī.
Sirasā aggahī pāde, Kusarājaṁ mahabbalan”ti.

Tattha **sirasā**ti sirasā nipatitvā Kusarājānaṁ pāde aggahesīti.

Gahetvā ca pana naṁ khamāpentī tisso gāthāyo abhāsi—

69. “Yā’mā ratyo atikkantā, tā’mā deva tayā vinā.
Vande te sirasā pāde, mā me kujjha rathesabha.

70. Sabbaṁ te paṭijānāmi, mahārāja suṇohi me.
Na cāpi appiyaṁ tuyhaṁ, kareyyāmi ahaṁ puna.

71. Evaṁ ce yācamānāya, vacanaṁ me na kāhasi.
Idāni maṁ tāto hantvā, khattiyānaṁ padassatī”ti.

Tattha **ratyo**ti rattiyo. **Tā’mā**ti tā imā sabbāpi tayā vinā atikkantā. **Sabbaṁ**[1] **te paṭijānāmī**ti mahārāja ettakaṁ kālaṁ mayā tava appiyameva kataṁ, idaṁ te ahaṁ sabbaṁ[1] paṭijānāmi, aparampi suṇohi me, ito paṭṭhāyāhaṁ puna tuyhaṁ appiyaṁ na karissāmi. **Evaṁ ce**ti sace evaṁ yācamānāya mama tvaṁ vacanaṁ na karissasīti.

Taṁ sutvā rājā “sacāhaṁ’imaṁ tvañceva jānissasī’ti vakkhāmi, hadayamassā phalissati, assāsessāmi nan”ti cintetvā āha—

72. “Evaṁ te yācamānāya, kiṁ na kāhāmi te vaco.
Vikuddho tya’smi kalyāṇi, mā tvaṁ bhāyi Pabhāvati.

73. Sabbaṁ te paṭijānāmi, rājaputti suṇohi me.
Na cāpi appiyaṁ tuyhaṁ, kareyyāmi ahaṁ puna.

74. Tava kāmā hi sussoṇi, pahu dukkhaṁ titikkhisaṁ.
Bahuṁ maddakulaṁ hantvā, nayituṁ taṁ Pabhāvatī”ti.

Tattha **kiṁ na kāhāmī**ti kiṁ kāraṇā tava vacanaṁ na karissāmi. **Vikuddho tya’smī**ti vikuddho nikkopo te asmi. **Sabbaṁ**[1] **te**ti vikuddhabhāvañca idāni appiyakaraṇañca ubhayaṁ te idaṁ sabbameva[2] paṭijānāmi. **Tava kāmā**ti

---

1. Saccaṁ (Sī, Syā, I) 2. Saccameva (Sī, Syā, I)

tava kāmena taṁ icchamāno. **Titikkhisan**ti adhivāsemi. **Bahuṁ maddakulaṁ hantvā nayituṁ tan**ti bahumaddarājakulaṁ hanitvā balakkārena taṁ netuṁ samatthoti.

Atha so Sakkassa devarañño paricārikaṁ viya taṁ attano paricārikaṁ disvā khattiyamānaṁ uppādetvā "mayi kira dharamāneyeva mama bhariyaṁ aññe gahetvā gamissantī"ti sīho viya rājaṅgaṇe vijambhamāno "sakalanagaravāsino me āgatabhāvaṁ jānantū"ti vagganto nadanto seḷento apphoṭento "idāni te jīvaggāhaṁ gahessāmi, rathādayo me yojentū"ti anantaraṁ gāthamāha—

75. "Yojayantu rathe asse, nānācitte samāhite.
Atha dakkhatha me vegaṁ, vidhamantassa sattavo"ti.

Tattha **nānācitte**ti nānālaṅkāravicitte. **Samāhite**ti asse sandhāya vuttaṁ, susikkhite nibbisevaneti attho. **Atha dakkhatha me vegan**ti atha me parakkamaṁ passissathāti.

Sattūnaṁ gaṇhanaṁ nāma mayhaṁ bhāro, gaccha tvaṁ nhatvā alaṅkaritvā pāsādaṁ āruhāti taṁ uyyojesi. Maddarājāpissa parihārakaraṇatthaṁ amacce pahiṇi. Te tassa mahānasadvāreyeva sāṇiṁ parikkhipitvā kappake upaṭṭhapesuṁ. So katamassukammo sīsaṁnhāto sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito amaccādīhi parivuto "pāsādaṁ abhiruhissāmī"ti disā viloketvā apphoṭesi. Olokita-olokitaṭṭhānaṁ vikampi. So "idāni me parakkamaṁ passissathā"ti āha. Tamatthaṁ pakāsento Satthā anantaraṁ gāthamāha—

76. "Tañca tattha udikkhiṁsu, rañño maddassantepure.
Vijambhamānaṁ sīhaṁva, phoṭentaṁ diguṇaṁ bhujan"ti.

Tassattho—tañca tattha vijambhantaṁ apphoṭentaṁ rañño antepure vātapānāni vivaritvā itthiyo udikkhiṁsūti.

Athassa Maddarājā kata-āneñjakāraṇaṁ alaṅkatavaravāraṇaṁ pesesi. So samussitasetacchattaṁ hatthikkhandhaṁ āruyha "Pabhāvatiṁ ānethā"ti tampi pacchato nisīdāpetvā caturaṅginiyā senāya parivuto

pācīnadvārena nikkhamitvā parasenaṁ oloketvā "ahaṁ Kusarājā, jīvitatthikā urena[1] nipajjantū"ti tikkhattuṁ sīhanādaṁ naditvā sattumaddanaṁ akāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

77. "Hatthikkhandhañca āruyha, āropetvā Pabhāvatiṁ.
Saṅgāmaṁ otaritvāna, sīhanādaṁ nadī kuso.

78. Tassa taṁ nadato sutvā, sīhasse'vi'tare migā.
Khattiyā vipalāyiṁsu, Kusasaddabhayaṭṭitā.

79. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Aññamaññassa chindanti, Kusasaddabhayaṭṭitā.

80. Tasmiṁ saṅgāmasīsasmiṁ, passitvā haṭṭhamānaso.
Kusassa rañño devindo, adā verocanaṁ maṇiṁ.

81. So taṁ vijjhitvā saṅgāmaṁ, laddhā verocanaṁ maṇiṁ.
Hatthikkhandhagato rājā, pāvekkhi nagaraṁ puraṁ.

82. Jīvaggāhaṁ gahetvāna, bandhitvā satta khattiye.
Sasurassūpanāmesi, ime te deva sattavo.

83. Sabbeva te vasaṁ gatā, amittā vihatā tava.
Kāmaṁ karohi te tayā, muñca vā te hanassu vā"ti.

Tattha **vipalāyiṁsū**ti satiṁ paccupaṭṭhāpetuṁ asakkontā vipallatthacittā bhijjiṁsu. **Kusasaddabhayaṭṭitā**ti Kusarañño saddaṁ nissāya jātena bhayena upaddutā muḷhacittā. **Aññamaññassa chindantī**ti aññamaññaṁ chindanti maddanti. "Bhindiṁsū"tipi[2] pāṭho. **Tasmin**ti evaṁ bodhisattassa saddasavaneneva saṅgāme bhinne tasmiṁ saṅgāmasīse taṁ mahāsattassa parakkamaṁ passitvā tuṭṭhahadayo Sakko verocanaṁ nāma maṇikkhandhaṁ tassa adāsi. **Nagaraṁ puran**ti nagarasaṅkhātaṁ puraṁ. **Bandhitvā**ti tesaññeva uttari sāṭakena pacchābāhaṁ bandhitvā. **Kāmaṁ karohi te tayā**ti tvaṁ attano kāmaṁ icchiṁ ruciṁ karohi, ete hi tayā dāsā katāyevāti.

1. Udarena (I)
2. Chindiṁsūtipi (I)

Rājā āha—

84. “Tuyheva sattavo ete, na hi te mayha sattavo.
Tvaññeva no mahārāja, muñca vā te hanassu vā”ti.

Tattha **tvaññeva no**ti mahārāja tvaṁyeva amhākaṁ issaroti.

Evaṁ vutte mahāsatto “kiṁ imehi māritehi, mā tesaṁ āgamanaṁ niratthakaṁ hotu, Pabhāvatiyā kaniṭṭhā satta Maddarājadhītaro atthi, tā nesaṁ dāpessāmī”ti cintetvā gāthamāha—

85. “Imā te dhītaro satta, devakaññūpamā subhā.
Dadāhi nesaṁ ekekaṁ, hontu jāmātaro tavā”ti.

Atha naṁ rājā āha[1]—

86. “Amhākañceva tāsañca, tvaṁ no sabbesamissaro.
Tvaññeva no mahārāja, dehi nesaṁ yadicchasī”ti.

Tattha **tvaṁ no sabbesan**ti mahārāja Kusanarinda kiṁ vadesi, tvaññeva etesañca sattannaṁ rājūnaṁ mamañca imāsañca sabbesaṁ no issaro. **Yadicchasī**ti yadi icchasi, yassa vā yaṁ dātuṁ icchasi, tassa taṁ dehīti.

Evaṁ vutte so tā sabbāpi alaṅkārāpetvā ekekassa rañño ekekaṁ adāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā pañca gāthāyo abhāsi—

87. “Ekamekassa ekekaṁ, adā Sīhassaro kuso.
Khattiyānaṁ tadā tesaṁ, rañño Maddassa dhītaro.

88. Pīṇitā tena lābhena, tuṭṭhā Sīhassare kuse.
Sakaraṭṭhāni pāyiṁsu, khattiyā satta tāvade.

89. Pabhāvatiñca ādāya, maṇiṁ verocanaṁ subhaṁ.
Kusāvatiṁ Kuso rājā, agamāsi mahabbalo.

90. Tyassu ekarathe yantā, pavisantā Kusāvatiṁ.
Samānā vaṇṇarūpena, nāññamaññātirocisuṁ.

---

1. Taṁ sutvā maddarājā attano dhītaro dātuṁ icchanto gāthamāha (Sī, Syā)

91. Mātā puttena saṁgacchi, ubhayo ca Jayampatī.
Samaggā te tadā āsuṁ, phītaṁ dharaṇimāvasun"ti.

Tattha **pīṇitā**ti santappitā. **Pāyiṁsū**ti idāni appamattā bhaveyyāthāti Kusanarindena ovaditā agamaṁsu. **Agamāsī**ti katipāhaṁ vasitvā "amhākaṁ raṭṭhaṁ gamissāmā"ti sasuraṁ āpucchitvā gato. **Ekarathe yantā**ti dvepi ekarathaṁ abhiruyha gacchantā. **Samānā vaṇṇarūpenā**ti vaṇṇena ca rūpena ca samānā hutvā. **Nāññamaññātirocisun**ti eko ekaṁ nātikkami. Maṇiratanānubhāvena kira mahāsatto abhirūpo ahosi suvaṇṇavaṇṇo sobhaggappatto, (so kira pubbe Paccekabuddhassa piṇḍapātanissandena Buddhapaṭimākaraṇanissandena ca evaṁ tejavanto ahosi.)[1] **Saṁgacchī**ti athassa mātā mahāsattassa āgamanaṁ sutvā nagare bheriṁ carāpetvā mahāsattassa bahuṁ paṇṇākāraṁ ādāya paccuggamanaṁ katvā samāgacchi. Sopi mātarā saddhiṁ yeva nagaraṁ padakkhiṇaṁ katvā sattāhaṁ chaṇakīḷaṁ kīḷitvā alaṅkatapāsādatalaṁ abhiruhi. Tepi ubho Jayampatikā samaggā ahesuṁ, tato paṭṭhāya yāvajīvaṁ samaggā sammodamānā phītaṁ dharaṇiṁ ajjhāvasiṁsūti.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṁ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṁ, kaniṭṭho Ānando, Khujjā Khujjuttarā, Pabhāvatī Rāhulamātā, parisā Buddhaparisā, Kusarājā pana ahameva ahosinti.

Kusarājajātakavaṇṇanā paṭhamā.

---

2. Soṇanandajātakavaṇṇanā (532)

Devatā nu'si gandhabboti idaṁ Satthā Jetavane viharanto mātuposakabhikkhuṁ ārabbha kathesi. Vatthu **Sāmajātake**[2] vatthusadisaṁ. Tadā pana Satthā "mā bhikkhave imaṁ bhikkhuṁ ujjhāyittha, porāṇakapaṇḍitā sakalajambudīpe rajjaṁ labhamānāpi taṁ aggahetvā mātāpitaro posiṁsuyevā"ti vatvā atītaṁ āhari.

---

1. ( ) Etthantare pāṭho Sī-Syā-I-potthakesu natthi.
2. Khu 6. 174 piṭṭhe.

Atīte bārāṇasī Brahmavaḍḍhanaṁ nāma nagaraṁ ahosi. Tattha Manojo nāma rājā rajjaṁ kāresi. Tattha aññataro asītikoṭivibhavo brāhmaṇamahāsālo aputtako ahosi. Tassa brāhmaṇī teneva "bhoti puttaṁ patthehī"ti vuttā patthesi. Atha bodhisatto brahmalokā cavitvā tassā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhi, jātassa cassa "Soṇakumāro"ti nāmaṁ kariṁsu. Tassa padasā gamanakāle aññopi satto brahmalokā cavitvā tassāyeva kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi, tassa jātassa "Nandakumāro"ti nāmaṁ kariṁsu. Tesaṁ uggahitavedānaṁ sabbasippesu nipphattiṁ pattānaṁ vayappattānaṁ[1] rūpasampadaṁ disvā brāhmaṇo brāhmaṇiṁ āmantetvā "bhoti puttaṁ Soṇakumāraṁ gharabandhanena bandhissāmā"ti āha. Sā "sādhū"ti sampaṭicchitvā puttassa tamatthaṁ ācikkhi. So "alaṁ amma mayhaṁ gharāvāsena, ahaṁ yāvajīvaṁ tumhe paṭijaggitvā tumhākaṁ accayena Himavantaṁ pavisitvā pabbajissāmī"ti āha. Sā brāhmaṇassa etamatthaṁ ārocesi.

Te punappunaṁ kathentāpi tassa cittaṁ alabhitvā Nandakumāraṁ āmantetvā "tāta tena hi tvaṁ kuṭumbaṁ paṭipajjāhī"ti vatvā "nāhaṁ bhātarā chaḍḍitakheḷaṁ sīsena ukkhipāmi, ahampi tumhākaṁ accayena bhātarāva saddhiṁ pabbajissāmī"ti vutte tesaṁ vacanaṁ sutvā "ime dve evaṁ taruṇāva kāme pajahanti, kimaṅgaṁ pana mayaṁ, sabbeyeva pabbajissāmā"ti cintetvā "tātā kiṁ vo amhākaṁ accayena pabbajjāya, idāneva sabbe mayaṁ pabbajissāmā"ti rañño ārocetvā sabbaṁ dhanaṁ dānamukhe vissajjetvā dāsajanaṁ bhujissaṁ katvā ñātīnaṁ dātabbayuttakaṁ datvā cattāropi janā Brahmavaḍḍhananagarā nikkhamitvā Himavantapadese pañcapadumasañchannaṁ saraṁ nissāya ramaṇīye vanasaṇḍe assamaṁ māpetvā pabbajitvā tattha vasiṁsu. Ubhopi bhātaro mātāpitaro paṭijaggiṁsu, tesaṁ pātova dantakaṭṭhañca mukhadhovanañca datvā paṇṇasālañca pariveṇañca sammajjitvā pānīyaṁ paribhojanīyaṁ upaṭṭhapetvā araññato madhuraphalāphalāni āharitvā mātāpitaro khādāpenti, uṇhena vā sītena vā vārinā nhāpenti, jaṭā sodhenti, pādaparikammādīni tesaṁ karonti.

---

1. Vayappattaṁ (Sī, Syā)

Evaṁ addhāne gate Nandapaṇḍito “mayā ābhataphalāphalāneva paṭhamaṁ mātāpitaro khādāpessāmī”ti purato gantvā hiyyo ca parahiyyo ca gahitaṭṭhānato yāni vā tāni vā pātova āharitvā mātāpitaro khādāpesi. Te tāni khāditvā mukhaṁ vikkhāletvā uposathikā bhavanti. Soṇapaṇḍito pana dūraṁ gantvā madhuramadhurāni supakkasupakkāni āharitvā upanāmesi. Atha naṁ “tāta kaniṭṭhena te ābhatāni mayaṁ pātova khāditvā uposathikā jātā, na idāni no attho”ti vadanti. Iti tassa phalāphalāni paribhogaṁ na labhanti vinassanti, punadivasesupi tathevāti. Evaṁ so pañcābhiññatāya dūraṁ gantvāpi āharati, te pana na khādanti.

Atha mahāsatto cintesi “mātāpitaro me sukhumālā, Nando ca yāni vā tāni vā apakkaduppakkāni phalāphalāni āharitvā khādāpeti, evaṁ sante ime na ciraṁ pavattissanti, vāressāmi nan”ti. Atha naṁ so āmantetvā “Nanda ito paṭṭhāya phalāphalaṁ āharitvā mamāgamanaṁ paṭimānehi, ubhopi ekatova khādāpessāmā”ti āha. So evaṁ vuttepi attano puññaṁ paccāsīsanto na tassa vacanamakāsi. Mahāsatto “Nando mama vacanaṁ akaronto ayuttaṁ karoti, palāpessāmi naṁ, tato ekakova mātāpitaro paṭijaggissāmī”ti cintetvā “Nanda tvaṁ anovādako paṇḍitānaṁ vacanaṁ na karosi, ahaṁ jeṭṭho, mātāpitaro mameva bhāro, ahameva nesaṁ paṭijaggissāmi, tvaṁ idha vasituṁ na lacchasi, aññattha yāhī”ti tassa accharaṁ pahari.

So tena palāpito tassa santike ṭhātuṁ asakkonto taṁ vanditvā mātāpitaro upasaṅkamitvā tamatthaṁ ārocetvā attano paṇṇasālaṁ pavisitvā kasiṇaṁ oloketvā taṁ divasameva pañca abhiññāyo aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā cintesi “ahaṁ Sinerupādato ratanavālukā āharitvā mama bhātu paṇṇasālāya pariveṇe okiritvā bhātaraṁ khamāpetuṁ pahomi, evampi na sobhissati, Anotattato udakaṁ āharitvā mama bhātu paṇṇasālāya pariveṇe osiñcitvā bhātaraṁ khamāpetuṁ pahomi, evampi na sobhissati, sace me bhātaraṁ devatānaṁ vasena khamāpeyyaṁ, cattāro ca mahārājāno Sakkañca ānetvā bhātaraṁ khamāpetuṁ pahomi, evampi na sobhissati,

sakalajambudīpe Manojaṁ aggarājānaṁ ādiṁ katvā rājāno ānetvā khamāpessāmi, evaṁ sante mama bhātu guṇo sakalajambudīpe avattharitvā gamissati, candimasūriyo viya paññāyissatī”ti. So tāvadeva iddhiyā gantvā Brahmavaḍḍhananagare tassa rañño nivesanadvāre otaritvā ṭhito “eko kira vo tāpaso daṭṭhukāmo”ti rañño ārocāpesi. Rājā “kiṁ pabbajitassa mayā diṭṭhena, āhāratthāya āgato bhavissatī”ti bhattaṁ pahiṇi, so bhattaṁ na icchi. Taṇḍulaṁ pahiṇi, taṇḍulaṁ na icchi. Vatthāni pahiṇi, vatthāni na icchi. Tambūlaṁ pahiṇi, tambūlaṁ na icchi. Athassa santike dūtaṁ pesesi “kimatthaṁ āgatosī”ti. So dūtena puṭṭho “rājānaṁ upaṭṭhahituṁ āgatomhī”ti āha. Rājā taṁ sutvā “bahū mama upaṭṭhākā, attanova tāpasadhammaṁ karotū”ti pesesi. So taṁ sutvā “ahaṁ tumhākaṁ attano balena sakalajambudīpe rajjaṁ gahetvā dassāmī”ti āha.

Taṁ sutvā rājā cintesi “pabbajitā nāma paṇḍitā, kiñci upāyaṁ jānissantī”ti taṁ pakkosāpetvā āsane nisīdāpetvā vanditvā “bhante tumhe kira mayhaṁ sakalajambudīparajjaṁ gahetvā dassathā”ti pucchi. Āma mahārājāti. Kathaṁ gaṇhissathāti. Mahārāja antamaso khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitaṁ kassaci anuppādetvā tava dhanacchedaṁ akatvā attano iddhiyāva gahetvā dassāmi, apica kevalaṁ papañcaṁ akatvā ajjeva nikkhamituṁ vaṭṭatīti. So tassa vacanaṁ saddahitvā senaṅgaparivuto nagarā nikkhami. Sace senāya uṇhaṁ hoti, Nandapaṇḍito attano iddhiyā chāyaṁ katvā sītaṁ karoti, deve vassante senāya upari vassituṁ na deti, sītaṁ vā uṇhaṁ vā vāreti, magge khāṇukaṇṭakādayo sabbaparissaye antaradhāpeti, maggaṁ kasiṇamaṇḍalaṁ viya samaṁ katvā sayaṁ ākāse cammakhaṇḍaṁ pattharitvā pallaṅkena nisinno senāya parivuto gacchati.

Evaṁ senaṁ ādāya paṭhamaṁ Kosalaraṭṭhaṁ gantvā nagarassāvidūre khandhāvāraṁ nivāsāpetvā “yuddhaṁ vā no detu setacchattaṁ vā”ti Kosalarañño dūtaṁ pāhesi. So kujjhitvā “kiṁ ahaṁ na rājā”ti “yuddhaṁ dammī “ti senāya purakkhato nikkhami. Dve senā yujjhituṁ ārabhiṁsu. Nandapaṇḍito dvinnampi antare attano nisīdanaṁ ajinacammaṁ mahantaṁ katvā pasāretvā

dvīhipi senāhi khittasare cammeneva sampaṭicchi. Ekasenāyapi koci kaṇḍena viddho nāma natthi, hatthagatānaṁ pana kaṇḍānaṁ khayena dvepi senā nirussāhā aṭṭhaṁsu. Nandapaṇḍito Manojarājassa santikaṁ gantvā "mā bhāyi mahārājā"ti assāsetvā Kosalassa santikaṁ gantvā "mahārāja mā bhāyi, natthi te paripantho, tava rajjaṁ taveva bhavissati, kevalaṁ Manojarañño vasavattī hohī"ti āha. So tassa saddahitvā "sādhū"ti sampaṭicchi. Atha naṁ Manojassa santikaṁ netvā "mahārāja Kosalarājā te vase vattati, imassa rajjaṁ imasseva hotū"ti āha. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā taṁ attano vase vattetvā dve senā ādāya Aṅgaraṭṭhaṁ gantvā aṅgaṁ gahetvā tato Magadharaṭṭhanti etenupāyena sakalajambudīpe rājāno attano vase vattetvā tato tehi parivuto Brahmavaḍḍhananagarameva gato. Rajjaṁ gaṇhanto panesa sattannaṁ saṁvaccharānaṁ upari sattadivasādhikehi sattamāsehi gaṇhi. So ekekarājadhānito nānappakāraṁ khajjabhojanaṁ āharāpetvā Ekasatarājāno gahetvā tehi saddhiṁ sattāhaṁ mahāpānaṁ pivi.

Nandapaṇḍito "yāva rājā sattāhaṁ issariyasukhaṁ anubhoti, tāvassa attānaṁ na dassessāmī"ti Uttarakurumhi piṇḍāya caritvā Himavante Kañcanaguhādvāre sattāhaṁ vasi. Manojopi sattame divase attano mahantaṁ sirivibhavaṁ oloketvā "ayaṁ yaso na mayhaṁ mātāpitūhi, na aññehi dinno, Nandatāpasaṁ nissāya uppanno, taṁ kho pana me apassantassa ajja sattamo divaso, kahaṁ nu kho me yasadāyako"ti Nandapaṇḍitaṁ sari. So tassa anussaraṇabhāvaṁ ñatvā āgantvā purato ākāse aṭṭhāsi. Rājā taṁ disvā cintesi "ahaṁ imassa tāpasassa devatābhāvaṁ vā manussabhāvaṁ vā na jānāmi, sace esa manusso bhaveyya, sakalajambudīparajjaṁ etasseva dassāmi. Atha devo, sakkāramassa karissāmī"ti. So taṁ vīmaṁsanto paṭhamaṁ gāthamāha—

92. "Devatā nu'si gandhabbo, adu Sakko purindado.
Manussabhūto iddhimā, kathaṁ jānemu taṁ mayan"ti.

So tassa vacanaṁ sutvā sabhāvameva kathento dutiyaṁ gāthamāha—

93. “Nāpi devo na gandhabbo, nāpi Sakko purindado.
Manussabhūto iddhimā, evaṁ jānāhi bhāradhā”ti.

Tattha **bhāradhāti**[1] raṭṭhabhāradhāritāya naṁ evaṁ ālapati.

Taṁ sutvā rājā “manussabhūto kirāyaṁ mayhaṁ evaṁ bahupakāro, mahantena yasena naṁ santappessāmī”ti cintetvā āha—

94. “Katarūpamidaṁ bhoto, veyyāvaccaṁ anappakaṁ.
Devamhi vassamānamhi, anovassaṁ bhavaṁ akā.

95. Tato vātātape ghore, sītacchāyaṁ bhavaṁ akā.
Tato amittamajjhesu, saratāṇaṁ bhavaṁ akā.

96. Tato phītāni raṭṭhāni, vasino te bhavaṁ akā.
Tato ekasataṁ khatye, anuyante bhavaṁ akā.

97. Patītā’ssu mayaṁ bhoto, vada taṁ bhañjamicchasi.
Hatthiyānaṁ assarathaṁ, nāriyo ca alaṅkatā.
Nivesanāni rammāni, mayaṁ bhoto dadāmase.

98. Atha va’ṅge vā magadhe, mayaṁ bhoto dadāmase.
Atha vā assakā’vantī, sumanā damma te mayaṁ.

99. Upaḍḍhaṁ vāpi rajjassa, mayaṁ bhoto dadāmase.
Sace te attho rajjena, anusāsa yadicchasī”ti.

Tattha **katarūpamidan**ti katasabhāvaṁ. **Veyyāvaccan**ti kāyaveyyāvatikakammaṁ. **Anovassan**ti avassaṁ, yathā devo na vassati, tathā katanti attho. **Sītacchāyan**ti sītalaṁ chāyaṁ. **Vasino te**ti te raṭṭhavāsino amhākaṁ vasavattino. **Khatye**ti khattiye, Aṭṭhakathāyaṁ pana ayameva pāṭho. **Patītā’ssu mayan**ti tuṭṭhā mayaṁ. **Vada taṁ bhañjamicchasī**ti **bhañjan**ti[2] ratanassetaṁ nāmaṁ, varaṁ te dadāmi, yaṁ ratanaṁ icchasi, taṁ vadehīti attho. **“Hatthiyānan”**ti-ādīhi sarūpato taṁ taṁ ratanaṁ.

1. Bhāratāti (Sī, I), bhārathāti (Syā)
2. Vara taṁ bhaññamicchasīti bhanti (Sī), vara taṁ bhuñjamicchasīti bhuñjanti (Syā)

dasseti. **Assakā'vantī**ti Assakaraṭṭhaṁ vā Avantiraṭṭhaṁ vā. **Rajjenā**ti sacepi te sakalajambudīparajjena attho, tampi te datvā ahaṁ phalakāvudhahattho tumhākaṁ rathassa purato gamissāmīti dīpeti. **Yadicchasī**ti etesu mayā vuttappakāresu yaṁ icchasi, taṁ anusāsa āṇāpehīti.

Taṁ sutvā Nandapaṇḍito attano adhippāyaṁ āvikaronto āha—

100. Na me atthopi rajjena, nagarena dhanena vā.
Athopi janapadena, attho mayhaṁ na vijjatī"ti.

"Sace te mayi sineho atthi, ekaṁ me vacanaṁ karohī"ti vatvā gāthādvayamāha—

101. "Bhotova raṭṭhe vijite, araññe atthi assamo.
Pitā mayhaṁ janettī ca, ubho sammanti assame.

102. Tesā'haṁ pubbācariyesu, puññaṁ na labhāmi kātave.
Bhavantaṁ ajjhāvaraṁ katvā, Soṇaṁ yācemu saṁvaran"ti.

Tattha **raṭṭhe**ti rajje. **Vijite**ti āṇāpavattiṭṭhāne. **Assamo**ti Himavantāraññe eko assamo atthi. **Sammantī**ti tasmiṁ assame vasanti. **Tesā'han**ti tesu ahaṁ. **Kātave**ti vattapaṭivattaphalāphalāharaṇasaṅkhātaṁ puññaṁ kātuṁ na labhāmi, bhātā me Soṇapaṇḍito nāma mamekasmiṁ aparādhe mā idha vasīti maṁ palāpesi. **Ajjhāvaran**ti adhi-āvaraṁ[1] te mayaṁ bhavantaṁ saparivāraṁ katvā Soṇapaṇḍitaṁ saṁvaraṁ yācemu, āyatiṁ saṁvaraṁ yācāmāti attho. "Yācemimaṁ varan"tipi pāṭho, mayaṁ tayā saddhiṁ Soṇaṁ yāceyyāma khamāpeyyāma, imaṁ varaṁ tava santikā gaṇhāmīti attho.

Atha naṁ rājā āha—

103. "Karomi te taṁ vacanaṁ, yaṁ maṁ bhaṇasi brāhmaṇa.
Etañca kho no akkhāhi, kīvanto hontu yācakā"ti.

1. Adhivaraṁ (Sī, Syā)

Tattha **karomī**ti ahaṁ sakalajambudīparajjaṁ dadamāno ettakaṁ kiṁ na karissāmi, karomīti vadati. **Kīvanto**ti kittakā.

Nandapaṇḍito āha—

104. “Parosataṁ jānapadā, mahāsālā ca brāhmaṇā.
Ime ca khattiyā sabbe, abhijātā yasassino.
Bhavañca rājā Manojo, alaṁ hessanti yācakā”ti.

Tattha **jānapadā**ti gahapatī. **Mahāsālā ca brāhmaṇā**ti sārappattā brāhmaṇā ca parosatāyeva. **Alaṁ hessantī**ti pariyattā bhavissanti. **Yācakā**ti mamatthāya Soṇapaṇḍitassa khamāpakā.

Atha naṁ rājā āha—

105. “Hatthī asse ca yojentu, rathaṁ sannayha sārathi.
Ābandhanāni gaṇhātha, pādāsu’ssārayaddhaje.
Assamaṁ taṁ gamissāmi, yattha sammati kosiyo”ti.

Tattha **yojentū**ti hatthārohā hatthī, assārohā ca asse kappentu. **Rathaṁ sannayha sārathī**ti sammasārathi tvampi rathaṁ sannayha. **Ābandhanānī**ti hatthi-assarathesu ābandhitabbāni bhaṇḍāni ca gaṇhatha. **Pādāsu’ssārayaddhaje**ti rathe ṭhapitadhajapādāsu dhaje ussārayantu ussāpentu. **Kosiyo**ti yasmiṁ assame Kosiyagotto vasatīti.

106. “Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅginī.
Agamā assamaṁ rammaṁ, yattha sammati kosiyo”ti—

ayaṁ abhisambuddhagāthā.

Tattha **tato cā**ti bhikkhave evaṁ vatvā tato so rājā ekasatakhattiye gahetvā mahatiyā senāya parivuto Nandapaṇḍitaṁ purato katvā nagarā nikkhami. **Caturaṅginī**ti caturaṅginiyā senāya agamāsi, antaramagge vattamānopi avassaṁ gāmitāya evaṁ vutto. Catuvīsati-akkhobhaṇisaṅkhātena balakāyena saddhiṁ maggaṁ paṭipannassa tassa Nandapaṇḍito iddhānubhāvena aṭṭhusabhavitthataṁ maggaṁ samaṁ

māpetvā ākāse cammakhaṇḍaṁ pattharitvā tattha pallaṅkena nisīditvā senāya parivuto alaṅkatahatthikkhandhe nisīditvā gacchantena raññā saddhiṁ dhammayuttakathaṁ kathento sīta-uṇhādiparissaye vārento agamāsi.

Athassa assamaṁ pāpuṇanadivase Soṇapaṇḍito "mama kaniṭṭhassa atirekasattamāsasattadivasādhikāni satta vassāni nikkhantassā"ti āvajjetvā "kahaṁ nu kho so etarahī"ti dibbena cakkhunā olokento "catuvīsati-akkhobhaṇiparivārena saddhiṁ Ekasatarājāno gahetvā mamaññeva khamāpetuṁ āgacchatī"ti disvā cintesi "imehi rājūhi ceva parisāhi ca mama kaniṭṭhassa bahūni pāṭihāriyāni diṭṭhāni, mamānubhāvaṁ ajānitvā 'ayaṁ kūṭajaṭilo attano pamāṇaṁ na jānāti, amhākaṁ ayyena saddhiṁ payojesī'ti maṁ vambhentā kathentā Avīciparāyaṇā bhaveyyuṁ, iddhipāṭihāriyaṁ nesaṁ dassessāmī"ti. So caturaṅgulamattena aṁsaṁ aphusantaṁ ākāse kājaṁ ṭhapetvā Anotattato udakaṁ āharituṁ rañño avidūre ākāsena pāyāsi. Nandapaṇḍito taṁ āgacchantaṁ disvā attānaṁ dassetuṁ avisahanto nisinnaṭṭhāneyeva antaradhāyitvā palāyitvā Himavantaṁ pāvisi. Manojarājā pana taṁ ramaṇīyena[1] isivesena tathā āgacchantaṁ disvā gāthamāha—

107. "Kassa kādambayo kājo, vehāsaṁ caturaṅgulaṁ.
Aṁsaṁ asamphusaṁ eti, udahārāya gacchato"ti.

Tattha **kādambayo**ti kadambarukkhamayo. **Aṁsaṁ asamphusaṁ etī**ti aṁsaṁ asamphusanto sayameva āgacchati. **Udahārāyā**ti udakaṁ āharituṁ gacchantassa kassa esa kājo evaṁ eti, ko nāma tvaṁ, kuto vā āgacchasīti.

Evaṁ vutte mahāsatto gāthādvayamāha—

108. "Ahaṁ Soṇo mahārāja, tāpaso sahitabbato.
Bharāmi mātāpitaro, rattindivamatandito.

109. Vane phalañca mūlañca, āharitvā disampati.
Posemi mātāpitaro, pubbe katamanussaran"ti.

---

1. Acchariyena (Ka)

Tattha **sahitabbato**ti sahitavato sīlācārasampanno eko tāpaso ahanti vadati. **Bharāmī**ti posemi. **Atandito**ti analaso hutvā. **Pubbe katamanussaran**ti tehi pubbe kataṁ mayhaṁ guṇaṁ anussarantoti.

Taṁ sutvā rājā tena saddhiṁ vissāsaṁ kattukāmo anantaraṁ gāthamāha—

110. "Icchāma assamaṁ gantuṁ, yattha sammati kosiyo.
Maggaṁ no Soṇa akkhāhi, yena gacchemu assaman"ti.

Tattha **assaman**ti tumhākaṁ assamapadaṁ.

Atha mahāsatto attano ānubhāvena assamapadagāmimaggaṁ māpetvā gāthamāha—

111. "Ayaṁ ekapadī rāja, yenetaṁ meghasannibhaṁ.
Koviḷārehi sañchannaṁ, ettha sammati kosiyo"ti.

Tassattho—mahārāja ayaṁ ekapadiko jaṅghamaggo, iminā gacchatha, yena disābhāgena etaṁ meghavaṇṇaṁ supupphitakoviḷārasañchannaṁ vanaṁ dissati, ettha mama pitā Kosiyagotto vasati, etassa so assamoti.

112. "Idaṁ vatvāna pakkāmi, taramāno mahā-isi.
Vehāse antalikkhasmiṁ, anusāsitvāna khattiye.

113. Assamaṁ parimajjitvā, paññāpetvāna āsanaṁ.
Paṇṇasālaṁ pavisitvā, pitaraṁ patibodhayi.

114. Ime āyanti rājāno, abhijātā yasassino.
Assamā nikkhamitvāna, nisīda tvaṁ mahā-ise.

115. Tassa taṁ vacanaṁ sutvā, taramāno mahā-isi.
Assamā nikkhamitvāna, sadvāramhi upāvisī"ti—

imā abhisambuddhagāthā.

Tattha **pakkāmī**ti Anotattaṁ agamāsi. **Assamaṁ parimajjitvā**ti bhikkhave so isi vegena Anotattaṁ gantvā pānīyaṁ ādāya tesu rājūsu assamaṁ asampattesuyeva āgantvā pānīyaghaṭe pānīyamāḷake ṭhapetvā "mahājano pivissatī"ti vanakusumehi vāsetvā sammajjaniṁ ādāya assamaṁ sammajjitvā paṇṇasāladvāre pitu āsanaṁ paññāpetvā pavisitvā pitaraṁ jānāpesīti attho. **Upāvisī**ti uccāsane nisīdi.

Bodhisattassa mātā pana tassa pacchato nīcaṭṭhāne ekamantaṁ nisīdi. Mahāsatto nīcāsane nisīdi. Nandapaṇḍitopi bodhisattassa Anotattato pānīyaṁ ādāya assamaṁ āgatakāle rañño santikaṁ āgantvā assamassa avidūre khandhāvāraṁ nivāsesi. Atha rājā nhatvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito Ekasatarājaparivuto Nandapaṇḍitaṁ gahetvā mahantena sirisobhaggena bodhisattaṁ khamāpetuṁ assamaṁ pāvisi. Atha naṁ tathā āgacchantaṁ bodhisattassa pitā disvā bodhisattaṁ pucchi, sopissa ācikkhi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

116. "Tañca disvāna āyantaṁ, jalantaṁriva tejasā.
Khatyasaṁghaparibyūḷhaṁ, kosiyo etadabravi.

117. Kassa bherī mudiṅgā ca, saṅkhā paṇavadindimā.
Purato paṭipannāni, hāsayantā rathesabhaṁ.

118. Kassa kañcanapaṭṭena, puthunā vijjuvaṇṇinā.
Yuvā kalāpasannaddho, ko eti siriyā jalaṁ.

119. Ukkāmukhapahaṭṭhaṁva, khadiraṅgārasannibhaṁ.
Mukhañca rucirā bhāti, ko eti siriyā jalaṁ.

120. Kassa paggahitaṁ chattaṁ, sasalākaṁ manoramaṁ.
Ādiccaraṁsāvaraṇaṁ, ko eti siriyā jalaṁ.

121. Kassa aṅgaṁ pariggayha, vālabījanimuttamaṁ.
Caranti varapuññassa, hatthikkhandhena āyato.

122. Kassa setāni chattāni, ājānīyā ca vammitā.
Samantā parikīrenti, ko eti siriyā jalaṁ.

123. Kassa ekasataṁ khatyā, anuyantā yasassino.
Samantānupariyanti, ko eti siriyā jalaṁ.

124. Hatthi-assarathapatti, senā ca caturaṅginī.
Samantānupariyanti, ko eti siriyā jalaṁ.

125. Kassesā mahatī senā, piṭṭhito anuvattati.
Akkhobhaṇī apariyantā, sāgarasseva ūmiyo.

126. Rājābhirājā Manojo, indova jayataṁ pati.
Nandassajjhāvaraṁ eti, assamaṁ brahmacārinaṁ.

127. Tassesā mahatī senā, piṭṭhito anuvattati.
Akkhobhaṇī apariyantā, sāgarasseva ūmiyo"ti.

Tattha **jalantaṁrivā**ti jalantaṁ viya. **Paṭipannānī**ti etāni tūriyāni kassa purato āgacchantīti attho. **Hāsayantā**ti tosentā. **Kañcanapaṭṭenā**ti tāta kassa[1] kañcanamayena vijjuvaṇṇena uṇhīsapaṭṭena nalāṭanto[2] parikkhittoti pucchati. **Yuvā**ti taruṇo. **Kalāpasannaddho**ti sannaddhasaratūṇīro. **Ukkāmukhapahaṭṭhaṁvā**ti kammārānaṁ uddhane pahaṭṭhaṁ suvaṇṇaṁ viya. **Khadiraṅgārasannibhan**ti vītaccitakhadiraṅgāravaṇṇaṁ. **Ādiccaraṁsāvaraṇan**ti ādiccaraṁsīnaṁ āvaraṇaṁ. **Aṅgaṁ pariggayhā**ti aṅgaṁ pariggahetvā, sarīraṁ parikkhipitvāti attho. **Vālabījanimuttaman**ti vālabījaniṁ uttamaṁ. **Carantī**ti sañcaranti. **Chattānī**ti ājānīyapiṭṭhe nisinnānaṁ dhāritachattāni. **Parikīrentī**ti tassa samantā sabbadisābhāgesu parikīrayanti. **Caturaṅginī**ti etehi hatthi-ādīhi catūhi aṅgehi samannāgatā. **Akkhobhaṇī**ti khobhetuṁ na sakkā. **Sāgarassevā**ti sāgarassa ūmiyo viya apariyantā. **Rājābhirājā**ti ekasatarājūnaṁ pūjito, tesaṁ vā adhiko rājāti rājābhirājā. **Jayataṁ patī**ti jayappattānaṁ Tāvatiṁsānaṁ jeṭṭhako. **Ajjhāvaran**ti mamaṁ khamāpanatthāya Nandassa parisabhāvaṁ upagantvā eti.

---

1. Kasseso (I, Ka) 2. Nalāṭante (I, Ka)

Satthā āha—

128. "Anulittā candanena, kāsikuttamadhārino.
Sabbe pañjalikā hutvā, isīnaṁ ajjhupāgamun"ti.

Tattha **isīnaṁ ajjhupāgamun**ti bhikkhave sabbepi te rājāno surabhicandanena anulittā uttamakāsikavatthadhārino sirasi patiṭṭhāpita-añjalī hutvā isīnaṁ santikaṁ upagatā.

Tato Manojo rājā taṁ vanditvā ekamantaṁ nisinno paṭisanthāraṁ karonto gāthādvayamāha—

129. "Kacci nu bhoto kusalaṁ, kacci bhoto anāmayaṁ.
Kacci uñchena yāpetha, kacci mūlaphalā bahū.

130. Kacci ḍaṁsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākiṇṇe, kacci hiṁsā na vijjatī"ti.

Tato paraṁ ubhinnaṁ tesaṁ vacanapaṭivacanavasena kathitagāthā honti—

131. "Kusalañceva no rāja, atho rāja anāmayaṁ.
Atho uñchena yāpema, atho mūlaphalā bahū.

132. Atho ḍaṁsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākiṇṇe, hiṁsā mayhaṁ na vijjati.

133. Bahūni vassapūgāni, assame sammataṁ idha.
Nābhijānāmi uppannaṁ, ābādhaṁ amanoramaṁ.

134. Svāgataṁ te mahārāja, atho te adurāgataṁ.
Issarosi anuppatto, yaṁ idhatthi pavedaya.

135. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsumāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varaṁ varaṁ.

136. Idampi pānīyaṁ sītaṁ, ābhataṁ girigabbharā.
Tato piva mahārāja, sace tvaṁ abhikaṅkhasi.

137. Paṭiggahitaṁ yaṁ dinnaṁ, sabbassa agghiyaṁ kataṁ.
Nandassāpi nisāmetha, vacanaṁ so pavakkhati.

138. Ajjhāvaramhā Nandassa, bhoto santikamāgatā.
Suṇātu bhavaṁ vacanaṁ, Nandassa parisāya cā”ti.

Imā yebhuyyena pākaṭasambandhāyeva, yaṁ panettha apākaṭaṁ, tadeva vakkhāma. **Pavedayā**ti yaṁ imasmiṁ ṭhāne tava abhirucitaṁ atthi, taṁ no kathehīti vadati. **Khuddakappānī**ti etāni nānārukkhaphalāni khuddakamadhupaṭibhāgāni madhurāni. **Varaṁ varan**ti ito uttamuttamaṁ gahetvā bhuñja. **Girigabbharā**ti Anotattato. **Sabbassa agghiyan**ti yena mayaṁ āpucchitā, taṁ amhehi paṭiggahitaṁ nāma tumhehi ca dinnameva nāma, ettāvatā imassa janassa sabbassa agghiyaṁ tumhehi kataṁ. **Nandassāpī**ti amhākaṁ tāva sabbaṁ kataṁ, idāni pana Nandapaṇḍito kiñci vattukāmo, tassapi tāva vacanaṁ suṇātha. **Ajjhāvaramhā**ti mayañhi na aññena kammena āgatā, Nandassa pana parisā hutvā tumhākaṁ khamāpanatthāya āgatāti vadati. **Bhavan**ti bhavaṁ Soṇapaṇḍito suṇātu.

Evaṁ vutte Nandapaṇḍito uṭṭhāyāsanā mātāpitaro ca bhātarañca vanditvā sakaparisāya saddhiṁ sallapanto āha—

139. “Parosataṁ jānapadā, mahāsālā ca brāhmaṇā.
Ime ca khattiyā sabbe, abhijātā yasassino.
Bhavañca rājā Manojo, anumaññantu me vaco.

140. Ye ca santi samītāro, yakkhāni idha massame.
Araññe bhūtabhabyāni, suṇantu vacanaṁ mama.

141. Namo katvāna bhūtānaṁ, isiṁ vakkhāmi subbataṁ.
So tyāhaṁ dakkhiṇā bāhu, tava Kosiya sammato.

142. Pitaraṁ me janettiṁ ca, bhattukāmassa me sato.
Vīra puññamidaṁ ṭhānaṁ, mā maṁ Kosiya vāraya.

143. Sabbhi he'taṁ upaññātaṁ, mametaṁ upanissaja.
Uṭṭhānapāricariyāya, dīgharattaṁ tayā kataṁ.
Mātāpitūsu puññāni, mama lokadado bhava.

144. Tatheva santi manujā, dhamme dhammapadaṁ vidū.
Maggo saggassa lokassa, yathā jānāsi tvaṁ ise.

145. Uṭṭhānapāricariyāya, mātāpitusukhāvahaṁ.
Taṁ maṁ puññā nivāreti, ariyamaggāvaro naro"ti.

Tattha **anumaññantū**ti anubujjhantu, sādhukaṁ sutvā paccakkhaṁ karontūti attho. **Samītāro**ti samāgatā. **Araññe bhūtabhabyānī**ti asmiṁ Himavantāraññe yāni bhūtāni ceva vuḍḍhimariyādappattāni bhabyāni ca taruṇadevatāni, tānipi sabbāni mama vacanaṁ suṇantūti attho. **"Namo katvānā"ti** idaṁ so parisāya saññaṁ datvā tasmiṁ vanasaṇḍe nibbattadevatānaṁ namakkāraṁ katvā āha. Tassattho—ajja bahūhi devatāhi mama bhātikassa dhammakathāsavanatthaṁ āgatāhi bhavitabbaṁ, ahaṁ[1] vo namakkāro, tumhepi mayhaṁ sahāyā hothāti. So devatānaṁ añjaliṁ paggahetvā parisaṁ jānāpetvā "**isiṁ vakkhāmī**"ti-ādimāha. Tattha **isin**ti Soṇapaṇḍitaṁ sandhāya vadati. **Sammato**ti bhātaro nāma aṅgasamā honti, tasmā so te ahaṁ dakkhiṇā bāhūti sammato. Tena me khamituṁ arahathāti dīpeti.

Vīrāti vīriyavanta mahāparakkama. **Puññamidaṁ ṭhānan**ti idaṁ mātāpitu-upaṭṭhānaṁ nāma puññaṁ saggasaṁvattanikakāraṇaṁ, taṁ karontaṁ maṁ mā vārayāti vadati. **Sabbhi he'tan**ti etaṁ hi mātāpitu-upaṭṭhānaṁ nāma paṇḍitehi **upaññātaṁ** upagantvā ñātañceva vaṇṇitañca. **Mametaṁ upanissajā**ti idaṁ tvaṁ mayhaṁ nissaja vissajjehi dehi. **Uṭṭhānapāricariyāyā**ti uṭṭhānena ca pāricariyāya ca. **Katan**ti dīgharattaṁ tayā kusalaṁ kataṁ. **Puññānī**ti idāni ahaṁ mātāpitūsu puññāni kattukāmo. **Mama lokadado**ti tassa mama tvaṁ saggalokadado hohi, ahañhi tesaṁ vattaṁ upaṭṭhānaṁ katvā devaloke aparimāṇaṁ yasaṁ labhissāmi, tassa me tvaṁ dāyako hohīti vadati.

---

1. Ayaṁ (Sī, Syā, I)

Thatevāti yathā tvaṁ jānāsi, tatheva aññepi manujā imissaṁ parisāyaṁ santi, te nānappakāre dhamme idaṁ jeṭṭhāpacāyikabhāvasaṅkhātaṁ dhammakoṭṭhāsaṁ vadanti. Kinti? **Maggo saggassa lokassā**ti. **Sukhāvahan**ti uṭṭhānena ca pāricariyāya ca mātāpitūnaṁ sukhāvahaṁ. **Taṁ man**ti taṁ maṁ evaṁ sammāpaṭipannampi[1] bhātā Soṇapaṇḍito tamhā puññā abhivāreti. **Ariyamaggāvaro**ti so[2] evaṁ vārento ayaṁ naro mama piyadassanatāya ariyasaṅkhātassa vedalokassa maggāvaraṇo nāma hotīti.

Evaṁ Nandapaṇḍitena vutte mahāsatto "imassa tāva tumhehi vacanaṁ sutaṁ, idāni mamapi suṇāthā"ti sāvento āha—

146. "Suṇantu bhonto vacanaṁ, bhāturajjhāvarā mama.
Kulavaṁsaṁ mahārāja, porāṇaṁ parihāpayaṁ.
Adhammacārī jeṭṭhesu, nirayaṁ so'papajjati.

147. Ye ca dhammassa kusalā, porāṇassa disampati.
Cārittena ca sampannā, na te gacchanti duggatiṁ.

148. Mātā pitā ca bhātā ca, bhaginī ñāti bandhavā.
Sabbe jeṭṭhassa te bhārā, evaṁ jānāhi bhāradha.

149. Ādiyitvā garuṁ bhāraṁ, nāviko viya ussahe.
Dhammañca nappamajjāmi, jeṭṭho ca'smi rathesabhā"ti.

Tattha **bhāturajjhāvarā**ti mama bhātu parisā hutvā āgatā bhonto sabbepi rājāno mamapi tāva vacanaṁ suṇantu. **Parihāpayan**ti parihāpento. **Dhammassā**ti jeṭṭhāpacāyanadhammassa paveṇīdhammassa. **Kusalā**ti chekā. **Cārittena cā**ti ācārasīlena sampannā. **Bhārā**ti sabbe ete jeṭṭhena vahitabbā paṭijaggitabbāti tassa bhārā nāma. **Nāviko viyā**ti yathā nāvāya garuṁ bhāraṁ ādiyitvā samuddamajjhe nāvaṁ sotthinā netuṁ nāviko ussaheti vāyamati, saha nāvāya sabbabhaṇḍañca jano ca tasseva bhāro hoti, tathā mameva sabbe ñātakā

1. Sammāpaṭijaggantampi (Sī, Syā)
2. Ariyamaggāvaroti ariyamaggassa āvaroti so (Sī, Syā) Ariyamaggāvaroti ariyamaggassa āvaro yo (Ka)

bhāroti, ahañca te ussahāmi paṭijaggituṁ sakkomi, tañca jeṭṭhāpacāyanadhammaṁ nappamajjāmi, na kevalañca etesaññeva, sakalassapi lokassa jeṭṭho ca asmi, tasmā ahameva saddhiṁ Nandena paṭijaggituṁ yuttoti.

Taṁ sutvā sabbepi te rājāno attamanā hutvā "jeṭṭhabhātikassa kira avasesā bhārāti ajja amhehi ñātan"ti Nandapaṇḍitaṁ pahāya mahāsattaṁ sannissitā hutvā tassa thutiṁ karontā dve gāthā abhāsiṁsu—

150. "Adhigamā tame ñāṇaṁ, jālaṁva jātavedato.
Evameva no bhavaṁ dhammaṁ, kosiyo pavidaṁsayi.

151. Yathā udayamādicco, vāsudevo pabhaṅkaro.
Pāṇīnaṁ pavidaṁseti, rūpaṁ kalyāṇapāpakaṁ.
Evameva no bhavaṁ dhammaṁ, kosiyo pavidaṁsayī"ti.

Tattha **adhigamā**ti[1] mayaṁ ito pubbe jeṭṭhāpacāyanadhammapaṭicchādake tame vattamānā na jānāma, ajja jātavedato jālaṁva ñāṇaṁ adhigatā. **Evameva no**ti yathā mahandhakāre pabbatamatthake jalito jātavedo samantā ālokaṁ pharanto rūpāni dasseti, tathā no bhavaṁ Kosiyagotto dhammaṁ pavidaṁsayīti attho. **Vāsudevo**ti vasudevo vasujotano, dhanapakāsanoti[2] attho.

Iti mahāsatto ettakaṁ kālaṁ Nandapaṇḍitassa pāṭihāriyāni disvā tasmiṁ pasannacitte te rājāno ñāṇabalena tasmiṁ pasādaṁ bhinditvā attano kathaṁ gāhāpetvā sabbeva attano mukhaṁ ullokite akāsi. Atha Nandapaṇḍito "bhātā me paṇḍito byatto dhammakathiko sabbepime rājāno bhinditvā attano pakkhe kari, ṭhapetvā imaṁ añño mayhaṁ paṭisaraṇaṁ natthi, imameva yācissāmī"ti cintetvā gāthamāha—

152. "Evaṁ me yācamānassa, añjaliṁ nāvabujjhatha.
Tava baddhacaro[3] hessaṁ, vuṭṭhito paricārako"ti.

---

1. Adhigatamhāti (Sī, Syā, I)
2. Dhammapakāsanoti (Sī, Syā, I)
3. Tavupaṭṭhācāro (Ka)

Tassattho—sace tumhe mama evaṁ yācamānassa khamāpanatthāya paggahitaṁ añjaliṁ nāvabujjhatha na paṭiggaṇhatha, tumheva mātāpitaro upaṭṭhahatha, ahaṁ pana tumhākaṁ baddhacaro[1] veyyāvaccakaro hessaṁ, rattindivaṁ analasabhāvena vuṭṭhito paricārako ahaṁ tumhe paṭijaggissāmīti.

Mahāsattassa pakatiyāpi Nandapaṇḍite doso vā veraṁ vā natthi, atithaddhaṁ vacanaṁ kathentassa panassa mānahāpanatthaṁ niggahavasena tathā katvā idānissa vacanaṁ sutvā tuṭṭhacitto tasmiṁ pasādaṁ uppādetvā "idāni te khamāmi, mātāpitaro ca paṭijaggituṁ labhissasī"ti tassa guṇaṁ pakāsento āha—

153. "Addhā Nanda vijānāsi, saddhammaṁ sabbhi desitaṁ.
Ariyo ariyasamācāro, bāḷhaṁ tvaṁ mama ruccasi.

154. Bhavantaṁ vadāmi bhotiñca, suṇātha vacanaṁ mama.
Nāyaṁ bhāro bhāramato[2], ahu mayhaṁ kudācanaṁ.

155. Taṁ maṁ upaṭṭhitaṁ santaṁ, mātāpitu sukhāvahaṁ.
Nando ajjhāvaraṁ katvā, upaṭṭhānāya yācati.

156. Yo ve icchati kāmena, santānaṁ brahmacārinaṁ.
Nandaṁ vo varatha eko, kaṁ Nando upatiṭṭhatū"ti.

Tattha **ariyo**ti sundaro. **Ariyasamācāro**ti sundarasamācāropi jāto. **Bāḷhan**ti idāni tvaṁ mama ativiya ruccasi. **Suṇāthā**ti ammatātā tumhe mama vacanaṁ suṇātha. **Nāyaṁ bhāro**ti ayaṁ tumhākaṁ paṭijagganabhāro na kadāci mama bhāramato[2] ahu. **Taṁ man**ti taṁ bhāroti amaññitvāva maṁ tumhe upaṭṭhitaṁ samānaṁ. **Upaṭṭhānāya yācatī**ti tumhe upaṭṭhātuṁ maṁ yācati. **Yo ve icchatī**ti mayhañhi tvaṁ me mātaraṁ vā pitaraṁ vā upaṭṭhahāti vattuṁ na yuttaṁ, tumhākaṁ pana santānaṁ brahmacārīnaṁ yo eko icchati, taṁ vadāmi kāmena **Nandaṁ vo varatha,** taṁ mama kaniṭṭhaṁ Nandaṁ rocetha, tumhesu kaṁ esa upaṭṭhātu, ubhopi hi mayaṁ tumhākaṁ puttāyevāti.

---

1. Upaṭṭhacaro (Ka)
2. Bhāramatto (Sī, I)

Athassa mātā āsanā vuṭṭhāya “tāta Soṇapaṇḍita cirappavuttho te kaniṭṭho, evaṁ cirāgatampi taṁ yācituṁ na visahāmi, mayañhi taṁ nissitā, idāni pana tayā anuññātā ahaṁ etaṁ brahmacārinaṁ bāhāhi upagūhitvā sīse upasiṅghāyituṁ labheyyan”ti imamatthaṁ pakāsentī gāthamāha—

157. “Tayā tāta anuññātā, Soṇa taṁ nissitā mayaṁ.
Upaghātuṁ labhe Nandaṁ, muddhani brahmacārinan”ti.

Atha mahāsatto “tena hi amma anujānāmi, tvaṁ gaccha, puttaṁ Nandaṁ āliṅgitvā sīse ghāyitvā cumbitvā tava hadaye sokaṁ nibbāpehī”ti āha. Sā tassa santikaṁ gantvā Nandapaṇḍitaṁ parisamajjheyeva āliṅgitvā sīsaṁ ghāyitvā cumbitvā hadaye sokaṁ nibbāpetvā mahāsattena saddhiṁ sallapantī āha—

158. “Assatthasseva taruṇaṁ, pavāḷaṁ māluteritaṁ.
Cirassaṁ Nandaṁ disvāna, hadayaṁ me pavedhati.

159. Yadā suttāpi supine, Nandaṁ passāmi āgataṁ.
Udaggā sumanā homi, Nando no āgato ayaṁ.

160. Yadā ca paṭibujjhitvā, Nandaṁ passāmi nā’gataṁ.
Bhiyyo āvisatī soko, domanassañcanappakaṁ.

161. Sāhaṁ ajja cirassampi, Nandaṁ passāmi āgataṁ.
Bhattucca mayhañca piyo, Nando no pāvisī gharaṁ.

162. Pitupi Nando Suppiyo, yaṁ Nando nappavase gharā.
Labhatū tāta Nando taṁ, maṁ Nando upatiṭṭhatū”ti.

Tattha **māluteritan**ti yathā vātāhataṁ assatthassa pallavaṁ kampati, evaṁ cirassaṁ Nandaṁ disvā ajja mama hadayaṁ kampatīti vadati. **Suttā**ti tāta Soṇa yadāhaṁ suttāpi supine Nandaṁ āgataṁ passāmi, tadāpi udaggā homi. **Bhattuccā**ti sāmikassa ca me mayhañca piyo. **Nando no pāvisī gharan**ti tāta putto no Nando paṇṇasālaṁ pavisatu. **Yan**ti yasmā pitupi suṭṭhu piyo, tasmā puna imamhā gharā na vippavaseyya.

Nando tanti tāta Nando yaṁ icchati, taṁ labhatu. **Maṁ Nando**ti tāta Soṇa tava pitaraṁ tvaṁ upaṭṭhaha, maṁ Nando upaṭṭhātu.

Mahāsatto "evaṁ hotū"ti mātu vacanaṁ sampaṭicchitvā "Nanda tayā jeṭṭhakakoṭṭhāso laddho, mātā nāma atiguṇakārikā, appamatto hutvā paṭijaggeyyāsī"ti ovaditvā mātu guṇaṁ pakāsento dve gāthā abhāsi—

163. "Anukampikā patiṭṭhā ca, pubbe rasadadī ca no.
 Maggo saggassa lokassa, mātā taṁ varate ise.

164. Pubbe rasadadī gottī, mātā puññūpasaṁhitā.
 Maggo saggassa lokassa, mātā taṁ varate ise"ti.

Tattha **anukampikā**ti muduhadayā. **Pubbe rasadadī**ti paṭhamameva attano khīrasaṅkhātassa rasassa dāyikā. **Mātā tan**ti mama mātā maṁ na icchati, taṁ varati icchati[1]. **Gottī**ti gopāyikā. **Puññūpasaṁhitā**ti puññūpanissitā puññadāyikā.

Evaṁ mahāsatto dvīhi gāthāhi mātu guṇaṁ kathetvā punāgantvā tassā āsane nisinnakāle "Nanda tvaṁ dukkarakārikaṁ mātaraṁ labhasi, ubhopi mayaṁ mātarā dukkhena saṁvaḍḍhitā, taṁ idāni tvaṁ appamatto paṭijaggāhi, amadhurāni phalāphalāni mā khādāpehī"ti vatvā parisamajjheyeva mātu dukkarakārikataṁ pakāsento āha—

165. "Ākaṅkhamānā puttaphalaṁ, devatāya namassati.
 Nakkhattāni ca pucchati, utusaṁvaccharāni ca.

166. Tassā utumhi nhātāya, hoti gabbhassa vokkamo.
 Tena sā dohaḷinī hoti, suhadā tena vuccati.

167. Saṁvaccharaṁ vā ūnaṁ vā, pariharitvā vijāyati.
 Tena sā janayantīti, janetti tena vuccati.

168. Thanakhīrena gītena, aṅgapāvuraṇena ca.
 Rodantaṁ puttaṁ toseti, tosentī tena vuccati.

---

1. Mama mātā yaṁ icchati, taṁ varati (Ka)

169. Tato vātātape ghore, mamaṁ katvā udikkhati.
Dārakaṁ appajānantaṁ, posentī tena vuccati.

170. Yañca mātudhanaṁ hoti, yañca hoti pituddhanaṁ.
Ubhayampetassa gopeti, api puttassa no siyā.

171. Evaṁ putta aduṁ putta, iti mātā vihaññati.
Pamattaṁ paradāresu, nisīthe pattayobbane.
Sāyaṁ puttaṁ anāyantaṁ, iti mātā vihaññati.

172. Evaṁ kicchā bhato poso, mātu aparicārako.
Mātari micchā caritvāna, nirayaṁ sopapajjati.

173. Evaṁ kicchā bhato poso, pitu aparicārako.
Pitari micchā caritvāna, nirayaṁ sopapajjati.

174. Dhanāpi dhanakāmānaṁ, nassati iti me sutaṁ.
Mātaraṁ aparicaritvāna, kicchaṁ vā so nigacchati.

175. Dhanāpi dhanakāmānaṁ, nassati iti me sutaṁ.
Pitaraṁ aparicaritvāna, kicchaṁ vā so nigacchati.

176. Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīḷitaṁ.
Mātaraṁ paricaritvāna, labbhametaṁ vijānato.

177. Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīḷitaṁ.
Pitaraṁ paricaritvāna, labbhametaṁ vijānato.

178. Dānañca piyavācā ca, atthacariyā ca yā idha.
Samānattatā ca dhammesu, tattha tattha yathārahaṁ.
Ete kho saṅgahā loke, rathassāṇīva yāyato.

179. Ete ca saṅgahā nā'ssu, na mātā puttakāraṇā.
Labhetha mānaṁ pūjaṁ vā, pitā vā puttakāraṇā.

180. Yasmā ca saṅgahā ete, sammapekkhanti paṇḍitā.
Tasmā mahattaṁ papponti, pāsaṁsā ca bhavanti te.

181. Brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti vuccare.
Āhuneyyā ca puttānaṁ, pajāya anukampakā.

182. Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito.
Annena atho pānena, vatthena sayanena ca.
Ucchādanena nhāpanena, pādānaṁ dhovanena ca.

183. Tāya naṁ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā.
Idheva naṁ pasaṁsanti, pecca sagge pamodatī"ti.

Tattha **puttaphalan**ti puttasaṅkhātaṁ phalaṁ. **Devatāya namassatī**ti "putto me uppajjatū"ti devatāya namakkāraṁ karoti āyācati. **Pucchatī**ti "katarena nakkhattena jāto putto dīghāyuko hoti, katarena appāyuko"ti evaṁ nakkhattāni ca pucchati. **Utusaṁvaccharāni cā**ti "channaṁ utūnaṁ katarasmiṁ utumhi jāto dīghāyuko hoti, katarasmiṁ utumhi appāyuko, kativassāya vā mātuyā jāto putto dīghāyuko hoti, kativassāya appāyuko"ti evaṁ utusaṁvaccharāni ca pucchati. **Utumhi nhātāyā**ti[1] pupphe uppanne utumhi[2] nhātāya. **Vokkamo**ti tiṇṇaṁ sannipātā gabbhāvakkanti hoti, kucchiyaṁ gabbho patiṭṭhāti. **Tenā**ti tena gabbhena sā dohaḷinī hoti. **Tenā**ti tadā tassā kucchimhi nibbattapajāya sineho uppajjati, tena kāraṇena "suhadā"ti vuccati. **Tenā**ti tena kāraṇena sā "janayantī"ti ca "janetthī"ti ca vuccati.

Aṅgapāvuraṇena cāti thanantare nipajjāpetvā sarīrasamphassaṁ pharāpentī aṅgasaṅkhāteneva pāvuraṇena. **Tosentī**ti saññāpentī hāsentī. **Mamaṁ katvā udikkhatī**ti "puttassa me upari vāto paharati, ātapo pharatī"ti evaṁ mamaṁkāraṁ katvā siniddhena hadayena udikkhati. **Ubhayampetassā**ti ubhayampi etaṁ dhanaṁ etassa puttassa atthāya aññesaṁ adassetvā sāragabbhādīsu mātā gopeti. **Evaṁ putta aduṁ puttā**ti "andhabāla putta evaṁ rājakulādīsu appamatto hohi, aduñca kammaṁ mā karohī"ti sikkhāpentī iti mātā vihaññati kilamati.

---

1. Utusinhātāyāti (Sī, I), utusi nhātāyāti (Syā)
2. Pubbe uppanna-utumhi (Ka)

Pattayobbaneti putte pattayobbane taṁ puttaṁ nisīthe paradāresu pamattaṁ sāyaṁ anāgacchantaṁ ñatvā assupuṇṇehi nettehi maggaṁ olokentī vihaññati kilamati.

Kicchā bhatoti kicchena bhato paṭijaggito. **Micchā caritvānā**ti mātaraṁ apaṭijaggitvā. **Dhanāpī**ti dhanampi, ayameva vā pāṭho. Idaṁ vuttaṁ hoti—dhanakāmānaṁ uppannaṁ dhanampi mātaraṁ apaṭijaggantānaṁ nassatīti me sutanti. **Kicchaṁ vā so**ti iti dhanaṁ vā tassa nassati, dukkhaṁ vā so puriso nigacchati. **Labbhametan**ti etaṁ idhaloke ca paraloke ca Ānandādisukhaṁ mātaraṁ paricaritvā vijānato paṇḍitassa labbhaṁ, sakkā laddhuṁ tādisenāti attho.

Dānañcāti mātāpitūnaṁ dānaṁ dātabbaṁ, piyavacanaṁ bhaṇitabbaṁ, uppannakiccasādhanavasena attho caritabbo. **Dhammesū**ti jeṭṭhāpacāyanadhammesu tattha tattha parisamajjhe vā rahogatānaṁ vā abhivādanādivasena samānattatā kātabbā, na raho abhivādanādīni katvā parisati na kātabbāni, sabbattha samāneneva bhavitabbaṁ. **Ete ca saṅgahā nā'ssū**ti sace ete cattāro saṅgahā na bhaveyyuṁ. **Sammapekkhantī**ti sammā nayena kāraṇena pekkhanti. **Mahattan**ti seṭṭhattaṁ. **Brahmā**ti puttānaṁ brahmasamā uttamā seṭṭhā. **Pubbācariyā**ti paṭhamācariyā. **Āhuneyyā**ti āhunapaṭiggāhakā yassa kassaci sakkārassa anucchavikā. **Annena atho**ti annena ceva atho pānena ca. **Peccā**ti kālakiriyāya pariyosāne ito gantvā sagge pamodatīti.

Evaṁ mahāsatto Sineruṁ pavaṭṭento viya dhammadesanaṁ niṭṭhāpesi. Taṁ sutvā sabbepi te rājāno balakāyā ca pasīdiṁsu. Atha ne pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā "dānādīsu appamattā hothā"ti ovaditvā uyyojesi. Sabbepi dhammena rajjaṁ kāretvā āyupariyosāne devanagaraṁ pūrayiṁsu. Soṇapaṇḍitanandapaṇḍitāpi yāvatāyukaṁ mātāpitaro paricaritvā brahmalokaparāyaṇā ahesuṁ.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṁ samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṁ, Nandapaṇḍito

Ānando, Manojarājā Sāriputto, Ekasatarājāno asītimahātherā ceva aññataratherā ca, catuvīsati akkhobhaṇiyo Buddhaparisā, Soṇapaṇḍito pana ahameva ahosinti.

Soṇanandajātakavaṇṇanā dutiyā.

Jātakuddānaṁ

Atha sattatimamhi nipātavare,
Sabhāvantu Kusāvatirājavaro.
Atha Soṇasunandavaro ca puna,
Abhivāsitasattatimamhi suteti.

Sattatinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

21. Asītinipāta

1. Cūḷahaṁsajātakavaṇṇanā (533)

Sumukhāti idaṁ Satthā Veḷuvane viharanto āyasmato Ānandassa jīvitapariccāgaṁ ārabbha kathesi. Devadattena hi Tathāgataṁ jīvitā voropetuṁ payojitesu dhanuggahesu sabbapaṭhamaṁ pesitena āgantvā "nāhaṁ bhante sakkomi taṁ Bhagavantaṁ jīvitā voropetuṁ, mahiddhiko so Bhagavā mahānubhāvo"ti vutte Devadatto "alaṁ āvuso mā tvaṁ samaṇaṁ Gotamaṁ jīvitā voropehi, ahameva samaṇaṁ Gotamaṁ jīvitā voropessāmī"ti vatvā Tathāgate Gijjhakūṭapabbatassa pacchimachāyāya caṅkamante sayaṁ gijjhakūṭaṁ pabbataṁ abhiruhitvā yantavegena mahatiṁ silaṁ pavijjhi "imāya silāya samaṇaṁ Gotamaṁ jīvitā voropessāmī"ti. Tadā dve pabbatakūṭā samāgantvā taṁ silaṁ sampaṭicchiṁsu. Tato papaṭikā uppatitvā Bhagavato pādaṁ paharitvā ruhiraṁ uppādesi, balavavedanā pavattiṁsu. Jīvako Tathāgatassa pādaṁ satthakena phāletvā duṭṭhalohitaṁ vametvā[1] pūtimaṁsaṁ apanetvā dhovitvā bhesajjaṁ ālimpitvā nirogamakāsi. Satthā purimasadisameva bhikkhusaṁghaparivuto mahatiyā Buddhalīlāya vicari.

Atha naṁ disvā Devadatto cintesi "samaṇassa Gotamassa rūpasobhaggappattaṁ sarīraṁ disvā koci manussabhūto upasaṅkamituṁ na sakkoti, rañño kho pana Nāḷāgiri nāma hatthī caṇḍo pharuso manussaghātako Buddhadhammasaṁghaguṇe na jānāti, so taṁ jīvitakkhayaṁ pāpessatī"ti. So gantvā rañño tamatthaṁ ārocesi. Rājā "sādhū"ti sampaṭicchitvā hatthācariyaṁ pakkosāpetvā "samma sve Nāḷāgiriṁ mattaṁ katvā pātova samaṇena Gotamena paṭipannavīthiyaṁ vissajjehī"ti āha. Devadattopi naṁ "aññesu divasesu hatthī kittakaṁ suraṁ pivatī"ti pucchitvā "aṭṭha ghaṭe bhante"ti vutte "tena hi sve tvaṁ taṁ soḷasa

---

1. Mocetvā (Sī, Syā), vāmetvā (I)

ghaṭe pāyetvā samaṇena Gotamena paṭipannavīthiyaṁ abhimukhaṁ kareyyāsī”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchi. Rājā nagare bheriṁ carāpesi “sve Nāḷāgiriṁ mattaṁ katvā nagare vissajjessati, nāgarā pātova sabbakiccāni katvā antaravīthiṁ mā paṭipajjiṁsū”ti. Devadattopi rājanivesanā oruyha hatthisālaṁ gantvā hatthigopake āmantetvā “mayaṁ bhaṇe uccaṭṭhāniyaṁ nīcaṭṭhāne; nīcaṭṭhāniyaṁ vā uccaṭṭhāne kātuṁ samatthā, sace vo yasena attho, sve pātova Nāḷāgiriṁ tikhiṇasurāya soḷasa ghaṭe pāyetvā samaṇassa Gotamassa āgamanavelāya tuttatomarehi[1] vijjhitvā kujjhāpetvā hatthisālaṁ bhindāpetvā samaṇena Gotamena paṭipannavīthiyaṁ abhimukhaṁ katvā samaṇaṁ Gotamaṁ jīvitakkhayaṁ pāpethā”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchiṁsu.

Sā pavatti sakalanagare vitthārikā ahosi. Buddhadhammasaṁghamāmakā upāsakā taṁ sutvā Satthāraṁ upasaṅkamitvā “bhante Devadatto raññā saddhiṁ ekato hutvā sve tumhehi paṭipannavīthiyaṁ Nāḷāgiriṁ vissajjāpessati, sve piṇḍāya apavisitvā idheva hotha, mayaṁ vihāreyeva Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa bhikkhaṁ dassāmā”ti vadiṁsu. Satthāpi “sve piṇḍāya na pavisissāmī”ti avatvāva “ahaṁ sve Nāḷāgiriṁ dametvā pāṭihāriyaṁ katvā titthiye madditvā Rājagahe piṇḍāya acaritvāva bhikkhusaṁghaparivuto nagarā nikkhamitvā Veḷuvanameva āgamissāmi, Rājagahavāsinopi bahūni bhattabhājanāni gahetvā Veḷuvanameva āgamissanti, sve vihāreyeva bhattaggaṁ bhavissatī”ti iminā kāraṇena tesaṁ adhivāsesi. Te Tathāgatassa adhivāsanaṁ viditvā bhattabhājanāni āharitvā “vihāreyeva dānaṁ dassāmā”ti pakkamiṁsu.

Satthāpi paṭhamayāme dhammaṁ desetvā majjhimayāme devatānaṁ pañhaṁ vissajjetvā pacchimayāmassa paṭhamakoṭṭhāse sīhaseyyaṁ kappetvā dutiyakoṭṭhāse phalasamāpattiyā vītināmetvā tatiyakoṭṭhāse mahākaruṇāsamāpattiṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya bodhaneyyabandhave olokento Nāḷāgiridamane caturāsītiyā pāṇasahassānaṁ dhammābhisamayaṁ disvā vibhātāya rattiyā katasarīrapaṭijaggano hutvā āyasmantaṁ Ānandaṁ

---

1. Kuntapatodehi (Ka)

āmantetvā “Ānanda ajja Rājagahaparivattakesu kaṭṭhārasasu mahāvihāresu sabbesampi bhikkhūnaṁ mayāsaddhiṁ Rājagahaṁ pavisituṁ ārocehī”ti āha. Thero tathā akāsi. Sabbepi bhikkhū Veḷuvane sannipatiṁsu. Satthā mahābhikkhusaṁghaparivuto Rājagahaṁ pāvisi. Atha hatthimeṇḍā yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjiṁsu, mahanto samāgamo ahosi. Saddhāsampannā manussā “ajja kira Buddhanāgassa tiracchānanāgena saṅgāmo bhavissati, anūpamāya Buddhalīlāya Nāḷāgiridamanaṁ passissāmā”ti pāsādahammiyagehacchadanādīni abhiruhitvā aṭṭhaṁsu. Asaddhā pana micchādiṭṭhikā “ayaṁ Nāḷāgiri caṇḍo pharuso manussaghātako Buddhādīnaṁ guṇaṁ na jānāti, so ajja samaṇassa Gotamassa suvaṇṇavaṇṇaṁ sarīraṁ viddhaṁsetvā jīvitakkhayaṁ pāpessati, ajja paccāmittassa piṭṭhiṁ passissāmā”ti pāsādādīsu aṭṭhaṁsu.

Hatthīpi Bhagavantaṁ āgacchantaṁ disvā manusse tāsento gehāni viddhiṁsento sakaṭāni saṁcuṇṇento soṇḍaṁ ussāpetvā pahaṭṭhakaṇṇavālo pabbato viya ajjhottharanto yena Bhagavā tenābhidhāvi. Taṁ āgacchantaṁ disvā bhikkhū Bhagavantaṁ etadavocuṁ “ayaṁ bhante Nāḷāgiri caṇḍo pharuso manussaghātako imaṁ racchaṁ paṭipanno, na kho panāyaṁ Buddhādiguṇaṁ jānāti, paṭikkamatu bhante Bhagavā, paṭikkamatu Sugato”ti. Mā bhikkhave bhāyittha, paṭibalo ahaṁ Nāḷāgiriṁ dametunti. Athāyasmā Sāriputto Satthāraṁ yāci “bhante pitu uppannakiccaṁ nāma jeṭṭhaputtassa bhāro, ahameva taṁ damemī”ti. Atha naṁ Satthā “Sāriputta Buddhabalaṁ nāma aññaṁ, sāvakabalaṁ aññaṁ, tiṭṭha “tvan”ti paṭibāhi. Evaṁ yebhuyyena asīti mahātherā yāciṁsu. Satthā sabbepi paṭibāhi. Atha āyasmā Ānando Satthari balavasinehena adhivāsetuṁ asakkonto “ayaṁ hatthī paṭhamaṁ maṁ māretū”ti Tathāgatassatthāya jīvitaṁ pariccajitvā gantvā Satthu purato aṭṭhāsi. Atha naṁ Satthā “apehi Ānanda, mā me purato aṭṭhāsī”ti āha. “Bhante ayaṁ hatthī caṇḍo pharuso manussaghātako kappuṭṭhānaggisadiso paṭhamaṁ maṁ māretvā pacchā tumhākaṁ santikaṁ āgacchatū”ti thero avaca. Yāvatatiyaṁ vuccamānopi tatheva aṭṭhāsi na paṭikkami. Atha naṁ Bhagavā iddhibalena paṭikkamāpetvā bhikkhūnaṁ antare ṭhapesi.

Tasmiṁ khaṇe ekā itthī Nāḷāgiriṁ disvā maraṇabhayabhītā palāyamānā aṅkena gahitaṁ dārakaṁ hatthino ca Tathāgatassa ca antare chaḍḍetvā palāyi. Hatthī taṁ anubandhitvā nivattitvā dārakassa santikaṁ agamāsi. Tadā dārako mahāravaṁ ravi. Satthā Nāḷāgiriṁ odissakamettāya pharitvā sumadhuraṁ brahmassaraṁ nicchāretvā "ambho Nāḷāgiri taṁ soḷasa surāghaṭe pāyetvā mattaṁ karontā na 'aññaṁ gaṇhissatī'ti kariṁsu, 'maṁ gaṇhissatī'ti pana kariṁsu, mā akāraṇena jaṅghāyo kilamento vicari, ito ehī"ti pakkosi. So Satthu vacanaṁ sutvā akkhīni ummīletvā Bhagavato rūpasiriṁ oloketvā paṭiladdhasaṁvego Buddhatejena pacchinnasurāmado soṇḍaṁ olambento kaṇṇe cālento āgantvā Tathāgatassa pādesu pati. Atha naṁ Satthā "Nāḷāgiri tvaṁ tiracchānahatthī, ahaṁ Buddhavāraṇo, ito paṭṭhāya mā caṇḍo pharuso manussaghātako bhava, sabbasattesu mettacittaṁ paṭilabhā"ti vatvā dakkhiṇahatthaṁ pasāretvā kumbhe parāmasitvā—

"Mā kuñjara nāgamāsado,
Dukkho hi kuñjara nāgamāsado.
Na hi nāgahatassa kuñjara,
Sugati hoti ito paraṁ yato.

Mā ca mado mā ca pamādo,
Na hi pamattā sugatiṁ vajanti te.
Tvaññeva tathā karissasi,
Yena tvaṁ sugatiṁ gamissasī"ti[1]—

dhammaṁ desesi.

Tassa sakalasarīraṁ pītiyā nirantaraṁ phuṭaṁ ahosi. Sace kira tiracchānagato nābhavissā, sotāpattiphalaṁ adhigamissā. Manussā taṁ pāṭihāriyaṁ disvā unnadiṁsu apphoṭiṁsu, sañjātasomanassā nānābharaṇāni khipiṁsu, tāni hatthissa sarīraṁ paṭicchādayiṁsu. Tato paṭṭhāya Nāḷāgiri Dhanapālako nāma jāto. Tasmiṁ kho pana Dhanapālakasamāgame caturāsīti pāṇasahassāni amataṁ piviṁsu. Satthā Dhanapālakaṁ

---

1. Vi 4. 357 piṭṭhe.

pañcasu sīlesu patiṭṭhāpesi. So soṇḍāya Bhagavato pāde paṁsūni gahetvā upari muddhani ākiritvā paṭikuṭitova paṭikkamitvā dassanūpacāre ṭhito Dasabalaṁ vanditvā nivattitvā hatthisālaṁ pāvisi. Tato paṭṭhāya dantasudanto[1] hutvā na kañci viheṭheti. Satthā nipphannamanoratho "yehi yaṁ dhanaṁ khittaṁ, tesaññeva taṁ hotū"ti adhiṭṭhāya "ajja mayā mahantaṁ pāṭihāriyaṁ kataṁ, imasmiṁ nagare piṇḍāya caraṇaṁ appaṭirūpan"ti titthiye madditvā bhikkhusaṁghaparivuto jayappatto viya khattiyo nagarā nikkhamitvā Veḷuvanameva gato. Nagaravāsino bahuṁ annapānakhādanīyaṁ ādāya vihāraṁ gantvā mahādānaṁ pavattayiṁsu.

Taṁ divasaṁ sāyanhasamaye dhammasabhaṁ pūretvā sannisinnā bhikkhū kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "āvuso āyasmatā Ānandena Tathāgatassatthāya attano jīvitaṁ pariccajantena dukkaraṁ kataṁ, Nāḷāgiriṁ disvā Satthārā tikkhattuṁ paṭibāhiyamānopi nāpagato, aho dukkarakārako āvuso āyasmā Ānando"ti. Satthā "Ānandassa guṇakathā pavattati, gantabbaṁ mayā etthā"ti Gandhakuṭito nikkhamitvā āgantvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāmā"ti vutte "na bhikkhave idāneva, pubbepi Ānando tiracchānayoniyaṁ nibbattopi mamatthāya jīvitaṁ pariccajiyevā"ti vatvā tehi yācito atītaṁ āhari.

Atīte Mahiṁsakaraṭṭhe Sāgalanagare Sāgalo[2] nāma rājā dhammena rajjaṁ kāresi. Tadā nagarato avidūre ekasmiṁ Nesādagāmake aññataro nesādo pāsehi sakuṇe bandhitvā nagare vikkiṇanto jīvikaṁ kappesi. Nagarato ca avidūre āvaṭṭato dvādasayojano mānusiyo nāma padumasaro ahosi pañcavaṇṇapadumasañchanno. Tattha nānappakāro sakuṇasaṅgho otari. So nesādo tattha aniyāmena pāse oḍḍesi. Tasmiṁ kāle Dhataraṭṭho haṁsarājā channavutihaṁsa sahassaparivāro Cittakūṭapabbate suvaṇṇaguhāyaṁ vasati, Sumukho nāmassa senāpati ahosi. Athekadivasaṁ tato[3] haṁsayūthā katipayā Suvaṇṇahaṁsā mānusiyaṁ saraṁ gantvā pahūtagocare tasmiṁ yathāsukhaṁ vicaritvā suhitā Cittakūṭaṁ āgantvā Dhataraṭṭhassa ārocesuṁ "mahārāja

1. Danto sudanto (Sī, I) 2. Sakulanagare sakulo (Sī, I) 3. Daharadaharā (Ka)

manussapathe mānusiyo nāma padumasaro sampannagocaro tattha gocaraṁ gaṇhituṁ gacchamā”ti. So “manussapatho nāma sāsaṅko sappaṭibhayo, mā vo ruccitthā”ti paṭikkhipitvāpi tehi punappunaṁ vuccamāno “sace tumhākaṁ ruccati, gacchāmā”ti saparivāro taṁ saraṁ agamāsi. So ākāsā otaranto pādaṁ pāse pavesentoyeva otari. Athassa pāso pādaṁ ayapaṭṭakena kaḍḍhanto[1] viya ābandhitvā gaṇhi. Athassa “chindissāmi nan”ti ākaḍḍhantassa paṭhamavāre cammaṁ chijji, dutiyavāre maṁsaṁ chijji, tatiyavāre nhāru chijji, pāso aṭṭhiṁ āhacca aṭṭhāsi, lohitaṁ pagghari[2], balavavedanā pavattiṁsu.

So cintesi “sacāhaṁ baddharavaṁ ravissāmi, ñātakā me utrastā hutvā gocaraṁ aggaṇhitvā chātajjhattāva palāyantā dubbalatāya mahāsamudde patissantī”ti. So vedanaṁ adhivāsetvā ñātīnaṁ yāvadatthaṁ caritvā[3] haṁsānaṁ kīḷanakāle mahantena saddena baddharavaṁ ravi. Taṁ sutvā te haṁsā maraṇabhayatajjitā vaggavaggā hutvā Cittakūṭābhimukhā pakkamiṁsu. Tesu pakkantesu Sumukho haṁsasenāpati “kacci nu kho idaṁ bhayaṁ mahārājassa uppannaṁ, jānissāmi nan”ti vegena pakkhanditvā purato gacchantassa haṁsagaṇassa antare mahāsattaṁ adisvā majjhimahaṁsagaṇaṁ vicini, tatthapi adisvā pacchimahaṁsagaṇaṁ vicini, tatthapi adisvā “nissaṁsayaṁ tassevedaṁ bhayaṁ uppannan”ti nivattitvā āgacchanto mahāsattaṁ pāse baddhaṁ lohitamakkhitaṁ dukkhāturaṁ paṅkapiṭṭhe nipannaṁ disvā “mā bhāyi mahārāja, ahaṁ mama jīvitaṁ pariccajitvā tumhe pāsato mocessāmī”ti vadanto otaritvā mahāsattaṁ assāsentova paṅkapiṭṭhe nisīdi. Atha naṁ vīmaṁsanto mahāsatto paṭhamaṁ gāthamāha—

1. “Sumukha anupacinantā, pakkamanti vihaṅgamā.
   Gaccha tuvampi mā kaṅkhi, natthi baddhe sahāyatā”ti.

Tattha **anupacinantā**ti sinehena ālayavasena anolokentā. **Pakkamantī**ti ete channavuti haṁsasahassā ñātivihaṅgamā maṁ chaḍḍetvā gacchanti, tvampi gaccha, mā idha vāsaṁ ākaṅkhi, evaṁ hi pāsena baddhe mayi sahāyatā nāma natthi, na hi te ahaṁ idāni kiñci sahāyakiccaṁ

1. Bandhanto (Sī), ghaṭṭento (Syā) 2. Paggharati (Syā), gaḷi (Ka) 3. Khādetvā (Ka)

kātuṁ sakkhissāmi, kiṁ te mayā nirūpakārena, papañcaṁ akatvā gacchevāti vadati.

Ito paraṁ—

2. “Gacche vāhaṁ na vā gacche, na tena amaro siyaṁ.
Sukhitaṁ taṁ upāsitvā, dukkhitaṁ taṁ kathaṁ jahe.

3. Maraṇaṁ vā tayā saddhiṁ, jīvitaṁ vā tayā vinā.
Tadeva maraṇaṁ seyyo, yañce jīve tayā vinā.

4. Nesa dhammo mahārāja, yaṁ taṁ evaṁ gataṁ jahe.
Yā gati tuyhaṁ sā mayhaṁ, ruccate vihagādhipa.

5. Kā nu pāsena baddhassa, gati aññā mahānasā.
Sā kathaṁ cetayānassa, muttassa tava ruccati.

6. Kaṁ vā tvaṁ passase atthaṁ, mama tuyhañca pakkhima.
Ñātīnaṁ vā’vasiṭṭhānaṁ, ubhinnaṁ jīvitakkhaye.

7. Yaṁ na kañcanadepiñcha, andhena tamasā gataṁ.
Tādise sañcajaṁ pāṇaṁ, ka’mattha’mabhijotaye.

8. Kathaṁ nu patataṁ seṭṭha, dhamme atthaṁ na bujjhasi.
Dhammo apacito santo, atthaṁ dasseti pāṇinaṁ.

9. Sohaṁ dhammaṁ apekkhāno, dhammā ca’tthaṁ samuṭṭhitaṁ.
Bhattiñca tayi sampassaṁ, nāvakaṅkhāmi jīvitaṁ.

10. Addhā eso sataṁ dhammo, yo mitto mittamāpade.
Na caje jīvitassāpi, hetudhammamanussaraṁ.

11. Svāyaṁ dhammo ca te ciṇṇo, bhatti ca viditā mayi.
Kāmaṁ karassu mayhetaṁ, gacchevā’numato mayā.

12. Api tvevaṁ gate kāle, yaṁ khaṇḍaṁ[1] ñātinaṁ mayā.
Tayā taṁ buddhisampannaṁ, assa paramasaṁvutaṁ.

1. Baddhaṁ (Sī), bandhaṁ (I)

13. Iccevaṁ mantayantānaṁ, ariyānaṁ ariyavuttinaṁ.
Paccadissatha nesādo, āturāna ‘miva’ntako.

14. Te sattumabhisañcikkha, dīgharattaṁ hitā dijā.
Tuṇhīmāsittha ubhayo, na sañcalesu’māsanā.

15. Dhataraṭṭhe ca disvāna, samuḍḍente tato tato.
Abhikkhamatha vegena, dijasattu dijādhipe.

16. So ca vegena’bhikkamma, āsajja parame dije.
Paccakamittha nesādo, baddhā iti vicintayaṁ.

17. Ekaṁva baddhamāsīnaṁ, abaddhañca punāparaṁ.
Āsajja baddhamāsīnaṁ, pekkhamānamadīnavaṁ.

18. Tato so vimatoyeva, paṇḍare ajjhabhāsatha.
Pavaḍḍhakāye āsīne, dijasaṁghagaṇādhipe.

19. Yaṁ nu pāsena mahatā, baddho na kurute disaṁ.
Atha kasmā abaddho tvaṁ, balī pakkhi na gacchasi.

20. Kiṁ nu tyā’yaṁ dijo hoti, mutto baddhaṁ upāsasi.
Ohāya sakuṇā yanti, kiṁ eko avahīyasi.

21. Rājā me so dijāmitta, sakhā pāṇasamo ca me.
Neva naṁ vijahissāmi, yāva kālassa pariyāyaṁ.

22. Kathaṁ panāyaṁ vihaṅgo, nāddasa pāsamoḍḍitaṁ.
Padaṁ he’taṁ mahantānaṁ, boddhu’marahanti āpadaṁ.

23. Yadā parābhavo hoti, poso jīvitasaṅkhaye.
Atha jālañca pāsañca, āsajjāpi na bujjhati.

24. Api tveva mahāpañña, pāsā bahuvidhā tatā.
Guyhamāsajja bajjhanti, athevaṁ jīvitakkhaye”ti—

imāsaṁ gāthānaṁ sambandho Pāḷinayeneva[1] veditabbo.

---

1. Pāḷivaseneva (Sī, I)

Tattha **gacche vā**ti mahārāja ahaṁ ito gaccheyyaṁ vā na vā, nāhaṁ tena gamanena vā agamanena vā amaro siyaṁ, ahañhi ito gatopi agatopi maraṇato amuttova, ito pubbe pana sukhitaṁ taṁ upāsitvā idāni dukkhitaṁ taṁ kathaṁ jaheyyanti vadati. **Maraṇaṁ vā**ti mama agacchantassa vā tayā saddhiṁ maraṇaṁ bhaveyya, gacchantassa vā tayā vinā jīvitaṁ. Tesu dvīsu yaṁ tayā saddhiṁ maraṇaṁ, tadeva me varaṁ, yaṁ tayā vinā jīveyyaṁ, na me taṁ varanti attho. **Ruccate**ti yā tava gati nipphatti, sāva mayhaṁ ruccati. **Sā kathan**ti samma sumukha mama tāva daḷhena vālapāsena baddhassa parahatthaṁ gatassa sā gati ruccatu, tava pana **cetayānassa** sacetanassa paññavato muttassa kathaṁ ruccati.

Pakkhimāti pakkhasampanna. **Ubhinnan**ti amhākaṁ dvinnaṁ jīvitakkhaye sati tvaṁ mama vā tava vā avasiṭṭhañātīnaṁ vā kaṁ atthaṁ passasi. **Yaṁ nā**ti ettha **na**kāro upamāne. **Kañcanadepiñchā**ti kañcanadvepiñcha, ayameva vā pāṭho, kañcanasadisa-ubhayapakkhāti attho. **Tamasā**ti tamasi. **Gatan**ti kataṁ, ayameva vā pāṭho. Purimassa **na**-kārassa iminā sambandho, "na katan"ti[1] kataṁ viyāti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti—tayi pāṇaṁ cajantepi acajantepi mama jīvitassa abhāvā yaṁ tava pāṇasañcajanaṁ, taṁ andhena tamasi kataṁ viya kiñcideva rūpakammaṁ apaccakkhaguṇaṁ, tādise tava apaccakkhaguṇe pāṇasañcajane tvaṁ pāṇaṁ sañcajanto kamatthaṁ joteyyāsīti.

Dhammo apacito santoti dhammo pūjito mānito samāno. **Atthaṁ dassetī**ti vuddhiṁ dasseti. **Apekkhāno**ti apekkhanto. **Dhammā ca'tthan**ti dhammato ca atthaṁ samuṭṭhitaṁ passanto. **Bhattin**ti sinehaṁ. **Sataṁ dhammo**ti paṇḍitānaṁ sabhāvo. **Yo mitto**ti yo mitto āpadāsu mittaṁ na caje, tassa acajantassa mittassa esa sabhāvo nāma addhā sataṁ dhammo. **Viditā**ti pākaṭā jātā. **Kāmaṁ karassū**ti etaṁ mama kāmaṁ mayā icchitaṁ mama vacanaṁ karassu. **Api tvevaṁ gate kāle**ti api tu evaṁ gate kāle mayi imasmiṁ ṭhāne pāsena baddhe. **Paramasaṁvutan**ti paramaparipuṇṇaṁ[2].

Iccevaṁ mantayantānanti "gaccha, na gacchāmī"ti evaṁ kathentānaṁ. **Ariyānan**ti ācāra-ariyānaṁ. **Paccadissathā**ti kāsāyāni nivāsetvā rattamālaṁ

1. Na gatanti (Ka)
2. Paramapaṭicchannaṁ (Sī, Syā)

piḷandhitvā muggaraṁ ādāya āgacchanto adissatha. **Āturānan**ti gilānānaṁ maccu viya. **Abhisañcikkhā**ti bhikkhave te ubhopi sattuṁ āyantaṁ passitvā. **Hitā**ti dīgharattaṁ aññamaññassa hitā muducittā. **Na sañcalesu'māsanā**ti āsanato na caliṁsu, yathānisinnāva ahesuṁ. Sumukho pana "ayaṁ nesādo āgantvā paharanto maṁ paṭhamaṁ paharatū"ti cintetvā mahāsattaṁ pacchato katvā nisīdi.

Dhataraṭṭheti haṁse. **Samuḍḍente**ti maraṇabhayena ito cito ca uppatante disvā. **Āsajjā**ti itare dve jane upagantvā. **Paccakamitthā**ti "baddhā, na baddhā"ti cintento upadhārento akamittha, vegaṁ hāpetvā saṇikaṁ agamāsi. **Āsajja baddhamāsīnan**ti baddhaṁ mahāsattaṁ upagantvā nisinnaṁ Sumukhaṁ. **Adīnavan**ti ādīnavameva hutvā mahāsattaṁ olokentaṁ disvā. **Vimato**ti kiṁ nu kho abaddho baddhassa santike nisinno, kāraṇaṁ pucchissāmīti vimatijāto hutvāti attho. **Paṇḍare**ti haṁse, atha vā parisuddhe nimmale, sampahaṭṭhakañcanavaṇṇeti attho. **Pavaḍḍhakāye**ti vaḍḍhitakāye mahāsarīre. **Yaṁ nū**ti yaṁ tāva eso mahāpāsena baddho. **Na kurute disan**ti palāyanatthāya ekaṁ disaṁ na bhajati, taṁ yuttanti adhippāyo. **Balī**ti balasampanno hutvāpi. **Pakkhī**ti taṁ ālapati. **Ohāyā**ti chaḍḍetvā. **Yantī**ti sesasakuṇā gacchanti. **Avahīyasī**ti ohīyasi.

Dijāmittāti dijānaṁ amitta. **Yāva kālassa pariyāyan**ti yāva maraṇassa vāro āgacchati. **Kathaṁ panāyan**ti tvaṁ rājā me soti vadasi, rājāno ca nāma paṇḍitā honti, itipi[1] paṇḍito samāno kena kāraṇena oḍḍitaṁ pāsaṁ na addasa. **Padaṁ hetan**ti yasamahattaṁ vā ñāṇamahattaṁ vā pattānaṁ attano āpadabujjhanaṁ nāma padaṁ kāraṇaṁ, tasmā te āpadaṁ boddhumarahanti. **Parābhavo**ti avaḍḍhi. **Āsajjāpī**ti upagantvāpi na bujjhati. **Tatā**ti vitatā[2] oḍḍitā. **Guyhamāsajjā**ti tesu pāsesu yo guḷho paṭicchanno pāso, taṁ āsajja bajjhanti. **Athevan**ti atha evaṁ jīvitakkhaye bajjhantevāti attho.

---

1. Idhāpi (Ka)
2. Katāti vikatā (Ka)

Iti naṁ so kathāsallāpena muduhadayaṁ katvā mahāsattassa jīvitaṁ yācanto gāthamāha—

25. "Api nā'yaṁ tayā saddhiṁ, saṁvāsassa[1] sukhudrayo.
Api no anumaññāsi, api no jīvitaṁ dade"ti.

Tattha **apinā'yan**ti api nu ayaṁ. **Sukhudrayo**ti sukhaphalo. **Api no anumaññāsī**ti Cittakūṭaṁ gantvā ñātake passituṁ tvaṁ api no anujāneyyāsi. **Api no jīvitaṁ dade**ti api no imāya kathāya uppannavissāso na māreyyāsīti.

So tassa madhurakathāya bajjhitvā gāthamāha—

26. "Na ceva me tvaṁ baddhosi, napi icchāmi te vadhaṁ.
Kāmaṁ khippamito gantvā, jīva tvaṁ anigho ciran"ti.

Tato Sumukho catasso gāthā abhāsi—

27. "Nevāha'meta'micchāmi, aññatre'tassa jīvitā.
Sace ekena tuṭṭhosi, muñce'taṁ maṁ ca bhakkhaya.

28. Ārohapariṇāhena, tulyā'smā vayasā ubho.
Na te lābhena jīvatthi, etena niminā tuvaṁ.

29. Tadiṅgha samapekkhassu, hotu giddhi tava'mhasu.
Maṁ pubbe bandha pāsena, pacchā muñca dijādhipaṁ.

30. Tāvadeva ca te lābho, katā'ssa yācanāya ca.
Mitti ca Dhataraṭṭhehi, yāvajīvāya te siyā"ti.

Tattha **etan**ti yaṁ aññatra etassa jīvitā mama jīvitaṁ, etaṁ ahaṁ neva icchāmi. **Tulyā'smā**ti samānā homa. **Niminā tuvan**ti parivattehi tvaṁ. **Tava'mhasū**ti tava amhesu giddhi hotu, kiṁ te etena, mayi lobhaṁ uppādehīti vadati. **Tāvadevā**ti tattakoyeva. **Yācanāya cā**ti yā mama yācanā, sāva katā assāti attho.

---

1. Sambhāsassa (Sī, I)

Iti so tāya dhammadesanāya tele pakkhittakappāsapicu viya mudugatahadayo mahāsattaṁ tassa dāyaṁ katvā dadanto āha—

31. "Passantu no mahāsaṁghā, tayā muttaṁ ito gataṁ.
Mittāmaccā ca bhaccā ca, puttadārā ca bandhavā.

32. Na ca te tādisā mittā, bahūnaṁ idha vijjati.
Yathā tvaṁ Dhataraṭṭhassa, pāṇasādhāraṇo sakhā.

33. So te sahāyaṁ muñcāmi, hotu rājā tavānugo.
Kāmaṁ khippamito gantvā, ñātimajjhe virocathā"ti.

Tattha **no**ti nipātamattaṁ. **Tayā muttan**ti imañhi tvaññeva muñcasi nāma, tasmā imaṁ tayā muttaṁ ito Cittakuṭapabbataṁ gataṁ mahantā ñātisaṅghā ete ca mittādayo passantu. Ettha ca **bandhavā**ti ekalohitasambandhā. **Vijjatī**ti vijjanti. **Pāṇasādhāraṇo**ti sādhāraṇapāṇo avibhattajīviko, yathā tvaṁ etassa sakhā, etādisā aññesaṁ bahūnaṁ mittā nāma na vijjanti. **Tavānugo**ti etaṁ dukkhitaṁ[1] ādāya purato gacchantassa tava ayaṁ anugo hotūti.

Evaṁ vatvā pana Nesādaputto mettacittena mahāsattaṁ upasaṅkamitvā bandhanaṁ chinditvā āliṅgitvā sarato nikkhāmetvā saratīre taruṇadabbatiṇapiṭṭhe nisīdāpetvā pāde bandhanapāsaṁ muducittena saṇikaṁ mocetvā dūre khipitvā mahāsatte balavasinehaṁ paccupaṭṭhāpetvā mettacittena udakaṁ ādāya lohitaṁ dhovitvā punappunaṁ parimajji. Tassa mettacittānubhāvena bodhisattassa pāde sirā sirāhi, maṁsaṁ maṁsena, cammaṁ cammena ghaṭitaṁ, tāvadeva pādo saṁruḷho sañjātachavisañjātalomo ahosi abaddhapādena nibbiseso. Bodhisatto sukhito pakatibhāveneva nisīdi. Atha Sumukho attānaṁ nissāya mahāsattassa sukhitabhāvaṁ disvā sañjātasomanasso Nesādassa thutimakāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

---

1. Dukkhaṭṭitaṁ (Ka)

34. “So patīto pamuttena, bhattunā bhattugāravo.
Ajjhabhāsatha vakkaṅgo, vācaṁ kaṇṇasukhaṁ bhaṇaṁ.

35. Evaṁ luddaka nandassu, saha sabbehi ñātibhi.
Yathāhamajja nandāmi, muttaṁ disvā dijādhipan”ti.

Tattha **vakkaṅgo**ti vaṅkagīvo.

Evaṁ luddassa thutiṁ katvā Sumukho bodhisattaṁ āha “mahārāja iminā amhākaṁ mahā-upakāro kato, ayaṁ hi amhākaṁ vacanaṁ akatvā kīḷāhaṁse no katvā issarānaṁ dento bahuṁ dhanaṁ labheyya, māretvā maṁsaṁ vikkiṇanto mūlampi labhetha, attano pana jīvitaṁ anoloketvā amhākaṁ vacanaṁ akari, imaṁ rañño santikaṁ netvā sukhajīvitaṁ karomā”ti. Mahāsatto sampaṭicchi. Sumukho attano bhāsāya mahāsattena saddhiṁ kathetvā puna manussabhāsāya luddaputtaṁ āmantetvā “samma tvaṁ kimatthaṁ pāse oḍḍesī”ti pucchitvā “dhanatthan”ti vutte “evaṁ sante amhe ādāya nagaraṁ pavisitvā rañño dassehi, bahuṁ te dhanaṁ dāpessāmī”ti vatvā āha—

36. “Ehi taṁ anusikkhāmi, yathā tvamapi lacchase.
Lābhaṁ tavāyaṁ Dhataraṭṭho, pāpaṁ kiñci na dakkhati.

37. Khippamantepuraṁ netvā, rañño dassehi no ubho.
Abaddhe pakatibhūte, kāje ubhayato ṭhite.

38. Dhataraṭṭhā mahārāja, haṁsādhipatino ime.
Ayaṁ hi rājā haṁsānaṁ, ayaṁ senāpatītaro.

39. Asaṁsayaṁ imaṁ disvā, haṁsarājaṁ narādhipo.
Patīto sumano vitto, bahuṁ dassati te dhanan”ti.

Tattha **anusikkhāmī**ti anusāsāmi. **Pāpan**ti lāmakaṁ. **Rañño dassehi no ubho**ti amhe ubhopi rañño dassehi. Ayaṁ bodhisattassa paññāpabhāvadassanatthaṁ, attano mittadhammassa āvibhāvanatthaṁ, luddassa dhanalābhatthaṁ, rañño sīlesu patiṭṭhāpanatthañcāti catūhi

kāraṇehi evamāha. **Dhataraṭṭhā**ti netvā ca pana rañño evaṁ ācikkheyyāsi "mahārāja ime Dhataraṭṭhakule jātā dve haṁsādhipatino, etesu ayaṁ rājā, itaro senāpatī"ti. Iti naṁ sikkhāpesi. **"Patīto"**ti-ādīni tīṇipi tuṭṭhākāravevacanāneva.

Evaṁ vutte luddo "sāmi mā vo rājadassanaṁ rucci, rājāno nāma calacittā, kīḷāhaṁse vā vo kareyyuṁ mārāpeyyuṁ vā"ti vatvā "samma mā bhāyi, ahaṁ tādisaṁ kakkhaḷaṁ luddaṁ lohitapāṇiṁ dhammakathāya mudukaṁ katvā mama pādesu pātesiṁ, rājāno nāma puññavanto paññavanto ca subhāsitadubbhāsitaññū ca, khippaṁ amhe rañño dassehī"ti vutte "tena hi mā mayhaṁ kujjhittha, ahaṁ avassaṁ tumhākaṁ ruciyā nemī"ti vatvā ubhopi kājaṁ āropetvā rājakulaṁ gantvā rañño dassetvā raññā puṭṭho yathābhūtaṁ ārocesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

40. "Tassa taṁ vacanaṁ sutvā, kammunā upapādayi.
Khippamantepuraṁ gantvā, rañño haṁse adassayi.
Abaddhe pakatibhūte, kāje ubhayato ṭhite.

41. Dhataraṭṭhā mahārāja, haṁsādhipatino ime.
Ayaṁ hi rājā haṁsānaṁ, ayaṁ senāpatītaro.

42. Kathaṁ panime vihaṅgā, tava hatthatta'māgatā.
Kathaṁ luddo mahantānaṁ, issare idha ajjhagā.

43. Vihitā santi'me pāsā, pallalesu janādhipa.
Yaṁ ya'dāyatanaṁ maññe, dijānaṁ pāṇarodhanaṁ.

44. Tādisaṁ pāsamāsajja, haṁsarājā abajjhatha.
Taṁ abaddho upāsino, ma'māyaṁ ajjhabhāsatha.

45. Sudukkaraṁ anariyebhi, dahate bhāvamuttamaṁ.
Bhatturatthe parakkanto, dhammayutto vihaṅgamo.

46. Attanā'yaṁ cajitvāna, jīvitaṁ jīvitāraho.
Anutthunanto āsīno, bhattu yācittha jīvitaṁ.

47. Tassa taṁ vacanaṁ sutvā, pasāda'maha'majjhagā.
Tato naṁ pāmuciṁ pāsā, anuññāsiṁ sukhena ca.

48. So patīto pamuttena, bhattunā bhattugāravo.
Ajjhabhāsatha Vakkaṅgo, vācaṁ kaṇṇasukhaṁ bhaṇaṁ.

49. Evaṁ luddaka nandassu, saha sabbehi ñātibhi.
Yathā'ha'majja nandāmi, muttaṁ disvā dijādhipaṁ.

50. Ehi taṁ anusikkhāmi, yathā tvamapi lacchase.
Lābhaṁ tavāyaṁ Dhataraṭṭho, pāpaṁ kiñci na dakkhati.

51. Khippamantepuraṁ netvā, rañño dassehi no ubho.
Abaddhe pakatibhūte, kāje ubhayato ṭhite.

52. Dhataraṭṭhā mahārāja, haṁsādhipatino ime.
Ayaṁ hi rājā haṁsānaṁ, ayaṁ senāpatītaro.

53. Asaṁsayaṁ imaṁ disvā, haṁsarājaṁ narādhipo.
Patīto sumano vitto, bahuṁ dassati te dhanaṁ.

54. Evametassa vacanā, ānītā'me ubho mayā.
Ettheva hi ime āsuṁ, ubho anumatā mayā.

55. So'yaṁ evaṁ gato pakkhī, dijo paramadhammiko.
Mādisassa hi luddassa, janayeyyātha maddavaṁ.

56. Upāyanañca te deva, nāññaṁ passāmi edisaṁ.
Sabbasākuṇikāgāme, taṁ passa manujādhipā"ti.

Tattha **kammunā upapādayī**ti yaṁ so avaca, taṁ karonto kāyakammena sampādesi. **Gantvā**ti haṁsarājena nisinnakājakoṭiṁ uccataraṁ, senāpatinā nisinnakājakoṭiṁ thokaṁ nīcaṁ katvā ubhopi te ukkhipitvā "haṁsarājā ca senāpati ca rājānaṁ passituṁ gacchanti, ussaratha ussarathā"ti janaṁ ussārento "evarūpā nāma sobhaggappattā suvaṇṇavaṇṇā haṁsarājāno na diṭṭhapubbā"ti muduhadayesu manussesu

pasaṁsantesu[1] khippamantepuraṁ gantvā. **Adassayī**ti "haṁsarājāno tumhe daṭṭhuṁ āgatā"ti rañño ārocāpetvā tena tuṭṭhacittena "āgacchantū"ti pakkosāpito abhiharitvā dassesi. **Hatthattan**ti hatthesu āgataṁ, pattanti vuttaṁ hoti. **Mahantānan**ti yasamahantappattānaṁ suvaṇṇavaṇṇānaṁ Dhataraṭṭhahaṁsānaṁ issare sāmino kathaṁ tvaṁ luddo hutvā adhigatoti pucchati. "Issaramidhamajjhagā"tipi pāṭho, etesaṁ issariyaṁ tvaṁ kathaṁ ajjhagāti attho.

Vihitāti yojitā. **Yaṁ ya'dāyatanaṁ maññe**ti mahārāja yaṁ yaṁ samosaraṇaṭṭhānaṁ dijānaṁ pāṇarodhanaṁ jīvitakkhayakaraṁ maññāmi, tattha tattha mayā pallalesu pāsā vihitā. **Tādisan**ti mānusiyasare tathāvidhaṁ pāṇarodhanaṁ mayā vihitaṁ pāsaṁ. **Tan**ti taṁ etaṁ tattha baddhaṁ. **Upāsino**ti attano jīvitaṁ agaṇetvā upagantvā nisinno. **Mamāyan**ti maṁ ayaṁ senāpati **ajjhabhāsatha**, mayā saddhiṁ kathesi. **Sudukkaran**ti tasmiṁ khaṇe esa amhādisehi anariyehi sudukkaraṁ akāsi. Kiṁ tanti[2]? **Dahate bhāvamuttamaṁ,** attano uttamaṁ ajjhāsayaṁ dahati vidahati pakāseti. **Attanā'yan**ti attano ayaṁ. **Anutthunanto**ti bhattuguṇe vaṇṇento tassa jīvitaṁ muñcāti maṁ yāci.

Tassāti tassa tathā yācantassa. **Sukhena cā**ti yathāsukhena Cittakūṭaṁ gantvā ñātisaṅghaṁ passathāti ca anujāniṁ. **Ettheva hī**ti mayā pana ime dve ettha mānusiyasareyeva Cittakūṭagamanāya anumatā ahesuṁ. **Evaṁ gato**ti evaṁ sattu hatthagato. **Janayeyyātha maddavan**ti attani mettacittaṁ janesi. **Upāyanan**ti paṇṇākāraṁ. **Sabbasākuṇikā gāme**ti sabbasmimpi sākuṇikagāme nāhaṁ aññaṁ tava evarūpaṁ kenaci sākuṇikena ābhatapubbaṁ upāyanaṁ passāmi. **Taṁ passā**ti taṁ mayā ābhataṁ upāyanaṁ passa manujādhipāti.

Evaṁ so ṭhitakova Sumukhassa guṇaṁ kathesi. Tato rājā haṁsarañño mahārahaṁ āsanaṁ, Sumukhassa ca suvaṇṇabhaddapīṭhakaṁ dāpetvā tesaṁ tattha nisinnānaṁ suvaṇṇabhājanehi lājamadhuphāṇitādīni dāpetvā niṭṭhite pānabhojanakicce añjaliṁ paggayha mahāsattaṁ dhammakathaṁ

---

1. Hāsaṁ pattesu (Syā), sampattesu (Ka)
2. Kiṁ pana tanti (Sī)

yācitvā suvaṇṇapīṭhake nisīdi. So tena yācito paṭisanthāraṁ tāva akāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

57. "Disvā nisinnaṁ rājānaṁ, pīṭhe sovaṇṇaye subhe.
Ajjhabhāsatha vakkaṅgo, vācaṁ kaṇṇasukhaṁ bhaṇaṁ.

58. Kacci nu bhoto kusalaṁ, kacci bhoto anāmayaṁ.
Kacci raṭṭhamidaṁ phītaṁ, dhammena manusāsasi.

59. Kusalañceva me haṁsa, atho haṁsa anāmayaṁ.
Atho raṭṭhamidaṁ phītaṁ, dhammena manusāsa'haṁ.

60. Kacci bhoto amaccesu, doso koci na vijjati.
Kacci ca te tavatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitaṁ.

61. Athopi me amaccesu, doso koci na vijjati.
Athopi te mamatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitaṁ.

62. Kacci te sādisī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, tava chandavasānugā.

63. Atho me sādisī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, mama chandavasānugā"ti.

Tattha **rājānan**ti Sāgalarājānaṁ[1]. **Vakkaṅgo**ti haṁsarājā. **Dhammena manusāsasī**ti dhammena anusāsasi. **Doso**ti aparādho. **Tavatthesū**ti uppannesu tava yuddhādīsu atthesu. **Nāvakaṅkhantī**ti uraṁ datvā pariccajantā kicci attano jīvitaṁ na patthenti, jīvitaṁ ca cajitvā tavevatthaṁ karonti. **Sādisī**ti samānajātikā. **Assavā**ti vacanasampaṭicchikā. **Puttarūpayasūpetā**ti puttehi ca rūpena ca yasena ca upetā. **Tava chandavasānugā**ti kacci tava ajjhāsayaṁ tava vasaṁ anuvattati, na attano cittavasena vattatīti pucchati.

Evaṁ bodhisattena paṭisanthāre kate puna rājā tena saddhiṁ kathento āha—

1. Sakularājānaṁ (Sī, I)

64. "Bhavantaṁ kacci nu mahā-sattuhatthattataṁ gato.
Dukkhamāpajji vipulaṁ, tasmiṁ paṭhamamāpade.

65. Kacci yantāpatitvāna[1], daṇḍena samapothayi.
Evametesaṁ jammānaṁ, pātikaṁ bhavati tāvade.

66. Khema'māsi mahārāja, evamāpadiyā sati[2].
Na cāyaṁ kiñci rasmāsu, sattūva samapajjatha.

67. Paccagamittha Nesādo, pubbeva ajjhabhāsatha.
Tadāyaṁ Sumukhoyeva, paṇḍito paccabhāsatha.

68. Tassa taṁ vacanaṁ sutvā, pasāda'maya'majjhagā.
Tato maṁ pāmucī pāsā, anuññāsi sukhena ca.

69. Idañca Sumukheneva, etadatthāya cintitaṁ.
Bhoto sakāse'gamanaṁ, etassa dhanamicchatā.

70. Svāgatañcevidaṁ bhavataṁ, patīto ca'smi dassanā.
Eso cāpi bahuṁ vittaṁ, labhataṁ yāvadicchatī"ti.

Tattha **mahāsattuhatthattataṁ**[3] **gato**ti mahantassa sattuno hatthattaṁ[4] gato. **Āpatitvānā**ti upadhāvitvā. **Pātikan**ti pākatikaṁ, ayameva vā pāṭho. Idaṁ vuttaṁ hoti—etesaṁ hi jammānaṁ tāvadeva evaṁ pākatikaṁ hoti, sakuṇe daṇḍena pothetvā jīvitakkhayaṁ pāpento dhanavetanaṁ labhatīti. **Kiñci rasmāsū**ti kiñci amhesu. **Sattūvā**ti sattu viya. **Paccagamitthā**ti[5] mahārāja esa amhe disvā baddhāti saññāya thokaṁ osakkittha. **Pubbevā**ti ayameva paṭhamaṁ ajjhabhāsi. **Tadā**ti tasmiṁ kāle. **Etadatthāyā**ti etassa Nesādaputtassa atthāya cintitaṁ. **Dhanamicchatā**ti etassa dhanaṁ icchantena tava santikaṁ amhākaṁ āgamanaṁ cintitaṁ. **Svāgatañcevidan**ti mā bhonto cintayantu, bhavataṁ idaṁ idhāgamanaṁ svāgatameva. **Labhatan**ti labhatu.

---

1. Yaṁ nāpatitvāna (Sī, I)
2. Evamāpadi saṁsati (Sī, I), evamāpariyāsati (Syā)
3. Mahāsattuhatthatthataṁ (Sī, Syā, I)
4. Hatthatthataṁ (Sī, Syā, I)
5. Paccakampitthāti (Sī, Syā, I)

Evañca pana vatvā rājā aññataraṁ amaccaṁ oloketvā "kiṁ karomi devā"ti vutte "imaṁ nesādaṁ kappitakesamassuṁ nhātānulittaṁ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ kāretvā ānehī"ti vatvā tena tathā katvā ānītassa tassa saṁvacchare saṁvacchare satasahassuṭṭhānakaṁ gāmaṁ, dve vīthiyo gahetvā ṭhitaṁ mahantaṁ gehaṁ, rathavarañca, aññañca bahuṁ hiraññasuvaṇṇaṁ adāsi. Tamatthaṁ āvikaronto Satthā āha—

71. "Santappayitvā Nesādaṁ, bhogehi manujādhipo.
Ajjhabhāsatha Vakkaṅgaṁ, vācaṁ suṇṇasukhaṁ bhaṇan"ti.

Atha mahāsatto rañño dhammaṁ desesi. So tassa dhammakathaṁ sutvā tuṭṭhahadayo "dhammakathikassa sakkāraṁ karissāmī"ti setacchattaṁ datvā rajjaṁ paṭicchāpento āha—

72. "Yaṁ khalu dhamma'mādhīnaṁ, vaso vattati kiñcanaṁ.
Sabba'tthi'ssariyaṁ bhavataṁ, pasāsatha yadicchatha.

73. Dānatthaṁ upabhottuṁ vā, yaṁ ca'ññaṁ upakappati.
Etaṁ dadāmi vo vittaṁ, issariyaṁ vissajāmi vo"ti.

Tattha **vaso vattatī**ti yattha mama vaso vattati. **Kiñcanan**ti taṁ appamattakampi. **Sabba'tthi'ssariyan**ti sabbaṁ bhavataṁyeva issariyaṁ atthu. **Yaṁ ca'ññaṁ upakappatī**ti puññakāmatāya dānatthaṁ vā chattaṁ ussāpetvā rajjameva upabhottuṁ vā yaṁ vā aññaṁ tumhākaṁ ruccati, taṁ karotha, etaṁ dadāmi vo vittaṁ, saddhiṁyeva setacchattena mama santakaṁ issariyaṁ vissajjāmi voti.

Atha mahāsatto raññā dinnaṁ setacchattaṁ puna tasseva adāsi. Rājāpi cintesi "haṁsarañño tāva me dhammakathā sutā, luddaputtena pana 'ayaṁ Sumukho madhurakatho'ti ativiya vaṇṇito, imassapi dhammakathaṁ sossāmī"ti. So tena saddhiṁ sallapanto anantaraṁ gāthamāha—

74. "Yathā ca myā'yaṁ Sumukho, ajjhabhāseyya paṇḍito.
Kāmasā buddhisampanno, taṁ myā'ssa paramappiyan"ti.

Tattha **yathā**ti yadi. Idaṁ vuttaṁ hoti—yadi ca me ayaṁ Sumukho paṇḍito buddhisampanno kāmasā attano ruciyā ajjhabhāseyya, taṁ me paramappiyaṁ assāti.

Tato Sumukho āha—

75. "Ahaṁ khalu mahārāja, nāgarājāriva'ntaraṁ.
Paṭivattuṁ na sakkomi, na me so vinayo siyā.

76. Amhākañceva so[1] seṭṭho, tvañca uttamasattavo.
Bhūmipālo manussindo, pūjā bahūhi hetubhi.

77. Tesaṁ ubhinnaṁ bhaṇataṁ, vattamāne vinicchaye.
Na'ntaraṁ pativattabbaṁ, pessena manujādhipā"ti.

Tattha **nāgarājāriva'ntaran**ti peḷāya[2] abbhantaraṁ paviṭṭho nāgarājā viya. **Paṭivattun**ti tumhākaṁ dvinnaṁ antare vattuṁ na sakkomi. **Na me so**ti sace vadeyyaṁ, na me so vinayo bhaveyya. **Amhākañcevā**ti channavutiyā haṁsasahassānaṁ. **Uttamasattavo**ti uttamasatto. **Pūjā**ti ubho tumhe mayhaṁ bahūhi kāraṇehi pūjārahā ceva pasaṁsārahā ca. **Pessenā**ti veyyāvaccakarena sevakena.

Rājā tassa vacanaṁ sutvā tuṭṭhahadayo "Nesādaputto taṁ vaṇṇeti, na aññena tumhādisena madhuradhammakathikena nāma bhavitabban"ti vatvā āha—

78. "Dhammena kira nesādo, paṇḍito aṇḍajo iti.
Naheva akatattassa, nayo etādiso siyā.

79. Evaṁ aggapakatimā, evaṁ uttamasattavo.
Yāvata'tthi mayā diṭṭhā, nā'ññaṁ passāmi edisaṁ.

80. Tuṭṭhosmi vo pakatiyā, vākyena madhurena ca.
Eso cāpi mamacchando, ciraṁ passeyya vo ubho"ti.

1. Yo (Sī, Syā, I) 2. Selāya (Sī, Syā, I)

Tattha **dhammenā**ti sabhāvena kāraṇena. **Akatattassā**ti asampādita-attabhāvassa mittadubbhissa. **Nayo**ti paññā. **Aggapakatimā**ti aggasabhāvo. **Uttamasattavo**ti uttamasatto. **Yāvata'tthī**ti yāvatā mayā diṭṭhā nāma atthi. **Nā'ñña**nti tasmiṁ mayā diṭṭhaṭṭhāne aññaṁ evarūpaṁ na passāmi. **Tuṭṭhosmi vo pakatiyā**ti samma haṁsarāja ahaṁ pakatiyā paṭhamameva tumhākaṁ dassanena tuṭṭho. **Vākyenā**ti idāni pana vo madhuravacanena tuṭṭhosmi. **Ciraṁ passeyya vā**ti idheva vasāpetvā muhuttampi avippavāsanto ciraṁ tumhe passeyyanti esa me chandoti vadati.

Tato mahāsatto rājānaṁ pasaṁsanto āha—

81. "Yaṁ kiccaṁ parame mitte, kata'masmāsu taṁ tayā.
Pattā nissaṁsayaṁ tyāmhā, bhattirasmāsu yā tava.

82. Aduñca nūna sumahā, ñātisaṅghassa mantaraṁ.
Adassanena asmākaṁ, dukkhaṁ bahūsu pakkhisu.

83. Tesaṁ sokavighātāya, tayā anumatā mayaṁ.
Taṁ padakkhiṇato katvā, ñātiṁ passemu'rindama.

84. Addhā'haṁ vipulaṁ pītiṁ, bhavataṁ vindāmi dassanā.
Eso cāpi mahā attho, ñātivissasanā siyā"ti.

Tattha **kata'masmāsū**ti kataṁ amhesu. **Pattā nissaṁsayaṁ tyāmhā**ti mayaṁ nissaṁsayena tayā pattāyeva. **Bhattirasmāsu yā tavā**ti yā tava amhesu bhatti, tāya bhattiyā mayaṁ tayā asaṁsayena pattāyeva, na ca vippayuttā, vippavuṭṭhāpi sahavāsinoyeva nāma mayanti dīpeti. **Aduñca nūna sumahā**ti etañca ekaṁseneva sumahantaṁ. **Ñātisaṅghassa mantara**nti amhehi dvīhi janehi virahitassa mama ñātisaṅghassa antaraṁ chiddaṁ. **Asmāka**nti amhākaṁ dvinnaṁ adassanena bahūsu pakkhīsu dukkhaṁ uppannaṁ. **Passemu'rindamā**ti passeyyāma Arindama. **Bhavata**nti bhoto dassanena. **Eso cāpi mahā attho**ti yā esā ñātisaṅghasaṅkhātā ñātivissāsanā siyā, eso cāpi mahanto atthoti.

Evaṁ vutte rājā tesaṁ gamanaṁ anujāni. Mahāsattopi rañño pañcavidhe dussīlye ādīnavaṁ, sīle ca ānisaṁsaṁ kathetvā "imaṁ sīlaṁ rakkha,

dhammena rajjaṁ kārehi, catūhi saṅgahavatthūhi janaṁ saṅgaṇhāhī”ti ovaditvā Cittakūṭaṁ agamāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

85. “Idaṁ vatvā Dhataraṭṭho, haṁsarājā narādhipaṁ.
Uttamaṁ javamanvāya, ñātisaṅghaṁ upāgamuṁ.

86. Te aroge anuppatte, disvāna parame dije.
Kekāti makaruṁ haṁsā, puthusaddo ajāyatha.

87. Te patītā pamuttena, bhattunā bhattugāravā.
Samantā parikiriṁsu, aṇḍajā laddhapaccayā”ti.

Tattha **upāgamun**ti aruṇuggamanavelāyameva lājamadhuphāṇitādīni paribhuñjitvā raññā ca deviyā ca dvīhi suvaṇṇatālavaṇṭehi ukkhipitvā gandhamālādīhi katasakkārā tālavaṇṭehi otaritvā rājānaṁ padakkhiṇaṁ katvā vehāsaṁ uppatitvā raññā añjaliṁ paggayha “gacchatha sāmino”ti vutte sīhapañjarena nikkhantā uttamena javena gantvā ñātigaṇaṁ upāgamiṁsu. **Parame**ti uttame. **Kekā**ti attano sabhāvena “kekā”ti saddamakaṁsu. **Bhattugāravā**ti bhattari sagāravā. **Parikiriṁsū**ti bhattuno muttabhāvena tuṭṭhā taṁ bhattāraṁ samantā parivārayiṁsu. **Laddhapaccayā**ti laddhapatiṭṭhā.

Evaṁ parivāretvā pana te haṁsā “kathaṁ muttosi mahārājā”ti pucchiṁsu. Mahāsatto Sumukhaṁ nissāya muttabhāvaṁ, Sāgalarājaluddaputtehi katakammañca kathesi. Taṁ sutvā tuṭṭho haṁsagaṇo “Sumukhasenāpati ca rājā ca Luddaputto ca sukhitā niddukkhā ciraṁ jīvantū”ti thutimakāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā osānagāthamāha—

88. “Evaṁ mittavataṁ attho, sabbe honti padakkhiṇā.
Haṁsā yathā Dhataraṭṭhā, ñātisaṅghaṁ upāgamun”ti.

Tattha **mittavatan**ti kalyāṇamittasampannānaṁ. **Padakkhiṇā**ti sukhanipphattino[1] vuḍḍhiyuttā. **Dhataraṭṭhā**ti haṁsarājā Sumukho raññā ceva luddaputtena cāti dvīhi evaṁ ubhopi te Dhataraṭṭhā kalyāṇamittasampannā yathā ñātisaṅghaṁ

1. Sukhanibbattino (Ka)

upāgamuṁ, ñātisaṅgha-upagamanasaṅkhāto nesaṁ attho padakkhiṇo jāto, evaṁ aññesampi mittavataṁ atthā padakkhiṇā hontīti.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepānando mamatthāya jīvitaṁ pariccajī"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā Nesādo Channo ahosi, rājā Sāriputto, Sumukho Ānando, channavuti haṁsasahassā Buddhaparisā, haṁsarājā pana ahameva ahosin"ti.

Cūḷahaṁsajātakavaṇṇanā paṭhamā.

---

2. Mahāsaṁsajātakavaṇṇanā (534)

Ete haṁsā pakkamantīti idaṁ Satthā Veḷuvane viharanto Ānandatherassa jīvitapariccāgameva ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā vuttasadisameva, idha pana Satthā atītaṁ āharanto idamāhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Saṁyamassa[1] nāma Bārāṇasirañño Khemā nāma aggamahesī ahosi. Tadā bodhisatto navutihaṁsasahassaparivuto Cittakūṭe vihāsi. Athekadivasaṁ Khemā devī paccūsasamaye supinaṁ addasa. Suvaṇṇavaṇṇā haṁsā āgantvā rājapallaṅke nisīditvā madhurassarena dhammakathaṁ kathesuṁ. Deviyā sādhukāraṁ datvā dhammaṁ suṇantiyā dhammassavanena atittāya eva ratti vibhāyi. Haṁsā dhammaṁ kathetvā sīhapañjarena nikkhamitvā agamaṁsu. Sā vegenuṭṭhāya "palāyamāne haṁse gaṇhatha gaṇhathā"ti vatvā hatthaṁ pasārentīyeva pabujjhi. Tassā kathaṁ sutvā paricārikāyo "kuhiṁ haṁsā"ti thokaṁ avahasiṁsu. Sā tasmiṁ khaṇe supinabhāvaṁ ñatvā cintesi "ahaṁ abhūtaṁ na passāmi, addhā imasmiṁ loke suvaṇṇavaṇṇā haṁsā bhavissanti, sace kho pana 'Suvaṇṇahaṁsānaṁ dhammaṁ sotukāmāmhī'ti rājānaṁ vakkhāmi, 'amhehi Suvaṇṇahaṁsā nāma na diṭṭhapubbā, haṁsānañca kathā nāma abhūtāyevā'ti vatvā nirussukko bhavissati, 'dohaḷo'ti vutte pana yena kenaci upāyena pariyesissati, evaṁ me manoratho samijjhissatī"ti. Sā gilānālayaṁ dassetvā paricārikānaṁ saññaṁ datvā nipajji.

---

1. Seyyassa (I)

Rājā rājāsane nisinno tassā dassanavelāya taṁ adisvā “kahaṁ Khemā devī”ti pucchitvā “gilānā”ti sutvā tassā santikaṁ gantvā sayanekadese nisīditvā piṭṭhiṁ parimajjanto “kiṁ te aphāsukan”ti pucchi. Deva aññaṁ aphāsukaṁ natthi, dohaḷo pana me uppannoti. Tena hi bhaṇa devi, yaṁ icchasi, taṁ sīghaṁ te upanāmessāmīti. Mahārāja ahamekassa suvaṇṇahaṁsassa samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinnassa gandhamālādīhi pūjaṁ katvā sādhukāraṁ dadamānā dhammakathaṁ sotumicchāmi, sace labhāmi, iccetaṁ kusalaṁ, no ce, jīvitaṁ me natthīti. Atha naṁ rājā “sace manussaloke atthi, labhissasi, mā cintayī”ti assāsetvā sirigabbhato nikkhamma amaccehi saddhiṁ mantesi “ambho Khemā devī ‘suvaṇṇahaṁsassa dhammakathaṁ sotuṁ labhantī jīvissāmi, alabhantiyā me jīvitaṁ natthī’ti vadati, atthi nu kho suvaṇṇavaṇṇā haṁsā”ti. Deva amhehi neva diṭṭhapubbā na sutapubbāti. Ke pana jāneyyunti. Brāhmaṇā devāti. Rājā brāhmaṇe pakkosāpetvā sakkāraṁ katvā pucchi “honti nu kho ācariyā suvaṇṇavaṇṇā haṁsā”ti. Āma mahārāja amhākaṁ mantesu macchā kakkaṭakā kacchapā migā morā haṁsāti cha ete tiracchānagatā suvaṇṇavaṇṇā hontīti āgatā, tattha Dhataraṭṭhakulahaṁsā nāma paṇḍitā ñāṇasampannā, iti manussehi saddhiṁ satta suvaṇṇavaṇṇā hontīti.

Taṁ sutvā rājā attamano hutvā “kahaṁ nu kho ācariyā Dhataraṭṭhahaṁsā vasantī”ti pucchitvā “na jānāma mahārājā”ti vutte “atha ke pana jānissantī”ti vatvā “Luddaputtā”ti vutte sabbe attano vijite luddake sannipātāpetvā pucchi “tātā suvaṇṇavaṇṇā Dhataraṭṭhakulahaṁsā nāma kahaṁ vasantī”ti. Atheko luddo “Himavante kira deva Cittakūṭapabbateti no kulaparamparāya kathentī”ti āha. Jānāsi pana nesaṁ gahaṇūpāyanti. Na jānāmi devāti. Ke pana jānissantīti. Brāhmaṇāti. So brāhmaṇapaṇḍite pakkosāpetvā Cittakūṭapabbate suvaṇṇavaṇṇānaṁ haṁsānaṁ atthibhāvaṁ ārocetvā “jānātha nu kho tesaṁ gahaṇūpāyan”ti pucchi. Mahārāja kiṁ tehi gantvā gahitehi, upāyena te nagarasamīpaṁ ānetvā gahessāmāti. Ko pana upāyoti. Mahārāja nagarato avidūre uttarena tigāvutamatte tigāvutappamāṇaṁ Khemaṁ nāma

saraṁ kārāpetvā[1] udakassa pūretvā nānādhaññāni ropetvā pañcavaṇṇapadumasañchannaṁ kārāpetvā ekaṁ paṇḍitaṁ Nesādaṁ paṭicchāpetvā manussānaṁ upagantuṁ adatvā catūsu kaṇṇesu ṭhitehi abhayaṁ ghosāpetha, taṁ sutvā nānāsakuṇā dasa disā otarissanti, tepi haṁsā paramparāya tassa sarassa Khemabhāvaṁ sutvā āgacchissanti, atha ne vālapāsehi bandhāpetvā gaṇhāpeyyāthāti.

Taṁ sutvā rājā tehi vuttapadese vuttappakāraṁ saraṁ kārāpetvā chekaṁ Nesādaṁ pakkosāpetvā tassa sahassaṁ dāpetvā "tvaṁ ito paṭṭhāya attano kammaṁ mā kari, puttadāraṁ te ahaṁ posessāmi, tvaṁ appamatto Khemaṁ saraṁ rakkhanto manusse paṭikkamāpetvā catūsu kaṇṇesu abhayaṁ ghosāpetvā āgatāgate sakuṇe mama ācikkheyyāsi, suvaṇṇahaṁsesu āgatesu mahantaṁ sakkāraṁ labhissasī"ti tamassāsetvā Khemaṁ saraṁ paṭicchāpesi. So tato paṭṭhāya raññā vuttanayeneva tattha paṭipajji, Khemaṁ saraṁ rakkhatīti cassa "Khemanesādo"tveva nāmaṁ udapādi. Tato paṭṭhāya ca nānappakārā sakuṇā otariṁsu, "Khemaṁ nibbhayaṁ saran"ti paramparāghosena nānāhaṁsā āgamiṁsu. Paṭhamaṁ tāva Tiṇahaṁsā āgamiṁsu, tesaṁ ghosena Paṇḍuhaṁsā, tesaṁ ghosena Manosilāvaṇṇā haṁsā, tesaṁ ghosena Setahaṁsā, tesaṁ ghosena Pākahaṁsā āgamiṁsu. Tesu āgatesu Khemako rañño ārocesi "deva pañcavaṇṇā haṁsā āgantvā sare gocaraṁ gaṇhanti, Pākahaṁsānaṁ āgatattā idāni katipāheneva Suvaṇṇahaṁsā āgamissanti, mā cintayittha devā"ti.

Taṁ sutvā rājā "aññena tattha na gantabbaṁ, yo gacchissati, hatthapādachedanañca gharavilopañca pāpuṇissatī"ti nagare bheriṁ carāpesi. Tato paṭṭhāya tattha koci na gacchati. Cittakūṭassa panāvidūre Kañcanaguhāyaṁ pākahaṁsā vasanti, tepi mahabbalā. Dhataraṭṭhakulena saddhiṁ tesaṁ sarīravaṇṇova viseso. Pākahaṁsarañño pana dhītā suvaṇṇavaṇṇā ahosi. So taṁ Dhataraṭṭhamahissarassa anurūpāti tassa pādaparicārikaṁ katvā pesesi. Sā tassa piyā ahosi manāpā, teneva ca kāraṇena tāni dve haṁsakulāni aññamaññaṁ vissāsikāni jātāni.

---

1. Khaṇāpetvā (Sī, Syā, I)

Athekadivasaṁ bodhisattassa parivārahaṁsā pākahaṁse pucchiṁsu "tumhe imesu divasesu kahaṁ gocaraṁ gaṇhathā"ti. Mayaṁ Bārāṇasito avidūre Khemasare gocaraṁ gaṇhāma, tumhe pana kuhiṁ āhiṇḍathāti. "Asukaṁ nāmā"ti vutte "kasmā Khemasaraṁ na gacchatha, so hi saro ramaṇīyo nānāsakuṇasamākiṇṇo pañcavaṇṇapadumasañchanno nānādhaññaphalasampanno nānappakārabhamaragaṇanikūjito catūsu kaṇṇesu niccaṁ pavatta-abhayaghosano, koci naṁ upasaṅkamituṁ samattho nāma natthi, pageva aññaṁ upaddavaṁ kātuṁ, evarūpo so saro"ti Khemasaraṁ vaṇṇayiṁsu. Te tesaṁ vacanaṁ sutvā "Bārāṇasiyā samīpe kira evarūpo Khemo nāma saro atthi, pākahaṁsā tattha gantvā gocaraṁ gaṇhanti, tumhepi Dhataraṭṭhamahissarassa ārocetha, sace anujānāti, mayampi tattha gantvā gocaraṁ gaṇheyyāmā"ti Sumukhassa kathesuṁ. Sumukho rañño ārocesi. So cintesi "manussā nāma bahumāyā kharamantā upāyakusalā, bhavitabbamettha kāraṇena, ettakaṁ kālaṁ eso saro natthi, idāni amhākaṁ gahaṇatthāya kato bhavissatī"ti. So Sumukhaṁ āha "mā vo tattha gamanaṁ ruccatha, na so saro tehi sudhammatāya kato, amhākaṁ gahaṇatthāyeva kato, manussā nāma bahumāyā kharamantā upāyakusalā, tumhe sakeyeva gocare carathā"ti.

Suvaṇṇahaṁsā "Khemaṁ saraṁ gantukāmamhā"ti dutiyampi tatiyampi Sumukhassa ārocesuṁ. So tesaṁ tattha gantukāmataṁ mahāsattassa ārocesi. Atha mahāsatto "mama ñātakā maṁ nissāya mā kilamantu, tena hi gacchāmā"ti navutihaṁsasahassaparivuto tattha gantvā gocaraṁ gahetvā haṁsakīḷaṁ kīḷitvā Cittakūṭameva paccāgami. Khemako tesaṁ gocaraṁ caritvā gatakāle gantvā tesaṁ āgatabhāvaṁ rañño ārocesi. Rājā tuṭṭhacitto hutvā "samma Khemaka ekaṁ vā dve vā haṁse gaṇhituṁ vāyama, mahantaṁ te yasaṁ dassāmī"ti vatvā paribbayaṁ datvā taṁ uyyojesi. So tattha gantvā cāṭipañjare nisīditvā haṁsānaṁ caraṇaṭṭhānaṁ vīmaṁsi. Bodhisattā nāma nilloluppacārino honti, tasmā mahāsatto otiṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya sapadānaṁ săliṁ khādanto agamāsi. Sesā ito citoca khādantā vicariṁsu.

Atha Luddaputto "ahaṁ haṁso nilloluppacārī, imaṁ bandhituṁ vaṭṭatī"ti cintetvā punadivase haṁsesu saraṁ anotiṇṇesuyeva cāṭipañjare nisinno taṁ ṭhānaṁ gantvā avidūre pañjare[1] attānaṁ paṭicchādetvā chiddena olokento acchi. Tasmiṁ khaṇe mahāsatto navutihaṁsasahassapurakkhato hiyyo otiṇṇaṭṭhāneyeva otaritvā odhiyaṁ nisīditvā sāliṁ khādanto pāyāsi. Nesādo pañjarachiddena olokento tassa rūpasobhaggappattaṁ attabhāvaṁ disvā "ayaṁ haṁso sakaṭanābhippamāṇasarīro suvaṇṇavaṇṇo, tīhi rattarājīhi gīvāyaṁ parikkhitto, tisso rājiyo galena otaritvā urantarena[2] gatā, tisso pacchābhāgena nibbijjhitvā gatā, rattakambalasuttasikkāya ṭhapitakañcanakkhandho viya atirocati, iminā etesaṁ raññā bhavitabbaṁ, imameva gaṇhissāmī"ti cintesi. Haṁsarājāpi bahuṁ gocaraṁ caritvā jalakīḷaṁ kīḷitvā haṁsagaṇaparivuto Cittakūṭameva agamāsi. Iminā niyāmeneva pañca[3] divase gocaraṁ gaṇhi. Chaṭṭhe[4] divase Khemako kāḷa-assavālamayaṁ daḷhaṁ mahārajjuṁ vaṭṭitvā yaṭṭhiyā pāsaṁ katvā "sve haṁsarājā imasmiṁ okāse otarissatī"ti tathato ñatvā anto-udake yaṭṭhipāsaṁ oḍḍi.

Punadivase haṁsarājā otaranto pādaṁ pāse pavesantoyeva otari. Athassa pāso pādaṁ ayapaṭṭakena kaḍḍhanto[5] viya ābandhitvā gaṇhi. So "chindissāmi nan"ti vegaṁ janetvā kaḍḍhitvā pātesi. Paṭhamavāre suvaṇṇavaṇṇaṁ cammaṁ chijji, dutiyavāre kambalavaṇṇaṁ maṁsaṁ chijji, tatiyavāre nhāru chijji, catutthavāre pana "pādā chijjeyyuṁ, rañño pana hīnaṅgatā nāma ananucchavikā"ti na vāyāmaṁ akāsi, balavavedanā ca pavattiṁsu. So cintesi "sacāhaṁ baddharavaṁ ravissāmi, ñātakā me utrastā hutvā gocaraṁ aggahetvā chātajjhattāva palāyantā dubbalattā samudde patissantī"ti. So vedanaṁ adhivāsetvā pāsavase vattetvā sāliṁ khādanto viya hutvā tesaṁ yāvadatthaṁ caritvā[6] haṁsakīḷaṁ kīḷanakāle mahantena saddena baddharavaṁ ravi. Taṁ sutvā haṁsā maraṇabhayatajjitā vaggavaggā Cittakūṭābhimukhā purimanayeneva pakkamiṁsu.

---

1. Tiṇapañjarena (Syā) 2. Udarantarena (Sī, I) 3. Cha (Sī, I), pañca cha (Syā)
4. Sattame (Sī, Syā, I) 5. Bandhanto (Sī, I) 6. Khāditvā (Syā)

Sumukhopi heṭṭhā vuttanayeneva cintetvā vicinitvā tīsupi koṭṭhāsesu mahāsattaṁ adisvā "addhā tassevedaṁ bhayaṁ uppannan"ti nivattitvā āgato mahāsattaṁ pāsena baddhaṁ lohitamakkhitaṁ dukkhāturaṁ paṅkapiṭṭhe nipannaṁ disvā "mā bhāyi mahārāja, ahaṁ mama jīvitaṁ pariccajitvā tumhe mocessāmī"ti vadanto otaritvā mahāsattaṁ assāsento paṅkapiṭṭhe nisīdi. Mahāsatto "navutihaṁsasahassesu maṁ chaḍḍetvā palāyantesu ayaṁ Sumukho ekakova āgato, kiṁ nu kho Luddaputtassa āgatakāle maṁ chaḍḍetvā palāyissati, udāhu no"ti vīmaṁsanavasena lohitamakkhito pāsayaṭṭhiyaṁ olambantoyeva tisso gāthā abhāsi—

89. "Ete haṁsā pakkamanti, Vakkaṅgā bhayameritā.
Harittaca hemavaṇṇa, kāmaṁ Sumukha pakkama.

90. Ohāya maṁ ñātigaṇā, ekaṁ pāsavasaṁ gataṁ.
Anapekkhamānā gacchanti, kiṁ eko avahīyasi.

91. Pate'va patataṁ seṭṭha, natthi baddhe sahāyatā.
Mā anīghāya hāpesi, kāmaṁ Sumukha pakkamā"ti.

Tattha **bhayameritā**ti bhayena eritā bhayaṭṭitā bhayacalitā. Tatiyapade "harī"tipi "heman"tipi suvaṇṇasseva nāmaṁ. So ca harittacatāya hemavaṇṇo, tena taṁ evaṁ ālapati. **Sumukhā**ti sundaramukha. **Anapekkhamānā**ti tava ñātakā maṁ anolokentā nirālayā hutvā. **Pate'vā**ti uppatāhiyeva. **Mā anīghāyā**ti ito gantvā pattabbāya nidukkhabhāvāya vīriyaṁ mā hāpesi.

Taṁ sutvā Sumukho "ayaṁ haṁsarājā mama piyamittabhāvaṁ na jānāti, anuppiyabhāṇī mittoti maṁ sallakkheti, sinehabhāvamassa dassessāmī"ti cintetvā catasso gāthā abhāsi—

92. "Nāhaṁ dukkhaparetopi, Dhataraṭṭha tuvaṁ jahe.
Jīvitaṁ maraṇaṁ vā me, tayā saddhiṁ bhavissati.

93. Nāhaṁ dukkhaparetopi, Dhataraṭṭha tuvaṁ jahe.
Na maṁ anariyasaṁyutte, kamme yojetumarahasi.

94. Sakumāro sakhātya'smi, sacitte ca'smi te ṭhito.
Ñāto senāpatī tyā'haṁ, haṁsānaṁ pavaruttama.

95. Kathaṁ ahaṁ vikattissaṁ, ñātimajjhe ito gato.
Taṁ hitvā patataṁ seṭṭha, kiṁ te vakkhāmi'to gato.
Idha pāṇaṁ cajissāmi, nānariyaṁ kattu'mussahe"ti.

Tattha **nāhan**ti ahaṁ mahārāja kāyikacetasikena dukkhena phuṭṭhopi taṁ na jahāmi. **Anariyasaṁyutte**ti mittadubbhīhi ahirikehi kattabbatāya anariyabhāvena saṁyutte. **Kamme**ti taṁ jahitvā pakkamanakamme. **Sakumāro**ti samānakumāro, ekadivaseneva paṭisandhiṁ gahetvā ekadivase aṇḍakosaṁ padāletvā ekato vaḍḍhitakumāroti attho. **Sakhātya'smī**ti ahaṁ te dakkhiṇakkhisamo piyasahāyo. **Sacitte**ti tava sake citte ahaṁ ṭhito tava vase vattāmi, tayi jīvante jīvāmi, na jīvante na jīvāmīti attho. "Saṁcitte"tipi pāṭho, tava citte ahaṁ saṇṭhito suṭṭhu ṭhitoti attho. **Ñāto**ti sabbahaṁsānaṁ antare paññāto. **Vikattissan**ti "kuhiṁ haṁsarājā"ti pucchito ahaṁ kinti kathessāmi. **Kiṁ te vakkhāmī**ti te tava pavattiṁ pucchante haṁsagaṇe kiṁ vakkhāmi.

Evaṁ Sumukhena catūhi gāthāhi sīhanāde nadite tassa guṇaṁ pakāsento mahāsatto āha—

96. "Eso hi dhammo Sumukha, yaṁ tvaṁ ariyapathe ṭhito.
Yo bhattāraṁ sakhāraṁ maṁ, na pariccattu'mussahe.

97. Taṁ hi me pekkhamānassa, bhayaṁ na tveva jāyati.
Adhigacchasi tvaṁ mayhaṁ, evaṁbhūtassa jīvitan"ti.

Tattha **eso dhammo**ti esa porāṇakapaṇḍitānaṁ sabhāvo. **Bhattāraṁ sakhāraṁ man**ti sāmikañca sahāyañca maṁ. **Bhayan**ti cittutrāso mayhaṁ na jāyati, Cittakūṭapabbate haṁsagaṇamajjhe ṭhito viya homi. **Mayhan**ti mama jīvitaṁ tvaṁ labhāpessasi.

Evaṁ tesaṁ kathentānaññeva Luddaputto sarapariyante ṭhito haṁse tīhi khandhehi[1] palāyante disvā "kiṁ nu kho"ti pāsaṭṭhānaṁ olokento bodhisattaṁ pāsayaṭṭhiyaṁ olambantaṁ disvā sañjātasomanasso kacchaṁ daḷhaṁ bandhitvā muggaraṁ gahetvā kappuṭṭhānaggi viya avattharamāno paṇhiyā akkantakalale uparisīsena gantvā purato patante vegena upasaṅkami. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

98. "Iccevaṁ mantayantānaṁ, ariyānaṁ ariyavuttinaṁ.
Daṇḍamādāya Nesādo, āpatī turito bhusaṁ.

99. Ta'māpatantaṁ disvāna, Sumukho atibrūhayi.
Aṭṭhāsi purato rañño, haṁso vissāsayaṁ byathaṁ.

100. Mā bhāyi patataṁ seṭṭha, na hi bhāyanti tādisā.
Ahaṁ yogaṁ payuñjissaṁ, yuttaṁ dhammūpasañhitaṁ.
Tena pariyāpadānena, khippaṁ pāsā pamokkhasī"ti.

Tattha **ariyavuttinan**ti ariyācāre vattamānānaṁ. **Bhusan**ti daḷhaṁ balavaṁ. **Atibrūhayī**ti anantaragāthāya āgataṁ "mā bhāyī"ti vacanaṁ vadanto atibrūhesi mahāsaddaṁ nicchāresi. **Aṭṭhāsī**ti sace Nesādo rājānaṁ paharissati, ahaṁ pahāraṁ sampaṭicchissāmīti jīvitaṁ pariccajitvā purato aṭṭhāsi. **Vissāsayan**ti vissāsento assāsento. **Byathan**ti byathitaṁ[2] bhītaṁ rājānaṁ "mā bhāyī"ti iminā vacanena vissāsento. **Tādisā**ti tumhādisā ñāṇavīriyasampannā. **Yogan**ti ñāṇavīriyayogaṁ. **Yuttan**ti anucchavikaṁ. **Dhammūpasañhitan**ti kāraṇanissitaṁ. **Tena pariyāpadānenā**ti tena mayā payuttena yogena parisuddhena. **Pamokkhasī**ti muccissasi.

Evaṁ Sumukho mahāsattaṁ assāsetvā Luddaputtassa santikaṁ gantvā madhuraṁ mānusiṁ vācaṁ nicchārento "samma tvaṁ konāmosī"ti pucchitvā "suvaṇṇavaṇṇa haṁsarāja ahaṁ Khemako nāmā"ti vutte "samma Khemaka 'tayā oḍḍitavālapāse yo vā so vā haṁso baddho'ti saññaṁ mā kari, navutiyā haṁsasahassānaṁ pavaro Dhataraṭṭhahaṁsarājā te

1. Gaṇehi (Syā), khaṇḍehi (Sī, I)
2. Byadhanti byadhitaṁ (Ka)

pāse baddho, ñāṇasīlācārasampanno saṅgāhakapakkhe[1] ṭhito, na taṁ[2] māretuṁ yutto, ahaṁ tava iminā kattabbakiccaṁ karissāmi, ayampi suvaṇṇavaṇṇo, ahampi tatheva, ahaṁ etassatthāya attano jīvitaṁ pariccajissāmi, sace tvaṁ etassa pattāni gaṇhitukāmosi, mama pattāni gaṇha, athopi cammamaṁsanhāru-aṭṭhīnamaññataraṁ gaṇhitukāmosi, mameva sarīrato gaṇha, atha naṁ kīḷāhaṁsaṁ kātukāmosi, maññeva kara, jīvantameva vikkiṇitvā sace dhanaṁ uppādetukāmosi, maṁ jīvantameva vikkiṇitvā dhanaṁ uppādehi, mā etaṁ ñāṇādiguṇasaṁyuttaṁ haṁsarājānaṁ avadhi, sace hi naṁ vadhissasi, nirayādīhi na muccissasī"ti taṁ nirayādibhayena santajjetvā attano madhurakathaṁ gaṇhāpetvā puna bodhisattassa santikaṁ gantvā taṁ assāsento aṭṭhāsi. Nesādo tassa kathaṁ sutvā "ayaṁ tiracchānagato samāno manussehipi kātuṁ asakkuṇeyyaṁ evarūpaṁ mittadhammaṁ karoti, manussāpi evaṁ mittadhamme ṭhātuṁ na sakkonti, aho esa ñāṇasampanno madhurakatho dhammiko"ti sakalasarīraṁ pītisomanassaparipuṇṇaṁ katvā pahaṭṭhalomo daṇḍaṁ chaḍḍetvā sirasi añjaliṁ patiṭṭhapetvā sūriyaṁ namassanto viya Sumukhassa guṇaṁ kittento aṭṭhāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

101. "Tassa taṁ vacanaṁ sutvā, Sumukhassa subhāsitaṁ.
Pahaṭṭhalomo Nesādo, añjali'ssa paṇāmayi.

102. Na me sutaṁ vā diṭṭhaṁ vā, bhāsanto mānusiṁ dijo.
Ariyaṁ bruvāno Vakkaṅgo, cajanto mānusiṁ giraṁ.

103. Kiṁ nu tā'yaṁ dijo hoti, mutto baddhaṁ upāsasi.
Ohāya sakuṇā yanti, kiṁ eko avahīyasī"ti.

Tattha **añjali'ssa paṇāmayī**ti añjaliṁ assa upanāmayi. "Na me"ti gāthāyassa thutiṁ karoti. Tattha **mānusin**ti manussavācaṁ. **Ariyan**ti sundaraṁ niddosaṁ. **Cajanto**ti vissajjento. Idaṁ vuttaṁ hoti—samma tvaṁ dijo samāno ajja mayā saddhiṁ mānusiṁ vācaṁ bhāsanto niddosaṁ bruvāno mānusiṁ giraṁ cajanto paccakkhato diṭṭho, ito pubbe pana idaṁ acchariyaṁ

1. Sambhāvapakkhe (Syā) 2. Nāyaṁ (Sī, Syā, I)

mayā neva sutaṁ na diṭṭhanti. **Kiṁ nu tā'yan**ti yaṁ etaṁ tvaṁ upāsasi, kiṁ nu te ayaṁ hoti.

Evaṁ tuṭṭhacittena Nesādena puṭṭho Sumukho "ayaṁ muduko jāto, idānissa bhiyyoso mattāya mudubhāvatthaṁ mama guṇaṁ dassessāmī"ti cintetvā āha—

104. "Rājā me so dijāmitta, senāpacca'ssa kārayiṁ.
Ta'māpade pariccattuṁ, nu'ssahe vihagādhipaṁ.

105. Mahāgaṇāya bhattā me, mā eko byasanaṁ agā.
Tathā taṁ samma Nesāda, bhattā'yaṁ abhito rame"ti.

Tattha **nu'ssahe**ti na samatthomhi. **Mahāgaṇāyā**ti mahato haṁsagaṇassa. **Mā eko**ti mādise sevake vijjamāne mā ekako byasanaṁ agā. **Tathā tan**ti yathā ahaṁ vadāmi, tatheva taṁ. **Sammā**ti vayassa. **Bhattā'yaṁ abhito rame**ti bhattā ayaṁ mama, ahamassa abhito rame santike ramāmi na ukkaṇṭhāmīti.

Nesādo taṁ tassa dhammanissitaṁ madhurakathaṁ sutvā somanassappatto pahaṭṭhalomo "sacāhaṁ etaṁ sīlādiguṇasaṁyuttaṁ haṁsarājānaṁ vadhissāmi, catūhi apāyehi na muccissāmi, rājā maṁ yadicchati, taṁ karotu, ahametaṁ Sumukhassa dāyaṁ katvā vissajjessāmī"ti cintetvā gāthamāha—

106. "Ariyavatta'si Vakkaṅga, yo piṇḍamapacāyasi.
Cajāmi te taṁ bhattāraṁ, gacchathū'bho yathāsukhan"ti.

Tattha **ariyavatta'sī**ti mittadhammarakkhaṇasaṅkhātena ācāra-ariyānaṁ vattena samannāgatosi. **Piṇḍamapacāyasī**ti bhattu santikā laddhiṁ piṇḍaṁ senāpatiṭṭhānaṁ pūjesi. **Gacchathū'bho**ti dvepi janā assumukhe ñātisaṅghe hāsayamānā yathāsukhaṁ gacchathāti.

Evaṁ vatvā Nesādo muducittena mahāsattaṁ upasaṅkamitvā yaṭṭhiṁ onāmetvā paṅkapiṭṭhe nisīdāpetvā pāsayaṭṭhiyā mocetvā taṁ ukkhipitvā sarato nīharitvā taruṇadabbatiṇapiṭṭhe nisīdāpetvā pāde

baddhapāsaṁ saṇikaṁ mocetvā mahāsatte balavasinehaṁ paccupaṭṭhāpetvā mettacittena udakaṁ ādāya lohitaṁ dhovitvā punappunaṁ parimajji, athassa mettānubhāvena sirāya sirā, maṁsena maṁsaṁ, cammena cammaṁ ghaṭitaṁ, pādo pākatiko ahosi; itarena nibbiseso. Bodhisatto sukhappatto hutvā pakatibhāvena nisīdi. Sumukho attānaṁ nissāya rañño sukhitabhāvaṁ disvā sañjātasomanasso cintesi "iminā amhākaṁ mahā-upakāro kato, amhehi etassa kato upakāro nāma natthi, sace esa rājarājamahāmattānaṁ atthāya amhe gaṇhi, tesaṁ santikaṁ netvā bahuṁ dhanaṁ labhissati, sace attano atthāya gaṇhi, amhe vikkiṇitvā dhanaṁ labhissateva, pucchissāmi tāva nan"ti. Atha naṁ upakāraṁ kātukāmatāya pucchanto āha—

107. "Sace attappayogena, ohito haṁsapakkhinaṁ.
Paṭiggaṇhāma te samma, etaṁ abhayadakkhiṇaṁ.

108. No ce attappayogena, ohito haṁsapakkhinaṁ.
Anissaro muñca'mamhe, theyyaṁ kayirāsi luddakā"ti.

Tattha **sace**ti samma nesāda sace tayā attano payogena attano atthāya haṁsānañceva sesapakkhīnañca pāso ohito. **Anissaro**ti anissaro hutvā muñcanto yenāsi āṇatto, tassa santakaṁ gaṇhanto theyyaṁ kayirāsi[1].

Taṁ sutvā Nesādo "nāhaṁ tumhe attano atthāya gaṇhiṁ, Bārāṇasiraññā pana saṁyamena gaṇhāpitomhī"ti vatvā deviyā diṭṭhasupinakālato paṭṭhāya yāva raññā tesaṁ āgatabhāvaṁ sutvā "samma Khemaka ekaṁ vā dve vā haṁse gaṇhituṁ vāyama, mahantaṁ te yasaṁ dassāmī"ti vatvā paribbayaṁ datvā uyyojitabhāvo, tāva sabbaṁ pavattiṁ ārocesi. Taṁ sutvā Sumukho "iminā Nesādena attano jīvitaṁ agaṇetvā amhe vissajjentena dukkaraṁ kataṁ, sace mayaṁ ito Cittakūṭaṁ gamissāma, neva Dhataraṭṭharañño paññānubhāvo, na mayhaṁ mittadhammo pākaṭo bhavissati, na Luddaputto mahantaṁ yasaṁ lacchati, na rājā pañcasu sīlesu patiṭṭhahissati, na deviyā manoratho matthakaṁ pāpuṇissatī"ti

1. Theyyaṁ kayirāsi, iṇaṁ mā kayirāsi (Syā), theyyaṁ kayirāsi iṇaṁ kayirāsi (Ka)

cintetvā “samma evaṁ sante amhe vissajjetuṁ na labhasi, rañño no dassehi, so amhe yathāruciṁ karissatī”ti imamatthaṁ pakāsento gāthamāha—

109. “Yassa tvaṁ bhatako rañño, kāmaṁ tasseva pāpaya.
Tattha saṁyamano rājā, yathābhiññaṁ karissatī”ti.

Tattha **tassevā**ti tasseva santikaṁ nehi. **Tatthā**ti tasmiṁ rājanivesane. **Yathābhiññan**ti yathādhippāyaṁ yathāruciṁ.

Taṁ sutvā Nesādo “mā vo bhaddante rājadassanaṁ ruccittha, rājāno nāma sappaṭibhayā, kīḷāhaṁse vā vo kareyyuṁ māreyyuṁ vā”ti āha. Atha naṁ Sumukho “samma Luddaka mā amhākaṁ cintayi, ahaṁ tādisassa kakkhaḷassa dhammakathāya maddavaṁ janesiṁ, rañño kiṁ na janessāmi, rājāno hi paṇḍitā subhāsitadubbhāsitaññū, khippaṁ no rañño santikaṁ nehi, nayanto ca mā bandhanena nayi, pupphapañjare pana nisīdāpetvā nehi, pupphapañjaraṁ karonto Dhataraṭṭhassa mahantaṁ setapadumasañchannaṁ, mama khuddakaṁ rattapadumasañchannaṁ katvā Dhataraṭṭhaṁ purato, mamaṁ pacchato nīcataraṁ katvā ādāya khippaṁ netvā rañño dassehī”ti āha. So tassa vacanaṁ sutvā “Sumukho rājānaṁ disvā mama mahantaṁ yasaṁ dātukāmo bhavissatī”ti sañjātasomanasso mudūhi latāhi pañjare katvā padumehi chādetvā vuttanayeneva te gahetvā agamāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

110. “Iccevaṁ vutto Nesādo, hemavaṇṇe harittace.
Ubho hatthehi saṅgayha, pañjare ajjhavodahi.

111. Te pañjaragate pakkhī, ubho bhassaravaṇṇine.
Sumukhaṁ Dhataraṭṭhaṁ ca, Luddo ādāya pakkamī”ti.

Tattha **ajjhavodahī**ti odahi ṭhapesi. **Bhassaravaṇṇine**ti pabhāsampannavaṇṇe[1].

---

1. Pabhāsampannavaṇṇine (Syā, Ka)

Evaṁ Luddassa te ādāya pakkamanakāle Dhataraṭṭho pākahaṁsarājadhītaraṁ attano bhariyaṁ saritvā Sumukhaṁ āmantetvā kilesavasena vilapi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

112. "Harīyamāno Dhataraṭṭho, Sumukhaṁ etadabravi.
Bāḷhaṁ bhāyāmi sumukha, sāmāya lakkhaṇūruyā.
Asmākaṁ vadhamaññāya, athattānaṁ vadhissati.

113. Pākahaṁsā ca Sumukha, Suhemā hemasuttacā.
Koñcī samuddatīreva, kapaṇā nūna rucchatī"ti.

Tattha **bhāyāmī**ti maraṇato bhāyāmi. **Sāmāyā**ti suvaṇṇavaṇṇāya. **Lakkhaṇūruyā**ti lakkhaṇasampanna-ūruyā. **Vadhamaññāyā**ti vadhaṁ jānitvā "mama piyasāmiko mārito"ti saññī hutvā. **Vadhissatī**ti kiṁ me piyasāmike mate jīvitenāti marissati. **Pākahaṁsā**ti pākahaṁsarājadhītā. **Suhemā**ti evaṁnāmikā. **Hemasuttacā**ti hemasadisasundaratacā. **Rucchatī**ti yathā loṇisaṅkhātaṁ samuddaṁ otaritvā mate patimhi koñcī sakuṇikā kapaṇā rodati, evaṁ nūna sā rodissatīti.

Taṁ sutvā Sumukho "ayaṁ haṁsarājā aññe ovadituṁ yutto mātugāmaṁ nissāya kilesavasena vilapati, udakassa ādittakālo viya vatiyā uṭṭhāya kedārakhādanakālo viya ca jāto, yannūnāhaṁ attano balena mātugāmassa dosaṁ pakāsetvā etaṁ saññāpeyyan"ti cintetvā gāthamāha—

114. "Evaṁ mahanto lokassa, appameyyo mahāgaṇī.
Ekitthi'manusoceyya, nayidaṁ paññavatā'miva[1].

115. Vātova gandha'mādeti, ubhayaṁ chekapāpakaṁ.
Bālo āmakapakkaṁ'va, lolo andho'va āmisaṁ.

116. Avinicchayaññu atthesu, mando'va paṭibhāsi maṁ.
Kiccākiccaṁ na jānāsi, sampatto kālapariyāyaṁ.

1. Paññavatomiva (Sī, Syā, I)

117. Aḍḍhummatto udīresi, yo seyyā maññasi'tthiyo.
Bahusādhāraṇā he'tā, soṇḍānaṁ'va surāgharaṁ.

118. Māyā cetā marīcī ca, sokā rogā cupaddavā.
Kharā ca bandhanā ce'tā, maccupāsā guhāsayā.
Tāsu yo vissase poso, so naresu narādhamo"ti.

Tattha **mahanto**ti mahanto samāno. **Lokassā**ti haṁsalokassa. **Appameyyo**ti guṇehi pametuṁ asakkuṇeyyo. **Mahāgaṇī**ti mahantena gaṇena samannāgato gaṇasatthā. **Eki'tthin**ti yaṁ evarūpo bhavaṁ ekaṁ itthiṁ anusoceyya, idaṁ anusocanaṁ na paññavataṁ iva[1], tenāhaṁ ajja taṁ bāloti maññāmīti adhippāyenevamāha.

Ādetīti gaṇhāti. **Chekapāpakan**ti sundarāsundaraṁ. **āmakapakkan**ti āmakañca pakkañca. **Lolo**ti rasalolo. Idaṁ vuttaṁ hoti—mahārāja yathā nāma vāto padumasarādīni paharitvā sugandhampi saṅkāraṭṭhānādīni paharitvā duggandhampīti ubhayaṁ chekapāpakaṁ gandhaṁ ādiyati, yathā ca bālo kumārako ambajambūnaṁ heṭṭhā nisinno hatthaṁ pasāretvā patitapatitaṁ āmakampi pakkampi phalaṁ gahetvā khādati, yathā ca rasalolo andho bhatte upanīte yaṁkiñci samakkhikampi nimmakkhikampi āmisaṁ ādiyati, evaṁ itthiyo nāma kilesavasena aḍḍhampi duggatampi kulīnampi akulīnampi abhirūpampi virūpampi gaṇhanti bhajanti, tādisānaṁ[2] pāpadhammānaṁ itthīnaṁ kiṁ kāraṇā vippalapasi mahārājāti.

Atthesūti kāraṇākāraṇesu. **Mando**ti andhabālo. **Paṭibhāsiman**ti mama upaṭṭhāsi. **Kālapariyāyan**ti evarūpaṁ maraṇakālaṁ patto "imasmiṁ kāle idaṁ kattabbaṁ, idaṁ nakattabbaṁ, idaṁ vattabbaṁ, idaṁ na vattabban"ti na jānāsi devāti. **Aḍḍhummatto**ti aḍḍhummattako maññe hutvā. **Udīresī**ti yathā suraṁ pivitvā nātimatto puriso yaṁ vā taṁ vā palapati, evaṁ palapasīti attho. **Seyyā**ti varā uttamā.

"Māyā cā"ti-ādīsu deva itthiyo nāmetā vañcanaṭṭhena **māyā,** agayhupagaṭṭhena **marīcī,** sokādīnaṁ paccayattā **sokā, rogā,** anekappakārā **upaddavā,** kodhādīhi thaddhabhāveneva **kharā.** Tā hi

1. Paññavatomiva (Sī, Syā, I)
2. Tāsānaṁ vātādisadisānaṁ (Sī), vātabāla-andhasadisānaṁ (Syā)

nissāya andubandhanādīhi bandhanato[1] **bandhanā ce'tā,** itthiyo nāma sarīraguhāsayavaseneva maccu nāma[2] etā devāti. "Kāmahetukāmanidānaṁ kāmādhikaraṇaṁ kāmānameva hetu rājāno coraṁ gahetvā"ti[3] suttenapesa attho dīpetabbo.

Tato Dhataraṭṭho mātugāme paṭibaddhacittatāya "tvaṁ mātugāmassa guṇaṁ na jānāsi, paṇḍitā eva etaṁ jānanti, na hetā garahitabbā"ti dīpento āha—

119. "Yaṁ vuddhehi upaññātaṁ, ko taṁ ninditumarahati.
Mahābhūti'tthiyo nāma, lokasmiṁ udapajjisuṁ.

120. Khiḍḍā paṇihitā tyāsu, rati tyāsu patiṭṭhitā.
Bījāni tyāsu rūhanti, yadidaṁ sattā pajāyare.
Tāsu ko nibbide poso, pāṇa'māsajja pāṇibhi.

121. Tvameva nañño Sumukha, thīnaṁ atthesu yuñjasi.
Tassa tya'jja bhaye jāte, bhīte na jāyate mati.

122. Sabbo hi saṁsayaṁ patto, bhayaṁ bhīrū titikkhati.
Paṇḍitā ca mahantāno, atthe yuñjanti duyyuje.

123. Etadatthāya rājāno, sūramicchanti mantinaṁ.
Paṭibāhati yaṁ sūro, āpadaṁ attapariyāyaṁ.

124. Mā no ajja vikantiṁsu, rañño sūdā mahānase.
Tathā hi vaṇṇo pattānaṁ, phalaṁ veḷuṁva taṁ vadhi.

125. Muttopi na icchi uḍḍetuṁ, sayaṁ bandhaṁ upāgami.
Sopa'jja saṁsayaṁ patto, atthaṁ gaṇhāhi mā mukhan"ti.

Tattha **yan**ti yaṁ mātugāmasaṅkhātaṁ vatthu paññāvuddhehi ñātaṁ, tesameva pākaṭaṁ, na bālānaṁ. **Mahābhūtā**ti mahāguṇā mahānisaṁsā. **Udapajjisun**ti

---

1. Bajjhanato (Syā)
2. Sarīraguhāyaṁ vasanakamaccu nāma (Sī, Syā), sarīraguhāyaṁ puna vasanakamaccu nāma (I)
3. Ma 1. 121 piṭṭhe.

paṭhamakappikakāle itthiliṅgasseva paṭhamaṁ pātubhūtattā paṭhamaṁ nibbattāti attho. **Tyāsū**ti sumukha tāsu itthīsu kāyavacīkhiḍḍā ca **paṇihitā** ohitā ṭhapitā, kāmaguṇarati ca patiṭṭhitā. **Bījānī**ti Buddhapaccekabuddha-ariyasāvakacakkavatti-ādibījāni tāsu ruhanti. **Yadidan**ti ye ete sabbepi sattā. **Pajāyare**ti sabbe tāsaññeva kucchimhi saṁvaddhāti dīpeti. **Nibbide**ti nibbindeyya. **Pāṇa'māsajja pāṇibhī**ti[1] attano pāṇehipi tāsaṁ pāṇaṁ āsādetvā[2] attano jīvitaṁ cajantopi tā labhitvā ko nibbindeyyāti attho.

Naññoti na añño, Sumukha mayā Cittakūṭatale haṁsagaṇamajjhe nisinnena taṁ adisvā "kahaṁ nu Sumukho"ti vutte "esa mātugāmaṁ gahetvā Kañcanaguhāyaṁ uttamaratiṁ anubhotī"ti vadanti, evaṁ tvameva thīnaṁ atthesu **yuñjasi** yuttapayutto hosi, na aññoti attho. **Tassa tya'jjā**ti tassa te ajja maraṇabhaye jāte iminā bhītena maraṇabhayena bhīto maññe, ayaṁ mātugāmassa dosadassane nipuṇā mati jāyateti adhippāyenevamāha.

Sabbo hīti yo hi koci. **Saṁsayaṁ patto**ti jīvitasaṁsayappatto. **Bhīrū**ti bhīrū hutvāpi bhayaṁ adhivāseti. **Mahantāno**ti ye pana paṇḍitā ca honti mahante ca ṭhāne ṭhitā mahantāno, te duyyuje atthe yuñjanti ghaṭenti vāyamanti, tasmā "mā bhāyi, dhīro[3] hohī"ti taṁ ussāhento evamāha. **Āpadan**ti sāmino āgataṁ āpadaṁ esa sūro paṭibāhati, etadatthāya sūraṁ mantinaṁ icchanti. **Attapariyāyan**ti attano parittāṇampi ca kātuṁ sakkotīti adhippāyo.

Vikantiṁsūti chindiṁsu. Idaṁ vuttaṁ hoti—samma Sumukha tvaṁ mayā attano anantare ṭhāne ṭhapito, tasmā yathā ajja rañño sūdā amhe maṁsatthāya na vikantiṁsu[4], tathā karohi, tādiso hi amhākaṁ pattavaṇṇo. **Taṁ vadhī**ti svāyaṁ vaṇṇo yathā nāma veḷuṁ nissāya jātaṁ phalaṁ veḷumeva vadhati, tathā mā taṁ vadhi, tañca mañca mā vadhīti adhippāyenevamāha.

---

1. Pāṇabhīti (Sī) 2. Āharitvā (Ka) 3. Thiro (Ka) 4. Na kantanti (Sī, I)

Muttopīti yathāsukhaṁ Cittakūṭapabbataṁ gacchāti evaṁ Luddaputtena mayā saddhiṁ mutto vissajjito samānopi uḍḍituṁ na icchi. **Sayan**ti rājānaṁ daṭṭhukāmo hutvā sayameva bandhaṁ upagatoti evamidaṁ amhākaṁ bhayaṁ taṁ nissāya āgataṁ. **Sopa'jjā**ti sopi ajja jīvitasaṁsayaṁ patto. **Atthaṁ gaṇhāhi mā mukhan**ti idāni amhākaṁ muñcanakāraṇaṁ gaṇha, yathā muccāma, tathā vāyama, "vātova gandhamādetī"ti-ādīni vadanto itthigarahatthāya mukhaṁ mā pasārayi.

Evaṁ mahāsatto mātugāmaṁ vaṇṇetvā sumukhaṁ appaṭibhāṇaṁ katvā tassa anattamanabhāvaṁ viditvā idāni naṁ paggaṇhanto gāthamāha—

126. "So taṁ yogaṁ payuñjassu, yuttaṁ dhammūpasaṁhitaṁ.
Tava pariyāpadānena, mama pāṇesanaṁ carā"ti.

Tattha **so**ti samma Sumukha so tvaṁ. **Taṁ yogan**ti yaṁ pubbe "ahaṁ yogaṁ payuñjissaṁ, yuttaṁ dhammūpasaṁhitan"ti avacāsi, taṁ idāni payuñjassu. **Tava pariyāpadānenā**ti tava tena yogena parisuddhena. "Pariyodātenā"tipi pāṭho, parittāṇenāti attho, tayā katattā tava santakena parittāṇena mama jīvitapariyesanaṁ carāti adhippāyo.

Atha Sumukho "ayaṁ ativiya maraṇabhayabhīto mama ñāṇabalaṁ na jānāti, rājānaṁ disvā thokaṁ kathaṁ labhitvā jānissāmi, assāsessāmi tāvanan"ti cintetvā gāthamāha—

127. Mā bhāyi patataṁ seṭṭha, na hi bhāyanti tādisā.
Ahaṁ yogaṁ payuñjissaṁ, yuttaṁ dhammūpasaṁhitaṁ.
Mama pariyāpadānena, khippaṁ pāsā pamokkhasī"ti.

Tattha **pāsā**ti dukkhapāsato.

Iti tesaṁ sakuṇabhāsāya kathentānaṁ Luddaputto na kiñci aññāsi, kevalaṁ pana te kājenādāya Bārāṇasiṁ pāvisi. Acchariyabbhutajātena añjalinā mahājanena anuggacchamāno so rājadvāraṁ patvā attano āgatabhāvaṁ rañño ārocāpesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

128. “So Luddo haṁsakājena, rājadvāraṁ upāgami.
Paṭivedetha maṁ rañño, Dhataraṭṭhā’ya’māgato”ti.

Tattha **paṭivedetha man**ti Khemako āgatoti evaṁ maṁ rañño nivedetha. **Dhataraṭṭhā’yan**ti ayaṁ Dhataraṭṭho āgatoti paṭivedetha.

Dovāriko gantvā paṭivedesi. Rājā sañjātasomanasso “khippaṁ āgacchatū”ti vatvā amaccagaṇaparivuto samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinno Khemakaṁ haṁsakājaṁ ādāya mahātalaṁ abhiruḷhaṁ disvā suvaṇṇavaṇṇe haṁse oloketvā “sampuṇṇo me manoratho”ti tassa kattabbakiccaṁ amacce āṇāpesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

129. “Te disvā puññasaṅkāse, ubho lakkhaṇasammate.
Khalu saṁyamano rājā, amacce ajjhabhāsatha.

130. Detha luddassa vatthāni, annaṁ pānañca bhojanaṁ.
Kāmaṁkaro hirañña’ssa, yāvanto esa icchatī”ti.

Tattha **puññasaṅkāse**ti attano puññasadise. **Lakkhaṇasammate**ti[1] seṭṭhasammate abhiññāte. **Khalū**ti nipāto, tassa “te khalu disvā”ti purimapadena sambandho. **“Dethā”**ti-ādīni rājā pasannākāraṁ[2] karonto āha. Tattha **kāmaṁkaro hirañña’ssā**ti hiraññaṁ assa kāmakiriyā atthu. **Yāvanto**ti yattakaṁ esa icchati, tattakaṁ hiraññamassa dethāti attho.

Evaṁ pasannākāraṁ kāretvā pītisomanassasamussāhito “gacchatha naṁ alaṅkaritvā ānethā”ti āha. Atha naṁ amaccā rājanivesanā otāretvā kappitakesamassuṁ nhātānulittaṁ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ katvā rañño dassesuṁ. Athassa rājā saṁvacchare satasahassuṭṭhānake dvādasa gāme ājaññayuttaṁ rathaṁ alaṅkatamahāgehañcāti mahantaṁ yasaṁ dāpesi. So mahantaṁ yasaṁ labhitvā attano kammaṁ pakāsetuṁ “na te deva mayā yo vā so vā haṁso ānīto, ayaṁ pana navutiyā haṁsasahassānaṁ rājā Dhataraṭṭho nāma, ayaṁ senāpati Sumukho nāmā”ti

---

1. Lakkhaññasammateti (Sī, I)
2. Pasannakāraṁ (?)

āha. Atha naṁ rājā “kathaṁ te samma ete gahitā”ti pucchi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

131. “Disvā luddaṁ pasannattaṁ, Kāsirājā tadabravi.
Yadyāyaṁ samma Khemaka, puṇṇā haṁsehi tiṭṭhati.

132. Kathaṁ rucimajjhagataṁ, pāsahattho upāgami.
Okiṇṇaṁ ñātisaṅghehi, nimmajjhimaṁ kathaṁ gahī”ti.

Tattha **pasannattan**ti pasannabhāvaṁ somanassappattaṁ. **Yadyāyan**ti samma Khemaka yadi ayaṁ amhākaṁ pokkharaṇī navutihaṁsasahassehi puṇṇā tiṭṭhati. **Kathaṁ rucimajjhagatan**ti evaṁ sante tvaṁ tesaṁ rucīnaṁ piyadassanānaṁ haṁsānaṁ majjhagataṁ etaṁ ñātisaṅghehi okiṇṇaṁ. **Nimmajjhiman**ti neva majjhimaṁ neva kaniṭṭhaṁ uttamaṁ haṁsarājānaṁ kathaṁ pāsahattho upāgami kathaṁ gaṇhīti.

So tassa kathento āha—

133. “Ajja me sattamā ratti, adanāni upāsato.
Pada’metassa anvesaṁ, appamatto ghaṭassito.

134. Athassa pada’maddakkhiṁ, carato adanesanaṁ.
Tatthāhaṁ odahiṁ pāsaṁ, evaṁ taṁ dija’maggahin”ti.

Tattha **adanānī**ti ādānāni, gocaraggahaṇaṭṭhānānīti attho, ayameva vā pāṭho. **Upāsato**ti upagacchantassa. **Padan**ti gocarabhūmiyaṁ akkantapadaṁ. **Ghaṭassito**ti cāṭipañjare nissito hutvā. **Athassā**ti atha chaṭṭhe divase etassa adanesanaṁ carantassa padaṁ addakkhiṁ. **Evaṁ tan**ti evaṁ taṁ dijaṁ aggahinti sabbaṁ gahitopāyaṁ ācikkhi.

Taṁ sutvā rājā “ayaṁ dvāre ṭhatvā paṭivedentopi Dhataraṭṭhassevāgamanaṁ paṭivedesi, idānipi etaṁ ekameva gaṇhinti vadati, kiṁ nu kho ettha kāraṇan”ti cintetvā gāthamāha—

135. “Ludda dve ime sakuṇā, atha ekoti bhāsasi.
Cittaṁ nu te vipariyattaṁ, adu kiṁ nu jigīsasī”ti.

Tattha **vipariyattan**ti vipallatthaṁ[1]. **Adu kiṁ nu jigīsasī**ti udāhu kiṁ nu cintesi, kiṁ itaraṁ gahetvā aññassa dātukāmo hutvā cintesīti pucchati.

Tato Luddo "na me deva cittaṁ vipallatthaṁ, nāpi ahaṁ itaraṁ aññassa dātukāmo, apica kho pana mayā ohite pāse ekova baddho"ti āvi karonto āha—

136. "Yassa lohitakā tālā, tapanīyanibhā subhā.
Uraṁ saṁhacca tiṭṭhanti, so me bandhaṁ upāgami.

137. Athāyaṁ bhassaro pakkhī, abaddho baddhamāturaṁ.
Ariyaṁ bruvāno aṭṭhāsi, cajanto mānusiṁ giran"ti.

Tattha **lohitakā**ti rattavaṇṇā. **Tālā**ti rājiyo. **Uraṁ saṁhaccā**ti uraṁ āhacca. Idaṁ vuttaṁ hoti—mahārāja yassetā rattasuvaṇṇasappaṭibhāgā tisso lohitakā rājiyo gīvaṁ parikkhipitvā uraṁ āhacca tiṭṭhanti, so ekova mama pāse bandhaṁ upāgatoti. **Bhassaro**ti parisuddho pabhāsampanno. **Āturan**ti gilānaṁ dukkhitaṁ aṭṭhāsīti.

Atha Dhataraṭṭhassa baddhabhāvaṁ ñatvā nivattitvā etaṁ samassāsetvā mamāgamanakāle ca paccuggamanaṁ katvā ākāseyeva mayā saddhiṁ madhurapaṭisanthāraṁ katvā manussabhāsāya Dhataraṭṭhassa guṇaṁ kathento aṭṭhāsi, mama hadayaṁ mudukaṁ katvā puna etasseva purato aṭṭhāsi. Athāhaṁ deva Sumukhassa subhāsitaṁ sutvā pasannacitto Dhataraṭṭhaṁ vissajjesiṁ, iti Dhataraṭṭhassa pāsato mokkho; ime haṁse ādāya mama idhāgamanañca Sumukheneva katanti. Evaṁ so Sumukhassa guṇakathaṁ kathesi. Taṁ sutvā rājā Sumukhassa dhammakathaṁ sotukāmo ahosi. Luddaputtassa sakkāraṁ karontasseva sūriyo atthaṅgato, dīpā pajjalitā, bahū khattiyādayo sannipatitā, Khemā devīpi vividhanāṭakaparivārā rañño dakkhiṇapasse nisīdi. Tasmiṁ khaṇe rājā Sumukhaṁ kathāpetukāmo gāthamāha—

138. "Atha kiṁ dāni Sumukha, hanuṁ saṁhacca tiṭṭhasi.
Adu me parisaṁ patto, bhayā bhīto na bhāsasī"ti.

---

1. Vipallaṭṭhanti vipariyattaṁ (Syā)

Tattha **hanuṁ saṁhaccā**ti madhurakatho kira tvaṁ, atha kasmā idāni mukhaṁ pidhāya tiṭṭhasi. **Adū**ti kacci. **Bhayā bhīto**ti parisasārajjabhayena bhīto hutvā.

Taṁ sutvā Sumukho abhītabhāvaṁ dassento gāthamāha—

139. "Nāhaṁ kāsipati bhīto, ogayha parisaṁ tava.
Nāhaṁ bhayā na bhāsissaṁ, vākyaṁ atthasmi tādise"ti.

Tattha **tādise**ti apica kho pana tathārūpe atthe uppanne vākyaṁ bhāsissāmīti vacanokāsaṁ olokento nisinnomhīti attho.

Taṁ sutvā rājā tassa kathaṁ vaḍḍhetukāmatāya parihāsaṁ karonto āha—

140. "Na te abhisaraṁ passe, na rathe napi pattike.
Nā'ssa cammaṁ va kīṭaṁ vā, vammite ca dhanuggahe.

141. Na hiraññaṁ suvaṇṇaṁ vā, nagaraṁ vā sumāpitaṁ.
Okiṇṇaparikhaṁ duggaṁ, daḷhamaṭṭālakoṭṭhakaṁ.
Yattha paviṭṭho Sumukha, bhāyitabbaṁ na bhāyasī"ti.

Tattha **abhisaran**ti rakkhaṇatthāya parivāretvā ṭhitaṁ āvudhahatthaṁ parisaṁ te na passāmi. **Nā'ssā**ti ettha **assā**ti nipātamattaṁ. **Camman**ti saraparittāṇacammaṁ. **Kīṭan**ti kīṭaṁ cāṭikapālādi[1] vuccati. Cāṭikapālahatthāpi te santike natthīti dīpeti. **Vammite**ti cammasannaddhe. **Na hiraññan**ti yaṁ nissāya na bhāyasi, taṁ hiraññampi te na passāmi.

Evaṁ raññā "kiṁ te abhāyanakāraṇan"ti vutte taṁ kathento āha—

142. "Na me abhisarena'ttho, nagarena dhanena vā.
Apathena pathaṁ yāma, antalikkhecarā mayaṁ.

143. Sutā ca paṇḍitā tya'mhā, nipuṇā ca'tthacintakā.
Bhāsema'tthavatiṁ vācaṁ, sacce cassa patiṭṭhito.

---

1. Kīṭanti kīṭakaṁ cāṭikapālaṁ (Sī, I), kītaṁ vāti kīṇitaṁ cāṭikapālantipi (Syā)

144. Kiñca tuyhaṁ asaccassa, anariyassa karissati.
Musāvādissa luddassa, bhaṇitampi subhāsitan”ti.

Tattha **abhisarenā**ti ārakkhaparivārena. **Attho**ti etena mama kiccaṁ natthi. Kasmā? Yasmā **apathena** tumhādisānaṁ amaggena pathaṁ māpetvā yāma, ākāsacārino mayanti. **Paṇḍitā tya’mhā**ti paṇḍitāti tayā sutāmhā, teneva kāraṇena amhākaṁ santikā dhammaṁ sotukāmo kira no gāhāpesi. **Sacce cassā**ti sace pana tvaṁ sacce patiṭṭhito assa, atthavatiṁ kāraṇanissitaṁ vācaṁ bhāseyyāma. **Asaccassā**ti vacīsaccarahitassa tava subhāsitaṁ muṇḍassa dantasūci viya kiṁ karissati.

Taṁ sutvā rājā “kasmā maṁ musāvādī anariyoti vadasi, kiṁ mayā katan”ti āha. Atha naṁ Sumukho “tena hi mahārāja suṇāhī”ti vatvā āha—

145. Taṁ brāhmaṇānaṁ vacanā, imaṁ Khema’makārayi.
Abhayañca tayā ghuṭṭhaṁ, imāyo dasadhā disā.

146. Ogayha te pokkharaṇiṁ, vippasannodakaṁ suciṁ.
Pahūtaṁ cā’danaṁ tattha, ahiṁsā cettha pakkhinaṁ.

147. Idaṁ sutvāna nigghosaṁ, āgata’mha tava’ntike.
Te te baddhasma pāsena, etaṁ te bhāsitaṁ musā.

148. Musāvādaṁ purakkhatvā, icchālobhañca pāpakaṁ.
Ubhosandhimatikkamma, asātaṁ upapajjatī”ti.

Tattha **tan**ti tvaṁ. **Kheman**ti evaṁnāmikaṁ pokkharaṇiṁ. **Ghuṭṭhan**ti catūsu kaṇṇesu ṭhatvā ghosāpitaṁ. **Dasadhā**ti imāsu dasadhā ṭhitāsu disāsu[1] tayā abhayaṁ ghuṭṭhaṁ. **Ogayhā**ti ogāhetvā āgatānaṁ santikā. **Pahūtaṁ cā’danan**ti pahūtañca padumapupphasāli-ādikaṁ adanaṁ. **Idaṁ sutvānā**ti tesaṁ taṁ pokkharaṇiṁ ogāhetvā āgatānaṁ santikā idaṁ abhayaṁ sutvā **tava’ntike** tava samīpe tayā kāritapokkharaṇiṁ āgatāmhāti attho. **Te te**ti te mayaṁ tava pāsena baddhā. **Purakkhatvā**ti purato

1. Dasadhāti imā tā dasadhā disā taṁtaṁdisāsu (Syā, Ka)

katvā. **Icchālobhan**ti icchāsaṅkhātaṁ pāpakaṁ lobhaṁ. **Ubhosandhin**ti ubhayaṁ devaloke ca manussaloke ca paṭisandhiṁ ime pāpadhamme purato katvā caranto puggalo sugatipaṭisandhiṁ atikkamitvā asātaṁ nirayaṁ upapajjatīti.

Evaṁ parisamajjheyeva rājānaṁ lajjāpesi. Atha naṁ rājā "nāhaṁ Sumukha tumhe māretvā maṁsaṁ khāditukāmo gaṇhāpesiṁ, paṇḍitabhāvaṁ pana vo sutvā subhāsitaṁ sotukāmo gaṇhāpesin"ti pakāsento āha—

149. "Nāparajjhāma Sumukha, napi lobhāva maggahiṁ.
Sutā ca paṇḍitā'tyattha, nipuṇā atthacintakā.

150. Appeva'tthavatiṁ vācaṁ, byāhareyyuṁ idhā'gatā.
Tathā taṁ[1] samma Nesādo, vutto Sumukha maggahī"ti.

Tattha **nāparajjhāmā**ti mārento aparajjhati nāma, mayaṁ na mārema. **Lobhāva**[2] **maggahin**ti maṁsaṁ khāditukāmo hutvā lobhāva[2] tumhe nāhaṁ aggahiṁ. **Paṇḍitā'tyatthā**ti paṇḍitāti sutā attha. **Atthacintakā**ti paṭicchannānaṁ atthānaṁ cintakā. **Atthavatin**ti kāraṇanissitaṁ. **Tathā**ti tena kāraṇena. **Vutto**ti mayā vutto hutvā. **Sumukha maggahī**ti Sumukhāti ālapati, **ma**-kāro padasandhikaro. **Aggahī**ti dhammaṁ desetuṁ tumhe gaṇhi.

Taṁ sutvā Sumukho "subhāsitaṁ sotukāmena ayuttaṁ te kataṁ mahārājā"ti vatvā āha—

151. "Neva bhītā kāsipati, upanītasmiṁ jīvite.
Bhāsema'tthavatiṁ vācaṁ, sampattā kālapariyāyaṁ.

152. Yo migena migaṁ hanti, pakkhiṁ vā pana pakkhinā.
Sutena vā sutaṁ kiṇyā, kiṁ anariyataraṁ tato.

153. Yo cā'riyarudaṁ bhāse, anariyadhamma'vassito.
Ubho so dhaṁsate lokā, idha ceva parattha ca.

---

1. Tathāyaṁ (Syā)
2. Lobhāvaṁ (Sī, I), lobhāya (Syā)

154. Na majjetha yasaṁ patto, na byādhe[1] pattasaṁsayaṁ.
Vāyametheva kiccesu, saṁvare vivarāni ca.

155. Ye vuddhā abbhatikkantā, sampattā kālapariyāyaṁ.
Idha dhammaṁ caritvāna, evaṁ'te tidivaṁ gatā.

156. Idaṁ sutvā kāsipati, dhamma'mattani pālaya.
Dhataraṭṭhañca muñcāhi, haṁsānaṁ pavaruttaman"ti.

Tattha **upanītasmin**ti maraṇasantikaṁ upanīte. **Kālapariyāyan**ti maraṇakālavāraṁ sampattā samānā na bhāsissāma. Na hi dhammakathikaṁ bandhitvā maraṇabhayena tajjetvā dhammaṁ suṇanti, ayuttaṁ te katanti. **Migenā**ti suṭṭhu sikkhāpitena dīpakamigena. **Hantī**ti hanati. **Pakkhinā**ti dīpakapakkhinā. **Sutenā**ti khemaṁ nibbhayanti vissutena dīpakamigapakkhisadisena padumasarena. **Sutan**ti "paṇḍito citrakathī"ti evaṁ sutaṁ dhammakathikaṁ. **Kiṇyā**ti[2] "dhammaṁ sossāmī"ti pāsabandhanena yo kiṇeyya[3] hiṁseyya bādheyya. **Tato**ti tesaṁ kiriyato uttari aññaṁ anariyataraṁ nāma kimatthi.

Ariyarudanti mukhena ariyavacanaṁ sundaravacanaṁ bhāsati. **Anariyadhamma'vassito**ti kammena anariyadhammaṁ avassito. **Ubho**ti[4] devalokā ca manussalokā cāti ubhayamhā. **Idha cevā**ti idha uppannopi parattha uppannopi evarūpo dvīhi sugatilokehi dhaṁsitvā nirayameva upapajjati. **Pattasaṁsayan**ti jīvitasaṁsayamāpannampi dukkhaṁ patvā na kilameyya. **Saṁvare vivarāni cā**ti attano chiddāni dvārāni[5] saṁvareyya pidaheyya. **Vuddhā**ti guṇavuddhā paṇḍitā. **Abbhatikkantā**ti imaṁ manussalokaṁ atikkantā. **Kālapariyāyan**ti maraṇakālapariyāyaṁ pattā hutvā. **Evaṁ'te**ti evaṁ ete. **Idan**ti idaṁ mayā vuttaṁ atthanissitaṁ vacanaṁ. **Dhamman**ti paveṇiyadhammampi sucaritadhammampi.

Taṁ sutvā rājā āha—

157. "Āharantudakaṁ pajjaṁ, āsanañca mahārahaṁ.
Pañjarato pamokkhāmi, Dhataraṭṭhaṁ yasassinaṁ.

---

1. Na byathe (Sī, I) 2. Kiṇeti (Sī, I), kilyeti (Syā) 3. Kīleyya (Syā)
4. Ubhāti (?) 5. Randhāni (Sī, Syā, I)

158. Tañca senāpatiṁ dhīraṁ, nipuṇaṁ atthacintakaṁ.
Yo sukhe sukhito rañño, dukkhite hoti dukkhito.

159. Ediso kho arahati, piṇḍamasnātu bhattuno.
Yathāyaṁ Sumukho rañño, pāṇasādhāraṇo sakhā"ti.

Tattha **udakan**ti pādadhovanaṁ. **Pajjan**ti pādabbhañjanaṁ. **Sukhe**ti sukhamhi sati.

Rañño vacanaṁ sutvā tesaṁ āsanāni āharitvā tattha nisinnānaṁ gandhodakena pāde dhovitvā satapākena telena abbhañjiṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

160. "Pīṭhañca sabbasovaṇṇaṁ, aṭṭhapādaṁ manoramaṁ.
Maṭṭhaṁ kāsikamatthannaṁ, Dhataraṭṭho upāvisi.

161. Kocchañca sabbasovaṇṇaṁ, veyyagghaparisibbitaṁ.
Sumukho ajjhupāvekkhi, Dhataraṭṭhassanantarā.

162. Tesaṁ kañcanapattehi, puthū ādāya kāsiyo.
Haṁsānaṁ abhihāresuṁ, aggarañño pavāsitan"ti.

Tattha **maṭṭhan**ti karaṇapariniṭṭhitaṁ. **Kāsikamatthannan**ti[1] kāsikavatthena atthataṁ. **Kocchan**ti majjhe saṅkhittaṁ. **Veyyagghaparisibbitan**ti byagghacammaparisibbitaṁ maṅgaladivase aggamahesiyā nisinnapīṭhaṁ. **Kañcanapattehī**ti suvaṇṇabhājanehi. **Puthū**ti bahū janā. **Kāsiyo**ti Kāsiraṭṭhavāsino. **Abhihāresun**ti upanāmesuṁ. **Aggarañño pavāsitan**ti aṭṭhasatapalasuvaṇṇapātiparikkhittaṁ[2] haṁsarañño paṇṇākāratthāya Kāsiraññā pesitaṁ nānaggarasabhojanaṁ.

Evaṁ upanīte pana tasmiṁ Kāsirājā tesaṁ sampaggahatthaṁ sayaṁ suvaṇṇapātiṁ gahetvā upanāmesi. Te tato madhulāje khāditvā madhurodakañca piviṁsu. Atha mahāsatto rañño abhihārañca pasādañca disvā paṭisanthāramakāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

163. "Disvā abhihaṭaṁ aggaṁ, Kāsirājena pesitaṁ.
Kusalo khattadhammānaṁ, tato pucchi anantarā.

---

1. Kāsikapatthiṇṇanti (Sī) 2. Aṭṭhasatapalasuvaṇṇapātipakkhittaṁ (Syā, I, Ka)

164. Kaccinnu bhoto kusalaṁ, kacci bhoto anāmayaṁ.
Kacci raṭṭhamidaṁ phītaṁ, dhammena manusāsasi.

165. Kusalañceva me haṁsa, atho haṁsa anāmayaṁ.
Atho raṭṭhamidaṁ phītaṁ, dhammena manusāsa'haṁ.

166. Kacci bhoto amaccesu, doso koci na vijjati.
Kacci ca te tavatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitaṁ.

167. Athopi me amaccesu, doso koci na vijjati.
Athopi te mamatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitaṁ.

168. Kacci te sādisī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, tava chandavasānugā.

169. Atho me sādisī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, mama chandavasānugā.

170. Kacci raṭṭhaṁ anuppīḷaṁ, akutoci-upaddavaṁ.
Asāhasena dhammena, samena manusāsasi.

171. Atho raṭṭhaṁ anuppīḷaṁ, akutoci-upaddavaṁ.
Asāhasena dhammena, samena manusāsa'haṁ.

172. Kacci santo apacitā, asanto parivajjitā.
No ce dhammaṁ niraṁkatvā, adhammamanuvattasi.

173. Santo ca me apacitā, asanto parivajjitā.
Dhammamevānuvattāmi, adhammo me niraṁkato.

174. Kacci nā'nāgataṁ dīghaṁ, samavekkhasi khattiya.
Kacci'matto[1] madanīye, paralokaṁ na santasi.

175. Nāhaṁ anāgataṁ dīghaṁ, samavekkhāmi pakkhima.
Ṭhito dasasu dhammesu, paralokaṁ na santase.

---

1. Kacci namatto (Sī)

176. Dānaṁ sīlaṁ pariccāgaṁ, ajjavaṁ maddavaṁ tapaṁ.
Akkodhaṁ avihiṁsañca, khantiñca avirodhanaṁ.

177. Iccete kusale dhamme, ṭhite passāmi attani.
Tato me jāyate pīti, somanassañca'nappakaṁ.

178. Sumukho ca acintetvā, visajji pharusaṁ giraṁ.
Bhāvadosa'manaññāya, asmākāyaṁ vihaṅgamo.

179. So kuddho pharusaṁ vācaṁ, nicchāresi ayoniso.
Yāna'smesu na vijjanti, nayidaṁ paññavatāmivā"ti.

Tattha **disvā**ti taṁ bahuṁ aggapānabhojanaṁ disvā. **Pesitan**ti āharāpetvā upanītaṁ. **Khattadhammānan**ti paṭhamakāraṇesu paṭisanthāradhammānaṁ. **Tato pucchi anantarā**ti tasmiṁ kāle "kacci nu bhoto"ti anupaṭipāṭiyā pucchi. Tā panetā cha gāthā heṭṭhā vuttatthāyeva. **Anuppīḷan**ti kacci raṭṭhavāsino yante ucchuṁ viya na pīḷesīti pucchati. **Akutoci-upaddavan**ti kutoci anupaddavaṁ. **Dhammena samena manusāsa'sī**ti[1] kacci tava[2] raṭṭhaṁ dhammena samena anusāsasi[3]. **Santo**ti sīlādiguṇasaṁyuttā sappurisā. **Niraṁkatvā**ti chaḍḍetvā. **Nā'nāgataṁ dīghan**ti anāgataṁ attano jīvitapavattiṁ "kacci dīghan"ti na samavekkhasi, āyusaṅkhārānaṁ parittabhāvaṁ jānāsīti pucchati. **Madanīye**ti madārahe rūpādi-ārammaṇe. **Na santasī**ti na bhāyasi. Idaṁ vuttaṁ hoti—kacci rūpādīsu kāmaguṇesu amatto appamatto hutvā dānādīnaṁ kusalānaṁ katattā paralokaṁ na bhāyasīti.

Dasasūti dasasu rājadhammesu. Dānādīsu dasavatthukā cetanā[4] **dānaṁ,** pañcasīladasasīlāni **sīlaṁ,** deyyadhammacāgo **pariccāgo,** ujubhāvo **ajjavaṁ,** mudubhāvo **maddavaṁ,** uposathakammaṁ **tapo,** mettāpubbabhāgo **akkodho,** karuṇāpubbabhāgo **avihiṁsā,** adhivāsanā **khanti,** avirodho **avirodhanaṁ.** **Acintetvā**ti mama imaṁ guṇasampattiṁ acintetvā. **Bhāvadosan**ti cittadosaṁ. **Anaññāyā**ti ajānitvā. Asmākañhi

1. Manusissatīti (Sī, I)
2. Tayā (Sī, I)
3. Anusāsīyati (Sī, I)
4. Savatthukā (Ka), pavattitacetanā (Syā)

cittadoso nāma natthi, yamesa jāneyya, taṁ ajānitvāva pharusaṁ kakkhaḷaṁ giraṁ vissajjesi. **Ayoniso**ti anupāyena. **Yāna'smesū**ti yāni vajjāni amhesu na vijjanti, tāni vadati. **Nayidan**ti tasmāssa idaṁ vacanaṁ paññavataṁ iva na hoti, tenesa mama na paṇḍito viya upaṭṭhāti.

Taṁ sutvā Sumukho "mayā guṇasampannova rājā apasādito so me kuddho, khamāpessāmi nan"ti cintetvā āha—

180. "Atthi me taṁ atisāraṁ, vegena manujādhipa.
Dhataraṭṭhe ca baddhasmiṁ, dukkhaṁ me vipulaṁ ahu.

181. Tvaṁ no pitā'va puttānaṁ, bhūtānaṁ dharaṇīriva.
Asmākaṁ adhipannānaṁ, khamassu rājakuñjarā"ti.

Tattha **atisāran**ti pakkhalitaṁ. **Vegenā**ti ahaṁ etaṁ kathaṁ kathento vegena sahasā kathesiṁ. **Dukkhan**ti cetasikaṁ dukkhaṁ mama vipulaṁ ahosi, tasmā kodhavasena yaṁ mayā vuttaṁ, taṁ me khamatha mahārājāti. **Puttānan**ti tvaṁ amhākaṁ puttānaṁ pitā viya. **Dharaṇīrivā**ti pāṇabhūtānaṁ patiṭṭhā pathavī viya tvaṁ amhākaṁ avassayo. **Adhipannānan**ti dosena aparādhena ajjhotthaṭānaṁ khamassūti idaṁ so āsanā oruyha pakkhehi añjaliṁ katvā āha.

Atha naṁ rājā āliṅgitvā ādāya suvaṇṇapīṭhe nisīdāpetvā accayadesanaṁ paṭiggaṇhanto āha—

182. "Etaṁ te anumodāma, yaṁ bhāvaṁ na nigūhasi.
Khilaṁ pabhindasi pakkhi, ujukosi vihaṅgamā"ti.

Tattha **anumodāmā**ti etaṁ te dosaṁ khamāma. **Yan**ti yasmā tvaṁ attano cittapaṭicchannabhāvaṁ na nigūhasi. **Khilan**ti cittakhilaṁ cittakhāṇukaṁ.

Idañca pana vatvā rājā mahāsattassa dhammakathāya Sumukhassa ca ujubhāve pasīditvā "pasannena nāma pasannākāro kātabbo"ti ubhinnampi tesaṁ attano rajjasiriṁ niyyādento āha—

183. "Yaṁ kiñci ratanaṁ atthi, Kāsirājanivesane.
Rajataṁ jātarūpañca, muttā veḷuriyā bahū.

184. Maṇayo saṅkhamuttā ca, vatthakaṁ haricandanaṁ.
Ajinaṁ dantabhaṇḍañca, lohaṁ kāḷāyasaṁ bahuṁ.
Etaṁ dadāmi vo vittaṁ, issaraṁ vissajāmi vo"ti.

Tattha[1] **muttā**ti viddhāviddhamuttā. **Maṇayo**ti maṇibhaṇḍakāni. **Saṅkhamuttācā**ti dakkhiṇāvaṭṭasaṅkharatanañca āmalakavaṭṭamuttaratanañca. **Vatthakan**ti Sukhumakāsikavatthāni. **Ajinan**ti ajinamigacammaṁ. **Lohaṁ kāḷāyasan**ti tambalohañca kāḷalohañca. **Issaran**ti kañcanamālena setacchattena saddhiṁ dvādasayojanike Bārāṇasinagare rajjaṁ.

Evañca pana vatvā ubhopi te setacchattena pūjetvā rajjaṁ paṭicchāpesi. Atha mahāsatto raññā saddhiṁ sallapanto āha—

185. "Addhā apacitā tya'mhā, sakkatā ca rathesabha.
Dhammesu vattamānānaṁ, tvaṁ no ācariyo bhava.

186. Ācariya manuññātā, tayā anumatā mayaṁ.
Taṁ padakkhiṇato katvā, ñātiṁ passemu'rindamā"ti.

Tattha **dhammesū**ti kusalakammapathadhammesu. **Ācariyo**ti tvaṁ amhehi byattataro, tasmā no ācariyo hohi, apica dasannaṁ rājadhammānaṁ kathitattā Sumukhassa dosaṁ dassetvā accayapaṭiggahaṇassa katattāpi tvaṁ amhākaṁ ācariyova, tasmā idānipi no ācārasikkhāpanena ācariyo bhavāti āha[2]. **Passemu'rindamā**ti passemu Arindama.

So tesaṁ gamanaṁ anujāni, bodhisattassapi dhammaṁ kathentasseva aruṇaṁ uṭṭhahi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

187. "Sabbarattiṁ cintayitvā, mantayitvā yathākathaṁ.
Kāsirājā anuññāsi, haṁsānaṁ pavaruttaman"ti.

Tattha **yathākathan**ti yaṁkiñci atthaṁ tehi saddhiṁ cintetabbaṁ mantetabbañca, sabbaṁ taṁ cintetvā ca mantetvā cāti attho. **Anuññāsī**ti gacchathāti anuññāsi.

---

1. Tattha atthīti nidahitaṁ (Sī, Syā, I) 2. Attho (Sī, I)

Evaṁ tena anuññāto bodhisatto rājānaṁ “appamatto dhammena rajjaṁ kārehī”ti ovaditvā pañcasu sīlesu patiṭṭhāpesi. Rājā tesaṁ kañcanabhājanehi madhulājañca madhurodakañca upanāmetvā niṭṭhitāhārakicce gandhamālādīhi pūjetvā bodhisattaṁ suvaṇṇacaṅkoṭakena sayaṁ ukkhipi, Khemā devī Sumukhaṁ ukkhipi. Atha ne sīhapañjaraṁ ugghāṭetvā sūriyuggamanavelāya “gacchatha sāmino”ti vissajjesuṁ. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

188. “Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamanaṁ pati.
Pekkhato Kāsirājassa, bhavanā te vigāhisun”ti.

Tattha **vigāhisun**ti ākāsaṁ pakkhandiṁsu.

Tesu mahāsatto suvaṇṇacaṅkoṭakato uppatitvā ākāse ṭhatvā “mā cintayi mahārāja, appamatto amhākaṁ ovāde vatteyyāsī”ti rājānaṁ samassāsetvā Sumukhaṁ ādāya Cittakūṭameva gato. Tānipi kho navuti haṁsasahassāni Kañcanaguhato nikkhamitvā pabbatatale nisinnāni te āgacchante disvā paccuggantvā parivāresuṁ. Te ñātigaṇaparivutā Cittakūṭatalaṁ pavisiṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

189. “Te aroge anuppatte, disvāna parame dije.
Kekāti makaruṁ haṁsā, puthusaddo ajāyatha.

190. Te patītā pamuttena, bhattunā bhattugāravā.
Samantā parikiriṁsu, aṇḍajā laddhapaccayā”ti.

Evaṁ parivāretvā ca pana te haṁsā “kathaṁ muttosi mahārājā”ti pucchiṁsu. Mahāsatto Sumukhaṁ nissāya muttabhāvaṁ Saṁyamarājaluddaputtehi katakammañca kathesi. Taṁ sutvā tuṭṭhā haṁsagaṇā “Sumukho senāpati ca rājā ca Luddaputto ca sukhitā niddukkhā ciraṁ jīvantū”ti āhaṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

191. “Evaṁ mittavataṁ atthā, sabbe honti padakkhiṇā.
Haṁsā yathā Dhataraṭṭhā, ñātisaṅghamupāgamun”ti.

Taṁ Cūḷahaṁsajātake vuttatthameva.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Ānando mamatthāya attano jīvitaṁ pariccajī"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā Luddaputto Channo ahosi, Khemā devī Khemā bhikkhunī, rājā Sāriputto, Sumukho Ānando, sesaparisā Buddhaparisā, Dhataraṭṭhahaṁsarājā pana ahameva ahosin"ti.

Mahāhaṁsajātakavaṇṇanā dutiyā.

---

3. Sudhābhojanajātakavaṇṇanā (535)

Neva kiṇāmi napi vikkiṇāmīti idaṁ[1] Satthā Jetavane viharanto ekaṁ dānajjhāsayaṁ bhikkhuṁ ārabbha kathesi. So kira Sāvatthiyaṁ eko kulaputto hutvā Satthu dhammakathaṁ sutvā pasannacitto pabbajitvā sīlesu paripūrakārī dhutaṅgaguṇasamannāgato sabrahmacārīsu pavattamettacitto divasassa tikkhattuṁ Buddhadhammasaṁghupaṭṭhāne appamatto ācārasampanno dānajjhāsayo ahosi. Sāraṇīyadhammapūrako attanā laddhaṁ paṭiggāhakesu vijjamānesu chinnabhatto hutvāpi detiyeva, tasmā tassa dānajjhāsayadānābhiratabhāvo bhikkhusaṁghe pākaṭo ahosi. Athekadivasaṁ bhikkhū dhammasabhāyaṁ kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "āvuso asuko nāma bhikkhu dānajjhāsayo dānābhirato attanā laddhaṁ pasatamattapānīyampi lobhaṁ chinditvā sabrahmacārīnaṁ deti, bodhisattassevassa ajjhāsayo"ti. Satthā taṁ kathaṁ dibbāya sotadhātuyā sutvā Gandhakuṭito nikkhamitvā āgantvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāmā"ti vutte "ayaṁ bhikkhave bhikkhu pubbe adānasīlo maccharī tiṇaggena telabindumpi adātā ahosi, atha naṁ ahaṁ dametvā nibbisevanaṁ katvā dānaphalaṁ vaṇṇetvā dāne patiṭṭhāpesiṁ, so 'pasatamattaṁ udakampi labhitvā adatvā na pivissāmī'ti mama santike varaṁ aggahesi, tassa phalena dānajjhāsayo dānābhirato jāto"ti vatvā tehi yācito atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṁ Brahmadatte rajjaṁ kārente eko gahapati aḍḍho ahosi asītikoṭivibhavo. Athassa rājā seṭṭhiṭṭhānaṁ

---

1. Naguttameti idaṁ (Sī, Syā, I)

adāsi. So rājapūjito nāgarajānapadapūjito hutvā ekadivasaṁ attano sampattiṁ oloketvā cintesi “ayaṁ yaso mayā atītabhave neva niddāyantena, na kāyaduccaritādīni karontena laddho, sucaritāni pana pūretvā laddho, anāgatepi mayā mama patiṭṭhaṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti. So rañño santikaṁ gantvā “deva mama ghare asītikoṭidhanaṁ atthi, taṁ gaṇhāhī”ti vatvā “na mayhaṁ tava dhanenattho, bahuṁ me dhanaṁ, itopi yadicchasi, taṁ gaṇhāhī”ti vutte “kiṁ nu deva mama dhanaṁ dātuṁ labhāmī”ti āha. Atha raññā “yathāruci karohī”ti vutte catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāre cāti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṁ chasatasahassapariccāgaṁ karonto mahādānaṁ pavattesi. So yāvajīvaṁ dānaṁ datvā “imaṁ mama dānavaṁsaṁ mā upacchindathā”ti[1] putte anusāsitvā jīvitapariyosāne Sakko hutvā nibbatti. Puttopissa tatheva dānaṁ datvā Cando hutvā nibbatti, tassa putto Sūriyo hutvā nibbatti, tassa putto Mātali hutvā nibbatti, tassa putto Pañcasikho hutvā nibbatti, tassa pana putto Chaṭṭho seṭṭhiṭṭhānaṁ laddhā Macchariyakosiyo nāma ahosi asītikoṭivibhavoyeva. So “mama pitupitāmahā bālā ahesuṁ, dukkhena sambhataṁ dhanaṁ chaḍḍesuṁ, ahaṁ pana dhanaṁ rakkhissāmi, kassaci kiñci na dassāmī”ti cintetvā dānasālā viddhaṁsetvā agginā jhāpetvā thaddhamaccharī ahosi.

Athassa gehadvāre yācakā sannipatitvā bāhā paggayha “mahāseṭṭhi mā attano pitupitāmahānaṁ dānavaṁsaṁ nāsayi, dānaṁ dehī”ti mahāsaddena parideviṁsu. Taṁ sutvā mahājano “Macchariyakosiyena attano dānavaṁso upacchinno”ti[2] taṁ garahi. So lajjito nivesanadvāre yācakānaṁ āgatāgataṭṭhānaṁ nivāretuṁ ārakkhaṁ ṭhapesi. Te nippaccayā hutvā puna tassa gehadvāraṁ na olokesuṁ. So tato paṭṭhāya dhanameva saṁharati[3], neva attanā paribhuñjati, na puttadārādīnaṁ deti, kañjikabilaṅgadutiyaṁ sakuṇḍakabhattaṁ bhuñjati, mūlaphalamattatantāni thūlavatthāni nivāseti, paṇṇachattaṁ matthake dhāretvā jaraggoṇayuttena jajjararathakena yāti. Iti tassa asappurisassa tattakaṁ[4] dhanaṁ sunakhena laddhaṁ Nāḷikeraṁ viya ahosi.

1. Ucchinditthāti (Sī, I)
2. Ucchinnoti (Sī, I)
3. Saṅgharati (Sī)
4. Santakaṁ (Syā, Ka)

So ekadivasaṁ rājūpaṭṭhānaṁ gacchanto "anuseṭṭhiṁ ādāya gamissāmī"ti tassa gehaṁ agamāsi. Tasmiṁ khaṇe anuseṭṭhi puttadhītādīhi parivuto navasappipakkamadhusakkharacuṇṇehi saṅkhataṁ pāyāsaṁ bhuñjamāno nisinno hoti. So Macchariyakosiyaṁ disvā āsanā vuṭṭhāya "ehi mahāseṭṭhi imasmiṁ pallaṅke nisīda, pāyāsaṁ bhuñjissāmā"ti āha. Tassa pāyāsaṁ disvāva mukhe kheḷo uppajji, bhuñjitukāmo ahosi, evaṁ pana cintesi "sacāhaṁ bhuñjissāmi, anuseṭṭhino mama gehaṁ āgatakāle paṭisakkāro kātabbo bhavissati, evaṁ me dhanaṁ nassissati, na bhuñjissāmī"ti. Atha punappunaṁ yāciyamānopi "idāni me bhuttaṁ, suhitosmī"ti na icchi. Anuseṭṭhimhi bhuñjante pana olokento mukhe sañjāyamānena kheḷena nisīditvā tassa bhattakiccāvasāne tena saddhiṁ rājanivesanaṁ gantvā rājānaṁ passitvā rājanivesanato otaritvā attano gehaṁ anuppatto pāyāsataṇhāya pīḷiyamāno cintesi "sacāhaṁ 'pāyāsaṁ bhuñjitukāmomhī'ti vakkhāmi, mahājano bhuñjitukāmo bhavissati, bahū taṇḍulādayo nassissanti, na kassaci kathessāmī"ti. So rattindivaṁ pāyāsameva cintento vītināmetvāpi dhananāsanabhayena kassaci akathetvāva pipāsaṁ adhivāsesi, anukkamena adhivāsetuṁ asakkonto uppaṇḍuppaṇḍukajāto ahosi. Evaṁ santepi dhananāsanabhayena akathento aparabhāge dubbalo hutvā sayanaṁ upagūhitvā nipajji.

Atha naṁ bhariyā upagantvā hatthena piṭṭhiṁ parimajjamānā "kiṁ te sāmi aphāsukan"ti pucchi. Taveva sarīre aphāsukaṁ karohi, mama aphāsukaṁ natthīti. Sāmi uppaṇḍuppaṇḍukajātosi, kiṁ nu te kāci cintā atthi, udāhu rājā te kupito, adu puttehi avamāno kato, atha vā pana kāci taṇhā uppannāti. Āma taṇhā me uppannāti. Kathehi sāmīti. Kathessāmi, sakkhissasi naṁ rakkhituntі. Rakkhitabbayuttakā ce, rakkhissāmīti. Evampi dhananāsanabhayena kathetuṁ na ussahi. Tāya punappunaṁ pīḷiyamāno kathesi "bhadde ahaṁ ekadivasaṁ anuseṭṭhiṁ navasappimadhusakkharacuṇṇehi saṅkhataṁ pāyāsaṁ bhuñjantaṁ disvā tato paṭṭhāya tādisaṁ pāyāsaṁ bhuñjitukāmo jāto"ti. Asappurisa kiṁ tvaṁ duggato, sakalabārāṇasivāsīnaṁ pahonakaṁ pāyāsaṁ pacissāmīti. Athassa sīse daṇḍena

paharaṇakālo viya ahosi. So tassā kujjhitvā “jānāmahaṁ tava mahaddhanabhāvaṁ, sace te kulagharā ābhataṁ atthi, pāyāsaṁ pacitvā nāgarānaṁ dehī”ti āha. Tena hi ekavīthivāsīnaṁ pahonakaṁ katvā pacāmīti. Kiṁ te etehi, attano pana santakaṁ khādantūti. Tena hi ito cito ca sattasattagharavāsīnaṁ pahonakaṁ katvā pacāmīti. Kiṁ te etehīti. Tena hi imasmiṁ gehe parijanassāti. Kiṁ te etenāti. Tena hi bandhujanasseva pahonakaṁ katvā pacāmīti. Kiṁ te etenāti. Tena hi tuyhañca mayhañca pacāmi sāmīti. Kāsi tvaṁ, na tuyhaṁ vaṭṭatīti. Tena hi ekasseva te pahonakaṁ katvā pacāmīti. Mayhañca tvaṁ mā paci, gehe pana pacante bahū paccāsīsanti, mayhaṁ pana patthaṁ taṇḍulānaṁ catubhāgaṁ khīrassa accharaṁ sakkharāya karaṇḍakaṁ sappissa karaṇḍakaṁ madhussa ekañca pacanabhājanaṁ dehi, ahaṁ araññaṁ pavisitvā tattha pacitvā bhuñjāmīti. Sā tathā akāsi. So taṁ sabbaṁ ceṭakena gāhāpetvā “gaccha asukaṭṭhāne tiṭṭhāhī”ti taṁ purato pesetvā ekakova oguṇṭhikaṁ katvā aññātakavesena tattha gantvā nadītīre ekasmiṁ gacchamūle uddhanaṁ kāretvā dārudakaṁ āharāpetvā “tvaṁ gantvā ekasmiṁ magge ṭhatvā kañcideva disvā mama saññaṁ dadeyyāsi, mayā pakkositakāleva āgaccheyyāsī”ti taṁ pesetvā aggiṁ katvā pāyāsaṁ paci.

Tasmiṁ khaṇe Sakko devarājā dasasahassayojanaṁ alaṅkatadevanagaraṁ, saṭṭhiyojanaṁ suvaṇṇavīthiṁ, yojanasahassubbedhaṁ Vejayantaṁ, pañcayojanasatikaṁ Sudhammasabhaṁ, saṭṭhiyojanaṁ Paṇḍukambalasilāsanaṁ, pañcayojanāvaṭṭaṁ kañcanamālasetacchattaṁ, aḍḍhateyyakoṭisaṅkhā devaccharā, alaṅkatapaṭiyattaṁ attabhāvanti imaṁ attano siriṁ oloketvā “kiṁ nu kho katvā mayā ayaṁ yaso laddho”ti cintetvā Bārāṇasiyaṁ seṭṭhibhūtena pavattitaṁ dānaṁ addasa. Tato “mama puttādayo kuhiṁ nibbattā”ti olokento “putto me Cando devaputto hutvā nibbatti; tassa putto Sūriyo; tassa putto Mātali; tassa putto Pañcasikho”ti sabbesaṁ nibbattiṁ disvā “Pañcasikhassa putto kīdiso”ti olokento attano vaṁsassa upacchinnabhāvaṁ passi. Athassa etadahosi “ayaṁ asappuriso maccharī hutvā neva attanā

paribhuñjati, na paresaṁ deti, mama vaṁso tena upacchinno, kālaṁ katvā niraye nibbattissati, ovādamassa datvā mama vaṁsaṁ patiṭṭhāpetvā etassa imasmiṁ devanagare nibbattanākāraṁ karissāmī”ti. So Candādayo pakkosāpetvā “etha manussapathaṁ gamissāma, Macchariyakosiyena amhākaṁ vaṁso upacchinno, dānasālā jhāpitā, neva attanā paribhuñjati, na paresaṁ deti, idāni pana pāyāsaṁ bhuñjitukāmo hutvā ‘ghare paccante aññassapi pāyāso dātabbo bhavissatī’ti araññaṁ pavisitvā ekakova pacati, etaṁ dametvā dānaphalaṁ jānāpetvā āgamissāma, apica kho pana amhehi sabbehi ekato yāciyamāno tattheva mareyya. Mama paṭhamaṁ gantvā pāyāsaṁ yācitvā nisinnakāle tumhe brāhmaṇavaṇṇena paṭipāṭiyā āgantvā yāceyyāthā”ti vatvā sayaṁ tāva brāhmaṇavaṇṇena taṁ upasaṅkamitvā “bho kataro Bārāṇasigamanamaggo”ti pucchi. Atha naṁ Macchariyakosiyo “kiṁ ummattakosi, Bārāṇasimaggampi na jānāsi, kiṁ ito esi, etto yāhī”ti āha.

Sakko tassa vacanaṁ sutvā asuṇanto viya “kiṁ kathesī”ti taṁ upagacchateva. Sopi “are badhira brāhmaṇa kiṁ ito esi, purato yāhī”ti viravi. Atha naṁ Sakko “bho kasmā viravasi, dhūmo paññāyati, aggi paññāyati, pāyāso paccati, brāhmaṇānaṁ nimantanaṭṭhānena bhavitabbaṁ, ahampi brāhmaṇānaṁ bhojanakāle thokaṁ labhissāmi, kiṁ maṁ nicchubhasī”ti vatvā “natthettha brāhmaṇānaṁ nimantanaṁ, purato yāhī”ti vutte “tena hi kasmā kujjhasi, tava bhojanakāle thokaṁ labhissāmī”ti āha. Atha naṁ so “ahaṁ te ekasitthampi na dassāmi, thokaṁ idaṁ mama yāpanamattameva, mayāpi cetaṁ yācitvāva laddhaṁ, tvaṁ aññato[1] āhāraṁ pariyesāhī”ti vatvā bhariyaṁ yācitvā laddhabhāvaṁ sandhāyeva vatvā gāthamāha—

192. “Neva kiṇāmi napi vikkiṇāmi,
Na cāpi me sannicayo ca atthi.
Sukiccharūpaṁ vati’daṁ parittaṁ,
Patthodano nā’lamayaṁ duvinnan”ti.

---

1. Aññaṁ (Ka)

Taṁ sutvā Sakko “ahampi te madhurasaddena ekaṁ silokaṁ kathessāmi, taṁ suṇāhī”ti vatvā “na me tava silokena attho”ti tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

193. “Appamhā appakaṁ dajjā, anumajjhato majjhakaṁ.
Bahumhā bahukaṁ dajjā, adānaṁ nūpapajjati.

194. Taṁ taṁ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṁ samāruha, ne’kāsī labhate sukhan”ti.

Tattha **anumajjhato majjhakan**ti appamattakampi majjhe chetvā dve koṭṭhāse karitvā ekaṁ koṭṭhāsaṁ datvā tato avasesato anumajjhatopi puna majjhe chetvā eko koṭṭhāso dātabboyeva. **Adānaṁ nūpapajjatī**ti appaṁ vā bahuṁ vā dinnaṁ hotu, adānaṁ nāma na hoti, tampi dānameva mahapphalameva.

So tassa vacanaṁ sutvā “manāpaṁ te brāhmaṇa kathitaṁ, pāyāse pakke thokaṁ labhissasi, nisīdāhī”ti āha. Sakko ekamante nisīdi. Tasmiṁ nisinne Cando teneva niyāmena upasaṅkamitvā tatheva kathaṁ pavattetvā tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

195. “Moghañcassa hutaṁ hoti, moghañcāpi samīhitaṁ.
Atithismiṁ yo nisinnasmiṁ, eko bhuñjati bhojanaṁ.

196. Taṁ taṁ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṁ samāruha, ne’kāsī labhate sukhan”ti.

Tattha **samīhitan**ti dhanuppādanavīriyaṁ.

So tassa vacanaṁ sutvā kicchena kasirena “tena hi nisīda, thokaṁ labhissasī”ti āha. So gantvā Sakkassa santike nisīdi. Tato Sūriyo teneva nayena upasaṅkamitvā tatheva kathaṁ pavattetvā tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

197. “Saccañcassa hutaṁ hoti, saccañcāpi samīhitaṁ.
Atithismiṁ yo nisinnasmiṁ, ne’ko bhuñjati bhojanaṁ.

198. Taṁ taṁ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṁ samāruha, ne'kāsī labhate sukhan"ti.

Tassapi vacanaṁ sutvā kicchena kasirena "tena hi nisīda, thokaṁ labhissasī"ti āha. So gantvā Candassa santike nisīdi. Atha naṁ Mātali teneva nayena upasaṅkamitvā tatheva kathaṁ pavattetvā tassa vārentasseva imā gāthā abhāsi—

199. "Sarañca juhati poso, bahukāya gayāya ca.
Doṇe timbarutitthasmiṁ, sīghasote mahāvahe.

200. Atra cassa hutaṁ hoti, atra cassa samīhitaṁ.
Atithismiṁ yo nisinnasmiṁ, ne'ko bhuñjati bhojanaṁ.

201. Taṁ taṁ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṁ samāruha, ne'kāsī labhate sukhan"ti.

Tāsaṁ attho—yo puriso "nāgayakkhādīnaṁ balikammaṁ karomī"ti samuddasoṇḍipokkharaṇī-ādīsu yaṁ kiñci sarañca upagantvā juhati, tattha balikammaṁ karoti, tathā bahukāya nadiyā Gayāya pokkharaṇiyā Doṇanāmake ca Timbarunāmake ca titthe sīghasote mahante vārivahe. **Atra cassā**ti yadi atrāpi etesu sarādīsu assa purisassa hutañceva samīhitañca hoti, saphalaṁ sukhudrayaṁ sampajjati. Atithismiṁ yo nisinnasmiṁ ne'ko bhuñjati bhojanaṁ, ettha vattabbameva natthi, tena taṁ vadāmi—Kosiya dānāni ca dehi, sayañca bhuñja, ariyānaṁ dānābhiratānaṁ Buddhādīnaṁ maggaṁ abhiruha. Na hi ekāsī ekova bhuñjamāno sukhaṁ nāma labhatīti.

So tassapi vacanaṁ sutvā pabbatakūṭena otthaṭo viya kicchena kasirena "tena hi nisīda, thokaṁ labhissasī"ti āha. Mātali gantvā Sūriyassa santike nisīdi. Tato Pañcasikho teneva nayena upasaṅkamitvā tatheva kathaṁ pavattetvā tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

202. "Baḷisaṁ hi so nigilati, dīghasuttaṁ sabandhanaṁ.
Atithismiṁ yo nisinnasmiṁ, eko bhuñjati bhojanaṁ.

203. Taṁ taṁ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṁ samāruha, ne'kāsī labhate sukhan"ti.

Macchariyakosiyo taṁ sutvā dukkhavedano[1] nitthunanto "tena hi nisīda, thokaṁ labhissasī"ti āha. Pañcasikho gantvā Mātalissa santike nisīdi. Iti tesu pañcasu brāhmaṇesu nisinnamattesveva pāyāso pacci. Atha naṁ Kosiyo uddhanā otāretvā "tumhākaṁ pattāni āharathā"ti āha. Te anuṭṭhāya yathānisinnāva hatthe pasāretvā Himavantato māluvapattāni āhariṁsu. Kosiyo tāni disvā "tumhākaṁ etesu pattesu dātabbapāyāso natthi, khadirādīnaṁ pattāni āharathā"ti āha. Te tānipi āhariṁsu. Ekekaṁ pattaṁ yodhaphalakappamāṇaṁ[2] ahosi. So sabbesaṁ dabbiyā pāyāsaṁ adāsi, sabbantimassa dānakālepi ukkhaliyā ūnaṁ[3] na paññāyi, pañcannampi datvā sayaṁ ukkhaliṁ gahetvā nisīdi. Tasmiṁ khaṇe Pañcasikho uṭṭhāya attabhāvaṁ vijahitvā sunakho hutvā tesaṁ purato passāvaṁ karonto agamāsi. Brāhmaṇā attano pāyāsaṁ pattena pidahiṁsu. Kosiyassa hatthapiṭṭhe passāvabindu pati. Brāhmaṇā kuṇḍikāhi udakaṁ gahetvā pāyāsaṁ abbhukiritvā bhuñjamānā viya ahesuṁ. Kosiyo "mayhampi udakaṁ detha, hatthaṁ dhovitvā bhuñjissāmī"ti āha. Tava udakaṁ āharitvā hatthaṁ dhovāti. Mayā tumhākaṁ pāyāso dinno, mayhaṁ thokaṁ udakaṁ dethāti. Mayaṁ piṇḍapaṭipiṇḍakammaṁ nāma na karomāti. "Tena hi imaṁ ukkhaliṁ oloketha, hatthaṁ dhovitvā āgamissāmī"ti nadiṁ otari. Tasmiṁ khaṇe sunakho ukkhaliṁ passāvassa pūresi. So taṁ passāvaṁ karontaṁ disvā mahantaṁ daṇḍamādāya taṁ tajjento āgacchi. So assājānīyamatto hutvā taṁ anubandhanto nānāvaṇṇo ahosi, kāḷopi hoti setopi suvaṇṇavaṇṇopi kabaropi uccopi nīcopi, evaṁ nānāvaṇṇo hutvā Macchariyakosiyaṁ anubandhi. So maraṇabhayabhīto brāhmaṇe upasaṅkami. Tepi uppatitvā ākāse ṭhitā. So tesaṁ taṁ iddhiṁ disvā gāthamāha—

1. Dukkhayogena (Sī, I), dukkhavegeneva (Syā) 2. Rathaphalakappamāṇaṁ (Ka)
3. Talaṁ (Syā, Ka)

204. “Uḷāravaṇṇā vata brāhmaṇā ime,
Ayañca vo sunakho kissa hetu.
Uccāvacaṁ vaṇṇanibhaṁ vikubbati,
Akkhātha no brāhmaṇā ke nu tumhe”ti.

Taṁ sutvā Sakko devarājā—

205. “Cando ca Sūriyo ca ubho idhāgatā,
Ayaṁ pana Mātali devasārathi.
Sakko’hamasmi tidasāna’mindo,
Eso ca kho Pañcasikhoti vuccatī”ti—

gāthaṁ vatvā tassa yasaṁ vaṇṇento gāthamāha—

206. “Pāṇissarā mudiṅgā ca, murajālambarāni ca.
Sutta’menaṁ pabodhenti, paṭibuddho ca nandatī”ti.

So tassa vacanaṁ sutvā “Sakka evarūpaṁ dibbasampattiṁ kinti katvā labhasī”ti pucchi. Sakko “adānasīlā tāva pāpadhammā maccharino devalokaṁ na gacchanti, niraye nibbattantī”ti dassento—

207. “Ye keci’me maccharino kadariyā,
Paribhāsakā samaṇabrāhmaṇānaṁ.
Idheva nikkhippa sarīradehaṁ,
Kāyassa bhedā nirayaṁ vajantī”ti—

imaṁ gāthaṁ vatvā dhamme ṭhitānaṁ devalokapaṭilābhaṁ dessetuṁ gāthamāha—

208. “Ye keci’me suggatimāsamānā,
Dhamme ṭhitā saṁyame saṁvibhāge.
Idheva nikkhippa sarīradehaṁ,
Kāyassa bhedā sugatiṁ vajantī”ti.

Tattha **āsamānāti**[1] āsīsantā. Ye keci sugatiṁ āsīsanti, sabbe te saṁyamasaṅkhāte dasasīladhamme saṁvibhāgasaṅkhāte dānadhamme ca

---

1. Āsasānāti (Sī, I)

ṭhitā hutvā idha sarīrasaṅkhātaṁ dehaṁ nikkhipitvā tassa kāyassa bhedā sugatiṁ vajantīti attho.

Evaṁ vatvā ca pana "Kosiya na mayaṁ tava santike pāyāsatthāya āgatā, kāruññena pana taṁ anukampamānā āgatāmhā"ti tassa pakāsetuṁ āha—

209. "Tvaṁ no'si ñāti purimāsu jātisu,
So maccharī rosako pāpadhammo.
Taveva atthāya idhāgatamhā,
Mā pāpadhammo nirayaṁ gamitthā"ti[1].

Tattha **so**ti so tvaṁ. **Mā pāpadhammo**ti ayaṁ amhākaṁ ñāti pāpadhammo mā nirayaṁ agamāti etadatthaṁ āgatamhāti attho.

Taṁ sutvā Kosiyo "atthakāmā kira me, ete maṁ nirayā uddharitvā sagge patiṭṭhāpetukāmā"ti tuṭṭhacitto āha—

210. "Addhā maṁ vo hitakāmā, yaṁ maṁ samanusāsatha.
Sohaṁ tathā karissāmi, sabbaṁ vuttaṁ hitesibhi.

211. Esāha'majjeva uparamāmi,
Na cāhaṁ kiñci kareyya pāpaṁ.
Na cāpi me kiñci adeyya'matthi,
Na cāpi'datvā udakaṁ pivāmi.

212. Evañca me dadato sabbakālaṁ,
Bhogā ime Vāsava khīyissanti.
Tato ahaṁ pabbajissāmi sakka,
Hitvāna kāmāni yathodhikānī"ti.

Tattha **man**ti mama. **Vo**ti tumhe. **Yaṁ man**ti yena maṁ samanusāsatha, tena me tumhe hitakāmā. **Tathā**ti yathā vadatha, tatheva karissāmi. **Uparamāmī**ti maccharibhāvato uparamāmi. **Adeyya'matthī**ti ito paṭṭhāya ca mama ālopato upaḍḍhampi adeyyaṁ nāma natthi. **Na cāpi'datvā**ti

1. Apatthāti (Sī, Syā, I)

udakapasatampi cāhaṁ labhitvā adatvā na pivissāmi. **Khīyissantī**ti vikkhīyissanti[1]. **Yathodhikānī**ti vatthukāmakilesakāmavasena yathāṭhitakoṭṭhāsāniyeva.

Sakko Macchariyakosiyaṁ dametvā nibbisevanaṁ katvā dānaphalaṁ jānāpetvā dhammadesanāya pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā saddhiṁ tehi devanagarameva gato. Macchariyakosiyopi nagaraṁ pavisitvā rājānaṁ anujānāpetvā "gahitagahitabhājanāni pūretvā gaṇhantū"ti yācakānaṁ dhanaṁ datvā tasmiṁ khīṇe[2] nikkhamma Himavantato dakkhiṇapasse Gaṅgāya ceva ekassa ca jātassarassa antare paṇṇasālaṁ katvā pabbajitvā vanamūlaphalāhāro tattha ciraṁ vihāsi, jaraṁ pāpuṇi. Tadā Sakkassa Āsā Saddhā Sirī Hirīti catasso dhītaro honti. Tā bahuṁ dibbagandhamālaṁ ādāya udakakīḷanatthāya Anotattadahaṁ gantvā tattha kīḷitvā manosilātale nisīdiṁsu. Tasmiṁ khaṇe Nārado nāma brāhmaṇatāpaso Tāvatiṁsabhavanaṁ divāvihāratthāya gantvā Nandanavanacittalatāvanesu divāvihāraṁ katvā pāricchattakapupphaṁ chattaṁ viya chāyatthāya dhārayamāno manosilātalamatthakena attano vasanaṭṭhānaṁ Kañcanaguhaṁ gacchati. Atha tā tassa hatthe taṁ pupphaṁ disvā yāciṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

213. "Naguttame girivare Gandhamādane,
Modanti tā devavarābhipālitā.
Athāgamā isivaro sabbalokagū,
Supupphitaṁ dumavarasākha'mādiya.

214. Suciṁ sugandhaṁ tidasehi sakkataṁ,
Pupphuttamaṁ amaravarehi sevitaṁ.
Aladdha maccehi va dānavehi vā,
Aññatra devehi tadārahaṁ hi'daṁ.

---

1. Khayissanti (Sī, Syā) 2. Khaṇe (Syā, I)

215. Tato catasso kanakattacūpamā,
Uṭṭhāya nāriyo pamadādhipā Muniṁ.
Āsā ca Saddhā ca Sirī tato Hirī,
Iccabravuṁ Nārada’deva brāhmaṇaṁ.

216. Sace anuddiṭṭhaṁ tayā Mahāmuni,
Pupphaṁ imaṁ pārichattassa brahme.
Dadāhi no sabbā gati te ijjhatu,
Tuvampi no hohi yatheva Vāsavo.

217. Taṁ yācamānābhisamekkha Nārado,
Iccabravī saṁkalahaṁ udīrayi.
Na mayha ‘mattha’tthi imehi koci naṁ,
Yā’yeva vo seyyasi sā piḷandhathā”ti.

Tattha **girivare**ti purimassa vevacanaṁ. **Devavarābhipālitā**ti Sakkena rakkhitā. **Sabbalokagū**ti devaloke ca manussaloke ca sabbattha gamanasamattho. **Dumavarasākha’mādiyā**ti sākhāya jātattā dumavarasākhanti laddhanāmaṁ pupphaṁ gahetvā. **Sakkatan**ti katasakkāraṁ. **Amaravarehī**ti Sakkaṁ sandhāya vuttaṁ. **Aññatra devehī**ti ṭhapetvā deve ca iddhimante ca aññehi manussehi vā yakkhādīhi vā aladdhaṁ. **Tadārahaṁ hi’dan**ti tesaṁyeva hi taṁ arahaṁ anucchavikaṁ. **Kanakattacūpamā**ti kanakūpamā tacā. **Uṭṭhāyā**ti ayyo mālāgandhavilepanādipaṭivirato pupphaṁ na piḷandhissati, ekasmiṁ padese chaḍḍessati, etha taṁ[1] yācitvā pupphaṁ piḷandhissāmāti hatthe pasāretvā yācamānā ekappahāreneva uṭṭhahitvā. **Pamadādhipā**ti pamadānaṁ uttamā. **Munin**ti isiṁ.

Anuddiṭṭhanti “asukassa nāma dassāmī”ti na uddiṭṭhaṁ. **Sabbā gati te ijjhatū**ti sabbā te cittagati ijjhatu, patthitapatthitassa lābhī hohīti tassa thutimaṅgalaṁ vadanti. **Yatheva Vāsavo**ti yathā amhākaṁ pitā Vāsavo icchiticchitaṁ deti, tatheva no tvampi hohīti. **Tan**ti taṁ pupphaṁ. **Abhisamekkhā**ti disvā. **Saṁkalahan**ti nānāgāhaṁ kalahavaḍḍhanaṁ kathaṁ udīrayi. **Imehī**ti imehi pupphehi nāma mayhaṁ attho natthi, paṭivirato

1. Etaṁ (Syā, I, Ka)

ahaṁ mālādhāraṇatoti dīpeti. **Yā'yeva vo seyyasī**ti yā tumhākaṁ antare jeṭṭhikā. **Sā piḷandhathā**ti[1] sā etaṁ piḷandhatūti attho.

Tā catassopi tassa vacanaṁ sutvā gāthamāhaṁsu—

218. "Tvaṁ no'ttamevābhisamekkha Nārada,
Yassicchasi tassā anuppavecchasu.
Yassā hi no Nārada tvaṁ padassasi,
Sā'yeva no hehiti seṭṭhasammatā"ti.

Tattha **tvaṁ no'ttamevā**ti Uttamamahāmuni tvameva no upadhārehi.

Tāsaṁ vacanaṁ sutvā Nārado tā ālapanto gāthamāha—

219. "Akallametaṁ vacanaṁ sugatte,
Ko brāhmaṇo saṁkalahaṁ udīraye.
Gantvāna bhūtādhipa'meva pucchatha,
Sace na jānātha idhu'ttamādhaman"ti.

Tassattho—bhadde sugatte idaṁ tumhehi vuttaṁ vacanaṁ mama ayuttaṁ, evañhi sati mayā tumhesu ekaṁ seṭṭhaṁ, sesā hīnā karontena[2] kalaho vaḍḍhito bhavissati, ko bāhitapāpo brāhmaṇo kalahaṁ udīraye vaḍḍheyya. Evarūpassa hi kalahavaḍḍhanaṁ nāma ayuttaṁ, tasmā ito gantvā attano pitaraṁ bhūtādhipaṁ sakkameva pucchatha, sace attano uttamaṁ adhamañca na jānāthāti.

Tato Satthā gāthamāha—

220. "Tā Nāradena paramappakopitā,
Udīritā vaṇṇamadena mattā.
Sakāse[3] gantvāna sahassacakkhuno,
Pucchiṁsu bhūtādhipaṁ kā nu seyyasī"ti.

1. Piḷandhatūti (Syā) 2. Hīnāti kathentena (Ka) 3. Sakāsaṁ (Ka), saṁkāsaṁ (Syā)

Tattha **paramappakopitā**ti pupphaṁ adadantena ativiya kopitā tassa kupitā hutvā. **Udīritā**ti "bhūtādhipameva pucchathā"ti vuttā. **Sahassacakkhuno**ti Sakkassa santikaṁ gantvā. **Kā nū**ti amhākaṁ antare katamā uttamāti pucchiṁsu.

Evaṁ pucchitvā ṭhitā—

221. Tā disvā āyattamanā purindado,
Icca'bravī devavaro katañjalī.
Sabbāva vo hotha sugatte sādisī,
Kone'va bhadde kalahaṁ udīrayīti.

Tattha **tā disvā**ti bhikkhave catassopi attano santikaṁ āgatā disvā. **Āyattamanā**ti ussukkamanā byāvaṭacittā. **Katañjalī**ti namassamānāhi devatāhi paggahitañjalī. **Sādisī**ti sabbāva tumhe sādisiyo. **Ko ne'vā**ti ko nu evaṁ[1]. **Kalahaṁ udīrayī**ti idaṁ nānāgāhaṁ viggahaṁ kathesi vaḍḍhesi.

Athassa tā kathayamānā gāthamāhaṁsu—

222. "Yo sabbalokaccarito[2] Mahāmuni,
Dhamme ṭhito Nārado saccanikkamo.
So no'bravi girivare Gandhamādane,
Gantvāna bhūtādhipa'meva pucchatha.
Sace na jānātha idhu'ttamādhaman"ti.

Tattha **saccanikkamo**ti tathaparakkamo.

Taṁ sutvā Sakko "imā catassopi mayhaṁ dhītarova, sacāhaṁ 'etāsu ekā guṇasampannā uttamā'ti vakkhāmi, sesā kujjhissanti, na sakkā ayaṁ aḍḍo vinicchinituṁ, imā Himavante Kosiyatāpasassa santikaṁ pesessāmi, so etāsaṁ aḍḍaṁ vinicchinissatī"ti cintetvā "ahaṁ tumhākaṁ aḍḍaṁ na vinicchinissāmi, Himavante Kosiyo nāma tāpaso atthi, tassāhaṁ attano sudhābhojanaṁ pesessāmi, so parassa adatvā na bhuñjati,

---

1. Ko nedhāti ko nu idha (Syā)
2. Sabbalokaṁ carako (Sī, I)

dadanto ca vicinitvā guṇavantānaṁ deti, yā tumhesu tassa hatthato bhattaṁ labhissati, sā uttamā bhavissatī”ti ācikkhanto gāthamāha—

223. “Asu brahāraññacaro Mahāmuni,
Nā’datvā bhattaṁ varagatte bhuñjati.
Viceyya dānāni dadāti Kosiyo,
Yassā hi so dassati sā’va seyyasī”ti.

Tattha **brahāraññadharo**ti mahā-araññavāsī.

Iti so tāpasassa santikaṁ pesetvā Mātaliṁ pakkosāpetvā tassa santikaṁ pesento anantaraṁ gāthamāha—

224. “Asū hi yo sammati dakkhiṇaṁ disaṁ,
Gaṅgāya tīre Himavantapassani.
Sa Kosiyo dullabhapānabhojano,
Tassa sudhaṁ pāpaya devasārathī”ti.

Tattha **sammatī**ti vasati. **Dakkhiṇan**ti Himavantassa dakkhiṇāya disāya. **Passanī**ti[1] passe.

Tato Satthā āha—

225. “Sa Mātalī devavarena pesito,
Sahassayuttaṁ abhiruyha sandanaṁ.
Sukhippameva upagamma assamaṁ,
Adissamāno Munino sudhaṁ adā”ti.

Tattha **adissamāno**ti bhikkhave so Mātali devarājassa vacanaṁ sampaṭicchitvā taṁ assamaṁ gantvā adissamānakāyo hutvā tassa sudhaṁ adāsi, dadamāno ca rattiṁ padhānamanuyuñjitvā paccūsasamaye aggiṁ paricaritvā vibhātāya rattiyā udentaṁ sūriyaṁ namassamānassa ṭhitassa tassa hatthe sudhābhojanapātiṁ ṭhapesi.

---

1. Passasmani (Sī, I)

Kosiyo taṁ gahetvā ṭhitakova gāthādvayamāha—

226. "Udaggihuttaṁ upatiṭṭhato hi me,
Pabhaṅkaraṁ lokatamonudu'ttamaṁ.
Sabbāni bhūtāni adhicca[1] Vāsavo,
Ko ne'va me pāṇisu kiṁ sudho'dahi.

227. Saṅkhūpamaṁ seta'matulyadassanaṁ,
Suciṁ sugandhaṁ viyarūpa'mabbhutaṁ.
Adiṭṭhapubbaṁ mama jātu cakkhubhi[2],
Kā devatā pāṇisu kiṁ sudho'dahī"ti.

Tattha **udaggihuttan**ti udaka-aggihuttaṁ paricaritvā aggisālato nikkhamma paṇṇasāladvāre ṭhatvā pabhaṅkaraṁ lokatamonudaṁ uttamaṁ ādiccaṁ upatiṭṭhato mama sabbāni bhūtāni adhicca[3] atikkamitvā vattamāno Vāsavo nu kho evaṁ mama pāṇīsu kiṁ sudhaṁ kiṁ nāmetaṁ odahi. "Saṅkhūpaman"ti-ādīhi ṭhitakova sudhaṁ vaṇṇeti.

Tato Mātali āha—

228. "Ahaṁ mahindena mahesi pesito,
Sudhā'bhihāsiṁ turito Mahāmuni.
Jānāsi maṁ Mātali devasārathi,
Bhuñjassu bhattuttama mā'bhivārayi.

229. Bhuttā ca sā dvādasa hanti pāpake,
Khudaṁ pipāsaṁ aratiṁ daraklamaṁ.
Kodhūpanāhañca vivādapesuṇaṁ,
Sītuṇha tandiñca rasuttamaṁ idan"ti.

Tattha **sudhā'bhihāsin**ti imaṁ sudhābhojanaṁ tuyhaṁ abhihariṁ. **Jānāsī**ti jānāhi maṁ tvaṁ, ahaṁ Mātali nāma devasārathīti attho. **Mā'bhivārayī**ti na bhuñjāmīti appaṭikkhipitvā bhuñja mā papañcaṁ kari. **Pāpake**ti

1. Aticca (Sī, I) 2. Jātacakkhubhi (Sī, Syā, I) 3. Aticca (Sī, I)

ayañhi sudhā bhuttā dvādasa pāpadhamme hanati. **Khudan**ti paṭhamaṁ tāva chātabhāvaṁ hanati, dutiyaṁ pānīyapipāsaṁ, tatiyaṁ ukkaṇṭhitaṁ, catutthaṁ kāyadarathaṁ, pañcamaṁ kilantabhāvaṁ, chaṭṭhaṁ kodhaṁ, sattamaṁ upanāhaṁ, aṭṭhamaṁ vivādaṁ, navamaṁ pesuṇaṁ; dasamaṁ sītaṁ, ekādasamaṁ uṇhaṁ, dvādasamaṁ tandiṁ ālasiyabhāvaṁ, idaṁ rasuttamaṁ uttamarasaṁ sudhābhojanaṁ ime dvādasa pāpadhamme hanati.

Taṁ sutvā Kosiyo attano vatasamādānaṁ āvikaronto—

230. "Na kappatī Mātali mayha bhuñjituṁ,
Pubbe adatvā iti me vatuttamaṁ.
Na cāpi ekāsnamariyapūjitaṁ,
Asaṁvibhāgī ca sukhaṁ na vindatī"ti—

gāthaṁ vatvā "bhante tumhehi parassa adatvā bhojane kaṁ dosaṁ disvā idaṁ vataṁ samādinnan"ti Mātalinā puṭṭho āha—

231. "Thīghātakā ye ci'me pāradārikā,
Mittadduno ye ca sapanti subbate.
Sabbe ca te maccharipañcamā'dhamā,
Tasmā adatvā udakampi nāsniye.

232. So'hi'tthiyā vā purisassa vā pana,
Dassāmi dānaṁ vidusampavaṇṇitaṁ.
Saddhā vadaññū idha vītamaccharā,
Bhavanti he'te sucisaccasammatā"ti.

Tattha **pubbe**ti paṭhamaṁ adatvā, atha vā iti me pubbe vatuttamaṁ idaṁ pubbeva mayā vataṁ samādinnanti dasseti. **Na cāpi ekāsnamariyapūjitan**ti ekakassa asanaṁ na ariyehi Buddhādīhi pūjitaṁ. **Sukhan**ti dibbamānusikaṁ sukhaṁ na labhati. **Thīghātakā**ti itthighātakā. **Ye ci'me**ti ye ca ime. **Sapantī**ti akkosanti. **Subbate**ti dhammikasamaṇabrāhmaṇe. **Maccharipañcamā**ti maccharī pañcamo etesanti maccharipañcamā. **Adhamā**ti ime pañca adhamā nāma. **Tasmā**ti yasmā ahaṁ pañcama-adhamabhāvabhayena adatvā udakampi **nāsniye**[1]

1. Nāsmiye (Sī, Syā, I)

na paribhuñjissāmīti imaṁ vataṁ samādiyiṁ. **So'hitthiyā vā**ti so ahaṁ itthiyā vā. **Vidusampavaṇṇitan**ti vidūhi paṇḍitehi Buddhādīhi vaṇṇitaṁ. **Sucisaccasammatā**ti[1] ete okappaniyasaddhāya samannāgatā vadaññū vītamaccharā purisā sucī ceva uttamasammatā ca hontīti attho.

Taṁ sutvā Mātali dissamānakāyena aṭṭhāsi. Tasmiṁ khaṇe tā catasso devakaññāyo catuddisaṁ aṭṭhaṁsu, Sirī pācīnadisāya aṭṭhāsi, Āsā dakkhiṇadisāya, Saddhā pacchimadisāya, Hirī uttaradisāya. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

233. "Ato matā devavarena pesitā,
Kaññā catasso kanakattacūpamā.
Āsā ca Saddhā ca Sirī tato Hirī,
Taṁ assamaṁ āgamu yattha Kosiyo.

234. Tā disvā sabbo paramappamodito,
Subhena vaṇṇena sikhāriva'ggino.
Kaññā catasso caturo catuddisā,
Icca'bravī Mātalino ca sammukhā.

235. Purimaṁ disaṁ kā tvaṁ pabhāsi devate,
Alaṅkatā tāravarā'va osadhī.
Pucchāmi taṁ kañcanavelliviggahe,
Ācikkha me tvaṁ katamā'si devatā.

236. Sirā'ha devī manujehi pūjitā,
Apāpasattūpanisevinī sadā.
Sudhāvivādena tava'nti'māgatā,
Taṁ maṁ sudhāya varapañña bhājaya.

237. Yassā'ha'micchāmi sudhaṁ Mahāmuni,
So sabbakāmehi naro pamodati.
Sirīti maṁ jānahi jūhatu'ttama,
Taṁ maṁ sudhāya varapañña bhājayā"ti.

---

1. Sucisammasammatāti (Sī)

Tattha **ato**ti tato. **Matāti**[1] anumatā, atha devavarena anumatā ceva pesitā cāti attho. **Sabbo paramappamodito**ti anavaseso hutvā atipamodito. "Sāman"tipi pāṭho, tā devatā sāmaṁ disvāti attho. **Caturo**ti caturā. Ayameva vā pāṭho, cāturiyena samannāgatāti attho. **Tāravarā**ti tārakānaṁ varā. **Kañcanavelliviggahe**ti kañcanarūpasadisasarīre. **Sirā'hā**ti sirī ahaṁ. **Tava'nti'māgatā**ti tava santikaṁ āgatā. **Bhājayā**ti yathā maṁ sudhā bhajati, tathā karohi, sudhaṁ me dehīti attho. **Jānahī**ti jāna. **Jūhatu'ttamā**ti aggiṁ juhantānaṁ uttama.

Taṁ sutvā Kosiyo āha—

238. "Sippena vijjācaraṇena buddhiyā,
Narā upetā paguṇā sakammunā.
Tayā vihīnā na labhanti kiñcanaṁ,
Tayidaṁ na sādhu yadidaṁ tayā kataṁ.

239. Passāmi posaṁ alasaṁ mahagghasaṁ,
Sudukkulīnampi arūpimaṁ naraṁ.
Tayānugutto siri jātimāmapi,
Peseti dāsaṁ viya bhogavā sukhī.

240. Taṁ taṁ asaccaṁ avibhajjaseviniṁ,
Jānāmi mūḷhaṁ vidurānupātiniṁ.
Na tādisī arahati āsanūdakaṁ,
Kuto sudhā gaccha na mayha ruccasī"ti.

Tattha **sippenā**ti hatthi-assarathadhanusippādinā. **Vijjācaraṇenā**ti vedattayasaṅkhātāya vijjāya ceva sīlena ca. **Paguṇā sakammunā**ti attano purisakārena padhānaguṇasamannāgatā. **Kiñcanan**ti kiñci appamattakampi yasaṁ vā sukhaṁ vā na labhanti. **Yadidan**ti yaṁ etaṁ issariyatthāya

---

1. Mutāti (Sī, I)

sippāni uggaṇhitvā carantānaṁ tayā vekallaṁ kataṁ, taṁ te na sādhu. **Arūpimanti** virūpaṁ. **Tayānuguttoti** tayā anurakkhito. **Jātimāmapīti**[1] jātisampannampi sippavijjācaraṇabuddhikammehi sampannampi. **Pesetīti** pesanakārakaṁ karoti. **Taṁ tanti** tasmā taṁ. **Asaccanti** sabhāvasaṅkhāte sacce avattanatāya asaccaṁ uttamabhāvarahitaṁ. **Avibhajjasevininti** avibhajitvā yuttāyuttaṁ ajānitvā sippādisampannepi itarepi sevamānaṁ. **Vidurānupātininti** paṇḍitānupātiniṁ paṇḍite pātetvā pothetvā viheṭhetvā caramānaṁ. **Kuto sudhāti** tādisāya nigguṇāya kuto sudhābhojanaṁ, na me ruccasi, gaccha mā idha tiṭṭhāti.

Sā tena paṭikkhittā tatthevantaradhāyi. Tato so āsāya saddhiṁ sallapanto āha—

241. "Kā sukkadāṭhā paṭimukkakuṇḍalā,
Cittaṅgadā kambuvimaṭṭhadhārinī.
Osittavaṇṇaṁ paridayha sobhasi[2],
Kusaggirattaṁ apiḷayha mañjariṁ.

242. Migīva bhantā saracāpadhārinā,
Virādhitā mandamiva udikkhasi.
Ko te dutīyo idha mandalocane,
Na bhāyasi ekikā kānane vane"ti.

Tattha **cittaṅgadāti** citrehi aṅgadehi samannāgatā. **Kambuvimaṭṭhadhārinīti** karaṇapariniṭṭhitena vimaṭṭhasuvaṇṇālaṅkāradhārinī. **Osittavaṇṇanti** avasitta-udakadhāravaṇṇaṁ dibbadukūlaṁ. **Paridayhāti** nivāsetvā ceva pārupitvā ca. **Kusaggirattanti** kusatiṇaggisikhāvaṇṇaṁ. **Apiḷayha mañjarinti** sapallavaṁ asokakaṇṇikaṁ kaṇṇe piḷandhitvāti vuttaṁ hoti. **Saracāpadhārināti** luddena. **Virādhitāti** viraddhapahārā. **Mandamivāti** yathā sā migī bhītā vanantare ṭhatvā taṁ mandaṁ mandaṁ oloketi, evaṁ olokesi.

---

1. Jātimaṁ apīti (Sī, I) 2. Sobhati (Syā)

Tato āsā āha—

243. "Na me dutīyo idha matthi Kosiya,
Masakkasārappabhava'mhi devatā.
Āsā sudhāsāya tava'nti'māgatā,
Taṁ maṁ sudhāya varapañña bhājayā"ti.

Tattha **masakkasārappabhavā**ti Tāvatiṁsabhavane sambhavā.

Taṁ sutvā Kosiyo "tvaṁ kira yo te ruccati, tassa āsāphalanipphādanena āsaṁ desi, yo te na ruccati, tassa na desi, natthi tayā samā patthitatthavināsikā"ti dīpento āha—

244. "Āsāya yanti vāṇijā dhanesino,
Nāvaṁ samāruyha parenti aṇṇave.
Te tattha sīdanti athopi ekadā,
Jīnādhanā enti vinaṭṭhapābhatā.

245. Āsāya khettāni kasanti kassakā,
Vapanti bījāni karontu'pāyaso.
Ītīnipātena avuṭṭhitāya vā,
Na kiñci vindanti tato phalāgamaṁ.

246. Atha'ttakārāni karonti bhattusu,
Āsaṁ purakkhatvā narā sukhesino.
Te bhatturatthā atigāḷhitā puna,
Disā panassanti aladdha kiñcanaṁ.

247. Hitvāna dhaññañca dhanañca ñātake,
Āsāya saggādhimanā sukhesino.
Tapanti lūkhampi tapaṁ cirantaraṁ,
Kumaggamāruyha parenti duggatiṁ.

248. Āsā visaṁvādikasammatā ime,
Āse sudhāsaṁ vinayassu attani.
Na tādisī arahati āsanūdakaṁ,
Kuto sudhā gaccha na mayha ruccasī”ti.

Tattha **parentī**ti pakkhandanti. **Jīnādhanā**ti jīnadhanā. Iti tava vasena eke sampajjanti eke vipajjanti, natthi tayā sadisā pāpadhammāti vadati. **Karontu’pāyaso**ti taṁ taṁ kiccaṁ upāyena karonti. **Ītīnipātenā**ti visamavāta[1] mūsikasalabhasukapāṇakasetaṭṭhikarogādīnaṁ sassupaddavānaṁ aññataranipātena vā. **Tato**ti tato sassato te kiñci phalaṁ na vindanti, tesampi āsacchedanakammaṁ tvameva karosīti vadati. **Atha’ttakārānī**ti yuddhabhūmīsu purisakāre. **Āsaṁ purakkhatvā**ti issariyāsaṁ purato katvā. **Bhatturatthā**ti sāmino atthāya. **Atigāḷitā**ti paccatthikehi atipīḷitā viluttasāpateyyā viddhastasenavāhanā[2] hutvā. **Panassantī**ti palāyanti. **Aladdha kiñcanan**ti kiñci issariyaṁ alabhitvā. Iti etesampi issariyālābhaṁ tvameva karosīti vadati. **Saggādhimanā**ti saggaṁ adhigantumanā. **Lūkhan**ti nirojaṁ pañcatapādikaṁ kāyakilamathaṁ. **Cirantaran**ti cirakālaṁ. **Āsā visaṁvādikasammatā ime**ti evaṁ ime sattā saggāsāya duggatiṁ gacchanti, tasmā tvaṁ āsā nāma visaṁvādikasammatā visaṁvādikāti saṅkhaṁ gatā. **Āse**ti taṁ ālapati.

Sāpi tena paṭikkhittā antaradhāyi. Tato Saddhāya saddhiṁ sallapanto gāthamāha—

249. “Daddallamānā yasasā yasassinī,
Jighaññanāmavhayanaṁ disaṁ pati.
Pucchāmi taṁ kañcanavelliviggahe,
Ācikkha me tvaṁ katamā’si devate”ti.

Tattha **daddallamānā**ti jalamānā. **Jighaññanāmavhayanan**ti aparāti ca pacchimāti ca evaṁ jighaññena lāmakena nāmena vuccamānaṁ disaṁ pati daddallamānā tiṭṭhasi.

1. Visamadhātu (Syā), visavāta (Sī, I) 2. Vidhaṁsanasenavāhanā (Ka)

Tato sā gāthamāha—

250. “Saddhā’ha devī manujehi pūjitā,
Apāpasattūpanisevinī sadā.
Sudhāvivādena tava’nti’māgatā,
Taṁ maṁ sudhāya varapañña bhājayā”ti.

Tattha **Saddhā**ti yassa kassaci vacanapattiyāyanā[1] sāvajjāpi hoti anavajjāpi. **Pūjitā**ti anavajjakoṭṭhāsavasena pūjitā. **Apāpasattūpanisevinī**ti anavajjasaddhāya ca ekantapattiyāyanasabhāvāya paresupi pattiyāyanavidahanasamatthāya devatāyetaṁ nāmaṁ.

Atha naṁ Kosiyo “ime sattā yassa kassaci vacanaṁ saddahitvā taṁ taṁ karontā kattabbato akattabbameva bahutaraṁ karonti, taṁ sabbaṁ tayā kāritaṁ nāma hotī”ti vatvā evamāha—

251. “Dānaṁ damaṁ cāga’mathopi saṁyamaṁ,
Ādāya Saddhāya karonti he’kadā.
Theyyaṁ musā kūṭa’mathopi pesuṇaṁ,
Karonti he’ke puna viccutā tayā.

252. Bhariyāsu poso sadisīsu pekkhavā,
Sīlūpapannāsu patibbatāsupi.
Vinetvāna chandaṁ kulitthiyāsupi,
Karoti saddhaṁ puna kumbhadāsiyā.

253. Tvameva saddhe paradārasevinī,
Pāpaṁ karosi kusalampi riñcasi.
Na tādisī arahati āsanūdakaṁ,
Kuto sudhā gaccha na mayha ruccasī”ti.

Tattha **dānan**ti dasavatthukaṁ[2] puññacetanaṁ. **Daman**ti indriyadamanaṁ. **Cāgan**ti deyyadhammapariccāgaṁ. **Saṁyaman**ti sīlaṁ. **Ādāya Saddhāyā**ti “etāni, dānādīni mahānisaṁsāni kattabbānī”ti vadataṁ vacanaṁ Saddhāya

1. Vacanapatiyāyanā (Syā)   2. Savatthukaṁ (I, Ka)

ādiyitvāpi karonti ekadā. **Kūṭan**ti tulākūṭādikaṁ vā gāmakūṭādikaṁ kammaṁ vā. **Karonti he'ke**ti eke manussā evarūpesu nāma kālesu imesañca atthāya theyyādīni kattabbānīti kesañci vacanaṁ saddahitvā etānipi karonti. **Puna viccutā tayā**ti puna tayā viyuttā sāvajjadukkhavipākānetāni na kattabbānīti vadataṁ vacanaṁ apattiyāyitvāpi karonti. Iti tava vasena sāvajjampi anavajjampi kareyyāti[1] vadati.

Sadisīsūti jātigottasīlādīhi sadisīsu. **Pekkhavā**ti pekkhā vuccati taṇhā, sataṇhoti attho. **Chandan**ti chandarāgaṁ. **Karoti saddhan**ti kumbhadāsiyāpi vacane saddhaṁ karoti, tassā "ahaṁ tumhākaṁ idaṁ nāma upakāraṁ karissāmī"ti vadantiyā pattiyāyitvā kulitthiyopi chaḍḍetvā tameva paṭisevati, asukā nāma tumhesu paṭibaddhacittāti kumbhadāsiyāpi vacane saddhaṁ katvāva paradāraṁ sevati. **Tvameva saddhe paradārasevinī**ti yasmā taṁ taṁ pattiyāyitvā tava vasena paradāraṁ sevanti pāpaṁ karonti kusalaṁ jahanti, tasmā tvameva paradārasevinī tvaṁ pāpāni karosi, kusalampi riñcasi, natthi tayā samā lokavināsikā pāpadhammā, gaccha na me ruccasīti.

Sā tattheva antaradhāyi. Kosiyopi uttarato ṭhitāya hiriyā saddhiṁ sallapanto gāthādvayamāha—

254. "Jighaññarattiṁ aruṇasmi'mūhate,
Yā dissasi uttamarūpavaṇṇinī.
Tathūpamā maṁ paṭibhāsi devate,
Ācikkha me tvaṁ katamā'si accharā.

255. Kāḷā nidāgheriva aggijāriva,
Anileritā lohitapattamālinī.
Kā tiṭṭhasi mandamigā'valokayaṁ,
Bhāsesamānā'va giraṁ na muñcasī"ti.

Tattha **jighaññarattin**ti[2] pacchimarattiṁ, rattipariyosāneti attho. **Ūhate**ti aruṇe uggate. **Yā**ti yā puratthimā disā rattasuvaṇṇatāya

---

1. Kariyateva (Sī, Syā)
2. Dighaññarattanti (I)

uttamarūpadharā hutvā dissati. **Kāḷā nidāgherivā**ti nidāghasamaye kāḷavalli viya. **Aggijārivā**ti aggijālā iva, sāpi nijjhāmakhettesu taruṇa-uṭṭhitakāḷavalli viyāti attho. **Lohitapattamālinī**ti lohitavaṇṇehi pattehi parivutā. **Kā tiṭṭhasī**ti yathā sā taruṇakāḷavalli vāteritā vilāsamānā sobhamānā tiṭṭhati, evaṁ kā nāma tvaṁ tiṭṭhasi. **Bhāsesamānā'vā**ti mayā saddhiṁ bhāsitukāmā viya hosi, na ca giraṁ muñcasi.

Tato sā gāthamāha—

256. "Hirā'ha devī manujehi pūjitā,
Apāpasattūpanisevinī sadā.
Sudhāvivādena tava'nti'māgatā,
Sāhaṁ na sakkomi sudhampi yācituṁ.
Kopīnarūpā viya yācani'tthiyā"ti.

Tattha **hirāhan**ti hirī ahaṁ. **Sudhampī**ti sā ahaṁ sudhābhojanaṁ taṁ yācitumpi na sakkomi. Kiṁ kāraṇā? **Kopīnarūpā viya yācani'tthiyā,** yasmā itthiyā yācanā nāma kopīnarūpā viya rahassaṅgavivaraṇasadisā hoti, nillajjā viya hotīti attho.

Taṁ sutvā tāpaso dve gāthā abhāsi—

257. "Dhammena ñāyena sugatte lacchasi,
Eso hi dhammo na hi yācanā sudhā.
Taṁ taṁ ayācanti'mahaṁ nimantaye,
Sudhāya yañci'cchasi tampi dammi te.

258. Sā tvaṁ mayā ajja sakamhi assame,
Nimantitā kañcanavelliviggahe.
Tuvaṁ hi me sabbarasehi pūjiyā,
Taṁ pūjayitvāna sudhampi asniye"ti.

Tattha **dhammenā**ti sabhāvena. **Ñāyenā**ti kāraṇena. **Na hi yācanā sudhā**ti na hi yācanāya sudhā labbhati, teneva kāraṇena itarā

tisso na labhiṁsu. **Taṁ tan**ti tasmā taṁ. **Yañci'cchasī**ti na kevalaṁ nimantemiyeva, yañca sudhaṁ icchasi, tampi dammi te. **Kañcanavelliviggahe**ti kañcanarāsisassirikasarīre. **Pūjiyā**ti na kevalaṁ sudhāya, aññehipi sabbarasehi tvaṁ mayā pūjetabbayuttakāva. **Asniye**ti taṁ pūjetvā sace sudhāya avasesaṁ bhavissati, ahampi bhuñjissāmi.

Tato aparā abhisambuddhagāthā—

259. "Sā kosiyenā'numatā jutīmatā,
Addhā hiri rammaṁ pāvisi yassamaṁ.
Udakavantaṁ phalamariyapūjitaṁ,
Apāpasattūpanisevitaṁ sadā.

260. Rukkhaggahānā bahuke'ttha pupphitā,
Ambā piyālā panasā ca kiṁsukā.
Sobhañjanā lodda'mathopi paddhakā,
Kekā ca bhaṅgā tilakā supupphitā.

261. Sālā karerī bahuke'ttha jambuyo,
Assatthanigrodhamadhukavetasā.
Uddālakā pāṭali sinduvārakā,
Manuññagandhā mucalindaketakā.

262. Hareṇukā veḷukā keṇu tindukā,
Sāmākanīvāramathopi cīnakā.
Mocā kadalī bahuke'ttha sāliyo,
Pavīhayo ābhūjino ca taṇḍulā.

263. Tasse'vuttarapassena, jātā pokkharaṇī sivā.
Akakkasā apabbhārā, sādhu appaṭigandhikā.

264. Tattha macchā sanniratā, khemino bahubhojanā.
Siṅgū savaṅkā saṁkulā, satavaṅkā ca rohitā.
Āḷigaggarakākiṇṇā, pāṭhīnā kākamacchakā.

265. Tattha pakkhī sanniratā, khemino bahubhojanā.
Haṁsā koñcā mayūrā ca, cakkavākā ca kukkuhā.
Kuṇālakā bahū citrā, sikhaṇḍī jīvajīvakā.

266. Tattha pānāya māyanti, nānā migagaṇā bahū.
Sīhā byagghā varāhā ca, acchakokataracchayo.

267. Palāsādā gavajā ca, mahiṁsā rohitā rurū.
Eṇeyyā ca varāhā ca, gaṇino nīkasūkarā.
Kadalimigā bahuke'ttha, biḷārā sasakaṇṇikā.

268. Chamāgirī pupphavicitrasanthatā,
Dijābhighuṭṭhā dijasaṁghasevitā"ti.

Tattha **jutīmatā**ti ānubhāvasampannena. **Pāvisi yassaman**ti pāvisi assamaṁ, **ya**-kāro byañjanasandhikaro. **Udakavantan**ti tesu tesu ṭhānesu udakasampannaṁ. **Phalan**ti anekaphalasampannaṁ. **Ariyapūjitan**ti nīvaraṇadosarahitehi jhānalābhīhi ariyehi pūjitaṁ pasatthaṁ. **Rukkhaggahānā**ti pupphūpagaphalūpagarukkhagahanā. **Sobhañjanā**ti siggurukkhā. **Lodda'mathopi paddhakā**ti loddarukkhā ca padumarukkhā ca. **Kekā**[1] **ca bhaṅgā**ti evaṁnāmakā rukkhā eva. **Karerī**ti karerirukkhā. **Uddālakā**ti vātaghātakā. **Mucalindaketakā**ti mucalindā ca pañcavidhaketakā ca. **Hareṇukā**ti aparaṇṇajāti. **Veḷukā**ti vaṁsabhedakā. **Keṇū**ti[2] araññamāsā. **Tindukā**ti timbarurukkhā. **Cīnakā**ti khuddakarājamāsā. **Mocā**ti aṭṭhikakadaliyo. **Sāliyo**ti nānappakārā jātassaraṁ upanissāya jātā sāliyo. **Pavīhayo**ti nānappakārā vīhayo. **Ābhūjino**ti bhujapattā. **Taṇḍulā**ti nikkuṇḍakathusāni sayaṁjātataṇḍulasīsāni.

Tassevāti bhikkhave tasseva assamassa uttaradisābhāge. **Pokkharaṇī**ti pañcavidhapadumasañchannā jātassarapokkharaṇī. **Akakkasā**ti macchasippikasevālādikakkasarahitā. **Apabbhārā**ti acchinnataṭā samatitthā[3]. **Appaṭi gandhikā**ti apaṭikkūlagandhena udakena samannāgatā. **Tatthā**ti tassā pokkharaṇiyā. **Khemino**ti abhayā. **"Siṅgū"**ti-ādīni tesaṁ

---

1. Ketakā (Syā) 2. Veṇūti (Sī, Syā, I) 3. Supatiṭṭhā (Ka)

macchānaṁ nāmāni. **Kuṇālakā**ti kokilā. **Citrā**ti citrapattā. **Sikhaṇḍī**ti uṭṭhitasikhā morā, aññepi vā matthake jātasikhā pakkhino. **Pānāya māyantī**ti pānāya āyanti. **Palāsādā**ti khaggā. **Gavajā**ti gavayā. **Gaṇino**ti gokaṇṇā. **Kaṇṇikā**ti kaṇṇikamigā. **Chamāgirī**ti bhūmisamapatthaṭā piṭṭhipāsāṇā. **Pupphavicitrasanthatā**ti vicitrapupphasanthatā. **Dijābhighuṭṭhā**ti madhurassarehi dijehi abhighuṭṭhā. Evarūpā tattha bhūmipabbatāti evaṁ Bhagavā Kosiyassa assamaṁ vaṇṇeti.

Idāni hirideviyā tattha pavisanādīni dassetuṁ āha—

269. "Sā suttacā nīladumābhilambitā,
Vijjū mahāmeghariवानupajjatha.
Tassā susambandhasiraṁ kusāmayaṁ,
Suciṁ sugandhaṁ ajinūpasevitaṁ.
Atricca kocchaṁ hiri'meta'dabravi,
Nisīda kalyāṇi sukha'yida'māsanaṁ.

270. Tassā tadā kocchagatāya Kosiyo,
Ya'dicchamānāya jaṭājinandharo.
Navehi pattehi sayaṁ sahūdakaṁ,
Sudhā'bhihāsī turito Mahāmuni.

271. Sā taṁ paṭiggayha ubhohi pāṇibhi,
Icca'bravi attamanā jaṭādharaṁ.
Handā'haṁ etarahi pūjitā tayā,
Gaccheyyaṁ brahme tidivaṁ jitāvinī.

272. Sā kosiyenānumatā jutīmatā,
Udīritā vaṇṇamadena mattā.
Sakāse gantvāna sahassacakkhuno,
Ayaṁ sudhā Vāsava dehi me jayaṁ.

273. Tamena Sakkopi tadā apūjayi,
Sahindadevā surakaññamuttamaṁ.
Sā pañjalī devamanussapūjitā,
Navamhi kocchamhi yadā upāvisī"ti.

Tattha **suttacā**ti succhavī. **Nīladumābhilambitā**ti nīlesu dumesu abhilambitā hutvā, taṁ taṁ nīladumasākhaṁ parāmasantīti attho. **Mahāmegharivā**ti tena nimantitā mahāmeghavijju viya tassa taṁ assamaṁ pāvisi. **Tassā**ti tassā hiriyā. **Susambandhasiran**ti suṭṭhu sambandhasīsaṁ. **Kusāmayan**ti usīrādimissakakusatiṇamayaṁ. **Sugandhan**ti usīrena ceva aññena sugandhatiṇena ca missakattā sugandhaṁ. **Ajinūpasevitan**ti upari-atthatena ajinacammena upasevitaṁ. **Atricca kocchan**ti[1] evarūpaṁ kocchāsanaṁ paṇṇasāladvāre attharitvā. **Sukha'yida'māsanan**ti sukhaṁ nisīda idamāsanaṁ.

Yanti yāvadatthaṁ. **Icchamānāyā**ti sudhaṁ icchantiyā. **Navehi pattehī**ti taṅkhaṇaññeva pokkharaṇito ābhatehi allapaduminipattehi. **Sayan**ti sahatthena. **Sahūdakan**ti dakkhiṇodakasahitaṁ. **Sudhā'bhihāsī**ti sudhaṁ abhihari. **Turito**ti somanassavegena turito. **Handā**ti vavassaggatthe[2] nipāto. **Jitāvinī**ti vijayappattā hutvā.

Anumatāti idāni yathāruciṁ gacchāti anuññātā. **Udīritā**ti tidasapuraṁ gantvā Sakkassa santike ayaṁ sudhāti udīrayi. **Surakaññan**ti devadhītaraṁ. **Uttaman**ti pavaraṁ. **Sā pañjalī devamanussapūjitā**ti pañjalī devehi ca manussehi ca pūjitā. **Yadā**ti yadā nisīdanatthāya Sakkena dāpite nave kañcanapīṭhasaṅkhāte kocche sā upāvisi, tadā naṁ tattha nisinnaṁ Sakko ca sesadevatā ca päricchattakapupphādīhi pūjayiṁsu.

Evaṁ Sakko taṁ pūjetvā cintesi "kena nu kho kāraṇena Kosiyo sesānaṁ adatvā imissāva sudhaṁ adāsī"ti. So tassa kāraṇassa jānanatthāya puna Mātaliṁ pesesi. Tamatthaṁ āvi karonto Satthā āha—

---

1. Atricchakocchanti (Sī, Syā, I)
2. Upasaggatthe (Syā, Ka)

274. “Tameva saṁsī punadeva Mātaliṁ,
Sahassanetto tidasānamindo.
Gantvāna vākyaṁ mama brūhi Kosiyaṁ,
Āsāya Saddhā Siriyā ca Kosiya.
Hirī sudhaṁ kena malattha hetunā”ti.

Tattha **saṁsī**ti abhāsi. **Vākyaṁ mamā**ti mama vākyaṁ Kosiyaṁ brūhi. **Āsāya Saddhā Siriyā cā**ti Āsāto ca Saddhāto ca Sirito ca Hirīyeva kena hetunā sudhamalatthāti.

So tassa vacanaṁ sampaṭicchitvā Vejayantarathamāruyha agamāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

275. “Taṁ suplavatthaṁ udatārayī rathaṁ,
Daddallamānaṁ upakāriyasādisaṁ.
Jambonadīsaṁ tapaneyyasannibhaṁ,
Alaṅkataṁ kañcanacittasannibhaṁ.

276. Suvaṇṇacande’ttha bahū nipātitā,
Hatthī gavāssā kikibyagghadīpiyo.
Eṇeyyakā laṅghamaye’ttha pakkhino,
Migettha veḷuriyamayā yudhā yutā.

277. Tattha’ssarājaharayo ayojayuṁ,
Dasasatāni susunāgasādise.
Alaṅkate kañcanajāluracchade,
Āveḷine saddagame asaṅgite.

278. Taṁ yānaseṭṭhaṁ abhiruyha mātali,
Disā imāyo abhinādayittha.
Nabhañca selañca vanappatiniñca,
Sasāgaraṁ pabyathayittha mediniṁ.

279. Sa khippameva upagamma assamaṁ,
Pāvāramekaṁsakato katañjalī.
Bahussutaṁ vuddhaṁ vinītavantaṁ,
Icca'bravi Mātali devabrāhmaṇaṁ.

280. Indassa vākyaṁ nisāmehi Kosiya,
Dūto ahaṁ pucchati taṁ purindado.
Āsāya Saddhā Siriyā ca Kosiya,
Hirī sudhaṁ kena malattha hetunā"ti.

Tattha **taṁ suplavatthan**ti taṁ Vejayantarathaṁ sukhena plavanatthaṁ. **Udatārayī**ti uttāresi ukkhipitvā gamanasajjamakāsi. **Upakāriyasādisan**ti upakaraṇabhaṇḍehi sadisaṁ, yathā tassa aggisikhāya samānavaṇṇāni upakaraṇāni jalanti, tatheva jalitanti attho. **Jambonadīsan**ti jambunadasaṅkhātaṁ rattasuvaṇṇamayaṁ īsaṁ. **Kañcanacittasannibhan**ti kañcanamayena sattaratanavicittena aṭṭhamaṅgalena samannāgataṁ. **Suvaṇṇacande'tthā**ti suvaṇṇamayā candakā ettha rathe. **Hatthī**ti suvaṇṇarajatamaṇimayā hatthī. **Gavā**dīsupi eseva nayo. **Laṅghamaye'ttha**[1] **pakkhino**ti ettha rathe laṅghamayā nānāratanamayā pakkhigaṇāpi paṭipāṭiyā ṭhitā. **Yudhā yutā**ti attano attano yudhena saddhiṁ yuttā hutvā dassitā.

Assarājaharayoti harivaṇṇamanomaya-assarājāno. **Susunāgasādise**ti balasampattiyā taruṇanāgasadise. **Kañcanajāluracchade**ti kañcanajālamayena uracchadālaṅkārena samannāgate. **Āveḷine**ti āveḷasaṅkhātehi kaṇṇālaṅkārehi yutte. **Saddagame**ti patodappahāraṁ vinā saddamatteneva gamanasīle. **Asaṅgite**ti nissaṅge sīghajave evarūpe assarāje tattha yojesunti attho.

Abhinādayitthāti yānasaddena ekaninnādaṁ akāsi. **Vanappatiniñcā**ti vanappatinī ca[2] vanasaṇḍe cāti attho. **Pabyathayitthā**ti kampayittha. Tattha ākāsaṭṭhakavimānakampanena nabhakampanaṁ veditabbaṁ. **Pāvāramekaṁsakato**ti ekaṁsakatapāvāradibbavattho. **Vuddhan**ti guṇavuddhaṁ. **Vinītavantan**ti

1. Laṅghimayettha (Sī, I)
2. Vanaspatīni ca (Sī, I), vanappatiniñca (Ka)

vinītena ācāravattena samannāgataṁ. **Icca'bravī**ti rathaṁ ākāse ṭhapetvā otaritvā evaṁ abravi. **Devabrāhmaṇan**ti devasamaṁ brāhmaṇaṁ[1].

So tassa vacanaṁ sutvā gāthamāha—

281. "Andhā sirī maṁ paṭibhāti Mātali,
Saddhā aniccā pana devasārathi.
Āsā visaṁvādikasammatā hi me,
Hirī ca ariyamhi guṇe patiṭṭhitā"ti.

Tattha **andhā**ti sippādisampannepi asampannepi bhajanato[2] "andhā"ti maṁ paṭibhāti. **Aniccā**ti Saddhā pana taṁ taṁ vatthuṁ pahāya aññasmiṁ aññasmiṁ uppajjanato hutvā abhāvākārena "aniccā"ti maṁ paṭibhāti. **Visaṁvādikasammatā**ti āsā pana yasmā dhanatthikā nāvāya samuddaṁ pakkhanditvā vinaṭṭhapābhatā enti, tasmā "visaṁvādikā"ti maṁ paṭibhāti. **Ariyamhi guṇe**ti hirī pana hirottappasabhāvasaṅkhāte parisuddhe ariyaguṇe patiṭṭhitāti.

Idāni tassā guṇaṁ vaṇṇento āha—

282. "Kumāriyo yāci'mā gottarakkhitā,
Jiṇṇā ca yā yā ca sabhattu-itthiyo.
Tā chandarāgaṁ purisesu uggataṁ,
Hiriyā nivārenti sacitta'mattano.

283. Saṅgāmasīse sarasattisaṁyute,
Parājitānaṁ patataṁ palāyinaṁ.
Hiriyā nivattanti jahitva jīvitaṁ,
Te sampaṭicchanti punā hirīmanā.

284. Velā yathā sāgaravegavārinī,
Hirā'ya hi pāpajanaṁ nivārinī.
Taṁ sabbaloke hiri'mariyapūjitaṁ,
Indassa taṁ vedaya devasārathī"ti.

---

1. Devaseṭṭha brāhmaṇaṁ (Syā), seṭṭha brāhmaṇaṁ (Ka)
2. Ajānato (Ka)

Tattha **jiṇṇā**ti vidhavā. **Sabhattū**ti sasāmikā taruṇitthiyo. **Attano**ti tā sabbāpi parapurisesu attano chandarāgaṁ uggataṁ viditvā "ayuttametaṁ amhākan"ti hiriyā sacittaṁ nivārenti, pāpakammaṁ na karonti. **Patataṁ palāyinan**ti patantānañca palāyantānañca antare. **Jahitva jīvitan**ti ye hirimanto honti, te attano jīvitaṁ cajitvā hiriyā nivattanti, evaṁ nivattā ca pana te hirīmanā puna attano sāmikaṁ sampaṭicchanti, amittahatthato mocetvā gaṇhanti. **Pāpajanaṁ nivārinī**ti pāpato janaṁ nivārinī, ayameva vā pāṭho. **Tan**ti taṁ hiriṁ. **Ariyapūjitan**ti ariyehi Buddhādīhi pūjitaṁ. **Indassa taṁ vedayā**ti yasmā evaṁ mahāguṇā ariyapūjitāvesā, tasmā taṁ evaṁ uttamā nāmesāti indassa kathehīti.

Taṁ sutvā Mātali gāthamāha—

285. "Ko te imaṁ Kosiya diṭṭhi'modahi,
Brahmā mahindo atha vā pajāpati.
Hirā'ya devesu hi seṭṭhasammatā,
Dhītā mahindassa mahesi jāyathā"ti.

Tattha **diṭṭhin**ti "hirī nāma mahāguṇā ariyapūjitā"ti laddhiṁ. **Odahī**ti hadaye pavesesi. **Seṭṭhasammatā**ti tava santike sudhāya laddhakālato paṭṭhāya indassa santike kañcanāsanaṁ labhitvā sabbadevatāhi pūjiyamānā uttamasammatā jāyatha.

Evaṁ tasmiṁ kathenteyeva Kosiyassa taṅkhaṇaññeva cavanadhammo jāto. Atha naṁ Mātali "Kosiya āyusaṅkhāro te ossaṭṭho, cavanadhammopi te sampatto, kiṁ te manussalokena, devalokaṁ gacchāmā"ti tattha netukāmo hutvā gāthamāha—

286. "Hande'hi dāni tidivaṁ apakkama,
Rathaṁ samāruyha mamāyitaṁ imaṁ.
Indo ca taṁ indasagotta kaṅkhati,
Ajjeva tvaṁ indasahabyataṁ vajā"ti.

Tattha **mamāyitan**ti piyaṁ manāpaṁ. **Indasagottā**ti purimabhave indena samānagotta[1]. **Kaṅkhatī**ti tavāgamanaṁ icchanto kaṅkhati.

Iti tasmiṁ Kosiyena saddhiṁ kathenteyeva Kosiyo cavitvā opapātiko devaputto hutvā āruyha dibbarathe aṭṭhāsi. Atha naṁ Mātali Sakkassa santikaṁ nesi. Sakko taṁ disvāva tuṭṭhamānaso attano dhītaraṁ Hirideviṁ tassa aggamahesiṁ katvā adāsi, aparimāṇamassa issariyaṁ ahosi. Tamatthaṁ viditvā "anomasattānaṁ kammaṁ nāma evaṁ visujjhatī"ti Satthā osānagāthamāha—

287. "Evaṁ visujjhanti apāpakammino,
Atho suciṇṇassa phalaṁ na nassati.
Ye keci maddakkhu sudhāya bhojanaṁ,
Sabbeva te indasahabyataṁ gatā"ti.

Tattha **apāpakammino**ti apāpakammā sattā evaṁ visujjhanti. **Ye keci maddakkhū**ti ye keci sattā tasmiṁ Himavantapadese tadā Kosiyena hiriyā dīyamānaṁ sudhābhojanaṁ addasaṁsu. **Sabbeva te**ti te sabbepi taṁ dānaṁ anumoditvā cittaṁ pasādetvā indasahabyataṁ gatāti.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepetaṁ adānābhirataṁ thaddhamacchariyaṁ samānaṁ ahaṁ damesiṁ yevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā Hirī devatā Uppalavaṇṇā ahosi, Kosiyo dānapati bhikkhu, Pañcasikho Anuruddho, Mātali Ānando, Sūriyo Kassapo, Cando Moggallāno, Nārado Sāriputto, Sakko ahameva ahosin"ti.

Sudhābhojanajātakavaṇṇanā tatiyā.

---

4. Kuṇālajātakavaṇṇanā (536)

Evamakkhāyatīti idaṁ Satthā Kuṇāladahe viharanto anabhiratipīḷite pañcasate bhikkhū ārabbha kathesi. Tatrāyaṁ anupubbikathā—

---

1. Samānagottaṁ (Sī, Syā, I)

Sākiyakoliyā kira Kapilavatthunagarassa ca Koliyanagarassa ca antare Rohiṇiṁ nāma nadiṁ ekenevāvaraṇena bandhāpetvā sassāni kārenti. Atha jeṭṭhamūlamāse sassesu milāyantesu ubhayanagaravāsīnampi kammakārā sannipatiṁsu. Tattha Koliyanagaravāsino vadiṁsu "idaṁ udakaṁ ubhayato nīhariyamānaṁ neva tumhākaṁ, na amhākaṁ pahossati, amhākaṁ pana sassaṁ eka-udakeneva nipphajjissati, idaṁ udakaṁ amhākaṁ dethā"ti. Kapilavatthuvāsino vadiṁsu "tumhesu koṭṭhe pūretvā ṭhitesu mayaṁ rattasuvaṇṇanīlamaṇikāḷakahāpaṇe gahetvā na sakkhissāma pacchipasibbakādihatthā tumhākaṁ gharadvāre vicarituṁ, amhākampi sassaṁ ekeneva udakena nipphajjissati, idaṁ udakaṁ amhākaṁ dethā"ti. Na mayaṁ dassāmāti. Mayampi na dassāmāti. Evaṁ kalahaṁ vaḍḍhetvā eko uṭṭhāya ekassa pahāraṁ adāsi, sopi aññassāti evaṁ aññamaññaṁ paharitvā rājakulānaṁ jātiṁ ghaṭṭetvā kalahaṁ pavattesuṁ.

Koliyakammakārā vadanti "tumhe Kapilavatthuvāsike sākiyadārake gahetvā gajjatha[1], ye Soṇasiṅgālādayo viya attano bhaginīhi saddhiṁ vasiṁsu, etesaṁ hatthi-assādayo vā phalakāvudhāni vā amhākaṁ kiṁ karissantī"ti. Sākiyakammakārā vadanti "tumhe dāni kuṭṭhino dārake gahetvā gajjatha, ye anāthā niggatikā tiracchānā viya kolarukkhe vasiṁsu, etesaṁ hatthi-assādayo vā phalakāvudhāni vā amhākaṁ kiṁ karissantī"ti. Te gantvā tasmiṁ kamme niyutta-amaccānaṁ kathesuṁ, amaccā rājakulānaṁ kathesuṁ. Tato sākiyā "bhaginīhi saddhiṁ saṁvāsikānaṁ thāmañca balañca dassessāmā"ti yuddhasajjā nikkhamiṁsu. Koliyāpi "kolarukkhavāsīnaṁ thāmañca balañca dassessāmā"ti yuddhasajjā nikkhamiṁsu. Apare panācariyā "Sākiyakoliyānaṁ dāsīsu udakatthāya nadiṁ gantvā cumbaṭāni bhūmiyaṁ nikkhipitvā sukhakathāya sannisinnāsu ekissā cumbaṭaṁ ekā sakasaññāya gaṇhi. Taṁ nissāya 'mama cumbaṭaṁ, tava cumbaṭan'ti kalahe pavatte kamena ubhayanagaravāsino dāsakammakārā ceva sevakagāmabhojakāmacca-uparājāno cāti sabbe yuddhasajjā nikkhamiṁsū"ti vadanti. Imamhā pana nayā purimanayova bahūsu Aṭṭhakathāsu āgato, yuttarūpo cāti sveva gahetabbo.

1. Gacchatha (Sī, Syā, I)

Te pana sāyanhasamaye yuddhasajjā nikkhamissantīti tasmiṁ samaye Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharanto paccūsasamaye lokaṁ volokento ime evaṁ yuddhasajje nikkhante addasa, disvā ca "mayi gate esa kalaho vūpasamissati nu kho, no"ti upadhārento "ahamettha gantvā kalahavūpasamatthaṁ tīṇi jātakāni kathessāmi, tato kalaho vūpasamissati, atha sāmaggidīpanatthāya dve jātakāni kathetvā **Attadaṇḍasuttaṁ**[1] desessāmi, desanaṁ sutvā ubhayanagaravāsino aḍḍhateyyāni aḍḍhateyyāni kumārasatāni dassanti, ahaṁ te pabbājessāmi, mahanto samāgamo bhavissatī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā pātova sarīrapaṭijagganaṁ katvā Sāvatthiyaṁ piṇḍāya caritvā piṇḍapātapaṭikkanto sāyanhasamaye Gandhakuṭito nikkhamitvā kassaci anārocetvā sayameva pattacīvaramādāya dvinnaṁ senānaṁ antare ākāse pallaṅkaṁ ābhujitvā tesaṁ saṁvegajananatthaṁ divā andhakāraṁ kātuṁ kesaraṁsiyo[2] vissajjento nisīdi. Atha nesaṁ saṁviggamānasānaṁ attānaṁ dassento chabbaṇṇā Buddharaṁsiyo vissajjesi. Kapilavatthuvāsinopi Bhagavantaṁ disvā "amhākaṁ ñātiseṭṭho Satthā āgato, diṭṭho nu kho tena amhākaṁ kalahakaraṇabhāvo"ti cintetvā "na kho pana sakkā Satthari āgate amhehi parassa sarīre Satthaṁ pātetuṁ, Koliyanagaravāsino amhe hanantu vā bajjhantu vā"ti āvudhāni chaḍḍesuṁ. Koliyanagaravāsinopi tatheva akaṁsu.

Atha Bhagavā otaritvā ramaṇīye padese vālukapuline paññattavarabuddhāsane nisīdi anopamāya Buddhasiriyā virocamāno. Tepi rājāno Bhagavantaṁ vanditvā nisīdiṁsu. Atha ne Satthā jānantova "kasmā āgatattha mahārājā"ti pucchi. Neva bhante nadidassanatthāya, na kīḷanatthāya, apica kho pana imasmiṁ ṭhāne saṅgāmaṁ paccupaṭṭhāpetvā āgatamhāti. Kiṁ nissāya vo kalaho mahārājāti. Udakaṁ nissāya bhanteti. Udakaṁ kiṁ agghati mahārājāti. Appagghaṁ bhanteti. Pathavī nāma kiṁ agghati mahārājāti. Anagghā bhanteti. Khattiyā kiṁ agghanti mahārājāti. Khattiyā nāma anagghā bhanteti. "Appagghaṁ udakaṁ nissāya kasmā anagghe khattiye nāsetha mahārāja, kalahasmiñhi

1. Khu 1. 424 piṭṭhe.
2. Kesato raṁsiyo (Syā), kesarasmiṁ (Ka)

assādo nāma natthi, kalahavasena hi mahārājā ekāya rukkhadevatāya kāḷasīhena saddhiṁ baddhāghāto sakalampi imaṁ kappaṁ anuppattoyevā”ti vatvā **Phandanajātakaṁ**[1] kathesi. Tato “parapattiyena nāma mahārājā na bhavitabbaṁ, parapattiyā hi hutvā ekassa sasassa kathāya tiyojanasahassavitthate Himavante catuppadagaṇā mahāsamuddaṁ pakkhandino ahesuṁ, tasmā parapattiyena na bhavitabban”ti vatvā **Daddarajātakaṁ**[2] kathesi. Tato “kadāci mahārājā dubbalopi mahabbalassa randhaṁ passati, kadāci mahabbalopi dubbalassa randhaṁ passati, laṭukikāpi hi sakuṇikā hatthināgaṁ ghātesī”ti vatvā **Laṭukikajātakaṁ**[3] kathesi. Evaṁ kalahavūpasamanatthāya tīṇi jātakāni kathetvā sāmaggiparidīpanatthāya dve jātakāni kathesi. “Samaggānañhi mahārājā koci otāraṁ nāma passituṁ na sakkotī”ti vatvā **Rukkhadhammajātakaṁ**[4] kathesi. Tato “samaggānaṁ mahārājā koci vivaraṁ passituṁ nāsakkhi, yadā pana aññamaññaṁ vivādamakaṁsu, atha ne eko Nesādaputto jīvitakkhayaṁ pāpetvā ādāya gato, vivāde assādo nāma natthī”ti vatvā **Vaṭṭakajātakaṁ**[5] kathesi. Evaṁ imāni pañca jātakāni kathetvā avasāne **Attadaṇḍasuttaṁ**[6] kathesi.

Atha rājāno pasannā “sace Satthā nāgamissa, mayaṁ aññamaññaṁ vadhitvā lohitanadiṁ pavattayissāma, Satthāraṁ nissāya no jīvitaṁ laddhaṁ. Sace pana Satthā agāraṁ ajjhāvasissa, dvisahassadīpaparivāraṁ catumahādīparajjaṁ hatthagataṁ abhavissa, atirekasahassaṁ kho panassa puttā abhavissaṁsu, tato khattiyaparivārova avicarissa, taṁ kho panesa sampattiṁ pahāya nikkhamitvā sambodhiṁ patto, idānipi khattiyaparivārova vicaratū”ti ubhayanagaravāsino aḍḍhateyyāni aḍḍhateyyāni kumārasatāni adaṁsu. Bhagavā te pabbājetvā Mahāvanaṁ agamāsi. Punadivasato paṭṭhāya tehi parivuto ekadā Kapilavatthunagare ekadā koliyanagareti dvīsu nagaresu piṇḍāya carati. Ubhayanagaravāsino mahāsakkāraṁ kariṁsu. Tesaṁ garugāravena na attano ruciyā pabbajitānaṁ anabhirati uppajji. Purāṇadutiyikāyopi nesaṁ

---

1. Khu 5. 259 piṭṭhe. 2. Khu 5. 43, 95, 198 piṭṭhesu. 3. Khu 5. 124 piṭṭhe.
4. Khu 5. 17 piṭṭhe. 5. Khu 5. 9, 27, 153 piṭṭhesu. 6. Khu 1. 424 piṭṭhe.

anabhiratijananatthāya taṁ taṁ vatvā sāsanaṁ pesesuṁ. Te atirekataraṁ ukkaṇṭhiṁsu. Bhagavā āvajjento tesaṁ anabhiratabhāvaṁ ñatvā "ime bhikkhū mādisena Buddhena saddhiṁ ekato vasantā ukkaṇṭhanti, kathaṁ rūpā nu kho tesaṁ dhammakathā sappāyā"ti upadhārento kuṇāladhammadesanaṁ passi. Athassa etadahosi "ahaṁ ime bhikkhū Himavantaṁ netvā kuṇālakathāya nesaṁ mātugāmadosaṁ pakāsetvā anabhiratiṁ haritvā sotāpattimaggaṁ dassāmī"ti.

So pubbaṇhasamayaṁ nivāsetvā pattacīvaramādāya Kapilavatthuṁ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṁ piṇḍapātapaṭikkanto bhattakiccavelāyameva te pañcasate bhikkhū āmantetvā "diṭṭhapubbo vo bhikkhave ramaṇīyo Himavantapadeso"ti pucchi. Nohetaṁ bhanteti. Gacchissatha pana Himavantacārikanti. Bhante aniddhimanto mayaṁ kathaṁ gamissāmāti. Sace pana vo koci gahetvā gaccheyya, gaccheyyāthāti. Āma bhanteti. Satthā sabbepi te attano iddhiyā gahetvā ākāse uppatitvā Himavantaṁ gantvā gaganatale ṭhitova ramaṇīye Himavantapadese Kañcanapabbataṁ Rajatapabbataṁ Maṇipabbataṁ Hiṅgulikapabbataṁ Añjanapabbataṁ Sānupabbataṁ Phalikapabbatanti nānāvidhe pabbate, pañca mahānadiyo, Kaṇṇamuṇḍakaṁ Rathakāraṁ Sīhapapātaṁ Chaddantaṁ Tiyaggaḷaṁ Anotattaṁ Kuṇāladahanti satta dahe dassesi. Himavanto ca nāma mahā pañcayojanasatubbedho tiyojanasahassavitthato, tassa imaṁ ramaṇīyaṁ ekadesaṁ attano ānubhāvena dassesi. Tattha katanivāsāni sīhabyagghahatthikulādīni catuppadānipi ekadesato dassesi. Tattha ārāmarāmaṇeyyakādīni pupphūpagaphalūpage rukkhe nānāvidhe sakuṇasaṅghe jalajathalajapupphāni Himavantassa puratthimapasse suvaṇṇatalaṁ; pacchimapasse hiṅgulatalaṁ dassesi. Imesaṁ rāmaṇeyyakānaṁ diṭṭhakālato paṭṭhāya tesaṁ bhikkhūnaṁ purāṇadutiyikāsu chandarāgo pahīno.

Atha Satthā te bhikkhū gahetvā ākāsato otaritvā Himavantapacchimapasse saṭṭhiyojanike manosilātale sattayojanikassa kappaṭṭhikasālarukkhassa heṭṭhā tiyojanikāya manosilātalāya tehi bhikkhūhi parivuto chabbaṇṇarasmiyo vissajjento aṇṇavakucchiṁ khobhetvā jalamāno sūriyo viya nisīditvā madhurassaraṁ

nicchārento te bhikkhū āmantesi “bhikkhave imasmiṁ Himavante tumhehi adiṭṭhapubbaṁ pucchathā”ti. Tasmiṁ khaṇe dve citrakokilā ubhosu koṭīsu daṇḍakaṁ mukhena ḍaṁsitvā majjhe attano sāmikaṁ nisīdāpetvā aṭṭha citrakokilā purato, aṭṭha pacchato, aṭṭha vāmato, aṭṭha dakkhiṇato, aṭṭha heṭṭhā, aṭṭha upari chāyaṁ katvā evaṁ citrakokilaṁ parivāretvā ākāsenāgacchanti. Atha te bhikkhū taṁ sakuṇasaṅghaṁ disvā Satthāraṁ pucchiṁsu “ke nāmete bhante sakuṇā”ti. Bhikkhave esa mama porāṇako vaṁso, mayā ṭhapitā paveṇī, maṁ tāva pubbe evaṁ paricariṁsu, tadā panesa sakuṇagaṇo mahā ahosi, aḍḍhuḍḍhāni dijakaññāsahassāni maṁ paricariṁsu. Anupubbena parihāyitvā idāni ettako jātoti. Kathaṁ evarūpe pana bhante vanasaṇḍe etā dijakaññāyo tumhe paricariṁsūti. Atha nesaṁ Satthā “tena hi bhikkhave suṇāthā”ti satiṁ upaṭṭhāpetvā atītaṁ āharitvā dassento āha—

“Eva’makkhāyati eva’manusūyati, sabbosadhadharaṇidhare nekapupphamālyavitate gajagavajamahiṁsarurucamarapasada-khaggagokaṇṇasīhabyagghadīpi-acchakokataraccha-uddārakadalimiga-biḷārasasakaṇṇikānucarite ākiṇṇanelamaṇḍalamahāvarāhanāgakula-kareṇusaṅghādhivuṭṭhe issamigasākhamigasarabhamiga-eṇīmiga-vātamigapasadamigapurisālukimpurisayakkharakkhasanisevite amajjavamañjarīdharapahaṭṭhapupphaphusitaggānekapādapagaṇavitate kuraracakoravāraṇamayūraparabhatajīvañjīvakacelāvaka bhiṅkārakaravīkamattavihaṅgagaṇasatatasampaghuṭṭhe-añjanamanosilāharitālahiṅgulakahemarajatakanakānekadhātusatavinaddhapaṭimaṇḍitapadese evarūpe khalubho ramme vanasaṇḍe kuṇālo nāma sakuṇo paṭivasati ativiya citto ativiya cittapattacchadano.

Tasseva khalu bho kuṇālassa sakuṇassa aḍḍhuḍḍhāni itthisahassāni paricārikā dijakaññāyo, atha khalu bho dve dijakaññāyo kaṭṭhaṁ mukhena ḍaṁsitvā taṁ kuṇālaṁ sakuṇaṁ majjhe nisīdāpetvā uḍḍenti ‘mā naṁ kuṇālaṁ sakuṇaṁ addhānapariyāyapathe kilamatho ubbāhetthā’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo heṭṭhato heṭṭhato uḍḍenti ‘sacā’yaṁ kuṇālo sakuṇo āsanā paripatissati, mayaṁ taṁ pakkhehi paṭiggahessāmā’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo uparūpari uḍḍenti ‘mā naṁ kuṇālaṁ sakuṇaṁ ātapo paritāpesī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo ubhatopassena uḍḍenti ‘mā naṁ kuṇālaṁ sakuṇaṁ sītaṁ vā uṇhaṁ vā tiṇaṁ vā rajo vā vāto vā ussāvo vā upapphusī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo purato purato uḍḍenti ‘mā naṁ kuṇālaṁ sakuṇaṁ gopālakā vā pasupālakā vā tiṇahārakā vā kaṭṭhahārakā vā vanakammikā vā kaṭṭhena vā kaṭhalena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā sakkharāhi vā pahāraṁ adaṁsu, mā’yaṁ kuṇālo sakuṇo gacchehi vā latāhi vā rukkhehi vā sākhāhi vā thambhehi vā pāsāṇehi vā balavantehi vā pakkhīhi saṅgamesī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo pacchato pacchato uḍḍenti saṇhāhi sakhilāhi mañjūhi madhurāhi vācāhi samudācarantiyo ‘mā’yaṁ kuṇālo sakuṇo āsane pariyukkaṇṭhī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo disodisaṁ uḍḍenti anekarukkhavividhavikatiphalamāharantiyo ‘mā’yaṁ kuṇālo sakuṇo khudāya parikilamitthā’ti.

Atha khalu bho tā dijakaññāyo taṁ kuṇālaṁ sakuṇaṁ ārāmeneva ārāmaṁ, uyyāneneva uyyānaṁ, nadītittheneva nadītitthaṁ, pabbatasikhareneva pabbatasikharaṁ, ambavaneneva ambavanaṁ, jambuvaneneva jambuvanaṁ, labujavaneneva labujavanaṁ, nāḷikerasañcāriyeneva nāḷikerasañcāriyaṁ khippameva abhisambhonti ratitthāya.

Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo tāhi dijakaññāhi divasaṁ paribyūḷho evaṁ apasādeti 'nassatha tumhe vasaliyo, vinassatha tumhe vasaliyo coriyo dhuttiyo asatiyo lahucittāyo katassa appaṭikārikāyo anilo viya yenakāmaṁgamāyo'ti".

Tatrāyaṁ atthavaṇṇanā—bhikkhave so vanasaṇḍo evaṁ akkhāyati evaṁ ca anusūyati. Kinti? Sabbosadhadharaṇidhareti vitthāro. Tattha **sabbosadhadharaṇidhare**ti mūlatacapattapupphādisabbosadhadharāya dharaṇiyā samannāgateti attho, sabbosadhayutto vā dharaṇidharo. So hi padeso sabbosadhadharaṇidharoti evamakkhāyati evañca anusūyati, tasmiṁ vanasaṇḍeti vuttaṁ hoti. Sesapadayojanāyapi eseva nayo. **Nekapupphamālyavitate**ti anekehi phalatthāya uppannapupphehi ceva piḷandhanamālyehi ca vitate. **Rurū**ti suvaṇṇavaṇṇā migā. **Uddārā**ti uddā. **Biḷārā**ti mahābiḷārā. **Nelamaṇḍalaṁ** vuccati taruṇabhiṅkacchāpamaṇḍalaṁ. **Mahāvarāhā**ti mahāhatthino, ākiṇṇanelamaṇḍalamahāvarāhena gocariyādibhedena dasavidhena nāgakulena ceva kareṇusaṅghena ca adhivuṭṭheti attho. **Issamigā**ti kāḷasīhā. **Vātamigā**ti mahāvātamigā[1]. **Pasadamigā**ti citramigā. **Purisālū**ti vaḷavāmukhayakkhiniyo[2]. **Kimpurisā**ti devakinnaracandakinnaradumakinnaradaṇḍamāṇavakakontisakuṇakaṇṇapāv uraṇādibhedā kinnarā. **Amajjavamañjarīdharapahaṭṭhapupphaphusitaggānekapādapaṇavitate**ti makuladharehi ceva mañjarīdharehi ca supupphitehi ca aggamattapupphitehi ca anekehi pādapagaṇehi vitate. **Vāraṇā** nāma hatthiliṅgasakuṇā. **Celāvakā**tipi ete sakuṇāyeva. **Hemañca kanakañcā**ti dve suvaṇṇajātiyo. Etehi añjanādīhi anekadhātusatehi anekehi vaṇṇadhāturāsīhi[3] vinaddhapaṭimaṇḍitapadese. **Bho**ti dhammālapanamattametaṁ. **Citto**ti mukhatuṇḍakepi heṭṭhā-udarabhāgepi citrova[4].

Aḍḍhuḍḍhānīti aḍḍhacatutthāni, tīṇi sahassāni pañceva satānīti attho. **Addhānapariyāyapathe**ti addhānasaṅkhāte gamanamagge.

---

1. Pasadamigā (Ka) 2. Assamukhayakkhiniyo (Syā) 3. Vaṇṇadhāturājīhi (Sī, I)
4. Mukhatuṇḍakehi heṭṭhā-uparibhāgehi citrova (Ka), mukhatuṇḍakehi heṭṭhā-udarabhāgehi vicitto (Syā)

Ubbāhetthāti bādhayittha[1]. **Upapphusī**ti upagantvā phusi. **Pahāraṁ adaṁsū**ti ettha "mā nan"tipadassa sāmivasena attho veditabbo. **Saṅgamesī**ti samāgacchi. **Saṇhāhī**ti maṭṭhāhi. **Sakhilāhī**ti piyāti. **Mañjūhī**ti sakhilāhi[2]. **Madhurāhī**ti madhurassarāhi. **Samudācarantiyo**ti gandhabbakaraṇavasena paricarantiyo. **Anekarukkhavividhavikatiphalan**ti anekehi rukkhehi vividhavikatiphalaṁ. **Ārāmeneva ārāman**ti pupphārāmādīsu aññatarena ārāmeneva aññataraṁ ārāmaṁ nentīti attho. **Uyyānā**dīsupi eseva nayo. **Nāḷikerasañcāriyenevā**ti nāḷikeravaneneva aññaṁ nāḷikeravanaṁ. **Abhisambhontī**ti evaṁ netvā tattha naṁ khippaññeva ratitthāya pāpuṇanti.

Divasaṁ paribyūḷhoti sakaladivasaṁ paribyūḷho. **Apasādetī**ti tā kira taṁ evaṁ divasaṁ paricaritvā nivāsarukkhe otāretvā parivāretvā rukkhasākhāsu nisīditvā "appeva nāma madhuravacanaṁ labheyyāmā"ti patthayantiyo iminā uyyojitakāle attano vasanaṭṭhānaṁ gamissāmāti vasanti. Kuṇālarājā pana tā uyyojento "nassathā"ti-ādivacanehi apasādeti. Tattha **nassathā**ti gacchatha. **Vinassathā**ti sabbatobhāgena nassatha. Gehe dhanadhaññādīnaṁ nāsanena **coriyo,** bahumāyatāya **dhuttiyo,** naṭṭhassatitāya **asatiyo,** anavaṭṭhitacittatāya **lahucittāyo,** katavināsanena mittadubbhitāya **katassa appaṭikārikāyo**ti.

Evañca pana vatvā "iti kho bhikkhave ahaṁ tiracchānagatopi itthīnaṁ akataññutaṁ bahumāyataṁ anācārataṁ dussīlatañca jānāmi, tadāpāhaṁ tāsaṁ vase avattitvā tā eva attano vase vattemī"ti imāya kathāya tesaṁ bhikkhūnaṁ anabhiratiṁ haritvā Satthā tuṇhī ahosi. Tasmiṁ khaṇe dve kāḷakokilā sāmikaṁ daṇḍakena ukkhipitvā heṭṭhābhāgādīsu catasso catasso hutvā taṁ padesaṁ āgamiṁsu. Te bhikkhū tāpi disvā Satthāraṁ pucchiṁsu. Satthā "pubbe bhikkhave mama sahāyo Puṇṇamukho nāma phussakokilo ahosi, tassāyaṁ vaṁso"ti vatvā purimanayeneva tehi bhikkhūhi pucchito āha—

---

1. Ubbādhetthāti bādhettha ajjhottharittha (Syā) 2. Salīlāhi (Sī)

“Tasseva khalu bho Himavato pabbatarājassa puratthimadisābhāge susukhumasunipuṇagirippabhavaharitupayantiyo”ti.

Tattha suṭṭhu sukhumasaṇhasalilatāya susukhumasunipuṇā, giri etāsaṁ pabhavoti girippabhavā, Himavantato sandamānaharitatiṇamissa-oghatāya haritā, Kuṇāladahaṁ upagamanena upayantiyoti **susukhumasunipuṇagirippabhavaharitupayantiyo,** evarūpā nadiyo yasmiṁ sandantīti attho.

Idāni yaṁ Kuṇāladahaṁ tā upayanti, tattha pupphāni vaṇṇento āha—

“Uppalapadumakumudanalinasatapattasogandhikamandālaka-sampativiruḷhasucigandhamanuññamāvakappadese”ti[1].

Tattha **uppalan**ti nīluppalaṁ. **Nalinan**ti setapadumaṁ. **Satapattan**ti paripuṇṇasatapattapadumaṁ. **Sampatī**ti etehi sampativiruḷhehi abhinavajātehi sucigandhena ceva manuññena ca hadayabandhanasamatthatāya māvakena[2] ca padesena samannāgateti attho.

Idāni tasmiṁ dahe rukkhādayo vaṇṇento āha—

“Kuravakamucalindaketakavedisavañjulapunnāgabakulatilaka-piyakahasanasālasaḷalacampaka-asokanāgarukkhatirīṭibhujapattalodda-candanoghavane kāḷāgarupadmakapiyaṅgudevadārukacocagahane kakudhakuṭaja-aṅkolakaccikārakaṇikārakaṇṇikārakanaverakoraṇḍaka-koviḷārakiṁsukayodhikavanamallikamanaṅgaṇamanavajjabhaṇḍisurucir abhaginimālāmalyadhare jātisumanamadhugandhikadhanutakkāritālī-satagaramusīrakoṭṭhakacchavitate atimuttakasaṁkusumitalatāvitata-paṭimaṇḍitappadese haṁsapilavakādambakāraṇḍavābhinadite vijjādharasiddhasamaṇatāpasagaṇādhivuṭṭhe varadevayakkha-rakkhasadānavagandhabbakinnaramahoragānuciṇṇappadese evarūpe khalu bho ramme vanasaṇḍe Puṇṇamukho nāma phussakokilo pativasati ativiya madhuragiro vilāsitanayano mattakkho.

---

1. ...manuññapāvakappadeseti (Sī, I) ...manuññamanāpakappadeseti (Syā)
2. Pāvakena (Sī, I), manāpakena (Syā)

Tasseva khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa aḍḍhuḍḍhāni itthisatāni paricārikā dijakaññāyo. Atha khalu bho dve dijakaññāyo kaṭṭhaṁ mukhena ḍaṁsitvā taṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ majjhe nisīdāpetvā uḍḍenti 'mā naṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ addhānapariyāyapathe kilamatho ubbāhetthā'ti.

Paññāsa dijakaññāyo heṭṭhato heṭṭhato uḍḍenti 'sacā'yaṁ Puṇṇamukho phussakokilo sakuṇo āsanā paripatissati, mayaṁ taṁ pakkhehi paṭiggahessāmā'ti.

Paññāsa dijakaññāyo uparūpari uḍḍenti 'mā naṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ ātapo paritāpesī'ti.

Paññāsa paññāsa dijakaññāyo ubhatopassena uḍḍenti 'mā naṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ sītaṁ vā uṇhaṁ vā tiṇaṁ vā rajo vā vāto vā ussāvo vā upapphusī'ti.

Paññāsa dijakaññāyo purato purato uḍḍenti 'mā naṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ gopālakā vā pasupālakā vā tiṇahārakā vā kaṭṭhahārakā vā vanakammikā vā kaṭṭhena vā kaṭhalāya vā pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā Satthena vā sakkharāhi vā pahāramadaṁsu, mā'yaṁ Puṇṇamukho phussakokilo gacchehi vā latāhi vā rukkhehi vā sākhāhi vā thambhehi vā pāsāṇehi vā balavantehi vā pakkhīhi saṅgamesī'ti.

Paññāsa dijakaññāyo pacchato pacchato uḍḍenti saṇhāhi sakhilāhi mañjūhi madhurāhi vācāhi samudācarantiyo 'mā'yaṁ Puṇṇamukho phussakokilo āsane pariyukkaṇṭhī'ti.

Paññāsa dijakaññāyo disodisaṁ uḍḍenti anekarukkhavividhavikati-phalamāharantiyo 'mā'yaṁ Puṇṇamukho phussakokilo khudāya parikilamitthā'ti.

Atha khalu bho tā dijakaññāyo taṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ ārāmeneva ārāmaṁ, uyyāneneva uyyānaṁ,

nadītittheneva nadītitthaṁ, pabbatasikhareneva pabbatasikharaṁ, ambavaneneva ambavanaṁ, jambuvaneneva jambuvanaṁ, labujavaneneva labujavanaṁ, nāḷikerasañcāriyeneva nāḷikerasañcāriyaṁ khippameva abhisambhonti ratitthāya.

Atha khalu bho Puṇṇamukho phussakokilo tāhi dijakaññāhi divasaṁ paribyūḷho evaṁ pasaṁsati ‘sādhu sādhu bhaginiyo, etaṁ kho bhaginiyo tumhākaṁ patirūpaṁ kuladhītānaṁ, yaṁ tumhe bhattāraṁ paricareyyāthā’ti.

Atha khalu bho Puṇṇamukho phussakokilo yena kuṇālo sakuṇo tenupasaṅkami. Addasaṁsu kho kuṇālassa sakuṇassa paricārikā dijakaññāyo taṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ dūratova āgacchantaṁ, disvāna yena Puṇṇamukho phussakokilo tenupasaṅkamiṁsu, upasaṅkamitvā taṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ etadavocuṁ ‘ayaṁ samma Puṇṇamukha kuṇālo sakuṇo ativiya pharuso ativiya pharusavāco, appeva nāma tavampi āgamma piyavācaṁ labheyyāmā’ti. ‘Appeva nāma bhaginiyo’ti vatvā yena kuṇālo sakuṇo tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā kuṇālena sakuṇena saddhiṁ paṭisammoditvā ekamantaṁ nisīdi, ekamantaṁ nisinno kho Puṇṇamukho phussakokilo taṁ kuṇālaṁ sakuṇaṁ etadavoca ‘kissa tvaṁ samma kuṇāla itthīnaṁ sujātānaṁ kuladhītānaṁ sammāpaṭipannānaṁ micchāpaṭipannosi, amanāpabhāṇīnampi kira samma kuṇāla itthīnaṁ manāpabhāṇinā bhavitabbaṁ, kimaṅgaṁ pana manāpabhāṇīnan’ti.

Evaṁ vutte kuṇālo sakuṇo taṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ evaṁ apasādesi ‘nassa tvaṁ samma jamma vasala, vinassa tvaṁ samma jamma vasala, ko nu tayā viyatto jāyājinenā’ti. Evaṁ apasādito ca pana Puṇṇamukho phussakokilo tatoyeva paṭinivatti.

Atha khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa aparena samayena na cirasseva kharo ābādho uppajji, lohita-akkhandikā bāḷhā vedanā vattanti māraṇantikā. Atha khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa paricārikānaṁ dijakaññānaṁ etadahosi 'ābādhiko kho ayaṁ Puṇṇamukho phussakokilo, appeva nāma imamhā ābādhā vuṭṭhaheyyā'ti ekaṁ adutiyaṁ ohāya yena kuṇālo sakuṇo tenupasaṅkamiṁsu. Addasā kho kuṇālo sakuṇo tā dijakaññāyo dūratova āgacchantiyo, disvāna tā dijakaññāyo etadavoca 'kahaṁ pana tumhaṁ vasaliyo bhattā'ti. 'Ābādhiko kho samma kuṇāla Puṇṇamukho phussakokilo appeva nāma tamhā ābādhā vuṭṭhaheyyā'ti. Evaṁ vutte kuṇālo sakuṇo tā dijakaññāyo evaṁ apasādesi 'nassatha tumhe vasaliyo, vinassatha tumhe vasaliyo coriyo dhuttiyo asatiyo lahucittāyo katassa appaṭikārikāyo anilo viya yenakāmaṁgamāyo'ti vatvā yena Puṇṇamukho phussakokilo tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā taṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ etadavoca 'haṁ samma Puṇṇamukhā'ti. Haṁ samma kuṇālāti.

Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo taṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ pakkhehi ca mukhatuṇḍakena ca pariggahetvā vuṭṭhāpetvā nānābhesajjāni pāyāpesi. Atha khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa so ābādho paṭippassambhī"ti.

Tattha **piyakā**ti setapupphā. **Hasanā**ti **ha**-kāro sandhikaro, asanāyeva. **Tirīṭī**ti ekā rukkhajāti. **Candanā**ti rattasurabhicandanā. **Oghavane**ti etesaṁ oghena ghaṭāya samannāgatavane. **Devadārukacocagahane**ti devadārurukkhehi ceva kadalīhi ca gahane. **Kaccikārā**ti ekā rukkhajāti. **Kaṇikārā**ti mahāpupphā. **Kaṇṇikārā**ti khuddakapupphā. **Kiṁ su kā**ti vātaghātakā. **Yodhikā**ti yūthikā. **Vanamallikamanaṅgaṇamanavajjabhaṇḍisurucirabhaginimālāmalyadhare**ti Mallikānañca

anaṅgaṇānaṁ anavajjānañca bhaṇḍīnaṁ surucirānañca bhaginīnaṁ pupphehi mālyadhārayamāne. **Dhanutakkārī**ti dhanupāṭali. **Tālīsā**ti tālīsapattarukkhā. **Kacchavitate**ti etehi jātisumanādīhi vitate nadikacchapabbatakacche. **Saṁkusumitalatā**ti tesu tesu ṭhānesu suṭṭhu kusumita-atimuttakehi ceva nānāvidhalatāhi ca vitatapaṭimaṇḍitapadese. **Gaṇādhivuṭṭhe**ti etesaṁ vijjādharādīnaṁ gaṇehi adhivuṭṭhe. **Puṇṇamukho**ti mukhaparipuṇṇatāya Puṇṇamukho. Parehi phuṭṭhatāya[1] **phussakokilo. Vilāsitanayano**ti vilāsitanetto. **Mattakkho**ti yathā mattānaṁ akkhīni rattāni honti, evaṁ rattakkho, pamāṇayuttanetto vā.

Bhaginiyoti ariyavohārena ālapanaṁ. **Paricareyyāthā**ti sakaladivasaṁ gahetvā vicareyyātha. Iti so piyakathaṁ kathetvā uyyojeti. Kadāci pana kuṇālo saparivāro Puṇṇamukhaṁ dassanāya gacchati, kadāci Puṇṇamukho kuṇālassa santikaṁ āgacchati. Tenāha **"atha khalu bho"ti. Sammā**ti vayassa. **Āgammā**ti paṭicca upanissāya. **Labheyyāmā**ti kuṇālassa santikā piyavacanaṁ labheyyāma. **Appeva nāmā**ti api nāma labheyyātha[2], vakkhāmi nanti. **Sujātānan**ti samajātikānaṁ.

Nassāti palāya. **Jammā**ti lāmaka. **Viyatto**ti ko nu tayā sadiso añño byatto nāma atthi. **Jāyājinenā**ti jāyājitena, ayameva vā pāṭho. Evaṁ itthiparājitena tayā sadiso ko nāma byatto atthīti taṁ puna evarūpassa vacanassa abhaṇanatthāya apasādeti. **Tatoyevā**ti "kuddho me kuṇālo"ti cintetvā tatoyeva paṭinivatti, so nivattitvā saparivāro attano nivāsaṭṭhānameva agamāsi.

Appeva nāmāti saṁsayaparivitakko, imamhā ābādhā vuṭṭhaheyya vā no vāti evaṁ cintetvā taṁ ohāya pakkamiṁsu. **Tumhan**ti tumhākaṁ. **Appeva nāmā**ti tamhā ābādhā vuṭṭhaheyya vā no vā, amhākaṁ āgatakāle mato bhavissati. Mayañhi idāneva so marissatīti ñatvā tumhākaṁ pādaparicārikā bhavituṁ āgatā. **Tenupasaṅkamī**ti imā itthiyo

---

1. Puṭṭhatāya (Sī, I)
2. Labheyyāma (Syā, I)

sāmikassa matakāle āgatā paṭikkūlā bhavissāmāti taṁ pahāya āgatā, ahaṁ gantvā mama sahāyakaṁ pupphaphalādīni nānābhesajjāni saṁharitvā arogaṁ karissāmīti cintetvā nāgabalo mahāsatto ākāse uppatitvā yena so tenupasaṅkami. **Han**ti nipāto, "jīvasi sammā"ti pucchanto evamāha. Itaropissa "jīvāmī"ti vadanto "**haṁ sammā**"ti āha. **Pāyāpesī**ti pāyesi. **Paṭippassambhī**ti vūpasamīti.

Tāpi dijakaññāyo asmiṁ aroge jāte āgatā. Kuṇālopi Puṇṇamukhaṁ katipāhaṁ phalāphalāni khādāpetvā tassa balappattakāle "samma idāni tvaṁ arogo, attano paricārikāhi saddhiṁ vasa, ahampi attano vasanaṭṭhānaṁ gamissāmī"ti āha. Atha naṁ so "imā samma maṁ bāḷhagilānaṁ pahāya palāyanti, na me etāhi dhuttīhi attho"ti āha. Taṁ sutvā mahāsatto "tena hi te samma itthīnaṁ pāpabhāvaṁ ācikkhissāmī"ti Puṇṇamukhaṁ gahetvā Himavantapasse manosilātalaṁ netvā sattayojanikasālarukkhamūle manosilāsane nisīdi. Ekasmiṁ passe Puṇṇamukho saparivāro nisīdi. Sakalahimavante devaghosanā cari "ajja kuṇālo sakuṇarājā Himavante manosilāsane nisīditvā Buddhalīlāya dhammaṁ desessati, taṁ suṇāthā"ti. Paramparaghosena cha kāmāvacaradevā sutvā[1] yebhuyyena tattha sannipatiṁsu. Bahunāgasupaṇṇakinnaravijjādharādīnampi devatā tamatthaṁ ugghosesuṁ[2]. Tadā Ānando nāma Gijjharājā dasasahassagijjhaparivāro Gijjhapabbate paṭivasati. Sopi taṁ kolāhalaṁ sutvā "dhammaṁ suṇissāmī"ti saparivāro āgantvā ekamantaṁ nisīdi. Nāradopi pañcābhiñño tāpaso dasasahassatāpasaparivuto Himavantapadese viharanto taṁ devaghosanaṁ sutvā "sahāyo kira me kuṇālo itthīnaṁ aguṇaṁ kathessati, mahāsamogamo bhavissati, mayāpi taṁ desanaṁ sotuṁ vaṭṭatī"ti tāpasadasasahassena saddhiṁ iddhiyā tattha gantvā ekamantaṁ nisīdi. Buddhānaṁ desanāsannipātasadiso mahāsamāgamo ahosi. Atha mahāsatto jātissarañāṇena itthidosapaṭisaṁyuttaṁ atītabhave

---

1. Ñatvā (Syā, I)
2. Bahū ca nāgayakkharakkhasasupaṇṇavijjādharagijjhā aṭaviyaṁ sannissitadevatā tamatthaṁ ugghosiṁsu (Syā), bahū nāgasupaṇṇagijjhā aṭaviyampi devā tamatthaṁ ugghosiṁsu (Sī, I)

diṭṭhakāraṇaṁ Puṇṇamukhaṁ kāyasakkhiṁ katvā kathesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

“Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo taṁ Puṇṇamukhaṁ phussakokilaṁ gilānavuṭṭhitaṁ aciravuṭṭhitaṁ gelaññā etadavoca—

‘Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha kaṇhā dvepitikā pañcapatikāya chaṭṭhe purise cittaṁ paṭibandhantiyā, yadidaṁ kabandhe pīṭhasappimhī’ti. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyaṁ—

290. ‘Atha’jjuno nakulo Bhīmaseno,
Yudhiṭṭhilo Sahadevo ca rājā.
Ete patī pañca maticca nārī,
Akāsi Khujjavāmanakena pāpan’ti.

Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha Saccatapāpī nāma samaṇī susānamajjhe vasantī catutthabhattaṁ pariṇāmayamānā surādhuttakena pāpa’makāsi.

Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha Kākavatī nāma devī samuddamajjhe vasantī bhariyā venateyyassa naṭakuverena pāpa’makāsi.

Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha Kuruṅgadevī nāma lomasuddarī Eḷikakumāraṁ kāmayamānā Chaḷaṅgakumāradhanantevāsinā pāpamakāsi.

Evañhetaṁ mayā ñātaṁ, Brahmadattassa mātaraṁ.
Ohāya Kosalarājaṁ, Pañcālacaṇḍena pāpa’makāsi.

291. Etā ca aññā ca akaṁsu pāpaṁ,
Tasmāha’mitthīnaṁ na vissase nappasaṁse.
Mahī yathā jagati samānarattā,
Vasundharā itarītarāpatiṭṭhā.
Sabbasahā aphandanā akuppā,
Tathi’tthiyo tāyo na vissase naro.

292. Sīho yathā lohitamaṁsabhojano,
Vāḷamigo pañcāvudho suruddho.
Pasayhakhādī parahiṁ sane rato,
Tathi'tthiyo tāyo na vissase naro.

Na khalu samma Puṇṇamukha vesiyo nāriyo gamaniyo, na he'tā bandhakiyo nāma, vadhikāyo nāma etāyo, yadidaṁ vesiyo nāriyo gamaniyoti.

Coro viya veṇikatā madirā'va diddhā vāṇijo viya vācāsanthutiyo issasiṅgamiva viparivattāyo uragamiva dujivhāyo. Sobbhamiva paṭicchannā pātālamiva duppūrā rakkhasī viya duttosā yamo've'kantahāriyo. Sikhīriva sabbabhakkhā nadīriva sabbavāhī anilo viya yenakāmaṁcarā neru viya avisesakarā visarukkho viya niccaphalitāyoti. Bhavati ca panu'ttare'ttha vākyaṁ—

293. 'Yathā coro yathā diddho, vāṇijova vikatthanī.
Issasiṅgamiva parivattā, dujivhā urago viya.

294. Sobbhamiva paṭicchannā, pātālamiva duppurā.
Rakkhasī viya duttosā, yamo've'kantahāriyo.

295. Yathā sikhī nadī vāto, nerunāva samāgatā.
Visarukkho viya niccaphalā, nāsayanti ghare bhogaṁ.
Ratanantakaritthiyo'ti".

Tattha **gilānavuṭṭhitan**ti[1] paṭhamaṁ gilānaṁ pacchā vuṭṭhitaṁ. **Diṭṭhā mayā**ti atīte kira Brahmadatto Kāsirājā sampannabalavāhanatāya Kosalarajjaṁ gahetvā Kosalarājānaṁ māretvā tassa aggamahesiṁ sagabbhaṁ gahetvā Bārāṇasiṁ gantvā taṁ attano aggamahesiṁ akāsi. Sā aparabhāge dhītaraṁ vijāyi. Rañño pana pakatiyā dhītā vā putto vā natthi, so tussitvā "bhadde varaṁ gaṇhāhī"ti āha. Sā gahitakaṁ

1. Gilānā vuṭṭhitanti (Sī, Syā, I)

katvā ṭhapesi. Tassā pana kumārikāya "Kaṇhā"ti nāmaṁ kariṁsu. Athassā vayappattāya mātā taṁ āha "amma pitarā tava varo dinno, tamahaṁ gahetvā ṭhapesiṁ, tava ruccanakaṁ varaṁ gaṇhā"ti. Sā "amma mayhaṁ aññaṁ avijjamānaṁ natthi, patiggahaṇatthāya me sayaṁ varaṁ karehī"ti kilesabahulatāya hirottappaṁ bhinditvā mātaraṁ āha. Sā rañño ārocesi. Rājā "yathārucitaṁ patiṁ gaṇhatū"ti vatvā sayaṁ varaṁ ghosāpesi. Rājaṅgaṇe sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā bahū purisā sannipatiṁsu. Kaṇhā pupphasamuggaṁ ādāya uttarasīhapañjare ṭhitā olokentī ekampi na rocesi.

Tadā Paṇḍurājagottato Ajjuno Nakulo Bhīmaseno Yudhiṭṭhilo Sahadevoti ime pañca paṇḍurājaputtā Takkasilāyaṁ disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippaṁ uggahetvā "desacārittaṁ jānissāmā"ti vicarantā Bārāṇasiṁ patvā antonagare kolāhalaṁ sutvā pucchitvā tamatthaṁ ñatvā "mayampi gamissāmā"ti kañcanarūpasamānarūpā tattha gantvā paṭipāṭiyā aṭṭhaṁsu. Kaṇhā te disvā pañcasupi tesu paṭibaddhacittā hutvā pañcannampi sīsesu mālācumbaṭakāni khipitvā "amma ime pañca jane varemī"ti[1] āha. Sāpi rañño ārocesi. Rājā varassa dinnattā "na labhissatī'ti avatvā anattamanova "kiṁjātikā kassa puttā"ti pucchitvā Paṇḍurājaputtabhāvaṁ ñatvā tesaṁ sakkāraṁ katvā taṁ pādaparicārikaṁ adāsi.

Sā sattabhūmikapāsāde te kilesavasena saṅgaṇhi. Eko panassā paricārako Khujjo pīṭhasappī atthi. Sā pañca rājaputte kilesavasena saṅgaṇhitvā tesaṁ bahi nikkhantakāle okāsaṁ labhitvā kilesena anuḍayhamānā Khujjena saddhiṁ pāpaṁ karoti, tena ca saddhiṁ kathentī "mayhaṁ tayā sadiso piyo natthi, rājaputte mārāpetvā tesaṁ galalohitena tava pāde makkhāpessāmī"ti vadati. Itaresupi jeṭṭhabhātikena missībhūtakāle "imehi catūhi tvameva mayhaṁ piyataro, mayā jīvitampi tavatthāya pariccattaṁ, mama pitu accayena tuyhaññeva rajjaṁ dāpessāmī"ti vadati. Itarehi saddhiṁ missībhūtakālepi

1. Pañca jane vāremīti (Sī, I), pañca jane me vare dehīti (Ka)

eseva nayo. Te “ayaṁ amhe piyāyati, issariyañca no etaṁ nissāya jātan”ti tassā ativiya tussanti.

Sā ekadivasaṁ ābādhikā ahosi. Atha naṁ te parivāretvā eko sīsaṁ sambāhanto nisīdi, sesā ekekaṁ hatthañca pādañca. Khujjo pana pādamūle nisīdi. Sā sīsaṁ sambāhamānassa jeṭṭhabhātikassa Ajjunakumārassa “mayhaṁ tayā piyataro natthi, jīvamānā tuyhaṁ jīvissāmi, pitu accayena tuyhaṁ rajjaṁ dāpessāmī”ti sīsena saññaṁ dadamānā taṁ saṅgaṇhi, itaresampi hatthapādehi tatheva saññaṁ adāsi. Khujjassa pana “tvaññeva mama piyo, tavatthāya ahaṁ jīvissāmī”ti jivhāya saññaṁ adāsi. Te sabbepi pubbe kathitabhāvena tāya saññāya tamatthaṁ jāniṁsu. Tesu sesā attano dinnasaññāyeva jāniṁsu. Ajjunakumāro pana tassā hatthapādajivhāvikāre disvā “yathā mayhaṁ, evaṁ sesānampi imāya saññā dinnā bhavissati, Khujjena cāpi saddhiṁ etissāya santhavena bhavitabban”ti cintetvā bhātaro gahetvā bahi nikkhamitvā pucchi “diṭṭhā vo pañcapatikā mama sīsavikāraṁ dassentī”ti. Āma diṭṭhāti. Kiṁ kāraṇaṁ jānāthāti. Na jānāmāti. Idaṁ nāmettha kāraṇaṁ, tumhākaṁ pana hatthapādehi dinnasaññāya kāraṇaṁ jānāthāti. Āma jānāmāti. Amhākampi teneva kāraṇena adāsi, Khujjassa jivhāvikārena saññādānassa kāraṇaṁ jānāthāti. Na jānāmāti. Atha nesaṁ ācikkhitvā “imināpi saddhiṁ etāya pāpakammaṁ katan”ti vatvā tesu asaddahantesu Khujjaṁ pakkositvā pucchi. So sabbaṁ pavattiṁ kathesi.

Te tassa vacanaṁ sutvā tassā vigatacchandarāgā hutvā “ahomātugāmo nāma pāpo dussīlo, mādise nāma jātisampanne sobhaggappatte pahāya evarūpena jegucchapaṭikūlena Khujjena saddhiṁ pāpakammaṁ karoti, ko nāma paṇḍitajātiko evaṁ nillajjāhi pāpadhammāhi itthīhi saddhiṁ ramissatī”ti anekapariyāyena mātugāmaṁ garahitvā “alaṁ no gharāvāsenā”ti pañca janā Himavantaṁ pavisitvā pabbajitvā kasiṇaparikammaṁ katvā āyupariyosāne yathākammaṁ gatā. Kuṇālo pana sakuṇarājā tadā Ajjunakumāro ahosi. Tasmā attanā diṭṭhakāraṇaṁ dassento **“diṭṭhā mayā”**ti-ādimāha.

Tattha **dvepitikā**ti Kosalarañño ca Kāsirañño ca vasenetaṁ vuttaṁ. **Pañcapatikāyā**ti pañcapatikā, **ya**-kāro nipātamatto. **Paṭibandhantiyā**ti paṭibandhamānā[1]. **Kabandhe**ti tassa kira gīvā onamitvā uraṁ allīnā, tasmā chinnasīso viya khāyati. **Pañca maticcā**ti ete pañca atikkamitvā. **Khujjavāmanakenā**ti Khujjena vāmanakena.

Idaṁ vatvā aparānipi diṭṭhapubbāni dassento puna "**diṭṭhā**"ti-ādimāha. Tattha dutiyavatthusmiṁ tāva ayaṁ vibhāvanā—atīte kira Bārāṇasiṁ nissāya Saccatapāpī[2] nāma setasamaṇī susāne paṇṇasālaṁ kāretvā tattha vasamānā cattāri bhattāni atikkamitvā bhuñjati, sakalanagare cando viya sūriyo viya ca pākaṭā ahosi. Bārāṇasivāsino khipitvāpi khalitvāpi "namo Saccatapāpiyā"ti vadanti. Athekasmiṁ chaṇakāle paṭhamadivase tāva suvaṇṇakārā gaṇabandhena ekasmiṁ padese maṇḍapaṁ katvā macchamaṁsasurāgandhamālādīni āharitvā surāpānaṁ ārabhiṁsu. Atheko suvaṇṇakāro surāpiṭṭhakaṁ[3] chaḍḍento "namo Saccatapāpiyā"ti vatvā ekena paṇḍitena "ambho andhabāla calacittāya itthiyā namo karosi, aho bālo"ti vutte "samma mā evaṁ avaca, mā nirayasaṁvattanikaṁ kammaṁ karī"ti āha. Atha naṁ so "dubbuddhi tuṇhī hohi, sahassena abbhutaṁ karohi, ahaṁ te Saccatapāpiṁ ito sattame divase alaṅkatapaṭiyattaṁ imasmiṁyeva ṭhāne nisinno[4] surāpiṭṭhakaṁ gāhāpetvā suraṁ pivissāmi, mātugāmo dhuvasīlo nāma natthī"ti āha. So "na sakkhissasī"ti vatvā tena saddhiṁ sahassena abbhutamakāsi. So taṁ aññesaṁ suvaṇṇakārānaṁ ārocetvā punadivase pātova tāpasavesena susānaṁ pavisitvā tassā vasanaṭṭhānassa avidūre sūriyaṁ namassanto aṭṭhāsi.

Sā bhikkhāya gacchamānā naṁ disvā "mahiddhiko tāpaso bhavissati, ahaṁ tāva susānapasse vasāmi, ayaṁ majjhe susānassa vasati, bhavitabbamassabbhantare santadhammena, vandissāmi nan"ti upasaṅkamitvā vandi. So neva olokesi na ālapi. Dutiyadivasepi tatheva akāsi. Tatiyadivase pana vanditakāle adhomukhova "gacchāhī"ti āha.

---

1. Paṭibaddhantiyāti paṭibaddhamānā (Syā, I)
2. Saccatapāvī (Sī, I), pañcatapāvī (Syā)
3. Surāvitthakaṁ (Sī, I)
4. Nisinnaṁ (Syā, Ka)

catutthadivase "kacci bhikkhāya na kilamasī"ti paṭisanthāramakāsi. Sā "paṭisanthāro me laddho"ti tuṭṭhā pakkāmi. Pañcamadivase bahutaraṁ paṭisanthāraṁ labhitvā thokaṁ nisīditvā gatā. Chaṭṭhe divase pana taṁ āgantvā vanditvā nisinnaṁ "bhagini kiṁ nu kho ajja Bārāṇasiyaṁ mahāgītavāditasaddo"ti vatvā "ayya tumhe na jānātha, nagare chaṇo ghuṭṭho, tattha kīḷantānaṁ esa saddo"ti vutte "ettha nāmeso saddo"ti ajānanto viya hutvā "bhagini kati bhattāni atikkamesī"ti pucchi. Cattāri ayya, tumhe pana kati atikkamethāti. Satta bhaginīti. Idaṁ so musā abhāsi. Devasikaṁ hesa rattiṁ bhuñjati. So taṁ "kati te bhagini vassāni pabbajitāyā"ti pucchitvā tāya "dvādasa vassānī"ti vatvā[1] "tumhākaṁ kati vassānī"ti vutto "idaṁ me chaṭṭhaṁ vassan"ti āha. Atha naṁ "atthi pana te bhagini santadhammādhigamo"ti pucchitvā "natthi ayya, tumhākaṁ pana atthī"ti vutte "mayhampi natthī"ti vatvā "bhagini mayaṁ neva kāmasukhaṁ labhāma, na nekkhammasukhaṁ, kiṁ amhākaṁyeva uṇho nirayo, mahājanassa kiriyaṁ karoma, ahaṁ gihī bhavissāmi, atthi me mātu santakaṁ dhanaṁ, na sakkomi dukkhaṁ anubhavitun"ti āha. Sā tassa vacanaṁ sutvā attano calacittatāya tasmiṁ paṭibaddhacittā hutvā 'ayya ahampi ukkaṇṭhitā, sace pana maṁ na chaḍḍessatha, ahampi gihinī bhavissāmī"ti āha. Atha naṁ so "ehi taṁ na chaḍḍessāmi, bhariyā me bhavissasī"ti taṁ nagaraṁ pavesetvā saṁvasitvā surāpānamaṇḍapaṁ gantvā tāya surāpiṭṭhakaṁ gāhāpetvā suraṁ pivi. Itaro sahassaṁ jito[2]. Sā taṁ paṭicca puttadhītāhi vaḍḍhi. Tadā kuṇālo surādhuttako ahosi. Tasmā attanā diṭṭhaṁ pakāsento **"diṭṭhāmayā"**ti-ādimāha.

Tatiyavatthusmiṁ atītakathā Catukkanipāte **Kākavatījātakavaṇṇanāyaṁ**[3] vitthāritā. Tadā pana kuṇālo garuḷo ahosi. Tasmā attanā diṭṭhaṁ pakāsento "**diṭṭhā mayā**"ti-ādimāha.

Catutthavatthusmiṁ atīte Brahmadatto Kosalarājānaṁ vadhitvā rajjaṁ gahetvā tassa aggamahesiṁ gabbhiniṁ ādāya Bārāṇasiṁ paccāgantvā tassā gabbhinibhāvaṁ jānantopi taṁ aggamahesiṁ akāsi. Sā paripakkagabbhā suvaṇṇarūpakasadisaṁ puttaṁ vijāyitvā "vuddhippattampi naṁ Bārāṇasirājā

---

1. Vutte (I) 2. Sahassajito (I), sahassena jito (Syā, Ka) 3. Jātaka-Ṭṭha 3. 83 piṭṭhe.

‘esa me paccāmittassa putto, kiṁ iminā’ti mārāpessati, mā me putto parahatthe maratū”ti cintetvā dhātiṁ āha “amma imaṁ dārakaṁ pilotikaṁ attharitvā āmakasusāne nipajjāpetvā ehī”ti. Dhātī tathā katvā nhatvā paccāgami. Kosalarājāpi maritvā puttassa ārakkhadevatā hutvā nibbatti. Tassānubhāvena ekassa eḷakapālakassa tasmiṁ padese eḷake cārentassa ekā eḷikā taṁ kumāraṁ disvā sinehaṁ uppādetvā khīraṁ pāyetvā thokaṁ caritvā puna gantvā dve tayo cattāro vāre pāyesi. Eḷakapālako tassā kiriyaṁ disvā taṁ ṭhānaṁ gantvā taṁ dārakaṁ disvā puttasinehaṁ paccupaṭṭhapetvā netvā attano bhariyāya adāsi. Sā pana aputtikā, tenassā thaññaṁ natthi, atha naṁ eḷikakhīrameva pāyesi. Tato paṭṭhāya pana devasikaṁ dve tisso eḷikā maranti. Eḷakapālo “imasmiṁ paṭijaggiyamāne sabbā eḷikā marissanti, kiṁ no iminā”ti taṁ ekasmiṁ mattikābhājane nipajjāpetvā aparena pidahitvā māsacuṇṇena mukhaṁ nibbivaraṁ vilimpitvā nadiyaṁ vissajjesi. Tamenaṁ vuyhamānaṁ heṭṭhātitthe rājanivesane jiṇṇapaṭisaṅkhārako eko caṇḍālo sapajāpatiko makaciṁ[1] dhovanto disvāva vegena gantvā āharitvā tīre ṭhapetvā “kimetthā”ti vivaritvā olokento dārakaṁ passi. Bhariyāpissa aputtikā, tassā tasmiṁ puttasineho nibbatti, atha naṁ gehaṁ netvā paṭijaggi. Taṁ sattaṭṭhavassakālato paṭṭhāya mātāpitaro rājakulaṁ gacchantā ādāya gacchanti. Soḷasavassakālato pana paṭṭhāya sveva bahulaṁ gantvā jiṇṇapaṭisaṅkharaṇaṁ karoti.

Rañño ca aggamahesiyā Kuruṅgadevī[2] nāma dhītā ahosi uttamarūpadharā. Sā tassa diṭṭhakālato paṭṭhāya tasmiṁ paṭibaddhacittā hutvā aññattha anabhiratā tassa kammakaraṇaṭṭhānameva āgacchati. Tesaṁ abhiṇhadassanena aññamaññaṁ paṭibaddhacittānaṁ antorājakuleyeva paṭicchannokāse ajjhācāro pavatti. Gacchante kāle paricārikāyo ñatvā rañño ārocesuṁ. Rājā kujjhitvā amacce sannipātetvā “iminā caṇḍālaputtena idaṁ nāma kataṁ, imassa kattabbaṁ jānāthā”ti āha. Amaccā “mahāparādho esa, nānāvidhakammakāraṇā kāretvā pacchā māretuṁ vaṭṭatī”ti vadiṁsu. Tasmiṁ khaṇe kumārassa pitā

---

1. Mukhaṁ (Sī) 2. Kuraṅgavī (Sī, I)

ārakkhadevatā tasseva kumārassa mātu sarīre adhimucci. Sā devatānubhāvena rājānaṁ upasaṅkamitvā āha "mahārāja nāyaṁ kumāro caṇḍālo, esa kumāro mama kucchimhi nibbatto Kosalarañño putto, ahaṁ 'putto me mato'ti tumhākaṁ musā avacaṁ, ahametaṁ 'tumhākaṁ paccāmittassa putto'ti dhātiyā datvā āmakasusāne chaḍḍāpesiṁ, atha naṁ eko eḷakapālako paṭijaggi, so attano eḷikāsu marantīsu nadiyā pavāhesi, atha naṁ vuyhamānaṁ tumhākaṁ gehe jiṇṇapaṭisaṅkhārako caṇḍālo disvā posesi, sace na saddahatha, te sabbe pakkosāpetvā pucchathā"ti.

Rājā dhātiṁ ādiṁ katvā sabbe pakkosāpetvā pucchitvā tatheva taṁ pavattiṁ sutvā "jātisampannoyaṁ kumāro"ti tuṭṭho taṁ nhāpetvā alaṅkārāpetvā tasseva dhītaraṁ adāsi. Tassa pana eḷikānaṁ māritattā "Eḷikakumāro"ti[1] nāmaṁ akaṁsu. Athassa rājā sasenavāhanaṁ datvā "gaccha attano pitu santakaṁ rajjaṁ gaṇhā"ti taṁ uyyojesi. Sopi Kuruṅgadeviṁ ādāya gantvā rajje patiṭṭhāsi. Athassa Bārāṇasirājā "anuggahitasippo ayan"ti sippasikkhāpanatthaṁ Chaḷaṅgakumāraṁ nāma ācariyaṁ pesesi. So tassa "ācariyo me"ti senāpatiṭṭhānaṁ adāsi. Aparabhāge Kuruṅgadevī tena saddhiṁ anācāramakāsi. Senāpatinopi paricārako dhanantevāsī nāma atthi. So tassa hatthe Kuruṅgadeviyā vatthālaṅkārādīni pesesi. Sā tenapi saddhiṁ pāpamakāsi. Kuṇālo taṁ kāraṇaṁ āharitvā dassento **"diṭṭhā mayā"**ti-ādimāha.

Tattha **lomasuddarī**ti[2] lomarājiyā maṇḍita-udarā. **Chaḷaṅgakumāradhanantevāsinā**ti Eḷikakumārakaṁ patthayamānāpi Chaḷaṅgakumārasenāpatinā ca tasseva paricārakena dhanantevāsinā ca saddhiṁ pāpamakāsi. Evaṁ anācārā itthiyo dussīlā pāpadhammā, tenāhaṁ tā nappasaṁsāmīti idaṁ mahāsatto atītaṁ āharitvā dassesi. So hi tadā Chaḷaṅgakumāro ahosi, tasmā attanā diṭṭhakāraṇaṁ āhari.

Pañcamavatthusmimpi atīte Kosalarājā Bārāṇasirajjaṁ gahetvā Bārāṇasirañño aggamahesiṁ gabbhinimpi aggamahesiṁ katvā sakanagarameva

---

1. Eḷakamāroti (Sī, I), eḷakakumāroti (Syā, Ka)
2. Lomasundarīti (Sī, Syā, I)

gato. Sā aparabhāge puttaṁ vijāyi. Rājā aputtakattā taṁ puttasinehena posetvā sabbasippāni sikkhāpetvā vayappattaṁ "attano pitu santakaṁ rajjaṁ gaṇhā"ti pesesi. So tattha gantvā rajjaṁ kāresi. Athassa mātā "puttaṁ passitukāmāmhī"ti Kosalarājānaṁ āpucchitvā mahāparivārā Bārāṇasiṁ gacchantī dvinnaṁ raṭṭhānaṁ antare ekasmiṁ nigame nivāsaṁ gaṇhi. Tattheveko Pañcālacaṇḍo nāma brāhmaṇakumāro atthi abhirūpo. So tassā paṇṇākāraṁ upanāmesi. Sā taṁ disvā paṭibaddhacittā tena saddhiṁ pāpakammaṁ katvā katipāhaṁ tattheva vītināmetvā Bārāṇasiṁ gantvā puttaṁ disvā khippaṁ nivattitvā puna tasmiṁyeva nigame nivāsaṁ gahetvā katipāhaṁ tena saddhiṁ anācāraṁ caritvā Kosalanagaraṁ gatā. Sā tato paṭṭhāya na cirasseva taṁ taṁ kāraṇaṁ vatvā "puttassa santikaṁ gacchāmī"ti rājānaṁ āpucchitvā gacchantī ca āgacchantī ca tasmiṁ nigame aḍḍhamāsamattaṁ tena saddhiṁ anācāraṁ cari. Samma Puṇṇamukha itthiyo nāmetā dussīlā musāvādiniyoti idampi atītaṁ dassento mahāsatto "**evañhetan**"ti-ādimāha.

Tattha **Brahmadattassa mātaran**ti Bārāṇasirajjaṁ kārentassa Brahmadattakumārassa mātaraṁ. Tadā kira kuṇālo Pañcālacaṇḍo ahosi, tasmā taṁ attanā ñātakāraṇaṁ dassento evamāha.

Etā cāti samma Puṇṇamukha etāva pañca itthiyo pāpamakaṁsu, na aññāti saññaṁ mā kari, atha kho etā ca aññā ca bahū pāpakammakārikāti. Imasmiṁ ṭhāne ṭhatvā loke aticārinīnaṁ vatthūni kathetabbāni. **Jagatī**ti yathā jagatisaṅkhātā mahī **samānarattā**[1] paṭighābhāvena sabbesu samānarattā hutvā sā vasundharā **itarītarāpatiṭṭhā** uttamānañca adhamānañca patiṭṭhā hoti, tathā itthiyopi kilesavasena sabbesampi uttamādhamānaṁ patiṭṭhā honti. Itthiyo hi okāsaṁ labhamānā kenaci saddhiṁ pāpakaṁ karonti nāma. **Sabbasahā**ti yathā ca sā sabbameva sahati na phandati na kuppati na calati, tathā itthiyo sabbepi purise lokassādavasena sahanti. Sace tāsaṁ koci puriso citte, patiṭṭhito hoti, tassa rakkhaṇatthaṁ na phandanti na calanti na kolāhalaṁ

1. Samānarattāti (Sī, Syā, I)

karonti. Yathā ca sā na kuppati na calati, evaṁ itthiyopi methunadhammena na kuppanti na calanti, na sakkā tena pūretuṁ.

Vāḷamigoti duṭṭhamigo. **Pañcāvudho**ti[1] mukhassa ceva catunnañca caraṇānaṁ vasenetaṁ vuttaṁ. **Suruddho**ti suluddho[2] supharuso. **Tathitthiyo**ti yathā hi sīhassa mukhañceva cattāro ca hatthapādāti pañcāvudhāni, tathā itthīnampi rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbāni pañcāvudhāni. Yathā so attano bhakkhaṁ gaṇhanto tehipi pañcahi gaṇhāti, tathā tāpi kilesabhakkhaṁ gaṇhamānā rūpādīhi āvudhehi paharitvā gaṇhanti. Yathā so kakkhaḷo pasayha khādati, evaṁ etāpi kakkhaḷā pasayhakhādikā. Tathā hetā thirasīlepi[3] purise attano balena pasayhakāraṁ katvā sīlavināsaṁ pāpenti. Yathā so parahiṁsane rato, evametāpi kilesavasena parahiṁsane ratā. **Tāyo**ti tā evaṁ aguṇasamannāgatā na vissase naro.

Gamaniyoti gaṇikāyo. Idaṁ vuttaṁ hoti—samma Puṇṇamukha yānetāni itthīnaṁ "vesiyo"ti-ādīni nāmāni, na etāni tāsaṁ sabhāvanāmāni. Na he'tā vesiyo nāma gamaniyo nāma bandhakiyo nāma, sabhāvanāmato pana vadhikāyo nāma etāyo, yā etā vesiyo nāriyo gamaniyoti vuccanti. **Vadhikāyo**ti sāmikaghātikāyo. Svāyamattho **Mahāhaṁsajātakena**[4] dīpetabbo. Vuttaṁ hetaṁ—

"Māyā cetā marīcī ca, sokā rogā cupaddavā.
Kharā ca bandhanā cetā, maccupāsā guhāsayā.
Tāsu yo vissase poso, so naresu narādhamo"ti.

Veṇikatāti kataveṇiyo. Yathā hi moḷiṁ bandhitvā aṭaviyaṁ ṭhitacoro dhanaṁ vilumpati, evametāpi kilesavasaṁ netvā dhanaṁ vilumpanti. **Madirā'va diddhā**ti visamissakā surā viya. Yathā sā vikāraṁ dasseti, evametāpi aññesu purisesu sārattā kiccākiccaṁ ajānantiyo aññasmiṁ kattabbe aññameva karontiyo vikāraṁ dassenti. **Vācāsanthutiyo**ti yathā vāṇijo attano bhaṇḍassa vaṇṇameva bhaṇati,

---

1. Pañcahatthoti (Sī, I) 2. Suluddo (Sī, I) 3. Varasīlepi (Ka) 4. Khu 6. 93 piṭṭhe.

evametāpi attano aguṇaṁ paṭicchādetvā guṇameva pakāsenti. **Viparivattāyo**ti yathā issamigassa siṅgaṁ parivattitvā ṭhitaṁ, evaṁ lahucittatāya viparivattāyova honti. **Uragamivā**ti urago viya musāvāditāya dujivhā nāma. **Sobbhamivā**ti yathā padarapaṭicchanno gūthakūpo, evaṁ vatthālaṅkārapaṭicchannā hutvā vicaranti. Yathā ca kacavarehi paṭicchanno āvāṭo akkanto pādadukkhaṁ janeti, evametāpi vissāsena upaseviyamānā. **Pātālamivā**ti yathā mahāsamudde pātālaṁ duppūraṁ, evametāpi methunena vijāyanena alaṅkārenāti tīhi duppūrā. Tenevāha "tiṇṇaṁ bhikkhave dhammānaṁ atitto mātugāmo"ti-ādi.

Rakkhasī viyāti yathā rakkhasī nāma maṁsagiddhatāya dhanena na sakkā tosetuṁ, bahumpi dhanaṁ paṭikkhipitvā maṁsameva pattheti, evametāpi methunagiddhatāya bahunāpi dhanena na tussanti, dhanaṁ agaṇetvā methunameva patthenti. **Yamovā**ti yathā yamo ekantaharo na kiñci pariharati, evametāpi jātisampannādīsu na kañci pariharanti, sabbaṁ kilesavasena sīlādivināsaṁ pāpetvā dutiyacittavāre nirayaṁ upanenti. **Sikhīrivā**ti yathā sikhī sucimpi asucimpi sabbaṁ bhakkhayati, tathetāpi hīnuttame sabbe sevanti. Nadī-upamāyampi eseva nayo. **Yenakāmaṁcarā**ti bhummatthe karaṇavacanaṁ, yattha etāsaṁ kāmo hoti, tattheva dhāvanti. **Nerū**ti himavati eko suvaṇṇapabbato, taṁ upagatā kākāpi suvaṇṇavaṇṇāva honti. Yathā so, evaṁ etāpi nibbisesakarā attānaṁ upagataṁ ekasadisaṁ katvā passanti.

Visarukkhoti ambasadiso kiṁ pakkarukkho. So niccameva phalati, vaṇṇādisampanno ca hoti, tena naṁ nirāsaṅkā paribhuñjitvā maranti, evameva tāpi rūpādivasena niccaphalitā ramaṇīyā viya khāyanti. Seviyamānā pana pamādaṁ uppādetvā apāyesu pātenti. Tena vuttaṁ—

> "Āyatiṁ dosaṁ naññāya, yo kāme paṭisevati.
> Vipākante hananti naṁ, kiṁ pakkamiva bhakkhitan"ti[1].

yathā vā visarukkho niccaphalito[2] sadā anatthāvaho hoti, evametāpi sīlādivināsanavasena. Yathā[3] visarukkhassa mūlampi tacopi pattampi

1. Khu 5. 20 piṭṭhe. 2. Niccaphalattā (Syā, Ka) 3. Yathā vā (Syā)

pupphampi phalampi visamevāti niccaphalo, tatheva tāsaṁ rūpampi -pa- phoṭṭhabbampi visamevāti visarukkho viya niccaphalitāyoti.

“Panu’ttare’tthā”ti gāthābandhena tamatthaṁ pākaṭaṁ kātuṁ evamāha. Tattha **ratanantakaritthiyo**ti sāmikehi dukkhasambhatānaṁ ratanānaṁ antarāyakarā itthiyo etāni paresaṁ datvā anācāraṁ caranti.

Ito paraṁ nānappakārena attano dhammakathāvilāsaṁ dassento āha—

“Cattārimāni samma Puṇṇamukha yāni (vatthūni kicce jāte anatthacarāni bhavanti, tāni)[1] parakule na vāsetabbāni, goṇaṁ dhenuṁ yānaṁ bhariyā. Cattāri etāni paṇḍito dhanāni[2] gharā na vippavāsaye. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyaṁ—

296. ‘Goṇaṁ dhenuñca yānañca, bhariyaṁ ñātikule na vāsaye.
Bhañjanti rathaṁ ayānakā, ativāhena hananti puṅgavaṁ.
Dohena hananti vacchakaṁ, bhariyā ñātikule padussatī’ti.

Cha imāni samma Puṇṇamukha yāni vatthūni kicce jāte anatthacarāni[3] bhavanti—

297. ‘Aguṇaṁ dhanu ñātikule ca bhariyā,
Pāraṁ nāvā akkhabhaggañca yānaṁ.
Dūre mitto pāpasahāyako ca,
Kicce jāte anatthacarāni bhavantī’ti.

Aṭṭhahi khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī sāmikaṁ avajānāti—daliddatā, āturatā, jiṇṇatā, surāsoṇḍatā, muddhatā, pamattatā, sabbakiccesu anuvattanatā, sabbadhana-anuppadānena. Imehi khalu samma Puṇṇamukha aṭṭhahi ṭhānehi itthī sāmikaṁ avajānāti. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyaṁ—

---

1. ( ) Sī-Syā-potthakesu natthi. 2. Yāni (Sī, Syā, I) 3. Anatthacārinī (Sī, Syā)

298. 'Daliddaṁ āturañcāpi, jiṇṇakaṁ surasoṇḍakaṁ.
Pamattaṁ muddhapattañca, sabbakiccesu[1] hāpanaṁ.
Sabbakāmappadānena, avajānāti sāmikan'ti.

Navahi khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī padosamoharati—ārāmagamanasīlā ca hoti, uyyānagamanasīlā ca hoti, nadītitthagamanasīlā ca hoti, ñātikulagamanasīlā ca hoti, parakulagamanasīlā ca hoti, ādāsadussamaṇḍanānuyogamanuyuttasīlā ca hoti, majjapāyinī ca hoti, nillokanasīlā ca hoti, sadvāraṭṭhāyinī ca hoti. Imehi khalu samma Puṇṇamukha navahi ṭhānehi itthī padosamāharati. Bhavati ca panu'ttare'ttha vākyaṁ—

299. 'Ārāmasīlā ca uyyānaṁ, nadī ñāti parakulaṁ.
Ādāsadussamaṇḍanamanuyuttā, yā citthī majjapāyinī.

300. Yā ca nillokanasīlā, yā ca sadvāraṭṭhāyinī.
Navahe'tehi ṭhānehi, padosamāharanti itthiyo'ti.

Cattālīsāya khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī purisaṁ accācarati—vijambhati, vinamati, vilasati, vilajjati, nakhena nakhaṁ ghaṭṭeti, pādena pādaṁ akkamati, kaṭṭhena pathaviṁ vilikhati, dārakaṁ ullaṅghati ullaṅghāpeti, kīḷati kīḷāpeti, cumbati cumbāpeti, bhuñjati bhuñjāpeti, dadāti, yācati, kata'manukaroti, uccaṁ bhāsati, nīcaṁ bhāsati, aviccaṁ bhāsati, viviccaṁ bhāsati, naccena gītena vāditena rodanena[2] vilasitena vibhūsitena jagghati, pekkhati, kaṭiṁ cāleti, guyhabhaṇḍakaṁ sañcāleti, ūruṁ vivarati, ūruṁ pidahati, thanaṁ dasseti, kacchaṁ dasseti, nābhiṁ dasseti, akkhiṁ nikhanati, bhamukaṁ ukkhipati, oṭṭhaṁ upalikhati, jivhaṁ nillāleti, dussaṁ muñcati, dussaṁ paṭibandhati, sirasaṁ muñcati, sirasaṁ bandhati. Imehi khalu samma Puṇṇamukha cattālīsāya ṭhānehi itthī purisaṁ accācarati.

---

1. Rattaṁ kiccesu (Sī, I)
2. Roditena (Sī, Syā, I)

Pañcavīsāya khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī paduṭṭhā veditabbā bhavati—sāmikassa pavāsaṁ vaṇṇeti, pavuṭṭhaṁ na sarati, āgataṁ nābhinandati, avaṇṇaṁ tassa bhaṇati, vaṇṇaṁ tassa na bhaṇati, anatthaṁ tassa carati, atthaṁ tassa na carati, akiccaṁ tassa karoti, kiccaṁ tassa na karoti, paridahitvā sayati, parammukhī nipajjati, parivattakajātā kho pana hoti kuṅkumiyajātā, dīghaṁ assasati, dukkhaṁ vedayati, uccārapassāvaṁ abhiṇhaṁ gacchati, vilomamācarati, parapurisasaddaṁ sutvā kaṇṇasotaṁ vivaramodahati[1], nihatabhogā kho pana hoti, paṭivissakehi santhavaṁ karoti, nikkhantapādā kho pana hoti visikhānucārinī, aticārinī kho pana hoti niccaṁ sāmike agāravā paduṭṭhamanasaṅkappā, abhiṇhaṁ dvāre tiṭṭhati, kacchāni aṅgāni thanāni dasseti, disodisaṁ gantvā pekkhati. Imehi khalu samma Puṇṇamukha pañcavīsāya ṭhānehi itthī paduṭṭhā veditabbā bhavati. Bhavati ca panu'ttare'ttha vākyaṁ—

301. 'Pavāsaṁ tassa vaṇṇeti, gataṁ tassa na socati.
Disvāna patimāgataṁ nābhinandati,
Bhattāravaṇṇaṁ na kadāci bhāsati.
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

302. Anatthaṁ tassa carati asaññatā,
Atthañca hāpeti akiccakārinī.
Paridahitvā sayati parammukhī,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

303. Parivattajātā ca bhavati kuṅkumī,
Dīghañca assasati dukkhavedinī.
Uccārapassāvamabhiṇhaṁ gacchati,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

---

1. Vivarati tamodahati (I)

304. Viloma’mācarati akiccakārinī,
Saddaṁ nisāmeti parassa bhāsato.
Nihatabhogā ca karoti santhavaṁ,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

305. Kicchena laddhaṁ kasirā’bhataṁ dhanaṁ,
Vittaṁ vināseti dukkhena sambhataṁ.
Paṭivissakehi ca karoti santhavaṁ,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

306. Nikkhantapādā visikhānucārinī,
Niccañca sāmimhi paduṭṭhamānasā.
Aticārinī hoti apetagāravā,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

307. Abhikkhaṇaṁ tiṭṭhati dvāramūle,
Thanāni kacchāni ca dassayantī.
Disodisaṁ pekkhati bhantacittā,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

308. Sabbā nadī vaṅkagatī, sabbe kaṭṭhamayā vanā.
Sabbi’tthiyo kare pāpaṁ, labhamāne nivātake.

309. Sace labhetha khaṇaṁ vā raho vā,
Nivātakaṁ vāpi labhetha tādisaṁ.
Sabbāva itthī kayiruṁ nu pāpaṁ,
Aññaṁ alattha pīṭhasappināpi saddhiṁ.

310. Narāna’mārāmakarāsu nārisu,
Anekacittāsu aniggahāsu ca.
Sabbattha nāpītikarāpi ce siyā,
Na vissase titthasamā hi nāriyo’ti”.

Tattha **goṇaṁ dhenun**ti liṅgavipallāsena vuttaṁ. **Ñātikule padussatī**ti tattha sā nibbhayā hutvā taruṇakālato paṭṭhāya vissāsakehi

dāsādīhipi saddhiṁ anācāraṁ carati, ñātakā ñatvāpi niggahaṁ na karonti, attano akittiṁ pariharamānā ajānantā viya honti. **Anatthacarānī**ti acaritabbāni atthāni[1], akiccakārānīti attho. **Aguṇan**ti jiyārahitaṁ. **Pāpasahāyako**ti dummitto.

Daliddatāti daliddatāya. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha daliddo alaṅkārādīnaṁ abhāvato kilesena saṅgaṇhituṁ na sakkotīti taṁ avajānāti. Gilāno vatthukāmakilesakāmehi saṅgaṇhituṁ na sakkoti. Jarājiṇṇo kāyikavācasikakhiḍḍāratisamattho na hoti. Surāsoṇḍo tassā hatthapiḷandhanādīnipi surāgharaññeva paveseti. Muddho andhabālo ratikusalo na hoti. Pamatto dāsisoṇḍo hutvā gharadāsīhi saddhiṁ saṁvasati, bhariyaṁ pana akkosati paribhāsati, tena naṁ avajānāti. Sabbakiccesu anuvattantaṁ "ayaṁ nittejo, mameva anuvattatī"ti taṁ akkosati paribhāsati. Yo pana sabbaṁ dhanaṁ anuppadeti kuṭumbaṁ paṭicchāpeti, tassa bhariyā sabbaṁ dhanasāraṁ hatthe katvā taṁ dāsaṁ viya avajānāti, icchamānā "ko tayā attho"ti gharatopi naṁ nikkaḍḍhati. **Muddhapattan**ti muddhabhāvappattaṁ.

Padosamāharatīti sāmike padosaṁ āharati dussati, pāpakammaṁ karotīti attho. **Ārāmagamanasīlā**ti sāmikaṁ āpucchā vā anāpucchā vā abhiṇhaṁ pupphārāmādīsu aññataraṁ gantvā tattha anācāraṁ caritvā "ajja mayā ārāme rukkhadevatāya balikammaṁ katan"ti-ādīni vatvā bālasāmikaṁ saññāpeti. Paṇḍito pana "addhā esā tattha anācāraṁ caratī"ti puna tassā gantuṁ na deti. Evaṁ sabbapadesupi attho veditabbo. **Parakulan**ti sandiṭṭhasambhattādīnaṁ gehaṁ. Taṁ sā "asukakule me vaḍḍhi payojitā atthi, tāvakālikaṁ dinnakaṁ atthi, taṁ sādhemī"ti-ādīni vatvā gacchati. **Nillokanasīlā**ti vātapānantarādīhi olokanasīlā. **Sadvāraṭṭhāyinī**ti[2] attano aṅgapaccaṅgāni dassentī sadvāre[3] tiṭṭhati.

Accācaratīti[4] atikkamma carati[5], sāmikassa santike ṭhitāva aññassa nimittaṁ dassetīti attho. **Vijambhatī**ti "ahaṁ taṁ disvā vijambhissāmi,

1. Anatthacārinīti anāsiṁsitabba-atthā (Sī, I)
2. Padvāraṭṭhāyinīti (Sī, Syā, I)
3. Padvāre (Sī, Syā, I)
4. Accāvadatīti (Sī, Syā, I)
5. Vadati (Sī, Syā, I)

tāya saññāya okāsassa atthibhāvaṁ vā natthibhāvaṁ vā jāneyyāsī”ti paṭhamameva katasaṅketā vā hutvā akatasaṅketā vāpi “evaṁ esa mayi bajjhissatī”ti sāmikassa passe ṭhitāva vijambhati vijambhanaṁ dasseti. **Vinamatī**ti kiñcideva bhūmiyaṁ pātetvā taṁ ukkhipantī viya onamitvā piṭṭhiṁ dasseti. **Vilasatī**ti gamanādīhi vā iriyāpathehi alaṅkārena vā vilāsaṁ dasseti. **Vilajjatī**ti lajjantī viya vatthena sarīraṁ chādeti, kavāṭaṁ vā bhittiṁ vā allīyati. **Nakhenā**ti pādanakhena pādanakhaṁ, hatthanakhena hatthanakhaṁ ghaṭṭeti. **Kaṭṭhenā**ti daṇḍakena. **Dārakan**ti attano vā puttaṁ aññassa[1] vā puttaṁ gahetvā ukkhipati vā ukkhipāpeti vā. **Kīḷatī**ti sayaṁ vā kīḷati, dārakaṁ vā kīḷāpeti. **Cumbanā**dīsupi eseva nayo. **Dadātī**ti tassa kiñcideva phalaṁ vā pupphaṁ vā deti. **Yācatī**ti tameva paṭiyācati. **Anukarotī**ti dārakena kataṁ kataṁ anukaroti. **Uccan**ti mahāsaddavasena vā thomanavasena vā uccaṁ. **Nīcan**ti mandasaddavasena vā amanāpavacanena vā paribhavavacanena vā nīcaṁ. **Aviccan**ti bahujanamajjhe appaṭicchannaṁ. **Viviccan**ti raho paṭicchannaṁ. **Naccenā**ti etehi naccādīhi nimittaṁ karoti. Tattha roditena nimittakaraṇena rattiṁ deve vassante vātapānena hatthiṁ āropetvā seṭṭhiputtena nītāya purohitabrāhmaṇiyā vatthu kathetabbaṁ. **Jagghatī**ti mahāhasitaṁ hasati, evampi nimittaṁ karoti. **Kacchan**ti upakacchakaṁ. **Upalikhatī**ti dantehi upalikhati[2]. **Sirasan**ti kesavaṭṭiṁ. Evaṁ kesānaṁ mocanabandhanehipi parapurisānaṁ nimittaṁ karoti, niyāmetvā vā aniyāmetvā vā kocideva sārajjissatītipi karotiyeva.

Paduṭṭhā veditabbā bhavatīti ayaṁ mayi paduṭṭhā kuddhā, kujjhitvā ca pana micchācāraṁ caratīti paṇḍitena veditabbā bhavati. **Pavāsan**ti “asukagāme payuttaṁ dhanaṁ nassati, gaccha taṁ sādhehi, vohāraṁ karohī”ti-ādīni vatvā tasmiṁ gate anācāraṁ caritukāmā pavāsaṁ vaṇṇeti. **Anatthan**ti avaḍḍhiṁ. **Akiccan**ti akattabbayuttakaṁ. **Paridahitvā**ti gāḷhaṁ nivāsetvā. **Parivattakajātā**ti ito cito ca parivattamānā. **Kuṅkumiyajātā**ti kolāhalajātā pādamūle nipannā paricārikā uṭṭhāpeti, dīpaṁ jālāpeti, nānappakāraṁ kolāhalaṁ karoti, tassa kilesaratiṁ nāseti. **Dukkhaṁ vedayatī**ti sīsaṁ me rujjatīti-ādīni vadati. **Vilomamācaratī**ti

---

1. Aññissā (Sī)
2. Palikhatīti dantehi likhati (Sī, I), palikkhatīti dantehi palikkhati (Syā)

āhāraṁ sītalaṁ icchantassa uṇhaṁ detīti-ādīnaṁ vasena paccanīkavutti hoti. **Nihatabhogā**ti sāmikena dukkhasambhatānaṁ bhogānaṁ surālolatādīhi vināsikā. **Santhavan**ti kilesavasena santhavaṁ karoti. **Nikkhantapādā**ti jārassa upadhāraṇatthāya nikkhantapādā. **Sāmike**ti patimhi agāravena ca paduṭṭhamānasāya ca aticārinī hoti.

Sabbitthiyoti ṭhapetvā vipassanāya tanukatakilesā sesā sabbā itthiyo pāpaṁ kareyyuṁ. **Labhamāne**ti labbhamāne, saṁvijjamāneti attho. **Nivātake**ti rahomantanake paribhedake. **Khaṇaṁ vā raho vā**ti pāpakaraṇatthāya okāsaṁ vā paṭicchannaṭṭhānaṁ vā. **Kayiruṁ nū**ti ettha **nū-ti**[1] nipātamattaṁ. **Alatthā**ti aladdhā. Ayameva vā pāṭho, aññaṁ sampannapurisaṁ alabhitvā pīṭhasappināpi tato paṭikkūlatarenāpi pāpaṁ kareyyuṁ. **Ārāmakarāsū**ti abhiratikārikāsu. **Aniggahāsū**ti niggahena vinetuṁ asakkuṇeyyāsu. **Titthasamā**ti yathā titthaṁ uttamādhamesu na kañci nhāyantaṁ vāreti, tathā etāpi raho vā khaṇe vā nivātake vā sati na kañci paṭikkhipanti.

Tathā hi atīte Bārāṇasiyaṁ Kaṇḍarī[2] nāma rājā ahosi uttamarūpadharo. Tassa devasikaṁ amaccā[3] gandhakaraṇḍakasahassaṁ āharanti. Tenassa nivesane paribhaṇḍaṁ katvā gandhakaraṇḍake phāletvā gandhadārūni katvā āhāraṁ pacanti. Bhariyāpissa abhirūpā ahosi nāmena Kinnarā nāma. Purohitopissa samavayo Pañcālacaṇḍo nāma buddhisampanno ahosi. Rañño pana pāsādaṁ nissāya antopākāre jamburukkho nibbatti, tassa sākhā pākāramatthake olambati. Tassa chāyāya jeguccho dussaṇṭhāno pīṭhasappī vasati. Athekadivasaṁ Kinnarā devī vātapānena olokentī taṁ disvā paṭibaddhacittā hutvā rattiṁ rājānaṁ ratiyā saṅgaṇhitvā tasmiṁ niddaṁ okkante saṇikaṁ uṭṭhāyāsanā nānaggarasabhojanaṁ suvaṇṇasarake pakkhipitvā ucchaṅge katvā sāṭakarajjuyā vātapānena otaritvā jambuṁ āruyha sākhāya oruyha pīṭhasappiṁ bhojetvā pāpaṁ katvā āgatamaggeneva pāsādaṁ āruyha gandhehi

---

1. Kareyyu noti ettha noti (Sī, I)
2. Kakaṇḍarī (Ka), Kinnaro (Syā)
3. Amaccasahassāni (Syā), amaccasahassaṁ (Ka)

sarīraṁ ubbaṭṭetvā raññā saddhiṁ nipajji. Etenupāyena nibaddhaṁ tena saddhiṁ pāpaṁ karoti. Rājā pana na jānāti.

So ekadivasaṁ nagaraṁ padakkhiṇaṁ katvā nivesanaṁ pavesanto jambuchāyāya sayitaṁ paramakāruññappattaṁ pīṭhasappiṁ disvā purohitaṁ āha "passetaṁ manussapetan"ti. Āma passāmi devāti. Api nu kho samma evarūpaṁ paṭikkūlaṁ kāci itthī chandarāgavasena upagaccheyyāti. Taṁ kathaṁ sutvā pīṭhasappī mānaṁ janetvā "ayaṁ rājā kiṁ katheti, attano deviyā mama santikaṁ āgamanaṁ na jānāti maññe"ti jamburukkhassa añjaliṁ paggahetvā "suṇa sāmi jamburukkhe nibbattadevate, ṭhapetvā taṁ añño etaṁ kāraṇaṁ na jānātī"ti āha. Purohito tassa kiriyaṁ disvā cintesi "addhā rañño aggamahesī jamburukkhena gantvā iminā saddhiṁ pāpaṁ karotī"ti. So rājānaṁ pucchi "mahārāja deviyā te rattibhāge sarīrasamphasso kīdiso hotī"ti. Samma aññaṁ na passāmi, majjhimayāme panassā sarīraṁ sītalaṁ hotīti. Tena hi deva tiṭṭhatu aññā itthī, aggamahesī te Kinnarādevī iminā saddhiṁ pāpaṁ karotīti. Samma kiṁ vadesi, evarūpā paramavilāsasampannā kiṁ iminā paramajegucchena saddhiṁ abhiramissatīti. Tena hi naṁ deva pariggaṇhāhīti.

So "sādhū"ti rattiṁ bhuttasāyamāso tāya saddhiṁ nipajjitvā "pariggaṇhissāmi nan"ti pakatiyā niddupagamanavelāya niddupagato viya ahosi. Sāpi uṭṭhāya tatheva akāsi. Rājā tassā anupadaññeva gantvā jambuchāyaṁ nissāya aṭṭhāsi. Pīṭhasappī deviyā kujjhitvā "tvaṁ ajja aticirāyitvā āgatā"ti hatthena kaṇṇasaṅkhalikaṁ pahari. Atha naṁ "mā maṁ kujjhi sāmi, rañño niddupagamanaṁ olokesin"ti vatvā tassa gehe pādaparicārikā viya ahosi. Tena panassā pahārena sīhamukhakuṇḍalaṁ kaṇṇato gaḷitvā rañño pādamūle pati. Rājā "vaṭṭissati ettakan"ti taṁ gahetvā gato. Sāpi tena saddhiṁ aticaritvā purimaniyāmeneva gantvā raññā saddhiṁ nipajjituṁ ārabhi. Rājā paṭikkhipitvā punadivase "Kinnarādevī mayā dinnaṁ sabbālaṅkāraṁ alaṅkaritvā etū"ti āṇāpesi. Sā "sīhamukhakuṇḍalaṁ me suvaṇṇakārassa santike"ti vatvā nāgami, puna pesite ca pana ekakuṇḍalāva āgamāsi. Rājā pucchi "kahaṁ te kuṇḍalan"ti. Suvaṇṇakārassa

santiketi. Suvaṇṇakāraṁ pakkosāpetvā “kiṁ kāraṇā imissā kuṇḍalaṁ na desī”ti āha. Nāhaṁ gaṇhāmi devāti. Rājā tassā kujjhitvā “pāpe caṇḍāli mādisena te suvaṇṇakārena bhavitabban”ti vatvā taṁ kuṇḍalaṁ tassā purato khipitvā purohitaṁ āha “samma saccaṁ tayā vuttaṁ, gaccha sīsamassā chedāpehī”ti. So taṁ rājageheyeva ekasmiṁ padese ṭhapetvā rājānaṁ upasaṅkamitvā “deva mā Kinnarādeviyā kujjhittha, sabbā itthiyo evarūpāyeva. Sacepi itthīnaṁ dussīlabhāvaṁ ñātukāmosi, dassessāmi te etāsaṁ pāpakañceva bahumāyābhāvañca, ehi aññātakavesena janapadaṁ carāmā”ti āha.

Rājā “sādhū”ti mātaraṁ rajjaṁ paṭicchāpetvā tena saddhiṁ cārikaṁ pakkāmi. Tesaṁ yojanaṁ maggaṁ[1] gantvā mahāmagge nisinnānaṁyeva eko kuṭumbiko puttassatthāya maṅgalaṁ katvā ekaṁ kumārikaṁ paṭicchannayāne nisīdāpetvā mahantena parivārena gacchati. Taṁ disvā purohito rājānaṁ āha “sace icchasi, imaṁ kumārikaṁ tayā saddhiṁ pāpaṁ kāretuṁ sakkā devā”ti. Kiṁ kathesi, mahāparivārā esā, na sakkā sammāti. Purohito “tena hi passa devā”ti purato gantvā maggato avidūre sāṇiyā parikkhipitvā rājānaṁ antosāṇiyaṁ katvā sayaṁ maggapasse rodanto nisīdi. Atha naṁ so kuṭumbiko disvā “tāta kasmā rodasī”ti pucchi. Bhariyā me garubhārā, taṁ kulagharaṁ netuṁ maggapaṭipannosmi, tassā antarāmaggeyeva gabbho cali, esā antosāṇiyaṁ kilamati, kācissā itthī santike natthi, mayāpi tattha gantuṁ na sakkā, na jānāmi ‘kiṁ bhavissatī’ti, ekaṁ itthiṁ laddhuṁ vaṭṭatīti. Mā rodi, bahū me itthiyo, ekā gamissatīti. Tena hi ayameva kumārikā gacchatu, etissāpi maṅgalaṁ bhavissatīti. So cintesi “saccaṁ vadati, suṇisāyapi me maṅgalameva, iminā hi nimittena sā puttadhītāhi vaḍḍhissatī”ti tameva pesesi. Sā tattha pavisitvā rājānaṁ disvāva paṭibaddhacittā hutvā pāpamakāsi. Rājāpissā aṅgulimuddikaṁ adāsi. Atha naṁ katakiccaṁ nikkhamitvā āgataṁ pucchiṁsu “kiṁ vijātā”ti. Suvaṇṇavaṇṇaṁ puttanti. Kuṭumbiko taṁ ādāya

1. Yojanamattaṁ (Ka)

pāyāsi. Purohitopi rañño santikaṁ gantvā "diṭṭhā te deva kumārikāpi evaṁ pāpā, kimaṅgaṁ pana aññā, api pana te kiñci dinnan"ti pucchi. Āma aṅgulimuddikā dinnāti. "Nāssā taṁ dassāmī"ti vegena gantvā yānakaṁ gaṇhitvā "kimetan"ti vutte "ayaṁ me brāhmaṇiyā ussīsake ṭhapitaṁ muddikaṁ gahetvā āgatā, dehi amma muddikan"ti āha. Sā taṁ dadamānā brāhmaṇaṁ hatthe nakhena vijjhitvā "gaṇha corā"ti adāsi.

Evaṁ brāhmaṇo nānāvidhehi upāyehi aññāpi bahū aticāriniyo rañño dassetvā "idha tāva ettakaṁ hotu, aññattha gamissāma devā"ti āha. Rājā "sakalajambudīpe caritepi sabbā itthiyo evarūpāva bhavissanti, kiṁ no etāhi, nivattāmā"ti Bārāṇasimeva paccāgantvā "mahārāja itthiyo nāma evaṁ pāpadhammā, pakati esā etāsaṁ, khamatha deva Kinnarādeviyā"ti purohitena yācito khamitvā rājanivesanato naṁ nikkaḍḍhāpesi, ṭhānato pana taṁ apanetvā aññaṁ aggamahesiṁ akāsi. Tañca pīṭhasappiṁ nikkaḍḍhāpetvā jambusākhaṁ chedāpesi. Tadā kuṇālo Pañcālacaṇḍo ahosi. Iti attanā diṭṭhakāraṇameva āharitvā dassento gāthamāha—

311. "Yaṁ ve disvā Kaṇḍarīkinnarānaṁ,
Sabbi'tthiyo na ramanti agāre.
Taṁ tādisaṁ maccaṁ cajitvā bhariyā,
Aññaṁ disvā purisaṁ pīṭhasappin"ti.

Tassattho—yaṁ ve Kaṇḍarissa rañño Kinnarāya deviyā cāti imesaṁ Kaṇḍarikinnarānaṁ virāgakāraṇaṁ ahosi, taṁ disvā jānitabbaṁ—sabbi'tthiyo attano sāmikānaṁ na ramanti agāre. Tathā hi aññaṁ pīṭhasappiṁ purisaṁ disvā taṁ rājānaṁ tādisaṁ ratikusalaṁ maccaṁ cajitvā bhariyā tena manussapetena saddhiṁ pāpamakāsīti.

Aparopi atīte Bārāṇasiyaṁ Bako nāma rājā dhammena rajjaṁ kāresi. Tadā Bārāṇasiyā pācīnadvāravāsino ekassa daliddassa Pañcapāpī[1] nāma dhītā ahosi. Sā kira pubbepi ekā daliddadhītā mattikaṁ madditvā gehe bhittiṁ vilimpati. Atheko Paccekabuddho attano

1. Pañcapāpā (Sī, I)

pabbhāraparibhaṇḍakaraṇatthaṁ “kahaṁ mattikaṁ labhissāmī”ti cintetvā “Bārāṇasiyaṁ laddhuṁ sakkā”ti cīvaraṁ pārupitvā pattahattho nagaraṁ pavisitvā tassā avidūre aṭṭhāsi. Sā kujjhitvā ullokentī paduṭṭhena manasā “mattikampi bhikkhatī”ti avoca. Paccekabuddho niccalova ahosi. Atha sā Paccekabuddhaṁ niccalitaṁ disvā puna cittaṁ pasādetvā “samaṇa mattikampi na labhasī”ti vatvā mahantaṁ mattikāpiṇḍaṁ āharitvā patte ṭhapesi. So tāya mattikāya pabbhāre paribhaṇḍamakāsi. Sā na cirasseva tato cavitvā tasmiṁ yeva nagare bahidvāragāme duggatitthiyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi. Sā dasamāsaccayena mātu kucchito nikkhami. Tassā mattikāpiṇḍaphalena sarīraṁ phassasampannaṁ ahosi, kujjhitvā ullokitattā pana hatthapādamukha-akkhināsāni pāpāni virūpāni ahesuṁ. Tena taṁ “Pañcapāpī”tveva[1] sañjāniṁsu.

Athekadivasaṁ Bārāṇasirājā rattiṁ aññātakavesena nagaraṁ pariggaṇhanto taṁ padesaṁ gato. Sāpi gāmadārikāhi saddhiṁ kīḷantī ajānitvāva rājānaṁ hatthe gaṇhi. So tassā hatthasamphassena sakabhāvena saṇṭhātuṁ nāsakkhi, dibbasamphassena phuṭṭho viya ahosi. So phassarāgaratto tathāvirūpampi taṁ hatthe gahetvā “kassa dhītāsī”ti pucchitvā “dvāravāsino”ti vutte assāmikabhāvaṁ pucchitvā “ahaṁ te sāmiko bhavissāmi, gaccha mātāpitaro anujānāpehī”ti āha. Sā mātāpitaro upagantvā “eko amma puriso maṁ icchatī”ti vatvā “sopi duggato bhavissati, sace tādisampi icchati, sādhū”ti vutte gantvā mātāpitūhi anuññātabhāvaṁ ārocesi. So tasmiṁyeva gehe tāya saddhiṁ vasitvā pātova rājanivesanaṁ pāvisi. Tato paṭṭhāyeva aññātakavesena nibaddhaṁ tattha gacchati, aññaṁ itthiṁ oloketumpi na icchati.

Athekadivasaṁ tassā pitu lohitapakkhandikā uppajji. Asambhinnakhīrasappimadhusakkharayuttapāyāsova etassa bhesajjaṁ, taṁ te daliddatāya uppādetuṁ na sakkonti. Tato Pañcapāpimātā dhītaraṁ āha “kiṁ amma tava sāmiko pāyāsaṁ uppādetuṁ sakkhissatī”ti. “Amma mama sāmikena amhehipi duggatatarena bhavitabbaṁ, evaṁ santepi pucchissāmi naṁ,

1. Pañcapāpātveva (Sī, I)

mā cintayī"ti vatvā tassāgamanavelāyaṁ dummanā hutvā nisīdi. Atha naṁ rājā āgantvā "kiṁ dummanāsī"ti pucchi. Sā tamatthaṁ ārocesi. Taṁ sutvā rājā "bhadde idaṁ atirasabhesajjaṁ[1], kuto labhissāmī"ti vatvā cintesi "na sakkā mayā niccakālaṁ evaṁ carituṁ, antarāmagge parissayopi daṭṭhabbo, sace kho pana etaṁ antepuraṁ nessāmi, etissā phassasampadaṁ ajānantā 'amhākaṁ rājā yakkhiniṁ gahetvā āgato'ti keḷiṁ karissanti, sakalanagaravāsino etissā samphassaṁ jānāpetvā garahaṁ mocessāmī"ti. Atha naṁ rājā "bhadde mā cintayi, āharissāmi te pitu pāyāsan"ti vatvā tāya saddhiṁ abhiramitvā rājanivesanaṁ gantvā punadivase tādisaṁ pāyāsaṁ pacāpetvā paṇṇāni āharāpetvā dve puṭe katvā ekasmiṁ pāyāsaṁ pakkhipitvā ekasmiṁ cūḷāmaṇiṁ ṭhapetvā bandhitvā rattibhāge gantvā "bhadde mayaṁ daliddā, kicchena sampāditaṁ, tava pitaraṁ 'ajja imamhā puṭā pāyāsaṁ bhuñja, sve imamhā'ti vadeyyāsī"ti āha. Sā tathā akāsi. Athassā pitā ojasampannattā pāyāsassa thokameva bhuñjitvā suhito jāto. Sesaṁ mātu datvā sayampi bhuñji. Tayopi suhitā ahesuṁ. Cūḷāmaṇipuṭaṁ pana punadivasatthāya ṭhapesuṁ.

Rājā nivesanaṁ gantvā mukhaṁ dhovitvāva "cūḷāmaṇiṁ me āharathā"ti vatvā "na passāma devā"ti vutte "sakalanagaraṁ vicinathā"ti āha. Te vicinitvāpi na passiṁsu. Tena hi bahinagare daliddagehesu bhattapaṇṇapuṭe upādāya vicinathāti. Vicinantā tasmiṁ ghaṭe cūḷāmaṇiṁ disvā tassā mātāpitaro "corā"ti bandhitvā nayiṁsu. Athassā pitā "sāmi na mayaṁ corā, aññenāyaṁ maṇi ābhato"ti vatvā "kenā"ti vutte "jāmātarā me"ti ācikkhitvā "kahaṁ so"ti pucchito "dhītā me jānātī"ti āha. Tato dhītāya saddhiṁ kathesi "amma sāmikaṁ te jānāsī"ti. Na jānāmīti. Evaṁ sante amhākaṁ jīvitaṁ natthīti. Tāta so andhakāre āgantvā andhakāre eva yābhi, tenassa rūpaṁ na jānāmi, hatthasamphassena pana naṁ jānituṁ sakkomīti. So rājapurisānaṁ ārocesi. Tepi rañño ārocesuṁ.

1. Ati-issarabhesajjaṁ (Sī, I)

Rājā ajānanto viya hutvā "tena hi taṁ itthiṁ rājaṅgaṇe antosāṇiyaṁ ṭhapetvā sāṇiyā hatthappamāṇaṁ chiddaṁ katvā nagaravāsino sannipātetvā hatthasamphassena coraṁ gaṇhathā"ti āha. Rājapurisā tathā kātuṁ tassā santikaṁ gantvā rūpaṁ disvāva vippaṭisārino hutvā "dhī dhī pisācī"ti jigucchitvā phusituṁ na ussahiṁsu, ānetvā pana naṁ rājaṅgaṇe antosāṇiyaṁ ṭhapetvā sakalanagaravāsino sannipātesuṁ. Sā āgatāgatassa chiddena pasāritahatthaṁ gahetvāva "no eso"ti vadati. Purisā tassā dibbaphassasadise phasse bajjhitvā apagantuṁ na sakkhiṁsu, "sacāyaṁ daṇḍārahā, daṇḍaṁ datvāpi dāsakammakārabhāvaṁ upagantvāpi etaṁ ghare karissāmā"ti cintayiṁsu. Atha ne rājapurisā daṇḍehi koṭṭetvā palāpesuṁ. Uparājānaṁ ādiṁ katvā sabbe ummattakā viya ahesuṁ.

Atha rājā "kacci ahaṁ bhaveyyan"ti hatthaṁ pasāresi. Taṁ hatthe gahetvāva "coro me gahito"ti mahāsaddaṁ kari. Rājā tepi pucchi "tumhe etāya hatthe gahitā kiṁ cintayitthā"ti. Te yathābhūtaṁ ārocesuṁ. Atha ne rājā āha "ahaṁ etaṁ attano gehaṁ ānetuṁ evaṁ kāresiṁ 'etissā phassaṁ ajānantā maṁ paribhaveyyun'ti cintetvā, tasmā mayā sabbe tumhe jānāpitā, vadatha bho dāni sā kassa gehe bhavituṁ yuttā"ti. Tumhākaṁ devāti. Atha naṁ abhisiñcitvā aggamahesiṁ akāsi. Mātāpitūnampissā issariyaṁ dāpesi. Tato paṭṭhāya ca pana tāya sammatto neva vinicchayaṁ paṭṭhapesi, na aññaṁ itthiṁ olokesi. Tā tassā antaraṁ pariyesiṁsu. Sā ekadivasaṁ dvinnaṁ rājūnaṁ aggamahesibhāvassa supine nimittaṁ disvā rañño ārocesi. Rājā supinapāṭhake pakkosāpetvā "evarūpe supine diṭṭhe kiṁ hotī"ti pucchi. Te itarāsaṁ itthīnaṁ santikā lañjaṁ gahetvā "mahārāja deviyā sabbasetassa hatthino khandhe nisinnabhāvo tumhākaṁ maraṇassa pubbanimittaṁ, hatthikhandhagatāya pana candaparāmasanaṁ tumhākaṁ paccāmittarājānayanassa pubbanimittan"ti vatvā "idāni kiṁ kātabban"ti vutte "deva imaṁ māretuṁ na sakkā, nāvāya pana naṁ ṭhapetvā nadiyaṁ vissajjetuṁ vaṭṭatī"ti vadiṁsu. Rājā āhāravatthālaṅkārehi saddhiṁ rattibhāge naṁ nāvāya ṭhapetvā nadiyaṁ vissajjesi.

Sā nadiyā vuyhamānā heṭṭhānadiyā nāvāya udakaṁ kīḷantassa bāvarikarañño abhimukhaṭṭhānaṁ pattā. Tassa senāpati nāvaṁ disvā "ayaṁ nāvā mayhan"ti āha. Rājā "nāvāya bhaṇḍaṁ mayhan"ti vatvā āgatāya nāvāya taṁ disvā "kā nāma tvaṁ pisācīsadisā"ti pucchi. Sā sitaṁ katvā Bakassa rañño aggamahesibhāvaṁ kathetvā sabbaṁ taṁ pavattiṁ tassa kathesi. Sā pana Pañcapāpīti sakalajambudīpe pākaṭā. Atha naṁ rājā hatthe gahetvā ukkhipi, saha gahaṇeneva phassarāgaratto aññāsu itthīsu itthisaññaṁ akatvā taṁ aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tassa pāṇasamā ahosi. Bako taṁ pavattiṁ sutvā "nāhaṁ tassa aggamahesiṁ kātuṁ dassāmī"ti senaṁ saṅkaḍḍhitvā tassa paṭititthe nivesanaṁ katvā paṇṇaṁ pesesi "bhariyaṁ vā me detu yuddhaṁ vā"ti. So "yuddhaṁ dassāmi, na bhariyan"ti vatvā yuddhasajjo ahosi. Ubhinnaṁ amaccā "mātugāmaṁ nissāya maraṇakiccaṁ natthi, purimasāmikattā esā Bakassa pāpuṇāti, nāvāya laddhattā bāvarikassa, tasmā ekekassa gehe satta satta divasāni hotū"ti mantetvā dvepi rājāno saññāpesuṁ. Te ubhopi attamanā hutvā titthapaṭititthe nagarāni māpetvā vasiṁsu. Sā dvinnampi tesaṁ aggamahesittaṁ kāresi. Dvepi tassā sammattā ahesuṁ. Sā pana ekassa ghare sattāhaṁ vasitvā nāvāya itarassa gharaṁ gacchantī nāvaṁ pājetvā nentena ekena mahallakakhujjakevaṭṭena[1] saddhiṁ nadīmajjhe pāpaṁ karoti. Tadā kuṇālo sakuṇarājā Bako ahosi, tasmā idaṁ attanā diṭṭhakāraṇaṁ āharitvā dassento gāthamāha—

312. "Bakassa ca Bāvarikassa ca rañño,
Accantakāmānugatassa bhariyā.
Avācarī paṭṭhavasānugassa,
Kaṁ vāpi itthī nāticare tadaññan"ti.

Tattha **accantakāmānugatassā**ti accantaṁ kāmaṁ anugatassa. **Avācarī**ti[2] anācāraṁ cari. **Paṭṭhavasānugassā**ti paṭṭhassa[3] attano vasānugatassa, attano pesanakārassa santiketi attho. Karaṇatthe vā

1. Mahallakakhañjakevaṭṭena (Sī) 2. Accācarīti (Syā), anācarīti (Ka)
3. Baddhavasānugassāti baddhassa (Sī, Syā, I)

sāmivacanaṁ, tena saddhiṁ pāpamakāsīti vuttaṁ hoti. **Tadaññan**ti kataraṁ taṁ aññaṁ purisaṁ nāticareyyāti attho.

Aparāpi atīte Brahmadattassa bhariyā Piṅgiyānī nāma aggamahesī sīhapañjaraṁ vivaritvā olokentī maṅgala-assagopakaṁ disvā rañño niddupagamanakāle vātapānena oruyha tena saddhiṁ aticaritvā puna pāsādaṁ āruyha gandhehi sarīraṁ ubbaṭṭetvā raññā saddhiṁ nipajji. Athekadivasaṁ rājā "kiṁ nu kho deviyā aḍḍharattasamaye niccaṁ sarīraṁ sītaṁ hoti, pariggaṇhissāmi nan"ti ekadivasaṁ niddupagato viya hutvā taṁ uṭṭhāya gacchantiṁ anugantvā assabandhena saddhiṁ aticarantiṁ disvā nivattitvā sayanaṁ abhiruhi. Sāpi aticaritvā āgantvā cūḷasayanake nipajji. Punadivase rājā amaccagaṇamajjheyeva taṁ pakkosāpetvā taṁ kiccaṁ āvikatvā "sabbāva itthiyo pāpadhammā"ti tassā vadhabandhachejjabhejjārahaṁ dosaṁ khamitvā ṭhānā cāvetvā aññaṁ aggamahesiṁ akāsi. Tadā kuṇālo rājā Brahmadatto ahosi, tena taṁ attanā diṭṭhaṁ āharitvā dassento gāthamāha—

313. "Piṅgiyānī sabbalokissarassa,
Rañño piyā Brahmadattassa bhariyā.
Avācarī paṭṭhavasānugassa,
Taṁ vāpi sā nā'jjhagā kāmakāminī"ti.

Tattha **taṁ vā**ti sā evaṁ aticarantī taṁ vā assabandhaṁ taṁ vā aggamahesiṭṭhānanti ubhayampi nājjhagā, ubhato bhaṭṭhā ahosi. **Kāmakāminī**ti kāme patthayamānā.

Evaṁ pāpadhammā itthiyoti atītavatthūhi itthīnaṁ dosaṁ kathetvā aparenapi pariyāyena tāsaṁ dosameva kathento āha—

314. "Luddhānaṁ lahucittānaṁ, akataññūna dubbhinaṁ.
Nā'devasatto puriso, thīnaṁ saddhātu'marahati.

315. Na tā pajānanti kataṁ na kiccaṁ,
Na mātaraṁ pitaraṁ bhātaraṁ vā.
Anariyā samatikkantadhammā,
Sasse'va cittassa vasaṁ vajanti.

316. Cirānuvuṭṭhampi piyaṁ manāpaṁ,
Anukampakaṁ pāṇasamampi bhattuṁ.
Āvāsu kiccesu ca naṁ jahanti,
Tasmāha'mitthīnaṁ na vissasāmi.

317. Thīnañhi cittaṁ yathā vānarassa,
Kannappakannaṁ yathā rukkhachāyā.
Calācalaṁ hadaya'mitthiyānaṁ,
Cakkassa nemi viya parivattati.

318. Yadā tā passanti samekkhamānā,
Ādeyyarūpaṁ purisassa vittaṁ.
Saṇhāhi vācāhi nayanti menaṁ,
Kambojakā jalajeneva assaṁ.

319. Yadā na passanti samekkhamānā,
Ādeyyarūpaṁ purisassa vittaṁ.
Samantato naṁ parivajjayanti,
Tiṇṇo nadīpāragatova kullaṁ.

320. Silesūpamā sikhiriva sabbabhakkhā,
Tikkhamāyā nadīriva sīghasotā.
Sevanti hetā piyamappiyañca,
Nāvā yathā orakulaṁ parañca.

321. Na tā ekassa na dvinnaṁ, āpaṇova pasārito.
Yo tā mayhanti maññeyya, vātaṁ jālena bādhaye.

322. Yathā nadī ca pantho ca, pānāgāraṁ sabhā papā.
Evaṁ lokitthiyo nāma, velā tāsaṁ na vijjati.

323. Ghatāsanasamā etā, kaṇhasappasirūpamā.
Gāvo bahi tiṇasseva, omasanti varaṁ varaṁ.

324. Ghatāsanaṁ kuñjaraṁ kaṇhasappaṁ,
Muddhābhisittaṁ pamadā ca sabbā.
Ete naro niccayato bhajetha,
Tesaṁ have dubbidu sabbabhāvo.

325. Na'ccantavaṇṇā na bahūna kantā,
Na dakkhiṇā pamadā sevitabbā.
Na parassa bhariyā na dhanassa hetu,
Eti'tthiyo pañca na sevitabbā"ti.

Tattha **luddhānan**ti lubbhānaṁ[1]. **Kaṇaverajātake**[2] viya baddhacorepi sārajjanaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Lahucittānan**ti muhuttameva parivattanacittānaṁ. **Cūḷadhanuggahajātakena**[3] etaṁ dīpetabbaṁ. Akataññutā pana etāsaṁ ekakanipāte **Takkāriyajātakena**[4] dīpetabbā. **Nā'devasatto**ti na adevasatto devena anāsatto ayakkhagahitako abhūtaviṭṭho[5] puriso thīnaṁ sīlavantataṁ[6] saddhātuṁ nārahati, bhūtaviṭṭho[7] pana saddaheyya. **Katan**ti attano kataṁ upakāraṁ. **Kiccan**ti attanā kattabbaṁ kiccaṁ. **Na mātaran**ti sabbepi ñātake chaḍḍetvā yasmiṁ paṭibaddhacittā honti, taññeva anubandhanato ete mātādayo na jānanti nāma mahāpanthakamātā viya. **Anariyā**ti nillajjā. **Sassevā**ti sakassa. **Āvāsū**ti āpadāsu. **Kiccesū**ti tesu tesu karaṇīyesu.

Kannappakannanti otiṇṇotiṇṇaṁ. Yathā hi visame padese rukkhachāyā ninnampi orohati, thalampi abhiruhati, tathā etāsampi cittaṁ na kañci uttamādhamaṁ vajjeti. **Calācalan**ti ekasmiṁyeva apatiṭṭhitaṁ. **Nemi viyā**ti sakaṭassa gacchato cakkanemi viya. **Ādeyyarūpan**ti gahetabbajātikaṁ. **Vittan**ti dhanaṁ. **Nayantī**ti attano vasaṁ nenti. **Jalajenā**ti jalajātasevālena. Kambojaraṭṭhavāsino kira yadā aṭavito asse gaṇhitukāmā honti, tadā ekasmiṁ ṭhāne vatiṁ parikkhipitvā dvāraṁ yojetvā assānaṁ udakapānatitthe sevālaṁ madhunā makkhetvā sevālasambandhāni tīre tiṇāni ādiṁ katvā[8] yāva parikkhepadvārā makkhenti, assā pānīyaṁ

---

1. Khuddānanti luddhānaṁ (Syā)
2. Khu 5. 102 piṭṭhe.
3. Khu 5. 135 piṭṭhe.
4. Khu 5. 268 piṭṭhe.
5. Abhūtavaṭṭito (Syā)
6. Sīlavantavādaṁ (Ka), Sīlavatavādaṁ (Syā)
7. Bhūtāvaṭṭo (Syā, I)
8. Ākiritvā (Ka)

pivitvā rasagiddhena madhunā makkhitāni tāni tiṇāni khādantā anukkamena taṁ ṭhānaṁ pavisanti. Iti yathā te jalajena palobhetvā asse vasaṁ nenti, tathā etāpi dhanaṁ disvā tassa gahaṇatthāya saṇhāhi vācāhipi purisaṁ vasaṁ nentīti attho. **Kullan**ti taraṇatthāya gahitaṁ yaṁ kiñci.

Silesūpamāti purisānaṁ cittabandhanena silesasadisā. **Tikkhamāyā**ti tikhiṇamāyā sīghamāyā. **Nadīrivā**ti yathā pabbateyyā nadī sīghasotā, evaṁ sīghamāyāti attho. **Āpaṇovā**ti yathā ca pasāritāpaṇo yesaṁ mūlaṁ atthi, tesaññeva upakāro, tatheva tāpi. **Yo tā**ti yo puriso tā itthiyo. **Bādhaye**ti so vātaṁ jālena bādheyya. **Velā tāsaṁ na vijjatī**ti yathā etesaṁ nadī-ādīnaṁ "asukavelāyameva ettha gantabban"ti velā natthi, rattimpi divāpi icchiticchitakkhaṇe upagantabbāneva, asukenevātipi mariyādā natthi, atthikena upagantabbāneva, tathā tāsampīti attho.

Ghatāsanasamā etāti yathā aggi indhanena na tappati, evametāpi kilesaratiyā. **Kaṇhasappasirūpamā**ti kodhanatāya upanāhitāya ghoravisatāya dujivhatāya mittadubbhitāyāti pañcahi kāraṇehi kaṇhasappasirasadisā. Tattha bahularāgatāya ghoravisatā, pisuṇatāya dujivhatā, aticāritāya mittadubbhitā veditabbā. **Gāvo bahi tiṇassevā**ti yathā gāvo khāditaṭṭhānaṁ chaḍḍetvā bahi manāpamanāpassa tiṇassa varaṁ varaṁ omasanti khādanti, evametāpi niddhanaṁ chaḍḍetvā aññaṁ sadhanameva bhajantīti attho. **Muddhābhisittan**ti rājānaṁ. **Pamadā ca sabbā**ti sabbā ca itthiyo. **Ete**ti ete pañca jane. **Niccayatoti**[1] niccasaññato, upaṭṭhitassati appamattova hutvāti attho. **Dubbidū**ti dujjāno. **Sabbabhāvoti**[2] ajjhāsayo. Ciraparicinnopi hi aggi dahati, ciravissāsikopi kuñjaro ghāteti, ciraparicitopi sappo ḍaṁsati, ciravissāsikopi rājā anatthakaro hoti, evaṁ cirāciṇṇāpi itthiyo vikāraṁ dassentīti.

Na'ccantavaṇṇāti abhirūpavatī. **Na bahūna kantā**ti aḍḍhakāsigaṇikā viya bahūnaṁ piyā manāpā. **Na dakkhiṇā**ti naccagītakusalā. Tathārūpā

1. Niccayattoti (Sī, I) 2. Saccabhāvoti (Syā)

hi bahupatthikā bahumittā honti, tasmā na sevitabbā. **Na dhanassa hetū**ti yā dhanahetuyeva bhajati, sā apariggahāpi na sevitabbā. Sā hi dhanaṁ alabhamānā kujjhatīti.

Evaṁ vutte mahājano mahāsattassa "aho sukathitan"ti sādhukāramadāsi. Sopi ettakehi kāraṇehi itthīnaṁ aguṇaṁ kathetvā tuṇhī ahosi. Taṁ sutvā Ānando Gijjharājā "samma kuṇāla ahampi attano ñāṇabalena itthīnaṁ aguṇaṁ kathessāmī"ti vatvā aguṇakathaṁ ārabhi. Taṁ dassento Satthā āha—

"Atha khalu bho Ānando Gijjharājā kuṇālassa ādimajjhakathāpariyosānaṁ viditvā tāyaṁ velāyaṁ imā gāthā abhāsi—

326. Puṇṇampi ce'maṁ pathaviṁ dhanena,
Dajji'tthiyā puriso sammatāya.
Laddhā khaṇaṁ atimaññeyya tampi,
Tāsaṁ vasaṁ asatīnaṁ na gacche.

327. Uṭṭhāhakaṁ cepi alīnavuttiṁ,
Komārabhattāraṁ piyaṁ manāpaṁ.
Āvāsu kiccesu ca naṁ jahanti,
Tasmāha'mitthīnaṁ na vissasāmi.

328. Na vissase 'icchati man'ti poso,
Na vissase 'rodati me sakāse'.
Sevanti he'tā piyamappiyañca,
Nāvā yathā orakūlaṁ parañca.

329. Na vissase sākhapurāṇasanthataṁ,
Na vissase mittapurāṇacoraṁ.
Na vissase rājānaṁ 'sakhā maman'ti,
Na vissase itthi dasanna mātaraṁ.

330. Na vissase rāmakarāsu nārisu,
Accantasīlāsu asaññatāsu.
Accantapemānugata'ssa bhariyā,
Na vissase titthasamā hi nāriyo.

331. Haneyyuṁ chindeyyuṁ chedāpeyyumpi,
Kaṇṭhepi chetvā rudhiraṁ piveyyuṁ.
Mā dīnakāmāsu asaññatāsu,
Bhāvaṁ kare gaṅgatitthūpamāsu.

332. Musā tāsaṁ yathā saccaṁ, saccaṁ tāsaṁ yathā musā.
Gāvo bahi tiṇasseva, omasanti varaṁ varaṁ.

333. Gatene'tā palobhenti, pekkhitena mhitena ca.
Athopi dunnivatthena, mañjunā bhaṇitena ca.

334. Coriyo kathinā he'tā, vāḷā ca lapasakkharā.
Na tā kiñci na jānanti, yaṁ manussesu vañcanaṁ.

335. Asā loki'tthiyo nāma, velā tāsaṁ na vijjati.
Sārattā ca pagabbhā ca, sikhī sabbaghaso yathā.

336. Natthi'tthīnaṁ piyo nāma, appiyopi na vijjati.
Sevanti he'tā piyamappiyañca, nāvā yathā orakūlaṁ parañca.

337. Natthi'tthīnaṁ piyo nāma, appiyopi na vijjati.
Dhanattā paṭivallanti, latāva dumanissitā.

338. Hatthibandhaṁ assabandhaṁ, gopurisañca maṇḍalaṁ.
Chavaḍāhakaṁ pupphachaḍḍakaṁ, sadhana'manupatanti nāriyo.

339. Kulaputtampi jahanti akiñcanaṁ, chavakasamasadisampi.
Anugacchanti anupatanti, dhanahetu hi nāriyo"ti.

Tattha **ādimajjhakathāpariyosānan**ti kathāya ādimajjhapariyosānaṁ. **Laddhā khaṇan**ti okāsaṁ labhitvā. **Icchati man**ti maṁ esā icchatīti puriso itthiṁ na vissaseyya. **Sākhapurāṇasanthatan**ti hiyyo vā pare vā santhataṁ purāṇasākhāsanthataṁ na vissase, apapphoṭetvā apaccavekkhitvā na paribhuñjeyya. Tatra hi dīghajātiko vā pavisitvā tiṭṭheyya, paccāmitto vā satthaṁ nikkhipeyya. **Mittapurāṇacoran**ti panthadūhanaṭṭhāne ṭhitaṁ coraṁ "purāṇamitto me"ti na vissaseyya. Corā hi ye sañjānanti, teyeva mārenti. **Sakhā maman**ti so hi khippameva kujjhati, tasmā rājānaṁ "sakhā me"ti na vissase. **Dasanna mātaran**ti "ayaṁ mahallikā idāni maṁ na aticarissati, attānaṁ rakkhissatī"ti na vissasetabbā. **Rāmakarāsū**ti bālānaṁ ratikarāsu. **Accantasīlāsū**ti atikkantasīlāsu. **Accantapemānugatassā**ti sacepi accantaṁ anugatapemā assa, tathāpi taṁ na vissase. Kiṁ kāraṇā? Titthasamā hi nāriyoti sambandho, titthaṁ viya sabbasādhāraṇāti attho.

Haneyyunti kuddhā vā aññapurisasārattā vā hutvā sabbametaṁ hananādiṁ kareyyuṁ. **Mā dīnakāmāsū**ti hīnajjhāsayāsu saṁkiliṭṭha-āsayāsu. **Bhāvan**ti evarūpāsu sinehaṁ mā kare. **Gaṅgatitthūpamāsū**ti sabbasādhāraṇaṭṭhena gaṅgātitthasadisāsu. **Musā**ti musāvādo tāsaṁ saccasadisova. **Gatenā**ti-ādīsu pekkhitena palobhane **Ummādantījātakaṁ**[1], dunnivatthena **Niḷinikājātakaṁ**[2], mañjunā bhaṇitena "tuvaṭaṁ kho ayyaputta āgaccheyyāsī"ti Nandattherassa vatthu[3] kathetabbaṁ. **Coriyo**ti sambhatassa dhanassa vināsanena coriyo. **Kathinā**ti[4] thaddhahadayā. **Vāḷā**ti duṭṭhā appakeneva kujjhanasīlā. **Lapasakkharā**ti niratthakalapanena sakkharā viya madhurā. **Asā**ti asatiyo lāmakā. **Sārattā**ti sabbadā sārattā. **Pagabbhā**ti kāyapāgabbhiyādīhi pagabbhā. **Yathā**ti yathā sikhī sabbaghaso, evametāpi sabbaghasā. **Paṭivallantīti**[5] parissajanti upagūhanti veṭhenti. **Latāvā**ti yathā latā rukkhanissitā rukkhaṁ veṭhenti, evametā purisaṁ parissajanti nāma.

1. Khu 6. 39 piṭṭhe.
2. Khu 6. 31 piṭṭhe.
3. Khu 1. 101 piṭṭhe.
4. Kaṭhināti (Sī, Syā, I)
5. Paṭivellantīti (Sī, I), paliveṭhentīti (Syā)

Hatthibandhanti-ādīsu gopuriso vuccati gopālako. **Chavaḍāhakan**ti chavānaṁ ḍāhakaṁ, susānapālanti vuttaṁ hoti. **Pupphachaḍḍakan**ti vaccaṭṭhānasodhakaṁ. **Sadhanan**ti etesupi sadhanaṁ anugacchantiyeva. **Akiñcanan**ti adhanaṁ. **Chavakasamasadisan**ti sunakhamaṁsakhādacaṇḍālena samaṁ sadisaṁ, tena nibbisesampi purisaṁ gacchanti bhajanti. Kasmā? Yasmā **anupatanti dhanahetu nāriyo**ti.

Evaṁ attano ñāṇe ṭhatvā Ānando Gijjharājā itthīnaṁ aguṇaṁ kathetvā tuṇhī ahosi. Tassa vacanaṁ sutvā Nāradopi attano ñāṇe ṭhatvā tāsaṁ aguṇaṁ kathesi. Taṁ dassento Satthā āha—

"Atha khalu bho Nārado Devabrāhmaṇo Ānandassa Gijjharājassa ādimajjhakathāpariyosānaṁ viditvā tāyaṁ velāyaṁ imā gāthā abhāsi—

340. 'Cattāro'me na pūrenti, te me suṇātha bhāsato.
Samuddo brāhmaṇo rājā, itthī cāpi dijampati.

341. Saritā sāgaraṁ yanti, yā kāci pathavissitā.
Tā samuddaṁ na pūrenti, ūnattā hi na pūrati.

342. Brāhmaṇo ca adhīyāna, veda'makkhānapañcamaṁ.
Bhiyyopi sutamiccheyya, ūnattā hi na pūrati.

343. Rājā ca pathaviṁ sabbaṁ, sasamuddaṁ sapabbataṁ.
Ajjhāvasaṁ vijinitvā, anantaratanocitaṁ.
Pāraṁ samuddaṁ pattheti, ūnattā hi na pūrati.

344. Ekamekāya itthiyā, aṭṭhaṭṭha patino siyā.
Sūrā ca balavanto ca, sabbakāmarasāharā.
Kareyya navame chandaṁ, ūnattā hi na pūrati.

345. Sabbi'tthiyo sikhīriva sabbabhakkhā,
Sabbi'tthiyo nadīriva sabbavāhī.
Sabbi'tthiyo kaṇṭakānaṁva sākhā.
Sabbi'tthiyo dhanahetu vajanti.

346. Vātañca jālena naro parāmase,
Osiñcaye sāgara’mekapāṇinā.
Sakena hatthena kareyya ghosaṁ,
Yo sabbabhāvaṁ pamadāsu ossaje.

347. Corīnaṁ bahubuddhīnaṁ, yāsu saccaṁ sudullabhaṁ.
Thīnaṁ bhāvo durājāno, macchassevo’dake gataṁ.

348. Analā mudusambhāsā, duppūrā tā nadīsamā.
Sīdanti naṁ viditvāna, ārakā parivajjaye.

349. Āvaṭṭanī mahāmāyā, brahmacariyavikopanā.
Sīdanti naṁ viditvāna, ārakā parivajjaye.

350. Yaṁ etā upasevanti, chandasā vā dhanena vā.
Jātavedova saṁṭhānaṁ, khippaṁ anudahanti nan’ti”.

Tattha **dijampatī**ti dijajeṭṭhakaṁ kuṇālaṁ ālapati. **“Saritā”**ti-ādi ṭhapitamātikāya bhājanatthaṁ vuttaṁ. **Ūnattā**ti udakapatiṭṭhānassa mahantatāya ūnā eva. **Adhīyānā**ti sajjhāyitvā. **Vedamakkhānapañcaman**ti itihāsapañcamaṁ vedacatukkaṁ. **Ūnattā**ti so hi ajjhāsayamahantatāya sikkhitabbassa na pūrati. **Anantaratanocitan**ti nānāratanehi ocitaṁ paripuṇṇaṁ. **Ūnattā**ti so hi taṇhāmahantatāya na pūrati. **Siyā**ti siyuṁ, ayameva vā pāṭho. **Sabbakāmarasāharā**ti sabbesaṁ kāmarasānaṁ āharakā. **“Navame”ti** aṭṭhahi atittabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ. Sā pana dasamepi vīsatimepi tato uttaritarepi chandaṁ karoteva. **Ūnattā**ti sā hi kāmataṇhāya mahantatāya na pūrati. **Kaṇṭakānaṁva sākhā**ti sambādhamagge kaṇṭakasākhasadisā. Yathā hi sākhā laggitvā ākaḍḍhati, evaṁ etāpi rūpādīhi kaḍḍhanti. Yathā sākhā hatthādīsu vijjhitvā dukkhaṁ uppādeti, evaṁ etāpi phuṭṭhamattā sarīrasamphassena vijjhitvā mahāvināsaṁ pāpenti. **Vajantī**ti parapurisaṁ vajanti.

Parāmaseti gaṇheyya. **Osiñcaye**ti[1] nhāyituṁ otiṇṇo ekena pāṇinā sakalasamudda-udakaṁ osiñceyya gahetvā chaḍḍeyya. **Sakenā**ti

1. Osiñciyāti (Sī, Syā, I)

ekena attano hatthena tameva hatthaṁ haritvā[1] ghosaṁ uppādeyya. **Sabbabhāvan**ti "tvameva iṭṭho kanto piyo manāpo"ti vuccamāno yo puriso "evametan"ti saddahanto sabbaṁ attano ajjhāsayaṁ pamadāsu ossajeyya, so jālādīhi vātaggahaṇādīni kareyyāti attho. **Gatan**ti gamanaṁ. **Analā**ti tīhi dhammehi[2] alanti vacanavirahitā. **Duppūrā tā**ti yathā mahānadī udakena, evaṁ kilesaratiyā tā duppūrā. **Sīdanti naṁ viditvānā**ti ettha **nan**ti nipātamattaṁ, itthiyo allīnā catūsu apāyesu sīdantīti viditvā. **Āvaṭṭanī**ti yathā āvaṭṭanī mahājanassa hadayaṁ mohetvā attano vase vatteti, evametāpīti attho. **Vikopanā**ti nāsanatthena ca garahatthena ca brahmacariyassa kopikā. **Chandasā vā**ti piyasaṁvāsena vā. **Dhanena vā**ti dhanahetu vā. **Saṁṭhānan**ti yathā jātavedo attano ṭhānaṁ yaṁ yaṁ padesaṁ allīyati, taṁ taṁ dahati, tathā etāpi yaṁ yaṁ purisaṁ kilesavasena allīyanti, taṁ taṁ anudahanti mahāvināsaṁ pāpenti.

Evaṁ Nāradena itthīnaṁ aguṇe pakāsite puna mahāsatto visesetvā tāsaṁ aguṇaṁ pakāseti. Taṁ dassetuṁ Satthā āha—

"Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo Nāradassa Devabrāhmaṇassa ādimajjhakathāpariyosānaṁ viditvā tāyaṁ velāyaṁ imā gāthāyo ajjhabhāsi—

351. 'Sallape nisitakhaggapāṇinā,
Paṇḍito api pisācadosinā.
Uggateja'muragampi āside,
Eko ekāya pamadāya nā'lape.

352. Lokacittamathanā hi nāriyo,
Naccagītabhaṇitamhitāvudhā.
Bādhayanti anupaṭṭhitassatiṁ,
Dīpe rakkhasigaṇova vāṇije.

1. Hanitvā (Sī, I), paharitvā (Syā)
2. Gihidhammehi (Sī, Syā)

353. Natthi tāsaṁ vinayo na saṁvaro,
Majjamaṁsaniratā asaññatā.
Tā gilanti purisassa pābhataṁ,
Sāgare'va makaraṁ timiṅgalo.

354. Pañcakāmaguṇasātagocarā,
Uddhatā aniyatā asaññatā.
Osaranti pamadā pamādinaṁ,
Loṇatoyavatiyaṁ'va āpakā.

355. Yaṁ naraṁ upalapenti nāriyo,
Chandasā vā ratiyā dhanena vā.
Jātavedasadisampi tādisaṁ,
Rāgadosavadhiyo dahanti naṁ.

356. Aḍḍhaṁ ñatvā purisaṁ mahaddhanaṁ,
Osaranti sadhanaṁ saha'ttanā.
Rattacitta'mativeṭhayanti naṁ,
Sāla māluvalatā'va kānane.

357. Tā upenti vividhena chandasā,
Citrabimbamukhiyo alaṅkatā.
Uhasanti pahasanti nāriyo,
Sambaro'va satamāyakovidā.

358. Jātarūpamaṇimuttabhūsitā,
Sakkatā patikulesu nāriyo.
Rakkhitā aticaranti sāmikaṁ,
Dānavaṁ'va hadayantarassitā.

359. Tejavāpi hi naro vicakkhaṇo,
Sakkato bahujanassa pūjito.
Nārinaṁ vasagato na bhāsati,
Rāhunā upahato'va candimā.

360. Yaṁ kareyya kupito diso disaṁ,
Duṭṭhacitto vasa'māgataṁ ariṁ.
Tena bhiyyo byasanaṁ nigacchati,
Nārinaṁ vasagato apekkhavā.

361. Kesalūnanakhachinnatajjitā,
Pādapāṇikasadaṇḍatāḷitā.
Hīnamevu'pagatā hi nāriyo,
Tā ramanti kuṇape'va makkhikā.

362. Tā kulesu visikhantaresu vā,
Rājadhāninigamesu vā puna.
Oḍḍitaṁ namucipāsavākaraṁ,
Cakkhumā parivajje sukhatthiko.

363. Ossajitva kusalaṁ tapoguṇaṁ,
Yo anariyacaritāni mācari.
Devatāhi nirayaṁ nimissati,
Chedagāmimaṇiyaṁva vāṇijo.

364. So idha garahito parattha ca,
Dummatī upahato sakammunā.
Gacchatī aniyato gaḷāgaḷaṁ,
Duṭṭhagadrabharatho'va uppathe.

365. So upeti nirayaṁ patāpanaṁ,
Sattisimbalivanañca āyasaṁ.
Āvasitvā tiracchānayoniyaṁ,
Petarājavisayaṁ na muñcati.

366. Dibyakhiḍḍaratiyo ca nandane,
Cakkavatticaritañca mānuse.
Nāsayanti pamadā pamādinaṁ,
Duggatiñca paṭipādayanti naṁ.

367. Dibyakhiḍḍaratiyo na dullabhā,
Cakkavatticaritañca mānuse.
Soṇṇabyamhanilayā ca accharā,
Ye caranti pamadāha'natthikā.

368. Kāmadhātusamatikkamā gati,
Rūpadhātuyā bhāvo na dullabho.
Vītarāgavisayūpapatti yā,
Ye caranti pamadāha'natthikā.

369. Sabbadukkhasamatikkamaṁ sivaṁ,
Accanta'macalitaṁ asaṅkhataṁ.
Nibbutehi sucihī na dullabhaṁ,
Ye caranti pamadāha'natthikā'ti".

Tattha **sallape**ti "sace mayā saddhiṁ sallapessasi, sīsaṁ te pātessāmī"ti vatvā khaggaṁ ādāya ṭhitenāpi, "sallapitamatteyeva taṁ khāditvā jīvitavināsaṁ pāpessāmī"ti dosinā hutvā ṭhitenāpi pisācena saddhiṁ sallape. "Upagataṁ ḍaṁsitvā nāsessāmī"ti ṭhitaṁ uggatejaṁ uragampi āside. Eko pana hutvā raho ekāya pamadāya na hi ālape. **Lokacittamathanā**ti lokassa cittaghātikā. **Dīpe rakkhasigaṇo**ti yathā dīpe rakkhasigaṇo manussavesena vāṇije upalāpetvā attano vase gate katvā khādati, evaṁ imāpi pañcahi kāmaguṇehi attano vase katvā satte mahāvināsaṁ pāpentīti attho. **Vinayo**ti ācāro. **Saṁvaro**ti mariyādo. **Purisassa pābhatan**ti dukkhasambhataṁ dhanaṁ **gilanti** nāsenti.

Aniyatāti aniyatacittā. **Loṇatoyavatiyan**ti loṇatoyavantaṁ samuddanti attho. **Āpakā**ti āpagā, ayameva vā pāṭho. Yathā samuddaṁ nadiyo osaranti, evaṁ pamādinaṁ[1] pamadāti attho. **Chandasā**ti pemena. **Ratiyā**ti pañcakāmaguṇaratiyā. **Dhanena vā**ti dhanahetu vā. **Jātavedasadisan**ti guṇasampattiyā aggimiva jalitampi.

---

1. Pamādīnaṁ (Syā, Ka)

Rāgadosavadhiyoti kāmarāgadosehi vadhikā. Rāgadosagatiyotipi pāṭho. **Osarantī**ti dhanagahaṇatthāya madhuravacanena taṁ bandhantiyo upagacchanti. **Sadhanan**ti sadhanā. Ayameva vā pāṭho, vatthālaṅkāratthāya kiñci attano dhanaṁ datvāpi osarantīti attho. **Saha'ttanā**ti attabhāvena saddhiṁ attabhāvampi tasseva pariccajantiyo viya honti. **Ativeṭhayantī**ti dhanagahaṇatthāya ativiya veṭhenti pīḷenti.

Vividhena chandasāti nānāvidhena ākārena. **Citrabimbamukhiyo**ti alaṅkāravasena citrasarīrā citramukhiyo hutvā. **Uhasantī**ti[1] mahāhasitaṁ hasanti. **Pahasantī**ti mandahasitaṁ hasanti. **Sambaro'vā**ti māyākārapuriso viya asurindo viya ca. **Dānavaṁ'va hadayantarassitā**ti yathā "kuto nu āgacchatha bho tayo janā"ti **Karaṇḍakajātake**[2] hadayantaranissitā anto-udaragatāpi dānavaṁ aticari, evaṁ aticaranti. Arakkhitā hetāti dīpeti. **Na bhāsatī**ti na virocati haritacalomasakassapakusarājāno viya. **Tenā**ti tamhā amittena katā byasanā atirekataraṁ byasananti attho. **Apekkhavā**ti sataṇho.

Kesalūnanakhachinnatajjitāti ākaḍḍhitvā lūnakesā nakhehi chinnagattā tajjitā pādādīhi ca tāḷitāva hutvā. Yo kilesavasena etepi vippakāre karoti, tādisaṁ hīnameva upagatā nāriyo ramanti, na ete vippakāre pariharanti, madhurasamācāre kiṁ kāraṇā tā na ramanti. **Kuṇape'va makkhikā**ti yasmā jegucchahatthikuṇapādimhi makkhikā viya tā hīneyeva ramantīti attho. **Oḍḍitan**ti na etā itthiyo nāma, atha kho imesu ṭhānesu namucino kilesamārassa migapakkhigahaṇatthaṁ luddakehi oḍḍitaṁ pāsañca vākarañcāti maññamāno paññācakkhumā puriso dibbamānusikena sukhena atthiko parivajjeyya.

Ossajitvāti devamanussesu mahāsampattidāyakaṁ tapoguṇaṁ chaḍḍetvā. **Yo**ti yo puriso anariyesu aparisuddhesu kāmaguṇesu kāmaraticaritāni ācarati. **Devatāhi nirayaṁ nimissatī**ti so devalokena parivattitvā[3] nirayaṁ gaṇhissati. **Chedagāmimaṇiyaṁ'va**

1. Ūhasantīti (Sī, I), ohasantīti (Syā)
2. Khu 5. 196 piṭṭhe. Samuggajātaketi bhavitabbaṁ.
3. Devalokato nivattitvā (Syā)

vāṇijoti yathā bālavāṇijo satasahassagghabhaṇḍaṁ datvā chedagāmimaṇikaṁ gaṇhāti, tathārūpo ayaṁ hotīti attho. **So**ti so itthīnaṁ vasaṁ gato. **Aniyato**ti ettakaṁ nāma kālaṁ apāyesu paccissatīti aniyato. **Gaḷāgaḷan**ti devalokā vā manussalokā vā gaḷitvā apāyameva gacchatīti attho. Yathā kiṁ? **Duṭṭhagadrabharatho'va uppathe**ti, yathā kūṭagadrabhayuttaratho maggā okkamitvā uppatheyeva gacchati, tathā. **Sattisimbalivanan**ti sattisadisehi kaṇṭakehi yuttaṁ āyasaṁ simbalivanaṁ. **Petarājavisayan**ti petavisayañca kālakañcika-asuravisayañca.

Pamādinanti pamattānaṁ. Te hi pamadāsu pamattā tāsaṁ sampattīnaṁ mūlabhūtaṁ kusalaṁ na karonti, iti tesaṁ pamadā sabbā tā nāsenti nāma. **Paṭipādayantī**ti tathāvidhaṁ purisaṁ tā pamādavaseneva akusalaṁ kāretvā duggatiṁ paṭipādenti nāma. **Soṇṇabyamhanilayā**ti suvaṇṇamayavimānavāsiniyo. **Pamadāha'natthikā**ti ye purisā pamadāhi anatthikā hutvā brahmacariyaṁ caranti. **Kāmadhātusamatikkamā**ti kāmadhātusamatikkamā[1] yā gati. **Rūpadhātuyā bhāvo**ti[2] yo kāmadhātusamatikkamagatisaṅkhāto rūpadhātuyā bhāvo[3], so tesaṁ na dullabho. **Vītarāgavisayūpapatti yā**ti yā vītarāgavisaye suddhāvāsaloke upapatti, sāpi tesaṁ na dullabhāti attho. **Accantan**ti antātītaṁ avināsadhammaṁ. **Acalitan**ti kilesehi akampitaṁ. **Nibbutehī**ti nibbutakilesehi. **Sucihī**ti sucīhi parisuddhehi evarūpaṁ nibbānaṁ na dullabhanti.

Evaṁ mahāsatto amatamahānibbānaṁ pāpetvā desanaṁ niṭṭhāpesi. Himavante kinnaramahoragādayo ākāse ṭhitā devatā ca "aho Buddhalīlāya kathitā"ti sādhukāraṁ adaṁsu. Ānando Gijjharājā Nārado Devabrāhmaṇo Puṇṇamukho ca Phussakokilo attano attano parisaṁ ādāya yathāṭhānameva gamiṁsu. Mahāsattopi sakaṭṭhānameva gato. Itare pana antarantarā gantvā mahāsattassa santike ovādaṁ gahetvā tasmiṁ ovāde ṭhatvā saggaparāyaṇā ahesuṁ.

---

1. Kāmadhātusamatikkamena (Syā, I, Ka)
2. Rūpadhātuyā bhavoti (Sī), rūpadhātusambhavoti (Syā)
3. Rūpadhātusambhavo (Sī, Syā, I)

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā jātakaṁ samodhānento osānagāthā abhāsi—

370. "Kuṇālohaṁ tadā āsiṁ, Udāyī Phussakokilo.
Ānando Gijjharājā'si, Sāriputto ca Nārado.
Parisā Buddhaparisā, evaṁ dhāretha jātakan"ti.

Te pana bhikkhū gamanakāle Satthānubhāvena gantvā āgamanakāle attano attanova ānubhāvena āgatā. Tesaṁ Satthā Mahāvaneyeva kammaṭṭhānaṁ kathesi. Sabbepi te taṁ divasameva arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Mahādevatāsamāgamo ahosi. Athassa Bhagavā **Mahāsamayasuttaṁ**[1] kathesi.

Kuṇālajātakavaṇṇanā catutthā.

---

5. Mahāsutasomajātakavaṇṇanā (537)

Kasmā tuvaṁ rasaka edisānīti idaṁ Satthā Jetavane viharanto Aṅgulimālattheradamanaṁ ārabbha kathesi. Tassa uppatti ca pabbajjā ca upasampadā ca **Aṅgulimālasuttavaṇṇanāyaṁ**[2] vuttanayena vitthārato veditabbā. So pana saccakiriyāya mūḷhagabbhāya itthiyā sotthibhāvaṁ katvā tato paṭṭhāya sulabhapiṇḍo hutvā vivekamanubrūhanto aparabhāge arahattaṁ patvā abhiññātova asītiyā mahātherānaṁ abbhantaro ahosi. Tasmiṁ kāle dhammasabhāyaṁ kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "āvuso aho vata Bhagavatā tathārūpaṁ luddaṁ lohitapāṇiṁ mahācoraṁ Aṅgulimālaṁ adaṇḍena asatthena dametvā nibbisevanaṁ karontena dukkaraṁ kataṁ, aho Buddhā nāma dukkarakārino"ti. Satthā Gandhakuṭiyaṁ ṭhitova dibbasotena taṁ kathaṁ sutvā "ajja mama gamanaṁ bahupakāraṁ bhavissati, mahādhammadesanā pavattissatī"ti ñatvā anopamāya Buddhalīlāya dhammasabhaṁ gantvā varapaññattāsane nisīditvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāmā"ti vutte "anacchariyaṁ bhikkhave idāneva paramābhisambodhiṁ pattena mayā etassa damanaṁ[3], svāhaṁ

---

1. Dī 2. 203 piṭṭhe. 2. Ma-Ṭṭha 3. 226 piṭṭhe. 3. Vinayanaṁ (Sī, I)

pubbacariyaṁ caranto padesañāṇe ṭhitopi etaṁ damesin”ti vatvā tehi yācito atītaṁ āhari.

Atīte Kururaṭṭhe Indapatthanagare Korabyo nāma rājā dhammena rajjaṁ kāresi. Tadā bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti. Dasamāse atikkante suvaṇṇavaṇṇaṁ puttaṁ vijāyi, sutavittatāya pana naṁ “Sutasomo”ti sañjāniṁsu. Tamenaṁ rājā vayappattaṁ nikkhasahassaṁ datvā disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippuggahaṇatthāya Takkasilaṁ pesesi. So ācariyabhāgaṁ ādāya nagarā nikkhamitvā maggaṁ paṭipajji. Tadā Bārāṇasiyaṁ Kāsirañño putto Brahmadattakumāropi tatheva vatvā pitarā pesito nagarā nikkhamitvā tameva maggaṁ paṭipajji. Atha Sutasomo maggaṁ gantvā nagaradvāre sālāya phalake vissamatthāya nisīdi. Brahmadattakumāropi gantvā tena saddhiṁ ekaphalake nisīdi. Atha naṁ Sutasomo paṭisanthāraṁ karonto “samma maggakilantosi, kuto āgacchasī”ti pucchitvā “Bārāṇasito”ti vutte “kassa puttosī”ti vatvā “Kāsirañño puttomhī”ti vutte “ko nāmosī”ti vatvā “ahaṁ Brahmadattakumāro nāmā”ti vutte “kena kāraṇena idhāgatosī”ti pucchi. So “sippuggahaṇatthāyā”ti vatvā “tvampi maggakilantosi, kuto āgacchasī”ti teneva nayena itaraṁ pucchi. Sopi tassa sabbaṁ ācikkhi. Te ubhopi “mayaṁ khattiyā, ekācariyasseva santike sippuggahaṇatthāya gacchāmā”ti aññamaññaṁ mittabhāvaṁ katvā nagaraṁ pavisitvā ācariyakulaṁ gantvā ācariyaṁ vanditvā attano jāti-ādiṁ kathetvā sippuggahaṇatthāya āgatabhāvaṁ kathesuṁ. So “sādhū”ti sampaṭicchi. Te ācariyabhāgaṁ datvā sippaṁ paṭṭhapesuṁ.

Na kevalañca te dveva, aññepi tadā jambudīpe ekasatamattā rājaputtā tassa santike sippaṁ uggaṇhanti. Sutasomo tesaṁ jeṭṭhantevāsiko hutvā sippaṁ upadisanto na cirasseva nipphattiṁ pāpuṇi. So aññassa santikaṁ agantvā “sahāyo me”ti Brahmadattassa kumārasseva santikaṁ gantvā tassa piṭṭhi-ācariyo hutvā sippaṁ sikkhāpesi. Itaresampi anukkamena sippaṁ niṭṭhitaṁ. Te anuyogaṁ datvā ācariyaṁ vanditvā Sutasomaṁ parivāretvā nikkhamiṁsu. Atha ne Sutasomo maggantare ṭhatvā uyyojento “tumhe attano attano pitūnaṁ sippaṁ dassetvā

rajjesu patiṭṭhahissatha, patiṭṭhitā ca pana mamovādaṁ kareyyāthā”ti āha. Kiṁ ācariyāti. Pakkhadivasesu uposathikā hutvā māghātaṁ kareyyāthāti. Te “sādhū”ti sampaṭicchiṁsu. Bodhisattopi aṅgavijjāpāṭhakattā “anāgate Bārāṇasiyaṁ Brahmadattakumāraṁ nissāya mahābhayaṁ uppajjissatī”ti ñatvā te evaṁ ovaditvā uyyojesi. Te sabbepi attano attano janapadaṁ gantvā pitūnaṁ sippaṁ dassetvā rajjesu patiṭṭhāya patiṭṭhitabhāvañceva ovāde vattanabhāvañca jānāpetuṁ paṇṇākārena saddhiṁ paṇṇāni pahiṇiṁsu. Mahāsatto taṁ pavattiṁ sutvā “appamattāva hothā”ti paṇṇāni paṭipesesi.

Tesu Bārāṇasirājā vinā maṁsena bhattaṁ na bhuñjati. Uposathadivasatthāyapissa maṁsaṁ gahetvā ṭhapesi. Athekadivasaṁ evaṁ ṭhapitamaṁsaṁ bhattakārakassa pamādena rājagehe koleyyakasunakhā khādiṁsu. Bhattakārako taṁ maṁsaṁ adisvā kahāpaṇamuṭṭhiṁ ādāya carantopi maṁsaṁ uppādetuṁ asakkonto “sace amaṁsakabhattaṁ upanāmessāmi, jīvitaṁ me natthi, kiṁ nu kho karissāmī”ti cintetvā “attheso upāyo”ti vikāle āmakasusānaṁ gantvā muhuttamatassa purisassa ūrumaṁsaṁ āharitvā supakkaṁ pacitvā bhattaṁ upanāmesi. Rañño maṁsakhaṇḍaṁ jivhagge ṭhapitamattameva satta rasaharaṇisahassāni phari, sakalasarīraṁ khobhetvā aṭṭhāsi. Kiṁ kāraṇā? Pubbe cassa sevanatāya. So kira atītānantare attabhāve yakkho hutvā bahuṁ manussamaṁsaṁ khāditapubbo, tenassa taṁ piyaṁ ahosi. So “sacāhaṁ tuṇhīyeva bhuñjissāmi, na me ayaṁ imaṁ maṁsaṁ kathessatī”ti cintetvā saha kheḷena bhūmiyaṁ pātesi. “Niddosaṁ deva khādāhī”ti vutte manusse paṭikkamāpetvā “ahametassa niddosabhāvaṁ jānāmi, kiṁ nāmetaṁ maṁsan”ti pucchi. Purimadivasesu paribhogamaṁsameva devāti. Nanu aññasmiṁ kāle ayaṁ raso natthīti. Ajja supakkaṁ devāti. Nanu pubbepi evameva pacasīti. Atha naṁ tuṇhībhūtaṁ ñatvā “sabhāvaṁ kathehi, no ce kathesi, jīvitaṁ te natthī”ti āha. So abhayaṁ yācitvā yathābhūtaṁ kathesi. Rājā “mā saddamakāsi, pakatiyā pacanakamaṁsaṁ tvaṁ khāditvā mayhaṁ manussamaṁsameva pacāhī”ti āha. Nanu dukkaraṁ devāti. Mā bhāyi, na dukkaranti. Nibaddhaṁ kuto labhissāmi devāti. Nanu bandhanāgāre bahū manussāti. So tato paṭṭhāya tathā akāsi.

Aparabhāge bandhanāgāre manussesu khīṇesu "idāni kiṁ karissāmi devā"ti āha. "Antarāmagge sahassabhaṇḍikaṁ khipitvā yo taṁ gaṇhāti, taṁ coroti gahetvā mārehī"ti āha. So tathā akāsi. Aparabhāge rājabhayena sahassabhaṇḍikaṁ olokentampi adisvā "idāni kiṁ karissāmī"ti āha. Yadā bherivelāya[1] nagaraṁ ākulaṁ hoti, tadā tvaṁ pana ekasmiṁ gharasandhimhi vā vīthiyaṁ vā catukke vā ṭhatvā manusse māretvā maṁsaṁ gaṇhāhīti. So tato paṭṭhāya tathā katvā thūlamaṁsaṁ ādāya gacchati. Tesu tesu ṭhānesu kaḷevarāni dissanti. Mama mātā na paññāyati, mama pitā na paññāyati, mama bhātā bhaginī ca na paññāyati, manussānaṁ paridevanasaddo sūyati. Nāgarā bhītatasitā "ime manusse sīho nu kho khādati, byaggho nu kho khādati, yakkho nu kho khādatī"ti olokentā pahāramukhaṁ disvā "eko manussakhādako coro ime khādatī"ti maññanti. Mahājanā rājaṅgaṇe sannipatitvā upakkosiṁsu. Rājā "kiṁ tātā"ti pucchi. "Deva imasmiṁ nagare manussakhādako coro atthi, taṁ gaṇhāpethā"ti āhaṁsu. Ahaṁ kathaṁ taṁ jānissāmi, kiṁ ahaṁ nagaraṁ rakkhantopi carāmīti.

Mahājanā "rājā nagarena anatthiko, Kāḷahatthisenāpatissa ācikkhissāmā"ti gantvā tassa taṁ kathetvā "coraṁ pariyesituṁ vaṭṭatī"ti vadiṁsu. So "sādhu sattāhaṁ āgametha, pariyesitvā coraṁ dassāmī"ti mahājane uyyojetvā purise āṇāpesi "tātā nagare kira manussakhādako coro atthi, tumhe tesu tesu ṭhānesu nilīyitvā taṁ gaṇhathā"ti. Te "sādhū"ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya nagaraṁ parigganhanti. Bhattakārakopi ekasmiṁ gharasandhimhi sampaṭicchanno hutvā ekaṁ itthiṁ māretvā ghanaghanamaṁsaṁ ādāya pacchiyaṁ pūretuṁ ārabhi. Atha naṁ te purisā gahetvā pothetvā pacchābāhaṁ bandhitvā "gahito manussakhādako coro"ti mahāsaddaṁ kariṁsu. Mahājano taṁ parivāresi. Atha naṁ suṭṭhu bandhitvā maṁsapacchiṁ gīvāya bandhitvā ādāya senāpatissa dassesuṁ. Senāpati taṁ disvā "kiṁ nu kho esa imaṁ maṁsaṁ khādati, udāhu aññena maṁsena missetvā vikkiṇāti,

1. Yāmabherivelāya (Sī, I), majjhimayāme corehi (Ka)

udāhu aññassa vacanena māretī"ti cintetvā tamatthaṁ pucchanto paṭhamaṁ gāthamāha—

371. "Kasmā tuvaṁ rasaka edisāni,
Karosi kammāni sudāruṇāni.
Hanāsi itthī purise ca mūḷho,
Maṁsassa hetu adu dhanassa kāraṇā"ti.

Tattha **rasakā**ti bhattakārakaṁ ālapati.

Ito paraṁ uttānasambandhāni vacanapaṭivacanāni Pāḷivaseneva veditabbāni—

372. "Na attahetū na dhanassa kāraṇā,
Na puttadārassa sahāyañātinaṁ.
Bhattā ca me Bhagavā bhūmipālo,
So khādati maṁsaṁ bhadante'disaṁ.

373. Sace tuvaṁ bhatturatthe payutto,
Karosi kammāni sudāruṇāni.
Pātova antepuraṁ pāpuṇitvā,
Lapeyyāsi me rājino sammukhe taṁ.

374. Tathā karissāmi ahaṁ bhadante,
Yathā tuvaṁ bhāsasi Kāḷahatthi.
Pātova antepuraṁ pāpuṇitvā,
Vakkhāmi te rājino sammukhe tan"ti.

Tattha **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṁ. **Sace tuvan**ti "saccaṁ nu kho bhaṇati, udāhu maraṇabhayena musā bhaṇatī"ti vīmaṁsanto evamāha. Tattha **sudāruṇānī**ti manussaghātakammāni. **Sammukhetan**ti sammukhe ṭhatvā evaṁ vadeyyāsīti. So sampaṭicchanto gāthamāha.

Atha naṁ senāpati gāḷhabandhanameva sayāpetvā vibhātāya rattiyā amaccehi ca nāgarehi ca saddhiṁ mantetvā sabbesu ekacchandesu jātesu sabbaṭṭhānesu ārakkhaṁ ṭhapetvā nagaraṁ hatthagataṁ katvā rasakassa gīvāyaṁ

maṁsapacchiṁ bandhitvā ādāya rājanivesanaṁ pāyāsi. Sakalanagaraṁ viravi. Rājā hiyyo bhuttapātarāso sāyamāsampi alabhitvā "rasako idāni āgacchissati, idāni āgacchissatī"ti nisinnova taṁ rattiṁ vītināmetvā "ajjapi rasako nāgacchati, nāgarānañca mahāsaddo sūyati, kiṁ nu kho etan"ti vātapānena olokento taṁ tathā ānīyamānaṁ disvā "pākaṭaṁ idaṁ kāraṇaṁ jātan"ti cintetvā satiṁ upaṭṭhapetvā pallaṅkeyeva nisīdi. Kāḷahatthipi naṁ upasaṅkamitvā anuyuñji, sopissa kathesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

375. "Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamanaṁ pati.
Kāḷo rasaka'mādāya, rājānaṁ upasaṅkami.
Upasaṅkamma rājānaṁ, idaṁ vacana'mabravi.

376. Saccaṁ kira mahārāja, rasako pesito tayā.
Hanati itthipurise, tuvaṁ maṁsāni khādasi.

377. Evameva tathā Kāḷa, rasako pesito mayā.
Mama atthaṁ karontassa, ki'metaṁ paribhāsasī"ti.

Tattha **Kāḷā**ti Kāḷahatthi. **Evamevā**ti tena senāpatinā tejavantena anuyutto rājā musā vattuṁ asakkonto evamāha. Tattha **tathā**ti idaṁ purimassa vevacanaṁ. **Mama atthan**ti mama vuḍḍhiṁ. **Karontassā**ti karontaṁ. **Ki'metan**ti kasmā etaṁ. **Paribhāsasī**ti aho dukkaraṁ karosi, Kāḷahatthi tvaṁ nāma aññaṁ coraṁ aggahetvā mama pesanakārakaṁ gaṇhāsīti tassa bhayaṁ janento kathesi.

Taṁ sutvā senāpati "ayaṁ sakeneva mukhena paṭijānāti, aho sāhasiko, ettakaṁ nāma kālaṁ ime manussā etena khāditā, vāressāmi nan"ti cintetvā āha "mahārāja mā evaṁ kari, mā manussamaṁsaṁ khādasī"ti. Kāḷahatthi kiṁ kathesi, nāhaṁ viramituṁ sakkomīti. Mahārāja sace na viramissasi, attānañca raṭṭhañca nāsessasīti. Evaṁ nassantepi ahaṁ neva tato viramituṁ sakkomīti. Tato senāpati tassa saññāpanatthāya vatthuṁ āharitvā dasseti—atītasmiñhi kāle mahāsamudde cha mahāmacchā ahesuṁ. Tesu Ānando Timinando

Ajjhārohoti ime tayo macchā pañcayojanasatikā, Timiṅgalo Timirapiṅgalo Mahātimirapiṅgaloti ime tayo macchā sahassayojanikā honti. Te sabbepi pāsāṇasevālabhakkhā ahesuṁ. Tesu Ānando mahāsamuddassa ekapasse vasati. Taṁ bahū macchā dassanāya upasaṅkamanti, ekadivasaṁ "sabbesaṁ dvipadacatuppadānaṁ sattānaṁ rājā paññāyati, amhākaṁ rājā natthi, mayampetaṁ rājānaṁ karissāmā"ti cintetvā sabbe ekacchandā hutvā Ānandaṁ rājānaṁ kariṁsu. Te macchā tato paṭṭhāya tassa sāyaṁ pātova upaṭṭhānaṁ gacchanti.

Athekadivasaṁ Ānando ekasmiṁ pabbate pāsāṇasevālaṁ khādanto ajānitvā "sevālo"ti saññāya ekaṁ macchaṁ khādi. Tassa taṁ maṁsaṁ khādantassa sakalasarīraṁ saṅkhobhesi[1]. So "kiṁ nu kho idaṁ ativiya madhuran"ti nīharitvā olokento macchamaṁsakhaṇḍaṁ disvā "ettakaṁ kālaṁ ajānitvā na khādāmī"ti cintetvā "sāyaṁ pātopi macchānaṁ āgantvā gamanakāle ekaṁ dve macche khādissāmi, pākaṭaṁ katvā khādiyamāne ekopi maṁ na upasaṅkamissati, sabbe palāyissanti, paṭicchanno hutvā pacchā osakkitosakkitaṁ paharitvā khādissāmī"ti tathā katvā khādi. Macchā parikkhayaṁ gacchantā cintayiṁsu "kuto nu kho ñātīnaṁ bhayaṁ uppajjissatī"ti. Atheko paṇḍito maccho "mayhaṁ Ānandassa kiriyā na ruccati, parigganhissāmi nan"ti macchesu upaṭṭhānaṁ gatesu Ānandassa kaṇṇapatte[2] paṭicchanno aṭṭhāsi. Ānando macche uyyojetvā sabbapacchato gacchantaṁ macchaṁ khādi. So paṇḍitamaccho tassa kiriyaṁ disvā itaresaṁ ārocesi. Te sabbepi bhītatasitā palāyiṁsu.

Ānando tato paṭṭhāya macchamaṁsagiddhena aññaṁ gocaraṁ na gaṇhi. So jighacchāya pīḷito kilanto "kahaṁ nu kho ime gatā"ti te macche pariyesanto ekaṁ pabbataṁ disvā "mama bhayena imaṁ pabbataṁ nissāya vasanti maññe, pabbataṁ parikkhipitvā upadhāressāmī"ti naṅguṭṭhena ca sīsena ca ubho passe parikkhipitvā gaṇhi. Tato "sace idha vasanti, palāyissantī"ti pabbataṁ parikkhipantaṁ attano naṅguṭṭhaṁ disvā "ayaṁ maccho maṁ vañcetvā pabbataṁ nissāya vasatī"ti kuddho paṇṇāsayojanamattaṁ sakanaṅguṭṭhakhaṇḍaṁ aññamacchasaññāya daḷhaṁ gahetvā

---

1. Chādesi (Sī, Syā, I) 2. Kaṇṇapattena (Sī)

murumurāyanto khādi, dukkhavedanā uppajji. Lohitagandhena macchā sannipatitvā luñcitvā khādantā yāva sīsā āgamaṁsu. Mahāsarīratāya parivattetuṁ asakkonto tattheva jīvitakkhayaṁ pāpuṇi, pabbatarāsi viya aṭṭhirāsi ahosi. Ākāsacārino tāpasaparibbājakā manussānaṁ kathayiṁsu. Sakalajambudīpe manussā jāniṁsu. Taṁ vatthuṁ āharitvā dassento Kāḷahatthi āha—

378. "Ānando sabbamacchānaṁ, khāditvā rasagiddhimā.
Parikkhīṇāya parisāya, attānaṁ khādiyā mato.

379. Evaṁ pamatto rasagārave ratto,
Bālo yadī āyati nāvabujjhati.
Vidhamma putte caji ñātake ca,
Parivattiya attānaññeva khādati.

380. Idaṁ te sutvāna vigetu chando,
Mā bhakkhayī rāja manussamaṁsaṁ.
Mā tvaṁ imaṁ kevalaṁ vārijova,
Dvipadādhipa suññamakāsi raṭṭhan"ti.

(Tattha **Ānando**ti mahārāja atītasmiṁ kāle mahāsamudde pañcasatayojaniko Ānando nāma mahāmaccho sabbesaṁ macchānaṁ rājā mahāsamuddassa ekapasse ṭhito. **Khāditvā**ti sakajātikānaṁ macchānaṁ rasagiddhimā macche khāditvā. **Parikkhīṇāyā**ti macchaparisāya khayappattāya. **Attānan**ti aññaṁ gocaraṁ aggahetvā pabbataṁ parikkhipanto paṇṇāsayojanamattaṁ attano naṅguṭṭhakhaṇḍaṁ aññamacchasaññāya khāditvā mato maraṇappatto hutvā idāni mahāsamudde pabbatamatto aṭṭhirāsi ahosi. **Evaṁ pamatto**ti yathā mahāmaccho Ānando, evampi tathā tvaṁ taṇhārasagiddhiko hutvā pamatto pamādabhāvappatto.

Rasagārave rattoti[1] manussamaṁsassa rasagārave ratto atirattacitto hoti. **Bālo**ti yadi bālo duppañño āyatiṁ anāgate kāle uppajjanakadukkhaṁ **nāvabujjhati** na jānāti. **Vidhammā**ti vidhametvā

---

1. Ratoti (Syā)

vināsetvā. **Putte**ti puttadhītaro ca. **Ñātake cā**ti sesañātake ca sahāye ca, vidhamma putte ca cajitvā ñātake cāti attho. **Parivattiyā**ti aññaṁ āhāraṁ alabhitvā jighacchāya pīḷito sakalanagaraṁ parivattiya vicaritvā manussamaṁsaṁ alabhitvā attānaṁ khādanto Ānando maccho viya attānaññeva khādati.

Idaṁ te sutvānāti mahārāja te tuyhaṁ mayā ānītaṁ idaṁ udāharaṇaṁ sutvā **chando** manussamaṁsakhādanacchando **vigetu** vigacchatu viramatu. **Mā bhakkhayī**ti rāja manussamaṁsaṁ mā bhakkhayi mā khādi. **Mā tvaṁ imaṁ kevalan**ti mahāsamuddaṁ suññaṁ karonto vārijo Ānando maccho iva bho **dvipadādhipa** dvipadānaṁ manussānaṁ issara mahārāja tvaṁ kevalaṁ saccato imaṁ tava Kāsiraṭṭhaṁ nagaraṁ suññaṁ mā akāsīti attho.)[1]

Taṁ sutvā rājā "bho Kāḷahatthi na tvameva upamaṁ jānāsi, ahampi jānāmī"ti manussamaṁsagiddhatāya porāṇakavatthuṁ āharitvā dassento āha—

381. "Sujāto nāma nāmena, oraso tassa atrajo.
Jambupesi'maladdhāna, mato so tassa saṅkhaye.

382. Evameva ahaṁ Kāḷa, bhutvā bhakkhaṁ rasuttamaṁ.
Aladdhā mānusaṁ maṁsaṁ, maññe hissāmi jīvitan"ti.

(Tattha **Sujāto nāmā**ti Kāḷahatthi kuṭumbiko nāmena Sujāto nāma, tassa atrajo putto oraso jambupesiṁ **aladdhāna** alabhitvāna. **Mato**ti yathā tassā jambupesiyā saṅkhaye so kuṭumbikaputto mato, evameva ahaṁ **rasuttamaṁ** aññarasānaṁ uttamaṁ manussānaṁ maṁsaṁ **bhutvā** bhuñjitvā aladdhā manussamaṁsaṁ jīvitaṁ hissāmīti **maññe** maññāmi.)[2]

---

1. (Tattha **sabbamacchānanti** sabbesaṁ macchānaṁ jeṭṭhako. **Khāditvā**ti so attano parisaṁ khādi. **Khādiyā**ti pacchā attānaṁ khāditvā mato. **Āyatinti** yadi anāgate uppajjanadukkhaṁ na jānāti. Vi**dha**mmāti vidhamitvā nāsetvā. **Putte cā**ti puttadhītaro caji. **Ñātake cā**ti sesañātake caji, vidhamma putte cajitvā ñātake cāti attho. **Parivattiyā**ti aññaṁ alabhanto nivattitvā attānameva khādati. **Vihetū**ti vigacchatu. **Kevalan**ti sakalaraṭṭhaṁ. **Vārijovā**ti Ānandamaccho viya.) (Sī, I)
2. (Tattha **tassā**ti tassa Sujātassa) (Sī, Syā, I)

Atīte kira Bārāṇasiyaṁ Sujāto nāma kuṭumbiko loṇambilasevanatthāya Himavantato āgatāni pañca isisatāni attano uyyāne vasāpetvā upaṭṭhāsi. Ghare cassa nibaddhaṁ pañcasatamattā bhikkhā ahosi. Te pana tāpasā kadāci janapadepi bhikkhāya caranti, kadāci mahājambupesiṁ āharitvā khādanti. Tesaṁ jambupesiṁ āharitvā khādanakāle Sujāto cintesi "ajja bhaddantānaṁ tayo cattāro divasā anāgacchantānaṁ, kahaṁ nu kho gatā"ti. So attano puttakaṁ aṅguliyaṁ gāhāpetvā tesaṁ bhattakiccakāle tattha agamāsi. Tasmiṁ samaye mahallakānaṁ mukhavikkhālanakāle udakaṁ datvā sabbanavako jambupesiṁ khādati. Sujāto tāpase vanditvā nisinno"kiṁ bhante khādathā"ti pucchi. Mahājambupesiṁ āvusoti. Taṁ sutvā kumāro pipāsaṁ uppādesi. Athassa gaṇajeṭṭhako tāpaso thokaṁ dāpesi. So taṁ khāditvā madhurarase bajjhitvā "jambupesiṁ me dethā"ti punappunaṁ yāci. Kuṭumbiko dhammaṁ suṇanto "puttaka mā viravi, gehaṁ gantvā khādissasī"ti taṁ vañcetvā "imaṁ nissāya bhadantā ukkaṇṭheyyun"ti taṁ samassāsento isigaṇaṁ anāpucchitvā gehaṁ gato. Gatakālato paṭṭhāya cassa putto "jambupesiṁ me dethā"ti paridevi. Sujāto "isayopi ācikkhissāmī"ti uyyānaṁ gato. Te isayopi "idha ciraṁ vasimhā"ti Himavantameva gatā. Ārāme isayo apassanto tassa jambu-ambapanasamocādīnaṁ pesiyo madhusakkharacuṇṇasaṁyuttā adāsi. Tā tassa jivhagge ṭhapitamattā halāhalavisasadisā honti. So sattāhaṁ nirāhāro hutvā jīvitakkhayaṁ pāpuṇi. Rājā idaṁ kāraṇaṁ āharitvā dassento evamāha. ( )[1]

Tato Kāḷahatthi "ayaṁ rājā ativiya rasagiddho, aparānipissa udāharaṇāni āharissāmī"ti cintetvā "mahārāja viramāhī"ti āha. Ahaṁ viramituṁ na sakkomīti. Deva sace na viramissasi, tuvaṁ ñātimaṇḍalato ceva rajjasirito ca parihāyissasi. Atītasmiṁ hi mahārāja idheva Bārāṇasiyaṁ pañcasīlarakkhakaṁ Sotthiyakulaṁ

1. (**Tassa saṅkhaye**ti tassā jambupesiyā khaye aññaṁ āhāraṁ anāharitvā mato. **Bhakkhanti** khādanīyaṁ. **Rasuttamanti** uttamarasaṁ. **Hessāmī**ti jahissāmi, hissāmītipi pāṭho.) (Sī, Syā, I)

ahosi. Tassa kulassa ekaputtako ahosi. So mātāpitūnaṁ piyo manāpo ahosi paṇḍito byatto tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū. So samavayehi taruṇehi saddhiṁ gaṇabandhanena vicari. Sesā gaṇabandhā macchamaṁsādīni khādantā suraṁ pivanti. Māṇavo maṁsādīni na khādati, suraṁ na pivati. Te mantayiṁsu "ayaṁ surāya apivanato amhākaṁ mūlaṁ na deti, upāyena naṁ suraṁ pāyessāmā"ti. Te sannipatitvā "samma chaṇakīḷaṁ kīḷissāmā"ti āhaṁsu. Samma tumhe suraṁ pivatha, ahaṁ suraṁ na pivāmi, tumheva gacchathāti. Samma tava pivanatthāya khīraṁ gaṇhāpessāmāti. So "sādhū"ti sampaṭicchi. Dhuttā uyyānaṁ gantvā paduminipattesu tikhiṇasuraṁ bandhāpetvā ṭhapayiṁsu. Atha nesaṁ pānakāle māṇavassa khīraṁ upanayiṁsu. Atha eko dhutto "pokkharamadhuṁ bho āharā"ti āharāpetvā paduminipattapuṭaṁ heṭṭhā chiddaṁ katvā aṅgulīhi mukhe ṭhapetvā ākaḍḍhi. Evaṁ itarepi āharāpetvā piviṁsu. Māṇavo "kiṁ nāmetan"ti pucchi. Pokkharamadhunāmāti. Ahampi thokaṁ labhissāmi, detha bhontoti. Tassapi dāpayiṁsu. So pokkharamadhusaññāya suraṁ pivi. Athassa aṅgārapakkamaṁsaṁ adaṁsu, tampi khādi.

Evamassa punappunaṁ pivantassa mattakāle "na etaṁ pokkharamadhu, surā esā"ti vadiṁsu. So "ettakaṁ kālaṁ evaṁ madhurarasaṁ na jāniṁ, āharatha bho suran"ti āha. Te āharitvā punapi adaṁsu. Pipāsā mahatī ahosi. Athassa punapi yācantassa "khīṇā"ti vadiṁsu. So "handa taṁ bho āharāpethā"ti aṅgulimuddikaṁ adāsi, so sakaladivasaṁ tehi saddhiṁ pivitvā matto rattakkho kampanto vilapanto gehaṁ gantvā nipajji. Athassa pitā surāya pivitabhāvaṁ ñatvā vigate matte "tāta ayuttaṁ te kataṁ Sotthiyakule jātena suraṁ pivantena, mā puna evaṁ akāsī"ti āha. Tāta ko mayhaṁ dosoti. Surāya pivitabhāvoti. Tāta kiṁ kathesi, mayā evarūpaṁ madhurarasaṁ ettakaṁ kālaṁ aladdhapubbanti. Brāhmaṇo punappunaṁ yāci. Sopi "na sakkomi viramitun"ti āha. Atha brāhmaṇo "evaṁ sante amhākaṁ kulavaṁso ca ucchijjissati, dhanañca vinassissatī"ti cintetvā gāthamāha—

383. "Māṇava abhirūpo'si, kule jāto'si sotthiye.
Na tvaṁ arahasi tāta, abhakkhaṁ bhakkhayetave"ti.

(Tattha **māṇavā**ti māṇava tvaṁ abhirūpo asi, sotthiye kule jātopi asi. **Abhakkhaṁ bhakkhayetave**ti tāta tvaṁ abhakkhitabbayuttakaṁ bhakkhayituṁ na arahasi.)[1]

Evañca pana vatvā "tāta virama, sace na viramasi, ahaṁ taṁ ito gehā nikkhāmessāmi, tava[2] raṭṭhā pabbājanīyakammaṁ karissāmī"ti āha. Māṇavo "evaṁ santepi ahaṁ suraṁ jahituṁ na sakkomī"ti vatvā gāthādvayamāha—

384. "Rasānaṁ aññataraṁ etaṁ, kasmā maṁ tvaṁ nivāraye.
Sohaṁ tattha gamissāmi, yattha lacchāmi edisaṁ.

385. Sovā'haṁ nippatissāmi, na te vacchāmi santike.
Yassa me dassanena tvaṁ, nābhinandasi brāhmaṇā"ti.

Tattha **rasānan**ti loṇambilatittakakaṭukakhārikamadhurakasāvasaṅkhātānaṁ sattannaṁ rasānaṁ aññataraṁ uttamarasametaṁ majjaṁ nāma. **Sovā'han**ti so ahaṁ eva. **Nippatissāmī**ti nikkhamissāmi.

Evañca pana vatvā "nāhaṁ surāpānā viramissāmi, yaṁ te ruccati, taṁ karohī"ti āha. Atha brāhmaṇo "tayi amhe pariccajante mayampi taṁ pariccajissāmā"ti vatvā gāthamāha—

386. "Addhā aññepi dāyāde, putte lacchāma māṇava.
Tvañca jamma vinassassu, yattha pattaṁ na taṁ suṇe"ti.

Tattha **yattha pattan**ti yattha gataṁ taṁ "asukaṭṭhāne nāma vasatī"ti na suṇoma, tattha gacchāhīti attho.

Atha naṁ vinicchayaṁ netvā aputtabhāvaṁ katvā nīharāpesi. So aparabhāge nippaccayo kapaṇo jiṇṇapilotikaṁ nivāsetvā kapālahattho piṇḍāya caranto aññataraṁ kuṭṭaṁ nissāya kālamakāsi. Idaṁ kāraṇaṁ āharitvā Kāḷahatthi rañño dassetvā "mahārāja sace tvaṁ amhākaṁ vacanaṁ na karissasi, pabbājanīyakammaṁ te karissantī"ti vatvā gāthamāha—

---

1. (Tattha abhakkhaṁ bhakkhayetaveti abhakkhitabbayuttakaṁ bhakkhituṁ) (Sī, Syā, I)
2. Ahaṁ vā ito gehā nikkhamissāmi, tava vā (Sī, I)

387. "Evameva tuvaṁ rāja, dvipadinda suṇohi me.
Pabbājessanti taṁ raṭṭhā, soṇḍaṁ māṇavakaṁ yathā"ti.

(Tattha **dvipadindā**ti dvipadānaṁ inda bho mahārāja **me** mama vacanaṁ suṇohi tuvaṁ, evameva soṇḍaṁ māṇavakaṁ yathā taṁ bhavantaṁ raṭṭhato pabbājessanti.)[1]

Evaṁ Kāḷahatthinā upamāya āhaṭāyapi rājā tato viramituṁ asakkonto aparampi udāharaṇaṁ dassetuṁ āha—

388. "Sujāto nāma nāmena, bhāvitattāna sāvako.
Accharaṁ kāmayantova, na so bhuñji na so pivi.

389. Kusaggenudakamādāya, samudde udakaṁ mine.
Evaṁ mānusakā kāmā, dibbakāmāna santike.

390. Evameva ahaṁ kāḷa, bhutvā bhakkhaṁ rasuttamaṁ.
Aladdhā mānusaṁ maṁsaṁ, maññe hissāmi jīvitan"ti.

Vatthu heṭṭhā vuttasadisameva.

Tattha **bhāvitattānā**ti bhāvitacittānaṁ[2] tesaṁ pañcannaṁ isisatānaṁ. **Accharaṁ kāmayantovā**ti so kira tesaṁ isīnaṁ mahājambupesiyā khādanakāle anāgamanaṁ viditvā "kiṁ nu kho kāraṇā na āgacchanti, sace katthaci gatā, jānissāmi, no ce, atha nesaṁ santike dhammaṁ suṇissāmī"ti uyyānaṁ gantvā isigaṇe vanditvā gaṇajeṭṭhakassa santike dhammaṁ suṇanto nisinnova sūriye atthaṅgate uyyojiyamānopi "ajja idheva vasissāmī"ti vatvā isigaṇaṁ vanditvā paṇṇasālaṁ pavisitvā nipajji. Rattibhāge Sakko devarājā devaccharāsaṅghaparivuto saddhiṁ attano paricārikāhi isigaṇaṁ vandituṁ āgato, sakalārāmo ekobhāso ahosi. Sujāto "kiṁ nu kho etan"ti uṭṭhāya paṇṇasālachiddena olokento Sakkaṁ isigaṇaṁ vandituṁ āgataṁ devaccharāparivutaṁ disvā accharānaṁ saha dassanena rāgaratto ahosi. Sakko nisīditvā dhammakathaṁ sutvā sakaṭṭhānameva gato. Kuṭumbikopi punadivase isigaṇaṁ

---

1. ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi.
2. Bhāvitattānaṁ (Sī, Syā, I)

vanditvā pucchi “bhante ko nāmesa rattibhāge tumhākaṁ vandanatthāya āgato”ti. Sakko āvusoti. Taṁ parivāretvā nisinnā kā nāmetāti. Devaccharā nāmetāti. So isigaṇaṁ vanditvā gehaṁ gantvā gatakālato paṭṭhāya “accharaṁ me detha, accharaṁ me dethā”ti vilapi. Ñātakā parivāretvā “bhūtāviṭṭho nu kho”ti accharaṁ pahariṁsu. So “nāhaṁ etaṁ accharaṁ kathemi, devaccharaṁ kathemī”ti vatvā “ayaṁ accharā”ti alaṅkaritvā ānītaṁ bhariyampi gaṇikampi olokento “nāyaṁ accharā, yakkhinī esā, devaccharaṁ me dethā”ti vilapanto nirāhāro hutvā tattheva jīvitakkhayaṁ pāpuṇi. Tena vuttaṁ—

“Accharaṁ kāmayantova, na so bhuñji na so pivī”ti.

Kusaggenudakamādāya, samudde udakaṁ mineti samma Kāḷahatthi yo kusaggeneva udakaṁ gahetvā “ettakaṁ siyā mahāsamudde udakan”ti tena saddhiṁ upamāya mineyya, so kevalaṁ mineyyeva, kusagge pana udakaṁ atiparittakameva. Yathā taṁ, evaṁ mānusakā kāmā dibbakāmānaṁ santike, tasmā so Sujāto aññaṁ itthiṁ na olokesi, accharameva patthento mato. **Evamevā**ti yathā so dibbakāmaṁ alabhanto jīvitaṁ jahi, evaṁ ahampi uttamarasaṁ manussamaṁsaṁ alabhanto jīvitaṁ jahissāmīti vadati.

Taṁ sutvā Kāḷahatthi “ayaṁ rājā ativiya rasagiddho, saññāpessāmi nan”ti sakajātikānaṁ maṁsaṁ khāditvā ākāsacarā Suvaṇṇahaṁsāpi tāva vinaṭṭhāti dassetuṁ gāthādvayamāha—

391. “Yathāpi te Dhataraṭṭhā, haṁsā vehāyasaṅgamā.
Abhuttaparibhogena, sabbe abbhatthataṁ gatā.

392. Evameva tuvaṁ rāja, dvipadinda suṇohi me.
Abhakkhaṁ rāja bhakkhesi, tasmā pabbājayanti tan”ti.

Tattha **abhuttaparibhogenā**ti attano samānajātikānaṁ paribhogena[1]. **Abbhatthataṁ gatā**ti sabbe maraṇameva pattā. Atīte kira Cittakūṭe Suvaṇṇaguhāyaṁ navuti haṁsasahassāni vasanti. Te vassike cattāro māse na nikkhamanti, sace nikkhameyyuṁ, udakapuṇṇehi pattehi uppatituṁ

1. Avuttiparibhogenāti attano anājīvabhūtena paribhogena (Sī, I)

asakkontā mahāsamuddeyeva pateyyuṁ, tasmā na ca nikkhamanti. Upakaṭṭhe pana vassakāle jātassarato sayaṁjātasāliyo āharitvā guhaṁ[1] pūretvā sāliṁ khādantā vasanti. Tesaṁ pana guhaṁ paviṭṭhakāle guhadvāre eko rathacakkappamāṇo uṇṇanābhi nāma makkaṭako ekekasmiṁ māse ekekaṁ jālaṁ vinandhati. Tassa ekekaṁ suttaṁ gorajjuppamāṇaṁ hoti. Haṁsā "taṁ jālaṁ bhindissatī"ti ekassa taruṇahaṁsassa dve koṭṭhāse denti. So vigate deve purato gantvā taṁ jālaṁ bhindati. Tena maggena sesā gacchanti. Athekasmiṁ kāle pañca māse vasso vuṭṭho[2] ahosi. Haṁsā khīṇagocarā "kiṁ nu kho kattabban"ti mantetvā "mayaṁ jīvantā aṇḍāni labhissāmā"ti paṭhamaṁ aṇḍāni khādiṁsu, tato potake, tato jiṇṇahaṁse. Pañcamāsaccayena vassaṁ apagataṁ. Makkaṭako pañca jālāni vinandhi. Haṁsā sakajātikānaṁ maṁsaṁ khāditvā appathāmā jātā. Dviguṇakoṭṭhāsalābhī haṁsataruṇo jāle paharitvā cattāri bhindi, pañcamaṁ chindituṁ nāsakkhi, tattheva laggi. Athassa sīsaṁ vijjhitvā makkaṭako lohitaṁ pivi. Aññopi āgantvā jālaṁ pahari, sopi tattheva laggīti evaṁ sabbesaṁ makkaṭako lohitaṁ pivi. Tadā Dhataraṭṭhakulaṁ ucchinnanti vadanti. Tena vuttaṁ "sabbe abbhatthataṁ gatā"ti.

Evameva tuvanti yathā ete haṁsā abhakkhaṁ sakajātikamaṁsaṁ khādiṁsu, tathā tvampi khādasi, sakalanagaraṁ bhayappattaṁ, virama mahārājāti. **Tasmā pabbājayan**ti **tan**ti yasmā abhakkhaṁ sakajātikamaṁsaṁ bhakkhesi, tasmā ime nagaravāsino taṁ raṭṭhā pabbājayanti.

Rājā aññampi upamaṁ vattukāmo ahosi. Nāgarā pana uṭṭhāya "sāmi senāpati kiṁ karosi, kiṁ manussamaṁsakhādakaṁ coraṁ gahetvā vicarasi, sace na viramissati, raṭṭhato naṁ pabbājehī"ti vatvā nāssa kathetuṁ adaṁsu. Rājā bahūnaṁ kathaṁ sutvā bhīto puna vattuṁ nāsakkhi. Punapi naṁ senāpati "kiṁ mahārāja viramituṁ sakkhissasi, udāhu na sakkhissasī"ti vatvā "na sakkomī"ti vutte sabbaṁ orodhagaṇañca puttadhītaro ca sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite passe ṭhapetvā "mahārāja ime ñātimaṇḍale ceva amaccagaṇañca rajjasiriñca olokehi, mā vinassi, virama manussamaṁsato".ti āha. Rājā

1. Guhāyaṁ (Ka) 2. Vassāratto (Sī)

“Na mayhaṁ ete manussamaṁsato piyatarā”ti vatvā “tena hi mahārāja imamhā nagarā ca raṭṭhā ca nikkhamathā”ti vutte “Kāḷahatthi na me rajjenattho, nagarā nikkhamāmi, ekaṁ pana me khaggañca rasakañca bhājanañca dehī”ti āha. Athassa khaggañca maṁsapacanabhājanañca pacchiñca ukkhipāpetvā rasakañca datvā raṭṭhā pabbājanīyakammaṁ kariṁsu.

So khaggañca rasakañca ādāya nagarā nikkhamitvā araññaṁ pavisitvā ekasmiṁ nigrodhamūle vasanaṭṭhānaṁ katvā tattha vasanto aṭavimagge ṭhatvā manusse māretvā āharitvā rasakassa deti. Sopissa maṁsaṁ pacitvā upanāmeti. Evaṁ ubhopi jīvanti. Manussagahaṇakāle “ahaṁ are manussacoro Porisādo”ti vatvā tasmiṁ pakkhante koci sakabhāvena saṇṭhātuṁ na sakkoti, sabbe bhūmiyaṁ patanti. Tesu yaṁ icchati, taṁ uddhaṁpādaṁ adhosītaṁ katvā āharitvā rasakassa deti. So ekadivasaṁ araññe kañci manussaṁ alabhitvā āgato rasakena “kiṁ devā”ti vutte “uddhane ukkhaliṁ āropehī”ti āha. Maṁsaṁ kahaṁ devāti. Labhissāmahaṁ maṁsanti. So “natthi me dāni jīvitan”ti kampamāno uddhane aggiṁ katvā ukkhaliṁ āropesi. Atha naṁ Porisādo asinā māretvā maṁsaṁ pacitvā khādi. Tato paṭṭhāya ekakova jāto sayameva pacitvā khādati. “Porisādo magge maggapaṭipanne hanatī”ti sakalajambudīpe pākaṭo ahosi.

Tadā eko sampannavibhavo brāhmaṇo pañcahi sakaṭasatehi vohāraṁ karonto pubbantato aparantaṁ sañcarati. So cintesi “Porisādo nāma kira coro antarāmagge manusse māresi, dhanaṁ datvā taṁ aṭaviṁ atikkamissāmī”ti. So aṭavimukhavāsīnaṁ manussānaṁ “tumhe maṁ aṭavito atikkāmethā”ti sahassaṁ datvā tehi saddhiṁ maggaṁ paṭipajji. Gacchanto ca brāhmaṇo sabbasatthaṁ purato katvā sayaṁ nhātānulitto sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito setagoṇayutte sukhayānake nisinno tehi aṭavivāsikapurisehi parivuto sabbapacchato agamāsi. Tasmiṁ khaṇe Porisādo rukkhaṁ āruyha purise upadhārento sesamanussesu “kiṁ imesu mayā khāditabbaṁ atthī”ti vigatacchando hutvā brāhmaṇaṁ diṭṭhakālato paṭṭhāya taṁ khāditukāmatāya paggharitakheḷo ahosi. So tasmiṁ attano santikaṁ āgate

rukkhato oruyha “ahaṁ are Porisādo”ti nāmaṁ tikkhattuṁ sāvetvā khaggaṁ parivattento vālukāya tesaṁ akkhīni pūrento viya pakkhandi. Ekopi ṭhātuṁ samattho nāma natthi, sabbe bhūmiyaṁ urena nipajjiṁsu. So sukhayānake nisinnaṁ brāhmaṇaṁ pāde gahetvā piṭṭhiyaṁ adhosīsakaṁ olambetvā sīsaṁ gopphakehi paharanto ukkhipitvā pāyāsi.

Tadā te purisā uṭṭhāya “bho purisā mayaṁ brāhmaṇassa hatthato kahāpaṇasahassaṁ gaṇhimhā, ko nāma amhākaṁ purisakāro, sakkontā vā asakkontā vā thokaṁ anubandhāmā”ti vatvā anubandhiṁsu. Porisādopi nivattitvā olokento kañci adisvā saṇikaṁ pāyāsi. Tasmiṁ khaṇe thāmasampanno eko sūrapuriso vegena taṁ pāpuṇi. So taṁ disvā ekaṁ vatiṁ laṅghanto khadirakhāṇukaṁ akkami, khāṇuko piṭṭhipādena nikkhami. Lohitena paggharantena laṅghamāno yāti. Atha naṁ so disvā “bho mayā esa viddho, kevalaṁ tumhe pacchato etha, gaṇhissāmi nan”ti āha. Te dubbalabhāvaṁ ñatvā taṁ anubandhiṁsu. So tehi anubaddhabhāvaṁ ñatvā brāhmaṇaṁ vissajjetvā attānaṁ sotthimakāsi. Atha aṭavivāsikapurisā brāhmaṇassa laddhakālato paṭṭhāya “kiṁ amhākaṁ corenā”ti tato nivattiṁsu.

Porisādopi attano nigrodhamūlaṁ gantvā pārohantaraṁ pavisitvā nipanno “ayye rukkhadevate sace me sattāhabbhantareyeva vaṇaṁ phāsukaṁ kātuṁ sakkhissasi, sakalajambudīpe ekasatakhattiyānaṁ galalohitena tava khandhaṁ dhovitvā antehi parikkhipitvā pañcamadhuramaṁsena balikammaṁ karissāmī”ti āyācanaṁ kari. Tassa annapānamaṁsaṁ alabhantassa sarīraṁ sussitvā antosattāheyeva vaṇo phāsuko ahosi. So devatānubhāvena tassa phāsukabhāvaṁ sallakkhesi. So katipāhaṁ manussamaṁsaṁ khāditvā balaṁ gahetvā cintesi “bahupakārā me devatā, āyācanā assā muccissāmī”ti. So khaggaṁ ādāya rukkhamūlato nikkhamitvā “rājāno ānessāmī”ti pāyāsi. Atha naṁ purimabhave yakkhakāle ekato manussamaṁsakhādako sahāyakayakkho anuvicarantaṁ disvā “ayaṁ mama atītabhave sahāyo”ti ñatvā “samma maṁ sañjānāsī”ti pucchi. Na sañjānāmīti. Athassa purimabhave

katakāraṇaṁ kathesi. So taṁ sañjānitvā paṭisanthāramakāsi. "Kahaṁ nibbattosī"ti puṭṭho nibbattaṭṭhānañca raṭṭhā pabbājitakāraṇañca idāni vasanaṭṭhānañca khāṇunā viddhakāraṇañca devatāya āyācanāmocanatthaṁ gamanakāraṇañca sabbaṁ ārocetvā "tayāpi mametaṁ kiccaṁ nittharitabbaṁ, ubhopi gacchāma sammā"ti āha. Samma na gaccheyyahaṁ, ekaṁ pana me kammaṁ atthi, ahaṁ kho pana anagghaṁ padalakkhaṇaṁ nāma ekaṁ mantaṁ jānāmi, so balañca javañca saddañca karoti, taṁ mantaṁ gaṇhāhīti. So "sādhū"ti sampaṭicchi. Yakkhopissa taṁ datvā pakkāmi.

Porisādo mantaṁ uggahetvā tato paṭṭhāya vātajavo atisūro ahosi. So sattāhabbhantareyeva ekasatarājāno uyyānādīni gacchante disvā vātavegena pakkhanditvā "ahaṁ are manussacoro Porisādo"ti nāmaṁ sāvetvā vagganto nadanto bhayappatte katvā pāde gahetvā adhosīsake katvā paṇhiyā sīsaṁ paharanto vātavegena netvā hatthatalesu chiddāni katvā rajjuyā āvunitvā nigrodharukkhe olambesi aggapādaṅgulīhi bhūmiyaṁ phusamānāhi. Te sabbe rājāno vāte paharante milātakuraṇḍakadāmāni viya parivattantā olambiṁsu. "Sutasomo pana me piṭṭhi-ācariyo hoti, sace gaṇhissāmi, sakalajambudīpo tuccho bhavissatī"ti taṁ na nesi. So "balikammaṁ karissāmī"ti aggiṁ katvā sūle tacchanto nisīdi. Rukkhadevatā taṁ kiriyaṁ disvā "mayhaṁ kiresa balikammaṁ karoti, vaṇampissa mayā kiñci phāsukaṁ kataṁ natthi, idāni imesaṁ mahāvināsaṁ karissati, kiṁ nu kho kattabban"ti cintetvā "ahaṁ etaṁ vāretuṁ na sakkhissāmī"ti Cātumahārājikānaṁ santikaṁ gantvā tamatthaṁ kathetvā "nivāretha nan"ti āha. Tehipi "na mayaṁ Porisādassa kammaṁ nivāretuṁ sakkhissāmā"ti vutte "ko sakkhissatī"ti pucchitvā "Sakko devarājā"ti sutvā Sakkaṁ upasaṅkamitvā tamatthaṁ kathetvā "nivāretha nan"ti āha. Sopi "nāhaṁ sakkomi nivāretuṁ, samatthaṁ pana ācikkhissāmī"ti vatvā "konāmo"ti vutte "sadevake loke añño natthi, Kururaṭṭhe pana Indapatthanagare Korabyarājaputto Sutasomo nāma taṁ nibbisevanaṁ katvā damessati, rājūnañca jīvitaṁ dassati, tañca manussamaṁsā oramāpessati, sakalajambudīpe amataṁ viya dhammaṁ abhisiñcissati, sacepi

rājūnaṁ jīvitaṁ dātukāmo, 'Sutasomaṁ ānetvā balikammaṁ kātuṁ vaṭṭatī'ti vadehī"ti āha.

Sā "sādhū"ti sampaṭicchitvā khippaṁ āgantvā pabbajitavesena tassa avidūre pāyāsi. So padasaddena "rājā nu kho koci palāto bhavissatī"ti olokento taṁ disvā "pabbajitā nāma khattiyāva, imaṁ gahetvā ekasataṁ pūretvā balikammaṁ karissāmī"ti uṭṭhāya asihattho anubandhi, tiyojanaṁ anubandhitvāpi taṁ pāpuṇituṁ nāsakkhi, gattehi sedā mucciṁsu. So cintesi "ahaṁ pubbe hatthimpi assampi rathampi dhāvantaṁ anubandhitvā gaṇhāmi, ajja imaṁ pabbajitaṁ sakāya gatiyā gacchantaṁ sabbathāmena dhāvantopi gaṇhituṁ na sakkomi, kiṁ nu kho kāraṇan"ti. Tato so "pabbajitā nāma vacanakarā honti, 'tiṭṭhā'ti naṁ vatvā ṭhitaṁ gahessāmī"ti cintetvā "tiṭṭha samaṇā"ti āha. Ahaṁ tāva ṭhito, tvaṁ pana dhāvituṁ vāyāmamakāsīti. Atha naṁ "bho pabbajitā nāma jīvitahetupi alikaṁ na bhaṇanti, tvaṁ pana musāvādaṁ kathesī"ti vatvā gāthamāha—

393. "Tiṭṭhāhī'ti mayā vutto, so tvaṁ gacchasi pammukho.
Aṭṭhito tvaṁ ṭhitomhī'ti, lapasi brahmacārini.
Idaṁ te samaṇā'yuttaṁ, asiñca me maññasi kaṅkapattan"ti[1].

(Tassattho—Samaṇa tiṭṭhāhi iti vacanaṁ mayā vutto so tvaṁ pammukho parammukho hutvā gacchasi, brahmacārini aṭṭhito samāno tvaṁ ṭhito amhi iti lapasi, asiñca me kaṅkapattaṁ maññasīti.)[2]

Tato devatā gāthādvayamāha—

394. "Ṭhitoha'masmī sadhammesu rāja,
Na nāmagottaṁ parivattayāmi.
Corañca loke aṭhitaṁ vadanti,
Āpāyikaṁ nerayikaṁ ito cutaṁ.

395. Sace tvaṁ saddahasi rāja, sutaṁ gaṇhāhi khattiya.
Tena yaññaṁ yajitvāna, evaṁ saggaṁ gamissasī"ti.

1. Kaṅkhapattanti (Syā, Ka) 2. (Tattha **pammukho**ti parammukho) (Sī, Syā, I)

(Tattha **sadhammesū**ti mahārāja ahaṁ sakesu dasasu kusalakammapathadhammesu ṭhito **asmi** bhavāmi. **Na nāmagottan**ti tvaṁ pubbe daharakāle Brahmadatto hutvā pitari kālakate Bārāṇasiṁ rajjaṁ labhitvā Bārāṇasirājā jāto, taṁ nāmaṁ jahitvā Porisādo hutvā idāni kammāsapādo jāto, khattiyakule jātopi abhakkhaṁ manussamaṁsaṁ yasmā bhakkhesi, tasmā attano nāmagottaṁ yathā parivattesi, tathā ahaṁ attano nāmagottaṁ na parivattayāmi. **Corañcā**ti loke corañca dasakusalakammapathesu aṭhitaṁ nāma vadanti. **Ito cutan**ti ito cutaṁ hutvā apāye niraye patiṭṭhitaṁ. Khattiya bhūmipāla mahārāja tvaṁ mama vacanaṁ sace saddahasi, Sutasomaṁ gaṇhāhi, tena Sutasomena yaññaṁ yajitvāna evaṁ saggaṁ gamissasi.)[1] Bho Porisāda musāvādi tayā mayhaṁ "sakalajambudīpe rājāno ānetvā balikammaṁ karissāmī"ti paṭissutaṁ, idāni ye vā te vā dubbalarājāno ānesi, jambudīpatale jeṭṭhakaṁ Sutasomarājānaṁ sace tvaṁ na ānessasi, vacanaṁ te musā nāma hoti, tasmā Sutasomaṁ gaṇhāhīti.

Evañca pana vatvā devatā pabbajitavesaṁ antaradhāpetvā sakena vaṇṇena ākāse taruṇasūriyo viya jalamānā aṭṭhāsi. So tassā kathaṁ sutvā rūpañca oloketvā "kāsi tvan"ti āha. Imasmiṁ rukkhe nibbattadevatāti. So "diṭṭhā me attano devatā"ti tussitvā "sāmi devarāja mā Sutasomassa kāraṇā cintayi, attano rukkhaṁ pavisā"ti āha. Devatā tassa passantasseva rukkhaṁ pāvisi. Tasmiṁ khaṇe sūriyo atthaṅgato, cando uggato. Porisādo vedaṅgakusalo nakkhattacāraṁ jānāti. So nabhaṁ oloketvā "sve phussanakkhattaṁ bhavissati, Sutasomo nhāyituṁ uyyānaṁ gamissati, tattha gaṇhissāmi, ārakkho panassa mahā bhavissati, samantā tiyojanaṁ sakalanagaravāsino rakkhantā carissanti, asaṁvihite ārakkhe

---

1. (Tattha sadhammesūti sakesu kusalakammapathadhammesu. Nāmagottanti yathā tvaṁ pubbe Brahmadatto hutvā taṁ nāmaṁ jahitvā Porisādo hutvā idāni kammāsapādo jāto, khattiyakule jātopi abhakkhaṁ bhakkhesi, nāhaṁ tathā nāmagottaṁ parivattayāmi. **Corañcā**ti akusalakammapathesu ṭhitaṁ coraṁ aṭṭhitaṁ nāma vadanti. **Ito cutan**ti ito cutaṁ hutvā apāye niraye nibbattamānaṁ. So hi niraye patanto patiṭṭhaṁ **na** labhati nāma. **Sutan**ti) (Sī, I)

paṭhamayāmeyeva Migājinaṁ uyyānaṁ[1] gantvā maṅgalapokkharaṇiṁ otaritvā ṭhassāmī”ti cintetvā tattha gantvā pokkharaṇiṁ oruyha padumapattena sīsaṁ paṭicchādetvā aṭṭhāsi. Tassa tejena macchakacchapādayo osakkitvā udakapariyante vaggavaggā hutvā vicariṁsu.

Kuto pana laddhoyaṁ tejoti? Pubbayogavasena. So hi Kassapadasabalassa kāle khīrasalākabhattaṁ paṭṭhapesi, tena mahāthāmo ahosi. Aggisālañca kāretvā bhikkhusaṁghassa sītavinodanatthaṁ aggiñca dārūni ca dārucchedanavāsiñca pharasuñca adāsi, tena tejavā ahosi.

Evaṁ tasmiṁ anto-uyyānaṁ gateyeva balavapaccūsasamaye samantā tiyojanaṁ ārakkhaṁ gaṇhiṁsu. Rājāpi pātova bhuttapātarāso alaṅkatahatthikkhandhavaragato caturaṅginiyā senāya parivuto nagarato nikkhami. Tadā Takkasilato Nandonāma brāhmaṇo catasso satārahā gāthāyo ādāya vīsatiyojanasataṁ maggaṁ atikkamitvā taṁ nagaraṁ patvā dvāragāme vasitvā sūriye uggate nagaraṁ pavisanto rājānaṁ pācīnadvārena nikkhantaṁ disvā hatthaṁ pasāretvā jayāpesi. Rājā disācakkhuko hutvā gacchanto unnatappadese ṭhitassa brāhmaṇassa pasāritahatthaṁ disvā hatthinā taṁ upasaṅkamitvā pucchi—

396. “Kismiṁ nu raṭṭhe tava jātibhūmi,
Atha kena atthena idhā’nupatto.
Akkhāhi me brāhmaṇa etamatthaṁ,
Ki’micchasī demi taya’jja patthitan”ti.

(Tassattho—bho brāhmaṇa tava jātibhūmi kismiṁ raṭṭhe atthi nu, kena atthena payojanena hetubhūtena idha imasmiṁ nagare anuppatto, bho brāhmaṇa mayā pucchito so tvaṁ etamatthaṁ etaṁ payojanaṁ me mayhaṁ akkhāhi kathehi, tayā patthitavatthuṁ te tuyhaṁ ajja idāni dadāmi, kiṁ vatthuṁ icchasīti.)[2]

1. Migāciruyyānaṁ (Sī, I), migāciravanuyyānaṁ (Syā)
2. (...) natthi Sī-I-potthakesu.

Atha naṁ so gāthamāha—

397. “Gāthā catasso dharaṇīmahissara,
Sugambhīratthā varasāgarūpamā.
Taveva atthāya idhāgato’smi,
Suṇohi gāthā paramatthasaṁhitā”ti.

(Tattha **dharaṇīmahissarā**ti bhūmipāla catasso gāthā kiṁ bhūtā?[1]. Sugambhīratthā varasāgarūpamā, **taveva** tava eva atthāya idha ṭhānaṁ anuppatto **asmi** bhavāmi. **Suṇohī**ti Kassapadasabalena desitā paramatthasaṁhitā imā satārahā gāthāyo suṇohīti attho.)[2].

Iti vatvā “mahārāja imā Kassapadasabalena desitā catasso satārahā gāthāyo ‘tumhe sutavittakā’ti sutvā tumhākaṁ desetuṁ āgatomhī”ti āha. Rājā tuṭṭhamānaso hutvā “ācariya suṭṭhu te āgataṁ, mayā pana nivattituṁ na sakkā, ajja phussanakkhattayogena sīsaṁ nhāyituṁ āgatomhi, ahaṁ punadivase āgantvā sossāmi, tvaṁ mā ukkaṇṭhī”ti vatvā “gacchatha brāhmaṇassa asukagehe sayanaṁ paññāpetvā ghāsacchādanaṁ saṁvidahathā”ti amacce āṇāpetvā uyyānaṁ pāvisi. Taṁ aṭṭhārasahatthena pākārena parikkhittaṁ ahosi. Taṁ aññamaññaṁ saṁghaṭṭentā samantā hatthino parikkhipiṁsu, tato assā, tato rathā, tato dhanuggahā, tato pattīti, saṅkhubhitamahāsamuddo viya unnādento balakāyo ahosi. Atha rājā oḷārikāni ābharaṇāni omuñcitvā massukammaṁ kāretvā ubbaṭṭitasarīro pokkharaṇiyā anto rājavibhavena nhatvā paccuttaritvā udakaggahaṇasāṭakena nivāsetvā aṭṭhāsi. Athassa dussagandhamālālaṅkāre upanayiṁsu. Porisādo cintesi “rājā alaṅkatakāle bhāriko bhavissati, sallahukakāleyeva naṁ gaṇhissāmī”ti. So nadanto vagganto udake macchaṁ āluḷento vijjulatā viya matthake khaggaṁ paribbhamento “ahaṁ are manussacoro Porisādo”ti nāmaṁ sāvetvā aṅguliṁ nalāṭe ṭhapetvā udakā uttari. Tassa saddaṁ sutvāva hatthārohā hatthīhi,

1. Kiṁ sutā (Ka)
2. (...) natthi Sī-I-potthakesu.

assārohā assehi, rathārohā rathehi bhassiṁsu. Balakāyo gahitagahitāni āvudhāni chaḍḍetvā urena bhūmiyaṁ nipajji.

Porisādo Sutasomaṁ ukkhipitvā gaṇhi, sesarājāno pāde gahetvā adhosīsake katvā paṇhiyā sīsaṁ paharanto gacchati. Bodhisattaṁ pana upagantvā onato ukkhipitvā khandhe nisīdāpesi. So "dvārena gamanaṁ papañco bhavissatī"ti sammukhaṭṭhāneyeva aṭṭhārasahatthaṁ pākāraṁ laṅghitvā purato galitamadamattavāraṇakumbhe[1] akkamitvā pabbatakūṭāni pātento viya vātajavānaṁ assatarānaṁ piṭṭhe akkamanto pātetvā rathadhurarathasīsesu akkamitvā bhamikaṁ[2] bhamanto viya nīlaphalakāni nigrodhapattāni maddanto viya ekavegeneva tiyojanamattaṁ maggaṁ gantvā "atthi nu kho koci Sutasomassatthāya pacchato āgacchanto"ti oloketvā kañci adisvā saṇikaṁ gacchanto Sutasomassa kesehi udakabindūni attano ure[3] patitāni disvā "maraṇassa abhāyanto nāma natthi, Sutasomopi maraṇabhayena rodati maññe"ti cintetvā āha—

398. "Na ve rudanti matimanto sapaññā,
Bahussutā ye bahuṭhānacintino.
Dīpaṁ hi etaṁ paramaṁ narānaṁ,
Yaṁ paṇḍitā sokanudā bhavanti.

399. Attānaṁ ñātī udāhu puttadāraṁ,
Dhaññaṁ dhanaṁ rajataṁ jātarūpaṁ.
Kimeva tvaṁ Sutasomā'nutappe,
Korabyaseṭṭha vacanaṁ suṇoma te'tan"ti.

(Tattha bho Sutasoma mahārāja ye paṇḍitā kiṁ bhūtā? **Matimanto** atthānatthaṁ kāraṇākāraṇaṁ jānanapaññāya samannāgatā, **sappaññā** vicaraṇapaññāya samannāgatā, **bahussutā** bahussutadharā **bahuṭṭhānacintino** bahukāraṇacintanasīlā, te paṇḍitā maraṇabhaye uppanne sati bhītā hutvā **ve** ekantena **na rudanti** na paridevanti. **Dīpaṁ hī**ti bho

1. Paggalitapādena mattavaravāraṇakumbhe (Syā)
2. Bhamarikaṁ (Sī, I), bhamaracakkaṁ (Syā)
3. Upari (Sī, I)

Sutasoma mahārāja hi kasmā pana vadāmi, mahāsamudde bhinnanāvānaṁ vāṇijakānaṁ janānaṁ patiṭṭhābhūtaṁ mahādīpaṁ iva, evampi tathā etaṁ paṇḍitaṁ appaṭisaraṇānaṁ narānaṁ paramaṁ. **Yaṁ** yena kāraṇena ye paṇḍitā sokīnaṁ janānaṁ sokanudā bhavanti, bho Sutasoma mahārāja tvaṁ maraṇabhayena paridevīti maññe maññāmi. **Attānan**ti bho Sutasoma mahārāja attahetu udāhu ñātihetu puttadārahetu udāhu dhaññadhanarajatajātarūpahetu **kimeva tvaṁ** kimeva dhammajātaṁ tvaṁ **anutappe** anutappeyyāsi. **Korabyaseṭṭha** Kururaṭṭhavāsīnaṁ seṭṭha uttama bho mahārāja etaṁ tava vacanaṁ suṇomāti)[1].

Sutasomo āha—

400. "Nevāha'mattāna'manutthunāmi,
Na puttadāraṁ na dhanaṁ na raṭṭhaṁ.
Satañca dhammo carito purāṇo,
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇassā'nu tappe.

401. Kato mayā saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhitena.
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇasappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajissan"ti.

(Tattha **nevāha'mattāna'manutthunāmī**ti ahaṁ tāva attatthāya neva rodāmi na socāmi, imesampi puttādīnaṁ atthāya na rodāmi na socāmi, apica kho pana **sataṁ** paṇḍitānaṁ carito purāṇadhammo atthi, yaṁ saṅgaraṁ katvā pacchā anutappanaṁ nāma, taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇassa ahaṁ anusocāmīti

---

1. (Tattha **yaṁ paṇḍitā**ti yaṁ tumhādisā paṇḍitā aññesaṁ sokanudā bhavanti, evaṁ sokavinodanaṁ aññesampi dīpaṁ mahāsamudde bhinnanāvānaṁ dīpo viya patiṭṭhā hoti, tasmā tumhādisā matimanto na rudantīti attho. **Kimo nu tvanti** samma Sutasoma tumhādisemaraṇabhayena rodante aññe andhabālā kiṁ karissanti, apica taṁ pucchāmi, imesu puttādīsu kimo nu tvaṁ Sutasomānutappeti kimeva anusocasi, kiṁ cintesīti attho.) (Sī, Syā, I)

attho)[1]. **Saccānurakkhī**ti saccaṁ anurakkhanto. So hi brāhmaṇo Takkasilato Kassapadasabalena desitā catasso satārahā gāthāyo ādāya āgato, tassāhaṁ āgantukavattaṁ kāretvā "nhatvā āgato suṇissāmi, yāva mamāgamanā āgamehī"ti saṅgaraṁ katvā āgato, tvaṁ tā gāthāyo sotuṁ adatvāva maṁ gaṇhi. Sace maṁ vissajjesi, taṁ dhammaṁ sutvā saccānurakkhī punarāvajissāmīti vadati.

Atha naṁ Porisādo āha—

402. "Nevāha'metaṁ abhisaddahāmi,
Sukhī naro maccumukhā pamutto.
Amittahatthaṁ punarāvajeyya,
Korabyaseṭṭha na hi maṁ upesi.

403. Mutto tuvaṁ Porisādassa hatthā,
Gantvā sakaṁ mandiraṁ kāmakāmī.
Madhuraṁ piyaṁ jīvitaṁ laddha rāja,
Kuto tuvaṁ ehisi me sakāsan"ti.

Tattha **sukhī**ti sukhappatto hutvā. **Maccumukhā pamutto**ti mādisassa corassa hatthato muttatāya maraṇamukhā mutto nāma hutvā (**amittahatthaṁ punarāvajeyya** āgaccheyya, ahaṁ etaṁ vacanaṁ neva abhisaddahāmi, Korabyaseṭṭha tvaṁ mama santikaṁ na hi upesi. **Mutto**ti Sutasoma tuvaṁ Porisādassa hatthato mutto. **Sakaṁ mandiran**ti rājadhānigehaṁ gantvā. **Kāmakāmī**ti kāmaṁ kāmayamāno. **Laddhā**ti ativiya piyaṁ jīvitaṁ labhitvā tuvaṁ **me** mama santike **kuto** kena nāma kāraṇena ehisi)[2].

---

1. (Tattha **anuttunāmī**ti ahaṁ neva rudāmi, imesampi puttādīnaṁ atthāya na anutthunāmi Na socāmi, apica kho sataṁ paṇḍitānaṁ carito purāṇadhammo atthi, saṅgaraṁ katvā saccaṁ nāmetaṁ saṅgaraṁ brāhmaṇassa ahaṁ anusocāmīti attho) (Sī, I)
2. (**Na hi maṁ upesīti na** hi maṁ upagamissasi. **Mandiran**ti rājadhāniṁ gehaṁ vā. **Kāmakāmī**ti ālapanametaṁ, kāmaṁ kāmayamānāti attho. **Kuto**ti kena nāma kāraṇena.) (Sī, I)

Taṁ sutvā mahāsatto sīho viya asambhito āha—

404. "Mataṁ vareyya parisuddhasīlo,
Na jīvitaṁ garahito pāpadhammo.
Na hi taṁ naraṁ tāyati duggatīhi,
Yassāpi hetu alikaṁ bhaṇeyya.

405. Sacepi vāto giri'māvaheyya,
Cando ca suriyo ca chamā pateyyuṁ.
Sabbā ca najjo paṭisotaṁ vajeyyuṁ,
Na tveva'haṁ rāja musā bhaṇeyyaṁ.

406. Nabhaṁ phaleyya udadhīpi susse,
Saṁvattaye bhūtadharā vasundharā.
Siluccayo meru samūla'muppate,
Na tveva'haṁ rāja musā bhaṇeyyan"ti[1].

(Tattha **mataṁ vareyyā**ti Porisāda yo naro parisuddhasīlo jīvitahetu aṇumattampi pāpaṁ na karoti, sīlasampanno hutvā vareyya taṁ maraṇaṁ iccheyya, garahito pāpadhammo taṁ jīvitaṁ na seyyo, dussīlo puggalo yassāpi hetu attādinopi hetu alikaṁ vacanaṁ bhaṇeyya, taṁ naraṁ evarūpaṁ duggatīhi taṁ alikaṁ na tāyate.)[2] **Sacepi vāto giri'māvaheyyā**ti samma Porisāda tayā[3] saddhiṁ ekācariyakule sikkhito evarūpo sahāyako hutvā ahaṁ jīvitahetu musā na kathemi, kiṁ na saddahasi. Sace puratthimādibhedo vāto uṭṭhāya mahantaṁ giriṁ tūlapicuṁ viya ākāse āvaheyya, cando ca sūriyo ca attano attano vimānena saddhiṁ **chamā** pathaviyaṁ pateyyuṁ, sabbāpi najjo patisotaṁ vajeyyuṁ, bho

---

1. Ayaṁ gāthā Sī-I-potthakesu na dissati.
2. (Tattha **mataṁ vareyyā**ti maraṇaṁ iccheyya, icchatu patthetūti attho. **Nahi jīvitan**ti pāpadhammo pana garahito jīvitaṁ na vareyya, mā icchatu. Jīvitaṁ hi tassa anāyatibhaddakattāva dujjīvitaṁ nāma. **Yassā**ti yassa attādino atthāya dussīlo alikaṁ bhaṇeyya, etaṁ attādivatthuṁ taṁ purisaṁ duggatīhi na tāyate na rakkhati.) (Sī, Syā, I)
3. Mayā (Sī, Syā, I)

Porisāda evarūpaṁ vacanaṁ sace bhaṇeyya, taṁ saddahitabbaṁ, ahaṁ musā bhaṇeyyaṁ iti vacanaṁ tuyhaṁ janehi vuttaṁ, na tveva taṁ saddahitabbaṁ.

Evaṁ vuttepi so na saddahiyeva. Atha bodhisatto "ayaṁ mayhaṁ na saddahati, sapathenapi naṁ saddahāpessāmī"ti cintetvā "samma Porisāda khandhato tāva maṁ otārehi, sapathaṁ katvā taṁ saddahāpessāmī"ti vutte tena otāretvā bhūmiyaṁ ṭhapito sapathaṁ karonto āha—

407. "Asiñca sattiñca parāmasāmi,
Sapathampi te samma ahaṁ karomi.
Tayā pamutto anaṇo bhavitvā,
Saccānurakkhī punarāvajissan"ti.

Tassattho—samma Porisāda sace icchasi, evarūpehi āvudhehi saṁvihitārakkhe khattiyakule me nibbatti nāma mā hotūti asiñcasattiñca parāmasāmi. Sace aññehi rājūhi akattabbaṁ aññaṁ vā yaṁ icchasi, taṁ sapathampi te samma ahaṁ karomi. Yathāhaṁ tayā pamutto gantvā brāhmaṇassa anaṇo hutvā saccamanurakkhanto punarāgamissāmīti.

Tato Porisādo "ayaṁ Sutasomo khattiyehi akattabbaṁ sapathaṁ karoti, kiṁ me iminā, esa etu vā mā vā, ahampi khattiyarājā, mameva bāhulohitaṁ gahetvā devatāya balikammaṁ karissāmi, ayaṁ ativiya kilamatī"ti cintetvā—

408. "Yo te kato saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhitena.
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇasappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajassū"ti.

Tattha **punarāvajassū**ti puna āgaccheyyāsi.

Atha naṁ mahāsatto "samma mā cintayi, catasso satārahā gāthā sutvā dhammakathikassa pūjaṁ katvā pātovāgamissāmī"ti vatvā gāthamāha—

409. “Yo me kato saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhitena.
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇasappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

Atha naṁ Porisādo “mahārāja tumhe khattiyehi akattabbaṁ sapathaṁ karittha, taṁ anussareyyāthā”ti vatvā “samma Porisāda tvaṁ maṁ daharakālato paṭṭhāya jānāsi, hāsenapi me musā na kathitapubbā, sohaṁ idāni rajje patiṭṭhito dhammādhammaṁ jānanto kiṁ musā kathessāmi, saddahasi mayhaṁ, ahaṁ te sve balikammaṁ pāpuṇissāmī”ti saddahāpito “tena hi gaccha mahārāja tumhesu anāgatesu balikammaṁ na bhavissati, devatāpi tumhehi vinā na sampaṭicchati, mā me balikammassa antarāyaṁ karitthā”ti mahāsattaṁ uyyojesi. So rāhumukhā muttacando viya nāgabalo thāmasampanno khippameva nagaraṁ sampāpuṇi. Senāpissa “Sutasomo rājā paṇḍito madhuradhammakathiko ekaṁ dve kathā kathetuṁ labhanto Porisādaṁ dametvā sīhamukhā muttamattavāraṇo viya āgamissati, ‘ime rājānaṁ Porisādassa datvā āgatā’ti mahājano garahissatī”ti cintetvā bahinagareyeva khandhāvāraṁ katvā ṭhitā taṁ dūratova āgacchantaṁ disvā paccuggantvā vanditvā “kacci mahārāja Porisādena kilamito”ti paṭisanthāraṁ katvā “Porisādena mayhaṁ mātāpitūhipi dukkaraṁ kataṁ, tathārūpo nāma caṇḍo sāhasiko Porisādo mama dhammakathaṁ sutvā maṁ vissajjesī”ti vutte rājānaṁ alaṅkaritvā hatthikkhandhaṁ āropetvā parivāretvā nagaraṁ pāvisi. Taṁ disvā sabbe nāgarā tussiṁsu.

Sopi dhammagarutāya dhammasoṇḍatāya mātāpitaro adisvāva “pacchāpi ne passissāmī”ti rājanivesanaṁ pavisitvā rājāsane nisīditvā brāhmaṇaṁ pakkosāpetvā massukammādīnissa āṇāpetvā taṁ kappitakesamassuṁ nhātānulittaṁ vatthālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ katvā ānetvā dassitakāle sayaṁ pacchā nhatvā tassa attano bhojanaṁ dāpetvā tasmiṁ bhutte sayaṁ bhuñjitvā taṁ mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā dhammagarukatāya assa gandhamālādīhi pūjaṁ katvā sayaṁ nīce āsane

nisīditvā “tumhehi mayhaṁ ābhatā satārahā gāthā suṇoma ācariyā”ti yāci. Tamatthaṁ dīpento Satthā gāthamāha—

410. “Mutto ca so Porisādassa hatthā,
Gantvāna taṁ brāhmaṇaṁ etadavoca.
Suṇomi gāthāyo satārahāyo,
Yā me sutā assu hitāya brahme”ti.

Tattha **etadavocā**ti etaṁ avoca.

Atha brāhmaṇo bodhisattena yācitakāle gandhehi hatthe ubbaṭṭetvā pasibbakā manoramaṁ potthakaṁ nīharitvā ubhohi hatthehi gahetvā “tena hi mahārāja Kassapadasabalena desitā rāgamadādinimmadanā amatamahānibbānasampāpikā catasso satārahā gāthāyo suṇohī”ti vatvā potthakaṁ olokento āha—

411. “Sakideva Sutasoma, sabbhi hoti samāgamo.
Sā naṁ saṅgati pāleti, nā’sabbhi bahu saṅgamo.

412. Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṁ.
Sataṁ saddhamma’maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

413. Jīranti ve rājarathā sucittā,
Atho sarīrampi jaraṁ upeti.
Satañca dhammo na jaraṁ upeti,
Santo have sabbhi pavedayanti.

414. Nabhañca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṁ samuddassa ta’dāhu dūre.
Tato have dūrataraṁ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā”ti.

Tattha **sakidevā**ti ekavārameva. **Sabbhī**ti sappurisehi. **Sā nan**ti sā sabbhi sappurisehi **saṅgati** samāgamo ekavāraṁ pavattopi

taṁ puggalaṁ **pāleti** rakkhati. **Nāsabbhī**ti asappurisehi pana **bahu** sucirampi kato **saṅgamo** ekaṭṭhāne nivāso na pāleti, na thāvaro hotīti attho. **Samāsethā**ti saddhiṁ nisīdeyya, sabbepi iriyāpathe paṇḍiteheva saddhiṁ pavatteyyāti attho. **Santhavan**ti mittasanthavaṁ. **Sataṁ saddhamman**ti paṇḍitānaṁ Buddhādīnaṁ sattatiṁsabodhipakkhiyadhammasaṅkhātaṁ saddhammaṁ. **Seyyo**ti etaṁ dhammaṁ ñatvā vaḍḍhiyeva hoti, hāni nāma natthīti attho. **Rājarathā**ti rājūnaṁ ārohanīyarathā. **Sucittā**ti suparikammakatā. **Sabbhi pavedayantī**ti Buddhādayo santo "sabbhī"ti saṅkhaṁ gataṁ sobhanaṁ uttamaṁ nibbānaṁ pavedenti thomenti, so nibbānasaṅkhāto sataṁ dhammo jaraṁ na upeti na jīrati. **Nabhan**ti ākāso. **Dūre**ti pathavī hi sappatiṭṭhā sagahaṇā, ākāso nirālambo appatiṭṭho, iti ubho ete ekābaddhāpi visaṁyogaṭṭhena anupalittaṭṭhena ca dūre nāma honti. **Pāran**ti orimatīrato paratīraṁ. **Ta'dāhū**ti taṁ āhu.

Iti brāhmaṇo catasso satārahā gāthā Kassapadasabalena desitaniyāmena desetvā tuṇhī ahosi. Taṁ sutvā mahāsatto "sapphalaṁ vata me āgamanan"ti tuṭṭhacitto hutvā "imā gāthā neva sāvakabhāsitā, na isibhāsitā, na kenaci bhāsitā, sabbaññunāva bhāsitā, kiṁ nu kho agghantī"ti cintetvā "imāsaṁ sakalampi cakkavāḷaṁ yāva brahmalokā sattaratanapuṇṇaṁ katvā dadamānopi neva anucchavikaṁ kātuṁ sakkoti, ahaṁ kho panassa tiyojanasate Kururaṭṭhe sattayojanike Indapatthanagare rajjaṁ dātuṁ pahomi, atthi nu khvassa rajjaṁ kāretuṁ bhāgyan"ti aṅgavijjānubhāvena olokento nāddasa. Tato senāpatiṭṭhānādīni olokento ekagāmabhojakamattassapi bhāgyaṁ adisvā dhanalābhassa olokento koṭidhanato paṭṭhāya oloketvā catunnaṁyeva kahāpaṇasahassānaṁ bhāgyaṁ disvā "ettakena naṁ pūjessāmī"ti catasso sahassatthavikā dāpetvā "ācariya tumhe aññesaṁ khattiyānaṁ imā gāthā desetvā kittakaṁ dhanaṁ labhathā"ti pucchati. Ekekāya gāthāya sataṁ sataṁ mahārāja, teneva tā satārahā nāma jātāti. Atha naṁ mahāsatto "ācariya tvaṁ attanā gahetvā vikkeyyabhaṇḍassa agghampi na

jānāsi, ito paṭṭhāya ekekā gāthā sahassārahā nāma hontū"ti vatvā gāthamāha—

415. "Sahassiyā imā gāthā, nahimā gāthā satārahā.
Cattāri tvaṁ sahassāni, khippaṁ gaṇhāhi brāhmaṇā"ti.

(Tassattho—brāhmaṇa imā gāthā sahassiyā sahassārahā, imā gāthā satārahā na hi hontu, brāhmaṇa tvaṁ cattāri sahassāni khippaṁ gaṇhāti.)[1]

Athassa ekaṁ sukhayānakaṁ datvā "brāhmaṇaṁ sotthinā gehaṁ sampāpethā"ti purise āṇāpetvā taṁ uyyojesi. Tasmiṁ khaṇe "Sutasomaraññā satārahā gāthā sahassārahā katvā pūjitā sādhu sādhū"ti mahāsādhukārasaddo ahosi. Tassa mātāpitaro taṁ saddaṁ sutvā "kiṁ saddo nāmesā"ti pucchitvā yathābhūtaṁ sutvā attano dhanalobhatāya[2] mahāsattassa kujjhiṁsu. Sopi brāhmaṇaṁ uyyojetvā tesaṁ santikaṁ gantvā vanditvā aṭṭhāsi. Athassa pitā "kathaṁ tāta evarūpassa sāhasikassa corassa hatthato muttosī"ti paṭisanthāramattampi akatvā attano dhanalobhatāya[2] "saccaṁ kira tāta tayā catasso gāthā sutvā cattāri sahassāni dinnānī"ti pucchitvā "saccan"ti vutte gāthamāha—

416. "Āsītiyā nāvutiyā ca gāthā,
Satārahā cāpi bhaveyya gāthā.
Paccattameva Sutasoma jānahi,
Sahassiyā nāma kā atthi gāthā"ti.

(Tassattho—gāthā nāma tāta āsītiyā ca nāvutiyā ca satārahā cāpi bhaveyya, paccattameva attanāva jānāhi, sahassārahā nāma gāthā kā kassa santike atthīti).[3]

Atha naṁ mahāsatto "nāhaṁ tāta dhanena vuddhiṁ icchāmi, sutena pana icchāmī"ti saññāpento āha—

---

1. ( ) natthi Sī-Syā-I-potthakesu. 2. Dhanalolatāya (Sī, I)
3. (Tattha **paccattamevā**ti attanā jānāhi. **Kudhatthī**ti kuhiṁ atthi.) (Sī, I)

417. "Icchāmi vo'haṁ sutavuddhi'mattano,
Santoti[1] maṁ sappurisā bhajeyyuṁ.
Ahaṁ savantīhi mahodadhīva,
Na hi tāta tappāmi subhāsitena.

418. Aggi yathā tiṇakaṭṭhaṁ dahanto,
Na tappatī sāgarova nadībhi.
Evampi te paṇḍitā rājaseṭṭha,
Sutvā na tappanti subhāsitena.

419. Sakassa dāsassa yadā suṇomi,
Gāthaṁ ahaṁ atthavatiṁ janinda.
Tameva sakkacca nisāmayāmi,
Na hi tāta dhammesu mama'tthi tittī"ti.

Tattha **vo**ti nipātamattaṁ. "Santo"ti ete ca maṁ bhajeyyuṁ iti icchāmi. **Savantīhī**ti nadīhi. **Sakassā**ti tiṭṭhatu Nanda brāhmaṇo, yadā ahaṁ attano dāsassapi santike suṇomi, tāta dhammesu mama titti na hi atthīti.

Evañca pana vatvā "mā maṁ tāta dhanahetu paribhāsasi, ahaṁ dhammaṁ sutvā āgamissāmī"ti sapathaṁ katvā āgato, idānāhaṁ Porisādassa santikaṁ gamissāmi, idaṁ te rajjaṁ gaṇhathā"ti rajjaṁ niyyādento gāthamāha—

420. "Idaṁ te raṭṭhaṁ sadhanaṁ sayoggaṁ,
Sakāyuraṁ sabbakāmūpapannaṁ.
Kiṁ kāmahetu paribhāsasi maṁ,
Gacchāmahaṁ Porisādassa ña tte"ti.

Tattha **ña tteti**[2] santike.

Tasmiṁ samaye piturañño hadayaṁ uṇhaṁ ahosi. So "tāta Sutasoma kiṁ nāmetaṁ kathesi, mayaṁ caturaṅginiyā senāya coraṁ gahessāmā"ti vatvā gāthamāha—

---

1. Santo ca (Sī, I, Ka), santova (Syā)
2. Kanteti (Sī, I)

421. “Attānurakkhāya bhavanti he’te,
Hatthārohā rathikā pattikā ca.
Assārohā ye ca dhanuggahāse,
Senaṁ payuñjāma hanāma sattun”ti.

Tattha **hanāmā**ti sace evaṁ payojitā senā taṁ gahetuṁ na sakkonti, atha naṁ sakalaraṭṭhavāsino gahetvā gantvā hanāma sattuṁ, mārema taṁ amhākaṁ paccāmittanti attho.

Atha naṁ mātāpitaro assupuṇṇamukhā rodamānā vilapantā “tāta mā gaccha, gantuṁ na labbhā”ti yāciṁsu. Soḷasasahassā nāṭakitthiyopi sesaparijanopi “amhe anāthe katvā kuhiṁ gacchasi devā”ti parideviṁsu. Sakalanagare koci sakabhāvena saṇṭhātuṁ asakkonto “Sutasomo Porisādassa kira paṭiññaṁ datvā āgato, idāni catasso satārahā gāthā sutvā dhammakathikassa sakkāraṁ katvā mātāpitaro vanditvā punapi kira corassa santikaṁ gamissatī”ti sakalanagaraṁ ekakolāhalaṁ ahosi. Sopi mātāpitūnaṁ vacanaṁ sutvā gāthamāha—

422. “Sudukkaraṁ Porisādo akāsi,
Jīvaṁ gahetvāna avassajī maṁ.
Taṁ tādisaṁ pubbakiccaṁ saranto,
Dubbhe ahaṁ tassa kathaṁ janindā”ti.

Tattha **jīvaṁ gahetvānā**ti jīvaggāhaṁ[1] gahetvāna. **Taṁ tādisan**ti taṁ tena kataṁ tathārūpaṁ. **Pubbakiccan**ti purimaṁ upakāraṁ. **Janindā**ti pitaraṁ ālapati.

So mātāpitaro assāsetvā “ammatātā tumhe mayhaṁ mā cintayittha, katakalyāṇo ahaṁ, mama chakāmassaggissariyaṁ na dullabhan”ti mātāpitaro vanditvā āpucchitvā sesajanaṁ anusāsitvā pakkāmi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

---

1. Jīvamānaṁ (Syā, Ka)

423. “Vanditvā so pitaraṁ mātarañca,
Anusāsitvā negamañca balañca.
Saccavādī saccānurakkhamāno,
Agamāsi so yattha Porisādo”ti.

Tattha **saccānurakkhamāno**ti saccaṁ anurakkhamāno. **Agamāsī**ti taṁ rattiṁ nivesaneyeva vasitvā punadivase aruṇuggamanavelāya mātāpitaro vanditvā āpucchitvā sesajanaṁ anusāsitvā assumukhena nānappakāraṁ paridevantena itthāgārādinā mahājanena anugato nagarā nikkhamma taṁ janaṁ nivattetuṁ asakkonto mahāmagge daṇḍakena tiriyaṁ lekhaṁ kaḍḍhitvā “sace mayi sineho atthi, imaṁ mā atikkamiṁsū”ti āha. Mahājano sīlavato tejavantassa āṇaṁ atikkamituṁ asakkonto mahāsaddena paridevamāno taṁ sīhavijambhitena gacchantaṁ oloketvā tasmiṁ dassanūpacāraṁ atikkante ekaravaṁ ravanto nagaraṁ pāvisi. Sopi āgatamaggeneva tassa santikaṁ gato. Tena vuttaṁ **“agamāsi so yattha Porisādo”ti**.

Tato Porisādo cintesi “sace mama sahāyo Sutasomo āgantukāmo, āgacchatu, anāgantukāmo, anāgacchatu, rukkhadevatā yaṁ mayhaṁ icchati, taṁ karotu, ime rājāno māretvā pañcamadhuramaṁsena balikammaṁ karissāmī”ti citakaṁ katvā aggiṁ jāletvā “aṅgārarāsi tāva hotū”ti tassa sūle tacchantassa nisinnakāle Sutasomo āgato. Atha naṁ Porisādo disvā tuṭṭhacitto “samma gantvā kattabbakiccaṁ te katan”ti pucchi. Mahāsatto “āma mahārāja Kassapadasabalena desitā gāthā me sutā, dhammakathikassa ca sakkāro kato, tasmā gantvā kattabbakiccaṁ kataṁ nāma hotī”ti dassetuṁ gāthamāha—

424. “Kato mayā saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhitena.
Taṁ saṅgaraṁ brāhmaṇasappadāya,
Saccānurakkhī punarāgatosmi.
Yajassu yaññaṁ khāda maṁ Porisādā”ti.

Tattha **yajassū**ti maṁ māretvā devatāya vā yaññaṁ yajassu, maṁsaṁ vā me khādāhīti attho.

Taṁ sutvā Porisādo "ayaṁ rājā na bhāyati, vigatamaraṇabhayo hutvā katheti, kissa nu kho esa ānubhāvo"ti cintetvā "aññaṁ natthi, ayaṁ 'Kassapadasabalena desitā gāthā me sutā'ti vadati, tāsaṁ etena ānubhāvena bhavitabbaṁ, ahampi taṁ kathāpetvā tā gāthāyo sossāmi, evaṁ ahampi nibbhayo bhavissāmī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā gāthamāha—

425. "Na hāyate khāditaṁ mayhaṁ pacchā,
Citakā ayaṁ tāva sadhūmikāva.
Niddhūmake pacitaṁ sādhupakkaṁ,
Suṇomi gāthāyo satārahāyo"ti.

Tattha **khāditan**ti[1] khādanaṁ. Taṁ[2] khādanaṁ mayhaṁ pacchā vā pure vā na parihāyati, pacchāpi hi tvaṁ mayā khāditabbova. **Niddhūmake pacitan**ti niddhūme nijjhāle aggimhi pakkamaṁsaṁ sādhupakkaṁ nāma hoti.

Taṁ sutvā mahāsatto "ayaṁ Porisādo pāpadhammo, imaṁ thokaṁ niggahetvā lajjāpetvā kathessāmī"ti cintetvā āha—

426. "Adhammiko tvaṁ Porisādakā'si,
Raṭṭhā ca bhaṭṭho udarassa hetu.
Dhamma'ñcimā abhivadanti gāthā,
Dhammo ca adhammo ca kuhiṁ sameti.

427. Adhammikassa luddassa, niccaṁ lohitapāṇino.
Natthi saccaṁ kuto dhammo, kiṁ sutena karissasī"ti.

Tattha **dhamma'ñcimā**ti imā ca gāthā navalokuttaradhammaṁ abhivadanti. **Kuhiṁ sametī**ti kattha samāgacchati. Dhammo hi sugatiṁ pāpeti nibbānaṁ vā, adhammo duggatiṁ. **Kuto dhammo**ti vacīsaccamattampi natthi, kuto dhammo. **Kiṁ sutenā**ti tvaṁ etena sutena kiṁ karissasi, mattikābhājanaṁ viya hi sīhavasāya abhājanaṁ tvaṁ dhammassa.

---

1. Khāditunti (Sī, Syā, I)
2. Tava (Sī, Syā, I)

So evaṁ kathitepi neva kujjhi. Kasmā? Mahāsattassa mettābhāvanāya mahattena. Atha naṁ "kiṁ pana samma Sutasoma ahameva adhammiko"ti vatvā gāthamāha—

428. "Yo maṁsahetu migavaṁ careyya,
Yo vā hane purisa'mattahetu.
Ubhopi te pecca samā bhavanti,
Kasmā no adhammikaṁ brūsi maṁ tvan"ti.

Tattha **kasmā no**ti ye jambudīpatale rājāno alaṅkatapaṭiyattā mahābalaparivārā rathavaragatā migavaṁ carantā tikhiṇehi sarehi mige vijjhitvā mārenti, te avatvā kasmā tvaṁ maññeva adhammikanti vadasi. Yadi te niddosā, ahampi niddoso evāti dīpeti.

Taṁ sutvā mahāsatto tassa laddhiṁ bhindanto gāthamāha—

429. "Pañca pañca na khā[1] bhakkhā, khattiyena pajānatā.
Abhakkhaṁ rāja bhakkhesi, tasmā adhammiko tuvan"ti.

Tassattho—samma Porisāda khattiyena nāma khattiyadhammaṁ jānantena pañca pañca hatthi-ādayo daseva sattā maṁsavasena na khā bhakkhā na kho khāditabbayuttakā. "Na kho"tveva[2] vā pāṭho. Aparo nayo khattiyena khattiyadhammaṁ jānantena pañcanakhesu sattesu sasako, sallako, godhā, kapi[3] kummoti ime pañceva sattā bhakkhitabbayuttakā, na aññe, tvaṁ pana abhakkhaṁ manussamaṁsaṁ bhakkhesi, tena adhammikoti.

Iti so niggahaṁ patvā aññaṁ nissaraṇaṁ[4] adisvā attano pāpaṁ paṭicchādento gāthamāha—

430. "Mutto tuvaṁ Porisādassa hatthā,
Gantvā sakaṁ mandiraṁ kāmakāmī.
Amittahatthaṁ punarāgato'si,
Na khattadhamme kusalo'si rājā"ti.

---

1. Na kho (Ka)
2. Nakhātveva (Ka)
3. Sāmi (Sī, I), sāvī (Syā)
4. Paṭisaraṇaṁ (Syā, Ka)

Tattha **na khattadhamme**ti tvaṁ khattiyadhammasaṅkhāte nītisatthe na kusalosi, attano atthānatthaṁ na jānāsi, akāraṇeneva te loke paṇḍitoti kitti patthaṭā, ahaṁ pana te paṇḍitabhāvaṁ na passāmi na jānāmi, atibālosīti vadati.

Atha naṁ mahāsatto"samma khattiyadhamme kusalena nāma mādiseneva bhavitabbaṁ. Ahañhi taṁ jānāmi, na pana tadatthāya[1] paṭipajjāmī"ti vatvā gāthamāha—

431. "Ye khattadhamme kusalā bhavanti,
Pāyena te nerayikā bhavanti.
Tasmā ahaṁ khattadhammaṁ pahāya,
Saccānurakkhī punarāgato'smi.
Yajassu yaññaṁ khāda maṁ Porisādā"ti.

Tattha **kusalā**ti tadatthāya[1] paṭipajjanakusalā. **Pāyenā**ti yebhuyyena nerayikā. Ye pana tattha na nibbattanti, te sesāpāyesu nibbattanti.

Porisādo āha—

432. "Pāsādavāsā pathavīgavāssā,
Kāmitthiyo kāsikacandanañca.
Sabbaṁ tahiṁ labhasi sāmitāya,
Saccena kiṁ passasi ānisaṁsan"ti.

Tattha **pāsādavāsā**ti samma Sutasoma tava tiṇṇaṁ utūnaṁ anucchavikā dibbavimānakappā tayo nivāsapāsādā. **Pathavīgavāssā**ti pathavī ca gāvo ca assā ca bahū. **Kāmitthiyo**ti kāmavatthubhūtā itthiyo. **Kāsikacandanañcā**ti kāsikavatthañca lohitacandanañca. **Sabbaṁ tahin**ti etañca aññañca upabhogaparibhogaṁ sabbaṁ tvaṁ tahiṁ attano nagare **sāmitāya labhasi,** sāmī hutvā yathā icchasi, tathā paribhuñjituṁ labhasi, so tvaṁ sabbametaṁ pahāya saccānurakkhī idhāgacchanto saccena kiṁ ānisaṁsaṁ passasīti.

---

1. Tathattāya (Sī, Syā, I)

Bodhisatto āha—

433. “Ye keci’me atthi rasā pathabyā,
Saccaṁ tesaṁ sādutaraṁ[1] rasānaṁ.
Sacce ṭhitā samaṇabrāhmaṇā ca,
Taranti jātimaraṇassa pāran”ti.

Tattha **sādutaran**ti yasmā sabbepi rasā sattānaṁ saccakāleyeva paṇītā madhurā honti, tasmā saccaṁ tesaṁ sādutaraṁ rasānaṁ, yasmā vā viratisaccavacīsacce ṭhitā jātimaraṇasaṅkhātassa tebhūmakavaṭṭassa pāraṁ amatamahānibbānaṁ taranti pāpuṇanti, tasmāpi taṁ sādutaranti.

Evamassa mahāsatto sacce ānisaṁsaṁ kathesi. Tato Porisādo vikasitapadumapuṇṇacandasassirikamevassa mukhaṁ oloketvā “ayaṁ Sutasomo aṅgāracitakaṁ maṁ ca sūlaṁ tacchantaṁ passati, cittutrāsamattampissa natthi, kiṁ nu kho esa satārahagāthānaṁ ānubhāvo, udāhu saccassa, aññasseva vā kassacī”ti cintetvā “pucchissāmi tāva nan”ti pucchanto gāthamāha—

434. “Mutto tuvaṁ Porisādassa hatthā,
Gantvā sakaṁ mandiraṁ kāmakāmī.
Amittahatthaṁ punarāgato’si,
Na hi nūna te maraṇabhayaṁ janinda.
Alīnacitto asi saccavādī”ti.

Mahāsattopissa ācikkhanto āha—

435. “Katā me kalyāṇā anekarūpā,
Yaññā yiṭṭhā ye vipulā pasatthā.
Visodhito paralokassa maggo,
Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.

1. Sādhutaraṁ (Syā, I, Ka)

436. Katā me kalyāṇā anekarūpā,
Yaññā yiṭṭhā ye vipulā pasatthā.
Anānutappaṁ paralokaṁ gamissaṁ,
Yajassu yaññaṁ ada maṁ Porisāda.

437. Pitā ca mātā ca upaṭṭhitā me,
Dhammena me issariyaṁ pasatthaṁ.
Visodhito paralokassa maggo,
Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.

438. Pitā ca mātā ca upaṭṭhitā me,
Dhammena me issariyaṁ pasatthaṁ.
Anānutappaṁ paralokaṁ gamissaṁ,
Yajassu yaññaṁ ada maṁ Porisāda.

439. Ñātīsu mittesu katā me kārā,
Dhammena me issariyaṁ pasatthaṁ.
Visodhito paralokassa maggo,
Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.

440. Ñātīsu mittesu katā me kārā,
Dhammena me issariyaṁ pasatthaṁ.
Anānutappaṁ paralokaṁ gamissaṁ,
Yajassu yaññaṁ ada maṁ Porisāda.

441. Dinnaṁ me dānaṁ bahudhā bahūnaṁ,
Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
Visodhito paralokassa maggo,
Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.

442. Dinnaṁ me dānaṁ bahudhā bahūnaṁ,
Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
Anānutappaṁ paralokaṁ gamissaṁ,
Yajassu yaññaṁ ada maṁ Porisādā"ti.

Tattha **kalyāṇā**ti kalyāṇakammā. **Anekarūpā**ti dānādivasena[1] anekavidhā. **Yaññā**ti dasavidhadānavatthupariccāgavasena ativipulā paṇḍitehi pasatthā yaññāpi yiṭṭhā pavattitā. **Dhamme ṭhito**ti evaṁ dhamme patiṭṭhito mādiso ko nāma maraṇassa bhāyeyya. **Anānutappan**ti anānutappamāno. **Dhammena me issariyaṁ pasatthan**ti dasavidhaṁ rājadhammaṁ akopetvā dhammeneva mayā rajjaṁ pasāsitaṁ[2]. **Kārā**ti ñātīsu ñātikiccāni, mittesu ca mittakiccāni. **Dānan**ti savatthukacetanā. **Bahudhā**ti bahūhi ākārehi. **Bahūnan**ti na pañcannaṁ, na dasannaṁ, satassapi sahassassapi satasahassassapi dinnameva. **Santappitā**ti gahitagahitabhājanāni pūretvā suṭṭhu tappitā.

Taṁ sutvā Porisādo "ayaṁ Sutasomamahārājā sappuriso ñāṇasampanno madhuradhammakathiko, sacāhaṁ etaṁ khādeyyaṁ, muddhā me sattadhā phaleyya, pathavī vā pana me vivaraṁ dadeyyā"ti bhītatasito hutvā "samma na tvaṁ mayā khāditabbarūpo"ti vatvā gāthamāha—

443. "Visaṁ pajānaṁ puriso adeyya,
Āsīvisaṁ jalita'muggatejaṁ.
Muddhāpi tassa viphaleyya sattadhā,
Yo tādisaṁ saccavādiṁ adeyyā"ti.

Tattha **visan**ti tattheva māraṇasamatthaṁ halāhalavisaṁ. **Jalitan**ti attano visatejena jalitaṁ teneva uggatejaṁ aggikkhandhaṁ viya carantaṁ āsīvisaṁ vā pana so gīvāya gaṇheyya.

Iti so mahāsattaṁ "halāhalavisasadiso tvaṁ, ko taṁ khādissatī"ti vatvā gāthā sotukāmo taṁ yācitvā tena dhammagāravajananatthaṁ "evarūpānaṁ anavajjagāthānaṁ tvaṁ abhājanan"ti paṭikkhittopi "sakalajambudīpe iminā sadiso paṇḍito natthi, ayaṁ mama hatthā muccitvā gantvā tā gāthā sutvā dhammakathikassa sakkāraṁ katvā nalāṭena maccuṁ ādāya punāgato, ativiya sādhurūpā gāthā bhavissantī"ti suṭṭhutaraṁ sañjātadhammassavanādaro hutvā taṁ yācanto gāthamāha—

1. Annādivasena (Syā, Ka)   2. Pasaṁsitaṁ (I)

444. “Sutvā dhammaṁ vijānanti, narā kalyāṇapāpakaṁ.
Api gāthā suṇitvāna, dhamme me ramate mano”ti.

Tassattho—samma Sutasoma narā nāma dhammaṁ sutvā kalyāṇampi pāpakampi jānanti, appeva nāma tā gāthā sutvā mamapi kusalakammapathadhamme mano rameyyāti.

Atha mahāsatto “sotukāmo dāni Porisādo, kathessāmī”ti cintetvā “tena hi samma sādhukaṁ suṇāhī”ti taṁ ohitasotaṁ katvā Nandabrāhmaṇena kathitaniyāmeneva gāthānaṁ thutiṁ katvā chasu kāmāvacaradevesu ekakolāhalaṁ katvā devatāsu sādhukāraṁ dadamānāsu Porisādassa dhammaṁ kathesi—

445. “Sakideva mahārāja, sabbhi hoti samāgamo.
Sā naṁ saṅgati pāleti, nā’sabbhi bahu saṅgamo.

446. Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṁ.
Sataṁ saddhamma’maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

447. Jīranti ve rājarathā sucittā,
Atho sarīrampi jaraṁ upeti.
Satañca dhammo na jaraṁ upeti,
Santo have sabbhi pavedayanti.

448. Nabhaṁ ca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṁ samuddassa ta’dāhu dūre.
Tato have dūrataraṁ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā”ti.

Tassa tena sukathitattā ceva attano paṇḍitabhāvena ca tā gāthā Sabbaññubuddhakathitā viyāti cintentassa sakalasarīraṁ pañcavaṇṇāya pītiyā paripūri, bodhisatte muducittaṁ ahosi, setacchattadāyakaṁ pitaraṁ viya naṁ amaññi. So “ahaṁ Sutasomassa dātabbaṁ kiñci hiraññasuvaṇṇaṁ na passāmi, ekekāya panassa gāthāya ekekaṁ varaṁ dassāmī”ti cintetvā gāthamāha—

449. “Gāthā imā atthavatī subyañjanā,
Subhāsitā tuyha janinda sutvā.
Ānandi vitto sumano patīto,
Cattāri te samma vare dadāmī”ti.

Tattha **ānandī**ti ānandajāto. Sesāni tasseva vevacanāni. Cattāropi hete tuṭṭhākārā eva.

Atha naṁ mahāsatto “kiṁ nāma tvaṁ varaṁ dassasī”ti apasādento gāthamāha—

450. “Yo na’ttano maraṇaṁ bujjhasi tuvaṁ,
Hitāhitaṁ vinipātañca saggaṁ.
Giddho rase duccarite niviṭṭho,
Kiṁ tvaṁ varaṁ dassasi pāpadhamma.

451. Ahañca taṁ ‘dehi varan’ti vajjaṁ,
Tvaṁ cāpi datvā na avākareyya.
Sandiṭṭhikaṁ kalaha’mimaṁ vivādaṁ,
Ko paṇḍito jāna’mupabbajeyyā”ti.

Tattha **yo**ti yo tvaṁ “maraṇadhammohamasmī”ti attanopi maraṇaṁ na bujjhasi na jānāsi, pāpakammameva karosi. **Hitāhitan**ti “idaṁ me kammaṁ hitaṁ, idaṁ ahitaṁ, idaṁ vinipātaṁ nessati, idaṁ saggan”ti na jānāsi. **Rase**ti manussamaṁsarase. **Vajjan**ti vadeyyaṁ. **Na avākareyyā**ti vācāya datvā “dehi me varan”ti vuccamāno na avākareyyāsi na dadeyyāsi. **Upabbajeyyā**ti ko imaṁ kalahaṁ paṇḍito upagaccheyya.

Tato Porisādo “nāyaṁ mayhaṁ saddahati, saddahāpessāmi nan”ti gāthamāha—

452. “Na taṁ varaṁ arahati jantu dātuṁ,
Yaṁ vāpi datvā na avākareyya.
Varassu samma avikampamāno,
Pāṇaṁ cajitvānapi dassa’mevā”ti.

Tattha **avikampamāno**ti anolīyamāno.

Atha mahāsatto "ayaṁ ativiya sūro hutvā katheti, karissati me vacanaṁ, varaṁ gaṇhissāmi, sace pana 'manussamaṁsaṁ na khāditabban'ti paṭhamameva varaṁ vārayissaṁ, ativiya kilamissati, paṭhamaṁ aññe tayo vare gahetvā pacchā etaṁ gaṇhissāmī"ti cintetvā āha—

453. "Ariyassa ariyena sameti sakhyaṁ,
Paññassa paññāṇavatā sameti.
Passeyya taṁ vassasataṁ arogaṁ,
Etaṁ varānaṁ paṭhamaṁ varāmī"ti.

Tattha **ariyassā**ti ācāra-ariyassa. **Sakhyan**ti sakhidhammo[1] mittadhammo. **Paññāṇavatā**ti ñāṇasampannena. **Sametī**ti Gaṅgodakaṁ viya Yamunodakena saṁsandati. Dhātuso hi sattā saṁsandanti. **Passeyya tan**ti Sutasomo Porisādassa ciraṁ jīvitaṁ icchanto viya paṭhamaṁ attano jīvitavaraṁ yācati. Paṇḍitassa hi "mama jīvitaṁ dehī"ti vattuṁ ayuttaṁ, apica so 'mayhameva esa ārogyaṁ icchatī'ti cintetvā tussissatīti evamāha.

Sopi taṁ sutvāva "ayaṁ issariyā dhaṁsetvā idāni maṁsaṁ khāditukāmassa evaṁ mahā-anatthakarassa mahācorassa mayhameva jīvitaṁ icchati, aho mama hitakāmo"ti tuṭṭhamānaso vañcetvā varassa gahitabhāvaṁ ajānitvā taṁ varaṁ dadamāno gāthamāha—

454. "Ariyassa ariyena sameti sakhyaṁ,
Paññassa paññāṇavatā sameti.
Passāsi maṁ vassasataṁ arogaṁ,
Etaṁ varānaṁ paṭhamaṁ dadāmī"ti.

Tattha **varānan**ti catunnaṁ varānaṁ paṭhamaṁ.

Tato bodhisatto āha—

455. "Ye khattiyāse idha bhūmipālā,
Muddhābhisittā katanāmadheyyā.
Na tādise bhūmipatī adesi,
Etaṁ varānaṁ dutiyaṁ varāmī"ti.

---

1. Sakkhīti sakkhidhammo (Sī, I)

Tattha **katanāmadheyyā**ti muddhani abhisittattāva "muddhābhisittā"ti katanāmadheyyā. **Na tādise**ti tādise khattiye na adesi mā khādi.

Iti so dutiyaṁ varaṁ gaṇhanto parosatānaṁ khattiyānaṁ jīvitavaraṁ gaṇhi. Porisādopissa dadamāno āha—

456. "Ye khattiyāse idha bhūmipālā,
Muddhābhisittā katanāmadheyyā.
Na tādise bhūmipatī ademi,
Etaṁ varānaṁ dutiyaṁ dadāmī"ti.

Kiṁ pana te tesaṁ saddaṁ suṇanti, na suṇantīti? Na sabbaṁ suṇanti. Porisādena hi rukkhassa dhūmajāla-upaddavabhayena paṭikkamitvā aggi kato, aggino ca rukkhassa ca antare nisīditvā mahāsatto tena saddhiṁ kathesi, tasmā sabbaṁ asutvā upaḍḍhupaḍḍhaṁ suṇiṁsu. Te "idāni Sutasomo Porisādaṁ damessati, mā bhāyathā"ti aññamaññaṁ samassāsesuṁ. Tasmiṁ khaṇe mahāsatto imaṁ gāthamāha—

457. "Parosataṁ khattiyā te gahītā,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Sake te raṭṭhe paṭipādayāhi,
Etaṁ varānaṁ tatiyaṁ varāmī"ti.

Tattha **parosatan**ti atirekasataṁ. **Te gahītā**ti tayā gahitā. **Talāvutā**ti hatthatalesu āvutā.

Iti mahāsatto tatiyaṁ varaṁ gaṇhanto tesaṁ khattiyānaṁ sakaraṭṭhaniyyātanavaraṁ gaṇhi. Kiṁ kāraṇā? So akhādantopi verabhayena sabbe te dāse katvā araññeyeva vāseyya, māretvā vā chaḍḍeyya, paccantaṁ netvā vā vikkiṇeyya, tasmā tesaṁ sakaraṭṭhaniyyātanavaraṁ gaṇhi. Itaropissa dadamāno imaṁ gāthamāha—

458. "Parosataṁ khattiyā me gahītā,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Sake te raṭṭhe paṭipādayāmi,
Etaṁ varānaṁ tatiyaṁ dadāmī"ti.

Catutthaṁ pana varaṁ gaṇhanto bodhisatto imaṁ gāthamāha—

459. “Chiddaṁ te raṭṭhaṁ byathitā bhayā hi,
Puthū narā leṇa’manuppaviṭṭhā.
Manussamaṁsaṁ viramehi rāja,
Etaṁ varānaṁ catutthaṁ varāmī”ti.

Tattha **chiddan**ti na ghanavāsaṁ[1] tattha tattha gāmādīnaṁ uṭṭhitattā savivaraṁ. **Byathitā**[2] **bhayā hī**ti “Porisādo idāni āgamissatī”ti tava bhayena kampitā[3]. **Leṇa’manuppaviṭṭhā**ti dārake hatthesu gahetvā tiṇagahanādinilīyanaṭṭhānaṁ paviṭṭhā. **Manussamaṁsan**ti dugandhaṁ jegucchaṁ paṭikkūlaṁ manussamaṁsaṁ pajaha. Nissakkatthe vā upayogaṁ, manussamaṁsato viramāhīti attho.

Evaṁ vutte Porisādo pāṇiṁ paharitvā hasanto “samma Sutasoma kiṁ nāmetaṁ kathesi, kathāhaṁ tumhākaṁ etaṁ varaṁ dassāmi, sace gaṇhitukāmo, aññaṁ gaṇhāhī”ti vatvā gāthamāha—

460. “Addhā hi so bhakkho mama manāpo,
Etassa hetu’mhi vanaṁ paviṭṭho.
Sohaṁ kathaṁ etto upārameyyaṁ,
Aññaṁ varānaṁ catutthaṁ varassū”ti.

Tattha **vanan**ti rajjaṁ pahāya imaṁ vanaṁ paviṭṭho.

Atha naṁ mahāsatto “tvaṁ ‘manussamaṁsassa piyatarattā tato viramituṁ na sakkomī’ti vadasi. Yo hi piyaṁ nissāya pāpaṁ karoti, ayaṁ bālo”ti vatvā gāthamāha—

461. “Na ve ‘piyaṁ me’ti janinda tādiso,
Attaṁ niraṁkacca piyāni sevati.
Attāva seyyo paramā ca seyyo,
Labbhā piyā ocitatthena pacchā”ti.

1. Ghanasanni vāsaṁ (Syā), gharāvāsaṁ (Ka) 2. Byathitaṁ (Sī), byādhitaṁ (I)
3. Kampitaṁ (Sī), kampamānā (I)

Tattha **tādiso**ti janinda tādiso yuvā abhirūpo mahāyaso "idaṁ nāma me piyan"ti piyavatthulobhena tattha attānaṁ niraṁkatvā sabbasugatīhi ceva sukhavisesehi ca cavitvā niraye pātetvā na ve piyāni sevati. **Paramā ca**[1] **seyyo**ti purisassa hi paramā piyavatthumhā attāva varataro. Kiṁ kāraṇā? **Labbhā piyā**ti, piyā nāma visayavasena ceva puññena ca ocitatthena vaḍḍhitatthena diṭṭhadhamme ceva parattha ca devamanussasampattiṁ patvā sakkā laddhuṁ.

Evaṁ vutte Porisādo bhayappatto hutvā "ahaṁ Sutasomena gahitaṁ varaṁ vissajjāpetumpi manussamaṁsato viramitumpi na sakkomi, kiṁ nu kho karissāmī"ti assupuṇṇehi nettehi gāthamāha—

462. "Piyaṁ me mānusaṁ maṁsaṁ, Sutasoma vijānahi.
Na'mhi sakkā nivāretuṁ, aññaṁ varaṁ samma varassū"ti.

Tattha **vijānahī**ti tvampi jānāhi.

Tato bodhisatto āha—

463. "Yo ve 'piyaṁ me'ti piyānurakkhī[2],
Attaṁ niraṁkacca piyāni sevati.
Soṇḍova pitvā visamissapānaṁ[3],
Teneva so hoti dukkhī parattha.

464. Yo cī'dha saṅkhāya piyāni hitvā,
Kicchenapi sevati ariyadhamme.
Dukkhitova pitvāna yathosadhāni,
Teneva so hoti sukhī paratthā"ti.

Tattha **yo ve**ti samma Porisāda yo puriso "idaṁ me piyan"ti pāpakiriyāya attānaṁ niraṁkatvā piyāni vatthūni sevati, so surāpemena visamissaṁ suraṁ pitvā soṇḍo viya tena pāpakammena parattha nirayādīsu dukkhī hoti. **Saṅkhāyā**ti jānitvā tuletvā. **Piyāni hitvā**ti adhammapaṭisaṁyuttāni piyāni chaḍḍetvā.

---

1. Paramāva (Sī, Syā, I) 2. Piyānukaṅkhī (Sī, I) 3. Visassa thālaṁ (Sī, I)

Evaṁ vutte Porisādo kalūnaṁ[1] paridevanto gāthamāha—

465. "Ohāya'haṁ pitaraṁ mātarañca,
Manāpiye kāmaguṇe ca pañca.
Etassa hetu'mhi vanaṁ paviṭṭho,
Taṁ te varaṁ kinti mahaṁ dadāmī"ti.

Tattha **etassā**ti manussamaṁsassa[2]. **Kinti mahan**ti kinti katvā ahaṁ taṁ varaṁ demi.

Tato mahāsatto imaṁ gāthamāha—

466. "Na paṇḍitā diguṇa'māhu vākyaṁ,
Saccappaṭiññāva bhavanti santo.
'Varassu samma' iti maṁ avoca,
Icca'bravī tvaṁ na hi te sametī"ti.

Tattha **diguṇan**ti samma Porisāda paṇḍitā nāma ekaṁ vatvā puna taṁ visaṁvādentā dutiyaṁ vacanaṁ na kathenti. **Iti maṁ avocā**ti "samma Sutasoma varassu varan"ti evaṁ maṁ abhāsasi. **Icca'bravī**ti tasmā[3] yaṁ tvaṁ iti abravi, taṁ te idāni na sameti.

So puna rodanto eva gāthamāha—

467. "Apuññalābhaṁ ayasaṁ akittiṁ,
Pāpaṁ bahuṁ duccaritaṁ kilesaṁ.
Manussamaṁsassa kate upāgā,
Taṁ te varaṁ kinti mahaṁ dadeyyan"ti.

Tattha **pāpan**ti kammapathaṁ appattaṁ. **Duccaritan**ti kammapathappattaṁ. **Kilesan**ti dukkhaṁ. **Manussamaṁsassa kate**ti[4] manussamaṁsassa hetu. **Upāgā**ti upagatomhi. **Taṁ te**ti taṁ tuyhaṁ kathāhaṁ varaṁ demi, mā maṁ vārayi, anukampaṁ kāruññaṁ mayi karohi, aññaṁ varaṁ gaṇhāhīti āha.

---

1. Karuṇaṁ (Sī), kapaṇaṁ (I)
2. Manussamaṁsaṁ dasseti (Sī, Syā, I)
3. Kasmā (Ka)
4. Bhavoti (Syā, Ka)

Atha mahāsatto āha—

468. “Na taṁ varaṁ arahati jantu dātuṁ,
Yaṁ vāpi datvā na avākareyya.
Varassu samma avikampamāno,
Pāṇaṁ cajitvānapi dassa’mevā”ti.

Evaṁ tena paṭhamaṁ vuttagāthaṁ āharitvā dassetvā varadāne ussāhento gāthā āha—

469. “Pāṇaṁ cajanti santo nāpi dhammaṁ,
Saccappaṭiññāva bhavanti santo.
Datvā varaṁ khippa’mavākarohi,
Etena sampajja surājaseṭṭha.

470. Caje dhanaṁ aṅgavarassa hetu,
Aṅgaṁ caje jīvitaṁ rakkhamāno.
Aṅgaṁ dhanaṁ jīvitañcāpi sabbaṁ,
Caje naro dhamma’manussaranto”ti.

Tattha **pāṇan**ti jīvitaṁ. Santo nāma api jīvitaṁ cajanti, na dhammaṁ. **Khippa’mavākarohī**ti idha khippaṁ mayhaṁ dehīti attho. **Etenā**ti etena dhammena ceva saccena ca sampajja sampanno upapanno hohi. **Surājaseṭṭhā**ti taṁ paggaṇhanto ālapati. **Caje dhanan**ti samma Porisāda paṇḍito puriso hatthapādādimhi aṅge chijjamāne tassa rakkhaṇatthāya bahumpi dhanaṁ cajeyya. **Dhamma’manussaranto**ti aṅgadhanajīvitāni pariccajantopi “sataṁ dhammaṁ na vītikkamissāmī”ti evaṁ dhammaṁ anussaranto.

Evaṁ mahāsatto imehi kāraṇehi taṁ sacce patiṭṭhāpetvā idāni attano gurubhāvaṁ dassetuṁ gāthamāha—

471. “Yasmā hi dhammaṁ puriso vijaññā,
Ye ca’ssa kaṅkhaṁ vinayanti santo.
Taṁ hi’ssa dīpañca parāyaṇañca,
Na tena mittiṁ jirayetha pañño”ti.

Tattha **yasmā**ti[1] yamhā purisā. **Dhamman**ti kusalākusalajotakaṁ kāraṇaṁ. **Vijaññā**ti vijāneyya. **Taṁ hi'ssā**ti taṁ ācariyakulaṁ etassa puggalassa patiṭṭhānaṭṭhena **dīpaṁ,** uppanne bhaye gantabbaṭṭhānaṭṭhena **parāyaṇañca. Na tena mittin**ti[2] tena ācariyapuggalena saha so paṇḍito kenacipi kāraṇena mittiṁ[3] na jīrayetha na vināseyya.

Evañca pana vatvā "samma Porisāda guṇavantassa ācariyassa vacanaṁ nāma bhindituṁ na vaṭṭati, ahañca taruṇakālepi tava piṭṭhi-ācariyo hutvā bahuṁ sikkhaṁ sikkhāpesiṁ, idānipi Buddhasīlāya satārahā gāthā te kathesiṁ, tena me vacanaṁ kātuṁ arahasī"ti āha. Taṁ sutvā Porisādo "ayaṁ Sutasomo mayhaṁ ācariyo ceva paṇḍito ca, varo cassa mayā dinno, kiṁ sakkā kātuṁ, ekasmiṁ attabhāve maraṇaṁ nāma dhuvaṁ, manussamaṁsaṁ na khādissāmi, dassāmissa varan"ti assudhārāhi pavattamānāhi uṭṭhāya Sutasomanarindassa pādesu patitvā varaṁ dadamāno imaṁ gāthamāha—

472. "Addhā hi so bhakkho mama manāpo,
Etassa hetu'mhi vanaṁ paviṭṭho.
Sace ca maṁ yācasi eta'matthaṁ,
Etampi te samma varaṁ dadāmī"ti.

Atha naṁ mahāsatto evamāha "samma sīle ṭhitassa maraṇampi varaṁ, gaṇhāmi, mahārāja tayā dinnaṁ varaṁ, ajja[4] paṭṭhāya ariyapathe patiṭṭhitosi, evaṁ santepi taṁ yācāmi, sace te mayi sineho atthi, pañca sīlāni gaṇha mahārājā"ti. Sādhu samma dehi me sīlānīti. Gaṇha mahārājāti. So mahāsattaṁ pañcapatiṭṭhitena vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Mahāsattopi naṁ pañcasīlesu patiṭṭhāpesi. Tasmiṁ khaṇe tattha sannipatitā bhummā devā mahāsatte pītiṁ janetvā "Avīcito yāva bhavaggā añño Porisādaṁ manussamaṁsato nivāretuṁ samattho nāma natthi, aho Sutasomena dukkarataraṁ katan"ti mahantena saddena vanaṁ unnādentā sādhukāraṁ adaṁsu. Tesaṁ saddaṁ sutvā Cātumahārājikāti evaṁ

1. Yassāti (Sī, Syā, I) 2. Mettinti (Syā) 3. Mettiṁ (Sī, Syā, I) 4. Ajjato (Syā, Ka)

yāva brahmalokā ekakolāhalaṁ ahosi. Rukkhe laggitarājānopi taṁ devatānaṁ sādhukārasaddaṁ suṇiṁsu. Rukkhadevatāpi sakavimāne ṭhitāva sādhukāramadāsi. Iti devatānaṁ saddova sūyati, rūpaṁ na dissati. Devatānaṁ sādhukārasaddaṁ sutvā rājāno cintayiṁsu "Sutasomaṁ nissāya no jīvitaṁ laddhaṁ, dukkaraṁ kataṁ Sutasomena Porisādaṁ damentenā"ti bodhisattassa thutiṁ kariṁsu. Porisādo mahāsattassa pāde vanditvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Atha naṁ bodhisatto "samma khattiye mocehī"ti āha. So cintesi "ahaṁ etesaṁ paccāmitto, ete mayā mocitā 'gaṇhatha no paccāmittan'ti maṁ hiṁseyyuṁ, mayā jīvitaṁ cajantenapi na sakkā Sutasomassa santikā gahitaṁ sīlaṁ bhindituṁ, iminā saddhiṁyeva gantvā mocessāmi, evaṁ me bhayaṁ na bhavissatī"ti. Atha bodhisattaṁ vanditvā "Sutasoma ubhopi gantvā khattiye mocessāmā"ti vatvā gāthamāha—

473. "Satthā ca me hosi sakhā ca me'si,
Vacanampi te samma ahaṁ akāsiṁ.
Tuvampi me samma karohi vākyaṁ,
Ubhopi gantvāna pamocayāmā"ti.

Tattha **Satthā**ti saggamaggassa desitattā Satthā ca, taruṇakālato paṭṭhāya sakhā ca.

Atha naṁ bodhisatto āha—

474. "Satthā ca te homi sakhā ca tya'mhi,
Vacanampi me samma tuvaṁ akāsi.
Ahampi te samma karomi vākyaṁ,
Ubhopi gantvāna pamocayāmā"ti.

Evaṁ vatvā te upasaṅkamitvā āha—

475. "Kammāsapādena viheṭhita'ttha,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Na jātu dubbhetha imassa rañño,
Saccappaṭiññaṁ me paṭissuṇāthā"ti.

Tattha kammāsapādenāti idaṁ mahāsatto “ubhopi gantvāna pamocayāmā”ti sampaṭicchitvā “khattiyā nāma mānathaddhā honti, muttamattāva ‘iminā mayaṁ viheṭhitamhā’ti Porisādaṁ potheyyumpi haneyyumpi, na kho panesa tesu dubbhissati, ahaṁ ekakova gantvā paṭiññaṁ tāva nesaṁ gaṇhissāmī”ti cintetvā tattha gantvā te hatthatale āvunitvā aggapādaṅgulīhi bhūmiṁ phusamānāhi rukkhasākhāsu olaggite pātappaharaṇakāle nāgadantesu olaggitakuraṇḍakadāmāni viya samparivattante addasa. Tepi taṁ disvā “idānimhā mayaṁ arogā”ti ekappahāreneva mahāviravaṁ raviṁsu. Atha ne mahāsatto “mā bhāyitthā”ti assāsetvā “mayā Porisādo damito, tumhākaṁ abhayaṁ gahitaṁ, tumhe pana me vacanaṁ karothā”ti vatvā evamāha. Tattha **na jātū**ti ekaṁseneva na dubbhetha.

Te āhaṁsu—

476. “Kammāsapādena viheṭhita’mhā,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Na jātu dubbhema imassa rañño,
Saccappaṭiññaṁ te paṭissuṇāmā”ti.

Tattha **paṭissuṇāmā**ti evaṁ paṭiññaṁ adhivāsema sampaṭicchāma, apica kho pana mayaṁ kilantā kathetuṁ na sakkoma, tumhe sabbasattānaṁ saraṇaṁ, tumheva kathetha, mayaṁ vo vacanaṁ sutvā paṭiññaṁ dassāmāti.

Atha ne bodhisatto “tena hi paṭiññaṁ dethā”ti vatvā gāthamāha—

477. “Yathā pitā vā atha vāpi mātā,
Anukampakā atthakāmā pajānaṁ.
Evameva vo hotu ayañca rājā,
Tumhe ca vo hotha yatheva puttā”ti.

Atha naṁ tepi sampaṭicchamānā imaṁ gāthamāhaṁsu—

478. "Yathā pitā vā atha vāpi mātā,
Anukampakā atthakāmā pajānaṁ.
Evameva no hotu ayañca rājā,
Mayampi hessāma yatheva puttā"ti.

Tattha **tumhe ca vo**ti **vo**-kāro nipātamattaṁ.

Iti mahāsatto tesaṁ paṭiññaṁ gahetvā Porisādaṁ pakkositvā "ehi samma khattiye mocehī"ti āha. So khaggaṁ gahetvā ekassa rañño bandhanaṁ chindi. Rājā sattāhaṁ nirāhāro vedanappatto saha bandhanachedā mucchito bhūmiyaṁ pati. Taṁ disvā mahāsatto kāruññaṁ katvā "samma Porisāda mā evaṁ chindī"ti ekaṁ rājānaṁ ubhohi hatthehi daḷhaṁ gahetvā ure katvā "idāni bandhanaṁ chindāhī"ti āha. Porisādo khaggena chindi. Mahāsatto thāmasampannatāya naṁ ure nipajjāpetvā orasaputtaṁ viya muducittena otāretvā bhūmiyaṁ nipajjāpesi. Evaṁ sabbepi te bhūmiyaṁ nipajjāpetvā vaṇe dhovitvā dārakānaṁ kaṇṇato suttakaṁ viya saṇikaṁ rajjuyo nikkaḍḍhitvā pubbalohitaṁ dhovitvā vaṇe niddose katvā "samma Porisāda ekaṁ rukkhatacaṁ pāsāṇe ghaṁsitvā āharā"ti āharāpetvā saccakiriyaṁ katvā tesaṁ hatthatalāni makkhesi. Taṅkhaṇaññeva vaṇo phāsukaṁ ahosi. Porisādo taṇḍulaṁ gahetvā taralaṁ[1] paci, ubho janā parosataṁ khattiye pāyesuṁ. Iti te sabbeva santappitā, sūriyo atthaṅgato. Punadivase pāto ca majjhanhike ca sāyañca taralameva pāyetvā tatiyadivase sasitthakayāguṁ pāyesuṁ, tāvatā te arogā ahesuṁ.

Atha ne mahāsatto "gantuṁ sakkhissathā"ti pucchitvā "gacchāmā"ti vutte "ehi samma Porisāda sakaṁ raṭṭhaṁ gacchāmā"ti āha. So rodamāno tassa pādesu patitvā "tvaṁ samma rājāno gahetvā gaccha, ahaṁ idheva vanamūlaphalāni khādanto vasissāmī"ti āha. Samma idha kiṁ karissasi, ramaṇīyaṁ te raṭṭhaṁ, Bārāṇasiyaṁ rajjaṁ kārehīti. "Samma kiṁ kathesi, na sakkā mayā tattha gantuṁ, sakalanagaravāsino

1. Taraḷaṁ (Sī), vāraṇaṁ (Syā, I), taraṇaṁ (Ka)

hi me verino, te 'iminā mayhaṁ mātā khāditā, mayhaṁ pitā, mayhaṁ bhātā'ti maṁ paribhāsissanti, 'gaṇhatha imaṁ coran'ti ekekadaṇḍena vā ekekaleḍḍunā vā maṁ jīvitā voropessanti, ahañca tumhākaṁ santike sīlesu patiṭṭhito, jīvitahetupi na sakkā mayā paraṁ māretuṁ, tasmā nāhaṁ gacchāmi, ahaṁ manussamaṁsato viratattā kittakaṁ jīvissāmi, idāni mama tumhākaṁ dassanaṁ natthī"ti roditvā "gacchatha tumhe"ti āha. Atha mahāsatto tassa piṭṭhiṁ parimajjitvā "samma Porisāda mā cintayi, Sutasomo nāmāhaṁ, mayā tādiso kakkhaḷo pharuso vinīto, Bārāṇasivāsikesu kiṁ vattabbaṁ atthi, ahaṁ taṁ tattha patiṭṭhāpessāmi, asakkonto attano rajjaṁ dvidhā bhinditvā dassāmī"ti vatvā "tumhākampi nagare mama verino atthiyevā"ti vutte "iminā mama vacanaṁ karontena dukkaraṁ kataṁ, yena kenaci upāyena porāṇakayase patiṭṭhapetabbo esa mayā"ti cintetvā tassa palobhanatthāya nagarasampattiṁ vaṇṇento āha—

479. "Catuppadaṁ sakuṇañcāpi maṁsaṁ,
Sūdehi randhaṁ sukataṁ suniṭṭhitaṁ.
Sudhaṁ'va indo paribhuñjiyāna,
Hitvā kathe'ko ramasī araññe.

480. Tā khattiyā vellivilākamajjhā,
Alaṅkatā samparivārayitvā.
Indaṁ'va devesu pamodayiṁsu,
Hitvā kathe'ko ramasī araññe.

481. Tambūpadhāne bahugoṇakamhi,
Subhamhi[2] sabbassayanamhi saṅge.
Seyyassa majjhamhi sukhaṁ sayitvā
Hitvā kathe'ko ramasī araññe.

482. Pāṇissaraṁ kumbha thūṇaṁ nisīthe,
Athopi ve nippurisampi tūriyaṁ.
Bahuṁ sugītañca suvāditañca,
Hitvā kathe'ko ramasī araññe.

---

1. Manussamaṁsassa (Ka)
2. Sucimhi (Sī, I)

483. Uyyānasampannaṁ pahūtamālyaṁ,
Migājinūpetaṁ puraṁ surammaṁ.
Hayehi nāgehi rathehu’petaṁ,
Hitvā kathe’ko ramasī araññe”ti.

Tattha **sukatan**ti nānappakārehi suṭṭhu kataṁ. **Suniṭṭhitan**ti nānāsambhārayojanena suṭṭhu niṭṭhitaṁ. **Kathe’ko**ti kathaṁ eko. **Ramasī**ti mūlaphalādīni khādanto kathaṁ ramissasi, ehi mahārāja gamissāmāti. **Vellivilākamajjhā**ti ettha **vellī**ti rāsi, **vilākamajjhā**ti vilaggamajjhā. Uttattaghanasuvaṇṇarāsipabhā ceva tanudīghamajjhācāti dasseti. **Devesū**ti devalokesu accharā indaṁ viya ramaṇīye Bārāṇasinagare pubbe taṁ pamodayiṁsu, tā hitvā idha kiṁ karissasi, ehi samma gacchāmāti. **Tambūpadhāne**ti rattūpadhāne. **Sabbassayanamhī**ti sabbattharaṇatthate sayane. **Saṅgeti**[1] anekabhūmike dassetvā addharatta-aṅgayutte[2] tattha tvaṁ pubbe sayīti attho. **Sukhan**ti tādisassa sayanassa majjhamhi sukhaṁ sayitvāna idāni kathaṁ araññe ramissasi, ehi gacchāma sammāti. **Nisīthe**ti rattibhāge. **Hitvā**ti evarūpaṁ sampattiṁ chaḍḍetvā. **Uyyānasampannaṁ pahūtamālyan**ti mahārāja tava uyyānasampannaṁ nānāvidhapupphaṁ. **Migājinūpetaṁ puraṁ suramman**ti taṁ uyyānaṁ Migājinaṁ nāma nāmena, tena upetaṁ purampi te suṭṭhu rammaṁ. **Hitvā**ti evarūpaṁ manoramaṁ nagaraṁ chaḍḍetvā.

Iti mahāsatto “appeva nāmesa pubbe upabhuttaparibhogarasaṁ saritvā gantukāmo bhaveyyā”ti paṭhamaṁ bhojanena palobhesi, dutiyaṁ kilesena, tatiyaṁ sayanena, catutthaṁ naccagītavāditena, pañcamaṁ uyyānena ceva nagarena cāti imehi ettakehi palobhetvā “ehi mahārāja ahaṁ taṁ ādāya gantvā Bārāṇasiyaṁ patiṭṭhāpetvā pacchā sakaraṭṭhaṁ gamissāmi, sace Bārāṇasirajjaṁ na labhissasi, upaḍḍharajjaṁ te dassāmi, kiṁ te araññavāsena, mama vacanaṁ karohī”ti āha. So tassa vacanaṁ sutvā gantukāmo hutvā “Sutasomo mayhaṁ atthakāmo anukampako, paṭhamaṁ maṁ kalyāṇe patiṭṭhāpetvā ‘idāni porāṇakayaseva patiṭṭhāpessāmī’ti vadati, sakkhissati cesa patiṭṭhāpetuṁ, iminā saddhiṁyeva gantuṁ vaṭṭati, kiṁ me araññavāsenā”ti

1. Saññateti (Sī, I), alaṅkateti (Syā)
2. Addharattālaṅkatayutte (Sī, Syā, I)

cintetvā tuṭṭhacitto tassa guṇaṁ nissāya vaṇṇaṁ kathetukāmo "samma Sutasoma kalyāṇamittasaṁsaggato sādhutaraṁ, pāpamittasaṁsaggato vā pāpataraṁ nāma natthī"ti vatvā āha—

484. "Kāḷapakkhe yathā cando, hāyate'va suve suve.
Kāḷapakkhūpamo rāja, asataṁ hoti samāgamo.

485. Yathā'haṁ rasaka'māgamma, sūdaṁ kāpurisādhamaṁ.
Akāsiṁ pāpakaṁ kammaṁ, yena gacchāmi duggatiṁ.

486. Sukkapakkhe yathā cando, vaḍḍhateva suve suve.
Sukkapakkhūpamo rāja, sataṁ hoti samāgamo.

487. Yathā'haṁ tuva'māgamma, Sutasoma vijānahi.
Kāhāmi kusalaṁ kammaṁ, yena gacchāmi suggatiṁ.

488. Thale yathā vāri janinda vuṭṭhaṁ,
Anaddhaneyyaṁ na ciraṭṭhitīkaṁ.
Evampi hoti asataṁ samāgamo,
Anaddhaneyyo udakaṁ thale'va.

489. Sare yathā vāri janinda vuṭṭhaṁ,
Ciraṭṭhitīkaṁ naravīraseṭṭha.
Evampi ve hoti sataṁ samāgamo,
Ciraṭṭhitīko udakaṁ sare'va.

490. Abyāyiko hoti sataṁ samāgamo,
Yāvampi tiṭṭheyya tatheva hoti.
Khippaṁ hi veti asataṁ samāgamo,
Tasmā sataṁ dhammo asabbhi ārakā"ti.

Tattha **suve suve**ti divase divase. **Anaddhaneyyan**ti na addhānakkhamaṁ. **Sare**ti samudde. **Naravīraseṭṭhā**ti naresu vīriyena seṭṭha. **Udakaṁ sare'vā**ti samudde vuṭṭha-udakaṁ viya. **Abyāyiko**ti avigacchanako.

Yāvampi tiṭṭheyyāti yattakaṁ kālaṁ jīvitaṁ tiṭṭheyya, tattakaṁ kālaṁ tatheva hoti, na jīrati sappurisehi mittabhāvoti.

Iti Porisādo sattahi gāthāhi mahāsattasseva vaṇṇaṁ kathesi. Mahāsattopi Porisādañca te ca rājāno gahetvā attano paccantagāmaṁ agamāsi. Paccantagāmavāsino mahāsattaṁ disvā nagaraṁ gantvā amaccānaṁ ācikkhiṁsu. Amaccā balakāyaṁ ādāya gantvā parivārayiṁsu. Mahāsatto tena parivārena Bārāṇasirajjaṁ agamāsi. Antarāmagge janapadavāsino bodhisattassa paṇṇākāraṁ datvā anugacchiṁsu, mahanto parivāro ahosi, tena saddhiṁ Bārāṇasiṁ pāpuṇi. Tadā Porisādassa putto rājā hoti, senāpati Kāḷahatthiyeva. Nāgarā rañño ārocayiṁsu "mahārāja Sutasomo kira Porisādaṁ dametvā ādāya idhāgacchati, nagaramassa pavisituṁ na dassāmā"ti sīghaṁ nagaradvārāni pidahitvā āvudhahatthā aṭṭhaṁsu. Mahāsatto dvārānaṁ pihitabhāvaṁ ñatvā Porisādañca parosatañca rājāno ohāya katipayehi amaccehi saddhiṁ āgantvā "ahaṁ Sutasomarājā, dvāraṁ vivarathā"ti āha. Purisā gantvā rañño ārocesuṁ. So "khippaṁ vivarathā"ti vivarāpesi. Mahāsatto nagaraṁ pāvisi. Rājā ca Kāḷahatthi cassa paccuggamanaṁ katvā ādāya pāsādaṁ āropayiṁsu.

So rājapallaṅke nisīditvā Porisādassa aggamahesiṁ sesāmacce ca pakkosāpetvā Kāḷahatthiṁ āha "Kāḷahatthi kasmā rañño nagaraṁ pavisituṁ na dethā"ti. So rajjaṁ kārento imasmiṁ nagare bahū manusse khādi, khattiyehi akattabbaṁ kari, sakalajambudīpaṁ chiddamakāsi, evarūpo pāpadhammo, tena kāraṇenāti. "Idāni 'so evarūpaṁ karissatī'ti mā cintayittha, ahaṁ taṁ dametvā sīlesu patiṭṭhāpesiṁ, jīvitahetupi kañci na viheṭhessati, natthi vo tato bhayaṁ, evaṁ mā karittha, puttehi nāma mātāpitaro paṭijaggitabbā, mātāpituposakā hi saggaṁ gacchanti, itare nirayan"ti evaṁ so nīcāsane nisinnassa puttarājassa ovādaṁ datvā "Kāḷahatthi tvaṁ rañño sahāyo ceva sevako ca, raññāpi mahante issariye patiṭṭhāpito, tayāpi rañño atthaṁ carituṁ vaṭṭatī"ti senāpatimpi anusāsitvā "devi tvampi kulagehā āgantvā tassa santike aggamahesiṭṭhānaṁ patvā puttadhītāhi vaḍḍhippattā, tayāpi tassa atthaṁ

carituṁ vaṭṭatī"ti deviyāpi ovādaṁ datvā tamevatthaṁ matthakaṁ pāpetuṁ dhammaṁ desento gāthā āha—

491. "Na so rājā yo ajeyyaṁ jināti,
Na so sakhā yo sakhāraṁ jināti.
Na sā bhariyā yā patino na vibheti,
Na te puttā ye na bharanti jiṇṇaṁ.

492. Na sā sabhā yattha na santi santo,
Na te santo ye na bhaṇanti dhammaṁ.
Rāgañca dosañca pahāya mohaṁ,
Dhammaṁ bhaṇantāva bhavanti santo.

493. Nā'bhāsamānaṁ jānanti, missaṁ bālehi paṇḍitaṁ.
Bhāsamānañca jānanti, desentaṁ amataṁ padaṁ.

494. Bhāsaye jotaye dhammaṁ, paggaṇhe isinaṁ dhajaṁ.
Subhāsitaddhajā isayo, dhammo hi isinaṁ dhajo"ti.

Tattha **ajeyyan**ti ajeyyā nāma mātāpitaro, te jinanto rājā nāma na hoti. Sace tvampi pitu santakaṁ rajjaṁ labhitvā tassa paṭisattu hosi, akiccakārī nāma bhavissasi. **Sakhāraṁ jinātī**ti kūṭaḍḍena jināti. Sace tvaṁ Kāḷahatthi raññā saddhiṁ mittadhammaṁ na pūresi, adhammaṭṭho hutvā niraye nibbattissasi. **Na vibhetī**ti na bhāyati. Sace tvaṁ rañño na bhāyasi, bhariyādhamme[1] ṭhitā nāma na hosi, akiccakārī nāma bhavissasi. **Jiṇṇan**ti mahallakaṁ. Tasmiṁ hi kāle abharantā puttā puttā nāma na honti.

Santoti paṇḍitā. **Ye na bhaṇanti dhamman**ti ye pucchitā saccasabhāvaṁ na vadanti, na te paṇḍitā nāma. **Dhammaṁ bhaṇantāvā**ti ete rāgādayo pahāya parassa hitānukampakā hutvā sabhāvaṁ bhaṇantāva paṇḍitā nāma honti. **Nā'bhāsamānan**ti na abhāsamānaṁ. **Amataṁ padan**ti amatamahānibbānaṁ desentaṁ "paṇḍito"ti jānanti, teneva Porisādo maṁ ñatvā pasannacitto cattāro vare datvā pañcasu sīlesu patiṭṭhito.

1. Ariyadhamme (I, Ka)

Bhāsayeti paṇḍito puriso dhammaṁ bhāseyya joteyya, Buddhādayo isayo yasmā dhammo etesaṁ dhajo, tasmā subhāsitaddhajā nāma subhāsitaṁ paggaṇhanti[1], bālā pana subhāsitaṁ paggaṇhantā[2] nāma natthīti.

Imassa dhammakathaṁ sutvā rājā ca senāpati ca devī ca tuṭṭhā "gacchāma mahārāja ānemā"ti vatvā nagare bheriṁ carāpetvā nāgare sannipātetvā "tumhe mā bhāyittha, rājā kira dhamme patiṭṭhito, etha naṁ ānemā"ti mahājanaṁ ādāya mahāsattaṁ purato katvā rañño santikaṁ gantvā vanditvā kappake upaṭṭhāpetvā kappitakesamassuṁ nhātānulittapasādhitaṁ[3] rājānaṁ ratanarāsimhi ṭhapetvā abhisiñcitvā nagaraṁ pavesesuṁ. Porisādo rājā hutvā parosatānaṁ khattiyānaṁ mahāsattassa ca mahāsakkāraṁ kāresi. "Sutasomanarindena kira Porisādaṁ dametvā rajje patiṭṭhāpito"ti sakalajambudīpe mahākolāhalaṁ udapādi. Indapatthanagaravāsinopi "rājā no āgacchatū"ti dūtaṁ pahiṇiṁsu. So tattha māsamattaṁ vasitvā "samma gacchāmahaṁ, tvaṁ appamatto hohi, nagaradvāresu ca majjhe cāti pañca dānasālāyo kārehi, dasa rājadhamme akopetvā agatigamanaṁ pariharā"ti Porisādaṁ ovadi. Parosatāhi rājadhānīhi balakāyo yebhuyyena sannipati. So tena balakāyena parivuto Bārāṇasito nikkhami. Porisādopi nikkhamitvā upaḍḍhapathā nivatti. Mahāsatto avāhanānaṁ rājūnaṁ vāhanāni datvā uyyojesi. Tepi rājāno tena saddhiṁ sammoditvā mahāsattaṁ vandanādīni katvā attano attano janapadaṁ agamiṁsu.

Mahāsattopi nagaraṁ patvā Indapatthanagaravāsīhi devanagaraṁ viya alaṅkatanagaraṁ pavisitvā mātāpitaro vanditvā madhurapaṭisanthāraṁ katvā mahātalaṁ abhiruhi. So dhammena rajjaṁ kārento cintesi "rukkhadevatā mayhaṁ bahūpakārā, balikammalābhamassā karissāmī"ti. So tassa nigrodhassa avidūre mahantaṁ taḷākaṁ kāretvā bahūni kulāni

---

1. Gaṇhanti (Sī, Syā, I) 2. Gaṇhantā (Sī, Syā, I) 3. Nhātānulittaṁ pasobhitaṁ (Ka)

pesetvā gāmaṁ nivesesi. Gāmo mahā ahosi asītimatta-āpaṇasahassapaṭimaṇḍito. Tampi rukkhamūlaṁ sākhantato paṭṭhāya samatalaṁ kāretvā parikkhittavedikatoraṇadvārayuttaṁ akāsi, devatā abhippasīdi. Kammāsapādassa damitaṭṭhāne nivuṭṭhattā pana so gāmo Kammāsadammanigamo nāma jāto. Tepi sabbe rājāno mahāsattassa ovāde ṭhatvā dānādīni puññāni katvā āyupariyosāne saggaṁ pūrayiṁsu.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā saccāni pakāsetvā "na bhikkhave idānevāhaṁ Aṅgulimālaṁ damemi, pubbepesa mayā damitoyevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā Porisādo rājā Aṅgulimālo ahosi, Kāḷahatthi Sāriputto, Nandabrāhmaṇo Ānando, rukkhadevatā Kassapo, Sakko Anuruddho, sesarājāno Buddhaparisā, mātāpitaro mahārājakulāni, Sutasomarājā pana ahameva ahosin"ti.

Mahāsutasomajātakavaṇṇanā pañcamā.

Jātakuddānaṁ

Sumukho pana haṁsavaro ca mahā,
Sudhabhojaniko ca paro pavaro.
Sakuṇāladijādhipativhayano,
Sutasomavaruttamasavhayanoti.

Asītinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

(Pañcamo bhāgo niṭṭhito.)

Jātakaṭṭhakathāya pañcamabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Jātakaṭṭhakathāya pañcamabhāge

Lakkhitabbapadānaṁ anukkamaṇikā

Jātakaṭṭhakathāya pañcamabhāge

Nāmānaṁ anukkamaṇikā

Jātakaṭṭhakathāya pañcamabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṁ, Syā = Syāmapotthakaṁ, Kaṁ = Kambojapotthakaṁ, I = Iṅgalisapotthakaṁ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Attano = Attanā (Sī) Attanova (Ka)	8
Atthāya = Atthena (I, Ka)	51
Atricca kocchanti = Atricchakocchanti (Sī, Syā, I)	435
Atha = Athassa (Sī, Syā)	53
Atha vā = Atha (Sī, Syā, I)	271
Adārabharaṇo = Ādārāharaṇe (I) Dārakabhāvena (Ka)	306
Addharatta-aṅgayutte = Addharattālaṅkatayutte (Sī, Syā, I)	548
Adhi-āvaraṁ = Adhivaraṁ (Sī, Syā)	337
Adhigatayasasobhaggasaṅkhātā = Adhigatayasaggalā-bhaggasaṅkhātā (Sī, Syā)	156
Adhigamāti = Adhigatamhāti (Sī, Syā, I)	347
Adhicca = Aticca (Sī, I)	422
Adhomaggādīhi = Adhomukhādīhi (Syā, Ka)	292
Anacchariyañcetaṁ = Anucchaviyañcetaṁ (Ka)	7
Anatthacarāni = Anatthacārinī (Sī, Syā)	466
Anatthacarānīti acaritabbāni atthāni = Anatthacārinīti anāsiṁsitabba-atthā (Sī, I)	470
Anākaro = Anācāro (Ka)	129
Anāḷiyāti anāḷhā = Anāḷiyāti anaḷhā (Syā) Anāḷhiyāti na āḷhikā (I)	101
Anutappateti = Anutappatī tanti (Sī, Syā, I)	26
Anutappate tvaṁ = Anutappatī taṁ (Sī, Syā, I)	25
Anupasaṅkamitvā = Kampetvā (Sī, I)	168
Anusāsasi = Anusāsīyati (Sī, I)	403
Anūnā = Anātho (Sī, Syā)	72
Andhabālāti = Bālāti (Sī, Syā, I)	324
Andhabālā pabhāsasi = Ādu bālāva bhāsasi (Sī, Syā)	324
Apaggatāmhāti = Apāgatāmhāti (Sī) Apagatāmhāti (Syā) Avāgatāmhāti (I)	86
Aparisuddhahadayoti = Asuddhāsayoti (I)	307

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Appamādena = Appamādā hohīti (Ka)	96
Abbhūtīti = Abbhūti (Sī, I)	312
“Abhipārako”tissa = Ahipārakotissa (Sī, I) Abhipādakotissa (Ka)	221
Abhūtaviṭṭho = Abhūtavaṭṭito (Syā)	482
Amaccaparijanehi = Amaccaparijanāpi (Ka)	29
Amaccā = Amaccasahassāni (Syā) Amaccasahassaṁ (Ka)	472
Amhākaṁ = Tumhākaṁ (Sī, Syā, I)	199
Araṭṭhabhāvo = Vinaṭṭhabhāvo (Sī, Syā, I)	142
“Arinasattun”ti = Adīnasattanti (Sī) Alīnasattanti (Syā) Adīnasattunti (I)	27
Alambanatāya = Anabbhuṇṇatatāya (Sī, Syā, I)	167
Avaṭṭhitaṁ = Suvaḍḍhitaṁ (Sī, Syā)	171
Avanditvā = Vanditvā (Sī, Syā, Ka)	265
Avassantattā = Avassantassa (Sī, Syā, I)	203
Avācarīti = Accācarīti (Syā) Anācarīti (Ka)	479
Asambuddhanto = Asambujjhaṁ (Sī) Asambuddhaṁ (Syā, I)	81
Asambhitā = Achambhitā (Syā)	325
Asādhukammaṁ = Asādhukataṁ (Sī, Syā)	239
Ahaṁ = Ayaṁ (Sī, Syā, I)	345
Ahīratha = Ahāratha (Sī) Ahāritha (Syā)	268
Ahīrathāti = Ahārathāti (Sī) Ahārithāti (Syā)	268
Ahetuñca pavadanti = Hetuñca apavadanti (Sī, Syā, I)	255
[Ā]	
Āgacchanti = Ākaḍḍhanti (Syā, Ka)	7
Āgatattā = Āgato (Sī, Syā)	136
Ādiṁ katvā = Ākiritvā (Ka)	482
Āsamānāti = Āsasānāti (Sī, I)	415
Āsādetvā = Āharitvā (Ka)	392
Āha = Attho (Sī, I)	405

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[U]	
Ure = Upari (Sī, I)	517
Urena = Udarena (I)	329
Uhasantīti = Ūhasantīti (Sī, I) Ohasantīti (Syā)	493
[Ū]	
Ūnaṁ = Talaṁ (Syā, Ka)	414
Ūrutthambhaṁ = Ūrukkhambhaṁ (I) Ūrukampamānaṁ (Ka)	24
[E]	
Ekavihārikataṁ = Ekavihārikaṁ (Syā, I, Ka)	270
Ettakena ṭhānena = Ettake ṭhāne (Ka)	129
Evaṁ = Ekampi (Sī, Syā)	20
Eva = Vaṭṭā (Ka)	166
Evamāpadiyā sati =Evamāpadi saṁsati (Sī, I) Evamāpariyāsati (Syā)	372
"Eḷikakumāro"ti = Eḷakamāroti (Sī, I) Eḷakakumāroti (Syā, Ka)	462
[O]	
Otataṁ vitataṁ = Onataṁ vinataṁ (Syā, Ka)	178
Orimantato yāva pārimantā = Upari samantato (Sī, I)	39
Osannoti = Osinnoti (Ka)	20
Osiñcayeti = Osiñciyāti (Sī, Syā, I)	488
[Ka]	
Kaṅkapattanti = Kaṅkhapattanti (Syā, Ka)	513
Kacci'matto = Kacci namatto (Sī)	402
Kaḍḍhanto = Bandhanto (Sī, I)	381
Kaḍḍhanto = Bandhanto (Sī) Ghaṭṭento (Syā)	360
Kaṇṭakaveḷugumbagahanāni = Kaṇṭakagumbagahanāni (Sī, Syā)	47

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kāyavācākhiḍḍāvasena = Kāyavācācittakīḷāvasena (Sī, Syā)	202
Kārāpetvā = Khaṇāpetvā (Sī, Syā, I)	379
Kāsikamatthannanti = Kāsikapatthiṇṇanti (Sī)	401
Kiṁ kammamakaranti = Kiṁ kammamakarāti (Sī)	71
Kiṁ tanti = Kiṁ pana tanti (Sī)	370
Kiṁ bhūtā? = Kiṁ sutā (Ka)	516
Kiñci sampaṭicchati = Na kiñci na paṭicchati (Sī, Syā)	237
Kiṇeyya = Kīleyya (Syā)	400
Kiṇyāti = Kiṇeti (Sī, I) Kilyeti (Syā)	400
Kilantakāyo = Kilantatāya (Ka)	307
Kīṭanti kīṭaṁ cāṭikapālādi = Kīṭanti kīṭakaṁ cāṭikapālaṁ (Sī, I) Kītaṁ vāti kīṇitaṁ cāṭikapālantipi (Syā)	397
Kuruṅgadevī = Kuraṅgavī (Sī, I)	461
Kulehi = Kulesu (Ka)	268
Kekā = Ketakā (Syā)	433
Keṇūti = Veṇūti (Sī, Syā, I)	433
Ketakarājadhāniyaṁ = Kekarājadhāniyaṁ (Sī, Syā, I)	153
Kesaraṁsiyo = Kesato raṁsiyo (Syā) Kesarasmiṁ (Ka)	442
Kokanudañca = Kokanadañca (Sī, Syā, I)	299
Ko ne'vāti ko nu evaṁ = Ko nedhāti ko nu idha (Syā)	420
Kolaṭṭhimadhusāḷikāti kolaṭṭhisakuṇā = Koyaṭṭhimadhusālikāti koyaṭṭhisakuṇā (Sī, Syā, I)	10
[Kha]	
Khaṇḍaṁ = Baddhaṁ (Sī) Bandhaṁ (I)	361
Khattavidāti = Khattavidhāti (Sī, Syā, I)	253
Khandhehi = Gaṇehi (Syā) Khaṇḍehi (Sī, I)	384
Khāditanti = Khāditunti (Sī, Syā, I)	529

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Kha]	
Khilānīti kilāni = Khīḷānīti khīṇāni (Sī, Syā, I)	218
Khīṇe = Khaṇe (Syā, I)	417
[Ga]	
Gajjatha = Gacchatha (Sī, Syā, I)	441
Gaṇḍikañca = Bhaṇḍikañca (Ka)	322
Gatiyā = Tava (I, Ka)	249
Gantā = Gatā (Ka)	295
Gantvā = Akatvā (Ka)	240
Gantvā = Paralokagamyā (Sī, Syā)	32
Ganthitāni = Aganthitāni (Ka)	309
Gamitthāti = Apatthāti (Sī, Syā, I)	416
Gammamāgammāti = Kamamāgammāti (Sī, Syā, I)	15
Galitamadamattavāraṇakumbhe = Paggalitapādena mattavaravāraṇakumbhe (Syā)	517
Gilānavuṭṭhitanti = Gilānā vuṭṭhitanti (Sī, Syā, I)	456
Gīveyyaṁ = Gīvaṁ (Sī, Syā, I)	315
Guhaṁ = Guhāyaṁ (Ka)	509
[Gha - Ca - Cha]	
Ghanavāsaṁ = Ghanasannivāsaṁ (Syā) Gharāvāsaṁ (Ka)	539
Catupattharūpanti = Catumaṭṭharūpanti (Sī, Syā, I)	150
Carati = Vadati (Sī, Syā, I)	470
Caritvā = Khāditvā (Syā)	381
Caritvā = Khādetvā (Ka)	360
Cāresi = Cālesi (I, Ka)	53
Ciradikkhitānanti = Ciradakkhitānanti (Sī, Syā, I, Ka)	145
Cirarattе = Cirato (Sī, Syā)	57
Chaṇe kīḷamānānaṁ = Chaṇakīḷāvasāne (I, Ka)	12
Chaṭṭhe = Sattame (Sī, Syā, I)	381

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Taramānarūpo'hāsi = Taramānarūpo gaṇhāsi (Sī, Syā, I, Ka)	244
Taralaṁ = Taraḷaṁ (Sī) Vāraṇaṁ (Syā, I) Taraṇaṁ (Ka)	546
Tava = Tayā (Sī, I)	403
Tava baddhacaro = Tavupaṭṭhācāro (Ka)	347
Tasmā = Kasmā (Ka)	541
Tasmā ahaṁ = Tassāhaṁ (Ka)	32
Tasmiṁ = Te (Sī)	13
Tassa = Tattha (Sī, Syā)	46
Tassā = Kiṁ te idanti tassā (Sī, Syā, I)	207
Tādisānaṁ = Tāsānaṁ vātādisadisānaṁ (Sī) Vātabāla-andhasadisānaṁ (Syā)	390
Tālavaṇṭaṁ = Tālapaṇṇaṁ (Syā, Ka)	309
Tāsaṁ sāmikā = Tā sassāmikā (I, Ka)	108
Tiriṭisaṅghā viya = Ciriṭisaṁghā viya (Sī, I)	216
Tīhi dhammehi = Gihidhammehi (Sī, Syā)	489
Tuttatomarehi = Kuntapatodehi (Ka)	356
Tumūlanti = Bhimūlanti (I, Ka)	44
Tulā ca kāje ca = Tulādhāre ca (Sī, Syā)	49
Tena = Te (I, Ka)	14
Tena kāraṇena vā akāraṇena vā = Tena kāraṇena (Sī, Syā)	272
Tvaṁ aññaṁ = Tvaṁ kathaṁ aññaṁ (Sī, Syā)	263
[Tha - Da]	
Thirasīlepi = Varasīlepi (Ka)	464
Thokaṁ kaṇḍuyitvā = Aṇḍaṁ vicinitvā (Sī, Syā)	316
Daṭṭhukāmo, ahaṁ tattha gantvā = Daṭṭhukāmo, gacchāmissa (Sī, Syā, I)	263
Dadeyyaṁ = Jaheyyaṁ (I)	196
Dantasudanto = Danto sudanto (Sī, I)	359

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na karoti = Na karaṁ (Sī, Syā)	322
Na khā = Na kho (Ka)	530
“Na kho”tveva = Nakhātveva (Ka)	530
Naṅguṭṭhamattameva dīghaṁ = Naṅguṭṭhaṁ mahādīghaṁ (Sī, Syā)	257
Na ce = Sace (Sī, Syā) Na ca (Ka)	25
Najjhagāgañchi = Na ajjhavañchi (Sī, Syā)	270
Na taṁ = Nāyaṁ (Sī, Syā, I)	385
Nadīdevatā = Nadīrakkhadevatā (Ka)	3
Nanandaranti = Nanandananti (Syā, Ka)	294
Na byādhe = Na byathe (Sī, I)	400
Nava = Dasa (Syā)	3
Na vikantiṁsu = Na kantanti (Sī, I)	392
Na vo purimena = Na vo vacanaṁ purimena (Sī, Syā)	149
Nalāṭanto = Nalāṭante (I, Ka)	342
Na santhareti = Na santaceti (Sī, I)	216
Na hāpitoti = Na hāsitoti (Sī, Syā)	212
Naḷakārabhaṇḍāni = Alaṅkārabhaṇḍāni (Sī, Syā)	309
Nikkayena = Vikkayenapi (Sī, Syā)	25
Nikkhañcimaṁ suvaṇṇassa = Nikkhaṁ rattasuvaṇṇassa (Sī, Syā)	59
Nikkhamissa = Nikkhamissati (Sī, Syā, I)	51
Niccayatoti = Niccayattoti (Sī, I)	483
Niccaphalito = Niccaphalattā (Syā, Ka)	465
Nippaññe = Nippuññe (Sī, Syā, I)	316
Nibbatti = Nipphatti (Sī, Syā, I)	20
Ninnaduṁ = Ninnadu (Syā) Ninnādaṁ (Ka)	50
Nirodhāhārabhojanā = Nirojāhārabhojine (Sī, Syā)	118
Nivāsāpetvā = Nivattetvā (Sī, Syā, I)	205
Nisinno = Nisinnaṁ (Syā, Ka)	459
Nissandena = Phalena (Ka)	222
Nissaraṇaṁ = Paṭisaraṇaṁ (Syā, Ka)	530

Nānāpāṭhā | Piṭṭhaṅkā

[Na]

Niḷinike = Naḷinike (Sī, Syā, I)	204
Nīḷaṁ paḷinaṁ sakuṇīvāti = Nīḷaṁ phalinasakuṇīvāti (Sī, I) Niḍḍaṁ phalinasakuṇīvāti (Syā)	97
Nīhataṁ = Vitataṁ (I) Vivaṭaṁ (Ka)	292
Nhatvā = Patvā (Ka)	307
Nhātānulittapasādhitaṁ = Nhātānulittaṁ pasobhitaṁ (Ka)	552

[Pa]

Pakuṭṭhāyīti = Pakatthāsīti (Sī, I)	8
"Pakvatthāsī"tipi = Paccakkhāsītipi (Sī, I) Pakkhatthāsītipi (Syā)	8
Paggaṇhantā = Gaṇhantā (Sī, Syā, I)	552
Paggaṇhanti = Gaṇhanti (Sī, Syā, I)	552
Pagghari = Paggharati (Syā) Gaḷi (Ka)	360
Paccakkhagato = Paccakkhato (Ka)	205
Paccagamitthāti = Paccakampitthāti (Sī, Syā, I)	372
Paccanti = Pavisanti (I)	294
Pañca = Cha (Sī, I) Pañca cha (Syā)	381
Pañcacūḷakadārakena = Pañcacūḷakadārakassa (Ka)	264
Pañca jane varemīti = Pañca jane vāremīti (Sī, I) Pañca jane me vare dehīti (Ka)	457
Pañcadasayojanavitthataṁ = Pañcayojanavitthataṁ (Sī, Syā, I)	201
Pañcapāpī = Pañcapāpā (Sī, I)	475
"Pañcapāpī"tveva = Pañcapāpātveva (Sī, I)	476
Pañcasuvaṇṇo = Pañcatulāsuvaṇṇā (Sī) Pañcadasasuvaṇṇā (I, Ka)	59
Pañcāvudhoti = Pañcahatthoti (Sī, I)	464
Pañjare = Tiṇapañjarena (Syā)	381
Paññavataṁ iva = Paññavatomiva (Sī, Syā, I)	390
Paññavatā'miva = Paññavatomiva (Sī, Syā, I)	389
Paññāyameva = Paññāya me (Sī)	158
Paṭippharantī = Paṭippharantīhi (Sī)	323

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Pasannākāraṁ = Pasannakāraṁ (?)	394
Pasāsitaṁ = Pasaṁsitaṁ (I)	534
Passanīti = Passasmani (Sī, I)	421
Paharitvā = Āsādetvā (Sī, Syā, I)	289
Paḷinattā paḷinaṁ sakuṇinīḷaṁ = Phalinattā phalinasakuṇī nīḷaṁ (Sī, I) Phalinattā phalinasakuṇī niḍḍaṁ (Syā)	97
Pāṇibhīti = Pāṇabhīti (Sī)	392
Pādesu = Pādamūlesu (Syā)	326
Pāliteti = Pallateti (Sī, I) Pālayateti (Syā)	258
Pāva = Pāde (Sī, Syā, I, Ka)	27
Pāvusamhi pavuṭṭhe = Pāvuse navavaṭṭhe (Sī, I)	216
Pāḷinayeneva = Pāḷivaseneva (Sī, I)	362
Piṁsareti = Saṁsareti (Sī, Syā)	216
Piyānurakkhī = Piyānukaṅkhī (Sī, I)	540
Piḷandhathāti = Piḷandhatūti (Syā)	419
Piḷitāpi = Khalitāpi (Sī, Syā, I)	156
Pupphe uppanne utumhi = Pubbe uppanna-utumhi (Ka)	352
Pubbakaṁ = Pupphakaṁ (Sī, Syā, I)	198
Pubbakamhīti pubbakapāsādassa = Pupphakamhīti pupphakapāsādassa (Sī, Syā, I)	198
Pubbuṭṭhāyitādīhi = Pubbuṭṭhāyikādīhi (Syā, I, Ka)	92
Purāṇakasaṭakhādako = Surākasaṭakhādako (Sī, Syā)	19
Purimabhave = Porāṇakassa (Ka)	55
Peḷāya = Selāya (Sī, Syā, I)	374
[Pha - Ba]	
Phuṭṭhatāya = Puṭṭhatāya (Sī, I)	453
Phuliṅgānīti = Puliṅgānīti (I)	152
Baddhacaro = Upaṭṭhacaro (Ka)	348
Bandhanato = Bajjhanato (Syā)	391

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ba]	
Bimbijālakasañchannanti = Bimbajālakasañchannanti (Ka) Bimbajālarattasañchannanti (Syā)	165
Bile = Khaṇḍe (Sī, Syā, I)	319
Byattabhāvaṁ = Veyyattibhāvaṁ (Sī, Syā, I)	273
Byathitaṁ = Byadhanti byadhitaṁ (Ka)	384
Byathitā = Byathitaṁ (Sī), Byādhitaṁ (I)	539
[Bha]	
Bhakuṭiṁ = Bhūkuṭiṁ (Sī, Syā, I)	313
Bhakkhasādīhi = Bhakkhasārīti (Ka)	19
Bhaṅgavibhaṅge = Bhaggavibhagge (Sī, Syā, I)	147
Bhajanato = Ajānato (Ka)	438
Bhamikaṁ = Bhamarikaṁ (Sī, I) Bhamaracakkaṁ (Syā)	517
Bhayaṭṭitāti = Bhayadditāti (Sī, Syā, I)	54
Bhariyādhamme = Ariyadhamme (I, Ka)	551
Bhariyā'bhipārakassa = Bhariyā ahipārakassa (Sī, I) Bhariyābhipādakassa (Ka)	225
Bhāradhāti = Bhāratāti (Sī, I) Bhārathāti (Syā)	336
Bhāramato = Bhāramatto (Sī, Syā)	348
Bhāvitacittānaṁ = Bhāvitattānaṁ (Sī, Syā, I)	507
Bhindiṁsūtipi = Chindiṁsūtipi (I)	329
Bhūtaviṭṭho = Bhūtāvaṭṭo (Syā, I)	482
[Ma]	
Maṁ = Taṁ (Syā, Ka)	316
Maṁ = Mama maṁsaṁ (Sī, Syā)	206
Makaciṁ = Mukhaṁ (Sī)	461
Majjharañño = Mejjharañño (Sī, Syā)	140
Maṇḍalaṁ = Maṇḍapaṁ (Sī, Syā, I)	137
Maṇḍalamajjhe = Maṇḍapamajjhe (Sī, Syā)	137

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ra]	
Ramaṇīyena = Acchariyena (Ka)	339
Ramayaṁ = Mayhaṁ (Ka)	214
Rahade = Ruhiraṁ (Sī, Syā, Ka)	74
Rājā vā arājā vāti = Rājāti vā rājapurisoti vā (Ka)	228
Rūpadhātuyā bhāvo = Rūpadhātusambhavo (Sī, Syā, I)	494
Rūpadhātuyā bhāvoti = Rūpadhātuyā bhavoti (Sī) Rūpadhātusambhavoti (Syā)	494
Rodanena = Roditena (Sī, Syā, I)	467
Roditvāna = Roditva (Sī, I)	55
[La]	
Lakkhaṇasammateti = Lakkhaññasammateti (Sī, I)	394
Laṅghamaye'ttha = Laṅghimayettha (Sī, I)	437
Labhanākāramassa = Labhanakāraṇamassa (I)	318
Labheyyātha = Labheyyāma (Syā, I)	453
Lākhārasarattamaṇipavālavaṇṇā = Lākhārasarattasamānavaṇṇā (I, Ka)	227
Luddhānanti lubbhānaṁ = Khuddānanti luddhānaṁ (Syā)	482
Lobhāva = Lobhāvaṁ (Sī, I) Lobhāya (Syā)	399
Lomasuddarīti = Lomasundarīti (Sī, Syā, I)	462
Lomehi ca = Lomaggehi (Sī, Syā, I)	291
[Va]	
Vakassūti = Bakāssūti (Sī, Syā) Vakāsūti (I)	257
Vacanapattiyāyanā = Vacanapatiyāyanā (Syā)	429
Vaṇagandhoti = Pakkagandhoti (Sī, Syā) Pannagandhoti (I)	208
Vaṇṇadhāturāsīhi = Vaṇṇadhāturājīhi (Sī, I)	447
Vattapadānaṁ = Vattasamādānānaṁ (Ka)	146
Vatvā = Vutte (I)	460
Vatthaṁ = Vatthuṁ (Ka)	309

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Saṁyamassa = Seyyassa (I)	377
Saṁyamāni = Saṁyamanī (Sī)	216
Saṁvāsassa = Sambhāsassa (Sī, I)	365
Saṁharati = Saṅgharati (Sī)	408
Sakaṇṭakakāḷavettalatā = Kaṇṭakalatā (Sī, Syā, I)	186
Sakaṇṭakakāḷavettalatāya = Kaṇṭakacitā kāḷavettalatā (Sī, Syā)	178
Sakāse = Sakāsaṁ (Ka) Saṁkāsaṁ (Syā)	419
Sakhilāhi = Salīlāhi (Sī)	448
Sakhyanti sakhidhammo = Sakkhīti sakkhidhammo (Sī, I)	537
Saggapuraṁ = Saggapadaṁ (Sī, I)	69
Saṅkhobhesi = Chādesi (Sī, Syā, I)	501
Saṅgaranti = Saṅkaranti (Ka)	25
Saṅgaro = Saṅkaro (Ka)	25
Saṅgāhakapakkhe = Sambhāvapakkhe (Syā)	385
Saṅgeti = Saññateti (Sī, I) Alaṅkateti (Syā)	548
Sace ca ajja = Sace tvaṁ amma (Sī)	323
Saccatapāpī = Saccatapāvī (Sī, I) Pañcatapāvī (Syā)	459
Sateratāti = Sateritāti (Sī, Syā, Ka)	15
Satta māsā atikkantā = Sattamo māso (Ka)	326
Satta rasaharaṇisahassāni = Satta rasaharaṇisatāni (I)	4
Sattusaṅghāti = Sattasaṅghāti (Sī, Syā)	85
Sattusaṅghārivāti = Sattasaṅghārivāti (Sī, Syā)	85
Sadvāraṭṭhāyinīti = Padvāraṭṭhāyinīti (Sī, Syā, I)	470
Sadvāre = Padvāre (Sī, Syā, I)	470
Santakaṁ = Santikaṁ (Syā, Ka)	27
Santakāti = Santikāyāti (I)	237
Santoti = Santo ca (Sī, I, Ka) Santova (Syā)	526
Sapattidosavasena = Sapattirosena (Sī, Syā, I)	99
Sapatte = Sāmante (Sī, Syā, I)	257, 259

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sabbaṁ = Saccaṁ (Sī, Syā, I)	327
Sabbakiccesu = Rattaṁ kiccesu (Sī, I)	467
Sabbabhāvoti = Saccabhāvoti (Syā)	483
Sabbameva = Saccameva (Sī, Syā, I)	327
Sabbalokaccarito = Sabbalokaṁ carako (Sī, I)	420
Sabbasaṁharaṇe = Sabbassaharaṇe (Sī) Sabbaharaṇe (I) Sahassapaharaṇe (Ka)	260
Sabbe = Sabbeva (Sī, Syā, I)	102
Sabbe cāti = Sabbevāti (Sī)	50
Samatitthā = Supatiṭṭhā (Ka)	433
Samānagotta = Samānagottaṁ (Sī, Syā, I)	440
Samānarattā = Samānarattāti (Sī, Syā, I)	463
Samotatanti = Samonatanti (Syā, Ka)	178
Sampavisanti = Saṁsavayanti (Sī, Syā, I)	292
Samphassataṁ = Sampassa (Sī) Sampassatā (Syā) Sampassaṁ (I)	87
Samphassatā = Sampassa taṁ (Sī, I) Sampassatā (Syā)	87
Sambuddhanto = Sambujjhaṁ (Sī) Sambuddhaṁ (Syā, I)	81
Sambhāvitabhāvo = Sambhāvitasabhāvo (Sī, Syā)	83
Sammatabhāvo = Sammatasabhāvo (Sī, Syā)	83
Sammāpaṭipannampi = Sammāpaṭijaggantampi (Sī, Syā)	346
Sammukhe = Sammukhaṁ (Ka)	5
Sarīraguhāsayavaseneva maccu nāma = Sarīraguhāyaṁ vasanaka-maccu nāma (Sī, Syā) Sarīraguhāyaṁ puna vasanakamaccu nāma (I)	390
Sasatthuto = Sasaṭṭhako (Syā)	34, 35
Sahassaṁ jito = Sahassajito (I) Sahassena jito (Syā, Ka)	460
Sāgalanagare Sāgalo = Sakulanagare Sakulo (Sī, I)	359
Sāgalarājānaṁ = Sakularājānaṁ (Sī, I)	371
Sādu = Sāduṁ (Sī, I) Sātaṁ (Ka)	5
Sādutaraṁ = Sādhutaraṁ (Syā, I, Ka)	532

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sibyā = Sibba (Sī, I)	231
Sisatīti hasati = Hasisatīti hesati (Sī) Hiṁsatīti hessati (I) Hasisatīti hasati (Syā)	323
Sīlavantataṁ = Sīlavantavādaṁ (Ka) Sīlavatavādaṁ (Syā)	482
Sukhanipphattino = Sukhanibbattino (Ka)	376
Sukhumakaṇhalomacittattā = Sukhumakaṇhalomācitattā (Sī, Syā, I)	166
Sucisaccasammatāti = Sucisammasammatāti (Sī)	424
Sujayāti suvayā = Sujayoti sucayo (Sī, I)	89
Sutvā = Ñatvā (Syā, I)	454
Suddā = Sūtā (Sī, Syā, I)	273
Suddā veyyattamāgatāti = Sūtā veyyattimāgatāti (Sī, Syā, I)	273
Subhamhi = Sucimhi (Sī, I)	547
Suraṁ deva = Suraṁ pivitvā (Sī, Syā) Suraṁ detha (I)	14
Surāpiṭṭhakaṁ = Surāvitthakaṁ (Sī, I)	459
Suluddho = Suluddo (Sī, I)	464
Suvaṇṇaphaṇikā = Suvaṇṇaphalikā (Syā, Ka)	167
So = Yo (Sī, Syā, I)	374
Sonuttaraṁ = Soṇuttaraṁ (Sī, Syā)	37
Sobhasi = Sobhati (Syā)	426
[Ha]	
Hatthattaṁ = Hatthatthataṁ (Sī, Syā, I)	372
Hatthi-assarathe = Hatthī assarathā (Sī, I) Hatthī assā rathā (Syā)	204
Hatthisālaṁ alaṅkārāpetvā = Hatthimaṅgalaṁ kāretvā (I, Ka)	304
Hadayena phalitena = Hadaye phalite (Ka)	118
Hanāma = Pātema (Ka)	67

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ha]	
Hariṁsūti = Hāresunti (Sī, Syā)	321
Haritvā = Hanitvā (Sī, I) Paharitvā (Syā)	489
Harīyati = Dhārīyati (Ka)	220
Hīnā karontena = Hīnāti kathentena (Ka)	419
Heṭṭhimadantā = Uparimadantā (Sī, Syā)	167

Jātakaṭṭhakathāya pañcamabhāge

Gāthāsūci